ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՏԵԱՌՆ ՄԻԽԱՅԷԼԻ

ԱՍՈՐԻՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ՏԵԱՌՆ ՄԻԽԱՅԷԼԻ
ԱՍՈՐԻՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ

ՀԱՆԵԱԼ Ի ՀՆԱԳՈՅՆ ԳՐՉԱԳՐԷ

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ
Տ. Տ. ԳԷՈՐԳԱՅ
ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ՀՐԱՄԱՆԱՒ
ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ՍՐԲՈՅ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ
Տ. ԵՍԱՅԵԱՅ
ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԵՒ Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ Կ. ՊՈԼՍՈՅ
Տ. ՄԿՐՏՉԻ
ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ
1871

ԱԷՐ. Տ. ԱՐԳԱՐԵԱՆ.

Lith & Druck von T. Kaufmann in Lahr

Ի ՑԻՇԱՏԱԿ

ՄԵԾԱՀԱՄԲԱՒ ՏԱՆՆ

ԱԲԳԱՐԵԱՆ

ՈՐ Ի ՀՆԴԻԿՍ

ՆՈՒԻՐԷ

ԳԵՐԱՄԵԾԱՐ ԵՒ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆ

ՊԱՐՈՆ ՍԷԹ Յ. ԱԲԳԱՐԱՑ

ՇՆՈՐՀԱՊԱՐՏ ԵՒ ՑԱՐԳԱԿԱՆ

ԶԳԱՑՄԱՄԲՔ ՈԳՒՈՑ

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅՍ ՍՐԲՈՑ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔ

ԵՍԱՅԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Յետ տպագրութեան մեր զժամանա-
կագրութիւն Մատթէոսի Երիցու Ուռհա-
յեցւոյ, պատշաճագոյն համարեցաք զՄի-
խայելի Ասորւոց պատրիարքի զպատմու-
թեան գիրս ածել 'ի հրապարակ, որ իբրեւ
զառաջինն չեւ է տեսեալ տակաւին զլոյս, և
ոչ արտաքս քան զնեամս ազգային գրադարա-
նաց անցեալ, թէպէտ և օտարազգիք կան-
խեցին քան զմեզ տալ զնորին ընթերցումն
'ի բարբառ Գաղղիացւոց եթէ ամբողջապէս
և եթէ ըստամանեայ (1), որք հարկադրեցին
զմեզ զմասնաւոր դիտողութիւնս մեր 'ի բաց
թողեալ փութալ 'ի տպագրութիւն սորին՝
առօք ինչ յառաջագոյն մտադիր եղելոյ
մեր 'ի սոյն։ Եւ որովհետեւ կրկին օրինակք
են առ մեզ զանազան և տարբեր թարգմա-

(1) Մասնական թարգմանութիւնս արար Ե. Տիւլորիէ, հրատարակեալ յԱսիական օրագրին, յամի 1849։

նութեանց, մին տօնորական(1) որ առ բա-
զում գտանի, յորմէ փոխեալ է և Գաղղի-
երէնն. միւսն փոքր մի համառօտեալ, այլ
գլխովին տարբեր Թարգմանութիւն, զոր
'ի դէպ համարեցաք տպագրել, իբրև միակ
օրինակ որպէս համարիմք, որ և բազում ու-
րեք օգնէ 'ի լուսաբանել զմիւսն: Զսոցանէ
հարկ է մեզ տալ լիովին տեղեկութիւն. այլ
նախ 'ի դէպ համարիմք խօսել կարճառօտիւք
զհեղինակէ գրոցս որչափ ինչ գտանեմք յա-
ռաջնոցն քան զմեզ խօսեցեալ հետախոյզ
քննութեամբ:

Ծնաւ Միխայէլ, որպէս կարծի, յԱն-
տիոք քաղաքի, յամի 1126, 'ի յԱսորի ծնողաց
Յակոբիկ կոչեցելոց. անուն հօր նորա Եղի-
աս երէց 'ի Մելետինոյ, 'ի Գանտիսեան տոհ-
մէ: Կեանք նորա անտիական անծանօթ է ա-
մենեւին. յերեսուն և վեց ամաց հասակի ե-
կաց նա վանահայր մենաստանի սրբոյն Բարսա-
մայ Ճանայի, մերձ 'ի Մերտին, ուր է այ-
ժմ աթոռ կաթողիկոսութեան Ասորւոց:
Զկնի վախճանի Յովհաննու ԺԱ. Պատրի-
արքի, ընտրեցաւ սա ինքն Միխայէլ յաջորդ
Աթոռոյն 'ի ժողովի եպիսկոպոսաց գումա-

(1) Տօնորական օրինակն ամօք ինչ յառաջագոյն տպա-
գրեցաւ 'ի Ս. Աթոռս, այլ հրատարակութիւն նորա յետա-
թողեալ ցարդ. սպասելով զերկոսին օրինակսն միանգամայն
հանել 'ի հրապարակ:

րելոյ 'ի վանս Փշնի, և է նա Հարիւրերորդ
'ի շարս աթոռակալացն. ծնաւ 'ի 18 ամսեա-
նըն Հոկտեմբերի, 1166. Ի սկիզբն անդ գա-
հակալութեանն ըստ վաղեմի սովորութեան
ազգին, որպէս գրէ նա ինքն (յէր. 472) ա-
ռաքէ զգիր դաւանութեան իւրոյ առ Ս.
Ներսէս Շնորհալի, և զաթոռն պատրիարքա-
կան՝ որ էր յայնժամ 'ի յԱմիթ քաղաքի, փո-
խադրէ 'ի վանս Մար Հանանեայ (Ս. Անանի-
այ) մերձ 'ի Մերտին քաղաք. Յետ այնորիկ
և Միխայէլ յաջորդութիւն վանացն, հաս-
տատէր վանահայրս, և քաղաքաց քաղաքաց
կարգէր եպիսկոպոսունս. Էջն ել և յԵրու-
սաղէմ յերկրպագութիւն սուրբ Տեղեացն, և
դարձաւ անտի յԱնտիոք յամի 1168. Ի միւ-
սում տարւոջ առաքեցաւ առ նա Քրիստա-
փոր հանդերձ Թղթով 'ի կողմանէ Մանու-
էլ կայսեր վասն խնդրոյ միաբանութեան (1).
Ի նոյն նպատակ արդէն իսկ սկիզբն լեալ էր
Թղթակցութեան 'ի մէջ Ս. Ներսեսի Շնոր-
հալւոյ և Կայսեր, որ վասն եկեալ էր 'ի Հռ-
ոմկլա երկիցս անգամ Թէորիանէ և Յով-
հաննէս փիլիսոփայ յունական առ յիշեալ
Կաթողիկոսն. յորմէ հրաւէր հասեալ և առ
Միխայէլ Պատրիարք երթալ առ նոսա 'ի
ժողովն Հայոց. Նա փոխանակ առաքէ յա-

(1) Մէջ. Չամչեան. հա. Գ. յէր. 107.

ռաջնում նուագի զՅովհաննէս եպիսկոպոս Բեանդոյ, և յերկրորդումն զԹէոդորոս Քառ—Վեհեքոն կոչեցեալ, տալ պատասխանի բանից Թէոփրանեայ։ Միխայէլ գովութեամբ յիշատակէ 'ի պատմութեան իւրում (400) զՅովհաննէս եպիսկոպոս ասորի, մինչև յաղթահարել նորա բանիւք զիմաստասէրն Յունաց։ Նա կասկածեալ զՆերսիսէ, զոր յանդէպս համարէր նա հակառակէր լինել ընդունելոյ զդաւանութիւնն յունական եկեղեցւոյն, հրաժարեալ 'ի ժողովոյն դառնայ յետս։ Յետ ընդունելոյ Կոյսեր զԹուղթ խոստովանութեան Հայոց, զնոյն խնդրէ և 'ի Միխայելէ. և նորա առաքեալ զդաւանութիւն հաւատոյն, կոչէ զքանոնն յայտնելով եթէ ցանկալի է նմա կալ ընդ Յոյնս 'ի սէր միաբանութեան առանց հեռանալոյ յուղղափառութենէ հարց իւրոց և 'ի հայրենաւանդ ծիսից։ Այսպէս խնդիրն միաբանութեան մնայր առանց յաջողելոյ որպէս ընդ Հայս՝ նոյնպէս և ընդ Ասորիս։

Միխայէլ Պատրիարք այր հաստատամիտ և կապեալ սիրով ընդ հայրենի կրօնս իւր, սիրող էր և պայծառութեան եկեղեցւոյն իւրոյ. քանզի մինչդեռ ընդ Շնորհալւոյն Թղթակցէր վասն վերոյիշեալ խնդրոյն, 'ի նմին ժամանակի ձեռն արկանէր 'ի շինութիւն եկեղեցւոյ վանացն Սպու—Բարսումայ մերձ 'ի

Վարքայ։ Յերկրորդում ամի 1170, պատմէր նա 'ի վանս Մար Հանանոյ, 'ի ժամանակի յորում շարժն ահագին սասանեցուցանէր զքաղաքս Մուրեայ (463)։ Նաեւ ինքն Մխիթարէ ոչ գլուր դադարէր յայցելութեանց իւրոց և 'ի չքնաւթենէ եկեղեցեաց ընդ պաշտպանութեամբ խնամոց քրիստոնեայ իշխանացն Փռանկաց, յորոց ձեռս էր յայնժամ իշխանութիւն քաղաքացն Ասորեաց։

Յառաջոց անտի դաւանակցութեան իւրոյ ունէր Մխիթարէ պէշխանութեան իւրոյ թեկնածուս և նախանձոտս յեպիսկոպոսաց անտի, որք ընդ ակամբ հայէին 'ի նա, վասն որոյ և 'ի պատեհ առեալ զանցականութիւն նորա յաթոռոյն, ընտրեն 'ի ժողովի եպիսկոպոսաց զնախայիշատակեալն Աթեղոգոս Տար—Վ եհերոն, որ կոչեցաւ Յովհաննէս. և այսպէս յերկուս ձեղքեր պատրիարքութիւնն՝ ունելով իւրաքանչիւր միձանս առանձին։ Իսկ Մխիթարէ գումարեալ զեպիսկոպոսունս իւր, ընկենու զՅովհաննէս յԱթոռոյն. և նա, քան գրեալ Ասեմանեաց, յետ ոչ բազում ամաց հաստատի յիշխանութեան իւրում 'ի ձեռն Լեւոնի Բ. 'ի սահմանս Կիլիկիոյ. այլ ոչ տեւեալ առաւել քան զամս 13, խափանի աթոռ նորա և դադարէ երկպառակութիւնն (1). Նոյնպէս

(1) Մէջ. Չամչեան. Հտ. Գ. եր. 183։

Միխայէլ բազմահնար և բազմագան կենաց եւ յընտանի խռովութիւնս անցուցեալ զաւուրս իւր՝ վախճանի յամի 1199, ՚ի հասակի 73 ամաց, կացեալ յաթոռն ամս 33. և մարմին նորա ամփոփի յիւրաշէն եկեղեցւոջ վանացն սրբոյն Պարսամայ, յայրի միում զոր ինքն էր փորեալ ՚ի կենդանութեանն ։

Ոչ դուզնաքեայ ոք էր Միխայէլ յազգի անդ իւրում և առաջի եկեղեցւոյն, այլ զօրաւոր բանիւք եւ լի ազդեցութեամբ. յամբառնալ իւրում յաթոռն Թէպէտ և ունէր անձին հակառակորդս, այլ նա ամենայնի յաղթէր. որպէս և զերզօրորդի իւր ըզՅեսու, որ զայդ խորամանկէր ՚ի ծերութեան նորին զբարձրագոյն աթոռն թեկնածելով, նախատակած արարեալ ցրուէր զխորհուրդս նորա զամենայն ։ Համարումըն և զվարկ ազգին իւրոյ ստացեալ ունէր ՚ի շնորհս հանճարոյ իւրոյ և գիտութեան, եւս առաւել աշխատութեամբք և մեծախորհում վաստակօքն զոր վաստակէր ՚ի շինութիւնս վանորէից և եկեղեցեաց. այլ առաւել քան զառաւել նշանաւոր էր ՚ի նմա նախանձ ազգային եկեղեցւոյն իւրոյ և հայրենաւանդ ծիսից, որով թերեւս փոքր ինչ քան զչափն անցեալ Թուեցի յաչս քննասէրաց, եթէ չիլ ակամբ և միակողմանի դատիցեն զնորա հակակրութիւնն զոր ցուցա-

նէ յամենայն առ խիթս ընդդէմ չորրորդ ժողովոյն և քաղկեդոնականաց, վասնորոյ և առ Ա. Ներսէս Շնորհալի գրեալ զգուշացուցանէ զնա 'ի ժամանակս խնդրոյ միաբանութեանն, յասելն (459). «Այդ կրօնքդ 'ի մե-
»րոյս մերձ է. բայց ես ոչ կամիմ զճշմար-
»տութիւն կրօնից հարցն ձերոց փոխել. զի
»թէ մեծ և կամ փոքր և կամ դաւանութիւն
»փոխէք, երեւի թէ թերի էիք մինչեւ ցայ-
»ժըմ և արդ լնայք, և դեռ կատարեալ ե-
»ղերուք անկ առեալ մարդոյ»: Բանզի այն պակասութիւն զոր տեսանեմք 'ի Միխայէլ, որ 'ի մոլեռանդութիւն ածէ զմարդ, բաց մասպատիկ առաւել տեսանելի է 'ի Յոյնս և յեկեղեցականս նոցին, որք որպէս զհայս զնոյն օրինակ և զԼատինս հերետիկոսս համարէին վասն ոչ ընդունելոյ զչորրորդ ժողովոյն խոստովանութիւն, այն է երկուս բնութիւնս 'ի Քրիստոս: Այլա ուրեմն ոչ է ստգտանելի պատմագիրս եթէ 'ի զգուշութիւն եկեղեցւոյն իւրոյ և ապագայ սերընդոյն բազում ինչ և կասկածելիս և դժուարահաւանելի դէպս և արտամէջս 'ի մէջ բերէ 'ի գիրս յայս, որք համարին ստուերանձս արկանել զիմաստութեամբ նորին և զքաջախոհութեամբ:

Միխայէլ ոչ միայն ընդհանուր պատմութեան, այլ և աստուածաբանական խնդրոց

ցուցանէ զնոքն հմուտ գոլ, որպէս տեսանի
'ի քահանայութեն Ճառին որ յաւարտ պատ-
մութեանս. տեղեակ թուի և յունական,
հռովմէական և Ասորւոց լեզուաց. իսկ
հայերէն բարբառոյ ոչ այնչափ, մանաւանդ
եթէ և անգէտ իսկ ազգային պատմութեա
նորա վարկանի, որպէս երեւի 'ի պատմել անդ
զմահուանէ Ներքոսիթայ, զորմէ ասէ մե-
ռանել ընդ փղատակօք աշտարակին, և սակս
'ի գիտնոցն Հայոց անշուշտ տեղեկացեալ
ուղղէ զկարծիսն՝ յասելն (16). "Մտուգե-
" ցաք յետ ժամանակի սպանանել նմա 'ի Հայ-
" կայ որդւոյ Թորգոմայ". Որչափ մեծ է հա-
կակրութիւն նորա առ քաղկեդոնականս,
նոյնչափ առաւել համակիր է և համախոհ
ընդ եկեղեցւոյն Հայոց և ընդ ազգին,
մինչեւ զթագաւորութիւն և զքահանայա-
պետութիւն Հայոց պարծանս համարել Ա-
սորւոց, և նոքօք ունել աճումն եկեղեցւոյ
իւրեանց 'ի Քրիստոս և սուրբ հաւատոյ-
թեան (Ճառ. քհ. 31,) վասն որոյ և զՃառն
իսկ քահանայութեան համարի յօրինեալ 'ի
նպաստ և 'ի պարծանս հայկական եկեղեց-
ւոյս զոր և աւարտէ 'ի մեր քահանայապե-
տութիւն, 'ի մէջ բերելով զպատուապանագիր
Կաթողիկոսացն Հայոց մինչեւ ցաւուրս իւր.
Այսչափ ինչ զքաղաքավարութենէ կենաց
և զանձին յատկութեանց խօսեցեալ հեղի-

նակի՛ս, խօսեցայք և զնորին գրոցն պատմութեան։

Որպէս կանխեցաք ասացաք, կրկին են առ մեզ թարգմանութիւնք մի քան զմի զանազանեալք եթէ շարակարգութեամբ պատմելեացն իրաց և եթէ յապաւմամբն և յաւելմամբ ինչ ինչ պարագայից։ Մեք 'ի բազում պատճառաց և 'ի մասանց համարիմք զերկուսն եւս ուրոյն յեղեալ 'ի մեզ յասորի բնագրէն, թէպէտ և 'ի նմին թարգմանչէն ; և 'ի նմին յարմարակէ ըստ լեզուիս մերոյ. քանզի որչափ տարբեր իցեն թարգմանութիւնքն այնչափ մերձաւորք են միմեանց 'ի յոլով տեղիս ոճով ասացուածոյն և բառից ընտրութեամբ և զուգադրութեամբ։ Եւ որ անկասկած առնէ զմեզ 'ի կարծիս մեր զանազան լինել թարգմանութեանցս, այն է զի 'ի համառօտութեանս յայտնիկ գտանին պարագայք և մանաւանդ յիշատակութիւնք բոլորովին այլազգ քան զմիւսն։ Օրինակ իմն, զծագմանէ Աբգարեանցն խօսելով, օրինակն մեր առնէ (431) երկուս որդիս Աւնէ Աբգարայի, այն է Աբգարինի և Աղուբ, որք յանցեալ ընդդէմ պատուոյ հօր իւրեանց՝ փախուցին 'ի կողմն Ափրիկեյ։ Իսկ միւս թարգմանութիւնն առէ․ Աղեայ խալխալին Եգիպտոսի էին որդիք երեք, յետ մահուան հօրն երէցն իշխանացեալ՝ խորհէր սպանա-

նել զերկուս եղբարս իւր, որոց խնայեալ զմիտս նոցա, փախչէին 'ի Սպանիա. և անուն նոցա Արդաւլս և Սամունի.

Արդ քանզի չէր 'ի միջի տարակոյս բնագիրն՝ որ կորուսեալ համարի իսպառ, դժուարին է յոյժ գիտել զհարազատ Թարգմանութիւնն. այլ այս ինն անտարակուսելի է, զի երկոքին եւս են ազատ Թարգմանութիւնք, որպէս գրի 'ի վերջաբան յաւելուածի օրինակիս եթէ (41) «Ոչ յոլովիւք զանց » արարաք զոր առ մեզ գիտ էր, և ոչ զը» րեցաք զի մի աւելորդս թուեսցին աշխա» տել. և էր որ կրկնեցաք զայլոց գրոց տա» ցեալն կարճառօտիւք՝ վասն զանեղին իմոյ » և զմտն պահելոյ». Այլ որ ինչ առաւել հաստատութեան և քննայուցելոյ են կարեւորութիւնք առ 'ի յայտ ածել զերկուց օրինակացս զարժէս, ժողեալ կորովամիտ հնախուզից, մեք զմերոյ գրչագրէս տացուք տեղեկութիւն, որ առաւել քան զմիւսոյ Թարգմանութեան զյօղովագոյն օրինակն գրաւեալ ունի զվարկ մեր. Մինակ օրինակ է մատեանս, միածալ, բամբակաթուղթ, բոլորագիր, երկսիւնեան, գրեալ 'ի թուին Հայոց ՉԺԲ, ձեռամբ Գրիգոր վարդապետի միաբանի Սկեւռայ Անապատի, որ երեւելի էր 'ի դարուն յայնմիկ յաշխարհին Կիւլիկիոյ և հարուստ ձեռագրօքն հաչակաւոր լեալ. Առաջին բնա-

գիրն յորմէ ընդօրինակեալ է երկրորդս այս , գրեալ է քան և հինգ ամօք յառաջագոյն , այն է 'ի թուին ՈՂԵ , որպէս ցուցանէ մակ-բայս այժմ (507)։ Առաջնոյ ընդօրինակողին է շարայարութիւնն սկսեալ յամէ 1216 մինչև 1229 , այն է թիւն Հայոց ՈՀԸ . յորում կրկ-նէ որ ինչ զՍամուէլէ և զնորին անուանութե-նէ են բանք։ Իսկ Միխայէլ , որ վախճանեալ համարի յամի 1199 , որպէս երևայ և մեզ , հասուցեալ զպատմութիւն իւր մինչև ց1196 կամ ցհայ թուականութիւնն ՈԽԵ (603) , ա-ւարտէ երիւք ամօք յառաջ քան զթագա-ւորութիւն Լևոնի Բ . և որ ինչ յետ այ-նորիկ համառօտ բանք զՍամուէլէ , համարի և այն յայլմէ յաւելեալ յասորի բնագրին , մինչև ցամն ՈՀԸ , յորում ժամանակի էին Սամուէլի ուսանելք և դասելք 'ի Հեթմոյ ։ Ապա թէ ոչ՝ հարկ լինի մեզ ընդունել , եթէ կեանք Միխայէլի անցեալ իցեն զհարիւրա-մենիւք , որպէս և Գրիգոր 'ի կրկին յիշատա-կարանս իւր (525 . 44) նմա ընծայէ որ ինչ մինչև ցՈՀԸ պատմին բանք ։

Իսկ թէ ո՛ ոք թարգմանիչք եղեն կրկին երկասիրութեանցս , ոչ ոք ցարդ ճշգրտա-գոյն ինչ լուսաբանեաց ։ Առաջին թարգմա-նութիւնն եղև որպէս համարի , ձեռամբ Ի-շօխ քահանայի և Վարդանայ՝ աշակերտի Վա-նականին՝ նմին տառապչի , որպէս և յօրինակս

ինչ նոյն Թարգմանութեանն յանուանէ յի-
շատակի այսպէս . «Այլ և մեք իսկ տառա-
պեալ ոգի Վարդան վարդապետս» (1) : Արա-
րեալ է ըստ խնդրոյ Կոստանդին Ա Կաթողի-
կոսին յամի 1248, ՚ի Թուին Հայոց ՈՂԷ, որ
ստուգագոյն հաշուով պատասխանէ 1248
ամին Քրիստոսի (42) : Իշոխ էր ազգաւ Ասո-
րի, որոյ անուն ՚ի մեզ Յեսու լսի և ոչ Իսա-
հակ, որպէս ոմանք իմանան : Ի հնագոյն ձե-
ռընտրի միում գտանեմք զճառն Յակոբայ
Մծբնացւոյ ՚ի սուրբն Թադէոս և յԱբգար,
«Թարգմանեալ ՚ի Թուին ՈՂԷ, յԱսորւոց, ՚ի
» ձեռն Շմոնի քահանայի ասորւոյ, հրամա-
» նաւ Վարդան վարդապետի». առանց տա-
րակուսանաց և սոա Շմոնն է Յեսուն. քան-
զի ՚ի նմին ձեռագրի յիշատակի դարձեալ ՚ի
սկիզբն գրոցն յորում խօսի ՚ի վերայ բնու-
թեան աշխարհի և բնական աշխարհագրու-
թեան, անուն հեղինակին Իշոխ քահանայ,
որ է ասէ՝ ըստ հայումս Յեսու : Այն սա
հաւանիմ ասել՝ եթէ իցէ եղբօրորդի Մի-
խայելի պատրիարքի Յեսու անուն, զոր մե-
րագոյն յիշեցաք, այր գիտնական և հմուտ
բժշկական արուեստի : Որք յառաջելոցս տե-
տի դիւրին է մեզ մակաբերել՝ եթէ Թարգ-
մանիչ երկոցունցս իսկ օրինակաց իցէ Իշոխ

(1) Տես յաւելուածն օրինակի տպագրին, յեր. 613.

քահանայ։ Իսկ Վարդան վարդապետ յար-
դարիչ և ենթ լեզուին՝ պարզ և ընտանի խօ-
սիւք ժամանակին իւրոյ յարմարեալ։ Քանզի
երկուքին իսկ բնագիրք առեն թարգմանեալ
հրամանաւ նորին Կաթողիկոսի և 'ի մի և 'ի
նոյն թուականի (41)․ նախ զհամառօտն մեր
զայս, և ապա զմիւսն, որ և տարածեալ կայ
յազգիս։

Ի տարագրութեան յայսմիկ կարեւոր դա-
տեցաք դնել 'ի ստորեւ իւրաքանչիւր իրի
զբացայայտութիւն մթին իմացուածոց բա-
ռից և իմաստից որք թուին աղրդեալ յա-
ւէտ յառաջի թարգմանչէն քան յընդօրինակ-
չէս, քանզի միօրինակ մթութիւնք գտանին
և 'ի միւսում թարգմանութեան՝ մանաւանդ
'ի յատուկ անուանս մարդոց և քաղաքաց,
զոր ուղղեցաք յայտուստ կամ 'ի մէջ փա-
կագծի եդեալ և կամ 'ի ստորեւ։ Եւ ուրեք
եւս հարկ եղեւ մեզ լուսաբանել զպարա-
գայս ինչ դիպաց, յոր հեղինակն կարի սղ-
ութեամբ խառնեալ էր, մինչեւ անյայտ
մնալ պատմութեան՝ որոց չիցեն տեղեակք։

Երկրորդ գիրք երկասիրութեան Միխա-
յելի է ճառն յաղագս Քահանայութեան,
զոր 'ի վախճան պատմութեան իւրոյ 'ի միւս
թարգմանութեան հայերէնին (532) խոստա-
նայ գրել ասելով. "Դարձեալ նովին յուսով
ու . . . . երկրորդ անգամ ծովամուխ լիցուք.

» յանհատական խորս քահանայական կարգաց
» և զարդուց, ևթէ ուստի՛ սկսաւ և ո՛ւր ըն-
» ցաւ և յո՛ կատարի։ . . . . » Ի սմին ճառի
փայլէ առաւելապէս հմտութիւն հեղինա-
կիս յաստուածաբանական գիտութեան և
խորին հանճար նորին։ Նա սկիզբն եդեալ
քահանայութեան զԱդամ, առեալ իջու-
ցանէ մինչեւ 'ի ճշմարիտ քահանայապետն
Յիսուս, և անտի յԱռաքեալս։ Խօսի ուրոյն
և զհնգից Աթոռոցն, 'ի մէջ բերեալ և ըզ-
կարգ աթոռակալացն. և կնքէ զճառն 'ի
կաթողիկոսութիւնն Հայոց, հիմն եդեալ
նորա զՅիսուս կամ զԼուսաւորիչս և զԹա-
դէոս առաքեալսն, և զեկեղեցին Հայաստա-
նեայց կոչէ «Պատկերեալ 'ի Փրկչէն անդրա-
նիկ հաւատով 'ի ձեռն Աբգարու » (27). և
զգաւազան հայրապետացն հասուցանէ մինչև
'ի Ներսէս Շնորհալի։ Ի սմին ճառի առաւել
զգալի ցուցանին տարբերութիւնք Թարգմանու-
թեանցն, և է քան զպատմութիւնն առաւել
համառօտեալ, մինչեւ առաջնկոյ տպագիրն
հազիւ թէ զերրորդ մասն միւս Թարգմա-
նութեան կազմէ։ Այլ ոճ ասացուածոց եր-
կոցունցն համեմատ է բարձրութեան իմաս-
տից ճառին, յորմէ յայտնագոյն երեւի լինել
Վարդանայ քան այլոյ ուրուք հետեւորդ
մատենագրի, որ և լրացուցանէ զկարգ Կա-
թողիկոսացն մինչեւ ցաւուրս իւր Կոստան-

գին Ա. զոր ներբողական բանիւ գրուատէ ։

Եւ Միխայելի և այլ գրաւոր աշխատու-թիւնք և եկեղեցական մատենագրութիւնք որք չեն Թարգմանեալ 'ի Հայումս ։ Նորա է դարձեալ և խոստովանութիւնն հաւատոյ-որ, գտանի 'ի միւսում Թարգմանութեան (574) կից Ճառին քահանայութեան ։

Իսկ որ ինչ յաղագս Գրիգոր վարդապե-տի են գիտելիք, որ է գրիչ հայերէն բնա-գրիս, որ խոստանայ յեր. 528, գրել զանցս 44ից ամաց, սկսեալ յամէ 1248 մինչեւ 1272, այն է զյարձակումն Թաթարաց 'ի Հայս, որոյ գործ ընծայի յազգիս մերում Մաղաքի-այ ուրումն աբեղայի, խօսեցեալ է մեր ար-դէն 'ի յառաջաբանի նորին պատմութեան Թաթարաց տպեալ 'ի սուրբ Աթոռս յա-մի 1870 ։

ՏԵԱՌՆ ՄԻԽԱՅԵԼԻ

ԱՍՈՐԻՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

յԱդամայ սկսեալ մինչեւ առ. մեզ։

Ա.

Ես, եղբարք աստուածասէրք եւ ուսումնասէրք, հայելով 'ի բազմութիւն ժամանակագրաց որում կարօտեալ էի, խնդրեցի յիմ. եւ յոլովից լսելիս 'ի յանձնախութենէ զրուցաց, եւ համառօտեցի՝ քաղելով զպիտանին եւ ըզ-շահաւորն՝ յեկեղեցականացն եւ յարտաքնոցն. ընդոստուցանել զմահաբեր ծուլութիւնս բազմաց, եւ 'ի բաց հանել զանփոյթութեանն խաւար, ակն կալեալ վերին հատուցմանն աշխատութեանս մերոյ. Թողլով զսա գանձ Եկեղեցւոյ եւ վարժարան մանկանց Նորոյ Սիոնի, որ զկնի մեր գալոց են։

Եւ պարտ է մեզ սկիզբն գրոցս դնել զըս-կիզբն մարդկութեանս զԱդամ, զի շինուա-ծըն հաստատեսցի հիմամբ. և է այսպէս ա-գուտ ասողացս և լսողացն։ Բայց պարտ է նախ դնել զանուանս պատմագրացն՝ ուստի հանդերձեալ եմք ժողովել զնիւթ շինուա-ծոյս մերոյ։

Ափրիկանոս և Յեսու (1), և Հեքսիպոս (Հեգեսիպպոս) և Յովսեպոս հրեայքն գրե-ցին մինչեւ 'ի գալուստն Քրիստոսի։

Անանոս կրօնաւոր աղէքսանդրացի, գը-րեաց 'ի յԱդամայ մինչեւ 'ի Կոստանդիանոս թագաւորն։

Եւսեբիոս Պամփիլեայ, յորոց գրոց ժո-ղովեաց զիւրն և անուանեաց Եկեղեցականս։

Զոսիմոս և Սոկրատ և Թէոդորետոս հերետիկոս, 'ի Կոստանդիանոսէ սկսեալ մինչ 'ի Թէոդոս (փոքրն) գրեցին։

Յովհաննէս Անտիոքայ և Ծեպելու (2), և Թէոդորէ գրակարդացն Կոստանդնուպօլսոյ, և Զաքարիա եպիսկոպոս Մելտենւոյ գրեցին 'ի Թէոդոսէ մինչև 'ի Յուստինոս Ծերն։

Յովհաննէս ասիացին գրեաց յԱնաստա-սայ մինչ 'ի Մօրիկ։

(1) Յեսուայ՝ կամ ըստ բնագրին Յեսովայ պատմագրի գործք կորուսեալ համարին. Նոյնպէս և Ալիւա երէց Մելիտի-նոյ և Դիոնէսիոս Աղէքսանդրիոյ, են՝ իսպառ մեզ անծանօթք։

(2) Ծեպել քաղաք է 'ի սահմանս Լիբանանու։

Կաւրոս (Կորիա կամ Կիւրոս), 'ի Յուս֊տինիանոսէ մինչ 'ի Հերակղ գրեաց, և վասն ժամանելոյն Տաճկաց յերկիրն Ասորւոց, որ ե֊ղեւ 'ի ժամանակս Հերակլեայ։

Եւ սուրբն Յակոբն ուռհայեցին հա֊մառօտ ընդ ամենն էանց։

Եւ Դիոնէսիոս պատրիարքըն գրեաց 'ի Մօրիկէ մինչ 'ի Թէոփիլէ թագաւորն Յու֊նաց, և մինչ 'ի յԱհարոն (Հարուն) ամիրայն Տաճկաց։

Իգնատիոս եպիսկոպոս Մելտենւոյ, և Սլիբա երէց Մելտենւոյ և Յովհաննէս 'ի Քեսնոյ, և Դիոնէսիոս (Աղէքսանդրացի) Սալի֊բին որդին, արարին համառօտ պատմագրու֊թիւն յԱդամայ մինչև յիւրեանց ժամանակն։

Արդ՝ առաջեալ ժամանակագիրքդ հայե֊լով 'ի յօժարութիւն ուսումնասէր լսողաց ժամանակին՝ փարթամագոյնս գրեցին. իսկ մեք 'ի յերեկոյացեալ ժամանակս հայելով 'ի ծուլութիւնս մեր, կարճագոյն և թեթե֊ւակի անցցուք ընդ իւրաքանչիւրսն։

Այլ և պարտ է ուսումնասէր արանց ոչ անգիտանալ վասն աւելի և պակաս գտնելոյն զթիւ ժամանակաց, զի ճշմարիտ է բանն Տեառն, թէ Հայր եդ յիւրում իշխանու֊թեան զգիտութիւն ժամուց և ժամանա֊կաց։ Զ. է յոլով զանազանութիւն գտանի յԵւթանասնիցն թարգմանութիւնն, և զոր

ունին Ասորիք, զայն որ Աբգար արքայ ետ
թարգմանել, եւ ստուգեաց Յակոբ. ուռհա-
յեցի հնարիւք լեալ իբրեւ զմի 'ի Հրէից՝
զի մի թագուսցեն զճշմարտութիւն 'ի նմանէ:

Արդ՝ ըստ Եւթանասնիցն՝ Ադամ լեալ
երկերիւր եւ երեսուն ամաց, ծնաւ զՍէթ.
եւ եկեաց այլեւս չորեքհարիւր վաթսուն ամ:
Եւ լինին ամենայն ժամանակք կենաց նորա
ինն հարիւր երեսուն ամ, մինչեւ 'ի հարիւր
երեսուն եւ եւթն ամն Մաղաղիէլի. եւ մեռա-
վաթսուն ամաւ յառաջ քան զծնունդն Ե-
նովքայ. եւ է միջոցն սխալ եւ ոչ իմանան:
Իսկ ըստ Ասորւոցն՝ Ադամ լեալ հարիւր երե-
սուն ամաց, ծնաւ զՍէթ. եւ եկաց այլ եւս
ութ հարիւր ամ, որ ճշմարտապէս ինն հա-
րիւր երեսուն ամ է: Ասանոս կրօնաւոր առա-
նու վկայութիւն յԵնովքայ գրոցն, թէ Ա-
դամ յետ ելանելոյն 'ի դրախտէն, զկնի եւ-
թանասուն ամի գիտաց զԵւա, եւ ծնաւ ըզ-
Կայէն, եւ յետ եւթն ամի ծնաւ զԱբէլ. եւ
զկնի յիսուն եւ երեք ամի ծնանելոյն զԱբէլ,
սպան զնա Կայէն. եւ սգային զԱբէլ Ադամ
եւ Եւա հարիւր ամ, եւ ապա ծնաւ զՍէթ
որդի մխիթարութեան:

Եւ Մադիդիոս (Մեթոդիոս) պատարիացի
ասէ, թէ յետ երեսուն ամի ելիցն 'ի դրախ-
տէն՝ ծնաւ զԿայէն եւ զԿլիմիա քոյր իւր,
եւ զկնի երեսուն ամի ծնաւ զԱբէլ եւ զԼե-

լուղա քոյր իւր. և զկնի հարիւր երեսուն ամի սպանաւ Աբէլ, և յերկերիւր և երեսուն ամին Ադամայ ծնաւ Սէթ. Եւ այսու գիտասցես զամենայնութիւն պատմագրացն.

Յադամայ մինչև յԱրեդի վեցերորդ-ծնունդն ժողովին ամք ինն հարիւր երեսուն. Յայնքան ժամանակս ոչ գոյր Թագաւոր, զի Ադամ ձեռագործ Աստուծոյ յերկիւղ և 'ի խորին կարգաւորութեան բաւական էր նոցա. և յետ նորա մահուանն իշխէր Սէթ հարիւր եւթանասուն և ութ ամ. Եւ 'ի ժամանակս Սեթայ յիշեցին որդիքն նորա զկեանս դրախտին և հրաժարեցին յամուսնանալոյ, և ելին 'ի լեառն Ահերմոնի, և կային ժուժկալութեամբ, և վասն այնորիկ անուանեցան Որդիք Աստուծոյ և հրեշտակք.

Սէթ՝ ըստ Եւթանասնիցն կեցեալ ամս երկերիւր և հինգ, ծնաւ զԵնովս, և ըստ Ասորւոյն հարիւր յիսուն ամ. և լինին ամք ժամանակաց նորա ինն հարիւր եւթանասուն ամ ըստ Յունաց և Ասորւոց.

Ենովս՝ ըստ Ափրիկանոսի և Ենանոսի ծընաւ որդի 'ի (հասակի) հարիւր իննսուն ամաց. և ըստ Ասորւոցն՝ իննսուն ամաց. Սա յուսացաւ կոչել զանուն Տեառն Աստուծոյ, և յորդորէր զմարդիկ 'ի գործս բարեաց. և լինին ամք նորա ինն հարիւր և հինգ.

Կայենան հարիւր եւթանասուն ամաց

ծնաւ որդի ըստ Եւթանասնիցն, և ըստ Եբրայեցւոց՝ եւթանասուն ամաց. և ամենայն ամք նորա ութ հարիւր յիսուն։

Մաղաղիէլ հարիւր վաթսուն և հինգ ամաց ծնաւ որդի ըստ Եւթանասնիցն, և ըստ Եբրայեցւոցն վաթսուն և հինգ ամաց. և ամենայն ամք նորա ութ հարիւր իննսուն և եւթն ամ։

Յարեդ՝ ըստ Եւթանասնիցն և ըստ Եբրայեցւոցն հարիւր վաթսուն և երկու ամաց ծնաւ որդի, և ըստ Սամարացւոցն վաթսուն և երկու ամաց. և լինին ամենայն ժամանակք նորա ինն հարիւր վաթսուն և երկու ամ, մինչև ՚ի վեց հարիւր ամն Նոյի։

Ի քառասուն ամն Յարեդի լցաւ հազար ամն։ Եւ յայսմ ամի ձանձրացեալ որդիքն Սեթայ իջին ՚ի լեռնէն Հերմոնի, և անկան ՚ի ցանկութիւն կանանց, և էին թուով երկերիւր։ Եւ ՚ի նոյն ժամանակս կացուցին թագաւոր՝ որում անունն էր Սամարիոս (1), և վասն այսորիկ պատմէ Ենանոս, թէ յիջանելն ՚ի լեռնէն և ՚ի հրեշտակական վարուցն որդւոցն Սեթայ, բարկացան եղբարք իւրեանց, և ոչ ետուն նոցա կանայս։ Եւ նոքա գնացին առին ՚ի դստերացն Կայենի զորս ընտրեցին. և ծնան ՚ի նոցանէ հսկայք անբարտաւանք, մեծապատկերք և սպանողք։ Եւ

(1) Աբուլֆարաճ Սամիրոս կոչէ զսա. իսկ Վարդան և միւս Թարգմանութիւնն Սամիրա կամ Եամիրս։

մինչ 'ի յայս ժամանակս կայր Երկիւղ Աս-տուծոյ և խաղաղութիւն, և առատ բարեաց, և կալաւ զնոսա խռովութիւն և ապստամ-բութիւն և ապականութիւն։ Եւ լուան զայս որդի-քն Սեթայ որ կային յերկրորդ կլիմն, որ է բաժին, և եղին և նոքա իւրեանց թա-գաւոր 'ի Քաղդէացւոց երկրին զԱլորոս (1)։ Սա եգիտ զաստեղագիտութիւնն և զթիւս կենդանատեսակաց և մոլորակաց և զշրջմուն-նոցա. և 'ի սմանէ առաւելեցաւ քաղդէ-ութիւն։ Եւ սա թագաւորեաց ամս յիսուն և ութ *։ Եւ զկնի նորին որդի իւր Ալփարոս թագաւորեաց ամս քսան և հինգ և աւուրս երկերիւր յիսուն և հինգ։ Եւ զհետ նորա թագաւորեաց Ալմիոն քաղդէացի 'ի Փու-դիւիլոն քաղաքէ, ամս հարիւր քսան և ութ և աւուրս ութսուն։

Չորրորդ թագաւոր՝ Ամմենոն քաղդէա-ցի թագաւորեաց ամս հարիւր ութևտասն, և աւուրս հարիւր երեսուն։

Հինգերորդ՝ Ամակարոս քաղդէացի թա-գաւորեաց ամս հարիւր եւթանասուն և եւթն, և աւուրս հարիւր յիսուն և եւթն։

Վեցերորդ՝ Դաւոս հովիւ քաղդէացի թա-գաւորեաց ամս յիսուն և ութ, և աւուրս երկերիւր երեսուն։

(1) Եւսեբիոս այսպէս ուղղագրէ զանուանս թագաւորացս. Ալորոս, Ալապարոս, Ամելոն, Ամմենոն, Ամեգալարոս, Դաւո-

Եւթներորդ՝ Եւսուրինքոս քաղդէացի թագաւորեաց ամս հարիւր եւթանասուն և հինգ, և աւուրս հարիւր իննսուն և հինգ։

Ութերորդ՝ Ամփիոս քաղդէացի յԼա-նարքոն քաղաքէ, թագաւորեաց ամս հարիւր իննսուն և հինգ, և աւուրս երկերիւր երե-սուն։

Իններորդ՝ Օտիարտոս 'ի Լնարքոն քա-ղաքէ, թագաւորեաց ամս եւթանասուն և ութ, և աւուրս երեք հարիւր երեսուն։

Տասներորդ՝ Քսիսութրոս որդի նորա թա-գաւորեաց ամս հարիւր եւթանասուն և եւթն, և աւուրս հարիւր իննսուն և հինգ։ Ժողովքն ամք հազար հարիւր ութսուն և ե-րեք, և աւուրք երկերիւր և հինգ։ Եւ յա-ւուրս սորա եղեւ Ջրհեղեղն ըստ քաղդէա-ցի գրոց։

Որ զժամանակ թագաւորացն հազար հա-րիւր ութսուն և երեք[1], և զաւուրց թագա-ւորութեան ժամանակն հազար յիսուն և երկու, և առնի ընդ ամենայնն միանգ 'ի Ջըր-հեղեղն՝ երկու հազար երկերիւր քառասուն և երկու ամք ըստ Աստուածաշունչ գրոց։

Իսկ Ենովք եղեալ հարիւր վաթսուն և

նոս, Եդովրախոս, Ամենփսինոս, Ոտիարտէս, Քսիսութրոս։

(1) Միւս թարգմանութիւնն ունի 1180 ամ, իսկ զա-նիշխանութեան ժամանակն դնէ 1062, որով զումարին նը-շանակեալ ամքն 2242։

հինգ ամսոյ՝ ծնաւ որդի ըստ Եւթանասնից (զՄաթուսաղա), և ըստ Եբրայեցւոց վաթսուն և հինգ ամաց։ Սա եգիտ գիր, որով Քաղդէացիք վարին։ Եւ հաճոյ եղեալ Աստուծոյ զերկերիւր ամ, փոխեցաւ որպէս գիտէ փոխողն Աստուած՝ ուր կայ։ Ոմանք ասեն թէ 'ի դրախտն ուստի ել Ադամ։

Մաթուսաղա լեալ ամաց հարիւր ութսուն և եւթն՝ ծնաւ որդի ըստ Եւթանասնից և Եբրայեցւոց։ Եւսեբի և Եպիփանու հարիւր վաթսուն և հինգ ամաց ասեն, իսկ Սամարացիքն վաթսուն և երկու։ Եւ ինքն ամենայն ժամանակք նորա ինն հարիւր վաթսուն և երկու, մինչեւ յիննսուն և ութ ամին Ենովայ։

Ղամէք լեալ ամաց հարիւր ութսուն և ութից, ծնաւ որդի ըստ Եւթանասնից, և ըստ Եբրայեցւոց հարիւր ութսուն և երկու ամաց, և ըստ Սամարացւոցն յիսուն և երեք ամաց։ Եւ լինին ամենայն ժամանակք նորա եւթն հարիւր եւթանասուն և երեք ամ, մինչեւ 'ի վաթսուն և ինն ամին Ադամայ. և սա մեռաւ նախ քան զհայրն քսան և ինն ամաւ։

Ի հազար վեց հարիւր վաթսուն և վեց ամի եղեալ Ադամայ ծնաւ Նոյ. այր արդար 'ի ծնողացն իւրոց. և այնհետեւ հինգ հարիւր ամ և ըստ Եբրայեցւոց հինգ հարիւր երկու ամ. և յերեք հարիւր յիսուն և ութերորդ ամին նորա կատարեցան երկու դարք։

Ասէ Անիանոս, թէ 'ի յաճախել մեղաց մարդկանն, թողեալք եղեն 'ի ձեռաց Աստուծոյ. և յորդեցին 'ի նոսա պատերազմունք և կռիւք, և լցաւ երկիր ոսկերօք ըսպանելոցն, և կուտեալ լինէին իբրև ըղբլուրս. և բարկացեալ Տեառն Աստուծոյ՝ ած ջրհեղեղ 'ի վերայ նոցա, և կորոյս զնոսա յերկրորդ ամսեանն Իար իէ: Եւ տևեաց ջուրն ամ մի, մինչև 'ի նոյն ամիսն և 'ի նոյն քանիս աւուրն. և ելին հրամանաւ Աստուծոյ Նոյ և որդիք իւր կանամբք իւրեանց 'ի տապանէն. և մատոյց Նոյ պատարագ Աստուծոյ 'ի սուրբ անասնոցն, և հաստատեցաւ Տէր 'ի հաշտ անուշից: Եւ էր Նոյ դարագլուխ երրորդ: Յովսեպոս ասէ, թէ տապանն մնաց յԱւփիմէ լեռան 'ի Գխրդացւոց երկիրն. բայց ճշմարտապէս կայ 'ի Հայք մեծ, 'ի լեառնս Արարադայ, որ է Մասիս ըստ բնագրոցն:

Եւ էին որդիք Նոյի Սէմ, Յաբեթ, Քամ. յինեսուն և ութ ամին Սեմայ եղև ջուրն, և հարիւր ամաց ծնաւ որդի: Եւ բաժանեաց Նոյ որդւոց իւրոց զերկիր. և ետ Սեմայ զՊարսից աշխարհն, և զՊեկտուրա մինչև 'ի Հնդիկս, Ռինոկորուրա, որ է Նեղոս: Եւ Քամայ ետ Ռինոկորուրայէ մինչև 'ի Գադիրան: Յաբեթի ետ 'ի Մադիէ մինչև 'ի Գաւթիրան հիւսիսոյ:

Ընդ Յաբեթի ունին յանկէն Տեգրիս

գետոյ, որ բաժանէ ընդ Մադէ (1) և ընդ Պարս ։ Եւ ազգն Սեմայ բնակեցին յարեւելից և յարեւմտից Եփրատայ և Դիգլաթու ։ Եւ ազգն Քամայ ունին զՊեհոն գետ, որ բաժանէ զհարաւային նոցա ։ Եւ որդիք Յաբեթի են Հայք և Մակեդոնացիք և Մադացիք և Յոյնք և Լատինացիք և Վրացիք և Ալանք ։ Եւ որդիք Քամայ են Հնդկացիք, Եգիպտացիք, Հեթացիք, Յեբուսացիք, Հարաւչիք՝ որ են Քուշացիք, Փերզեսացիք, Արուաթացիք ։ Եւ որդիք Սեմայ՝ Աթուրացիք, Քաղդէացիք՝ որք են Ասորիք, Եբրայեցիք, Ջրանդք, Պարսիկք ։ Եւ Սեմացիք ունին յարեւելից մինչեւ յարեւմուտս ընդ մէջս երկրի ։ Եւ որդիք Յաբեթի ունին զհիւսիս յարեւելից մինչեւ յարեւմուտս ։ Եւ որդիքն Քամայ զհարաւ ունին ։

Եւ զի ետես Նոյ նախ քան զՋրհեղեղն մեծ՝ զպատերազմունս եւ զապստամբութիւնս կորուսելոցն, վասն այն պատճառի բաժանեաց նոցա զերկիր, և ետ նզովս զի մի զրկեսցեն զմիմեանս վիճակօք ։

Ի յետ Ջրհեղեղին ասեն՝ թէ որդի եղեւ Նոյի Մանիտոն (2) անուն, որ յայտնեցոյց ծածկեալն. ևս զաստեղաբաշխութիւն իւր ։ Եւ խնդրեաց ի հօրէն յանկերպոյն Ադամայ, և ետ նմա

(1) Յօրինակին Մադդէ ։
(2) Միւս թարգմանութիւն Մանեթոն ։

զկոտումն ծննդեանն ՚ի յիշատակ ։ Եւ սա ա-
ճեցոյց զաստեղագիտութիւնն ։

Յետ լեալ հարիւր երեսուն ամաց ծնաւ
զԱրփաքսադ ըստ Եւթանասնիցն, և ըստ
Եբրայեցւոց հարիւր ութ ամաց ։ Արփաքսադ
հարիւր երեսուն և հինգ ամաց ծնաւ զԿայ-
նան ։ Զսա Կայնան և զժամանակս իւր Եւ-
սեբի ոչ յիշէ ։ Իսկ Կայնան բազմացոյց ըզ-
Քաղդէացւոցն զհմայութիւնն և զկախար-
դութիւնս ըստ աստեղացգ բղձութեան ։
Եւ որդիք նորա իբրեւ Եմովծոյ երկրպա-
գեցին նմա, և կանգնեցին նմա պատկեր ՚ի
կենդանութեան իւրում, և այս է սկիզբն
կռոց երկրպագութեան ։ Սա շինեաց քա-
ղաք և անուանեաց Խառան ՚ի վերայ ան-
ուան որդւոյ իւրոյ ։ Եւ Ղուկաս յիշէ զսա
յԱւետարանին, և Մովսէս ոչ յիշէ վասն
պատճառիդ ։

Արփաքսադ լեալ ամաց չորեքհարիւր
վաթսուն և հնգից, և ըստ Եբրայեցւոյն չորեք-
հարիւր երեսուն և ութ ամաց (մեռաւ)։ Կայ-
նան լեալ ամաց հարիւր երեսուն և ինից՝
ծնաւ զՍաղա ։ Սաղա հարիւր երեսուն ամի
ծնաւ զԵբեր, և եկաց չորեքհարիւր վաթ-
սուն ամ. և ըստ Եբրայեցւոց երեսուն ամաց
ծնաւ, և եկաց չորեքհարիւր երեսուն և
երեք ամ և մեռաւ ։

Եբեր հարիւր երեսուն և երեք ամի ծը-

նաւ զփաղէկ, և այսպէս զԱնկատան ըստ Անա-նոսի ժամանակագրի, իսկ ըստ Ասորւոցն ե-րեսուն և չորս ամաց. և եկաց երեք հարիւր քառասուն և երեք ամ: և են որ ասեն, թէ սովաւ կոչեցան Եբրայեցիք, զի 'ի հարիւր քսան ամի Փաղեկայ բաժանեցաւ երկիր յա-ճախել ազգին: Ռագաւայ

Ի սկիզբն աւուրցն Ռագաւայ սկսան շի-նել զաշտարակն յերկիրն Սենաար: Եւ Նեբ-րովթ հսկայ որսայր շինողացն որս, և կերա-կրէր զնոսա: Եւ շինեցին զամս քառասուն՝ երկուցեալք 'ի նզովիցն Նոյի, զի անցին զերդմամբ և զնզովիւք նորա, և զրկեցին զերեւորս և ակն ունէին ջրոյ. և զայս հնարք իմացան, զի ապրեսցին սովաւ: Եւ իջեալ Տէրն բաժանեաց զլեզուս նոցա, զմի լեզուն յեւթանասուն և երկու լեզուս: Եւ Եբեր այր ծեր և աստուածապաշտ՝ ոչ միաբանեաց ընդ նոսա, և ասեն՝ թէ բուն լեզուն Ադա-մայ առ նմա մնաց: Եւ նա անուանեաց զեր-կիրն զայն Բաբելոն, որ թարգմանի խառնակ ըստ Քաղդէացւոց լեզուին՝ որ է Ասորւոցն: Եւ սուրբն Յակոբ և սուրբն Եփրեմ և սուրբն Վասիլ և սուրբն Գրիգոր նիւսա-ցին վկայեն այսմ, թէ առ Եբեր մնաց լե-զուն Ադամայ: Եւ սուրբն Յակոբ ուռ-հայեցին և Յովհաննէս իթրացին և այլք ասեն թէ, այն է լեզուն Ադամայ որ մնաց առ

Նոյեան, զոր այժմ Հրէայք ունին, և ոչ Քաղդէ-ացիքն զոր Ասորիք ունին(1)։ Բայց զարմանամ թէ որպէս ծածկեցաւ այս 'ի նոցանէ ; որ ըն-կերքն ազգին Խորայեցի Յակոբ է, և յայժամ անցին ընդ ծովն, ապա անուանեցան Եբ-րայեցիք. և ոչ վասն Եբերայ, զի Եբրայե-ցին անցին թարգմանի, և 'ի յանցանել ծովուն առին նոր լեզու որպէս զայլ պարգեւսն, ըստ Սաղմոսին որ ասէ. "Յեղանելն յերկրէն

(1) Մեթին են բանքս, թուի եթէ ասիցէ՝ ու Քաղդէացին։ Սոյն այս հաստատած բանիցս զասանի 'ի գիրս Ապուլֆարա-ճայ, առեալ 'ի բնագրէն պատմութեան Միխայելի. "Վարդա-պետացն մեր Վասիլ և Եփրեմ ասեն, եթէ յԱդամայ մինչեւ յԵբեր միմիայն լեզու էր մարդկան, ասորականն, զոր ընդ Ադամայ խօսեցաւ Աստուած։ Եւ լեզուս այս բաժանեցաւ յերրեակ բարբառս, յորս ընտրելագոյնն է արամեանն զոր Եդեսացիք, խառանացիք և բնակիչք Ներքին Ասորւոց 'ի կիր առնուին։ Երկրորդն է Պաղեստինեանն զոր Դամասկա-ցիք, բնակիչք Լիբանանու և միւսցեալ մասն բնակաց Ներքին Ասորւոց խօսին։ Երրորդ բարբառն որ է խոտադոյնն, է Քաղդէացւոցն Նաբաթեանց, որ 'ի գործ ածի 'ի լերինս Ա-սորեստանի և յաւանս Իրաքայ։ Յովհաննէս եդեսացի հաս-տատէ, եթէ ազգ մարդկան ոչ գաղափարեալ երբեք 'ի խօսե-լոյ զլեզու եբրայական յետ խառնակութեան լեզուացն 'ի Բա-բելոն։ ("Պատմ. Հարստութեանց. յեր. 11)։ Եւ 'ի Տօրէ Գիրքն ասորական (յեր. 9), ասէ. "Սուրբն Բարսեղ և սուրբն Եփ-րեմ ասեն, եթէ նախ քան զբաժանումն լեզուացն՝ առաջին լեզուն էր ասորականն, որպէս երեւի 'ի բառէս Բաբելոնաց-ւոց՝ խառնակումն։ Իսկ սուրբն Յակոբ և սուրբն Յովհաննէս մեդացի ասեն՝ Հրէիցն լինել այն լեզու որ մնաց առ Եբեր, որ էր այր արդար և ոչ միաբանեաց ընդ նոսա 'ի շինութեան աշտարակին Բաբելոնի։"

Եղիպտացւոց, լեզու զոր ոչ գիտէր՝ լուաւ։ Եւ առաջին լեզու քաղդէացին է, ուստի Իսրայելացիք են, և ունէին զհինն՝ մինչեւ զնորն առին, այս առաջինն բարձաւ ՚ի նոցանէ, և այլ ոչ կալան զայն։

Փաղէկ լեալ ամաց հարիւր երեսնից ծնաւ զՌագաւ, և ըստ Ասորւոցն երեսուն ամաց. և եկաց երկերիւր քառասուն և երեք ամ, իսկ ըստ Ասորւոցն երկերիւր երեսուն և ինն ամ։

Ի ջրոյն մինչ ՚ի բաժանումն լեզուացն ըստ Եւթանասնիցն վեց հարիւր վաթսուն ամ է, նոյնպէս և ըստ Ասորւոցն։

Ռագաւ լեալ ամաց հարիւր երեսուն և երկուց՝ ծնաւ զՍերուք, և ըստ Ասորւոցն՝ յիսուն և երկուց ամաց. և եկաց երեքհարիւր երեսուն և ինն ամ, իսկ ըստ աստի գրոց՝ երկերիւր երեսուն և ինն ամ։ Ի ժամանակս յայս Նեբրովթ շինեաց երիս քաղաքս, զԱրեգ, զՈւռհա և զՄծբին։ Եւ զկնի ցրուելոյ յաշտարակէն, որդիքն Քամայ եկին յերկիրն Փղշտացւոց և Լիբանանու. և հայեցեալ ՚ի պարարտութիւն երկրին և ՚ի վայելչութիւն, հաճեցան և բնակեցան անդ, և ոչ գնացին ՚ի վիճակն իւրեանց որ կայր յարեւմտից Եգիպտոսի, և ժառանգեցին զկրկնակի նզովքն Նոյի, զծիծաղելոյն և զանհնազանդութեանն զոր

'ի բաժանել վիճակին նոցա եղ։

Ի յեւթանասուն և չորրորդ ամին Ռա-գաւայ լցաւ երեք դարն, որ է երեք հա-զար ամ, և 'ի յեւթանասուն ամին նորա շինեցաւ աշտարակն. և զկնի քառասուն ա-մի շինուածոյն ցրուեցան ընդ երկիրն ամե-նայն. և լցաւ երկիր պատերազմօք, և որ յաղթէր, պատկեր յաղթութեան կանգնէ-ին նմա և երկրպագէին։ Ի հարիւր և տա-սըն ամին Ռագաւայ անկաւ աշտարակն։ Զկնի չորոյն առաջին թագաւորեաց 'ի Բաբե-լոն Նեբրովթ. և 'ի քառասուն ամին Ռագա-ւայ թագաւորեաց Նեբրովթ. և 'ի սասանէկ ընչմանէ աստուածաւք հողմոյն շրջեցաւ աշտարակն. և մեռաւ Նեբրովթ սպանմամբ աշտարակին զարկուցմանէ (1), և են ժամա-նակք թագաւորութեան նորա վաթսուն և ինն ամ։ Որպէս Ամանեդրոս պատմէ մոգն, և յերկրորդ գիրքն Յովսեփայ(2) պատմի, թէ թագ նորա հիւսածոյ էր և ոչ կռանակոփ։

Ի մեռանելն Փաղեկայ տեսին որդիքն Յեկտանայ եղբօր Փաղեկայ, թէ նոցա ոչ

(1) Միւս թարգմանութիւնն գրէ օրինակ պատմէ. "Ո-մանք ասեն զՆեբրովթ 'ի յաշտարակին անկմանէն մեռանել. բայց մեք ստուգեցաք յետ ժամանակի սպանանել նմա 'ի Հայկայ որդւոյ Թորգոմայ։ . . . ." /

(2) Վկայութիւն Յովսեփայ երկրորդ Գրոցն ոչ յիշէ 'ի միւս թարգմանութեան. և Յովսեփին կարծի Յովսեպոս ընկեր

տուաւ ժառանգութիւն, զայրոցան և ե-ղին իւրեանց երիս գլխաւորս, զՍաբա, զՍուփիր և զԵւիլա. և հնարիմացութեամբ կազմեցին զզէնս, թուր, աղեղն, պահս, սա-ղաւարտս, վահան, և սկսան այսու յաղթել ամենեցուն. և փախչէին առաջի նոցա: Եւ վասն զերծմանն և ապրելոյ 'ի նոցանէ, սկը-սան շինել բերդս և ամրոցս. և այս եղեւ պատճառ և սկիզբն զինուորութեան: Եւ 'ի յաղթահարիլն բազմաց՝ աղաչէին զորդե-սն Եկտանայ, առնուլ իւրեանց ժառան-գութիւն զոր և կամիցին, և խաղաղանալ 'ի պատերազմելոյ ընդ նոսա: Եւ էառ Սաբայն զխնկաբեր երկիրն, զոր Սաբա կոչեցաւ յիւր անուն: Եւ Սուփիր զաշխարհն ոսկեհանաց, որ է Հնդիկք: Եւ Եւիլա՝ զպատուական ականց երկիրն, որ Եւիլատ կոչեցաւ յանուն նորա:

Սերուք լեալ ամաց հարիւր երեսնից՝ ծը-նաւ զՆաքովր ըստ Եւթանասնիցն ; և ըստ Եբրայեցւոցն և Ասորւոցն հարիւր ամ. պա-կաս զայս 'ի Ջրոյն մինչև ցայս վայր: Եւ ե-կեաց Սերուք երեք հարիւր երեսուն ամ. և յաւուրս նորա իմացեալ եղեւ դահեկանի և դրամի շինուած անուամբ գրոյ Թագաւորա-ցն: Եւ Սերուք շինեաց զՍրուճ յանուն իւր:

Յայսմ ժամանակի երեւեցան Եփնզունե-քն յազգէն Թորգոմայ այսպիսի պատճա-ռաւ: Եղեւ զի կին մի մնաց ժառանգ Թա-

գաւառութեանն Խորգոմայ, և ոչ կամեցաւ այր առնուլ. և էր յաղթող, և ելանէր աւերէր զգաւառս աշխարհս: Իւր եղեւ նենգութիւն ինչ ՚ի զօրաց նորա, և զայրացեալ կոտորեաց զարուական զօրս իւր, և այսպէս զօր կանացի. և միանգամ յամին առ ամպաս ակաւ երեթային խառնեսին ընդ արս յայլ աշխարհ, և զծնեալ էգան ապրեցուցանէին. և զարուն սպանանէին: Իւր զայն առեալ՝ ժողովեցան յամենայն աշխարհէ մեռուսան թագաւորութիւնք, և աւերեցին զամրոց թագաւորութեան նոցա զԱլբուն քաղաք ՚ի կողմն հիւսիսոյ, և այսպէս բարձաւ անկարգութիւնն. և արքն առին զիշխանութիւնն որք ծնեալ էին ՚ի կանանց անտի, որքոց ամենայն երկրի, և արքէին որովքն և լցաւ աշխարհն:

Զկնի քառասուն ամի մահուանն Նեբրովթայ և խափանելոյ թագաւորութեանն յորդւոցն Քամայ ՚ի Բաբելոն, թագաւորեաց Կամբիւրոս քաղդէացի ՚ի ժամանակս Սերուքայ. ՚ի յիսուն և վեց ամին: Սա շինեաց զՀաչ քաղաք(1), որ ասեն զԽալանեան. և յայսմ ժամանակի տարածեցաւ զինագործութիւնն, և սկսան գերել զմարդիկ և վաճառել: Ի յեւթանասուն ամին Սերուքայ Կամբիւրոս անքայ քաղդէացի, պատերազ-

(1) Վարդան Ս. Բրովթայ ասէ շինեալ զՀաչ: Դամ. Էջ. 24. Տեղ. Մովսէսայ:

մեալ ընդ Կալատու ազգին(1), յաղթահարեաց զնոսա և ելին 'ի լերինս ։ Սերուք ուսոյց Նաքովրայ զաղանդն Բաղդէացւոց կախարդել և հմայել 'ի նշանս աստեղաց ։ Կամբիւրոս թագաւորեալ ամս ութսուն եւ հինգ · զկնի նորա երրորդ թագաւորեաց 'ի Բաբելոն Սամիրոս 'ի հարիւր և վեց ամին Սերուքայ, ամս եւթանասուն և երկու ։ Սա պատերազմեցաւ ընդ Յոյնս և ընդ Փռանգս և ընդ Քանանացիս, և 'ի ներքոյ հարկի կացոյց զնոսա · և շինեաց բազմութիւն քաղաքաց յաշխարհին Բաղդէացւոց և Պարթեւաց · և սա սկսաւ չափ և կանգուն և կշիռ (սահմանել)։ Եւ սա ետ դնել խայտուածս և պատկերս 'ի կտաւս, և գտաւ զարուեստ ապրիշում գործելոյ(2). և զամենայն գոյնս ներկուածոյ սա սահմանեաց ։ Եւ զայս ասաց Սամատրոս(3) մոգ յիւր պատմութեանն վասն նմա, եթէ երեք աչք ունէր և եղջիւր · և սա էր հսկայ քաջ, որ և եհան 'ի Բաղդէացւոցն զՆեբրովթեանսն, և ջնջեաց զազգըն նորա անտի ։ Նաքովր լեալ ամաց եւ-

(1) Ի միւս թարգմանութեան՝ Սամիրոսի աստ տուեալ · պատերազմ ընդ ազգին Կալատու (Գաղատացւոց)։

(2) Միւս թարգմանութիւնն նրբագործութիւն դնէ · որ զնոյն նշանակէ · որպէս ունի և Վարդան · իսկ 'ի տպեալն տուաջին՝ անգիտաբար փոխեալ է 'ի նրբագործութիւն ։

(3) Յօրինակիս Սանտրոս ։

թանասուն և ըննից՝ ծնաւ զԹարա ըստ Եօ-
թանասնիցն, և ըստ Ասորւոցն քսան և ինն
ամաց. և եկաց երկերիւր և մի ամ ըստ Եօ-
թանասնիցն, և ըստ Ասորւոցն հարիւր քա-
ռասուն և ութ ամ։ Եւ 'ի քսան և հինգ (ամին)
Նաքովրայ ըստ(1) Եօթանասնիցն, էր ճգնութիւ-
նըն Յովբայ, որպէս ասէ Ճեմանէ Աւրոյ ժամանակագիրն. և
ասէ այսպէս. «Այր մի էր Ռեծապոն յորդւոցն Յեկ-
տանայ, անուն նորա Յովբ, որ պատերազմեցաւ եօթն
ժամանակս (ամս) ընդ սատանայի, և զօրութեամբն Աս-
տուծոյ յաղթող գտաւ 'ի վերայ նորա։» Իսկ Յովսէպ-
պոսէր(2) ասէ, թէ յիննսուն ամին Նաքովրայ եղե-
ւ ճգնութիւն Յովբայ։ Բայց ասեն ոմանք, թէ էր նա յորդ-
ւոցն Եսաւայ, որ ասէ 'ի կարգ որդւոց նորա՝ թէ
Յոբաբ որդի Զարեհ. և հինգ հարիւր ամաւ յա-
ռաջ է քան զՄովսէս(3)։

(1) Աստանօր 'ի բնագրէս թուղթ մի անկեալ էր, զորոյ զպարունակութիւնն 'ի միւս թարգմանութենէն 'ի փոխ առեալ եդաք առ նօտրագրաւ։

(2) Ոմանք համարին զսա լինել հեղինակն գրոց Hypomnesticon կոչեցելոց ըստ Յունաց, զոր Փաբրիկիոս հրատարակեաց 'ի Համբուրգ քաղաքի յամի 1741։ Գրեալ է նատեանս ընդ մէջ Դ և Ե դարուց. յորում գտանին պատմութիւնք առասպելականք և մտացածինք։

(3) Որ ինչ զՅովբայ խօսի աստանօր Միխայէլ, առնու 'ի գրոցն Յովբայ, և այս բանք ըստ ասորական բնագրի միոյ գտանի և 'ի յունական թարգմանութեան, յորմէ յեղեալ անցանի և 'ի մերումս 'ի ձեռն թարգմանչաց, 'ի վախճանի ԽԲ գլխոյն, զկնի 17 համարոյ, ուր ասէ. «Յառաջ էր անուն նորա Յոբաբ... և հայր նորա Զարեհ, որդի որդւոյն Եսաւայ, և մայր նորա Բոսորրացի. որպէս զի լինել նմա հինգերորդ յԱբրահամէ։»

Ի յետ այնր ամին Թարայի թագաւորեաց ի Բաբելոն Արփիաղոս (Արփաշատ) ամս ութսուն։ Եւ յետ սո-րա խափանեցաւ թագաւորութիւն Քաղդէացւոց ամս երկու մինչեւ ի Կ խեր թագաւորն ասորոյ. զի պատերազմէին ընդ միմեանս Քաղդէացիք եւ Ասորա-յիք եւ Մարացիք յաղագս թագաւորութեանն, մինչեւ-ցորդայն Կ խեր ասորոյ. եւ եղ ի հնազանդու-թիւնն Բաբելոնացւոց, եւ փրկեաց թագաւորելովն նոցա, եւ իշխեաց ամենայն Ասիոյ ամս վաթսուն եւ երկու։ Եւ Ասորիս քաղաք է առաջին Ասուր, զոր Ասորիս կոչեն՝ յԱսորէ որդւոյ Սեմայ։ Բայց որ թա-գաւորեաց ի Բաբելոն, եւ Սահերան եղբայր Թարայի այն էր, եւ ասեն թէ՝ նա արարն զպատերազմն ընդ եսաւ ի Նաքովրայ, որ էր քրմապետ Կյանայ կռոցն։ Աս զիներս Դամասկոս ի Մարիբաւ (1) հիւսիսայ նախ քան զծնանելն Աբրահամու հինգ ամաւ եւ Յովբեայ ամէ Թե. յՄելքէ յորդւոյ Արամայ զինեցաւ Դամասկոս։ Անդրանիկոս պատմագիր ասէ (2), թէ ի ջրոյն մինչեւ յԱբրահամ՝ են ամք հազար ութսուն եւ մի, եւ յԱ-րամայ՝ երեքհազար երեսուն եւ հինգ, եւ ի քաղանա-նէն եղելց մինչեւ յԱբրահամ՝ չորեքհարիւր չորս եւ մի ամ։ Եւ սա հասարակեաց Յոհաննու եւ Արփաշատ թւին։

Ի ծնանելն Աբրահամու ծառա Նաքովը։ Աբր

(1) Վերագրեալ ասէ շինեալ յԱրամայ Հրեա․ Թագաւորութ․ Եր․ 24։

(2) Անդրանիկոս պատմագիր, զորոյ զժամանակն ՚ի մէջ բերէ Միխայէլ. համարի յաւելեալ՝ թէ էր Անդրանիկոսն Աղեքսանդրիայ կոչեցեալ. յիշատակեալ եւ ՚ի Հերոնիմոսէ ՚ի Ցա-մաքանաբերան Գործոյն։

րահամու մօրն Սալչա Բուէր անուանն(1). և յետ տասն
ամի ծննդեանն Աբրահամու ծնաւ Սարա դուստր
Թարայէ 'ի Զմրութայ(2) կնոջէ՝ և ոչ 'ի մօրէն Աբրա-
համու, որպէս ինքն ասէ առ Փարաւոն և առ Աբիմե-
լէք (Թէ. քոյր իմ է(3)) 'ի հօրէ և ոչ 'ի մօրէ։

Իսկ Աբրահամ եղեալ եւթնեւտասան ա-
մաց, սկսաւ 'ի կամաց իւրոց խնդրել զԱս-
տուած։ Յայսմ ժամանակի եղեւ բարկու-
թիւնն Աստուծոյ 'ի վերայ Բաբելացւոցն։
Զի թռչունք զոր Ճայ կոչեն, ուտէին զան-
դաստանս նոցա. և իւրաքանչիւր ոք այն-
չափ հերկէր և ցանէր, զոր պահել կա-
րէր 'ի բաց քշելով զթռչունսն. և 'ի պահե-
լըն Աբրահամու զանդաստանս հօր իւրոյ,
ձանձրանայր 'ի հալածելոյ զձագսն. և խըն-
դրեաց օգնութիւն յամենայն անուանեալ
աստուածոցն, և ոչ եգիտ. և յարեգակնէ
և 'ի լուսնէ և յաստեղաց և յերկնէ հայ-
ցեաց և ոչինչ օգտեցաւ. ապա ասաց. «Ան
հասանելի Աստուած՝ ամենից վերագոյն և
արարիչ այս թռչնոց և անդաստանաց, յայտ-
նեա զքեզ ինձ և հալածեա զնոսա։» Իսկ
վաղվաղակի վերացան թռչունքն; և այլ ոչ
դարձան յանդաստանսն։ Յայն ժամն ծա-
գեաց շնորհ ողորմութեանն Աստուծոյ 'ի

(1) Վարդան ունի «Մողքաթու էր անունն»։ Ընդ։
(2) Ոմանք յօրինակաց 'ի Ջրմութայ։
(3) Ծննդոց. ի. 12։

տիրոն Աբրահամու, և ասաց. «Պատայ զԱստուած զարարիչն ամենայն արարածոց:» Եւ յանձնեաց Աբրահամ 'ի խնդրուածն երեւելին նմա Աստուծոյ (1):

Յայսմ ժամանակի թագաւորն Վ իլոս մեռաւ, և թագաւորեաց Նինոս որդի նորա ամս յիսուն և երկու, երկրորդ (Բէլ) թագաւոր Աթուրացւոց: Սա շինեաց զՆինուէ, և փոխեաց զաթոռ թագաւորութեանն իւրոյ յԱթուրեայ 'ի Նինուէ. և կանգնեաց կուռս մեծ արձանու (2), հօր իւրոյ Բիլոսի (Վ իլոս) անուն եդ. և եա երկրպագել նմա: Եւ յայնժամ շինեցան Սարուգթ և Սասան և Քաղանէ. և ապա շինեցաւ Եդուացդէ մի Եւ Աբրահամ զատուն կռոց հօր իւրոյ որ կայր 'ի յԱխուհա, այրեաց, և Նաան եղբայր իւր Հանեաց փրկել զկուռսն յայրմանէ, և ընդ նմին այրեցաւ: Եւ 'ի վախճանն ամին Աբ-

(1) Ի գիրս ծննդոց համառօտակի խօսի զկոչմանէն Աբրահամու. խակ 'ի գիրս արտաքնոց պատմութեանց. Հրէից և Ասորւոց. զատանէն բանք երկրպագութեան զԱբրահամէ. առանասուրգս համարեալ. որպէս և Գիրքն Արդարոյ կոչեցեալ. յորոյ հանեալ է և Միխայէլ զայս ինչ առասպելաբանութեանց խօսի զկարուցն Աբրահամու: Ի միւսում թարգմանութեան յաւելեալ անուանքն և այլ պարագայք. յորում և զկարուցն Մելքիսեդեկի բանք ևս՝ հետեւելով անստոյգ պատմութեանցն րաբունեաց Հրէից:

(2) Միւս թարգմանութեան օրինակքն 'ւնին կամս մեծագին. կամ մեծ ատուգին՝ ունելին: Իւ Թեփոփսի՝ կամ կոչմամբ

րահամ և Թարա հայր իւր և Նաքովր(1) եղ-
բայր իւր և Ղովտ որդի Առանայ. յՈւռհա-
յէ Քաղդէացւոց ելեալ եկին բնակեցան ՚ի
Խառան ամս չորեքտասան. և հրամանաւ
Աստուծոյ ելեալ Աբրահամու եկն բնակե-
ցաւ յերկիրն Քանանացւոց: Այլ լեալ Աբրա-
համ ութսուն և հինգ ամաց, մտաւ յԵգիպ-
տոս, և ծնաւ զԻսմայէլ ՚ի Հագարայ աղախ-
նոյ իւրոյ. Այլ եկաց Իսմայէլ հարիւր երե-
սուն և եւթն ամ, մինչեւ ՚ի վաթսուն ամն
Յակոբու. Յայսմ ժամանակի Թագաւո-
րեաց Շամիրամ կին Նինոսի ՚ի վերայ Աս-
թուրացւոց՝ ամս քառասուն և վեց: Այլ սա
շինեաց Թլեր՝ բլուր ՚ի հողոյ կուտեալ ամ-
րոց: Բայց մեք գտաք այլ պատճառ Թլե-
ցըդ, Թէ ՚ի յաճախել պատերազմաշատու-
թեան յամենայն տեղիս, և հան Աստուած
հողմն փոթորիկ յերկիր, որ առեալ զհո-
ղն Թաղեաց ՚ի տեղիս տեղիս հողակուտակ:
Այլ բնակեալ ՚ի Նոաս գեւքն, կան ՚ի տանե-
ջանս ՚ի Նոսին կուռոն. և մինչեւ ցայսօր
դիւԹք և կախարդք առ Թլովքդ գործելով
զարուեստս իւրեանց, լսեն ձայն որ գայ
՚ի գիւղացն:

Աբրահամ ինսուն և ինն ամաց եղեալ
Թլփատեցաւ. և հարիւր ամաց լեալ՝ ծնաւ
նմա Իսահակ ըստ աւետեացն Աստուծոյ:

(1) [illegible]

Եւ ամք ծառայութեան նոցա յԵգիպտոս՝ չորեքհարիւր և երեսուն ամ ըստ Առաքե-լոյն։ Եւ սկսանի ժամանակ պանդխտութեան նոցա յետ Թարայանունն և եւթն ամն Աբրա-համու, յորժամ ել ի տանէ հօր իւրոյ, որպէս հրամայեցաւ ի Տեառնէ։ Ի հարիւր հնգետասան ամին եհան զԻսահակ ի զենու-մն. և հնգետասան ամաց էր Իսահակ, և այլք երեսուն ամաց ասեն, և մեք հաւա-նիմք հնգետասան ամին։ Եւ եկաց Աբրա-համ հայր իւր եւթանասուն և հինգ ամ, մինչեւ յերեսուն և հինգ ամն Յակոբայ։ Ի յիսն ամին Իսահակայ պատմեցաւ Աբրահա-մու՝ Թէ ծնան որդիք Նաքովրայ եղբօր քո։ Ի հարիւր երեսուն և չորս ամին Աբրա-համու և յերեսուն և եւթն Իսահակայ, մեռաւ Սառա հարիւր քսան և եւթն ամաց։ Եւ առեալ Աբրահամու զՔետուրա ի կը-նութիւն. և էր Աբրահամ հարիւր քառա-սուն և երից ամաց։ Յերեսուն և ութ ամին Իսահակայ էառ զՌեբեկա ի կնու-թիւն. և ի վաթսուն և ի մի ամին (1) Իսահա-կայ յղացաւ Ռեբեկա. և զնոյն Ռեբեկա-ա Մելքիսեդեկ աղօթիւք խնդրեալ Աստուա-ծոյ զպատասխանի միջնեանն մանկանցն որ յորո-

(1) Աստանօր առաջեալն օրինակն մեր ՚ի պատմութենէ սուրբ գրոց, յորում ամի քառասներորդ ասնուլ Իսահակայ զՌեբեկա և վաթսներորդ ծնանել որդիս նմա. Ծնն. ԻԵ. 20-26.

վայրի նորա, զի գնացէ՝ յայտնելով նմա Աստուծոյ: Եւ նա առեալ հրաման 'ի Տեառ-նէ՝ ասէ. « Երկու ազգ են յորովայնի քում, և երկու ժողովուրդք. և ժողովուրդ զժողո-վրդեամբ ել և ել առնիցէ, և երէցն կրտսե-րոյն ծառայեսցէ (1): » Նմանօրս ասէ, 'ի վաթ-սուն ամին Իսահակայ ծնաւ Ռեբեկա, և այլք հարիւր ամաց ասեն: Երէցն Եսաւ՝ որ է Եդոմ, 'ի նմանէ Եդոմայեցիք՝ որ են փռանկք. կրտսերն Յակոբ, յորմէ Իսրայելացիք:

Ի յետ ժամանակին և 'ի վեց ամին Իսահա-կայ մեռաւ Աբրահամ. 'ի հնգետասան ամին Յակոբեայ Իսահակ եկաց հարիւր ութսուն ամ, մինչև յերեսուն և մի ամին Պեղեայ: Եւ էր Աբիմելէք թագաւոր քաղդէացի, որ է Գերարու փղշտացւոց, բարեկամ սաստիկ Աբրահամու: Եւ ընդ Յակոբայ եւթնա-սուն և եւթն ամաց, 'ի հարիւր երեսուն և եւթն ամին Իսահակայ գնաց 'ի Խառան օրհնութեամբ հօր իւրոյ. և եկաց Յակոբ հարիւր քառասուն և եւթն ամ, մինչև յեր-կոտասան ամին Կահաթու. և մեռաւ զկնի երկերիւր երեսուն և երկուց ամաց խոստ-մանն Աստուծոյ առ որդւոց նորա զժա-ռանգութիւն երկրին. և յԵգիպտոս եկաց ամս եւթնևտասն: Եւ Եսաւ էառ կանայս 'ի դստերաց Քանանացւոցն. և յորժամ գի-

(1) Ծնն. ԻԵ. 23:

տայց թէ չէ հաճոյ հօրն, եւս զՍողայէթ դուստր Խամայելի ։

Յայսմ ժամանակի շինեաց Նեմրովթ հայր Աքուքեմայ՝ քաղաք, եւ կոչեաց զնա յանուն որդւոյ իւրոյ Աքուքեմ, յորմէ յաջորդեցան Դինա երկոտասան ամաց. եւ որդիքն Յակովբայ սպանին վասն նախանձու քեռն իւրեանց երեք հազար անձինս ։ Եւ Եսաւ բնակեցաւ ի Սէիր ։ Յակոբն ութսուն ամաց եղեալ՝ առ զԼիա, եւ ութսուն եւ հինգ ամաց եղեալ ծնաւ նմա Ռուբէն, եւ ութսուն եւ եւթն ամաց եղեալ ծնաւ Շմաւոն, եւ յութսուն եւ ինն (ամաց) ծնաւ Ղեւի. Յերրորդ ամին Ղեւեայ եւ յինսուն եւ մի ամին Յակովբայ ծնաւ Յովսէփ. եւ ի սոյն ամին Ղեւեայ ել Յակոբն առ Իսահակ հայր իւր. եւ ի քսան ամին Ղեւեայ վաճառեցաւ Յովսէփ. եւ յերեսուն եւ մի ամին Ղեւեայ մեռաւ Իսահակ հարիւր եւ ութսուն ամաց ։ Զկնի մահուանն Իսահակայ վարձեցին որդիքն Եսաւայ զորդիսն Եմմորայ եւ Սոդոմայ. եւ զԵսաւ, եւ եկին ի Քեբրոն պատերազմել ընդ Յակովբայ եւ ընդ որդիս նորա. Եւ խաղացեալ Յակոբն՝ եհար նոսա. եւ սպան զԵսաւ. եւ փախեան եկեալքն ի վերայ նոցա ։ Յակոբն հարիւր երեսուն ամաց եղեալ էջ յԵգիպտոս, յերկրորդ ամի սովոյն եւ ի յինն ամի իշխանութեանն Յովսեփայ ։ Իսա

Ասորւոցն եւթանասուն ոգի մտին յԵգիպտոս, և ըստ Եւթանասնիցն և ըստ սրբոյն Ստեփաննոսի Նախավկայի՝ եւթանասուն և հինգ։ Եւ այս է պատճառն. զի Ասորին զՅովսէփ և զերկոտասան որդիս Յովսեփու միայն հաշուէ, և Եւթանասունքն զորդիս որդւոցն Յովսեփու՝ որք դեռ չէին ծնեալք՝ թուեն։

Ղեւի լեալ քառասուն և վեց ամաց ծնաւ զԿահաթ. ոմանք զՅոբայ փորձանքն յայսմ ժամանակի ասեն։ Կահաթ լեալ վաթսուն ամաց՝ ծնաւ զԱմրամ. և եկաց հարիւր երեսուն և երեք ամ, մինչեւ յերրորդ ամն Մովսիսի։ Ամրամ եւթանասուն ամաց ծնաւ ըզՄովսէս. և յերեսուն և հինգ ամի իշխանութեանն Յովսեփու թագաւորեաց Աթուրացւոցն Աշպապարոս (1)։ Եւ յերեսուն և ութ ամի իշխանութեանն Յովսեփու թագաւորեաց Եգիպտացւոցն Քեբրոն՝ ամըս երեքտասան։ Եւ մեռաւ Ամրամ յԵգիպտոս նախ քան զելանելն Իսրայելի երեքտասան ամաւ, կեցեալ ամս հարիւր երեսուն և հինգ։ Եւ եկաց Յովսէփ հարիւր և տասն ամ, և մեռաւ ՚ի վեց ամին Աբրահամու և խոստմանն Աստուծոյ յերկերիւր ութսուն և վեց (ամին). և զկնի մահուան նորա մտին ազգ նորա ՚ի ծառայութիւն։ Եւ յայնմ ժամա-

(1) Ըստ Սամուէլի Աշպապարոս որ տիրեաց ամս 32։

Նակլի Թագաւորեաց Ամափթիս[1] Եգիպտո-
սի ամս քառասուն և երեք ։ Սա սկսաւ հեղ-
ձուցանել զորդիսն Իսրայելի 'ի Նեղոս գետ ։
Եւ ծնաւ Մովսէս յեւթանասուն ամին
Ամրամու, և յերեքհարիւր յիսուն ամի խոստա-
մանն Աստուծոյ ։ Եւ ընկեցեալ 'ի գետն ,
դուստրն Թագաւորին՝ Թերմոնթիս , և Եբ-
րայեցին կոչէ զնա Մարիա , զոր Քանթարա
Թագաւորն Մեմփիս քաղաքի առ 'ի կնու-
թիւն , սա առ զՄովսէս 'ի ջրոյն , և եղեալ
տասն ամաց՝ տուաւ յուսմունս յՅանէսն և
յՅամբրէսն , և նոքա ուսուցին զնա ։
Ի մտէն յԵգիպտոսի մինչեւ յելն՝ երկու
հարիւր հնգետասան ամ ։ Ի քսան և երկու
ամին Մովսիսի նեղել սկսաւ Թագաւորն
զԻսրայել շինուածովք քաղաքաց ։ Եւ 'ի քսան
և ութ ամին Մովսիսի շինեցին զՀերմուպօ-
լիս[2]. և արարին պատերազմ Քուշացիք ընդ
Եգիպտացիսն , և յաղթեցին և տարան գե-
րի զՀռաքուսա մայրգերն Մովսիսի , և առին
'ի կնութիւն ։ Եւ յերեսուն և եւթն ամին
Մովսիսի ծնաւ Յեսու որդին Նաւեայ , և
Մովսէս շինեաց զՀերմուպօլիս , և պատե-

(1) Ըստ Եւսեբեայ Ամենոփթիս , որում տայ ամս 30 կամ
31 ։ Քրոն. Հա. յեր. 24. 96.

(2) Վարդան (Պատմ. յեր. 28). Թէրմուպօլիս անուանէ
յանուն Թերմութեայ մայրապրին իւրոյ . և այս մեզ ուղ-
ղագոյն թուի .

րազմեցաւ ընդ Եթիուքաս Թագաւորին Փը-
ղշտայւոց (1) զտասն ամ, և յաղթեաց նմա,
և առ 'ի նմանէ զՀռաքուսա. և Քամփա-
րայ՝ (2) այրն Թերմութեայ ոխացաւ ընդ Մով-
սիսի, և կամէր սպանանել զնա. և զչարէք
վասն յաղթութեանն նորա, և չկարէր մեղան-
չել նմա վասն Թերմութեայ անուանեալ մօրն
Մովսիսի, զոր Մովսէս դարձոյց 'ի գերու-
թենէն. և յորժամ մեռաւ կինն այն, առա-
քեաց զՔանթիս սպանանել զՄովսէս. և
Մովսէս իմացաւ զայն և փութացաւ սպան
զնա. և ինքն փախեաւ, և գնաց յԱրաբիա
առ Ռագուէլ Մադիանացին։

ՅԱբրահամայ և 'ի Կենդուրայ ծնաւ Յեկ-
սան (3), և յՅեկսանայ ծնաւ Դադան, և 'ի Դա-
դանայ ծնաւ Ռագուէլ, և յՌագուէլայ ծնաւ
Յոթոր, և 'ի Յոթորայ ծնաւ Յոբաբ։ Եւ առ
Մովսէս զՍեփովրա դուստր Յոթորայ իւր 'ի
կնութիւն. և քառասուն ամաց էր Մովսէս։

Յայսմ ժամանակի երեւեցաւ Ասկղեպի-
դէս բժիշկ. և սա էր Կեկրոփս, որ թագա-
ւորեաց յԱտիկէ, որ է յԵգիպտոս (4)։ Ասան

(1) Միւս Թարգմ. ընդ Եթովպացիսն ասէ տուեալ Մով-
սէսի պատերազմ, և զԹագուհի նոցա զԹեսբաա վարեալ 'ի
գերութիւն։ իսկ Հռաքուսա՝ նոյն է զոր և Թերմութիս կոչէ։

(2) Նոյն է զոր վերագոյն կոչեաց Քանփարս. իսկ միւս
Թարգմանութիւնն ունի Քանադրս։

(3) Նոյն է որ 'ի սուրբ գիրս Յեկտան կոչի։ Ծնընդ. ԻԵ. Բ։

(4) Յօրինակիս Թուին բանք վրիպեալք 'ի գրչէ. Քանզի

սմա ասեն թէ յառաջին ամին Գրոդոնիկէի Թագաւորեաց. և Յոյնք ասեն թէ սա շի-նեաց զԱթէնս յանուն կնոջ իւրոյ Աթենայ. Սա տիրեաց ամենայն Ասիոյ, և անուամբ նորա կոչեցաւ գաւառն Կապադովկիա։ Եւ յաւուրս սորա երեւեցաւ ձիթենի ՚ի դղե-կին Աթենայ. և սա արար գիր Յունաց յԵ-գիպտացի գրոյ, զի գիտէր զերկուցն լեզուն։ Սա եբեր զքնակիչս Մեմփիս քաղաքի և բը-նակեցոյց յԱթէնս, ուստի սերմանեցաւ ի-մաստութիւնն ՚ի կողմանս Հիւսիսոյ։

Իսկ Մովսէս եւթանասուն և ութ ամաց եղեալ, երեւեալ խօսեցաւ ընդ նմա Աստ-ուած ՚ի լեառն Սինեայ։

Յայսմ ժամանակի յԵգիպտոս Թագա-ւորէր Փառաոն. ծնաւ սմա որդի, և ան-ուանեաց զնա Ամենոփիս։ Եւ սա արար մեծ նեղութիւն Իսրայելացւոցն. Եւ սա կոչեաց զանուն իւր կրկին Եգիպտոս, զի նախ Երիա կոչէր(1)։ Եւ ՚ի չորս հարիւր և երեսուն ամի խոստմանն Աստուծոյ, որ է ուխտն առ Մովսէսի, արժանի եղեւ ե-րեւմանն Աստուծոյ. և առ հրամանն հանել զԻսրայէլ յԵգիպտոսէ։ Եւ անցին Եբրայե-

կեկրոպս Թագաւորեաց Ատտիկէ, և ըստ ոմանց նախ յԵ-գիպտոս Թագաւորել ասի։ Տես և յԵւսեբիոս. ՚ի Քրոն. Հտ. Բ. էր. 100.

(1) «Եգիպտոս որ յառաջագոյն Աերիա կոչէր, յԵգիպ-տոսէ արքայէ անուանեցաւ» Եւսեբ. Քրոն. էր. 108.

ցիքն ցամաքաւ ընդ ծովն, և ընկղմեցաւ
Փառաւոն Թագաւոր զօրօք իւրովք։ Եւսե-
բիոս ասէ, թէ Կանաքարիս (Քենքէրէս) կա-
չէր ընկղմեալն փարաւոն և ոչ Փառաւոն. և
որք ոչ էին (գնացեալ) զկնի փարաւոնի, ա-
մենայն ոք զգործն յորում կայր՝ աստուածա-
ցոյց, որպէս պատճառ փրկութեան անձանց
իւրեանց եղեալ։

Յայսմ ժամանակի եմուտ աստեղագի-
տութիւնն 'ի Պարսս և կախարդութիւնն.
և աստ շինեցաւ տաճարն Ապողոնի յԱթէ-
նըս, և կոչեցաւ Արիապագոս՝ որ է տուն դա-
տաստանի։ Եւ աստ շինեցաւ Կորնթոս քա-
ղաք, որ նախ Եփուրիա (1) կոչէր։ Եւ յայսմ
ժամանակի երեւեցան փիւնիկ և Երակլէս (2)
իմաստասէրք։ Եւ նախ քան զԿիկրոպս Ակտէ
կոչէր աշխարհն, որ յանուն նորա կոչեցաւ
Կապադովկիա։ Եւ աստ եղեւ հարուածն
Եգիպտոսի շարժմամբ, որ և եւթն ամիս 'ի
տուն և 'ի քաղաք ոչ իշխէին մտանել, այլ
վրանօք արտաքոյ և բացօթեայք կային։ Եւ
զկնի հեղձմանն Թագաւորեաց յԵգիպտոս
Ամասիս։ Զկնի վեց ամի ելին Իսրայելը

(1) Միւս Թարգ. Եփիրա։ Անանեկեցի գրէ Եփիրա։

(2) Եւսեբիոս ('ի Քրոնիկոնին յէր. 106) ասէ. 'ի սոյն ամին կենդրոնեալ "Հերակղէս 'ի Փիւնիկէ ճանաչէր Դիոնեսեադ յորջորջեալ. որ և յայժմ իսկ 'ի Գադիրաց և 'ի Հնդկաց անուանի.":

Թագաւորեաց 'ի վերայ Աթենացւոցն Կրօնոս(1), և անուն դստերն նորա Ատիկէ, յորոյ անուն կոչեցաւ Ատտիկէ աշխարհն ։

Յադամայ մինչեւ 'ի Մովսիսի ութսուն ամն և յելոն յԵգիպտոսէ Իսրայելի՝ լինին ամք երեք հազար ութ հարիւր քառասուն և երկու, և 'ի յութսուն ամին Մովսէս եղ պատերազմ ընդ Ամաղեկայ ։ Ի նմին ամին յերկրորդ ամիսն ել 'ի լեառնն և ընկալաւ զօրէնս։

Այսպէս իմաստասէր եբրայեցի ասէ, թէ Մովսէս արար զգիրն Եբրայեցւոց. և աստի երեւի թէ գիր և լեզու եբրայեցւոց կրտսեր է քան զԱսորւոցն ։

Յութսուն և յերկու ամին Մովսիսի կանգնեաց զխորանն, և 'ի նմին տարւոջ բերին լրտեսքն զողկոյզն 'ի ձորոյն Բեթղահեմի. և 'ի գալ տարւոյն առաքեաց Բաղակ զԲաղաամ մոգ, անիծանել զԻսրայէլ ։ Եւ եղեւ Մովսէս հարիւր և քսան ամաց կատարեցաւ ։ Նա գրեաց հինգ գիրս. և յետ սորա կացին դատաւորք Իսրայելի, և առաջինն Յեսու՝ որդին Նաւեայ, որ ունէր զգաւազանն Մովսիսի և զիշխանութիւնն՝ ութսուն և երեք ամաց. և նա եհան զԻսրայէլ յերկիրն Աւետեաց ։ Սատակեաց եւթն ազգս քանանացիս, և զերկիր նոցա ժառանգեցոյց

(1) Եւսեբիոս Կրոնոս անուանէ, և զանուն դստերն՝ Ատիկէ

որդւոյն Խոսրայէլի. և դատեաց զնոսա քսան և եւթն ամ. և կատարեցաւ հազար և եւթն ամաց։ Եւ սմա և զԳոդոնիէլի միջոցն այլ ոք չասէ ինչ, բայց Ափրիկանոս ասէ՝ երեսուն ամ։ Այս Գոդոնիէլ եկաց դատաւոր քառասուն ամ. բայց ութ ամ ծառայեցին Քուսարսաթեմայ, զոր սպան Գոդոնիէլ, այն ութն՝ սմա է համարեալ. և Յոյնք յիսուն ամ ասեն զսորա դատաւորութիւնս։

Յաւուրս սորա շինեցան քաղաքքն Բիւթանիոյ՝ Մալոս, Պապոս, Թէասոս, Ակիտէ, Մարունտա։ Եւ աստ շինեցան և 'ի Միկիլա քաղաքք։ Յայսմ ժամանակի Թագաւորեաց Արգիացւոցն Պալամպոս (1), որ է սկիզբն Թագաւորութեան նոցա։ Ի նոցանէ էր Փիլոտոնոսն՝ բարոյախօսն անասնոց և Թռչնոց։ Յետ Գոդոնիէլի ծառայէ Իսրայէլ Եգղոմայ Մովաբացւոյ ութևտասն ամ, զոր յարեալ (են) յամն Աւովդայ եփրեմացւոյ, որ դատեաց ութսուն ամ։ Սա շինեաց Ակաղմոն քաղաք 'ի Կաղամոսէ (2). և յութ ամին սորա Թագաւորեաց Աթենայ Արքիաթոս (3). Եւ 'ի քսան

(1) Ըստ Եւսեբեայ՝ Պեղոփսոր Թագաւորեաց Արգիացւոց յեւթներորդ ամի դատաւորութեան Աւովդայ (Քրոնիկ. 114)։

(2) Կաղամոսէ երեւի թէ իցէ ընթեռնլի Կադմոս. իսկ զԱկաղմոն՝ անուն անծանօթ, մարթ է ուղղել և ընթեռնուլ Լակեդեմոն, քանզի և ըստ Ապուլֆարաճայ՝ առ դատաւորութեամբ Աւովդայ հիմնեցաւ Լակեդեմոն (Քրոն. ասոր. եր. 16)։

(3) Ըստ Եւսեբեայ Երեքթէոս։

ամի սորա թագաւորեաց Աթուրացւոցն Լամբիարիդոս՝(1) ամս երեսուն և երկու։ Եւ աստ չինեցաւ Բաղաքն 'ի թագաւորէն Ա-թուրացւոց։ Եւ աստ կատարեցաւ չորս դա-րըն, որ է չորս հազար ամ։

ՅԱդամայ մինչև 'ի Մովսէս քսան և եւթն ծնունդ է, և 'ի Մովսիսէ մինչև աստ ոչ զծը-նունդն թուէ, այլ զանուանս դատաւորացն միայն։ Զկնի Աւովդայ ծառայեցին Յաբի-նայ ամս քսան։ Եւ զօրացաւ Սամեգար, որ սպան 'ի Փղշտացւոց վեց հարիւր այր մա-ճով արօրոյն։ Եւ եկն Սիսարա ինն հարիւր կառօք երկաթի. և զօրացաւ Բարակ Դե-բովրայիւ և յաղթեաց նմա։ Եւ Յայել կին Քաբերայ վարեաց խոփ ընդ ծամելիան Սի-սարայ և սպան զնա։ Եւ ամք դատաւորու-թեանն Բարակայ են քառասուն։

Ի յԱւոդայ երեքտասաներորդ ամին եկին Կադմոս և Փիւնիկոս 'ի Թեբայեցւոցն յԱ-սորիս, և թագաւորեցին Տրոյ և Սիդոյ։ Եւ ասեն ոմանք՝ թէ Կադմոս արար գիր Յու-նաց յեգիպտացի գրոյն։

Պաղոմպիս (Պելոպս) կալաւ զթագաւորու-թիւն Արգիացւոցն, որ նախ Մուկեացիք(2) կոչէին մինչև յիջանելն առ նոսա յորդւոցն

(1) Ըստ Եւսեբեայ Ղամբրիդէս։

(2) Մուկեացիք կամ՝ ուղղագոյն եւս Միւկէնացիք են բնակիչք Միկէն քաղաքի որ յԱքայա։

Հերակլեայ։ Յայսմ ժամանակի Իլիոն քաղաք յԻլոսէ շինեցաւ։ Եւ յայսմ ժամանակի Աքայիա՝ յԱքիոյ շինեցաւ։ Եւ աստ երեւեցաւ կինն Սաբիլէ, որ մեկնեաց զհարիւր իմաստասիրին երազսն, որ միապէս տեսին եւթն արեգակն, և էին 'ի Հռովմ տեսողքս երազոյն եւթն արեգականն։ Աստ թագաւորեաց Մինոս 'ի վերայ Ափրիկեցւոցն։

Ի քսան և յութ ամին Դարակայ թագաւորեաց Աթուրացւոցն Պանաւոս(1), ամս քառասուն և հինգ։ Եւ աստ առաց զօրհնութիւնն երգով Դեբովրա։ Զկնի Դարակայ իշխեցին Մադիանացիք Իսրայէլի ամս եւթն։ Եւ Գեդէոն և կոտորեաց զնոսա Աստուծով զօրացեալ. և դատեաց զԻսրայէլ ամս երեսուն և երեք. դիր զծառայութիւն եւթն ամին 'ի սմա ժամանակս, լինի քառասուն։ Յերրորդ ամին Գեդէոնի թագաւորեաց Աթենացւոց Իգոս(2) ամս քառասուն և ութ. և յերեսուն և յերեք ամին Գեդէոնի թագաւորեաց Աթուրացւոց Սուսարամոս՝ ամս իսն և տասն։ Եւ աստ թագաւորեաց 'ի Թաբայիմ (Թեբէ) Ապողոն երաժիշտ, որ ասեն թէ շարժէր զքարինսն նուագօք գեղեցկօք. և յայլ գիրս գտաք թէ յԱթէնս թագաւորեաց երկրորդ Կիկրոպս։ Գեդէոն ծնաւ որդիս եւթանասուն, և

(1) Ըստ Եւսեբեայ Պանիաս։

(2) Ըստ Եւսեբեայ և Թովմ. Արծ. Էգէոս . . . [illegible]

զկնի մահուանն Գեդէոնի սպան Աբիմելէք հարճորդի նորա զեւթանասուն որդիսն Գեդէոնի, և գառնեաց զիշխել ամս երիս։ Եւ զկնի նորա Թովղա ամս քսան և երկու։ Ի սորա ութ ամին Թագաւորեաց Աթենացւոցն Թեսեւս՝ ամս երեսուն, և Աթուրացւոցն Միթրաս՝ ամս քսան և եւթն։ Ի քսան և մի ամին սորա շինեցաւ Տարսուս 'ի Կիլիկիա 'ի Բրիսաւէ (Պերսէոս) որդւոյ Տանայի. և աստ շինեցաւ Կարքեդոն, և Իլոն առաւ։ Զկնի Թովղայ Յայիր գաղաադացի՝ ամս քսանևերեք։ Ի վեցերորդ ամին սորա Թագաւորեաց Ամուկասոս (1) յԵգիպտոս ամս քսան և վեց։ Ի չորեքտասան ամին սորա Թագաւորեաց Աթուրացւոցն Տուտոլոս ամս երեսուն և մի. Յորս ամս Տիթոնիոս ասեն. և ոմանք ասեն Թէ սա էառ զԻլիոն քաղաք և աւերեաց։ Ի սորա վեշտասան ամին Թագաւորեաց Աթենացւոցն Մենեսթոս (Մենեսթէ), ամս քսան և երիս։

Զկնի Յայիրայ ծառայեցին Այլազգեաց ամս ութևտասան. և ա՛ռ զդատաւորութիւնն Յեփթայի ամս վեց. քսան և չորս ամ համարին ամս։ Եւ զերաժիշտն Փիլիմոն(2) աստ ասեն, որ արար դասս երաժշտաց. և սա արար պատկեր շարժուն ոտիւք։ Աստ շինեցաւ Կիւրինէ քաղաք և Սուր, յառաջ քան զշինութիւն Տաճարին չորեքհարիւր քառասուն ամաւ։

(1) Ըստ Եւսեբեայ Ամենոֆիս։ (2) Միւս Թարգմ. փիլոն։

Ի չորրորդ ամին Յեփթայեայ թագաւո-
րեաց 'ի վերայ Աթենացւոցն Դիմափոս(1) ամս
երեսուն և երկու։ Եւ 'ի վերայ Եգիպտացւոցն
Գիւսթուլուլիոս(2), և այլք ընդ նմա 'ի
կարգին՝ հարիւր եւթանասուն և ութ ամ։
Եւ ասա թագաւորեցին Լատինացիքն որ
կոչեցան Հռովմայեցիք. առաջին թագաւորն
Ենիաս՝ ամս երեք։ Զկնի Յեփթայեայ ոմանք
զԵղոն ասեն դատաւոր. և Եւթանասունք
զԱբդոն դնեն, որ դատեաց ամս եւթն։ Եւ
զկնի Աբդոնի Փղշտացիքն տիրեցին ամս քա-
ռասուն. Եւ զկնի Եղոնի և Աբդոնի՝ Սամ-
փսոն յազգէ Դանայ. սա դատեաց զԻսրա-
յէլ ամս քսան. և յերրորդ ամի իշխանու-
թեանն պատերազմէր ընդ Փղշտացիս։ Եւ
'ի հինգ ամին սորա եղեւ իրքն Հռութայ։
Եւ յերկրորդ ամին սորա թագաւորեաց Ա-
թուրացւոցն Տուտէոս(3) ամս քառասուն։
Եւ յիննևտասներորդ ամին Սամփսոնի մեռաւ
Զեւս, և թաղեցաւ 'ի Կրիտոս՝ կեցեալ
ամս ութ հարիւր ութսուն. և վասն բազ-
մակեցութեանն Զեւս կոչեցաւ յանուն աս-

(1) Ըստ Եւսեբեայ՝ Դիմոփոս (Դիմոփոն) ոչ առ Յեփ-թայեաւ՝ այլ առ Աբդոնաւ ասէ թագաւորեալ։

(2) Գիւսթուլուլիոս ոչ թագաւորի՝ այլ հարստութեան է անուն, Դիոսպոլիտացւոց կոչեցեալ յԵւսեբեայ. որ եղեւ քսան-երորդ հարստութիւն, և տեւեաց ամս 178։ Քրոն. եր. 124։

(3) Միւս թարգ. Տաւտէնէս։ Եւսեբիոս ունի Տէւտէոս. (Քրոն. Հտ. Բ. եր. 99)։

տեղն, որ նախ Դփոս կոչէր 'ի ծնողացն ։

Իսկ զկնի Սամփսոնի կեցին որդիքն Իս-
րայելի ամս երկոտասան ։ Յովհաննէս պատ-
մագիրն գրէ, թէ Սամեգարն եղեւ զկնի
Սամփսոնի՝ ամս քառասուն . և Ափրիկանոս
ասէ, թէ չգոյր նոցա դատաւոր . և էր խա-
ղաղութիւն . և ոչ նեղէին յաւուրսն յայ-
նոսիկ ուստեք ։ Հեղի դատեաց զԻսրայէլ
ամս քսան ըստ Եւթանասնիցն, և ըստ Եբր-
այեցոց ամս քառասուն . և ամենայն ժամանա-
կըն Հեղեայ եւթանասուն և ութ ամ։ Յերե-
սուն և յութերորդ ամին (կենաց իւրոց) Հե-
ղի եղեւ իշխան, և յեւթնևտասներորդ ա-
մի իշխանութեան նորա ծնաւ Սամուէլ. և 'ի
քսան ամին ընծայեցաւ Սամուէլ 'ի խորանն։
Իսկ զկնի մահուանն Հեղեայ եղեւ Տապա-
նակն 'ի տան Ամինադաբայ ամս քսան ։ Իսկ 'ի
քառասուն և երկրորդ ամի կենացն Սամու-
էլի. և 'ի քսան ամի իշխանութեան նորա խնդ-
րեցին որդիքն Իսրայելի թագաւոր ։ Իսկ աստ
կատարեցաւ ժամանակ դատաւորացն, և սկը-
սաւ թագաւորութիւն նոցա 'ի Սաւուղայ ։

Առաջին թագաւոր Սաւուղ՝ ամս քառա-
սուն, և յերրորդ ամի թագաւորութեան իւ-
րոյ յաղթեաց Ամաղեկացւոցն . և 'ի տասնե-
րորդ ամի սորա ծնաւ Դաւիթ, և 'ի քսան և
երրորդ ամի թագաւորութեանն Սաւուղայ
օծաւ թագաւորն Դաւիթ 'ի Սամուելէ։ Իսկ

էր Սամուէլ վախճանն և հինգ ամաց և Դաւ-
ւիթ երկոտասան ամաց. և 'ի քսան և ութ
ամին իւրոյ սպան զԳողիաթ. և յերեսուն
և մի ամին եղեւ տօն 'ի Նաւադ Հռոմայ,
և մարգարէանայր ընդ մարգարէսն Սաւուղ,
թէ Դաւիթ է թագաւորելոց. մարգարէու-
թիւն չար տան իւրոյ: Եւ յերեսներորդ ա-
մի ծննդեանն Դաւթի մեռաւ Սամուէլ մար-
գարէ: Եւ զկնի հինգ ամի մահուան Սամու-
էլի սպանաւ Սաւուղ և Յովնաթան որդի
իւր, թագաւորեալ ամս քառասուն.

Եւ Դաւիթ թագաւորեաց 'ի Քեբրոն
ամս եւթն. Սա շինեաց զՍիոն, և յԵրուսա-
ղէմ թագաւորեաց երեսուն և երիս ամս. 'ի
տասներորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ
եհան զՏապանակն, և եհար նմա վրան:
Եւ 'ի բերելն զՏապանակն, շնորհն Աստուծոյ
որ 'ի նմա՝ զթացաւ յԱդամ, և անկաւ 'ի
վերայ գերեզմանին Ադամայ. և մեռաւ Ո-
զիա; զի արգելուլ կամէր 'ի սիրելոյն իւրմէ.
Ասէ զայս Յակովբ ուռհայեցին:

Նաթան մարգարէն էր 'ի Գաբաւոնայ,
որ խնամէրն զԴաւիթ, և 'ի մեղանչելն Դաւ-
թի 'ի Բերսաբէ (1), Նախ խմացաւ Նաթան
մարգարէ և եկն ապրեցուցանել զԴաւիթ,
և 'ի գալն համդիպեցաւ մեռելոյ մի, և մինչ
թաղեցաւն զնա և եկն առ Դաւիթ գործե-

(1) Յօրինակին 'ի Գէբէլոնայ . . . 'ի Բերսաբէէ.

ցաւ չնսութիւնն, և դարձաւ սրտմտութեամբ։ և 'ի սպանանելն զՈւրիա, այս եկն յանդիմանել զնա յերկուց չարացն վերայ, և ետ նմա նշան զմահ առաջին որդւոյն Բերսաբէի։ և երկեաւ Դաւիթ յԱստուծոյ և ապաշխարեաց։ Յերեսուն և ինն ամի թագաւորութեանն իւրոյ Դաւիթ ընտրեաց 'ի Ղեւտացւոցն արս հարիւր ութսուն և ութ, և արար զնոսա դասս քսան և չորս։ Երկոտասան այր 'ի դաս մի, սպասաւորս Տապանակին և Սաղմոսացն։ Եւ եւս պատերազմ ընդ շըրջակայ ազգացն, և յաղթեաց ամենեցուն. և եկաց ամս եւթանասուն, և թագաւորեաց ամս քառասուն։

Եւ թագաւորեաց Սողոմոն ամաց երկոտասանից, և քառասուն ամ թագաւորեաց և եհան սա զԱբիաթար քահանայ, և ըսպան զԱդոնիա և զՅովաբ։ Եւ 'ի չորրորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ սկսաւ շինել զտաճարն, և կատարեաց զնա յութ ամ, 'ի լեառն Ամուրհացւոց, որ է այժմ Երուսաղէմ։ Եւ գրեալ է 'ի գիրս Թագաւորացն, թէ յետ չորեքհարիւր և ութսուն ամի ելանելոյն յԵգիպտոսէ՝ շինեցաւ տաճարն. ընդնոյն ասէ և Պօղոս, թէ Վետնոցս դատաւոր չորեքհարիւր և յիսուն ամ, մինչեւ 'ի Սամուէլ մարգարէ.,, և թողին 'ի ժամանակ ծառայութեան Այլազգացն ամս երեսուն Յե-

րեսուն և 'ի չորս ամին խաղոյ Սաղոմոն չէ-
նեաց տուն կռոց Քամովսայ մովաբացւոյ
և Մեղքումայ ամմոնացւոյ, ուր կայր տունն
Ափրոդիտեայ աստուածուհւոյն Յունաց.
Մովաբացւոյն տաճարն յեւթն ամն շինե-
ցաւ, և Ամմոնացւոյն՝ յերեքտասան. բար-
ձրութիւն նոցա երեսուն կանգուն և լայ-
նութիւնն յիսուն. և արար նոցա զարդ ոս-
կւոյ յոլով, և ծով պղնձի և եղինս: Եւ քա-
կեաց (Սաղոմոն) զՆաւրոք և շինեաց զԹեա-
մուր մերձ Համայ, և զՍալու և զՀեսուր և
զՍակդուր և զԳազարէ և զԲէդուր՝ ըղ-
ներքին և զվերին, և զԲեղէովթ, եւթն
քաղաքք: Եւ յառաջին ամի թագաւորու-
թեան խաղոյ եղեւ նմա որդի Ռոբովամ 'ի
Նամայէ ամմոնացւոյն: Եւ 'ի Դամասկոս
թագաւորեաց Հադադ, սատան Սաղոմո-
նի: Եւ ամենայն ժամանակն Սաղոմոնի յի-
սուն և երկու ամ: Եպիփան ասէ, թէ Աքիա
մարգարէացաւ Սաղոմոնի, թէ հանդեր-
ձեալ ես բարկացուցանել զԱստուած. նոյն-
պէս և զՌոբովամ յանդիմանեաց՝ թէ նեն-
գութեամբ գնաս ընդ Աստուծոյ: Եւ սա (Ա-
քիա) ետես տեսիլ, որ լուծք եզանց կոխէին
զԻսրայէլ և զքահանայսն, և ասաց ցՍաղո-
մոն, թէ կանայք հեռացուցանեն զքեզ 'ի
Տեառնէ: Եւ սա յանդիմանեաց զՌոբովամ
զորդին Նաբատեայ վասն երինջոցն և մեռաւ,

և Թաղեցաւ 'ի Մելով տուաջի կաղնոյն (1) ։

Իսկ զկնի մահուանն Սաղովմոնի բաժանեցան երկոտասան ցեղքն, և եղեն ընդ Երոբովամայ Նաբատեան, որ Թագաւորեաց ամս քսան և երկու. և ընդ Ռոբովամայ մնացին երկու ազգն, և կոչեցան Յուդա և Իսրայէլ։ Ռոբովամ Թագաւորեաց Յերուսաղէմ ամս եւթնևտասն, և եկաց յիսուն և ութ ամ։ Նա էր մարգարէն Սամեա, որ երկրորդ անգամ յանդիմանեաց զՌոբովամ 'ի վերայ սեղանոյն. և սա ասաց Յուդայի, Թէ «Մի կռուիք ընդ Իսրայէլի, զի 'ի Տեառնէ եղեւ բաժանումն դա»։ Իսկ սա պատառեաց զհանդերձն յերկոտասան մասն, և զտասն ետ Երոբովամայ Նաբատեան և զերկուսն ետ Ռոբովամու որդւոյն Սաղովմոնի։ Եպիփան ասէ, Թէ Իուդ էր անուն մարգարէին, և էր յերկրէն Սամարացւոց, և սպան զնա առիւծն, զի խոտորեցաւ 'ի բանէն Տեառն։ Զկնի Ռոբովամայ Թագաւորեաց Աբիա որդի նորա ամս երիս. և եկ 'ի վերայ նորա Երոբովամ ութսուն հազարաւ, և Աբիա ընդդէմ ել նմա քառասուն հազարաւ. և սպան յԻսրայէլէ յիսուն հազար այր։ Իսկ առ Աբիա կանայս չորեքտասան, և եղեն նմա

(1) Աստանօր միւս Թարգմանութիւնն 'ի մէջ բերէ հարցմունս ինչ դշխոյին Սաբայ ընդ Սաղովմոնի 'ի վերայ այլ և այլ նիւթոց, որ գտանին առանձինն և 'ի գրչագիր մատեանս։

որդւքն քսան և չորս և դստերք վեշտասան։

Զկնի Աբիայ թագաւորեաց որդի նորա Ասա ամս քառասուն և մի, և եկեաց ամս վաթսուն։ Սա փորեաց ջրհոր մերձ 'ի Սամարիա յահէ թագաւորին Իսրայէլի։ Սա 'ի հնգետասան ամին այրեաց զգտեալ կուռսն և եբարձ զպոռնկութիւն յերկրէ, և զմայր իւր եհան 'ի տիկնութենէ զի պաշտէր զԱստարոն, և այրեաց զկուռսն մօր իւրոյ։ Ի քսան և ինն ամին սորա թագաւորեաց Ելա 'ի վերայ Իսրայէլի երկուս ամս, և Զամբրի ծառայն իւր սպան զնա և թագաւորեաց եւթն օր[1]։ Եւ բաժանեցաւ Իսրայէլ, ոմանք երթային զհետ Ամրեայ, և ոմանք զկնի Թամնեայ. և յաղթեալ Ամրեայ, թագաւորեաց երկոտասան ամ։ Եւ սա գնեաց զլեռան Սամարիա 'ի Սամարայ տեառնէ նորա, և շինեաց անդ քաղաք և անուանեաց Սամարիա, որ յետոյ կոչեցաւ Սեբաստիա, որ այժմ ասի Նաբլուզ։ Իսկ Թամնի տեսեալ թէ յաղթեցաւ Ամրեայ, այրեաց զարքունիսն, և ինքն ընդ նմին այրեցաւ։

Ի քառասուն և մի ամին Ասայի թագաւորեաց յԵգիպտոս Փաքքիրիս[2] ամս չորս։ Եւ զկնի Ասայի թագաւորեաց Յովսափատ

(1) Մեր Թարգմ. յաւելու աստ. «Եւ յարեան երկուոքեան՝ Ամրի և Թամնի թագաւորել։»

(2) Ըստ Եւսեբեայ Նեֆերփերէս։

ամս քսան և ինն ։ Յերրորդում ամի սորա Թագաւորեաց Իսրայելի Աքաաբ որդին Ամրեայ՝ ամս քսան և երիս ։ Սա էառ կին զԵզաբէլ դուստր Իթիքլի(1) (Եթբաաղ) Թագաւորին Սրոյ և Սեդայի (Սիդոն) ։ Եւ սա շինեաց զԵրիքով զնզովեալն Յեսուայ որդւոյ Նաւեայ՝ Աբիրոնաւ անդրանկաւ իւրով և Զերծելաւ կրտսերաւ ․ Աբիրոնաւ հիմն էարկ նմա , և Զերծելաւ կրտսերաւ կախեաց ըզդուռնն՝ ըստ բանին Յեսուայ ։ Եւ այլք զանազան ասեն շինիչ հրամանաւ Աքաաբու, և զորդիսն սմա ասեն՝ Աբիրոն և Զերծել ։

Յերկրորդ ամին Յովսափատու Թագաւորեաց 'ի վերայ Լատինացւոցն Կարպանդոս ամս երեքտասան ։ Եւ 'ի չորրորդ ամին Յովսափատու Թագաւորեաց 'ի վերայ Աթուրացւոցն Սեքրանտիոս(2) ամս յիսուն ․ և յերեքտասան ամին նորա Թագաւորեաց յԵգիպտոս Իսկոքորոս ամս վեց ։ Եւ 'ի չորրորդ ամին նորա Թագաւորեաց Աթենացւոցն Ամկալոս(3) երեսուն ամ ։ Յիննևտասաներորդ ամի նորա Թագաւորեաց յԵգիպ-

(1) Վարդան գնէ ՔԲԻԼ ։ Պարծ ․ Եր ․ 36 ։

(2) Ըստ Սամուէլի Ոփրատանէս , որպէս և խմբագրողն կոչէ Ոստանէս ։

(3) Եւսեբիոս և Սամուէլ ուղղագոյնս գրեն՝ Մէգակլէս որ էր քսաներորդ երրորդ Թագաւոր Աթենացւոցն հարըստութեան՝ սկսեալ յԻնաքոսէ ։

տոս Բասանիկոս(1) ամս ինն ։ Եւ ՚ի քսան և ե-
րեք ամի նորա Թագաւորեաց ՚ի վերայ Լա-
տինացւոց Ագրիպաս՝ ամս քառասուն և մի։
Եւ ՚ի քսան և ինն ամի սորա Թագաւորեաց
՚ի վերայ Իսրայելի Աքաղիա ամ մի ։ Եւ ըզ-
կնի նորա Յովրամ եղբայր նորա ամս երկո-
տասան . և ՚ի նոյն ամի Թագաւորեաց ՚ի վե-
րայ Յուդայի Յովրամ ամս ութ . և զհետ
նորա Աքողիա ամ մի։ Յովրամ արքայ Յուդայ
որդի Յովսափատու առ զԳոդողիա քոյր Ա-
քաաբու իւր ՚ի կնութիւն,և սպան զեղբարսն
իւր . և եհար զնա Տէր բորոտութեամբ և մե-
ռաւ,և առ զԹագաւորութիւնն Աքողիա։Եւ
առաքեաց Եղիսէէ օծանել զՅէու որդի Նամ-
սի(2) ՚ի վերայ Իսրայելի , որ սպան զՅովրամ
զորդին Աքաաբու , և զԱքողիա արքայ Յու-
դայ . և Եզաբէլ հնգետասան ամաւ յետոյ
սպանաւ քան զԱքաաբ զայրն իւր ։

Եւ զկնի մահուանն Աքողիայ արքայի
Յուդայ , Գոդողիա մայր նորա կորոյս զա-
մենայն զաւակ Թագաւորութեանն . բայց
մանուկ մի պահեցաւ առ Յովիդեայ քա-
հանայի . և Թագաւորեաց ինքն Գոդողիա
վեց ամ ։ Եւ Յէու Թագաւորեաց ՚ի վերայ
Իսրայելի քսան և ութ ամ ։ Եւ զտաճարն
Բահաղու որ կոչի յուլ, այրեաց հանդերձ

(1) Ըստ Եւսեբեայ Փոխանիկոս ։
(2) Ցօրինակին Ամսի ։

պաշտօնէիւքն ։ Քահանայապետն Յովիդեա սպան զԳոդողիա և թագաւորեցոյց զՅովաս վեցամեայ 'ի վերայ Յուդայ, որ թագաւորեաց քառասուն ամ ։

Յերրորդ ամին Յովասայ թագաւորեաց Դիոգինէս[1] 'ի վերայ Աթենացւոցն ամս քըսան և ութ ։ Եւ 'ի տասներորդ ամին թագաւորեաց Աթուրացւոցն Աքրազանիս քսան և երկուս ամս ։ Եւ 'ի քսան և երկրորդ ամին Յովասայ թագաւորեաց Եգիպտոսի Աստուքոս[2] ամս քսան և մի ։ Եւ 'ի քսան և երրորդ (ամին) թագաւորեաց 'ի վերայ Լատինացւոցն Ռոմելոս[3], ամս ինն և տասն ։ Այս Ռոմելոս յոյժ ամբարտաւանեալ 'ի վարս իւր՝ երկնաւոր հրով այրեցաւ արքունեօք իւրովք ։ Ի յերեսուն և եւթներորդ ամին Յովասայ մեռաւ Եղիսէէ, զկնի յիսուն ամի համբարձմանն Եղիայի ։ Ի քըսան և եւթներորդ ամին Յովասայ թագաւորեաց 'ի վերայ Իսրայէլի Յովաքազ՝ ամս եւթնևտասն ։ Եւ յերեսներորդ առաջներորդ ամին Յովասայ եղեւ դատաւոր Ա-

(1) Եւսեբիոս կոչէ Դիոգնետոս, որում տայ 25 ամս. իսկ Սամուէլ Դիոգնիտէս կոչէ, և համաձայնի Միխայէլի՝ տալով 28 ամս ։

(2) Եւսեբիոս զսա Աստիպոսիս անուանէ, և առնէ լինել առաջին թագաւոր ԻԲ. հարստութեան Բուբաստացւոց ։

(3) Եւսեբիոս այլափոխեալ ունի զանուն, զոր կոչէ Արեմուղոս Սիլուիոս ։

թենացւոցն Պարակլէս[1] ամս հնգևտասան ։ Յովաս զկնի մահուանն Յովիդեայ 'ի բաց եկաց 'ի Տեառնէ . և սպան զԶաքարիա որդի Յովիդեայ 'ի տաճարին , և ինքն սպանաւ 'ի ծառայից իւրոց ։

Եւ Թագաւորեաց որդի նորա Ամասիա ամս քսան և ինն ։ Սա յաղթեաց Եդովմա-յեցւոցն , և բերեալ զաստուածս նոցա պաշտէր . սա եկաց ամս յիսուն և չորս ։ Ի սորա տասներորդ ամին Թագաւորեաց Իս-րայէլի Յովաս ամս վեշտասան . և 'ի վերայ Լատինացւոցն Թագաւորեաց Ամոնինոս[2] , ամս երեսուն և եւթն ։ Եւ յերրորդ ամին Ամասիայ Թագաւորեաց Եգիպտոսի Եսթ-րոն՝ ամս եւթնևտասան։ Եւ աստ եղեւ. դա-տաւոր Աթենացւոցն Արիփոն[3] ամս քսան։ Իսկ յեւթնևտասներորդ ամին Ամասիայ Թա-գաւորեաց Աթուրացւոցն Թոնոս Կոնկողե-րոս[4], որ կոչի յունարէն Սարդանապալոս , ա-մըս քսան ։ Ի սորա ժամանակին գնաց Յով-

(1) Այն է Փերէկղէս կամ Փարակլէս ըստ Եւսեբեայ և Սամուէլի ։

(2) Եւսեբի գիրք մի ուղղագրէ զանունս կոչելով Աւէն-տինոս փոխանակ Աւէնտինոսի ։ Նոյնպէս և Եւսեբիոսն կոչէ Ռոմուղոս, որոյ ուղիղն է Ռոմոսն ։

(3) Աստանօր օրինակս մեր չփոխեալ ունէր զկարգ բա-նիցս , զոր ուղղեցաք ըստ Եւսեբեայ ։ Սա զԱրիփոնն ուղ-ղագոյն եւս գրէ Արիփրոն ։

(4) Օրինակս մեր , արդէն և միւս Թարգմ. գրեն Թո-

նան քարոզել Նինուէի։ Սա (Սարդանաբա-
լոս) զղջացաւ և դարձաւ առ Տէր ապաշխա-
րութեամբ․ և զկնի զղջմանն եղեւ նմա պա-
տերազմ ընդ Վարբակէս(1) մարացին, որ
են Մարք, և տեսեալ թէ յաղթի ՚ի Մարէն,
այրեաց զանձն։ Իսկ թագաւորութեան Աթու-
րացւոց բովանդակն լինի հազար հարիւր իննն-
սուն և վեց, որ եղեւ զկնի խափանելոյ թա-
գաւորութեանն Նաբելացւոց։ Իսկ յառաջին
ամէն Վաղոսի (Բելոս) հօրն Նինոսի լինին
ամք հազար երեքհարիւր։ Իսկ Վարբակէս մա-
րացին օգնութեամբն Հայոց եբարձ զթա-
գաւորութիւնն Աթուրացւոց և փոխեաց ՚ի
Մարս(2)։ Զկնի մահուանն նորա եկաց թա-
գաւոր ՚ի Նինուէ յազգէ քաղդէացի Փուլ
անուն նորա Իփուա(3)․ և ՚ի սմանէ սերեցան
Թագլաթփաղասար, Սաղմանասար, Սենեքե-
րիմ, որ յիշէ զնոսա աստուածային Գիրք։
Իսկ սոքա իշխեցին Կիլիկեցւոց և Փիլիպեց-
ւոց․ և ՚ի սոցանէ են Նաբոնոս և Նաբու-
քոդոս և Նաբուպալասար և Նաբուգոդոնո-

նոսխոնոս կոչէր, կամ Թոնոսխոն կոչէր։

(1) Երկոքին թարգմանութիւնք այլակերպեալ ունին զա-
նուանս՝ գնելով Արբոյ կէս կամ Արբակէս և Արբաշէս։

(2) «Վարբակէս մար քակեալ զթագաւորութիւն Ա-
սորեստանեայց՝ ՚ի Մարս փոխադրեաց։» (Եւս․ Քրոն․ Հտ․
Բ․ եր․ 166)։

(3) Կրկնութիւն համարի Փուլ կամ Փուա անուանս․ «Փուայ
ամս վեշտասան․ ՚ի սորա վեշտասան ամին եկաւ առաջին Ո-
ղոմպիականն։» (Սամուէլ․ ՚Ի Գլուխի)։

սար. և Թուրն ամք սոցա 'ի Փուայէ մինչեւ Աղէքսանդր մակեդոնացին չորեքհարիւր քսան և չորս ամ: Եւ զկնի մահուանն Աղէքսանդրի Թագաւորեցին՝ Սելեւկոս, Անտիոքոս, Կիլէքոս՝ որ զԿիլիկիա շինեաց. Ասուրոս՝ որ զԱսորիս շինեաց, յորմէ Ասորիք կոչեցան, որ մինչեւ ցնա Բաղդէացիք կոչէին. և Սելեւկոս զՍելեւկիա շինեաց. Անտիոքոս զԱնտիոք շինեաց զկնի աւերմանն Սաղովմոնի: Նոյնպէս և զԱւուհա զշինեալն 'ի Նեբրովթայ և զքակեալն 'ի Սենեքերիմայ՝ Սելեւկոս շինեաց հրամանաւ Աղէքսանդրի: Եւ այս Սելեւկոս բնակեցոյց զմարդկան բազմութիւն 'ի Տարսոն Կիլիկեցւոց, զի վասն վատախառնութեան տեղւոյն չբնակէին անդ զառաջինն:

Յութևտասներորդ ամին Ամասիայ Թագաւորին Յուդայ Թագաւորեաց 'ի վերայ Իսրայելի Յերոբովամ ամս քառասուն. և Եգիպտոս Թագաւորեաց Տուլօթիս [1] ամս երեքտասան: Եւ կռուեցաւ Ամասիա ընդ Յովաս արքային Իսրայելի, և հարեալ մեռաւ 'ի նմանէ: Եւ եկեալ Երուսաղէմ Իսրայելացիքն քակեցին 'ի պարսպէն չորեքհարիւր գիրկ, և առին ոսկի և արծաթ որ կայր 'ի տան Տեառն և 'ի տան Թագաւորին, և դարձան 'ի Սամարիա. և Ամասիա բերեալ Երուսաղէմ՝ Թաղեցաւ: Եւ Թագաւորեաց

(1) Եւսեբիոս Տոնեփոսխ կոչէ.

Ազարիա որդի նորա ամս յիսուն և երկու, և եկաց ամս վաթսուն և ութ և մեռաւ։

Յառաջին ամին Ազարիայ, որ և Ոզիա, եկաց դատաւոր Աթենացւոցն Թեսպիոս (1) ամս քսան և եւթն։ Եւ յերկրորդ ամին Ո-զիայ թագաւորեաց Եգիպտոսի Սոասիս (2), ամս քսան և հինգ։ Եւ 'ի տասն ամին Ոզիայ թագաւորեաց Լատինացւոցն Փրիկոս ամս քսան և երիս։ Եւ 'ի քսան և եւթն ամին Ո-զիայ թագաւորեաց յԵգիպտոս Ուսրաթոն(3) ամս ինն. զսա անուանեցին Եգիպտացիքն Երակլէս։ Եւ 'ի քսան և ութ ամին Ոզիայ եկաց դատաւոր Աթենացւոցն Ագմիստոր(4) ամս քսան։ Եւ 'ի քսան և ինն ամին Ոզիայ թագաւորի Յուդայ թագաւորեաց 'ի վե-րայ Իսրայելի Զաքարիա ամս վեց և ամիսս չորս։ Եւ զկնի Զաքարիայ թագաւորեաց Իսրայէլի Սելլում ամիս մի։ Եւ զկնի նորա թագաւորեաց Մանայեմ ամս տասն։ Ի քը-սան և չորրորդ ամին իւրոյ, Ոզիա համար-ձակեալ արկանել խունկ 'ի Տաճարին, և ե-ղեւ բորոտեալ ամենայն մարմինն. և ար-

(1) Թէսպիէս ըստ Եւսեբեայ, որ էր, ասէ, որդի Ա-րիփրոնեայ։

(2) Միւս Թարգմ. ունի Իսիս. իսկ Եւսեբի կոչէ Պե-տուբաստիս, որ էր 'ի քսաներորդ երրորդ հարստութենէ։

(3) Ոսորթոն ըստ Եւսեբեայ։ Միւս Թարգմ. ոչ յիշատա-կէ զանուն սորա։

(4) Ագամեստոր ըստ Եւսեբեայ։

գելաւ մարգարէութիւնն Եսայեայ զկնի քսան և չորս ամի մարգարէանալոյն իւրոյ, և լռեաց քսան և ութ ամ, մինչև մեռաւ Ոզիա, և յետոյ այլ մարգարէացաւ վաթսուն և մի ամ։ Եւ յերեսներորդ երրորդ ամին Ոզիայ Թագաւորեաց Լատինացւոցն Ամուլոս[1] ամս քառասուն և երիս։ Եւ յերեսներորդ չորրորդ ամին Ոզիայ եղ Փուա արքայ Բաբելացւոց ՚ի վերայ Սամարիայ, և առեալ ՚ի Մանայեմէ հազար քանքար ոսկւոյ՝ և դարձաւ։ Յերեսներորդ վեցերորդ ամին Ոզիայ Թագաւորեաց Եգիպտոսի Բասմոս[2] ամս տասն։ Եւ ՚ի քառասուն ամին Ոզիայ Թագաւորի Յուդայ Թագաւորեաց ՚ի վերայ Իսրայէլի Փակէէ ամս տասն։ Եւ ՚ի քառասուն և մի ամին Ոզիայ Թագաւորեաց Մակեդոնացւոցն Կոնոս[3] երկրորդ Թագաւոր՝ ամս երկոտասան։ Եւ ՚ի վերայ Աթուրացւոյն Թագաւորեաց Թակղաթփաղասար ամս երեսուն և հինգ։ Եւ ՚ի քառասուն և վեց ամին Ոզիայ Թագաւորեաց յԵգիպտոս Կուքրոս[4] ամս քառասուն և չորս։ Եւ ՚ի քառասուն և ութ ամին Ոզիայ Թագաւորեաց առաջին Թագաւորութիւն Լիւդացւոց։

(1) Ամուղիոս ըստ Եւսեբեայ։ (2) Փամմոս ըստ Եւսեբեայ։
(3) Կոյինոս ըստ Եւսեբեայ. ուղղագոյն եւս՝ Կոյէնոս։
(4) Պէքքորոս ըստ Եւսեբեայ, առ որով, ասէ, գառն խօսեցաւ։ Հտ. Բ. Եր. 170։

Եւ եւ Թակղաթփաղասար Թագաւորն Ա-թուրացւոց և գերեաց զՅուդա և զԻս-րայելի մեծ մասն . և այս եղեւ սկիզբն գե-րութեանն Իսրայելի ։ Եւ գերեցան իշխանք մեծամեծք, Ինաբէլ[1] Բէթմեքա, Անոք, Կանծ, Ասուր [2] , Գեղադ , Գալիլի , եւ զերկիրն Նեփթաղիմայ ։ Եւ զկնի մահուանն Ոզիայ երեւեցան փառքն Տեառն 'ի տաճարին։ Յետ մահուանն Ոզիայ թագաւորեաց Յովաթամ որդի նորա ամս վեշտասան ։ Սա յաղթեաց Ամմոնացւոց և արար ընդ հարկաւ։ Յերրորդ ամին Յովաթամայ թագաւորեաց երրորդ թագաւոր Մակեդոնացւոցն Տունիոս[3] ա-մըս երեսուն և ութ . սոքա են ազգակից Հա-յոց ։ Զկնի Յովնադանայ թագաւորեաց Ա-քազ որդի նորա ամս վեշտասան , որ արար չար առաջի Տեառն ։

Փակէէ Թագաւորն Իսրայելի առեալ ընդ Հռասոն Թագաւորն Դամասկեայ , և եր-թեալ 'ի վերայ Յուդայ՝ կոտորեաց 'ի նո-ցանէ երկոտասան բիւր . և Աքազ առա-քեաց վարձեաց զԹակղաթփաղասար , որ եկն

(1) Յօրինակիս անջատ ունէր Ին , Աբէլ , վասն որոյ և 'ի տպեալն միւս Թարգմանութեան սխալմամբ դնէ՝ Էին Աբէլ ։

(2) Ոմանք Կանծէսոր , Թերեւս ուղղագոյն եւս իցէ ։

(3) Զսա Եւսեբիոս Տիւրիմմոս կոչէ . և տայ նմա երեսուն և երկուս ամս ։ Իսկ Սամուէլ Տիւրիմ կոչէ , և ըստ Միխայէ-լի որոշէ նմա ամս երեսուն և ութ ։

սպան զՀռասոն, և գերեաց զԵդոմացիս և գնաց։ Յերկրորդում ամին Աքազու ապըստամբեալ Ովսէ 'ի Փակէէ, սպան զնա, և ինքն թագաւորեաց 'ի վերայ Իսրայէլի ամս ինն։ Յութերորդ ամին Աքազու թագաւորեաց Աթուրացւոցն Սաղմանասար ամս չորեքտասան, և եկն 'ի վերայ Իսրայէլի, և արար ընդ հարկաւ։ Եւ յետ ժամանակի ապստամբեալ Ովսիայ, առաքեաց առ Աբգիմելէք քուշացին, որ է Հաբաշի, և կայր նա յԵգիպտոս, գալ օգնել նմա։ Եւ յեւթն ամին Ովսիայ, և յութ ամին Աքազու ել Սաղմանասար 'ի վերայ Սամարիայ և պաշարեաց զնա երիս ամս, և առ զՍամարիա և գերեաց զտասն ցեղսն և տարաւ 'ի Բաբելոն։ Ամք թագաւորացն Իսրայէլի երկերիւր յիսուն՝ և բարձաւ. յԱդամայ լինին ամք միահամուռ՝ չորեքհազար երեքհարիւր երեսուն։

Աքազ իջոյց յերկոտասան եզանցն. զծովըն պղնձի՝ զարարեալն 'ի Սողոմոնէ արքայէ։ Եւ զկնի մահուանն Աքազու թագաւորեաց Եզեկիա յԵրուսաղէմ ամս քըսան և ինն, և եկեաց յիսուն և չորս ամ. և Սամարիա մնաց 'ի հրամանս Աթուրացւոցն։ Յութերորդ ամին Եզեկիայ առաքեաց Սաղմանասար պահանորդս Սամարեայ կողմանցն։ Եւ մինչեւ ցայս վայր Լատինացիք կոչէին թագաւորք հնգետասան, և յեւթն ամին Ա-

քաղու Թագաւորեաց Ասմելոս, և իւր ա-
նուամբն շինեաց զՀռոմ քաղաք. ոմանք ա-
սեն յանուն դստերն շինեայ՝ որում անուն
էր Հռոմէ։ Եւ յայնմ հետէ կոչեցան Հռո-
մայեցիք։

Յայսմ ժամանակի շինեցաւ Բոզոս կղզի, որոյ պտուղք ծառոյն մաստաքէ են։ Նա
շինեցաւ Սալինոս քաղաք ի Սիկիլիա, և ի Պոնտոս շինեցաւ Տրապիզոն[1] քաղաք, ի Բի-
թանիա Կիզիկոն շինեցաւ, և յԻտալիա Կա-
լօնան (Կոլոնիա) և Լուկա (Լուկանիա) շի-
նեցան։ Նա կանգնեցան Թագաւորք Լա-
կեդեմոնացւոցն. առաջին Եւրիոս[2], և այլք
որք Թագաւորեցին ամս երեքհարիւր քառա-
սուն։ Եւ աստ (ի Հռոմ) շինեցան տաճարք
քսան և չորս, ատենատեղիք երկու, փողոցք

(1) Անուանք քաղաքացս այլափոխեալ երեւին. Եւսե-
բիոս ասէ շինեալ ի Սիկիլիա Ագեղա քաղաք յամի Աբրա-
համու 1326, և փաստէ զնա ի Գամփիրղաւ (Քրոն. էր. 180). իսկ
Աղուլֆարաճ ասէ՝ շինեցաւ քաղաք ի Կիլիկիա Սամինոս
անուն.

(2) Աքիոս, կամ ըստ այլոց օրինակաց Աքիոս. Ե յայանի ո-
խոյլ ընդ օրինակացս. փոխանակ գրելոյ Եւսեբեայ Սամու-
էլ անեցի զշարս Թագաւորացն Լակեդեմոնացւոց ի մէջ բե-
րէ յիւր Քրոնիկոնին, այսպէս. "Ա. Եւրուսթէոս՝ ամս 42.
Բ. Ագիս ամ մի. Գ. Եխեստրատոս՝ ամս 35. Դ. Լաբոտ-
ասիս՝ ամս 37. Ե. Դորիսթոլաոս՝ ամս 29. Զ. Ագեսիղա-
ւոս՝ ամս 44. Է. Արքելաոս՝ ամս 60. Ը. Տելեկլոս՝ ամս
40. Թ. Ալկամենէս՝ ամս 37. Եւ տարածեցան յամս 327. ո
Տես և յԵւսեբիոս, Հտ. Ա. էր. 319.

երեքհարիւր քսան և չորք։ Սուռք ոսկեղէն ութսուն, և պատկերք վաթսուն և չորք՝ փղոսկրեայք, և տունք երեւելիք քառասուն և վեց հազար վեց հարիւր և երեք. և իշխանաց կայք հազար եւթն հարիւր յիսնսուն և հինգ, և կանա՝ (ապուզայք) որ ածէր ջուր 'ի քաղաքն՝ հազար երեք հարիւր յիսուն և երկու։ Խաբազք (1) հացեփեացք երկու հազար եւթանասուն և չորս. տալմերք (տոլմունք) պղնձիք՝ (2) երեք հազար եւթնհարիւր ութսուն և հինգ։ Եւ յետ բազում ժամանակաց Տիտոս և Վեսպիանոս բերեն զզրուննան Երուսաղէմի և սիւնս 'ի Տաճարէն և այլ զարդերս, և յաւելին 'ի զարդըն Հռոմայ։ Եւ արտաքոյ քաղաքին շուրջն գայր քառասուն միլ, և մէջ քաղաքին 'ի չորից կողմանց՝ երկոտասան միլ. և է միլն երկոտասան ոճ դարձի եզանց հերկողաց։ Եւ թիւ մարդկանն երկոտասան բիւր. և երկրորդ անգամ թուեալ՝ գտաւ վեշտասան բիւր. և երրորդ անգամ թուեալ՝ 3) քսան և

(1) Խաբազ خباز բառ արաբերէն, նշանակէ հացագործ։

(2) Ելին անօթք պղնձիք գրեալք ներքոյ և արտաքոյ գըրովք, զոր մարդիկ առ 'ի պահպանութիւն անձանց, և 'ի բժշկութիւն 'ի վար առնուին։ Գտանին և առ մեզ այսօրինակ անօթք պղնձիք արաբացի գրովք։

(3) Յօրինակիս մեր պակասէր տող մի, զոր յաւելաք 'ի միւս թարգմանութենէն։

եւթն բիւր, և չորրորդ թուեալ՝ քառասուն և վեց բիւր. և հինգերորդ թուեալ՝ չորեքհարիւր վեշտասան. և 'ի թագաւորութեան Կղօդեայ՝ վեց հարիւր իննսուն և չորս բիւր։ Եւ 'ի թագաւորութեանն Օգոստեայ և Ներքեղայոսի որդւոյ Հերովդէի եղեւ 'ի Հռոմ սով մեծ, և վաճառէին զմոդ մի ցորեան 'ի քսան և եւթն դահեկան և կէս։ Եւ 'ի թագաւորութեանն Տիտոսի եղեւ 'ի նմա մահ տարաժամ, որ մեռանէր յաւուրն բիւր մի։

Յայսմ ժամանակի զՍամարացիսն ուտէին առիւծք. Եւ առաքեաց Սաղմանասար 'ի գերելոցն քահանայ մի Եզրաս անուն, և ուսոյց նոցա զօրէնս, և գրեաց նոցա ասորի գրով զհինգ գիրքն Մովսիսի։ Վասն այսորիկ Սամարացիքն այլ դիրք ոչ ընդունին յօրինացն և 'ի մարգարէիցն՝ բաց յԱրարածոցն։

Ի վեց ամին Եզեկիայ թագաւորեաց Աթուրացւոցն Սենեքերիմ. և եկեալ զօրքն նորա յԵրուսաղէմ, կոտորեցան հարիւր ութսուն և հինգ հազար։ Սենեքերիմ զկնի ինն ամի թագաւորութեան իւրոյ սպանաւ յորդւոցն, որք գնացին 'ի Հայս. և թագաւորեաց Ասորդան որդի նորա երիս ամս։ Եւ յԵգիպտոս թագաւորեաց Սաւիքոն [1] հնդկացի ամս երկոտասան։ Եւ 'ի վերայ

(1) Ըստ Եւսեբեայ՝ Սաբակոն կամ Աքագոն եթէովպացի։

Մակեդոնացւոցն թագաւորեաց Փրիտիկոս(1) ամս յիսուն և մի ։ Յութևտասն ամին Եզեկիայ թագաւորեաց Աթուրացւոցն Բելդան, որ է Բաղտան ։ Սա առաքեաց պատարագ Եզեկիայ Երուսաղէմ վասն դարձի արեգականն, դիտացեալ թէ յԱստուծոյն Իսրայելի եղև նշան կենդանութեան Եզեկիայ ։ Եւ սա քարոզեաց զանուն Տեառն Աստուծոյ ընդ ամենայն երկիրն Քաղդեացւոց և Ասորւոց. և սա շինեաց պատկեր Ճշմարտին Աստուծոյ և ետ երկրպագել նմա . և դարձոյց զամենայն աշխարհ իւր 'ի պաշտելոյ զարեգակն ։

Ի քսան ամին Եզեկիայ թագաւորեաց Մարացւոց Կուրտակոս (2) ամս երեքտասան ։ Ի քսան և ինն ամին Եզեկիայ թագաւորեաց Եգիպտոս Տոքոս հնդկացի (3) ամս քսան ։ Զկնի Եզեկիայ թագաւորեաց Մանասէ ամս յիսուն և հինգ ։ Եւ եկեաց վաթսուն և եւթն ամ ։ Յերրորդ ամի իւրոյ թագաւորութեանն սպան զԵսայի մարգարէ, և բազում արիւն արդար եհեղ . և թա-

(1) Պերդիկկաս ըստ Եւսեբեայ ։

(2) Զկուրտակոս թագաւորն Մարաց ոչ յիշատակէ Եւսեբի, այլ առաջին թագաւոր դնէ Մարաց զԴիոկէս՝ տալով նմա ամս 54 . իսկ Միխայէլ ասորւոյն յիշէ և զԴիոկէս իշխեալ 'ի չորրորդ ամէ Մանասէի, իսկ զանունն այլակերպեալ դնէ Դիոկլոյոս ։

(3) Եւսեբիոս ուղղագրէ կոչելով Տարակոս փոխանակ Թարակոյ ։ Միւս թարգմանութիւնն դնէ Տրակոս ։

դաւ ՚ի ձեռաց Աստուծոյ և անկաւ ՚ի ձեռս Ասորւոց զօրացն, և տարան զնա գերի յԱսթուր, և եդին ՚ի հոր կապանօք. և ասաց զպատուական աղօթսն ապաշխարութեան ՚ի Տէր ամենակալն. և ընկալաւ Աստուած զաղաչանս նորա և արձակեաց զնա յերեսուն և եւթն ամին իւրոյ։ Եւ Եսայի մարգարէն եդաւ ՚ի Սելով, և տուաւ ՚ի պատիւ մարգարէին շնորհք բժշկութեան. և Սելով [illegible] ասի, մի՝ վասն Եսայեայ որ առաքեալ ասի վասն բանին որ ասաց. «Աւասիկ ես՝ Տէր առաքեա զիս» (1). և միւս՝ զի ՚ի գալ Այլազգացն արգելոյր ջուրն, և յորժամ Եսայի մարգարէն գայր ժողովրդեամբն, առաքեալ լինէր յԱստուծոյ ՚ի պաշարման Երուսաղէմի յԱսորւոցն։

Ի չորրորդ ամին Մանասէի թագաւորեաց Մադայեցւոցն Դիուքլայոս (2) ամս յիսուն և չորս։ Ի քսան և մի ամին Մանասէի թագաւորեաց յԵգիպտոս Սարտիս (3) ամս երկու։ Ի քսան և ինն ամի Մանասէի թագաւորեաց Մակեդոնացւոցն Արգէոս՝ ամս երեսուն և ութ. և յերեսուն և երրորդ ամին Մանասէի թագաւորեաց յԵգիպտոս Ստեփանթոս (4) ա-

(1) Եսայի. Զ. 8.

(2) Տես ՚ի վեր՝ յէր. 54. ծանօթութիւն 3.

(3) Եւսեբիոս դնէ ՚ի նմին ամի թագաւորել Ամմերէս Եթովպացի՝ ամս 12.

(4) Ըստ Եւսեբեայ Ստեփինաթէս.

մրս հինգ ։ Իսկ ՚ի քսան և վեց ամին Մանասէի Թագաւորեաց Ասորւոց փոքր Սենեքերիմ՝ ամս երեսուն և հինգ ։ Իսկ ՚ի քառասներորդ ամին Մանասէի Թագաւորեաց Հռոմայեցւոցն Տակղիոս[1] ամս երեսուն և երիս։ Սա էր որ եգիտ զհանդերձն ծիրանի և զգաւազանն ոսկի Թագաւորական ։ Սա մեզ Տուլլոս է սա ։ Սա Թագաւորեաց Եգիպտացւոցն Նեքօն[2], ամս ութևտասն ։ Ի քառասուն և չորս ամին Մանասէի Թագաւորեաց Եգիպտոսի Փսամիտիկոս[3] ամս քառասուն և չորս։ Յայսմ ժամանակի եղեւ առաջին շինութիւնըն Բիւզանդի՝ ձեռամբ Բիւզոսի իշխանի ։ և զկնի ինն հարիւր և եւթանասուն ամի մեծացաւ՝ նորոգեալ ՚ի Կոստանդիանոսէ, և ետ անուն Կոստանդնուպօլիս ։ Իսկ աստ վըճարեցան Թագաւորք և դատաւորք Եթենացւոց ։

Զկնի Մանասէի Թագաւորեաց Ամոն ՚ի վերայ Յուդայ ամս երկոտասան ։ և յերրորդ

(1) Ըստ Եւսեբեայ Տուլլոս Ոստիլոս ։ փոքր մի յետոյ Տուլլոս կոչի ։ Օրինակս մեր ունէր ՚ի ԽԴ ամին Մանասէի ։

(2) Եւսեբիոս զերկուս անձինս կարգէ յայսմ վայրի. Նեքեփսոս՝ որում յաջորդէ Նեքաւով. որ է Նեքօնն Միխայելի, և ժամանակ իշխանութեան երկոցունցն՝ դնէ ամս չորեքտասան ։ Իսկ միւս Թարգմ. նոյնացուցանէ զերկոսին անուանս և այս.նմա ամս վից ։

(3) Եւսեբիոս դնէ զսա ՚ի յիսներորդ չորրորդ ամին Մանասէի ։

ամի նորա թագաւորեաց ՚Մադացւոց ՚Նաբ-րակտիոս[1] ամս չորեքտասան: Եւ յերկոտա-սան ամին Ամոնի թագաւորեաց Աթուրաց-ւոցն ՚Նաբուպալասար՝ ամս երեսուն և երիս. և սա էր մոգ: Եւ ՚ի նմին ամի թագաւո-րեաց Մակեդոնացւոց Փիլիպպոս՝ ամս երե-սուն և ութ: Յերրորդ ամին թագաւորու-թեանն Ամոնայ ծնաւ Ովսիա. և Ամոն պաշ-տէր զկուռս, և հարին ծառայքն նորա և մեռաւ. և են ժամանակք նորա քսան և չորս ամ:

Եւ թագաւորեաց Ովսիա՝ որդի նորա յԵրուսաղէմ ամս երեսուն և մի. և եկաց երեսուն և ինն ամ: Եւ եղեն նմա որդիք չորս, Յովհաննէս, Յովակիմ, Յովաքազ, Սեդեկիա: Յայսմ ժամանակի մարգարէա-նայր Սոփոնիա յազգէ Շմաւոնի: Ի տասն ամին Ովսիայ թագաւորեաց Հռոմայեցւոցն Մարկոս Անիկոս[2] ամս քսան և չորս: Յերեք-տասան ամին Ովսիայ սկսաւ Երեմիա մար-գարէանալ: Ի չորեքտասան ամին Ովսիայ թա-գաւորեաց Մադացւոյն Կռատանդոս[3] ամս երեսուն և երկու: Սա գնաց և առ զՆինուէ և զԱթուրացիսն: Յերեսներորդ ամին Ովսիայ

(1) Ըստ Եւսեբեայ Փրաորտէս:

(2) Ըստ Եւսեբեայ Անկոս Մարկոս, զորոյ սկիզբն իշխա-նութեանն դնէ ՚ի չորրորդ ամէն Ովսիայ.

(3) Եւսեբի ուղղէ զանունս կոչելով զնա Կիւաքսարէս:

Թագաւորեաց յԵգիպտոս Նեքաւով, որ է Նեփսոս, ամս վեց։ Սա ել ՚ի կողմանս Եփրատայ պատերազմեալ ընդ Աթուրացիսն ՚ի Մնբէճ։ Եւ ել Ովսիա ընդդէմ նորա առանց հրամանի Աստուծոյ, և սպանաւ ՚ի նմանէ և թաղեցաւ յԵրուսաղէմ. և թագաւորեաց Յովաքազ որդի նորա. և յետ երեք ամսոյ դարձաւ Նեքաւով կաղն և տարաւ զՅովաքազ յԵգիպտոս, և կացոյց թագաւոր զեղբայր նորա զՅովակիմ, և եդեալ հարկ տասն քանքար ոսկւոյ և հարիւր արծաթոյ։ Սա թագաւորեաց ամս երկոտասան։

Յերրորդ ամին Յովակիմայ թագաւորեաց Հռոմայեցւոցն Տարկինոս Սուբրիկոս[1] ամս երեսուն և ութ։ Ի նոյն ամի թագաւորեաց Աթուրացւոցն Նաբուգոդոնոսոր քաղդէացին որդին Նաբուպալասարայ՝ ամս քառասուն և չորս. որ եկն յԵրուսաղէմ և տարաւ գերի զանօթս տան Տեառն, և եդ հարկս Յովակիմայ, և տարաւ զԴանիէլ և զընկերս իւր։ Եւ յետ քակելոյն ՚ի Նեքաւովէ Մնբէճ քաղաքի՝ շինեցաւ վերըստին յԱթուրացւոցն. և եդաւ անդ կուռքըն Կայնանայ։ Եւ կոչեցաւ Յարապոլիս, (Յերապոլիս) որ թարգմանի զոհանոցին քաղաք[2]

(1) Ըստ Եւսեբեայ Տարկինոս Պրիսկոս։

(2) Ըստ Յունական ստուգաբանութեան։

վասն քրմացն կախարդացն, որոց աղանդին աշակերտեցաւ յետոյ Բարդեծան։

Եւ ել դարձեալ Նեքաւով 'ի կողմանս Եփրատայ, և սպանաւ 'ի Նաբուգոդոնոսորայ։ Եւ թագաւորեաց Անդիպատոս փառաթոս (1) ամս եւթնեւտասն։ Յութերորդ ամին Յովակիմայ և Նաբուգոդոնոսորայ հինգերորդ ամին եկն յԵրուսաղէմ Նաբուգոդոնոսոր, և առ զհարկն և դարձաւ։ Եւ յութերորդ ամին Նաբուգոդոնոսորայ մեռաւ Յովակիմ, և թագաւորեաց Յովաքիմ որդի նորա, որ է Յեքոնիա, ամիսս երիս., և 'ի բաց եկաց 'ի Տեառնէ։ Եւ եկն Նաբուգոդոնոսոր յԵրուսաղէմ և գերեաց զՅեքոնիա և զմայրն և զիշխանսն, և տարաւ զնոսա 'ի Բաբելոն և եդ 'ի կապանս ամս երեսուն և հինգ։ Եւ եդ թագաւոր Երուսաղէմի զՍեդեկիա։ Յառաջին գալն հայրն Նաբուգոդոնոսորայ Նաբուպալասար առաքեաց զնա յԵրուսաղէմ. և յորժամ դարձաւ, մեռեալ էր հայրն, և ինքն առ զթագաւորութիւնն։ Յինն և տասներորդ ամի թագաւորութեան Նաբուգոդոնոսորայ եկն Նաբուզարդան և այրեաց զԵրուսաղէմ և զՏաճարն զկնի գերելոյն և մահուանն Սեդեկիայ, որ թագաւորեաց ամս մետասան։ Ի չորրորդ ամին Սեդեկիայ թագաւորեաց Մադացւոցն Իս-

(1) Ըստ Եւսեբեայ փառմաքէս։

տիկոս (1), ամս երեսուն և ութ ։ Ի մետա-
սան ամին Սեդեկիայ Թագաւորեաց Եգիպ-
տոսի Եփրոս (2) ամս քսան և եւթն ։ Եւ 'ի
նոյն ամի գերեցաւ Սեդեկիա, և ամենայն
Հրեայքն, բաց 'ի սակաւուց աղքատաց որ
գործէին զգործ արքունի ․ և նախ քան զա-
ւեր Տաճարին Երեմիա մարգարէն տարա-
պահեաց զտապանակն Տեառն ։

Ժամանակք նեղելոյն զերուսաղէմ։

Ի չորրորդ ամէն Յովակիմայ, որ առա-
ջին Նաբուգոդոնոսորայ, մինչեւ 'ի մետա-
սան ամն Սեդեկիայ, որ է վերջին աւեր Ե-
րուսաղէմի, և զկնի աւերմանն Երուսաղէմի
եւ Նաբուգոդոնոսոր 'ի վերայ Սրոյ և քա-
կեաց զնա՝ ծովասոյզ արարեալ զքարինսն ․
և Սուրացիքն զստացուածս իւրեանց նոյն-
պէս ծովամոյն արարեալ փախեան նաւօք ։ Եւ
զԲիրամ արքայ Սուրայ սպանին, որ կեցեալ
էր զամենայն ժամանակս Թագաւորացն Յու-
դայ ։ Եւ տուաւ Եգիպտոս աւար զօրացն
Նաբուգոդոնոսորայ փոխանակ աշխատու-
թեան նոցա 'ի վերայ Սուրայ ։

Ի քսան և եւթն ամի գերութեանն Ե-
րուսաղէմի մեռաւ Նաբուգոդոնոսոր թա-

(1) Իարէնոսն է Ատրաքետ ուղղագրեալ յԵւսեբեայ ։
(2) Ըստ Եւսեբեայ Վոփրէս, որում տայ ամս 25 ։

դաւուրեալ ամս քսան. և եւս զԹագաւո-
րութիւն նորա Խղմարովդակ որդի նորա ա-
միս երիս։ Սա ետ հան զՅեքոնիա 'ի բանդէն,
և ուտէր 'ի սեղանն արքունի։ Եւ զկնի նո-
րա Նաբոնասար ամս երկուս։ Եւ յաւուրսն
ամին Նաբոնասարայ եսես Դանիէլ զտեսիլ
չորից կենդանեացն, յորինակ չորս թագա-
ւորութեանն աշխարհի։ Եւ Դարեհ Մարն է,
որ է Մար, սպան զՆաբոնասար և դարձաւ
թագաւորութիւնն ի Պաղդէացւոց։ Եւ յա-
ւուրս Դարեհի մաղացւոյ արկաւ Դանիէլ
'ի գուբ առիւծուն, և Դարեհ կացոյց զնա
վերակացուն ամենայն իշխանաց։ Եւ Կիւրոս պար-
սիկ սպան զԴարեհ, և եբարձ զԹագաւորու-
թիւն Մարաց և Բաբելոնացւոց, և արար Կիւ-
րոս զամենայն թագաւորութեան իւրոյ 'ի Բա-
բելոն, և արար զԴանիէլ հաւատարիմ իւր։

Եւ Դանիէլ նախանձու Աստուծոյ մա-
ռեալ կործանեաց զկուռսն Բելայ, զոր կանգ-
նեալ էր յանուն Վիշապի. և սպան զվի-
շապն։ Եւ դշարեալ ընդ նա արքայն երկրպագ-
անելով 'ի գուբ 'ի մէջ եւթն առիւծուց. և
յայնժամ (Նուսադի) առաքեցաւ Ամբակում յԱ-
ստուծոյ՝ բերել կերակուր Դանիէլի. և այ-
րեալ Դանիէլ կորեան Թշնամիք նորա։ Եւ յայ-
նժամ ամենայն մեռաւ Ամբակում. և Դանիէլի ան-
սեալ տեսիլ, խնդրեաց զկատարումն եւթա-
նասունն ամին զոր մնացեալ էր Աստուած 'ի

ձեռն Երեմիայ մարգարէի։ Եւ պահեաց քրիս-
տան և մի օր. և եօթն 'ի վերայ Տիգրիս գե-
տոյ այր մի սպիտակազգեստ, որ ասէր ցնա.
« Քսան և մի օր է որ կռուիմ ընդ իշխանին
Պարսից, դարձուցանել զորդիս ազգին քոյ
Ար և յառաջին ամին Կիւրոսի դարձան հրեայք
բիւր, եւ սկսան շինել զՏաճարն։ Եւ 'ի
վախճանն ամի գերութեանն Հրէից սպան
զԿիւրոս Մասկոստա (1) կինն իւր, և առ
զթագաւորութիւն նորա Կամբիսոս. և զկանս
սորա ասեն Ներսայեցիքն՝ թէ կոչէր Նաբու-
գոդոնոսոր (2), որ սպան զԱրփաքսադ Մար։
Եւ յաւուրս սորա եղեն իրքն Յուդիթ կը-
նոջ, որ սպան զՀողոփեռնէս, որ էր յազ-
գէն Մագոգայ (3), որ են Թուրքք։ Կամբի-
սոս թագաւորեալ ամս ութ՝ առնուն զկնի
նորա զթագաւորութիւնն երկու եղբարք
մոգք, ամիսս եօթն։ Եւ զհետ սորա թա-
գաւորեաց Դարեհ մարացի ամս երեսուն
և վեց։ Եւ 'ի յերկրորդ ամին սորա կատա-
րեցաւ երկրորդ եօթանասունն գերութեա-
նըն Հրէից յաւերմանէ Տաճարին, և առաջին
եօթանասունն 'ի վճռէն Երեմիայի էր. վե-

(1) Ըստ Մխիթարայ [illegible] (եր. 200.) «[illegible] Մասագետաց [illegible]» [illegible]

(2) Եւսեբիոս. Քրոն. եր. 200.

(3) [illegible] Մագոգայ.

կոչեն Զաքարիա և Ենգէոս, որ ասեն. «Մինչեւ յերբ ոչ ողորմիս Երուսաղէմի և քաղաքացն Յուդայ.... զի այս եւթանասուն ամ է (1)։» Վողոմոնն ասէ 'ի Սողոմոնեանն չենուածոյն մինչեւ 'ի վեց ամն Դարեհի հինգհարիւր ութ(2) ամ։ Ի հնգետասան ամին Դարեհի լնու հնգերորդ դարն։ Եւ 'ի վեշտասան ամին Դարեհի սկսաւ վեցերորդ դարն։

Զկնի Դարեհի թագաւորեաց Արտաշէս որդի իւր ամս քառան և մի։ Եւ յերկրորդ ամին իւրոյ առ զԵզդրաս, և 'ի մետասան ամին առ զՆեեմիա և հրով այրեաց զնա. առ և քաղաքս բազում։ Յաւուրս սորա եղեն իրքն Եսթերայ և Մուրթքէի և Համանայ, որ էր յազգէն Ամաղէկայ. բայց Յովհաննէս (ամիացին) ոչ հաւանի թէ սոս եղեն Եսթերայ իրքն, զի թէ եղեալ էր ասէ, Եզր ընդէ՞ր ոչ գրէր (3)։ Եւ ոմանք ասեն

(1) Զաքարիա. Ա. 12.

(2) Աբուլֆարաճ հաւանեալ մերումս զնէ մինչ ցեւթն ամն Դարեհի 508. իսկ ոմանք յոյնաց մինչեւ թարգմանութեան զնէն 538 ամ։

(3) Զայն կարծիս Յովհաննու և Եւսեբիոս. հաստատէ, ոչ զԵսթերայն այլ զյաւելուածս նորա զԱրտաշէսէ խօսելով. յասելն. «զԵսթերայ և զՄուրթքէի իրսն ոմանք առ ասկա- ւորեն։ Բայց ես չատնեալ յանձն։ Քանզի ոչ եթէ ըստ եբրայ գիտելով Եզրի գրքոյն, որ առ ասկաւ պատմեն զԵզրի և զՆեեմիայ 'ի Բաբելոնէ ելանելն, և զգործն 'ի նորանէ լինել որ 'ի նոյն գիրս կարին։» Զայսպիսի զխառնութիւնս Եւսեբի զատանելը 'ի մէջ բերելով և 'ի շարադրութեան գրոցն Եսթերայ։

ատեն զդարձն Հրէից և ածանք առ Դա-րեհիւ։ Զկնի Քսերքսեայ թագաւորեաց Ար-տաւանոս հինգ ամիս. և զհետ նորա Ար-տաշէս (Արտաքսերքսէս) Երկայնաբազուկն ամս քառասուն և մի։ Ի յեւթն ամին սո-րա եկն Եզրաս դպիրն շինել զպարիսպն Ե-րուսաղէմի։ Սա գրեաց զհին կտակարանն, շնորհելով նմա յԱստուծոյ. և ՚ի խնամոցն Աս-տուծոյ պահեցան հին օրինակքն ՚ի տեղիս տեղիս, և յետոյ գտան համաձայնք միմեանց։

Եւ ՚ի քսան ամին Արտաշիսի եկն Նեեմի տակառապետն Արտաշիսի հրամանաւ նորին, օգնել Եզրի, որ յամենայն անդէն յԵրուսա-ղէմ ՚ի շինելն՝ ամս երկոտասան[1]։ Եւ արկա-նէր հիմն Երուսաղէմի ՚ի քահանայապետութեան Յովիդայեայ որդւոյ Եղիաշիբ։ Նեեմի ետ բե-րել ՚ի ջրհորոյ՝ ողջակիզացն՝ մորացեալ, զկնի եւ-թանասուն ամի, և արկեալ ՚ի վերայ սեղա-նոյն իբրեւ զառաջինն (վառեցաւ հուր)։

Զկնի Երկայնաձեռին թագաւորեաց Ար-տաշէս միւս երկուս ամիս, և զկնի նորա Սոգդիանոս[2] ամիս եւթն, և յետ նորա թա-գաւորեաց Դարեհ Նոթոս (հարճորդի) ա-մըս իննն և տասն։ Եւ ՚ի հնգետասան ամին սորա ապստամբեաց Եգիպտոս ՚ի Պարսից, և եդին իւրեանց թագաւոր զ'Ամիւնէոս

(1) Նեեմ. Ե. 14։

(2) Ըստ Եւսեբեայ Սոգդիանոս։

վեցնի հարիւր քսան և չորս ամի խաւարմանելոյն։ Զկնի Աղէքսանդրի թագաւորեաց Մակե-դոնացւոյն Պտղոմէոս՝ ամս քսան և ութ։ Եւ ի յիննևտասան ամի Դարեհի թագաւո-րեաց Մակեդոնացւոյն Արիստոս (1), ամս երիս։ Իսկ ի Հռոմ Կայսերիոն. և սա պա-տերազմ եդ ընդ Կղաստուկէք և ընդ Գաղա-տացիս. Եւ յետ հարիւր ամի յաղթեցան Հռոմայեցիքն, և առին զՀռոմ և քակեցին զնա ՚ի հիմանց, և մնաց միայն արքունիքն(2)։ Յայսմ ժամանակի եղեւ շարժ սաստիկ, և բազում քաղաքս կլաւ երկիր։ Եւ թագաւո-րեաց Պարսից Արտաշէս ուշեղ՝ ամս քառա-սուն։ Եբրայեցիքն առ սովաւ սանեն զԵս-թեր։ Ի հնգետասան ամին Արտաշիսի, Ար-տուէկարտոսն(3) Հռոմայ յԱփրիկէ աւերեաց զԿարքեդոն, և յանուն իւր կոչեաց զնա Ափրիկէ։ Եւ յԵգիպտոս թագաւորեաց Աւէ-րգետէս(4), ամս վեց, և Մակեդոնացւոյն թագաւորեաց Արքեղայոս ամս չորս։ Եւ զարձեալ Ամուտաս(5) ամ մի, և ապա Պու-

(1) Ըստ Եւսեբեայ Ոչէոսէս։

(2) «Գաղատացիք և Կեղտացիք զՀռոմ կալան բաց ՚ի կապիտոլիոնեայն»։ Եւսեբի. Քրոն. յեր. 218։

(3) Դիկտատոր Հռոմայեցւոց՝ այն է Սկիպիոնն, որ Ափրի-կեցի կոչեցաւ վասն զԱփրիկէ նուաճելոյ։ Որպէս յայտ է, ՚ի հանգամանց միայն [illegible] զգործոն Սկիպիոնի։

(4) Ըստ Եւսեբեայ [illegible] թագաւորէ 27 ըն-[illegible]։

(5) Ըստ Եւսեբեայ Աթինոդ . . . Դամասիոս։

սինոս ամ մի, և ապա Մաւնդիս (Մինդատոս) վեց ամ։ Եւ ի վեշտասան ամին Արտաշիսի թագաւորեաց Մենդեսացւոց Ակորոս(1), ամս ութ և տասն։ Եւ ի քսան ամին Արտաշիսի թագաւորեաց Եգիպտացւոց Փսամութոս(2) ամ մի. և զկնի նորաւն Մորիս՝ ամ մի. և ապա Նիկտապիս ամս ութ և տասն։ Եւ յերեսուն և հինգ ամին Արտաշիսի թագաւորեաց Սեբեննեդի Աքորանդր ամ մի. և յետ նորա Պսամմէտոս երեք ամ։ Եւ ի քառասուն ամին Արտաշիսի թագաւորեաց Եգիպտացւոց Տէոս(3) ամս երկու. և զկնի նորա Նեքտեբոս (Նեկտանեբոս) ամս երկոտասան։ Եւ զհետ Արտաշիսի թագաւորեաց Պարսից միւս Արտաշէս Ոքոս կոչեցեալ։ Սա հնազանդեցոյց զԵգիպտոս և եբարձ զթագաւորութիւն նոցա. և Նեկտանեբոս (Նեկտանեբոս) թագաւորն Եգիպտոսի փախեաւ յԵթովպիա(4), աղանդով խմայեալ

(1) Ըստ Եւսեբեայ Աքորիս։ Տեւողութիւն և կարգ ամաց թագաւորացս ոչ համաձայնին Քրոնիկոնին Եւսեբեայ. նաեւ միւս թարգմանութիւն բազում տարբերի։

(2) Ըստ Եւսեբեայ Փսամմութէս. իսկ զՄորիս ոչ յիշատակէ Եւսեբիոս, այլ յաջորդ զնա նշան զՆեփերիտէս, թագաւորեալ ամիսս չորս։ Եւ ապա զՆեկտանեբոս, զոր Նեկտանեբիս անուանէ օրինակս։

(3) Յօրինակիս Տէոս. իսկ միւս թարգմ. Տէոս։

(4) «Ոմանք կարծեն զԵգիպտոս ի փախստականութեան Նեկտանեբայ յԵթովպիա առ որով զարդարեցին թագաւորք Եգիպտացւոց» Եւսեբիոս-Քրոն. յեր. 292.

յառաջնագոյն զաւերն. Եւ ասեն թէ առ է Հայրն Աղեքսանդրոս, որ է Ալեքսանդրիա. Եւ խափանեցաւ թագաւորութիւնն Եգիպ-տոսի քառասուն և երկու ամ, մինչև 'ի Պուղեմիոս, զոր կոչեն Պտղոմէոս, որ 'ի բարեկամացն Աղեքսանդրի.

Արտաշէս Աւքոս թագաւորն Պարսից հը-նազանդեաց զՀրեայսն, և առաքեաց զնոսա բնակեցոյց առ ընթեր ծովուն Կասպից յՈւռ-կանս քաղաք. Եւ յայսմ ժամանակի թագա-ւորեաց Մակեդոնացւոց Փիլիպպոս հայրն Աղեքսանդրի, ամս քսան և ևթն. Եւ անուն կնոջ նորա Ողոմպիադա. Նա երեւեցաւ Ա-րիստոտէլ և Դիոգինէս փիլիսոփայք. Ի յե-րեքտասան ամին Ոքոսի պարսկի ծնաւ Աղեք-սանդր 'ի յութ ամի թագաւորութեան հօր իւրոյ. Եւ զկնի Ոքոսի թագաւորեաց Պար-սից Արսաւորէս (1) որդի նորա՝ ամս չորս. Եւ զկնի նորա Դարեհ որդի Արտաշրի՝ ա-մս վեց.

Եւ յառաջին ամի նորա թագաւորեաց Մակեդոնացւոցն Աղեքսանդր որդի Փիլիպ-պոսի քսան ամաց. զառաջինն թագաւո-րեաց Միլտոս (Միլատոս). Նա էր հասակաւ երկար կանգուն, բայց մեծ խելօք և քաջու-թեամբ, որ կարէր յաղթահարել երեսուն և

(1) Ըստ Եւսեբեայ Արսէս ասի.

հինգ Թագաւորս . և ունէր զօրս երկոտա-
սան բիւր ։ Որ և 'ի մէջ սորա Թագաւորու-
Թեան իւրոյ , և 'ի մէջ ամին Դարեհի սա-
նէրբազմեցան 'ի Սիւս Կիւրոնեցւոց , և մեռաւ
Դարեհ ։ Իսկ 'ի նոյն կատարեցաւ Թագաւո-
րութիւնն Պարսից , տևեալ ամս երկերիւր
երեսուն և մի ։ Իսկ Աղեքսանդր չնեալ եր-
կոտասան քաղաք յանուն իւր ։ Սա եղ զաւ-
ուրն Հայոց , չապականել նոցա զերկիր . և
էր զաւուն երկաթի երեքտասան կանգուն
երկայն , և լայն ութ կանգուն ։ Սա եհեալ
Յերուսաղէմ պատարագեաց Աստուծոյ ; և
Թոյլ ետուն Հրէայքն , և պատուեաց զքա-
հանայապետն Անդրոնիկոս(1) ։ Իսկ յորժամ Սա-
մարացիքն սպանին զքահանայապետն Անդրո-
նիկոս , վասն Թոյլ տալոյ նմա հեթանո-
սին պատարագել Աստուծոյ , լուաւ Աղեք-
սանդրոս և եկն յԵգիպտոսէ և քակեաց
զՍամարիա և Սիքեմայ զորդն , և ած Մա-
կեդոնացիս և բնակեցոյց 'ի Սամարիա ։ և
զկնի երկոտասանամեան ամի և եւթն ամսոյ Թա-
գաւորութեան նորա դեղատուութեամբ
մեռաւ 'ի Բաբելոն ։ Սա է առաջին Թա-

(1) Ընդ սմին իւր զբերեալ 'ի ձեռն քահանայապետին որ էր
Ոնիաս զԱնդրոնիկոսն ասէ , եԹէ էր առաջ կողմանցն Սա-
մարիոյ յԱղեքսանդրոսէ կացուցեալ , և Սամարացւոց ըն-
պանեալ զԱնդրոնիկոս , պատմեցան և խնդրանք Աղեք-
սանդրոսէ 'ի դարձին նորա յԵգիպտոսէ ։ Յովս . գլ . ՉՉԲ ։

գաւոր Յունաց ; և յետ սորա թագաւո-
րեաց Անդիոքոս Պտղոմէոս, որ եղեւ ըն-
մարտիկն նորա Անդիոքոս և Թագաւորաց. և
կատարեցաւ բանն թէ ախոյեան այծեաց յաղ-
թէ խոյին Պարսկին: Եւ բարձաւ մի եղջիւ-
րըն և երևեցան չորս եղջիւրքն, (1) որ բաժա-
նեցին: Եւ յետոյ եղեն տասն եղջիւրքն
տասն թագաւորք բաժանեալք:

Իսկ Պտղոմէոս թագաւորեալ ամս քա-
ռասուն: Եւ յառաջին ամին եհան զԵրու-
սաղէմ նենգութեամբ, և տարաւ գերի յԱն-
դիոքոս առ Աղեքսանդր քահանայապետին.
և ի նմանէ կոչին և այլ թագաւորքն՝ Պտո-
ղոմէոսք: Ի չորս ամին Պտղոմեայ թագաւո-
րեալ ի վերայ անտիոքայն Սելևկոս Նիկանովր՝
ամս ութևտասն: Սա դարձեալ շինեաց զԱն-
տիոք անուամբ որդւոյ իւրոյ Անտիոքու (2):
Յերեք [illegible] ամին Պտղոմեայ թագաւորեաց
ի վերայ Ասորւոց և Բաբելոնի մինչեւ ի Հըն-
դիկս Սելևկոս՝ ամս երեսուն և երկու: Եւ
[illegible] Անտիոքու, և
շինեաց զՍելևկիա, զԼաոդիկիա, զԱպամիա(3),
զԲերիա՝ որ է Հալպ, զՌահա, զՍալաշ, և

(1) Դան. Ը. 7—8.

(2) Անտիոքիանոս [illegible] Օրոնտէս [illegible] շինեալ [illegible] Սելևկոս [illegible] Եւսեբիոս [illegible] Քրոն. հտ. 226:

(3) Եւսեբիոս (անդ) Ասորիքս [illegible], որ է [illegible] Բերիա կոչէ:

բնակեցոյց 'ի Նոոս Հրէայս . և պատուեաց զնոսա , և արար մուտ և ել առ նմին ընդ սի-րելիս իւր : Նա շինեաց մեծ աշտարակն Աղեքսանդրու 'ի մէջ ծովուն Նեփրոսի և անուանեաց Փարոս (1) . և շինեաց զնա Սոստրատոս Կնիդացի՝ առեալ դրամ Ա-ղեքսանդրու ընդ ծով և ընդ ցամաք (2) : Իսկ Սելևկոս ըմբռնեաց զԴեմետր 'ի Կիլիկիա , որ թագաւորեալ էր ապստամբութեամբ , և սպան զնա , և ինքն իշխեաց ամենայն Ասիոյ : Եւ սկիզբն թագաւորութեան սորա , որ է զկնի երկոտասան ամի մահուանն Աղեք-սանդրու , սկիզբն է թուականութեանն Ա-սորւոց :

Զհետ սորա առաջին Պտղոմեայ թագաւորեաց յԵգիպտոս Պտղոմէոս Փիղադելփոս՝ ամս երե-սուն և ութ : Եւ յառաջին ամին նորա թա-գաւորեաց Մակեդոնացւոց Պտղոմէոս Կերաւ-նոս (3) ամ մի . և զկնի նորա Մեղեագրոս (4) ամիսս երկու . և Անտիպատրոս՝ աւուրս քա-սուն և վեց . և յետ Անտիպատրեայ Սոսթե-նէս ամս՝ երկու : Ի հինգ ամին Պտղոմեայ թա-

(1) Ոմանք համարին զՓարոսն այլափոխեալ 'ի յունա-կան ֆարոս բառէն , որ նշանակէ լապտեր՝ նաւահանգստաց :

(2) « Սոստրատոս Դեքսիփանեան՝ Կնիդացի . կանգնեաց յԱստուածոց փրկչացն աշտարակ նաւարկողաց » Ստրա-բոն . Գիրք . ԺԷ . 228 .

(3) Ըստ Եւսեբեայ Կերաւնոս .

(4) Ըստ Եւսեբեայ Մեղեագրոս .

զաւրաւորաց զկնի Սելեւկիոսի Նիկանովրայ Սոտ-
եր՝ ամս ինն եւ տասն . եւ 'ի վերջ ամին Պտղո-
ղոմեայ թագաւորաց Աղեքսանդրացւոցն Փիլ-
ադելփոս՝ ամս երեսուն եւ վեց։ Սա 'ի նոյն ամի
թարգմանեցան գրեանքն 'ի Փարոս կղզին, յե-
րեսուն եւ 'ի չորս թուին[1] Նարգաց եւ Եւթանա-
սուն եւ երկու թարգմանչօք. վեց վեցայր 'ի ցե-
ղիցն երկոտասանից որդւոցն Իսրայելի, որք են
այսոքիկ. Յազգէն Ռուբենի՝ Յովսեփոս, Եզե-
կիէլ, Եղիսէէ, Զաքարիա, Յովհաննէս, Եզ-
եկիէլ։ Յազգէն Շմաւոնի՝ Յուդաս, Շմա-
ւոն, Եդէ, Սամուէլ, Սամթէ, Մաղաթիա։
Յազգէն Ղեւեայ՝ Եսեմի, (Եզեկիա) Յովսէփ,
Թէոդոսիոս, Բասոս, Աքանիա, Տուկիոս։ Յազ-
գէն Յուդայ՝ Յովնաթան, Նաւորի, Եղիսէ,
Նանիա, Զաքարիա, Եզեկիա. Յազգէն Իսա-
քարայ՝ Իսահակ, Յակոբոս, Յեսու, Շմաւոն,
Շմաւոն, Ղեւի։ Յազգէն Զաբուղոնի՝
Յովնա, Յովսէփ, Շմաւոն, Զաքարիա,
Շմաւոն, Սաղամիա։ Յազգէն Գադայ՝
Սամփսոն, Սեդեկիա, Յակոբոս, Իսահակ,
Եսայի, Սամաթեոս։ Յազգէն Ասերայ՝ Թէ-
ոդոսիոս. Իասոն (Յասոն), Յեսու, Թէոդոտոս,
Յովհաննէս, Յովնաթան։ Յազգէն Նեփթաղիմայ՝
Թէոփիլէ, Աբրահամ, Արսամոս, Իասոն,
Եղեմիա, Դանիէլ։ Ի ցեղէն Բենիամինեայ՝

(1) Յօրինակին յայտնի վրիպմամբ գրեալ էր չորս հազար
երեսուն եւ չորս.

Աբեմելէք, Գաղաղ, Զաքարիա, Բանեա, Աշ-զիշէ, Տաթան։ Յաղագս Բենիամինի՝ Յով-հաննէս, Իշաւոս, Աշկդի, Թէոդորի, Նէր-սամ, Աշդեկիէլ։ Յաղագս Յովսեփայ՝ Բա-զէք, Սամուէլ, Յովսէփ, Յուդաս, Յով-նաթան, Թոդի։ Թագաւորեցան ի Սիւզ-քոս յաւուրէն գրով, և տարան Ագրիպաս և եղան Անտոնեան։ Այսք ի տեղն անեն թագաւորեալ և ի Փարթն լեռն. այլ այս է ճշմարտութիւն։

Ի թուին Աբգարու ԿԲ (62), և ի հնգամեն-դութեան Յունաց յետ երկ թագաւորութեան եր-կուց ամաց, խորհեցան կողմանքն Պարսից և արեւելից, եթէ «Պատուեցան Անգե-ղանացիքն ի միմեանց և ամպարտացան, և են հեռաւորք ի միմեանց, և խռովութեամբ և չարչարանօք ունին զմեզ. զի՞նչ կայ մեր և նոցա, եկայք դիցուք մեզ հնազանդ թա-գաւոր»։ Եւ թագաւորեցուցին խորհրդով զԱրշակ քաջ յորդւոցն Աբրահամու որ ի Քետուրայ ի Բահլ քաղաքէ, որ է սահմա-նակից Մազագեաց երկրին։ Նմանապէս և աշխարհն Ասորեստանեայց (Աֆրիկանաց), որ կան ի հիւսիսոյ կողմանէ Պարսից աշխարհին, յորժամ տեսին թէ տուեալ Պարսից եղեն իւրեանց թագաւոր, կամեցան և նոքա իւրեանց թագաւոր. եղեն Հայազգեին Պարթեւաց, և եղեն ոչ։ Նմանապէս և

Հայք զկնի քաջ և յաղթող և ամենագերա-
սաստ թագաւորացն Հայկազանց. որք բար-
ձին զթագաւորութիւն Մարացւոց և հնա-
զանդեալ ունէին զամենայն թագաւորու-
թիւնս հիւսիսի, և զամենայն ազգս շուր-
ջանակի զոր մեք ոչ կարացաք գրով գտանել
և տողել աստ. նոցա մինչև յԱղեքսանդր՝
որ սպան զՎահէ թագաւոր Հայկազնի և
եբարձ զթագաւորութիւնն Հայոց մինչև
յայսմ ժամանակի. յորում դարձեալ կանգ-
նեցաւ թագաւորութիւն նոցա ի Պաղես-
տինէ մինչև ի Թէոդոսիա (1), և մինչև
ի ծովն Կասպից և յայնկոյս լերինն Կովկասու,
ի Վաղարշակայ եղբօրէ Արշակայ սկսեալ.
մինչև ի յետինն Արշակ (2). զոր մեք թողումք
այլոց հաւաստի գրողաց և գիտողաց (3).

Իսկ զկնի Փիլադելփոսի թագաւորեաց
[illegible] Պտղոմէոս Երկադիս (Եւեր-
գետէս)։ Եւ ի նոյն ամի թագաւորեաց Ա-
սորւոց Սելևկիոս Կալինիկոս. Ի նոյն ամի
թագաւորեաց Մակեդոնացւոց Դեմետրիոս
Փիլիպպոս։ Յայսմ ժամանակի էր քահանայ
յաղէկան Սիմոն, որդի Ոնիայի Արդարոյ։

(1) Թէոդոսիա է յերկրին Ղրիմոյ առ եզր Խարամանայ, ոչ հեռի ի Կաֆայէ ծովէն.

(2) Վերջին թագաւոր Արշակունեաց՝ եղեւ Արտաշիր և ոչ Արշակ, ըստ պատմութեան Մովսիսի Խորենացւոյ։

(3) Մովսէս Խորենացի. Բ. 1—8։ — Յովհ. Կաթ. և այլք։

Այս Սիմոն ոչ կամեցաւ տալ զհարկն Պտղ- ղոմեայ. և նա կամեցաւ գալ յԵրուսաղէմ։ Եւ ատուեցին զՅովսեփոս հաշտութիւն առնել. և եգիտ շնորհս առաջի Պտղոմեայ, և առ 'ի նմանէ իշխանութիւն զօրավարու- թեան ամենայն Հրէաստանի (1)։

Եւ 'ի Ձէ (87) թուին Ասորւոց թագա- ւորեաց Սելեւկոս Կրանոս (Կերաւանոս) ա- միս երիս. և յետ նորա թագաւորեաց Անտիոքոս ՄԵԾՆ ամս երեսուն և վեց։ Յայ- սմ ժամանակի է նահապետութիւնն Մակա- բայեցւոց։

Եւ 'ի Ղգ (93) թուին թագաւորեաց Ե- գիպտացւոցն Պտղոմէոս Փիլոպատոր՝ ամս եւթնեւտասն. և սաստիկ նեղէր զՀրէայ- սըն. և մարտեաւ ընդ նմա Անտիոքոս և յաղթեաց նմա, և զԵգիպտոս արար ընդ իւր իշխանութեամբ. և 'ի դառնալն յԵ- գիպտոսէ առ զԵրուսաղէմ։ Եւ սա մեծար էառ առաջին Գիրքն Մակաբայեցւոց։

Ի ՃԺ (110) թուին թագաւորեաց Եգիպ- տացւոց Պտղոմէոս Եպիփանէս՝ ամս քսան և մի։ Սա առաքեաց զԵսկոպաս զօրավարն(2), և հնազանդեցոյց զՀրէաստան և զՓղիշտ (Փղշ- տացիս). և եկեալ ընդ դէմ նորա Անտիոքոս,

(1) Եւսեբիոս. Քրոն. էջ. 232։

(2) Եւսեբիոս. (Քրոն. էջ. 236) Սկոպաս անուանէ զզօրա- վարն Պտղոմեայ։

կատարեալ զնա. և առ իւրն դարձոյց զա-
ւետս ՚ի նմանէ քաղաքն: Եւ յա Անտիոքոս
արար սալարկ զճանապարհս քաղաքաց: Եւ-
ս սա արար ՚ի ճանապարհս նշանս իջեւանաց
զոր փարսախս կոչեն. և չինեաց կամուրջս
քառակուսս ՚ի վերայ գետոց և յառուս.
և արար դիւրագնաց զճանապարհս հարթե-
լով: Սա ՚ի մետասան ամին արար պատե-
րազմ ընդ Հռոմայեցիս և յաղթեցաւ. և
ետ զորդին պատանդս ՚ի Հռոմ՝ տալ հարկս
յամենայն ամի հազար քանքար ոսկւոյ. և
այս եղեւ սկիզբն հարկելոյ Ասորւոց ընդ
Հռոմովք:

Ի չորրորդ ամին Անտիոքայ Թագաւո-
րեաց Սելեւկիդանցւոցն Փիլիպպոս՝ ամս քը-
սան և չորս (1). և աստ կատարեցաւ մարգա-
րէութիւնն Դանիէլի (2)., Թէ Թագաւորն
հիւսիսոյ տայ պատերազմ ընդ Թագաւորն
հարաւոյ, որ է Անտիոքոս ընդ Պտղոմեայ,
որ ետ նմա զդուստր իւր և դարձաւ առ ՚ի
նմանէ յետ սմանց ամելոյ:

Եւ այս Անտիոքոս Մեծն յիշխանացւոց
աշխարհին (3), քարկոծեալ ՚ի տաճարն Նանեայ
աստուածուհւոյն իւրեանց, որ (Անտիոքոս) էր

(1) Եւսեբիոս (Քրոն. Եր. 234) տայ սմա ամս՝ քսան և երկուս, յերրորդ ամին Պտղոմեայ Փիլոպատորին:

(2) Դանիէ. ԺԱ. 11:

(3) Իշխանացւոց Նիկիբոնէ յաշխարհին Պարսից, որոյ գլ-խաւոր քաղաքն է Շոշ:

այսակիկ․ յորմէ հետէ սպանանան՝ ի նմանէ Շը-
մունի և որդիք իւր , որ և խրատ առեալ ՚ի
գիտնոցն՝ զի բերցէ զնշխարս սպանելոցն և
անկեալ առաջի նոցա զգլխացն. և հրամայեաց
բերել առ ինքն։ Իսկ յորժամ տանէին յԱնտի-
ոք, բարձեալ ՚ի ջորիս մնգեայ, և հասեալ մօտ
՚ի Հադախ քաղաք (1), զիւղեցան նոցա որք
առաջին զմահ Թագաւորին ։ Իսկ եղան նշա-
խարք նոցա ՚ի տեղւոջն ուր լուանն․ որ և
յետ ժամանակի յայտնեցան սքանչելեօք,
և շինեցան տեղին վանք, և է մինչեւ ցայս-
օր ժամանակի ։

Զկնի մահուանն Անտիոքայ Թագաւո-
րեաց Սելեւկիոս. և Հելիոդորոս հաւատարիմ
նորա յայժ նեղէր զՀրեայսն, և պատժեցաւ
յԱստուծոյ ։

Ի թուին Ասորւոց ճԼԱ (131) Թագաւորեաց
Անտիոքոս Եպիփանէս որդի Անտիոքայ որ կայր
պատանդ ՚ի Հռոմ՝ առա մեռանելն ։ Սա գը-
նաց ՚ի վերայ Պտղոմեայ յԵգիպտոս, և աւգե-
լին զնա Հռոմայեցիքն. և դարձաւ ՚ի Հրէ-
աստան, և ետ զքահանայապետութիւնն
Յասոնի յեղբօրն Ոնիայ (2). և վճարեցան ընդ-
միմեանս ։ Մենելաոս որդի Յոհաննու որդ-
ւոյ Շմաւոնի քահանայի, յորդւոցն Յովիա-

(1) Հադախ քաղաք մերձ է ՚ի Նփրկերտ ։

(2) Եւսեբիոս, Քրոն. Յէր. 238. Ցորինակս ասկզբնագրաց
Սեմինա դրէ ։

զօրայ, նստէր 'ի Մովդիիմ, և ունէր հինգ որդիս, Յովհաննէս, Շմաւոն, Յուդա Մակաբէ, Եղիազար Աւարան, Յովնաթան (1) որ սպան զյանցաւորն Աստուծոյ, և ել որդւովք իւրովք 'ի լեառն ապաստանեալ յԱնտիոքէ։

Ի ՃԽԹ (149) թուին մեռաւ Անտիոքոս Եպիփանէս 'ի Պարս հարուածօք հօր իւրոյ. 'ի ցասմանէ Աստուծոյ. Քանզի մեծն Անտիոքոս էր որ պղծեաց զՏաճարն կանգնելով պատկեր Զեւսայ 'ի նմա, և 'ի լեառն Գարիզին շինեաց տաճար Զեւսայ Քսանթոսի (2), աղաչեցեալ զնա Սամարացւոցն։ Ի Պտղոմեայ ութևտասն ամին թագաւորեաց Եպիփան Եւպատոր (3) ամս երկու։ Սա նեղէր զՀր-

(1) Տես 'ի գիրս Բ. Մակաբայեցւոց Ա. Զ. յորում առ իւրաքանչիւր անուանս դնին և մականուանք նոցին։

(2) Մինս Թարգմանութիւնն և շարականս եդեալ՝ երկուս չաստուածս համարի. փոխանակ զՔսանթոսն՝ կամ ուղղագոյն եւս Քսէնիոսն մակդիր դնելոյ Ջեւսայ։ Եւսեբեայ Թարգմանիչք, յորմէ առնու և Միխայէլ, հայկական նշանակութեամբ զնոյն օտարանէր. "Անտիոքոս 'ի Համրին (Սամարիա) 'ի Գարիզին լերին Արամազդայ (Ջեւսայ) տաճարն իւրին մեհեան շինէր, և զայն 'ի Համրացւոց տեղեաց զնա աղաչելոյ. (Քրոն. յէր. 240։)— "Եւ 'ի Համրին զտաճարակերին Արամազդայ։ ո Սամուէլ.

(3) Հոփոթութիւնք են յանուանս։ Եպիփան՝ է Անտիոքոսն՝ յաջորդն Անտիոքայ Եւպատորիք, զոր բնագիրք Աստուածոց ազգափոխեալ կոչեն Ոսպատոր։ Ա յայտէս և անուանս Ղօրրդրայ, թուի թէ էր տարական հնչմամբ փոխանակ Գոր. գիտելի եղեալ, որ էր զօրավար ընդ ապարօկեաց աթենայն Լիւսիասայ։ Ա. Մակաբ. Գ. 38։ Զ. 30—45.

րեայն՝ խստագոյնս. և սա առաքեաց զխօռ-
ղօրս զօրապետոն իւր հարիւր քսան հազա-
րաւ 'ի վերայ Երուսաղէմի. և մեռաւ Պա-
ղարոս (Եղիազար) 'ի ներքոյ փղի, և կոտո-
րեցան յոյժ բազմութիւն Հրէից, որ և 'ի
թաղելն զնոսա գտան 'ի ներքոյ հանդերձից
նոցա նկարք պատկերաց կռոց (1):

Յայսմ ժամանակի շինեցաւ տաճար յԵ-
լիոպոնտոս(2) Եգիպտոսի Ոնիայէ. նման Տա-
ճարին որ յԵրուսաղէմ, առանց հրամանի
Աստուծոյ. և առնէին 'ի նմա քահանայագոր-
ծութիւն ըստ օրինացն. և զՏաճարն որ յԵ-
րուսաղէմ նորոգեաց Յուդա Մակաբէ,
և մնաց շէն մինչեւ 'ի Տիտոս և 'ի Վեսպի-
անոս: Եւ զկնի Յուդայի եկաց Յովնաթան,
որ սպանաւ ընդ Աղէքսանդրու 'ի Տրիփոնայ,
և եկաց 'ի տեղի նորա Շմաւոն: Սա առա-
քեաց 'ի Հռոմ վահան ոսկեղէն, և ետ բե-
րել տախտակ պղնձի նշան ուխտի դաշանց:

(1) Ի գիրս Բ. Մակաբայեցւոց ԺԲ. 40. այսպէս պատ-
մի. «Իբրև հատանէին 'ի ճակատու տեղի, գտանէին զիւ-
րեանց եղբարց զխակուռսն. և 'ի ներքոյ հանդերձից նոցա
յուռութ ուլունս և բժժանս յամենայն կռոց, ուր ընդ-
անութ ունէին:»

(2) Յէլիոպոնտոս է յայտնի սխալ փոխանակ գրելոյ Յէլի-
ոպոլիս (Արեգ քաղաք): Իսկ Եւսեբիոս (Յէր. 240) կոչէ Ո-
նիայլին, և Սամուէլ Անեցին: Եւսեբիոս՝ (անդ) որդւոյ Ո-
նիայ քահանայապետի ասէ շինեալ յԱրեգ քաղաքի զՈնիադօ-
լիս, ուստի ամենայն հաւանութեամբ է ասել եթէ Ոնիադօլի-
նա կոչեցաւ յանուն հօր իւրոյ Ոնիայ:

և տարաքեաց զՅովհաննէս զորդին իւր և կոտորեաց զզօրսն Անտիոքու (Անտիոքոսի), և ազատեցան 'ի հարկէ նոցա։ Եւ աստ կատարեցան երկրորդ գիրք Մակաբայեցւոցն։

Ի ՃՀԴ (174) Թուին սպանաւ Շմաւոն 'ի Պտղոմեայ, և առ զտեղի նորա Յովհաննէս։ Յայսմ ժամանակի կանգնեցաւ գլխաւոր Հրեայ 'ի յՈւռհա մինչեւ 'ի գալ անդ. նախ-նեացն Աբգարու արքայի(1)։ Յայսմ ժամանա-կի գնաց Յովհաննէս քահանայապետն Հրէ-ից յՈւռկանիս պատերազմիլ ընդ նոսա․ և վասն այսորիկ կոչեցաւ նա Հուրկիանոս (Հիւրկանոս։) Յայսմ ժամանակի Թագաւո-րեաց Անտիոքոս Ագրիպաս(2), և եկն յԵ-րուսաղէմ և նեղեաց զնոսա։ Եւ եբաց Յովհաննէս Հուրկիանոս զգերեզմանն Դաւ-թի Թագաւորին, և եհան զոսկին և զզար-դըն ամենայն Թագաւորացն, և եհան 'ի նմանէ երեք հազար քանքար ոսկւոյ, և ետ 'ի նմանէ երեք հարիւր քանքար Անտիոքու

(1) Չունիմք 'ի պատմութեանց ազգիս հաւաստիք Թա-գաւորելոյ Հրէից յՈւռհա նախ քան զնախահայրս Աբգա-րու, եթէ ոչ յաւուրս Վաղարշակայ 'ի Բագրատունեաց տանէ զոր դնիցեմք իշխեալ 'ի վերայ Ուռհայոյ աւանդութեա-կան իրաւամբք․ և կամ մի ոք 'ի Հրէից գերելոց 'ի Տիգրա-նայ Բ․ որ և բնակեցոյցն զնոսա 'ի Միջագետաց կողմն, ըստ Պլինիոսի․ գիրք Զ․ Գլ․ 28։ Տես և 'ի Պատմ․ Հայոց․ Հա․ Ա․ յեր․ 370։

(2) Ըստ Եւսեբեայ Անտիոքոս Գրիփոս։

և գնաց ։ Եւ յայսմ ժամանակի քակեաց Հուրկիանոս զՍամարիա ։

Ի թուին ճղզ (196) թագաւորեաց Պտղոմէոս Սովտէր՝ ամս եւթնեւտասն ։ Եւ 'ի նոյն ամի գնաց Անտիոքոս և Հուրկիանոս ընդ նմա, և սպանին զՍիտատիս [1] թագաւորն Պարթեւաց ։

Ի չորրորդ ամի Պտղոմեայ թագաւորեաց յԱնտիոքեան Անտիոքոս Կիզիկոս՝ ամս ութ և տասն ։ Ի մետասան ամին Պտղոմեայ մեռաւ Յովհաննէս Հուրկիանոս և առ զտեղի նորա Արիստաբուղոս որդի Յովհաննանայ՝ ամ մի ։ Սա առաջին թագ եդ և անուանեցաւ թագաւոր և քահանայապետ ։ Եւ երկու եղբարք սորա Աղէքսանդրոս և Անտիգոնոս նենգիւ սպանին զմիմեանս ըստ մարգարէութեան հօրն իւրեանց, որ Աստուած նովաւ խօսէր ։ Զկնի Արիստաբուղեայ առ զպատիւն Յովհաննէս միւս եղբայրն իւր, որ կոչեցաւ Յաննէ, ամս քսանևեւթն, որ և չարչարէր զազգն իւր զՀրեայս ։

Յայսմ ժամանակի հալածեցաւ Պտղոմէոս 'ի Կղէոպատրեայ մօրէն իւրմէ, և թագա-

(1) Չիք ուրեք 'ի պատմագիրս Սիտաիս անուն թագաւոր Պարթեւաց, ոչ Պարսից և ոչ Հայոց, և ոչ 'ի գիրս Եւսեբեայ յիշատակի այս. վասն որոյ թուի այլափոխութիւն իմն լեալ 'ի բնագիրն Միխայէլի, քանզի և երկոքին իսկ թարգմանութիւնք ունին Սիտաիս ։

ւորեաց Պտղոմէոս Աղեքսանդր ամս տասն ։ Ի վեց ամին սորա բարձան Թագաւորքն Ասորւոց և Ասորւոց, և հնազանդեցաւ Անտաք Հռոմայեցւոցն։ Յայսմ տեղւոջ Գիրք հին Կտակարանացն կատարեցան ։ ՅԱդամայ լինելն ամք հինգ հազար եւթանասուն և երկու, և ամի մինչեւ ՚ի ծնունդն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ ամք հարիւր քըսան և չորս ։ Իսկ Թիւք ժամանակաց Թագաւորացն Ասորւոց ՚ի Սելեւկոսէ, որ զկնի մահուանն Աղեքսանդրու մինչեւ տիրեցին Հռոմայեցիք՝ ամք երկերիւր և վեշտասան ։

Ի Թուին (Ասորւոց) ՄԻԲ (222). դարձաւ Պտղոմէոս հալածեալն՝ յաթոռ իւր, (և եկաց) ամս ութ ։ Ի Թուին ՄԼԷ (237) Թագաւորեաց Պտղոմէոս Դիոնէսիոս ամս երեսուն, որ էր որդի Սովտերայ և եղբայր Կղէոպատրեայ (1) ։ Ի հինգ ամին Պտղոմեայ մեռաւ Յովհաննէս Սիմոն որ և Աղեքսանդրոս, և առ զԹագաւորութիւնն կին նորին Աղեքսանդրա, որ կոչեցաւ Սաղինէ, ամս ինն, և էր օրինապահ։ Սա ունէր երիս որդիս, Հիւրկիանոս և Արիստաբուղոս և Անտիգոնոս ։ Իսկ եղեւ Հիւրկիանոս քահանայապետ և եղբայրն վիճէր ընդ նմա մինչեւ առ զԹագաւորութիւնն։ Իսկ եկն Պոմպէոս զօրավարն Հռոմայ, և

(1) Եւսեբիոս. Քրոն. Հտ. Ա. յէր. 246. ուր զԴիոնեսիոս կոչէ նոր Դիոնիսոս ։

տարաւ կապանօք զԱրիստաբուղոս և կացոյց զՀիւրկիանոս քահանայապետ ամս երեսուն և չորս ։ Սա շինեաց զպարիսպն Երուսաղէմի զքակեալն ՚ի Պոմպէէ ։ Եւ աստ եղեն Հրեայքն հարկատուք Հռոմայեցւոցն ։ Եւ բազում աշխարհ հաւանեցոյց Պոմպէոս ՚ի Հայոց և Ասորւոց և Արաբացւոց . և մեծացաւ Պոմպէոսս այս մինչեւ Տօկրատոր (1) անուանեցաւ ։

Եւ յայսմ ժամանակի մեռաւ Պտղոմէոս , և թագաւորեաց Կղէոպատրէ (2) ամս քսանևերկու ։ Ի յերկրորդ ամին սորա ըսպանաւ Պոմպէոս ՚ի Գայիոս Յուլիոսէ ։

Յայսմ ժամանակի էր Հերովդէս . և այս է ազգն նորա ։ Այր մի Անթիպատրոս անուն Ասկաղոնացի՝ որդի Հերովդի քրմապետի կռոցն Ապողոնի ։ Այս Անթիպատրոս գերեցաւ յԻդումայեցւոցն , և հայր նորա Հերովդէս չկարաց փրկել զնա , և սնաւ և մեծացաւ յԻդովմայեցիս . և առ ՚ի կնութիւն զդուստր Արետայ թագաւորին Արաբացւոց զԿուփրիոնէ (3) և սա եղեւ բարեկամ Հիւր-

(1) Ընթերցիր Աւտոկրատոր , Autocrate, որ նշանակէ բացարձակ տէր . զոյս անուն տային Հռոմայեցիք ինքնակալաց ։

(2) Այն է յիշատակեալն վերագոյն քոյր Պտղոմեայ Դիոնեսիոսի ։ Յօրինակին սխալմամբ դնի թագաւորել սորա ամըս երկու փոխանակ դնելոյ քսան և երկու , որպէս եդաք ։

(3) Եւսեբիոս (Քրոն. Հա. Բ. յեր. 254) զԿիպրէ արաբացի՝ ասէ լինել մայր Հերովդի ։ և ոչ կին ։ Տես և ՚ի Յովսէ-

կանեայ քահանայապետին, որ և օգնէր նը-
մա ընդ եղբօրն կռուելով։ Գնացեալ վասն
նորա առ Պոմպէոս, և եղեւ ծանօթ Հռո-
մայեցւոց, և կացուցին զնա իշխան Հրէից.
և եղեալ էր նմա որդիք Յովսէփ. և Փրօրա
և Փեսաղոս (Փեսայէլ) և Հերովդէս, չորս
որդի և դուստր մի անուն Սողոմէ։ Եւ եղեն
Յովսէփ և Փեսաղոս ընդ հօրն իւրեանց իշ-
խանք Հրէիցն։ Եւ ամն ՚ի Հրէիցն (1) դե-
ղով սպան զԱնթիպատրոս երկու որդւովքն.
և եղեւ Հերովդէս փոխանակ հօրն իշխան
Հրէիցն։ Եւ ՚ի կարեաց ժամու երթայր նա
՚ի Հռոմ, և ծանօթացաւ նոցա։

Եւ յայսմ ժամանակի եկն զօրավարն
Հայոց Բագափրան և գերեաց զՀրէաստան.
և տարաւ գերի զՀիւրկիանոս և զՓրօրա
եղբայրն Հերովդի. և Հերովդէս փախստա-
կան անկանի ՚ի Հռոմ։ Եւ առ զԹագաւո-

րոս՚ Փլաւիանոս (Յղ. Պատր. Հր. ըստ հայ Թարգմանութեան Գիրք. Ա. Գլ. Չ) որ Կիպարիս անուանէ զմայրն Հերովդեայ.

(1) Յովսեպոս պատմէ (Յղ. պատերազ. Հր. Գիրք. Ա. Գլ. Թ. ԺԳ.) եթէ Մաղքոս անուն ոմն դաւաճանեաց ըղ-կեանս Անթիպատրի ՚ի կոչունս ՚ի ձեռն ծառայից Հիւր-կանեայ, և զՅովսեփի որդի նորա ՚ի ձեռն Պաղփայ ուրումն անուանելոյ։ իսկ վասն Անտիգոնոսի ասէ, ածեալ զնա Սոսիայ կուսակալն Ասորւոց առ Անտոնիոս. ապրով սպա-նեալ՚ Զ Հիւրկանեայ ոչ ինչ որոշակի ծանուցանէ խորենացի. իսկ Յովսեպոս (Յղ. Պատր. Հր. Գիրք ԺԵ. Գլ. ԺԲ) ասէ. եթէ առ զկասկած սրտի իւրոյ փարատելոյ՚ սպան զնա Հերովդէս յետ դարձին նորա ՚ի գերութենէ Հայոց։

րութիւնն ՚ի վերայ Հրէից, եւեկեալ սպան զԱնտիգոնոս զոր եդեալ էր Հայոց, և ինքն նստաւ։ Եւ յորժամ դարձաւ Հիւրկիանոս ՚ի Բագրատունեացն[1] յարձակմանէ յԵրուսաղէմ, եւ զնա սպան Հերովդէս և զորդի նորա զՅովնաթան։ Եւ աստ կատարեցաւ բանն թէ, "Ո՛չ պակասեսցէ պետ և իշխան ՚ի Յուդայէ, մինչեւ եկեսցէ որ իւր է թագաւորութիւնն."[2] զի աստ պակասեցան պետքն Հրէից։

Եւ եկն Տէրն արքայորդին ծննդեամբ ՚ի Բեթղեհէմ, ՚ի կատարման եւթներորդացըն Դանիէլի (որ ասէ). "Եւթներորդք եւթըն, և եւթներորդք վաթսուն և երկու."[3] որ լինին ամք չորեքհարիւր ութսուն երեք՝ սկսեալ ՚ի վեց ամէն Դարեհի մինչեւ յաւիտեան։ Որ և կայ ՚ի թարգմանութիւնն Աբգարու, թէ Դանիէլ հիւանդացեալ մեռանէր ՚ի վերայ Տիգրիս գետոյ, և անկեալ ՚ի վերայ երեսացն գոչեաց առ Տէր. "Ցոյց ինձ Աստուած զՔրիստոսն քո, մինչչեւ մեռեալ իցեմ." և եկն առ նա Գաբրիէլ և ասէ. "Հանգիր դու ՚ի խաղաղութիւն, այր ցան-

(1) Առ Հերովդիւ Արշակունիք և ոչ Բագրատունիք թագաւորէին ՚ի վերայ Հայոց. ուստի յայտնապէս սխալ է աստ փոխանակ գրելոյ ՚ի Բաղդադացւոց։

(2) Ծննդոց. խթ. 10։

(3) Դան. թ. 24—27. Երեմիա իթ. 20։

կութեանց, զի դեռ չեւ է ժամանակն. այլ մինչեւ կատարին եւթներորդքն քո, ապա գայ Քրիստոս եւ խաչի մեռանի. եւ ազատէ զձեզ 'ի դժոխն առ ձեզ եկեալ. եւ արդ մխիթարեա զքեզ յուսով գալստեանն նորա: »[1]

Եւ մինչ 'ի տեսիլն Դանիէլի՝ թագաւորացն պատիւն Ռոմբիոս լինէր կոչեցեալ. եւ սատրապականն Աւտոկրատոր (Ինքնակալ) կոչել[2]: Եւ յայնմ ժամանակի կուռքն՝ որ կայր յԱղիմպիոս, շանթիւք այրեցաւ, յորժամ թագաւորեաց Օգոստոս կայսրն: Եւ նոյն կայսրըն զԼուսիտանիա կղզին քակեաց, եւ սկսաւ զմի մի 'ի կղզեաց քակել. վասն զի գտաւ մռոտութիւն (խռովութիւն) 'ի կղզիս[3]: Բայց նախ Գայիոս, որ եւ Յուլիոս կոչեցաւ Կայսր 'ի լեզուն Հռոմայ, զի մօրն մեռելոյ (յարգանդէ) հանեալ կենդանի մանուկն. եւ բա-

(1) Դանիէլ Թ. 21:

(2) Աղօտ են բանք այսր հատածիս. մի-ս թարգմանութիւնն փոխանակ Ռոմբիոսի՝ ունի Ռոբիոս, որ եւ այն ոչինչ իմաստ ընծայէ: Զկնի Տարկինոսի վերջնոյ թագաւորին Հռոմայ, որ եկաց յաթոռն 'ի փոխանակ գերութեանն Հրէից 'ի Բաբելոն, նստան հիւպատք բրուտոսանք. եւ երբեմն ռամկապետք եւ դիկտատորք մինչեւ ցՅուլիոս Գայիոս որ կոչեցաւ ինքնակալ. Աւտոկրատ (Autocrate): իսկ բառս Ռոմբիոս մարթ է առնուլ երբեմն մակդիր եւ անուն պատուոյ հիւպատոսին. իբր [illegible], եւ առայց զայս նշանակութիւն առոյ բառս 'ի Լատինականն: Տես եւ յԵւսեբիոս 'ի Քրոնիկոնին, յեր. 204:

(3) "Կայսր զԼուսիտանիա եւ զոմանս յԿիւկլադեանն կղզեաց վանեաց." Եւսեբ. Քրոն. Հտ. Բ. յեր. 250:

ռեբաղդ եղեալ թագաւորեաց, որ խափանեալ էր թագաւորութիւնն Հռոմայեցւոց ամս չորեքհարիւր վաթսուն և երկու. ՚ի Տարկինոսէ մինչեւ ՚ի Գայիոս Յուլիոս: Եւ ՚ի շինելոյն Հռովմայ մինչեւ ՚ի կրկնակի թագաւորութիւնն եւթն հարիւր և երկու ամ: Այս Գայիոս Յուլիոս իջեալ Եգիպտոս հաստատեաց զթագաւորութիւնն Կղէոպատրեայ կնոջ: Եւ Գայիոս կոչեան թագմանի: Ասէ Անդրոնիկոս[1] թէ, հինգ ամ թագաւորեաց և ապա սպանաւ դաղու: Եւ թագաւորեաց Օգոստոս ամս յիսուն և վեց և ամիս վեց:

Ի յութ ամին Օգոստեայ թագաւորեաց Հրէից Հերովդէս և խափանեաց զթագաւորութիւնն և զքահանայութիւն նոցա, զի ընդ ձեռամբ արար զվակամն և տայր կաշառօք: Եւ թագաւորեաց ամս երեսուն և հինգ. և զառաջինն ոչ ընդունէին զնա Երուսաղէմ, մինչեւ արար պատերազմ և քակեաց զերկու պարիսպն, և զքաղաքն կոտորեաց ՚ի Հրէիցն, և ապա տիրեաց ՚ի վերայ նոցա: Եւ սա արար որ յամենայն ամի քահանայապետ փոխէր: Աս

(1) Միւս թարգմանութիւնն դնէ, «որ է Անդրոնիկոս կոչեցեալ յոմանցս խոկ բառս գ. չոյնան ոչ ինչ ՚ի հայումս նշանակէ. թերեւս պարսի գրել գոյժան, որ և ՚ի Յոյն և ՚ի Լատին լեզուին սոյքես և առ մեզ՝ նշանակէ զեղարդն, նիզակ.

առաքեաց 'ի Բաբելոն և ետ բերել զԱնա-
նէ (1), և արար զնա քահանայապետ ամ մի.
որ չէր Պեւտացի. Եւ զկնի նորա արար
զԱրիստաբուլոս որդի Հիւրկանեայ քահա-
նայապետ ուր զեղբայր կնոջ իւրոյ. և սպան զնա
և հաստատեաց զԱնանէ։ Բայց Թէպէտ
և փոխեցաւ սահմանն օրինացն և ամի ամի
կաշառօք ունէին և փոխէին զմիմեանս. և
այսու պատճառաւ բազում էին քահանայա-
պետք, այլ 'ի ժամ մտանելոյ 'ի Սուրբն Սրբո-
ցոց ոչ ոք 'ի նոցանէ համարձակէր, այլ ըստ
Զաքարիա և զԱբիա կարգէին մտանել, որք
չէին այնպիսիք, այլ ըստ օրինացն և արդարք։

Ի յերրորդ ամին Հերովդի եղեւ Սամա-
սատ ընդ Հռոմօք, յաղթեալ զօրացն Հայոց
որ կային 'ի վերայ Եփրատ գետոյ, և տային
հարկս 'ի Միջագետաց (2)։ Յայսմ ժամանա-
կի զօրավարն Օգոստեայ Անտոնինոս ապըս-
տամբեալ յՕգոստեայ՝ Թագաւորեաց և սի-
րեաց զԿղէոպատրա գնալով յԵգիպտոս 'ի
համբաւ նորա։ Եւ եկն 'ի վերայ նորա Օ-
գոստոս և ըմբռնեաց զնա և աղաչանօք սին-
կղիտոսացն ապրեցաւ և խաղաղացան. և մեծ
գերութիւն առաքեաց յայսմ կողմանէ 'ի
Հռոմ Օգոստոսն։ Եւ Կղէոպատրա ունէր
նենգութիւն ընդ Հրեայս և ընդ Արաբա-

(1) Ըստ Եւսեբեայ Անանէլոս։

(2) Մովսէս խորեն. Գիրք Բ. Գլ. 21.

ցիս, և խնդրեաց յԱնտոնինոսէ իշխանութիւն 'ի վերայ նոցա, և ետ նմա. և այս պատճառաւս եղեւ երկրորդ խռովութիւն Օգոստեայ ընդ Անտոնինոսի. և դարձեալ յաղթեցաւ Անտոնինոս և Կղէոպատրա, որք 'ի միասին ընդդիմացան Օգոստեայ։ Եւ յորժամ տեսին զպարտութիւն անձանց իւրեանց, անձնասպան եղեն երկոքին՝ Անտոնինոս և Կղէոպատրա. և Օգոստոս սպան զԱրեգակն և զԼուսին զորդիսն Կղէոպատրեայ (1)։ Եւ յայսմ ժամանակի բարձաւ թագաւորութիւնն Պտղոմեանց յԵգիպտոսէ որ Յունաց կոչէին, տեւեալ ամս երկերիւր իննսուն և վեց, և եղեն ընդ Հռոմօք։ Եւ են ոմանք որ աստի թուեն զժամանակն Օգոստեայ, որ կոչեցաւ Սեբաստոս, որ է յաղթող (2), յորժամ սպանան Անտոնինոս և Կղէոպատրա և որդիք իւր։

Եւ յայսմ ժամանակի երեւեցաւ Յուդա գալիլիացին 'ի Գամաղա քաղաքէ։ Սա և Սադովկ փարիսացին յարեան և ասացին. «Ոչ է արժան մեզ հարկս տալ Հռոմոց։» Յիննևտասան ամին Օգոստեայ առաքեաց զՏիբերիոս զօրավարն իւր 'ի Հայս (3), և

(1) Եւսեբիոս Քրոնիկոն. հա. Բ. յեր. 256։

(2) Սեբաստոս կամ Սեւաստոս ըստ Յունաց նշանակէ Ա-ւգոստոս. և ոչ յաղթող, զոր Միքայէլ շփոթէ ընդ միմեանս։

(3) Միւս թարգմանութիւն ունի յԺԳերորդում։

արար ընդ նոսա խաղաղութիւն. և դար-ձեալ 'ի Հայոց՝ գնացեալ 'ի կիւրենական աշ-խարհն, արար զնոսա հնազանդս, որ է անդր քան զԵգիպտոս: Յայսմ ժամանակի շինեաց Հերովդէս զՍամարիա, և Սեբաստիա կո-չեաց յանուն Օգոստեայ. և շինեաց զՓա-նիան 'ի Փանիա (1), և մեծացոյց զարքունի-սըն Երուսաղէմ: Եւ շինեաց զանուանեա-լըն աշտարակ Ստրատոնեան՝ քաղաք, և ա-նուանեաց Կեսարիա յանուն կայսեր. և նորոգեաց զԳաբաա 'ի Գալիլեա: Եւ սա յաճախ արար հեղումն արեանց. և սա ըս-պան զկին իւր Մարի (2) անուն, և սպան զա-մենայն օրինագէտ և զիմաստուն այր Հրէ-այ: Եւ յայսմ ժամանակի եղեն աւետիք Սրբոյ Կուսին. և յետ ինն ամսոյ և հինգ աւուր՝ ծնունդ կենարար Բանին Աստուծոյ Տեառն մերոյ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ 'ի քառա-սուն երեք ամին Օգոստեայ և յերեսուն երեք ամին Հերովդի, և 'ի թուին Ասորւոց երեք հարիւր հնգետասան: ՅԱդամայ մին-չեւ 'ի ծնունդն Քրիստոսի՝ ամք հինգ հա-զար երկերիւր ութսուն և չորս. այս ըստ Եւսեբի, իսկ ըստ Եւթանասնիցն՝ ամք հինգ

(1) Եւսեբիոս, Քրոնիկոն. Հա. Բ. յեր. 258:

(2) Այն է Մարիամնէ կամ Մարիամմէ թոռն Հիւրկա-նեայ վերջնոյ, զոր 'ի գրգռութենէ քեռ իւրոյ Սողոմեայ՝ ըս-պան Հերովդէս: Յովսեպ. Յղ. պատերազմ. Հր. Գիրք. Ա. Գլ. ԺԵ:

հազար հարիւր յիսուն և ութ․ և ըստ Եւ-
նանոսի՝ ամք հինգ հազար յիսուն և մի․ և
ըստ այլոց՝ հինգ հազար հինգ հարիւր և ե-
րեք․ և ըստ Ասորւոցն՝ ամք հինգ հազար․ քը-
սան և վեց։ Եւ էր մուտ տարւոյն երկուշա-
բաթ, և երկոտասանալուսնեայ էր տարին։

Ի քառասուն և երեք ամին Օգոստեայ
առաքեցաւ Կիւրինոս իշխան ՚ի Սինկղիտո-
սէն Հռոմայ գրել զազգն Հրէից և դնել
գլխահարկս վասն պատճառի Յուդայի Գա-
լիլեացւոյն և այլոց բազմաց, որք ասէին՝
«Չէ պարտ է մեզ հարկս տալ մահկանացու
մարդոյ (1)։» Եւ լուեալ եղեւ բանն ՚ի Հռ-
ոմ և բարկացան, և տարին բան զոր չէր
լեալ մինչեւ ցայնժամ, և ՚ի նմին ժամանա-
կի յայտնեցաւ Տէրն մեր ծննդեամբ։ Յե-
չէ զայս ժամանակս Լուկիանոս Հռոմայեցի
որ կայր յայսմ կողմանէ, և գրէր առ կայսր
զպատահեալսն․ գրեաց և ասաց, թէ «Պար-
սիկք եկին մոգին յիշխանութիւն քո, և մա-
տուցին պատարագ տղայի միոյ ծնելոյ ՚ի
Հրէաստանի․ և թէ ով է, կամ ո՞ր որդի,
դեռ չեմք լուեալ։» Եւ գրեաց կայսրն թէ,
«զՀերովդէսդ արքայ կացուցեալ եմք ՚ի վե-
րայ Հրէիցն, նա գրէ առ մեզ։» Եւ եկին
մոգքն յերեսուն և հինգ ամին Հերովդէի։
Եւսեբի և Ախուսացին ասեն, թէ յորդւոցն

(1) Գործ. Ե. 36—37.

Բաղաամու մոգքն էին, և Յակովբ ուռհայեցին ասէ, թէ յազգէն Խլամայ Սեմացիք էին. և այլք ասեն, որդիք թագաւորացն Արաբայ և Սաբայ էին ըստ Դաւթի բանիցն (1). և երեք թագաւոր էին, զի երեք ցեղ պատարագ մատուցին։ Եւ ոմանք ութ թագաւոր ասեն, որպէս Միքիա ասէ. «Ութ վարիչ մարդկանց» (2)։ Եւ սուրբն Յակովբ երկոտասան իշխան ասէ, որ գտեալ էր գիրք, թէ երեքհազար ձիաւոր և հինգ հարիւր հետեւակ ունէին։ Եւ յորժամ եկին ՚ի Յեփրատ գետ, ՚ի տեղին որ ասի Կալանիկոս, որ է Ռախղա, և լուան թէ սով է ՚ի Հրէաստանի, և թողին անդ զզաղումն, և երկոտասան իշխան հազար հեծելով գնացին և տեսին. և յորժամ տեսին, դարձան առ զօրս իւրեանց, որոց անուանք են այս. Դահանդաւր որդի Արտաւազայ. Շաթէփ որդի Գուդբարայ. Արշակ որդի Սահդուդայ. Զրեւանա որդի Վարիդուդայ. Արիհու որդի Խոստրովու. Արտաշէս որդի Սուլաթայ. Եշթանքուպա որդի Իշրոնայ. Մեհդուք որդի Հումայ. Աքշիրիշ որդի Սահապանայ. Սալտանա որդի Բելտանայ. Մարուդոք որդի Բելայ։ Եւ թագաւորին որ առաքեաց զնոսա՝ Փիր-Շապուհ անուն։ Կէսք երկու ամաւ յետ ծննդ-

(1) Սաղմ. ՀԱ. 10։ (2) Միքիա Ե. Ե.

դեանն տանն զգալ մոգուցն․ բայց չայլք տուգեն թէ երկու ամաւ յառաջ գուշակեցաւ աստեղն, և եկին ՚ի գալ․ և յերեկոյն ծնաւ Տէրն, և մոգքն վաղն եկին։ Եւ մընաց Մարիամ Աստուածածինն ՚ի Բէթղահէմ զքառասուն օր, և ապա գնաց ՚ի Տաճարն․ և ընկալեալ ՚ի գիրկս իւր զՕծեալն՝ Սիմէօն ծերունին, որ հրամանաւ Հոգւոյն պահեցաւ կենդանի՚ի Պտղոմեայ ժամանակացըն, որ մի էր ՚ի թարգմանչացն, և ՚ի գրելն զԵսայի մարգարէ, եկեալ ՚ի տեղին որ ասէ․ «Ահա կոյս յղասցի և ծնցի (1)․» Եւ յորժամ գրեաց՝ դարձեալ զղջացաւ, և ասաց․ «Հեթանոսք զիա՞րդ հաւատան այսմ, այլ ծաղր առնեն զմեզ․» և ջնջեաց առ ժամայն զգրեալն, և դարձեալ տրտմեցաւ և ասաց․ «Ապա թէ իմ ընկերքն գրեն, այդպն լինիմ․ և լինի հակառակութիւն։» Եւ ՚ի տրտմութենէն ննջեցին ինքն և ընկերքն իւր, և ՚ի զարթնուլն տեսին գրեալ զարմանալի գրով որպէս ոսկեղէնաւ։ Եւ խնդացեալ Սիմէօն ելաց և երանեաց զժամանակն կուսածին և զաչսն որ տեսանէ և զշուրթն որ համբուրէ զԷմմանուէլին։ Եւ ասէ ցնա Հոգին․ «Ո՛չ տեսցես զմահ մինչեւ տեսցես զու- զՕծեալն․» և կատարեցաւ բան Տեառն։ Եւ յայն ժամն վաթսուն ամաց էր Սիմէօն,

(1) Եսայի․ Է․ 14․

և երեքհարիւր քառասուն և չորս ամ այլ
ապրեցաւ մինչ որ հասաւ երանութեանն։
Իսկ Յովակիմ և Մարիամ հանդերձ մանկամ-
բքն գնացին 'ի Նազարէթ յիւր ընծայելոյն.
և հրամանաւ հրեշտակին գնացին 'ի Ե-
գիպտոս յետ վախճանն և երկու ամին ծնըն-
դեանն Տեառն, և այլք ասեն՝ թէ հինգ եր-
կու ամփոփ գնացին։

Եւ Հերովդէս կոտորեաց զմանկունսն
խաբեալ 'ի Մոգուցն, և զայրացեալ այրեաց
զգրեանն Հրէից, և ջնջեաց զյիշատակ թա-
գաւորութեանն՝ և զքահանայութեանն՝ զի
ինքն իցէ, սեպհական և որդիք իւր ժա-
ռանգ թագաւորութեանն։ Բայց Յեգիպ-
տոս և յայլ աշխարհ պահեցան գրեանն խը-
նամօքն Աստուծոյ։ Եւ Տէր եհար զՀերով-
դէս չարաչար ցաւօք յոտից մինչև ցգլուխ,
և որդնեցաւ ամենայն անդամօք, և բժիշկք
ոչ կարէին օգնել նմա. և եդին զնա 'ի ջեր-
մին ձէթ, և խաւարեաց ցաւն։ Եւ ըմբռ-
նեալ զգլխաւորս Հրէիցն՝ և եդ 'ի բանտի,
և պատուիրեաց փեսային իւրում Աղեքսին
և քեռ իւրում Սողոմէի, զի 'ի մահուան
նորա սպանցեն զնոսա, զի ակամայ Հրեայ-
քն լացցեն յաւուր մահուան նորա. զոր
և արարին իսկ։ Եւ նա ննջեաց 'ի դառն
ցաւոց սպան զանձն, և չարամահ եղև
յերեսուն և հինգ ամի թագաւորութեանն

իւրոյ (1) ։ Եւ կացոյց Օգոստոս Թագաւոր զԱրքեղայոս զորդի նորա՝ ամս ինն ։ Եւ զկնի ինն ամի տուաւ յաքսորս ՚ի Վիեննա քաղաք վասն չարեաց իւրոց (2). և առ զիշխանութիւնն Հերովդէս չորրորդապետ ։ Եւ ՚ի նմին ամին մեռաւ Օգոստոս և Թագաւորեաց Տիբեր ամս քսան և երեք ։

Առաջին Հերովդեան ունէր ինն կանայս և ութ որդիս ։ Ի Դոսիթէ (Դովքրէս) Անթիպատրոս եղեւ, այն որ սպան զերկուս եղբարս իւր ; և սպանաւ ՚ի հօրէն իւրմէ ։ Եւ ՚ի Մարթէ (Մարիամնէ) դստերէ Հիւրկիանեայ (3) ծնաւ զԱղեքսանդրոս և զԱրիստաբուլոս, զոր սպան Անթիպատրոս, և զՀերովդէս՝ որ կոչեցաւ Անթիպատրոս, այն որ էառ զՀերովդիադա և սպան զՅովհաննէս (4)։ Եւ ՚ի Մեղքասա սամարացւոյն ծնաւ զԱրքեղայոս, որ Թագաւորեաց ՚ի տեղի նորա ։ Եւ ՚ի Կղէոպատրեայ երուսաղէմացւոյն միւս Հերովդէս և Փիլիպպոս, որ ունէր զՀե-

(1) Յովսեպոս ։ (Յղ. պատեր. Հր. Գիրք Ա. Գլ. ԻԱ)։

(2) Յովսեպոս ։ (Յղ. պատեր. Հր. Գիրք Բ. Գլ. Ը.) և Եւսեբիոս (Քրոն. յեր. 262.) կոչեն նոյնպէս Բիէննա կամ Բիէննա, ՚ի Գաղղիացւոց երկրին, և այն իսկ է Վիէննա մայրաքաղաքն Աւստրիոյ ։

(3) Մարիամնէ ոչ դուստր՝ այլ թոռն էր Հիւրկանեայ և դուստր Աղեքսանդրի ։

(4) Այս Հերովդէս ոչ թոռնին Հիւրկանեայ է որդի, այլ միւս Մարիամնեայ դստեր Սիմոնի քահանայապետի ։

բովղխաղա կին , և առաւ յեղբօրէն . զկնի
և ինքն Փիլիպպոս սպանաւ 'ի Նմանէ ։ Եւ 'ի
Ծաղոտայէ՝ Փիլաւլոս (Փառայէլ) ։ Եւ սոքա
որդւոյն Նորա են այսոքիկ . Արիստաբու-
լեայ եղբօրն Աղէքսանդրի եղեւ որդի Հե-
րովդէս , որ և Թագաւորեաց 'ի Գաղիլիա ։
Եւ Արիստաբուլոս որ կոչեցաւ Հերովդէս , այն
որ սպան զՅակովբ զեղբայրն Յովհաննու ,
և որդնեռեաց եղեալ մեռաւ ։ Եւ վանեաց
սա զՀօրեղբայրն իւր , և էառ զԹագաւո-
րութիւնն . և եղեւ սմա որդի Ագրիպպաս ,
որ Թագաւորեաց զկնի Նորա ։ Եւ դստերք
Բերինիկէ և Դրուսիլա , որ եղեւ կին Փե-
լիքսայ իշխանին ։ Ի չորեքտասան ամին Տիբե-
րեայ, որ է ՅԼԷ (337) Թուին, առաքեցաւ Պի-
ղատոս իշխան Հրէաստանի , և յետ ամսոյ
միոյ , որ է յԱդամայ հինգ հազար հինգ
հարիւր երեսուն և եւթն, մկրտեցաւ Տէրն 'ի
Յորդանան 'ի Յովհաննէ , յանուարի 'ի վեց
և 'ի տիբէթի քսան և մի , յաւուր կիւրակէի ։

Եւ 'ի նոյն ամի Գերմանիկոս կայսրն զօ-
րացաւ 'ի վերայ Պարթեւաց և Տիբեր ըզ-
Տուրթէոս (Դրուսոս) արար հաղորդ իշխա-
նութեան իւրոյ և ինքն դեղով մահու սպա-
նաւ . և 'ի նոյն ամի արքունիքն Յոմաիոսի այ-
րեցաւ(1) . և 'ի Տիբերեայ ժամանակին չինեաց

(1) « Պատմեալ Թեոդորոսին հրձիգ եղեւ ։ » Եւսեբ ։ քրոն. յեր . 262 .

Հերովդէս զՏաբարիա (1) և զԲայիս (2)։ Եւ Պիղատոս զպատկերն Կեսարու եմուծ 'ի Տաճարն, և զգանձանակ Տաճարին թափեաց 'ի ջրէջմն։

Յայսմ ամի ընտրեցան Առաքեալք երկոտասան։ Ա. Սիմոն Պետրոս 'ի ցեղէն Նեփթաղիմայ, որ շինեաց խորան յառաջ յԱնտիոք, և յամս Կղօդեայ կայսեր եկ 'ի Հռոմ, և եկաց անդ ամս քսանևհինգ, և յերեքտասան ամի 'ի Ներոնէ կատարեցաւ։ Բ. Անդրէաս եղբայր նորա որ քարոզեաց 'ի Նիկիա և 'ի Նիկոմիդիա և 'ի Սկիւթիա և յԱքայիա, և սա առաջին Աթոռն յԵփեսոս։ Գ. Յակոբ որդի Զեբեդեայ 'ի ցեղէն Զաբուղոնի, որ սպանաւ 'ի Հերովդէ Ագրիպպայ, և եդաւ մարմին նորա իւր մարմարիկէ (3)։ Դ. Յովհաննէս եղբայր նորա քարոզեաց յԱսիա, և եկաց մինչև ցեւթըն ամն Տրայիանոսի, և կատարեցաւ փա-

(1) Հերովդէս Անտիպաս չորրորդապետն Գալիլեայ շինեաց զքաղաքն Տիբերիա, և 'ի Գերիա զՑամփառա քաղաք, զոր և յանուն կնոջ Տիբերի կայսեր կոչեաց (Յովս. Յդ. Պատեր. Հր. Գիրք Բ. Գլ. Ժ.)

(2) Իսկ Եւսեբիոս (Քրոն. յեր. 262) Ղեփփիադա անուանէ, զոր Միխայէլ կամ ընդօրինակողք նորա մերձաւորապէս գրեն Բայիս կամ Աբայիս։

(3) Կամ Ցամարմարիկէ, բառս անիմանալի. իսկ քաղաքն յորում աւանդի թէ կայցեն նշխարք մարմնոյ նորա՝ բաց 'ի գլխոյն, է Կոմպոստելա, յաշխարհին Սպանիացւոց։

ռաւոր մահուամբ : Ե. Փիլիպպոս յազգէ Ասերայ, 'ի Բեթսայիդա . քարոզեաց յԱփ-րիկէ և թաղեցաւ 'ի Փռիւգեա : Զ. Բարթու-ղիմէոս յազգէն Իսաքարայ յԱդաւիր գեղջէ, քարոզեաց 'ի Հայաստանեայս, և անդ կա-տարեցաւ սքանչելի նահատակութեամբ 'ի յՈւրբանոս քաղաքի(1), որ այժմ կոչի Հաղբակ, 'ի Սանատրկոյ յամբարշտէ և յանօրէն թա-գաւորէն : Է. Թովմաս յազգէն Յուդայ, քա-րոզեաց Պարթեւաց և Մարացեաց և Հնդ-կաց, և անդ նահատակեցաւ : Ը. Մատթէոս յազգէն Իսաքարայ, 'ի Նազարեթէ, մեռաւ 'ի Պոքաւղա և թաղեցաւ յԱնտիոք . և յետոյ տարաւ յայնկոյս ծովուն : Թ. Սիմոն Կա-նանացին յազգէն Եփրեմի, ննջեաց 'ի Հա-մս . և յայլ տեղ գտաք, թէ 'ի Կուրիս : Ժ. Յուդա՝ որ կոչեցաւ Թադէ . որ վասն իմա-ստութեան իւրոյ ասէին Ղեբէոս, որ է սիրտ և հոգի, քարոզեաց 'ի Հայս և յԱսորիս, և կատարեցաւ 'ի Սանատրկոյ 'ի Հայս, 'ի տեղ-ւոջն յորում եհար զվէմն և բղխեաց աղ-բիւր երկոտասան ակն . երկոտասանն յա-ռաքելոցն անուն, և միւսն Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի . որ կայ մինչեւ ցայսօր 'ի բժշկութիւն ամենայն ախտից և հիւան-դութեանց : Նա է պատուական մարմին և

(1) Այս քաղաք կոչի 'ի գիրս Մովսիսի Խորենացւոյ Ա-րեբանոս . Բ . 31 :

նշխարք ոսկերաց նորա և որդւոյն Սանդխտոյ ՚ի տեղւոջ նահատակութեան իւրեանց ամփոփեցաւ։ ԺԱ. Յակոբոս Նըբնեայ որդի՝ յազգէ Մանաւէի, որ մեռաւ ՚ի Մրուճ։ Յուդա մատնիչն յազգէ Դանայ ՚ի Սկարիովտայ գեղջէ։ ԺԲ. Մատաթէ փոխանորդն նորա՝ յազգէն Յուդէնի, յերկիրն մարգականաց։

Գրեաց Յովսեպոս վասն Տեառն մերոյ այսպէս. «Երեւեցաւ յաւուրս մեր այր մի որում Յիսուսն անէին. և բազում նշանօքն զոր առնէր նա, յայտնի էր՝ թէ նա է Քրիստոսն. և վասն նախանձու մատնեցին զնա Պիղատոսի դատաւորի։ Եւ սպանին զնա խաչիւ. և յետ երից աւուրց տեսին զնա կենդանի. և ոչ մեկնեցան ՚ի սիրոյ նորա հաւատացեալքն ՚ի նա, և մինչեւ ցայսօր աճէ հաւատ նորա. և աստուածեցաւ թէ նա ինքն էր Քրիստոս որդին Աստուծոյ կենդանւոյ (1)։»

(1) Ի բնագրին այսպէս ունի. «Ջայսու ժամանակաւ էր այր իմաստուն՝ անուանեալն Յիսուս, և եթէ արժան է մեզ այր կոչել զնա. զի էր սքանչելագործ, և ուսուցիչ այնոցիկ որք յօժարութեամբ ընդունէին զճշմարտութիւնն, և զբազումս ՚ի Հրէից անտի և ՚ի հեթանոսաց աշակերտս ունէր։ Քրիստոսն իսկ է նա, զոր չարախօսեալ իշխանաց ազգին մերոյ, Պիղատոս եւս զնա ՚ի սպանումն խաչի։ Սակայն այնոքիկ որ իսկզբանէ սիրեցին զնա, ոչ դադարեցին ՚ի սիրոյ անտի նորա. զի երեւեցաւ նոցա յետ երից աւուրց միւսանգամ՝ կենդանի, որպէս մարգարէքն Աստուծոյ զայս և այլ բազում ինչ սքանչելիս զնմանէ նախ.խօսեցան։ Եւ մինչեւ ցայ-

Արդ՝ ըստ Յովհաննու վկայութեանն՝ նախ ընտրեաց Հաւատ Նորա երկոտասան առաքելովքն (1), զոր գրեցաք վերագոյն. և ապա ընտրեցան եւթանասուն և երկու աշակերտքն, որոց անուանքն են այս. Ա. Ադդէ. Բ. Ակէ. Գ. Պաղար. Դ. Անանիա. Ե. Յակովբ. Զ. Եղիա. Է. Բառնաբաս. Ը. Մաթթենիս. Թ. Կիւրակոս. Ժ. Յովսէփ. ԺԱ. Նիկոդիմոս. ԺԲ. Նաթանայէլ. ԺԳ. Յուդա. ԺԴ. Յուստոս. ԺԵ. Շիլա. ԺԶ. Բառնաբաս. ԺԷ. Յովհաննէս, որ նա կոչին է Մարկոս. ԺԸ. Ամիոս. ԺԹ. Նիգէ. Ի. Յասոն. ԻԱ. Մանիլ. ԻԲ. Դուքիքսիմոս. ԻԳ. Ալէքսանդրոս. ԻԴ. Շմաւոն. ԻԵ. Կիւրինէ. ԻԶ. Լուկիոս. ԻԷ. Կղէոպա. ԻԸ. Միխէոն. ԻԹ. Յովնաս. Լ. Ռուփոս. ԼԱ. Պիւտարոս. ԼԲ. Օաքիդոն. ԼԳ. Տիտոս. ԼԴ. Պատրոբաս. ԼԵ. Եռմի. ԼԶ. Անդրոնիկոս. ԼԷ. Պողիակոս. ԼԸ. Պուղոս. ԼԹ. Արիստաբուղոս. Խ. Դէմաս. ԽԱ. Տիմոթէոս. ԽԲ. Պեւր. ԽԳ. Եփրեմ. ԽԴ. Հերմոգէն. ԽԵ. Արիստարքոս. ԽԶ. Նիկիպոնէս. ԽԷ. Յովհաննէս. ԽԸ. Թէոդոս. ԽԹ. Նիկոն. Ծ. Մարկուլոս. ԾԱ. Լուսին. ԾԲ. Զաքարիա, որդի այրւոյն, զոր յարոյց ՚ի Նայինն. ԾԳ. Ափիան բա-

սոր ժամանակի ոչ նուազի ժողովուրդն քրիստոնէից որ ՚ի նմանէ անուանեալ էր։ » Յովհան. Գլ. գրեւ. Հր. Բ. 10.

(1) Յօրինակին առաքելովքն.

րոսն ։ ԾԴ. Սոսթենէս ։ ԾԵ. Ասպքոս ։ ԾԶ. Ապեղէս. ԾԷ. Իասոն ։ ԾԸ. Շմաւոն. ԾԹ. Յովսէփ, որ է Բառնաբաս ։ Կ. Երաստոս ։ ԿԱ. Ամփիաս. ԿԲ. Յուստոս ։ ԿԳ. Փիլիպպոս ։ ԿԴ. Պրոքորոն ։ ԿԵ. Նիկանովր. ԿԶ. Տիմոն ։ ԿԷ. Պարմենա ։ ԿԸ. Ագաբոս ։ ԿԹ. Կեփաս, զորմէ ասաց Պաւղոս՝ թէ ընդդէմ դարձայ նմա։ Եւ ինքն Պաւղոս անօթն ընտրութեան, որ թէպէտ և տրուպ գրէր զինքն, այլ մեծ էր յամենեսեան ։

Յայսմ ժամանակի երեւեցաւ իմաստասէրն Փիլոն, եբրայեցի-աղեքսանդրացի ։ Սա գրեաց զպատմութիւնս Հրէից և վասն Գայիոսի, որ արար զանձն իւր աստուած. և ՚ի միաբանակեցացն Եգիպտոսի. և վասն արարածոցն մեկնութիւնս. և վասն վաստակոց երկրի. և վասն մնաց արդարոց, որ յարժամ զարթնու՝ աղօթէ ։ Եւ վասն խառնման լեզուաց. և վասն աշխատելոց ՚ի վարդապետութիւնս, և վասն զանազանութեան անուանց գրենաց և երկու Կտակարանաց ։ Եւ վասն տեսլեանց և երազոց հինգ ճառս. և հինգ վասն ելանելոյ հոգւոյ ՚ի մարմնոյ. և չորս վասն օրինացն, և այլս բազումս ։ Եւ յաւուրս Կղօդեայ կայսեր եդաւ գրեանք նորա ՚ի տունն գանձուց Թագաւորացն Հռոմոց ։

Յայսմ ժամանակի եւթն հերձուած գը-

տուն ՚ի Հռոմայս, որպէս ասէր Յովսեպոս(1). առաջինն՝ Պարսկացն, որ կոչին ոգինականք: Երկրորդն՝ Պեղասականք, որ ունէին զաւանդութիւն ծերոցն: Երրորդն՝ Փարիսեցւոցն, որ հաւատային յարութեան որպէս Պողիպքն, և ասեն և խոստովանէին հրեշտակ և հոգի. և պահէին երկուս օր ՚ի շաբաթն, և մկրտէին յաճախ, և հաւատային աստեղաց և բանաւոից: Չորրորդն՝ Սադուկեցւոցն, որ ուրանան զյարութիւն և զհրեշտակ և զհոգի, և ասէին զանուն ՚ի Սադովկայ քահանայէ ումեմնէ: Հինգերորդն՝ Մկրտողք, որք ասեն՝ թէ չկարէ մարդ ապրել, թէ ոչ յամենայն աւուր մկրտի: Վեցերորդն՝ Աւխտականք, որք չառնէին կին՝ Ընչառոր. և զՄովսէս և զմարգարէսն ոչ ընդունէին, և այլս ունէին գրեանս մտախանութ նոցա: Եօթներորդն որ պահէին զօրէնս և ընդունէին զմարգարէս, և մի Աստուած՝ մի անձն դաւանէին, և զերրորդութիւն զորոցն ոչ խոստանան(2):

Յետ ... ամին Տիբերեայ կայսեր առաքեաց Աբգար Հայոց արքայն առ Յիսուս

(1) Յովսեպոս, Յհ. պատերազ. Հր. Գիրք Բ. Գլ. Թ:

(2) Յովսեպոս ՚ի գիրս իւր Յհ. պատերազ. Հր. չորեքին աղանդս և եթ յիշատակէ. զՓարիսեցւոց, զՍադուկեցւոց, զԵսսենեանց. և զՅուդայի Գալիլեացւոյ որ յորդորէր զՀրեայս ոչ տալ հարկս կայսեր. Նորատունկ այսպէս աղանդամոլութիւն զոլով, և ձկտումն նոցին ՚ի մէտս կայսերական զաւձանն, պատժեցան ՚ի Հռոմայեցւոց:

թուղթ աղաչանաց 'ի ձեռն Անանիայի (Անա-նէի) հաւատարմին իւրոյ, աշխատել և գալ առ նա, և լինել թագաւորակից նմա. և հա-ւատաց 'ի նա և երկրպագեաց նմա յառաջ քան զչարչարանսն: Իսկ Յիսուս գրեաց պա-տասխանի և երանեաց զԱբգար, և խոստա-ցաւ յետ յարութեան իւրոյ առաքել նմա քարոզ և պատճառ կենաց զմի յաշակերտաց իւրոց: Իսկ նա վասն ջերմութեան սիրոյն զոր ունէր առ Տէր մեր, առաքեաց գալ-ձեալ զՅովհաննէս նկարագիր (1), փութել և բերել զպատկեր նորա, զի գոնեա յայնմանէ մխիթարեսցէ: Իսկ գնացեալ Յովհաննէս ոչ կարէր հաւասարել վայելչութեան զերեսս նո-րա, այլ և փոփոխէր տեսուաց 'ի տեսս. և հի-անայր նկարիչն: Իսկ առատ ողորմութեան և գթութեան աղբիւրն խնդրեաց զդաստա-ռակն և եդ 'ի վերայ երեսացն. և նկարեցաւ տիպն 'ի հանդերձեղէնն: Իսկ էր այս յառաջ քան զչարչարանսն քանի և չորս աւուրբք. և բերաւ և տուաւ Աբգարու: Իսկ մեծամեծ հրաշք և սքանչելիք լինէին 'ի նմանէ, մինչև եկն Թադէոս առաքեալն: Ի նոյն ամի խաչե-

(1) Մովսէս Խորենացի (Բ. 29) և այլք. ասեն եթէ յա-ռաջնում նուագի յառաքել Աբգարու զԱնանէ պատուի-րեաց նմա հանել և զպատկերն Յիսուսի. իսկ զերկրորդ գնա-լոյն ոչինչ յիշատակեն. և անուանք Յովհաննէս 'ի Յայսմաւուրս (Օգոս. 16) և եթ գտանի յիշատակեալ, թերեւս 'ի այն գրոց Միխայէլի առեալ:

մեռաւ Տէրն և թաղեցաւ, և յարուցեալ երեւեցաւ աշակերտացն իւրոց ; և հաստատեալ օրհնեաց զնոսա՝ խաչանմանաւ զՀոգին սուրբ . և ինքն համբարձաւ յերկինս : Եւ 'ի նոյն ամի յաւուր Պենտեկոստէին Պիղատոս զպատկերս կայսերն եմոյծ 'ի Տաճարն, որպէս Յովսեփոս գրեաց, և յայնժամ եղեւ ձայն 'ի շնորհացն որ կայր անդ, ասէին. «Գընամք աստի, գնամք . և այլ ոչ եւս դառնամք »: Յիշէ զայս և Փիլոն յերկրորդ գիրքն իւր :

Եւ Ագրիպպաս գնաց 'ի Հռոմ ամբաստան զՀերովդէ հօրեղբօրէ իւրմէ, և ըմբռնեցաւ 'ի Տիբերեայ (1) . Եւ սա առաքեաց Աբգար արքայ Հայոց երկիցս անգամ վասն Քրիստոսի աստուածութեանն, և տրտունջ զՀրէիցն . գրեաց և 'ի Բաբելոն առ Ներսեհ, գրեաց և առ Պարսից թագաւորն (2) : Եւ եղեւ այս 'ի խնամոցն Աստուծոյ, զի 'ի նորութեան հաւատոյն հակառակութիւն մի լիցի, և վասն այսորիկ զառաջինն առանց ընդդիմութեան տարածեցաւ սուրբ Աւետարանն, և թէեւ վաղվաղակի ժամանակ այսր թագաւորաց, որք ոչ հակառակէին վասն Քրիստոսի աստուածութեն, խրատեալք 'ի յԱբգարու արքայէ, յառա-

(1) Յովսեփոս . Յշ . պատեր . Հր . Գիրք Բ . Գլ . ԺԱ .
(2) Մովսէս Խոր . Բ . 30 .

ջեալ և նախապատակ թագաւորէ, որ առաջին ձեռն եառ 'ի Բրիտոս՝ որպէս ասաց Կուրիթ։ Եւ Տիբեր կեցեալ եւթանասուն և ութ ամ և թագաւորեալ քսան և երեք ամ՝ մեռաւ։

Եւ Հերովդէս թագաւորեաց քսան և երեք ամ, այն որ սպան զՅովհաննէս և 'ի Տեառնէ պատուհասեցաւ. Հերովդիա կընաւ իւրով, եղեալ 'ի բանտի կապանօք 'ի Գաւանիա (Սպանիա), և անդէն սպանան երկոքեան (1)։ Եւ զկնի Տիբերի Գայիոս թագաւորեաց, և եհան 'ի կապանաց զԱգրիպպաս, և եդ զնա թագաւոր Հրէից։ Ի սոյն ժամանակի առաքեցաւ դատաւոր Փեղիքս (2) Ագրիպպաս, և սա յոյժ նեղէր զՀրեայսն ամս հինգ, և զտեղի պաշտամանն նոցա պղծէր անսուրբ զոհիւք. և վասն այսր պատճառի առաքեցին դեսպանս առ Գայիոս աղաչել ըզնա, յորոց մի էր և Փիլոն փիլիսոփայ եբրայեցի Աղեքսանդրէ, և ոչ լուաւ նոցա, այլ և առաքեաց 'ի Պատրոնիա (3) իշխանն Ասորւոց դնել զպատկերն իւր յամենայն մեհեա-

(1) Յովսեպոս (անդ), ուր ասէ. Հերովդէս որ 'ի Հռոմ գնացեալ էր զնա վարել ընդդէմ Ագրիպպայ յանդիմանեալ 'ի Գայիոսէ. փախստական լինի 'ի Սպանիա, և անդ ընդ Հերովդիաւ կնաւ իւրով վախճանի 'ի պանդխտութեան։

(2) Եւսեբիոս (Քրն. յեր. 268) Փղակոս Աւուղիոս զնա անուանէ։

(3) Եւսեբիոս (անդ), Պետրոն կամ Պետրոնիոս անուանէ զիշխանն Ասորւոց։

նքս, և 'ի տաճարս Հռէից պաշտել աստուածս (1). և աստ կատարեցաւ ասացեալն 'ի Դանիէլէ "Պղծութիւն աւերածոյն (2):"

Յայսմ ժամանակի Սիմոն և Կերինթոս և Մենանդրոս (3) երևեցան: Եւ յայսմ ժամանակի Փիլոն և Պետրոս (առաքեալ) հանդիպեցան միմեանց 'ի Հռոմ, և խօսեցան ընդ իրեարս առաջի Գայիոսի: Եւ հարցեալ Փիլոնի զՅովհաննէս աշակերտն Քրիստոսի, թէ "Ո՞ ինչ է Աստուած." և պատասխանի տուեալ Յովհաննէս ասէ. "Սէր է Աստուած:" Եւ Փիլոնի հաւանեալ տարաւ 'ի տունն իւր արարեալ սէր. և հաւատացեալ մկրտեցաւ: Իսկ Գայիոս վասն կարի խրոխտութեանն սպանաւ 'ի ներքինեաց միոջէ, թագաւորեալ ամս չորս: Եւ թագաւորեաց Կղօդիոս ամս չորեքտասան: Եւ Ագրիպպաս թագաւորեալ ամս եւթն, և կացեալ չորրորդապետ ամս երիս, որ և ապա առ զՀերովդէին հարուած, և եհար զնա հրեշտակ Աստուծոյ և մեռաւ:

(1) Յովսեպոս 'ի գիրս Եղ. պատեր. Հր. Գիրք Բ. Գլ. ԺԲ. մանրամասն պատմէ զսոյն. և զատուցիկ հրամանն Գայիոսի, որոյ և մահ պատահեցեալ Պետրոնեայ վասն հեղգացմանն շարժելոյ. 'ի կատարածն ամբարշտին հրամանացն. և քան զզօրապետութեանն մահուն՝ վաղ հասեալ առ նա լուր մահուան կայսերն. ազատի 'ի տարապարտ կորստենէ:

(2) Դանիէլ. Թ. 27:

(3) Եւսեբիոս. Պատմ. Եկեղ. Գ. 26. 28.

Յամն Կղօդեայ 'ի տօնի Զատկին յանկարծ եղեւ ամբոխ յԵրուսաղէմ 'ի Տաճարին. և կոխեալ զմիմեանս մեռան երեսուն հա-զար անձինք։ Եւ Կղօդիոս կացոյց Թագաւոր Հրէից զԱգրիպպաս որդի Ագրիպպայ, և ըզ-Փելիքս առաքեաց դատաւոր Գալիլեացւոց և Սամարացւոց։ Եւ թագաւորեալ Կղօդիոս ամս երեքտասան, մեռաւ 'ի տան իւրում։ Եւ առ զթագաւորութիւն Ներոն ամս երեք-տասան։ Եւ նա առաքեաց զՓեստոս և ե-հան զՓելիքս, որոյ առաջի եկաց Պաւղոս։ Եւ դարձեալ եհան Ներոն զՓեստոս, և եդ 'ի տեղի նորա զԱլբինոս(1). և զսա ևս եհան և եդ զՖլորոս. և յաւուրս սորա ապստա-մբեցին Հրեայք 'ի կայսերէ։ Յայսմ ժա-մանակի անկաւ հուր յերկնից 'ի Հռոմ. և այրեաց շինուածս քաղաքին, և ամբոխ մարդ-կան ընդ նոսա։ Իսկ Ներոն յերեքտասան ա-մին իւրոյ յարոյց հալածանս եկեղեցւոյ, և սպան զԱռաքեալսն։ Եւ առաքեաց յԵրուսա-ղէմ զՎեսպիանոս և զՏիտոս որդի նո-րա վասն ապստամբութեանն Հրէից։

Եւ 'ի Յուղբուղա (Յովդապատ) քաղաք ամրացեալ էր Յովսեպոս զօրավար և պատ-մագիր(2). և չոգաւ Վեսպիանոս և էառ ըզ-

(1) Յովսեպոս Աղբինոս զսա անուանէ, որոյ գործ ա-նիրաւութեան գրեալ կան 'ի գիրս, Յղ. պատմ. Հր. Գիրք Բ. Գլ. ԺԶ — Եւսեբի. Քրոն. յեր. 270.

(2) Նա ինքն է Յովսեպոս Փլաւիոս հեղինակն գրոց Հնա-

քաղաքն Յուդքուդա, և կոտորէր զնա. և զօրավարն Յովնէսոս երթեալ ընդ պատաշ ասէ. «Նուաճեմ քեզ Սեպտիմէ, զի փութով մեծարէ Ներոն և Թագաւորես 'ի տեղի նորա.» և վասն այնորիկ ոչ սպան զնա (1). Եւ Ներոն առեցեալ յանձնեցուց սպան զանձն իւր, և Թագաւորեաց Գաղատոս (Գալբաս) ամիս եւթն, և սպանաւ 'ի մէջ Հռոմայ. Եւ Սուքատոլոս (2) Թագաւորեաց 'ի Պերմանիա, և Իւթոն (Օթոն) 'ի Հռոմ. որ և զինքն երից ամսոց սպան զինքն. Եւ Թագաւորեաց Ւիտալիոս (Վիտելլիոս) ամիս ութ. և եղեալ ամբոխ 'ի վերայ նորա սպանին զնա. Եւ այս համբաւ հասեալ 'ի Սեպտիմոսի զօրքն որ ընդ նմա, քարոզեցին զնա Թագաւոր և Տանորդոր. Եւ ինքն Սեպտիմոս յարեաւ. և-

թեանց Հրէից. և զաւանութեան պատերազմացն Հրէից.

(1) Յովսեպոս Եղ. պատմ. Հր. Գիրք Գ. Գլ. ԺԴ. — Եւսեբի. Քրոն. յեր. 272.

(2) Զ Սուքատոլոս ոչ ուրեք առ պատմագիրս գտանեմք յանուանէ յիշատակեալ 'ի շարս կայսերաց զկնի Ներոնի իշխել Հռոմայ. Այլ հայեցեալ 'ի գիրս Եւսեբեայ 'ի Քրոնիկոնին յեր. 274. նոյն կարգաւ գտանեմք և Միխայելի պատմել և անշուշտանք Սարգաւագը փոխանակ Գալբիոսի եդեալ. քանզի յարկ անմիջապէս որպէս Եւսեբիոս՝ զտեղի Թագաւորելոյ նորին. այն է Գերմանիա. Իսկ զի յետ Օթոնի զնե առանձինն և զԳալբայիս. որ նոյն ինքն է Գալբայիս. զայս համառօտ յայտնի պատմագրէ առեալ Միխայելի և ոչ յԵւսեբեայ, համառօտեալ զնա այն որ լինել քան զԳալբայիս — Յովսեպոս. Եղ. պատմ. Հր. Գիրք. Ե. Գլ. Զ.

զեւ այս ՚նմա, թողեալ զորդին Տիտոս ՚ի վե-
րայ Երուսաղէմի՝ եւ ինքն գնաց Աղեքսանդրիա,
եւ հնազանդեցոյց ինքեան զկողմանսն զայնոսիկ.
եւ այնր կողմանք գնաց ծովով ՚ի Հռոմ, եւ
թագաւորեաց ՚ի վերայ նոցա ամս ինն եւ ա-
միս մետասան։

Եւ Տիտոս էառ զԵրուսաղէմ ՚ի Զատկի
տօնին, եւ հարիւր քառասնեւվեց բիւր Հրէայք
կորեան. եւ քակեցաւ Երուսաղէմ զյետին
աւերն, եւ այրեցաւ Տաճարն յահեկի ամսեան։
Ի ինքն ամք Ադամայ հինգ հազար չորեքհա-
րիւր երեսուն եւ եւթն. եւ ՚ի յարութենէ
Տեառն մերոյ ամք քառասուն. եւ յառաջին
շինուածէն մինչեւ ՚ի յետին աւերն՝ երկու
հազար հարիւր ինսուն եւ երկու ամ։ Եւ
յերրորդ ամին Վեսպիանոսի առաւ Երու-
սաղէմ. եւ մինչ գաղթեցան, Երուսաղէմ
էին երեքհարիւր բիւր. եւ յայն Զատկին
որ ժողովեցան, ածաւ ՚ի զենումն Զատկին
քսանեւհինգ բիւր զառինս(1), եւ զամենն գառն

(1)՝ Ի հայ թարգմանութեան Յովսեպոսի Յղ. պատեր. Հր. Գիրք Է. 17.) քանզի չունիմք ՚ի ձեռին զբնագիրն, գնէ քսա-
ան եւ հինգ բիւր՝ վեց հազար եւ հինգ հարիւր գառինս.
256.500. եւ բազմապատկեալ 10իւ՝ գնէ ՄՀ (270) բիւրս.
որ առնէ 2.700.000. փոխանակ գնելոյ 2.565.000. իսկ ասա
՚ի թարգմանութեան Միխայելի գրոցն գնէ հարիւր ասան
բիւր՝ փոխանակ հարիւր ասանե որ առնէ 2.500.000. եւ
տասներորդ թիւնն ծագի ՚ի թուոյ 6800 զառանցն զորոց
զանց արարեալ է Միխայելս — Եւսեբ. պատմ. ջեր. 274.

տասն այր ճաշակէին սուրբքն, և անասունքն ոչ կարէին ուտել. և որ կերանն, էին երկերիւր և տասն բիւր. վեց բիւր սրով մեռան, և հարիւր տասն բիւր սովով, և տասն բիւր գերի վարեցան: Եւ 'ի հնգետասանամենից 'ի վեր Եգիպտոս առաքեցին յաղխուագործութի, և 'ի հնգետասանամենէ 'ի վայր՝ բաժանեցան զօրացն: Եւ զայս քառասուն ամեա Աստուած ժամանակ ապաշխարութեան, և յորժամ ոչ զղջացան, խնդրեցաւ վրէժ արեան Որդւոյն Աստուծոյ: Եւ ապա բարձաւ թագաւորութիւնն Հրէից, և մնաց միայն թագաւորութիւնն Հռոմայ յամենայն աշխարհի, բաց 'ի Հայոց որ կային և նոցա թագաւորք:

Զկնի Վեսպիանոսի թագաւորեաց Տիտոս որդի նորա: Եւ յերկրորդ ամի սորա Աստուած քարոզեցաւ 'ի զօրացն, և կարծեաց նա 'ի միտս իւր ամբարտաւանել, և եհար զնա հրեշտակ Տեառն և մեռաւ: Եւ թագաւորեաց եղբայր նորա Դոմետիանոս՝ ամս հնգետասան և ամիս հինգ: Սա հալածեաց 'ի Հռոմայ զամենայն աստեղագէտ և դիւախարդ. և սա հրամայեաց այլ այգի ոչ տնկել[1]: Յայսմ ժամանակի առնեաց

(1) « Դոմետիանոս զաստեղագէտս և զդիւթողս Հռոմայեցւոց մերժեաց » Եւսեբ. Քրոն. յեր. 270. — « Հրամանեաց կայսր 'ի քաղաքս որթ մի տնկել » Անդ. 278.

քրիստոնէութիւնն. և եհարց Պաոքուբալոս զվարդապետն իւր Սոսինա, թէ ի՞նչ նըշանակէ այսքան բազմութեան հաւատալ ՚ի խաչեալն այր մի, որ և Թէոդորոս իմաստապետն Աթենացւոց և Ափրիկանոս աղէքսանդրացի և Մարտինոս իքաւթու (Հիպատոս) հաւատացին ՚ի նա, թողեալ զվայելչութիւն աշխարհիս: Նա պատասխանի և ասէ. «Մի՛ զարմանար ընդ այդ, զի կարծեմ թէ և աստուածքն հնազանդին նմա:» Եւ նա ասէ. «որպէս.» և ասէ ցնա. «Զի անախտութիւն և անմեղութիւն և անընչութիւն է քարոզութիւն նորա. յայտ է զի ՚ի վեր է քան զամենեցուն քարոզդ այդ:»

Յայնմ ժամանակի Ապողինիոս ախուանեցի չինեաց տաճար բազում դիւական զօրութեամբ, և ասաց. «Աւա՜ղ, զի որդին Մարիամու կանխեաց քան զիս: Զի ես կամէի հնազանդել զաշխարհ ՚ի ձեռն արուեստից իմոց:» Իսկ Դոմետիանոս վասն խստութեան սրտի իւրոյ սպանաւ, և բարձան ազգն Կեսախանէին: Եւ թագաւորեաց Ներուաս ամ մի, և Աստուած քարոզեցաւ ՚ի սինկղիտոսէն, և ապականեցաւ հիւանդութեամբ և մեռաւ[1]: Եւ թագաւորեաց Տրայիանոս ամս

(1) «Ներուաս յախտէ ապականեցաւ ՚ի Յաղուեստեան բազապատմանն:» — «Սինկղիտոսն զՆերուաս աստուած համարեցաւ:» Եւսեբ. Քրոն. յեր. 280:

քինեւտոսն ։ Սա հալածէր զքրիստոնեայս. և Շմաւոն Կղէոպեանց Երուսաղեմի եպիսկո- պոսն և Իգնատիոս Անտիոքու եպիսկոպոսն կատարեցան ՚ի Քրիստոս ։ Եւ Պլինիոս Սե- կունդոս (1) հրամանաւ թագաւորին բազու- մըս կոտորեաց ՚ի քրիստոնէից. և զղջացեալ գրեաց առ Տրայիանոս, թէ «Քրիստոնէից ամենայն ինչ բարի է. բայց կռոց ոչ զոհեն, և ընդ առաւօտս Քրիստոսի երկրպագեն ։» Եւ նա գրեաց թէ՝ ջնջեա զդոսա (2) ։

Յայսմ ժամանակի ապստամբեցին Հը- րեայքն Եգիպտոս, և եդին թագաւոր ի- րեանց անուն Լումքաս, որ և առեալ ըզ- Հրեայսն եկն Երուսաղէմ. և առաքեաց Տրայիանոս զԼուսիա, և կոտորեաց զբիւրս ՚ի նոցանէ, վասն այնորիկ մնաց Լուսիա իշ- խան Հրէից (3)։ Յայսմ ժամանակի Հրեայ- քըն որ ՚ի Կիպրոս կռուեցան ՚ի վերայ Սա-

(1) Ամենայն օրինակք թարգմանութեանս երկոցունց՝ ունին Սինկղիտոս փոխանակ Սեկունդոսի. որպէս ունի Եւսե- բիոս ՚ի Քրօնիկոնին՝ յէր. 280.

(2) Եւսեբի. Պատմ. Եկեղ. Գ. 33. ուր պատմէ ՚ի մէջ բերել զպատասխանին Տրայիանոսի. «Տոհմն քրիստոնէից ան- խափր մի խնդրեսցին ՚ի մահ, բայց եթէ գտցի ումեք լիցի պատժեսցի ։»

(3) Օրինակս մեր համաձայն Եւսեբեայ խօսի զապստամ- բութենէ Հրէիցն իսկ միւս թարգմանութիւնն չգիտէ ունի զանուն և զԼուսիայ ոչինչ յիշատակէ. Եւսեբիոս, Քրոն. յէր. 282. Պատմ. Եկեղ. Դ. 2. ուր ասէ, թէ էր իշխան

ղամինայ քաղաքի, և առեալ զքաղաքն կո-տորեցին զՅոյնսն որ 'ի նմա։ Նոյնպէս և Հրեայքն որ 'ի Լիբիա՝ մարտեան ընդ Յոյնսն և կոտորէին. և Յոյնք որ յԱղեքսան-դրիա և 'ի Կիւրենեական աշխարհն, պա-տերազմ յարուցին և կոտորեցան 'ի նոցանէ։ Յայսմ ժամանակի երեւեցաւ Սեկունդոս ի-մաստասէր լռակեացն։ Զկնի Տրայիանոսի թագաւորեաց Ադրիանոս՝ ամս քսան և մի։

Ի չորրորդ ամի նորա թագաւորքն Հա-յոց որ յՈւռհա, բարձան, և լինէին անդ իշխանք. և մնաց 'ի մեծն Հայք թագաւո-րութիւն։ Յութեւտասան ամին Ադրիանոսի դարձեալ ապստամբեցին Հրեայքն յԵրու-սաղէմ՝ խաբեալ յառնէ միոջէ որ անուա-նէր Նսող(1)։ Եւ առաքեաց Ադրիանոս կո-տորեաց զնոսա, և հալածեաց յԵրուսաղեմէ զՀրեայսն, որ հայիլ անգամ ոչ իշխէին 'ի կողմն Երուսաղեմի։ Եւ զԵրուսաղէմ քան-դեաց. և առընթեր Երուսաղեմի շինեաց

'ի վերայ ամենայն եգիպտացւոց (Հրէից) Լուպպոս անուն ամի։

(1) Եւսեբի (Պատմ. եկեղ. Դ. 6.) անուանէ Բարքոխեբայ կամ Բարքոքեբայ. Աստեղ որդի, այլ իրօք՝ էր այր սպանող և աւազակ։ Եւ առաքեցաւ ընդդէմ նորա յԱդրիանոսէ Յու-լիոս Սեւերոս, որ պաշարեալ ժամանակս բազումս զտեղի ա-պաւինի նորա, յաղթեաց և սպան զնա. և ամենայն Հրեայք 'ի բաց մերժեցան 'ի կողմանց Երուսաղեմի ընդ պատժով մահու։

-քաղաք մի Իլիոս Անդրիանոս, և բնակեցոյց քրիստոնեայս և հեթանոսս, և սահմանեաց կորել զականջս Հրէիցն ուր և իցեն՝ զի նշանաւորք լինիցին։ Եւ ըստ սահմանեաց առանց այլ պատճառի վասն քրիստոնէութեան չհալածել զնոսա։ Ի քսան և մի ամին սորա ժողով եղեւ առաջին ՚ի Նիկիա, քառասուն և երեք եպիսկոպոսօք, և նզովեցին զՍաբէլ լիբէացին, որ ասաց թէ մի անձն է սուրբ Երրորդութիւնն։ Եւ նզովեցին զՎաղենտիանոս որ ասաց՝ յերկնից բերել զմարմինն։ Յաւուրս սորա էր Ակիւղաս թարգմանիչ (1)։

Զկնի Անդրիանոսի թագաւորեաց Տիտոս Անտոնինոս, որ կոչեցաւ Սեբաստոս և Արդար և որդիք իւր ընդ նմա՝ ամս քսան և երկու։ Եւ Անտոնինոս հայր աշխարհի թարգմանի (2)։ Ի սորա ժամանակս Յուստինոս Նիկոպոլսեցի, որ կայ առընթեր Երուսաղեմի,

(1) Ակիւղաս էր պոնտացի, ազգական Ադրիանոսի կայսեր, որ ընկալաւ զքրիստոնէութիւն, և ՚ի մերժիլն յեկեղեցւոյն վասն յաստեղագիտութեան պարապելոյ, դարձաւ ՚ի Հրէութիւն, և թարգմանեաց զԱստուածաշունչ գիրս ՚ի յոյն լեզու։ Ս. Եպիփան։ Վարդան, ՚ի Ցասաղական. Սամ. մխիթարեան։

(2) Այսպէս կոչեցաւ և Ադրիանոս վասն պէսպէս պարգևաց և բարեաց զոր ցուցանէին ժողովրդեանն։ Եւ զՀայր անունն դրոշմէին ՚ի սկիզբն հրովարտակաց իւրեանց և ՚ի վերայ դրամոցն։ Եւսեբի. Քրոն. յեր. 584. 286.

գնաց 'ի Հռոմ և ետ թուղթ աղաչանաց առ Թագաւորն, և դադարեցաւ հալածանքն քրիստոնէից(1)։ Ի սորա ժամանակս կատարեցաւ Պօղիկարպոս եպիսկոպոսն Զմիւռնիոյ(2)։ Եւ աստ երեւեցան Կերդոն, որ նախինքն է Մարկիոն, և Մարկոս՝(3) եկեալ 'ի Հռոմ, ասացին ոչ գոլ յարութիւն. և զօրէնսն չար ասացին, և ոչ ասացին զՅիսուս որդի այնմ որ օրինօքն և մարգարէիւքն քարոզեցաւ, այլ աներեւելոյն և բարերարին որդի. և էին կախարդք. և 'ի վերայ մկրտելոցն ասէին՝ յանուն հօր աներեւելոյն, և յանուն մօր ճշմարտի, և յանուն որդւոյն որ էջ 'ի վերայ Յիսուսի։ Եւ այլ անուանս առողէին։

Ի թուին Ասորոց ՆՀԵ (475) Թագաւոր

(1) Յուստինոս է 'ի Նէապօլիս քաղաքէ (Նապլուս) ծնեալ յամի իբր 114, 'ի հեթանոս ծնողաց. և հետեւող Պղատոնեան վարդապետութեան։ Յետ երեսներորդ ամի կենացն՝ դարձեալ 'ի քրիստոնէութիւն վկայեաց վասն հաւատոյն 'ի Հռոմ քաղաքի յամի 168, ամբաստանեալ 'ի Կրեսկէս կիւնիկեան փիլիսոփայէ։ Ունի զանազան մատենագրութիւնս. գրեաց նա և գիր ջատագովութեան զքրիստոնէից առ կայսրն։ Եւսեբի. Քրոն. յեր. 286. 288։

(2) Եւսեբիոս. Քրոն. յեր. 288։

(3) Կերդոն աղանդաւոր Ասորի, և Մարկիոն աշակերտ նորա, որ եկաց գլուխ աղանդոյն Մարկիոնեանց։ Իսկ Մարկոս էր աշակերտ Վաղենտինիանոսի հերետիկոսի։ Եւսեբի. Քրոն. յեր. 286. որ զՎաղենտինիանոս ասէ, հասեալ 'ի Հռոմ յեպիսկոպոսութեան Հիգինեայ։

բեաց Մարկոս Աւրեղիոս ընդ որդիս Անտոնինոս և Լուկիոս՝ ամս ինն և տասն (1)։ Ի յառաջին ամին սոցա Վաղքէշ (Վաղարշ) թագաւորեալ Պարսից եկն յաշխարհն Հռոմայ, և բազում գաւառս աւերեաց. և ելին ընդդէմ նորա Անտոնինոս և Լուկիոս եղբարք. և հնազանդեցին զՊարթեւս և զՊարսս: և Լուկիոս զօրացեալ կայսր անուանեցաւ ընդ եղբաւրն իւր (2)։ Եւ եղեւ այլ պատերազմ ընդ Հռոմայեցիս և ընդ Գերմանացիս և ընդ Կարուտացիս և ընդ Սարմատացիս և ընդ Գալլեա (3)։ Եւ դարձեալ զօրացաւ Լուկիոս. և անուանեցաւ Օգոստոս։ Եւ սա թագաւորեալ ամս ինն՝ և մեռաւ։ Եւ Անտոնինոս առ ընկեր թագաւորութեան իւրոյ զԿոմիդոս որդի իւր, զի նեղէին զնա շրջակայքն. և Անտոնինոս հիւանդացեալ մեռանէր։ Եւ Կոմիդոս թա-

(1) Անտոնինոս՝ որ կոչէր Մարկոս Ղուկիոս (Լուսիոս) Հեղիոս Աւրեղիոս Կոմոդոս Անտոնինոս, էր որդի Մարկոսի Աւրեղիանոսի. իսկ Ղուկիոս Վերոս կամ Բերոս էր եղբայր նորին՝ որ ընդ իւր թագաւորեաց. և որդին իւր Կոմոդոս թագաւորեաց զկնի Ղուկիանոսի Վերոսի յամի 180։

(2) Եւսեբիոս. Քրոն. յեր. 288։

(3) Եւսեբիոս (Քրոն. յեր 290) ուղղէ զանուանս ազգացս ընդ որս պատերազմեցան Հռոմայեցիք. «Հռոմայեցւոց պատերազմ յաղթեաւ ընդ Գերմանացիս, ընդ Դակս և ընդ Սարմատս և ընդ Կուադս։ Գալլէա յայտնի սխալ է օրինակողաց. յօրինակս միւս թարգմանութեան գրի Գաղղիացիս։

գաւորեալ ամս երեքտասան՝ և խեղդեցաւ ՚ի տան ձիոց (1) ։ Եւ զկնի նորա թագաւորեաց Ներուենաքս՝ վեց ամիս, և սպանաւ ։ Եւ թագաւորեաց Սուլփիկոս (Սեւերոս) ամս ութևտասն ։ Եւ յառաջին ամին նորա եղեւ պատերազմ մեծ ընդ Հրէայս և ընդ Սամարացիս. և յինն ամին յարոյց հալածանս քրիստոնէից, և բազումք վկայեցին ։

Յաւուրս սորա յարեւմտից հիւսիսոյ ել ազգ մի բարբարոս (2), և գնաց ընդդէմ նորա Սուլփիկոս և սպանաւ (3) ։ Եւ թագաւորեաց Անտոնինոս (Կարակալլա) որդի իւր՝ ամս եւթն ։ Սա դարձոյց զպատերազմն վասն հաւատոյ, և էր մի ՚ի նոցանէ Աղէքսանդր (Եպիսկոպոս) Երուսաղէմի. և Անտոնինոս սպանաւ ՚ի Միջագետս ՚ի մէջ Ուռհայոյ և Խառանայ (4) ։ Եւ թագաւորեաց Մակար ամ մի և սպանաւ (5)։ Եւ թագաւորեաց Անտոնինոս ամս չորս ։ Ի ժամանակս նորա շինեցաւ Նիկոպօլիս ՚ի Փղշտացւոց աշխարհին.

(1) Եւսեբիոս՝ հեղձեալ յանկարծակի վախճանեցաւ, ասէ, ՚ի յապարանս Բետոնիքիանոսի ։ Քրոն. յեր. 294 ։

(2) Մովսէս Խորենեան. Բ. 62 ։ Սամուէլ. Անեցի Ա. 6 ։

(3) Եւսեբիոս Քրոն. յեր. 294 ։

(4) Անտոնինոս կարակալլա մինչդեռ յԱռիս երթայր յարձակեցաւ և ՚ի վերայ Արտաւանայ Պարթեւաց թագաւորին և մեռաւ ՚ի պատերազմի, որպէս յիշատակէ և Մովսէս Խորենացի. Բ. 72 ։

(5) Այն է Մակրինոս ըստ Եւսեբեայ ։ Քրոն. յեր. 296 ։

որ է Եմաուս (1)։ Եւ յետ սորա թագա-
ւորեաց Աղեքսանդր Մամեայ՝ որդի երկիւ-
ղած և հաստատեցեալ կնոջ, որ և շատ օգուտ
արար քրիստոնէից։ Ի յերրորդ ամի սորա
և ՚ի ՇԽԲ (542) թուին թագաւորեաց Պար-
սից Արտաշիր որդի Սասանայ (2), որ է սկիզ-
բն թագաւորութեան Պարսից, որ տեւ-
եաց ամս չորեքհարիւր ութևտասն, որ և
Սասանեանք կոչին։ Եւ կացին զկնի մեռեանց
թագաւորքն քսան և եւթն, մինչեւ յարեաւ
թագաւորութիւնն Արաբացւոց Մահմետին
և երբարձ զնա։

Զկնի Աղեքսանդրի թագաւորեաց Փի-
լիպպոս ամս եւթն (3), և խաղաղացան քր-
իստոնեայք։ Եւ յառաջին ամին նորա թա-
գաւորեաց Պարսից Շապուհ որդի Արտա-
շրի՝ ամս երեսուն և մի։ Յայսմ ժամանակի
հազար ամ շինութիւնն Հռոմայ լցաւ։ Եւ
Դուգիոս (Դեկիոս) սպան զՓիլիպպոս և զոր-

(1) Եւսեբիոս, Քրոն. յեր. 286։

(2) Յետ կործանելոյ Արտաւանայ զթագաւորութեանն Տէ-
րութիւնն և զկեանս իւր ՚ի ձեռն Արտաշրի որդւոյ Բաբա-
կայ կամ լաւ ասել՝ Սասանայ, սկսաւ սա ինքն Արտաշիր թա-
գաւորել ՚ի վերայ Պարսից՝ կանգնելով զՍասանեան հարս-
տութիւնն յամի փրկչին 226։ Ագաթանգեղոս։ — Մովսէս
Խոր. Բ. 64 — Միք. Չամչ. Հատ. Ա. յեր. 361։

(3) Եւսեբիոս զկնի Աղեքսանդրի յիշատակէ զՄաքսի-
մինոս, որ եկաց յաթոռն ամս երիս, որում յաջորդեաց Գորդ-
իանոս՝ ամս վեց. և ապա Փիլիպպոս։ Քրոն. յեր. 298։

զին իւր և թագաւորեաց ամ մի, և սպա_նաւ 'ի Աբրուզոս (1) և թագաւորեցին Բու_րոս և Գամուրինոս, և Գաղոս և Բաղոս ամ մի. և թագաւորեցին Վալերիանոս և Գաղե_րոս ամս հնգետասան (2). և յարուցին հա_լածանս եկեղեցւոյ։ Եւ Շապուհ թագա_ւորն Պարսից աւերեաց զԱսորիս և զԿիլի_կիա և զԿապադովկիա գերութեամբ (3). Եւ Գոթացիքն անցեալ ընդ Տանաւիս գետ՝ գերեցին զաշխարհն և աւարան։ Յայնժամ Գաղերիոս դադարեաց 'ի հալածելոյ զեկե_ղեցի Աստուծոյ, և 'ի շնորհաց Աստուծոյ ա_ճեաց հաւատս սքանչելեօք 'ի ձեռն սրբոց արանց. և զի առնոյր Աստուած վրէժս 'ի թշնամեացն ճշմարտութեան 'ի հալածիչ թագաւորացն։

Ի թուին ՇՁԸ (588) թագաւորեաց Կլա_ւդիոս (Կլօդիոս) ամ մի. և յետ նորա թա_գաւորեաց Աւրելիոս (Աւրելիանոս) ամս

(1) «Դեկոս զՓիլիպպոս հանդերձ որդւովն սպանանէ. և զկնի նորա քինքն և մեռուածն եւս կարգի հալածանս (քրիս_տոնէից) յաւուրցս։ Դեկոս հանդերձ որդւովն Աբրիտոս սպա_նաւ ըստ Եւսեբ. Քրոն. յեր. 298։

(2) Բուրոս կամ Բարոս Հերեննիոս, և Գամուրինոս՝ որ է Հոստիլիանոս ոչ յիշատակին 'ի գիրս Եւսեբեայ. այլ զկնի Դեկոսի դնին Գաղղոս և Վողուսիանոս, զոր Միխայէլ Բաղոս կոչէ. ապա Վալերիանոս և Գաղիենոս։ Քրոն. յեր. 298. 300։

(3) Մովսէս Խորեն. Բ. 74։

վեց և ամիս վեց ։ Սա շինեաց պարիսպ մի այլ Հռոմայ. և սա յարոյց հալածանս, և շանթահար եղեալ մեռաւ, և դադարեաց հալածումն, և Թագաւորեաց Տարտիանոս (Տակիտոս) ամս վեց. և սպանաւ ՚ի Պոնտոս, և Թագաւորեաց Պուլորիանոս (Փղորիանոս) և սպանաւ ՚ի Տարսոն Կիլիկիոյ[1]։ Իսկ Պարսից Թագաւորեաց Որմիզդ ։

Ի Թուին ՇՂԳ (593) ծնաւ Կոստանդիանոս ։ Իսկ զկնի Պուլորիանոսի Թագաւորեաց Պրոբոս ամս եւթն ։ Եւ ՚ի նոյն ամի Թագաւորեաց ՚ի Պարս Վարհարան (Վահրամ) ամս երիս ։ Եւ յետ նորա Վարհան որդի իւր Թագաւորեաց ամս հնգետասան ։ Իսկ սինկղիտոսն յորժամ կամէր ապստամբել ՚ի Հռոմայ, ամբարշտաց զՊրոբոս և սպանաւ ։ Եւ զկնի Պրոբեայ Թագաւորեաց Կարոս և որդիք իւր Կարինոս և Նումերիանոս ամս երկու[2]։ Եւ Կարոս մեռաւ ՚ի Միջագետս, և Նումերիանոս սպանաւ յԱփրիկէ (Թրակէ)։ Եւ Կարինոս ՚ի պատերազմի Դարմիացւոցն ըսպանաւ[3] ։ Եւ Թագաւորեաց Դիոկղետիանոս. և աստի սկսանի Թուականն Թագա-

(1) Եւսեբ. Քրոն. յեր. 300 ։—Մովսէս խոր. Բ. 73։

(2) Եւսեբ. Քրոն. յեր. 302 ։—Մովսէս խորեն. Բ. 76։— Սամուէլ ։

(3) Եւսեբիոս ասացեալ և Մովսէս խորենացի փոքր մի այ- լադրդ պատմեն զմահ սորա "Ի կարոյ վախճանեցաւ ՚ի Միջա-

ւորելոյ Դիոկղետիանոսի, որ է Ասորւոց ՇՂԴ (594)։ Եւ զկնի Դիոկղետիանոսի թագաւորեցին Մաքսիմիանոս, զորոյ զդուստրն կին առնէր Դիոկղետիանոս. և Մաքսիմինտէս որդի Մաքսիմիանոսի թագաւորեաց ՚ի Հռոմ, և Կոստանդիանոս ՚ի Գաղլիա (1). սոքա ՚ի միում ժամանակի թագաւորեցին։ Դիոկղետիանոս և Մաքսիմիանոս ՚ի կողմն արեւելից վարէին զիշխանութիւնն միաբանութեամբ միմեանց։ Եւ յայսմ ժամանակի ապստամբեաց Եգիպտոս, և գնացեալ Հռոմայեցւոցն հնազանդեցուցին և զքաղաքամայրն։ Ի մետասան ամին Դիոկղետիանոսի թագաւորեաց ՚ի Պարսս Ներսեհ՝ ամս եւթն, և զկնի նորա Որմիզդ որդի իւր՝ ամս հինգ։ Եւ ՚ի յիննեւտասան ամին Դիոկղետիանոսի քակեցան եկեղեցիք և զօրացան հալածանք (2), և ընդ հալածմանն սով սաստիկ, մինչ մնլթ մի ցորենոյն երկու հազար հինգ հարիւր դրամ էր (3)։ Եւ վասն առաւել

գնաց․ Նումերիանոսի առ նովաւ լինէր սպանանել ՚ի Թրակ. և Կարինոսի նոյնպէս ՚ի կռուանակայ պատերազմին։» Քրոն. յեր. 302։ Մալալեա խորէն. Բ. 76։ Իսկ Աբուլֆարաճ յաղագս մահուան Կարինոսի խոստովանի սպանեալ, ասէ, ՚ի պատերազմին ընդդէմ Դիոկղետիանոսի, որով փոքր ինչ մերձենայ Գարեկայոյ բանին. սակայն զերկոցունց իսկ զխոսպանան ուղղէն Եւտրոպի և Խորենացին, որք ասեն ՚ի կռուանակայ հայկազնոյ սպանեալ։

(1) Յորդանանեան Գաղղիա։ (2) Եւսեբի. Պատմ. եկեղ. Ը. 3։
(3) Եւսեբիոս, Պատմ. եկեղ. Թ. 8։

ամբարշտութեան Դիոսկորիտանու եհար ըզնա Աստուած, և նա յանձնեաց զթագաւորութիւնն 'ի Մաքսիմիանոս, որ ոչ էր պակաս չարեօք քան զնա։ Եւ ինքն Դիոսկորիտանոս ազգի ազգի ցաւօք նեղէր և տոչորեցաւ. և գիտաց եթէ յԱստուծոյ էր հարուածն, և գրեաց թուղթ խաղաղութեան եկեղեցւոյ և շինութեան(1)։ Եւ Մաքսիմիանոս ոչ կամէր, և չկարաց լուծանել զհրամանն, այլ առ ժամանակ մի դադարեաց հալածումն (2)։ Եւ դարձեալ ասաց թէ՝ «Աստուածքն հրամայեն չխափանել զհալածումնն.» և սկսաւ հալածել և հանել 'ի քաղաքաց զքրիստոնեայս(3), և խրատեցաւ աշխարհ երաշտով և տարաժամ մահու, որ զտասն մեռեալն 'ի գերեզման մի դնէին (4)։ Եւ խստացոյց պատերազմ ընդ Հայս, և եհաս նմա բարկութիւն, և դառն ցաւօք մեռաւ։

Եւ յետ այսորիկ թագաւորեաց Կոստանդ հայրն Կոստանդիանոսի. և ունէր երկու կին, զՀեղինէ և զԹէոդորա դուստր Մաքսիմիանոսի։ Եւ յութ ամի թագաւորութեան իւրում առ Հաղորդ թագաւո-

(1) Եւսեբիոս, Պատմ. Եկեղ. Ը. 17։
(2) Եւսեբիոս, Պատմ. Եկեղ. Թ. 1։
(3) Եւսեբիոս, Պատմ. Եկեղ. Թ. 2—4։
(4) Եւսեբիոս, Պատմ. Եկեղ. Թ. 8։

րութեան իւրոյ զԿոստանդիանոս որդին Հե-ղինեայ, որ և երեք ամ ընդ հօրն թագա-ւորեաց և մեռաւ հայրն. և ինքն Կոստանդ-դիանոս թագաւորեաց 'ի ՈՒԳ (623)(1) Թուին Հայոց։ Յովհաննէս ասիացին ասէ. թէ հայրն Կոստանդիանոսի դարձաւ յաստուածպաշ-տութիւն, և Սեղբեստրոս զհայրն բժշկեաց 'ի բորոտութենէ. և Պետրոս և Պաւղոս երե-ւեալ Կոստայ՝ խրատեցին զնա կոչել զՍեղ-բեստրոս մկրտել զնա։ Այսմ վկայէ Սոկրատ հռոմայեցի(2)։ Իսկ Իգնատիոս մետինացին ասէ, թէ յորժամ թագաւորեաց Կոստան-

(1) Եւսեբեայ Քրոնիկոնն դադարին մինչև 'ի քսաներորդ ամն Կոստանդիանոսի։

(2) Եւսեբիոս յեկեղեցական պատմութեան իւրում (Ը. 14) բազում գովութեամբ խօսի զհօրէն Կոստանդիանոսի, և ցուցանէ զնա իբրև արդարև հաւատացեալ այր, յասե-լըն. "Հանդարտ էր ամենայն վարուք իւրովք և առ այնոսիկ որ 'ի ներքոյ իշխանութեան նորա էին, քաղցրութեամբ էր, և առ Աստուած սիրով։ . . Նա միայն յաւուրս մեր ընդ արժանի առաջնորդութեան թագաւորաց կատարեաց զժա-մանակ իշխանութեան իւրոյ. և այլով պատուով. և առ ա-մենայն մարդ 'ի շահ օգտութեան զանձն իւր տայր։ . . Ոչ զտաճարս եկեղեցեաց քակեաց նա, և ոչ նորոգեաց 'ի վե-րայ մեր ինչ մի ('ի նեղութեանցն), վասն այսորիկ վախճան բարւոք կատարեալ երանութեամբ ընկալաւ նա. զի յաշ-խարհէ աստի յայսմանէ նա միայն եւ 'ի թագաւորութեան իւրում միաբանութեամբ և փառօքն„ Իսկ որ ինչ յայսմիկ պատմի զԿոստանդեայ, Սոկրատ (Թ.) որդւոյ նորա Կոստանդի-անոսի վերաբերէ. որպէս և աւանդութիւնն իսկ զայն հաս-տատէ։ Տես և 'ի Մովսէս խորեն. Բ. 2։

դիանոս, կայրն թագաւորք Մաքսիմիանոս
և միւս Մաքսիմիանոս (Մաքսիմոս), և Մաք-
սիմինդէս (Մաքսենտիոս) և Սեւերոս, և չո-
րեքեանն հալածիչք էին. և 'ի մեռանելն Սե-
ւերեայ՝ իշխանքն նորա ետուն զթագաւո-
րութիւնն Կոստանդիանոսի, և կեսար քա-
րոզեցին զԼիկիանէ փեսայ իւր: Եւ յետ
եւթն ամի կալաւ Կոստանդիանոս թագա-
ւորութեանն իւրոյ հաղորդ զԼիկիանէ, որ
և զաղտ հալածէր զքրիստոնեայս. յետոյ և
ապստամբեաց և մեռաւ 'ի նմանէ:

Եւ յերկրորդ ամի Կոստանդիանոսի թա-
գաւորեաց Պարսից Շապուհ եւթանասուն
ամ: Եւ Կոստանդիանոս գնաց պատերազ-
մել ընդ Մաքսիմիանեայ որ 'ի Հռոմ. և
խորհեցաւ 'ի միտս իւր և ասէ՝ թէ "Կուռքն
չօգնեցան ինչ առաջին թագաւորացն." և
ասաց. "Որ Աստուած օգնէ ինձ 'ի պատե-
րազմիս, նմա երկրպագեմ." Եւ 'ի հասա-
րակ աւուրն ետես խաչ լուսեղէն, և գիր
'ի նմա որ ասէր. "Այսու յաղթես:" Եւ
որք ընդ նմա էին՝ նոյնպէս տեսին: Եւ յայ-
նըմ գիշերի երեւեցաւ նմա Քրիստոս, ասէր
ցնա. "Արա զօրինակ երեւելոյն քեզ և յաղ-
թես:" Եւ ելեալ ընդ առաւօտն արար
նոյնպէս (1): Եւ ասոր եղեւ օրէնք թագա-

(1) Եւսեբիոս աւանդէ ճշմարտապէս զերեւումն խաչին

ւորաց քրիստոնէից խաչ տանել առաջի։ Եւ յորժամ եղեւ պատարագն, յերեւել խաչին յաղթեցաւ ամբարտաւանն, գետասոյզ եղեալ 'ի Տիբերիոս գետ։ Եւ էր կին Կոստանդիանոսի դուստր Դիոկղետիանոսի Դիոկղետ անուն(1), որ և 'ի միասին մկրտեցան, զի դեռ չէր մկրտեալ Կոստանդիանոս(2)։ Յայսմ ժամանակի մեծն Գրիգորիոս 'ի Հայս փառաւորեալ մեծամեծ նշանօք, որ և 'ի ձեռն նորա դարձան ամենայն Հայք յաստուածպաշտութիւն. և նա եղեւ նոցա քարոզ և քահանայապետ երեւելի շնորհօք նման սուրբ Առաքելոցն Քրիստոսի։ Եւ 'ի յերրորդ ամի իւրոյ թագաւորութեանն Կոստանդիանոս ընդդարձակեաց զՆիկոմիդիա, և աճեցոյց 'ի

յօդս տակ' յետ յաղթութեանն և մտանելոյ 'ի Հռոմ, հրամայեաց կանգնել 'ի քաղաքին զնշան փրկչին։ Թ. 11։ Մովսէս Խորեն. Բ. 80։ Սոկրատ. Ջ։

(1) Մովսէս Խորենացի (Գիրք. Բ. Գլ. 80) և Սոկրատ (Ը.) ասեն եթէ Մաքսիմինդա էր անուն դստերն Դիոկղետիանոսի. իսկ այլք Փաւստա կոչեն' դուստր Մաքսիմիանոսի Հերքուլեայ և Եւտրոպեայ. և ոչ Դիոկղետիանոսի. որոյ դուստր անուն էր Վալերիա, որ ամուսնացաւ ընդ Գալերիոսի։

(2) Յաղագս մկրտութեան մեծին Կոստանդիանոսի այլ և այլ կարծիք են առ քննագատս ժամանակակից պատմիչք յորս գտանին արք երեւելիք արդարութեամբ և ընդ հարս եկեղեցւոյ համարեալք. և բազումք եւս 'ի յետնոց պատմագրաց ասեն զԿոստանդիանոսէ, եթէ 'ի Նիկոմիդիա լեալ և զմահձան իւր նկատեալ' եւս անձել զինքն 'ի հանգրուանին ջուրս Հեղինեանուպօլսոյ, ապա յաշտարակին Աքիւրոնի, առ ժողովեալ

Նման չորս (1) միլ. և զարդարեաց զնա զար-դուք, և անդ փոխեաց զԹագաւորութիւնն Հռոմայ, և յանուն իւր կոչեաց զնա Կոս-տանդինուպօլիս, և արար զբնակիչս նորա ազատ. և շինեաց եկեղեցի մեծ Իրինեայ(2) անուն, և միւս այլ յանուն Առաքելոցն: Եւ երեւեցաւ միայն Եւստոխորոս, զամենայն զհոգն իւր եդեալ ընդ Աստուծոյ: Եւ չի-նել հրամայեաց ընդ ամենայն երկիր եկեղե-ցիս, և քակել զմեհեանս կռոցն. և եդ օ-րէնս մի ոք լինել զինուոր կամ ձիաւոր, որ ոչ իցէ ծնունդ սուրբ Աւազանին: Թէոդոս(3) ասէ, թէ նկարիչք զտախտակ և զորմն զար-

նորա զԵպիսկոպոսութիւն (արքեպիսկոպոսն) ընկալաւ զկնիք մկրտութեան: Զայս օրինակ պատմէ և Եւսեբի 'ի վարս Կոստանդիանոսի (Գիրք Դ. Գլ. 61). Տես զայսմանէ և զմանրամասն կարծիս քննադատից յԵւրոպական Ցոլքանինս պատուելոյ Տերոյենց. 1857. Հտ. Ա. Թիւ 4 և այլն. յորում 'ի մէջ բերէ պնդապատուակ կարծիսն Տ. Կերանժէ Բենեդիկտեան կրօնաւորի. որ ցուցանէ զմկրտութիւնն Կոստանդիանոսի 'ի Հռոմ լինել 'ի ձեռն Սեղբեստրոսի, որպէս ասէ և մեր Մովսէս Խորենացի. Գրք. Բ. 80:

(1) Մովսէս Խորեն. (Բ. 85) հնգապատատիկ, ասէ, ծածկոյց զքաղաքն:

(2) Իրէնէ է բառ յունարէն, որ նշանակէ խաղաղութիւն. յայս անուն կոչեցաւ նախ մեծ եկեղեցին Կոստանդինուպօլսի. զոր նորոգեալ և գեղեցկազարդեալ ապա 'ի Կոստանդեայ որդւոյ նորա և կրկին պարսպաց շինապատեալ կոչեցաւ սուրբ Սոփիա, որ է Իմաստութիւն աստուածային կամ արքէ:

(3) Յօրինակիս Դինոդոս, միւս Թարգմանութիւնն Թէոդորոս կոչէ:

դարեն 'ի դրօսանս մարդկան . իսկ ժամա-
նակագիրք զժամանակ բանիւ զարդարեն :

Արդ յայսմ ժամանակի երևեցաւ Արիոս երէց աղէքսանդրացի 'ի մէջ եւթն երիցանց, զոր եդիր զէն սատանայ, և ջանայր կործանել զարարածոցս երկրպագութիւնն, զի եւս նմա ասել զորդին Աստուծոյ արարած։ Եւ կային նմա այլ համախոհք մեկ, զոր ցուցանէ թուղթն այն զոր գրեաց առ Եւսեբի Նիկոմիդացի, որք են այսոքիկ . Եւսեբիոս Կեսարու (1), և Թէոդոս Լաւոդիկեայ, Յուլիանէ (2) Սիւրոյ եպիսկոպոս, Աթանաս Անաւարզայ, Գրիգոր Տարսունոյ, Աէթիոս Լիդիոյ (3)։ Եւ յորժամ յայտնեցաւ չարութիւն նորա, նզովեաց զնա Պետրոս եպիսկոպոս (4). և նա սկսաւ զբաժանումն առնել իւր խորհրդակիցս . զՄարիս Քաղկեդոնացի, զԵւսեբիոս Նիկոմիդացի, և զՍեկունդոս եպիսկոպոս Եգիպտացի, որ և 'ի ժամանակ հալածմանն զոհեալ էր, և լուծեալ յաստիճանէն, և զԱխթաղէս, և զայլս բազումս :

(1) Այն է հեղինակն եկեղեցական պատմութեանց, զորմէ բարւոք Արիոսեան ասեն լինել, որ ասպնջականեալ իսկ զԱրիոս 'ի մեկնել նորա յԱղէքսանդրիոյ, և նզովեցաւ յերկրորդ ժողովոյն Նիկիոյ 'ի հինգերորդ նստին :

(2) Յօրինակին փոխանէ :

(3) Համարի Թէ զԹէոփիլոսայ կամի ասել. որ եպիսկոպոս էր Մարմարիկոյ որ 'ի Լիբիա, զոր տառափոխութեամբ Լիդիա դնէ :

(4) Պետրոս էր Պատրիարք Աղէքսանդրիոյ որ վկայեաց

Եւ 'ի սմին ժամանակի եղեւ շարժ սաս-
տիկ Եգիպտոս, և զքաղաքամ շինուածս քը-
նակչօքն ապականեաց, կործանումն աղան-
դրին (Փարոսի) նշանակելով։ Եղեւ այլ ինչ
պատառումն յեկեղեցի վասն Զատկին. զի
կողմանք արեւելից ընդ Հրէայսն տօնէին 'ի
չորեքտասան լուսնին, և կողմն արեւմտից
միշտ 'ի Կիւրակէի։ Եւ յայսմ ժամանակի
նախ Աղէքսանդր արար ժողով յԱղէքսան-
դրիա բազմութիւն եպիսկոպոսաց, և նզո-
վեաց զԱրիոս և զամենայն խորհրդակիցս
իւր։ Եւ գրեաց զանէծսն և ետ տանիլ ըն-
ընդ ամենայն երկիր, բայց ոչ չիջանէր հուրն
ապականիչ, մինչեւ եհաս բանն առ Թագա-
ւորն Կոստանդիանոս. և նա տրտմեցաւ
յոյժ և գրեաց թուղթս առ Աղէքսանդր ե-
պիսկոպոս և առ Արիոս՝ հաշտութիւն առ-
նել ընդ միմեանս, և զչար կարծիքն բառ-
նալ 'ի միոյ Արիոսի։ Եւ ոչ այսու խաղա-
ղէր պղտորումն եկեղեցւոյ. և սկսաւ տա-
րածանիլ աղանդն, և հարկ եղեւ Մեծին
Կոստանդիանոսի ժողովոյ հրաման տալ ընդ
ամենայն երկիր. ժողովիլ 'ի Նիկիա Բիւթա-
նացւոց։ Եւ ժողովեցան երեքհարիւր ութ
և տասն Եպիսկոպոսք. և գլխաւորք էին այ-
սոքիկ. Ուսիոս Կուռտուբիոյ, Վիտոս և Վի-

յամի 311։ Սորա են նամակքն գրեալ առ Ակակիոս 'ի վե-
րայ հաւատոյ։ Տես 'ի ձեռագիրս։

դէդ (Ինկենդ) երիցունք փոխանակ Պապուն Հռոմայ, Աղէքսանդր Աղէքսանդրու, Արիստակէս մեծ Հայոց և փոքր Հայոց, Յուլիոս Սեբաստիոյ, Եւստաթէոս Անտիոքու, Յակովբ Մծբնայ: Եւ շինեաց Թագաւորն մեծ և ընդարձակ ապարանս, ուր նստէին ժողովն. և ինքն յամն կացեալ անձամբ սպասաւորէր: Եւ նոքա տեսին շնորհս աստուածային յերեսս Թագաւորին, և եդին նմա աթոռ 'ի մէջ իւրեանց, և աղաչէին նստել. և ոչ լուաւ նոցա, այլ կայր և ծառայէր ըզպէտսն և լսէր զբանս նոցա: Եւ էին ընդ եպիսկոպոսունս երիցունք և սարկաւագունք հազարք և բիւրք. և Թագաւորն պաշտէր զամենեսեան իւրովք ծախիւք 'ի քսանէն Իւր ամսոյ մինչև 'ի յութևտասն Հիղէրանայ ամսոյ:

Եւ զառաջինն սկսան քննել բանաւորքն (տրամաբանք) և հռետորքն իմաստասիրական ոճով, և բազումք երթային զհետ նոցա: Ապա յարուցեալ ոմն մանկագոյն իշխան ասէ. «Քրիստոս և Առաքեալքն ոչ աւանդեցին մեզ բանս արուեստաւորս, այլ հաւատ հաստատուն, որ պահի գործովք առաքինութեան:» Եւ ապա լռեցին նոքա, և թողին յեկեղեցականսն. և նոքա եդին զսահման Առաքելոցն՝ հաստատելով զնոցայն: Եւ բազումք անհաւան լինէին, և Թագաւորն հանէր զնոսա 'ի Թուոյ ժողովոյն, և

Ճշմարտօք լնոյր զթիւն ։ Եւ էին ոմանք որ ետուն թուղթս հակառակութեան և նախանձու միմեանց առ թագաւորն. և նա հաշտեցոյց զնոսա և այրեաց զթուղթ վիճաբանութեանն ։ Եւ աղաչեաց թագաւորն 'ի միասին կատարել զտօն Յարութեանն Քրիստոսի, և զկիւրակէսն մեծարել ժողովով և պարապմամբ գործոյ ։ Եւ այնպէս սահմանեցին յաւուր կիւրակէի տօնել զՅարութիւն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ զկնի հին Զատկին. և պատուել զկիւրակէսն դատարկացեալ, ըստ կանոնաց Առաքելոցն շատանալ աստուածային գրովք և ոչ վաճառար գործովք. և 'ի շաբաթու յիշատակ Մարտիրոսաց կատարել։ Եւ ինքն թագաւորըն սահմանեաց զանարգողսն քահանայից և եպիսկոպոսաց չար մահուամբ սպանանել ։ Ի քսան ամի Կոստանդիանոսի եղեւ ժողովն, և լինին յԱդամայ հինգ հազար ութ հարիւր երեսուն և երեք ամք ։ Եւ արձակեցաւ ժողովն պատուով և պարգեւօք թագաւորին. և Նզովեցան զկնի Արիոսի՝ եպիսկոպոսն Նիկոմիդու Եւսեբիոս, Թէոգնիոս եպիսկոպոս Նիկիոյ, Մարիս՝ Քաղկեդոնի, Թէոնաս Մարկասի (1), գլխաւոր արք ։

Իսկ Թագուհին Հեղինէ երազովք տես-

(1) Ընթերցիր Թէովնաս Մարմարիկոյ եպիսկոպոս, զոր վերագոյն Աթիոս Լիդիոյ կոչեաց ։

լեան եւ յԵրուսաղէմ հանդերձ Սեղբեստ-րոսիւ Հռոմայ հայրապետիւն, և եգիտ 'ի վերայ գերեզմանին պատկեր Աստղկայ, որ է Ափրոդիտէս. և սուրբ խաչն Քրիստոսի թաղեալ կայր 'ի բաղում ժամանակաց, և տանջեալ զՀրեայսն եգիտ Յուդայիւ զխա-չըն։ Եւ էր եպիսկոպոս Երուսաղէմի Մար-կոս անուն. և շինեալ զեկեղեցին՝ ետ ցՄար-կոս։ Եւ արար դաս կուսանաց և կրօնա-ւորաց յԵրուսաղէմ. և իւրովք ծախուք խնամէր զնոսա։

Բայց Արիոս 'ի ձեռն ոմանց կեղծաւո-րաց խաբեաց զԹագաւորն զի տեսցէ զնա և լուիցէ 'ի նմանէ դաւանութիւն. և հրա-մայեաց Թագաւորն։ Եւ նա գրեաց կոնդակ մի մեծ զՆիկիոյ դաւանութիւնն, և փոքր մի այլ՝ զիւր հայհոյութիւնն, և ունելով թագուն 'ի ձեռն, ետ (զմեծն) ցԹագաւորն, և ասաց. «Բան զայս աւելի ես ինչ ոչ դա-ւանեմ։» Եւ յորժամ առ 'ի Թագաւորէն զմեծ կոնդակն 'ի ձեռն, յայն որ ունէր ընդ փոքրն, յորում էր գրեալ իւր հայհոյութիւն, ասաց. «Նզովք սաստիկ 'ի վերայ՝ թէ՛ այլ ազգ փառաւորեմ զԱստուած քան զայս որ աստ գրեալ է։» Եւ հաւատաց Թագաւորն մինչեւ Աստուած խայտառակեաց զնա պա-տառմամբ։ Եւ առաւել հաստատեցաւ 'ի հաւատս Թագաւորն և յոյժ խնամով զԹայր

յեկեղեցիս. և այլսս արար զեկեղեցիս ընդ-
ամենայն երկիր, և ապրանք և մնաւք եկե-
ղեցւոյ և տուանց հարկաց. «Եւ ունիցին,
ասէ, ամենայն եկեղեցի զՀին և զնոր Կտա-
կարանս լեռով. և որբք և այրիք կացցեն 'ի
ծախս եկեղեցւոյն. և գիտունք եղիցին ե-
կեղեցականքն Աստուածաշունչ գրոց. և մա-
սըն ինչ յաստեղաբաշխութենէ կալցի եկե-
ղեցի զտօմարականն արհեստն, զի մարթասցին
վարել զժամանակս տօնից և զմոլորակացն,
և զայլ բաժանազմունս աստեղագիտութեանց
մի ընկալցի եկեղեցի:»

Եւ Կոստանդիանոսի երեք որդիք էին.
առաջ որդին անուամբ հօրն (Կոստանդին),
և միջնոյն անունն Կոստանդ (Կոստաս) և կրտ-
սերոյն անունն Կոստոս (Կոստանդ), որ և ա-
րար զնոսա կեսարս(1). Առաջ որդին ապահեաց
զուղղափառութիւնն, նոյնպէս և կրտսերն
մինչեւ ցմահ. և զառաջ որդին կացոյց 'ի
Կոստանդինուպօլիս, և զմիջինն յարեւելից
կողմն, և զկրտսերն 'ի Հռոմ. Յայսմ ժա-
մանակի եղեւ սկիզբն հաւատոյ Հնդկաց
և Վրաց(2). Եւ հալածեաց Կոստանդիանոս
հանդերձեղէն եկեղեցին շփոթեցուցանել ընդ-

(1) Յոյնթացի գրողք այլ ընդ այլոյ դնին անուանս որ-
դւոյն Կոստանդիանոսի վասն կարի յոյժ մերձաւորութեան
անուանցն. վասն որոյ և շփոթին բազումք 'ի պատմաբանից.

(2) Մովսէս Խորեն. Բ. ԿԶ—Կաղանկատ. ԻԳ. ԻԴ.

խնքեան. և շինեաց յԱնտիոք եկեղեցի մեծ ութանկիւնի։ Եւ շինեաց փառաւորս 'ի վերայ Տանուխս գերոյ, և անցուցեալ զզօրսն 'ի վերայ՝ գնաց 'ի Մկիւթացիս որ են Մուղքս, և կոտորեաց զնոսա մասամբ, և զայլսն գարձոյց 'ի քրիստոնէութիւն։

Յայսմ ժամանակի եկն Շապուհ արքայն Պարսից 'ի Մծբին, և դարձաւ ամօթով։ Եւ Յակոբն ուռհայեցին ասէ, թէ «Կոստանդիանոս կամեցաւ դնալ 'ի վերայ Պարսից. և եկն 'ի Նիկոմիդիա՝ հիւանդացաւ, և խնդրեաց մկրտութիւն և մկրտեցաւ, զի չեւ էր մկրտեալ, քանզի ակն ունէր 'ի Յորդանան մկրտիլ։ Եւ արար կտակ երից որդւոցն. և ետ զկտակն յերէց մի արքանս Եւսեբի անուն. և ժամանակն (Հասակն) Կոստանդիանոսի վաթսուն և հինգ ամ. թագաւորեալ երեսուն և երկու ամ՝ մեռաւ խաղաղութեամբ 'ի մեծ կիւրակէն Պենտէկոստէին, 'ի քսան երկու Մայ ամսոյ։ Եւ տարեալ զմարմինն 'ի Կոստանդինուպօլիս՝ եդաւ յեկեղեցւոջ սուրբ Առաքելոցն։

Եւ կտակաւ ազդ որդւոյն՝ աթոռն Կոստանդնուպօլիս, և միջնոյն՝ Անտիոք և արեւելեայց կողմըն, և կրտսերոյն՝ Հռոմ։ Եւ 'ի մահուան օրն միջնոյն որդին առընթեր հանդիպեցաւ 'ի Նիկոմիդիա, և ա՛ռ զկտակն յերիցուէն. և երեց որդին Կոստանդիանոսի եկն յաշխարհն կըռ

սեր եղբօրն՝ գնալով ՚ի Հռոմ։ Եւ կրտսեր որդին Կոստասկեսար. էր կարգեալ զԴաղմատիոս ՚ի Հռոմ, որ էր եղբայր մեծին Կոստանդիանոսի։ Այս Դաղմատիոս սպան զԿոստանդիանոս՝ զաւագ որդին Կոստանդիանոսի առանց կամաց կրտսեր եղբօրն. և Կոստաս սպան զԴաղմատիոս փոխանակ ըսպանմանելոյ նորա զԹագաւոր եղբայրն իւր։ Եւ ունէր Դաղմատիոս երկուս որդիս, ըզԳալլոս և զՅուլիանոս. կամեցան և զնոսա սպանանել, և ոչ սպանան, զի Գալլոս հիւանդ էր և Յուլիանոս տղայ, և զերծան այսու պատճառաւ։ Եւ յետոյ հաշտեալ ընդ նոսա՝ եդ ՚ի դպրոց ՚ի գիւղ մի Մակեղիանուն, մօտ ՚ի Կեսարիա Հայոց։ Եւ յորժամ զարգացան ուսմամբ, եղեն վկայասէրք և սկսան շինել վկայարան սրբոյն Մամասայ, և կողմն Գալլոսի հաստատէր, և կողմն Յուլիանոսի փլանէր, զոր հանդերձեալ էր լինել գուշակէր։

Եւ Կոստաս մէջին որդին զԳալլոս կեսար կարգեաց յԱնտիոք, որ և ապստամբեաց ՚ի վերայ Թագաւորին։ Եւ լուաւ Թագաւորն և առաքեաց սպան զնա, և ըզՅուլիանոս եդ ՚ի բանտի. և Թագուհին Եփսիփա (Եւսեբիա) բարեխօս եղեալ առ Թագաւորն՝ եհան ՚ի բանտէն, և առաքեաց յԱթէնս ուսանել ուսումն իմաստասիրու-

թեան։ Եւ անդ էին Գրիգոր Աստուածա-
բանն և Բարսեղ, և իւր եղբայրն Գրիգոր
Նիւսացին։ Եւ մարգարէացան վասն Յու-
լիանոսի զոր ինչ լինելոց էր։

Յայնմ ժամանակի Կոստան որդին Կոստան-
դիանոսի Մեծի շինեաց քաղաք մի յերկրին
Սելեւկիայ, և անուանեաց զնա Կոստանդնու-
պօլիս(1)։ Եւ ՚ի վերջ ամին Կոստասի բռնացա-
Մագնենտիոս. և եհան ՚ի Կոստանդէ զԻտալիա և
զԱփրիկէ, և թագաւորեաց ՚ի Սիրմի։ Եւ ՚ի
դաւաճանէ զօրացն սպանաւ Կոստաս։ Եւ ընդ
նմին սպանաւ եղբօրորդին իւր Կոստանդիա-
նոս, որ երեք ամ թագաւորեալ էր ընդ նմա։
Եւ լուեալ զայս Կոստանդեայ և զայրացմամբ
լցեալ չոգաւ և սպան զՄագնենտիոս, և
ընդ նմին սպան զԻուլիանոս, որ էր յազգէ
թագաւորաց, որ ընդ Մագնենտեայ էր թա-
գաւորեալ։ Եւ յաւուր սպանմանն նոցա ե-
րեւեցաւ նշան խաչին յարեւելից կողմա-
նէ։ Եւ եմուտ թագաւորն ՚ի Հռոմ երե-
ւելի փառօք. և դարձեալ ՚ի Կոստանդնու-
պօլիս՝ արար զՅուլիանոս կեսար, և ետ նը-
մա կին զքոյր իւր զԵլինէ (Հեղինէ), որ
Կոստանդիա կոչեցաւ։

(1) Միխայէլ և կամ թարգմանիչք և ընդօրինակողք սը-
խալին առս յանուանակոչութեան քաղաքիս. զոր անմանք ըն-
թեռնուն և Կինոպօլիս։ Աբուլֆարաճ ասէ, եթէ Կոստաս
կայսրն ընդարձակեաց զԱմիթ և կոչեաց զնա Աւգուստա (Եբր.
թա. տպ. յեր. 64.)

Յայսմ ժամանակի Հրեայքն որ էին 'ի Պաղեստինէ, ապստամբեցին և սպանին ըզ-զօրականս Հռոմայեցւոցն. եւ առաքեաց Թագաւորն և կոտորեաց զնոսա. Իսկ Յու-լիանոս գնացեալ 'ի Գաղիա (1) ընդդէմ բարբարոսացն, յաղթեաց, և հպարտացեալ Թագաւոր քարոզեցաւ 'ի զօրացն (2). Եւ լուեալ զայս Թագաւորն Կոստան, զարհու-րեցաւ և մկրտեցաւ 'ի Զոյիոսէ եպիսկո-պոսէ (3) Նիկոմիդու, որ էր արիանոս. և ել ընդդէմ Յուլիանոսի. և ընդ մէջ Կիլիկիոյ և Կապադովկիոյ մեռաւ՝ կեցեալ ամս քառա-սուն և ութ, և թագաւորեալ ամս քսան և հինգ. Եւ սա թէպէտ խաբեցաւ 'ի Սեբի-ոսէ արիանոսէ երիցու և սիրէր զԱրիանոսքն,

(1) Գաղիա է Գաղղիացւոց երկիրն. Gaule անուանեալ 'ի հնոց.

(2) Յուլիանոս 'ի Բէննա քաղաքի Գաղատացւոց լեալ, ե-տես երազ, յորմէ գրգռեցաւ առ արշաւան ընդդէմ Կոս-տանդեայ, որ ըստ գուշակութեան խելք եղելոյ զնմանէ՝ ոչ էր ապրելոց անդր քան զամն 361. Յուլիանոս առ 'ի յանկու-ցանել զիւրեւ զզօրականս, քարոզեաց ազատութիւն կրօնի. և նոյն իսկ առ ժամն կեղծաւորեցաւ զքրիստոնէութիւն. Ա.Ջ. հասեալ 'ի Լիբերկէ, յայտնի դաւանեաց զկուռս. և 'ի Թրակէ հասեալ, առ քաղաքս բազումս. Յայսմ ժամանա-կի Կոստաս որ ընդդէմ Պարսից կայր 'ի մարտս պատերազ-մաց շաղեալ, եդ 'ի մտի դառնալ յԱնտիոք, և ունել զդէմ շահատակութեանցն բռնաւորին.

(3) Եւզոյիոս անուանեալ առ պատմագիրս, էր եպիսկո-պոս Անտիոքայ յարիանոսաց, զորմէ ասի մեռեալ յանզղ-ջութեան.

այլ արարած ոչ ասէր զորդին Աստուծոյ, այլ ծնունդ Հօր՝ բայց կրսեր ասէր ։ Եւ սա եւս կամենէր՝ առանց հաղորդելոյ ոչ ելանել 'ի պատերազմ՝ առանց հոգեւոր վահանին, այլ 'ի ժամ մահուանն զղջացաւ և դաւանեաց զուղղափառութիւնն և մկրտեցաւ ։

Իսկ Յուլիանոս էառ զթագաւորութիւնն կեսար լեալ՝ ամս հինգ, և թագաւորեալ ամս երկուս ։ Եւ զայն եւս գտեալ է իմ, որ ասեն, թէ Յուլիանոս Մեծ Կոստանդիանոսի եղբօրորդի է ։ Քանզի ասեն, թէ երկու եղբայր ունէր Մեծն Կոստանդիանոս 'ի հօրէ կողմանէ, Դալմատիոս և Կոստիոս (1). և Դալմատիոս իւր անուամբ որդի մի ունէր . և Կոստասի եղեն երկու որդի, Գաղղոս և Յուլիանոս . և Գաղղոս ապստամբեալ սպանաւ . և Յուլիանոս կեսար լեալ և յաղթեալ բարբարոսացն՝ և անցանէր ընդ փողոց մի և պսակ հիւսուածոյ անկաւ 'ի (վերայ) գլխոյն . և այն եղեւ պատճառ ոմանց ասելոյ, թէ յաղթութեան նշան է, և այլք կորստեան ասէին նշան ։ Այլ ես զառաջին պատմութիւնն ստուգեցի քան զերկրորդս ։ Բայց զի վարժեալ էր Յուլիանոս կախարդութեամբ և դիւաց ծառայութեամբ, ըն-

(1) Լամփիան է Դալմատիոս՝ եղբայր Մեծին Կոստանդիանոսի, և Կոստիան է Յուլիոս Կոստաս միւս որդի նորա և հայր Գաղղոսի և Յուլիանոսի ։

յաղթութիւն իւր և զմահ թագաւորին (1) ’ի դիւացն համարէր։ Եւ պղտորեաց զկարգ թագաւորութեանն, և ագանէր հանդերձս փիլիսոփայութեան և ծաղր առնէր զծիրանիսն՝ զգենլով մաշկեակս այծի։ Եւ սա սկըսաւ ծածուկ զաղբիւրականն զոհիցն արեամբ պղծել, և ցանել տայր ’ի վերայ ամենայն կերակրոյ, զի կերողքն և ըմպողքն զնորին կամն ստասցին։ Եւ ’ի մտանելն ’ի Կոստանդնուպօլիս՝ Եփտոխարփոր քարոզեցաւ։

Եւ եկեալ Անտիոք սղացոյց զդահեկանս, և առատացոյց զհաց և զգինի. և նոքա արարին նմա նախատինս՝ ասելով ցնա ամբոխն. «Ո՛ երկայն մօրուօդ ընդէ՞ր պահես պարապ. կտրեա և արա չուան և դիր յեղջերսն զենլեացն քոց, և դովաւ տարանըւէր դիւացն շաստուածոց քոց։» Եւ նորա բարկացեալ՝ կամեցաւ սրով մաշել զքաղաքն, և չէջեաց զնա իմաստասէրն Լիբանոս(2) ասելով. թէ «Զպարտին քեզ մահ, այլ նախատինս փոխանակ նախատանացն քոց.» և ժողովեալ զնոսա նախատեաց զնոսա և եթող զնոսա։ Եւ կայր ’ի լեառն Անտիոքու վանք մի Պաւուլա անուն(3). և անդ կայր դե-

(1) Այս է Կոստանդ կայսր Բիւզանդիոյ որ մեռաւ ’ի պատերազմին ընդդէմ Յուլիանոսի. զոր պատմեաց վերագոյն։

(2) Լիբանոս կամ Լիբանոս էր փիլիսոփայ և վարժապետ հռետորութեան արքային Յովհաննու Ոսկեբերանի։

(3) Միւս թարգմանութեան օրինակքն ունին Աղաւա,

րեզմանն Բաբելայ եպիսկոպոսին. և Յու-
լիանոս կամեցաւ 'ի տեղւոջն կանգնել ըզ-
պատկերին Ապողոնի, և արկանել վիճակ
վասն երթալոյ նորա 'ի Պարս, և ոչ ետ
նմա պատասխանի դեւն. և գիտաց թէ
վասն Բաբելայ է, և հրամայեաց զնա հա-
նել և տանել 'ի քաղաքն. և քրիստոնէիցն
առեալ խնդութեամբ. տարան սաղմոսիւք և
լապտերօք. և դեւքն սկսան խօսել ընդ-
նմա բարիս (1)։ Եւ նորա զուարճացեալ եդ-
առաջի պատկերին երկու սեղան. զմինն
ելից խնկով, և զմիւսն ոսկւով. և եդ ա-
ռաջին հուր, և ասէր. "Ով արկանէ ափով
մի խունկ 'ի վերայ հրոյ, թող առնու ա-
փով մի ոսկի։" Եւ բազումք 'ի պարզամտաց
խաբեցան և առին զոսկին. և յետ այնորիկ
յուտել և յըմպել նստան, և ըստ սովորու-
թեանն նկարէին զխաչն 'ի վերայ գինւոյն. և
ոմն ասէ. "Ո՞ր ինչ է այդ, յետ ուրացու-
թեանդ խաչակնքելդ։" Եւ նոքա զարհու-
րեալ ասէին. "Ո՞րք ուրացաք։" Եւ նա ա-
սէ. "Յառնուլն զոսկին յետ խնկոյն։" Եւ
նոքա ընկեցեալ զգինին և արտաքս դիմեալ
ընկեցին զոսկին յերեսս թագաւորին՝ քրիս-

համարի եթէ լցէ տեղի կուռոցն Ապողոնի 'ի Դափնիս մերձ
յԱնտիոք քաղաք. իսկ յօրինակին մերում՝ գրի Պաւուլա,
որ մերձագոյն է անուան որդւոյն Բաբելայ՝ քան Ապողոնի։

(1) Յովհ. Ոսկեբերան. 'ի ճառին Բաբելայ. Գլ. ԺԵ.

ամենայն աւերով զինքեանս : Եւ թոյլ ետ նո-
ցա զմանկերն 'ի ժամուն յայնմիկ , զի մի ա-
նուն մարտիրոսի առցեն :

Սա փոխեաց զանուն քաղաքաց , զԿեսա-
րիա կոչեաց Մազկէ , և զԿոստանդնուպօ-
լիս՝ Միքաղանդրիա (1) . և շինեաց հիւրանոց ,
աղքատանոց և տեղի որբոց և այրեաց զար-
մանոյ՝ խաբէութեամբ : Եւ հրամայեաց ըն-
թեռնուլ զուսուցիչս հեթանոսաց , և շար-
գելուլ զորդիս քրիստոնէից յարուեստին ու-
սմանց : Եւ ելեալ յԱնտիոքայ սպառնալեօք՝
թէ դառնայ 'ի Պարսից խաղաղութեամբ ,
և առաքեաց յՈւռհա պատուհասել զնո-
սա , և ոչ ընկալան : Եւ գնացեալ 'ի Խառ-
ռան՝ զոհեաց կռոց , և պատուեաց զմեհ-
եանն որ անդ կային . և հրամայեաց եր-
թալ յԵրուսաղէմ և շինել զՏաճարն և զո-
հել ըստ օրինացն : Եւ նոքա առեալ երեք
հազար մաթ կիր և ժողովեալ 'ի ցամաքէն
և գնացեալ՝ սկսան շինել . և հողմ՝ ուժգին
ցրուեաց զկիրն , և շարժմամբ կործանեաց շի-
նեալն , և ելեալ հուր այրեաց զշինողսն և
զգործողսն : Եւ Հրեայքն որ յՈւռհա , յա-
րեան 'ի վերայ քրիստոնէիցն և սատակեցան
'ի նոցանէ :

(1) Անուանս քաղքի երեք այսպէս էր ընթեռնուլ Մագնի-
ոց երէք փոխեաց. հաւանական, անուանակոչութիւնք յիշեալ քա-
ղաքաց , այլ զառաջինն անուանն զոր 'ի հեթանոսութեան
անէին , նորոգեաց :

Իսկ Յուլիանոս յամեալ 'ի Խառան՝ և դարձեալ զոհեաց դիւաց առաջի կռոցն զոր կանգնեաց 'ի Խառան. և մինչ զոհէրն, անկաւ Թագն 'ի գլխոյն, և ձին զոր առընթեր ունէրն, կոխեաց զնա և սպատառեաց զհանդերձն և ասացին բարեկամք իւր, թէ "Այս այրն քրիստոնէիցդ է զոր զհետ քո տանիս»։ Ու նա դարձոյց քսան և երկու հազար 'ի զօրացն. բայց զնշան Խաչին զոր տանէին ըստ (սովորութեան) առաջնոցն, ոչ դարձոյց, զի ասաց. "Մ՛ գիտէ, թէ յաղթեն մեզ Պարսք, պարտութիւնն Խաչին լիցի»։ և տարաւ ընդ իւր զօրս երեք հարիւր իննսուն և հինգ հազար պատերազմող, բաց 'ի սպասաւորացն և 'ի գործաւորացն. և ուր և երթային՝ կանգնէր կուռս և զոհէր, և հարցանէր, և ասէին դեւքն, թէ "Հոմադունեք գամք ընդ քեզ աստուածոց բազմութիւնք. և տամք քեզ զճակատագիրն Աղեքսանդրու և զքաջութիւն, և Արէս աստղն կայ 'ի գլուխ զօրացդ(1)»։ Ու եկն 'ի Տիրզան և աւերեաց։ Ու ելեալ Շապուհ գնաց փախստական, և առաքեաց առ նա տալ նմա գանձ բազում զի դարձցի, և ոչ կամեցաւ. և այսպէս ժողովեալ զՊարսս, եկն 'ի վերայ Տիգրիս գետոյ. և գնացին պատգամաւորք առ երկոսին, և ոչ կարացին առնել խաղաղութիւն։ Ու յանկարծակի

(1) Այսինքն ըստ դիցաբանից եր չաստուածն պատերազմի.

եկն նետ մի դիպեցաւ փորոտեացն Յուլիա-
նոսի, և փայլեցաւ արիւնն. և առեալ յա-
րենէն ափովն՝ ձգեաց ընդ երկինս ասելով.
«Յաղթեցեր, Գալիլեացի. արդ ահա 'ի վե-
րայ Աստուածութեանդ և զթագաւորու-
թիւնս:» Այլ ինքն ոչ ագանէր զրահս և
սաղաւարտ՝ հպարտացեալ դիւացն խոստա-
մամբ. այլ զնետն 'ի յօդիցն էառ, թերևս
ոչ 'ի մարդկանէ, այլ 'ի զօրութենէ Աստու-
ծոյ. և կատարեցաւ մարգարէութիւնն որ
եղեւ նմա յԱնտիոք. զի յորժամ զՔրիս-
տոսի պատկերին 'ի տանէն տեռատես կնոջն,
ուր բազում բժշկութիւն լինէր, քակել ետ
Յուլիանոս և կանգնեաց 'ի տեղին կուռք,
և իջեալ հուր՝ այրեաց զկուռսն[1]. և եկեալ
պատմեցին նմա մինչ մտանէրն յԱնտիոք. և
նա 'ի ժամն ետես վարդապետ մի 'ի քրիս-
տոնէիցն, և ասաց ընդ Լիբիանոս իմաստա-
սէրն. «Հարց ընդ վարդապետդ, թէ ուր
է ձեր հիւսանն որդին:» Այլ պատասխա-
նեալ նորա ասէ. «Յարութեան իւր կայ. Նա-

(1) Եւսեբիոս 'ի գիրս որ վասն եկեղեցւոյ (Է. 17) պատ-
մէ զպատկերէս. զոր կինն տեռատես կանգնեալ էր. ասէ.
'ի յիշատակ ողորմութեանն զոր եգոյց նմա Տէր. 'ի Պանեադա
քաղաքի առաջի դրաց տան իւրոյ 'ի բարձր վիմի. և էր պղն-
ձեայ: Զայս պատկեր ետ Յուլիանոս կործանել, և 'ի տեղի
նորա կանգնել պատկեր կռոց, որ 'ի կայծականց մաշեցաւ:
Եւսեբիոս իւր տեսանելով պատմէ զպղնձի պատկերէս, որ
կայր, ասէ, տակաւին յաւուրս իւր: ... ...

տոմն (դադար) չլինէ Թագաւորիդ մահուանդ, և լուռ եղեն։ Եւ նոյն բանն ել 'ի գլուխ․ և կազմեցին Նաւատմն կամօք և զօրութեամբ հիւսանն Արդուոյն, և եդին 'ի Նեբրքս։

Եւ ընտրեցին այր մի զօրագլուխ (1) և ասացին․ “Թագաւորեա դու փոխանակ Յուլիանեայ 'ի վերայ մեր․” և նա ասաց․ “Ես դիւապաշտից ոչ թագաւորեմ։” Եւ նոքա ընդ մի բերան ասացին, “Եւ մեք ամենեքեան քրիստոնեայք եմք։” Եւ ետ դնել զթագն 'ի գլուխ խաչին․ և ասաց․ “Եկայք երկրպագեցէք․” և ամենեքեան երկրպագեցին․ և ապա առեալ եդ 'ի գլուխ իւր․ Եւ վասն սովոյն և աղութեանն արարին սէր ընդ Պարսիկս․ և ետուն զՄծբին առանց մարդկանն, հանելով 'ի նմանէ զբազմութիւն քրիստոնէից բնակելոցն 'ի նմա․ Եւ դարձան՝ բերելով զմարմին անօրինին 'ի Կիլիկիա, և պահեցին 'ի սահմանս Տարսոնի անարգապէս։ Եւ եթող Յուլիանոս 'ի բանից իւրոց ճառս քառասուն։

Իսկ Յոբիանոս այր բարի և աստուածապաշտ ուրախ արար զքրիստոնեայս․ և եղեւ մեծ ցաւոցն բժշկութիւն, բայց չէաք արժանի վայելման․ ոչ յերկարեաց, այլ 'ի մէջ Գաղատիոյ և Բիւթանիոյ կալաւ զնա ցաւ երիկամանցն և մեռաւ՝ եւթն ամիս

(1) Այն է Յովլիանոս զոր փոխէր մի գիր կոչէ Յուբիանոս

միայն թագաւորեալ, և ոչ հաստատ 'ի Կոս-
տանդնուպօլիս։ Նա եկեալ զօրքն 'ի Նիկիա
թագաւորեցուցին զՄաղէնտոխանոս որ էր 'ի
փանիոյ (Պանոնիա), 'ի Կապպալին քաղաքէ,
այր իմաստուն. և կամեցան գնել նմա ընկեր,
և նա է ցնոսա. "Ոչ է 'ի ձեր կամքդ, այլ
յիմս. դուք զիս ընտրեցէք, և զընկերն իմ
ես ընտրեմ։" Նա հաւանեցան նմա. և նա
առ իւր ընկեր զեղբայրն իւր զՄաղէս, որ
մկրտեալ էր յԱւդոքսէ եպիսկոպոսէ, որ էր
արիանոս, նորա դաւանութեամբն. և զնա
եդ թագաւոր յարեւելից կողմանէ. և էր
Ջատագով արիանոսացն։

Նա Մաղէնտոխանոս առ զՀռոմ և սպա-
նեաց զհաւատն Նիկիոյ, և զորդին իւր ըղ-
Կրատոխանոս օգնական քարոզեաց։ Նա գը-
նացեալ Մաղէս յԱդրիպոլիս 'ի Մարկիանու-
պօլիս. և 'ի հասանելն նորա անդ՝ եղեւ շարժ,
որ այլ բնաւ չէր լեալ և ոչ լուեալ. զի 'ի
շարժել ծովուն, եղարկ զնաւան ընդ պարիսպ
քաղաքին. և դարձաւ ծովն և գնաց 'ի ներքս
քան զսահմանս իւր, թողեալ զնաւսն։ Նա
ժողովեալ բազմութիւն մարդկան յափշտա-
կել ինչ 'ի նաւացն, և դարձաւ ծովն և կը-
լաւ զամենեսեան և տարածեցաւ 'ի վերայ
ցամաքուն, և բարձում քաղաքս և գաւառս
ընկղմեաց զապականութիւն Մաղէսի նշա-
նակելով։ Իսկ Մաղէնտոխանոս յանդիմանէր

զեղքայրն վասն չարափառութեանն, և 'ի
յոչ լսելն՝ բարկացաւ և ոչ տայր նմա օգ-
նական պատերազմել նմա ընդ Գոթացին,
ասելով. «Ոչ օգնեմ ես առն որ ընդ Աստ-
ուած պատերազմի։»

Եւ ինքն Վաղենտիանոս չոգաւ 'ի պա-
տերազմ 'ի Սարմատիս, և զարհուրեցան
Սարմատացիքն, և խնդրեցին խաղաղութիւն
'ի նմանէ պատգամօք։ Եւ զարմացաւ Վա-
ղենտիանոս ընդ զարշութիւն նոցա և ընդ
տգիտութիւնն. և հարցեալ զնոսա և իմա-
ցեալ՝ զի այնք որ առ նա եկին՝ ընտրեա-
դոյնքն էին, և բարկացաւ և ասաց. «Եղո՜ւկ
զհռոմայեցիքս, որ թողեալ են ձեզ թագա-
ւորութիւն և իշխանութիւն անասնոցդ.»
և մեծ աղաղակաւ քաջալերէր զզօրսն չառ-
նել ընդ նոսա սէր, այլ բառնալ զնոսա. և
'ի խստագոյն գոչմանէն պատառեցան երա-
կունք փողիցն, և մեռաւ ութսուն և չորս ա-
մաց՝ թագաւորեալ ամս մետասան(1)։ Սա ար-
տաքոյ օրինաց երկու կին էառ. առաջին ըզ-
Սեւերէ (Սեւերա) և երկրորդ զՅուստինէ
դուստր Յուստիանոսի։ Այս Յուստիանոս
ետես տեսիլ և պատմեաց թէ յինէն ծիրա-
նի նիւթ ելանէր, և էր իշխան. և լուեալ
Վաղենտիանոս սպան զնա, զի մի ծնցի, ա-
սէ, թագաւոր. և յետոյ էառ զդուստր նո-

(1) Սոկրատ. Դ.Ա.

րա . 'ի նմանէ ծնաւ որդի մի, զոր յիւր ա-
նուն կոչեաց Վաղենտինիանոս, և երեք դուս-
տերս, զԳալլիէ՝ որ եղև կին Մեծին Թէոդոսի,
և 'ի նմանէ ծնան Արկադէոս և Ոնորիոս (1)։
Եւ 'ի մահուանն Վաղենտինիանոսի չէր մօտ ա-
ռաջին որդին Գրատիանոս, որ էր յառաջին
կնոջէն, այլք 'ի զօրացն Թագ եդին 'ի գլուխն
Վաղենտինիանոսի որդւոյն փոքր, որ էր չորից
ամաց։

Իսկ Վաղէս արար զօրագլուխ զԳրատիա-
նոս և առաքեաց 'ի պատերազմ ընդ Գոթա-
ցիս, և յաղթեցաւ։ Եւ Վաղէս նախատեաց
զնա, և Գրատիանոս ասէ. «Պարտութիւնս
այս չէ իմ, այլ քո, զի պատերազմիս ընդ
Քրիստոսի (2)։»

Յայնմ ժամանակի Մաւիէ դշխոյն Տաճ-
կաց թագուհի վիշտս հասուցանէր Հռոմայե-
ցւոցն. և խոստանայր խաղաղութիւն, եթէ
ձեռնադրեն գաւառի նոցա եպիսկոպոս ըզ-
Մովսէս անապատաւոր։ Եւ Վաղէս լուեալ

(1) Սոկրատ (Դ.Ա.) ոչ յիշատակէ եթէ 'ի Գալլէ (Գալլայ) ծնան Արկադէոս և Ոնորիոս, քանզի ասէ զայս առ-աջարև յիշելով Պղակիլլայէ 'ի միւս կնոջէն Թէոդոսի եղեն, որ էր դուստր Անտոնի Սպանիացւոյ, որ եղեւ հիւպատոս յամի 382։

(2) Յայնմ պատերազմի ոչ եթէ Գրատիանոս՝ այլ Տրայի-անոս վարէր զպաշտօն զօրավարութեան. առ որ յանդիմա-նութիւնս արար Վաղէս յաղագս անյաջողութեանն յետ պատանելոյ։ Ամմիանոս Մարկեղինոս ԼԱ. 7. 8։

զայս՝ առաքեաց յանապատն խնդրել կրօնաւոր, որոյ անուն Մովսէս էր. եւ գտեալ զնա բերին առ նա. եւ ոչ կամէր ձեռնադրիլ յարիանոսացն, այլ յաքսորելոցն ուղղափառաց։ Եւ հրամայեաց թագաւորն. եւ առեալ զեպիսկոպոսութիւնն 'ի հալածելոց ուղղափառացն, գնաց։ Եւ ընդ երթալն նորա բազում Տաճիկք քրիստոնեայք եղեն; զի դշխոյն Մաւիէ հռոմայեցի էր ազգաւ, գերեալ 'ի Տաճկաց. եւ վասն գեղեցկութեան իւրոյ կին լեալ Տաճկաց թագաւորին. եւ յետ մահուան թագաւորին, ինքն ունէր զթագաւորութիւնն։ Եւ վասն նորա բազումք դարձան 'ի քրիստոնէութիւն (1)։ Եւ յայսմ ժամանակի շինեաց Վաղէս դիւխան յԱնտիոք, որ է բանտ ուղղափառացն։ Եւ յանկարծակի երեւեցաւ զօրք՝ գնալով ընդ երկինս մարմնաւոր տեսլեամբ։ Յայսմ ժամանակի ծնաւ Մա-

(1) Սոկրատ (Դ. Դ.) 'ի հայ թարգմանութեան այլազգ պատմէ զՄովսիսէ։ Էր, ասէ, Մովսէս արաբացի ազգաւ. եւ հաւատացեալ 'ի Քրիստոս, առանձնացեալ ճգնէր յանապատի, սքանչելի լեալ առաքինութեամբն։ Լուեալ սորա ըզպատերազմ զոր տայր Մաւիա թագուհի ընդդէմ քրիստոնէից, երթեալ համոզէ զնա 'ի խաղաղութիւն, եւ հաստատէ դաշինս սիրոյ։ Տեսեալ զվարս սորա բռնադատեն ձեռնադրիլ 'ի քահանայութիւն 'ի Ղուկիոսէ եպիսկոպոսէ Աղեքսանդրիոյ, որ էր արիոսական։ Մովսէս արհամարհեալ զնա վասն աղանդոյն, ընդունի զձեռնադրութիւն յեպիսկոպոսաց անտի ուղղափառաց որ 'ի հալածանս կային, եւ դարձեալ առ Մաւիա՝ [illegible] հաշտութեամբն։

նուկ մի յԱնտոոք միականի, որ ունէր չորս ոտք և չորս ձեռք և մօրուք։

Յայսմ ժամանակի եկին Գոթացիքն և գերեցին բազում գաւառս, զԱկիւթիա և զԹրակիա և զՄիւսիա և զՄակեդոնիա և զԱքայիա և զամենայն Ելլադա. և Վաղէս փախեաւ ՚ի Կոստանդինուպօլիս, և ամբոխն նախատէին զնա ասելով. "Տուր մեզ զէն և երթիցուք կռուեսցուք։" Եւ ել զայրացմամբ և սպառնացաւ նոցա՝ որ ՚ի դառնալն քակէր զքաղաքն։ Եւ գնացեալ յաղթեցաւ ՚ի նոցանէ, և փախեաւ ՚ի գիւղ մի. և այստերազմողք բարբարոսաց պատեցին զգիւղն, և նա Թաքեաւ ՚ի տուն յարդի. և յուզեալ զնա ոչ գտին, այլ այրեցին զգիւղն և այրեցաւ նա ընդ յարդին, առհաւատչեայ յաւիտենական հրոյն(1), և կեցեալ ամս յիսուն. և թագաւորեալ ամս եւթնևտասն։ Եւ առ զթագաւորութիւն Գրատիանոս, որ յաւուրս հօրն Վաղենտիանոսի Օգոստոս էր ՚ի Հռոմ. և սա կանգնեաց զուղղափառութիւն, և արար հաղորդ թագաւորութեան իւրոյ զԹէոդոս սպանիացի, որ նա էր քարոզեալ

(1) Պատմագիրք ոչ համաձայնին ընդ միմեանս ՚ի պատմել զեղանակ մահուան Վաղեսի։ Սոկրատ ասէ. "Հասեալ Ադրիանուպօլիս. հրով այրեալ սատակեցաւ անհաս ՚ի մարդկան գիտութենէ՝ թէ զիա՞րդ և կամ զի՞նչ օրինակաւ հրով այրեցաւ." ԴԼԵ — Մովսէս խոր. Գ. 33.

յառաջագոյն Թագաւոր զՎրստախանոս, և նա փոխարինեաց և ետ նմա զԿոստանդինուպա-լիս և զամենայն արեւելս։ Յայսմ ժամանակի չինեցաւ հրամանաւ սորա Ալապայն։ Եւ կա-ւեալ բարբարոսացն զկողմունս Կաղէսի, ե-կին մինչեւ 'ի պարիսպն Կոստանդինուպօլի. և ելեալ Թէոդոս կոտորեաց զնոսա, և զմ-նացեալ յաշխարհն նոցա, արար զնոսա ընդ-հարկս։ Եւ եղեւ խաղաղութիւն եկեղե-ցւոյ և աշխարհի զկնի քառասուն ամի ա-րիանոսացն չարութեան (1)։

Յայսմ ժամանակի մեռաւ Արտաշիր թա-գաւորն Պարսից, և առ զթագաւորութի-նըն Շապուհ որդի նորա։ Եւ յերրորդ ա-մին Թէոդոսի սպանաւ Գրատիանոս 'ի Մաք-սիմիանոսէ բռնակալէ 'ի Հռոմ (2), և Թա-գաւորեաց փոքր Վաղենտիանոս 'ի Հռոմ։ Եւ Թէոդոս և Վաղենտիանոս մարտուցեալ ընդ Մաքսիմոսի բռնակալի, սպանին զնա. և ինքեանք երկոքեան փառօք մտին 'ի Հռոմ։

(1) Սոկրատ, ՂԵ.

(2) Կղեմէս Մաքսիմոս սպանիացի, եր բարձրագոյն պաշտօնեայ պատերազմի 'ի բանակին որ կայր յերկրին Բրիտանացւոց, համհարզ Թէոդոսի, այլ 'ի լաւ զնորա գահակալութիւնն որ եղեւ 'ի ձեռն Գրատիանոսի, յարձակեալ 'ի Գաղղիա և զկնեալ մտեալ նորին որ փախուցեալ 'ի Մաքսիմոսէ 'ի Լիոն քաղաք սպանանել, փութայր զնմա եւս համբուրել 'ի ձեռն ուրումն Անդրագաթ կոչեցելոյ։ Սոկրատ գլխովին այլազգ պատմէ զմահ Գրատիանոսի, զոր տեսցես 'ի գիրս նորա, ԾԴ.

Եւ սորա եկն Թէոդոս 'ի Կոստանդինուպօ-լիս, եւ առաքեաց զսարատիկոս յարեւելս գոր-ծակալ(1). եւ յորժամ եկն յԱնտիոք. ետես անդ հակառակութիւն յեկեղեցին, եւ ա-րար խաղաղութիւն եւ եդ զաթոռն 'ի Մե-լետիոս: Եւ 'ի չորրորդ ամին Թէոդոսի կա-մեցաւ սրբել զեկեղեցի յարիանոսաց. եւ արար մեծ ժողով հարիւր եւ յիսուն եպիսկո-պոսաց. եւ գլխաւորք էին այսոքիկ. Մելետիոս Անտիոքու, Տիմոթէոս Աղեքսանդրու, Կիւրեղ Երուսաղէմի, սուրբն Ներսէս Հայոց Մե-ծաց՝ դարձեալ յաքսորանացն, Գրիգոր աս-տուածաբան Կոստանդինուպօլսի, եւ Գրի-գոր Նիւսացին. եւ նզովեցին (նախ) զաղանդն Արիոսի, եւ ապա զՄակեդոնին, որ իշխեաց յանդգնել եւ զսուրբ Հոգին արարած ա-սել: Եւ հաստատեցին զհաւատն Նիկիոյ. եւ յաւելին 'ի Հաւատամքն վասն սրբոյ Հոգ-ւոյն, զի այս խնդիր յետոյ շարժեցաւ (2):

Եւ զկնի տասն ամի եպիսկոպոսութեան

(1) Սարատիկոս 'ի յայն ժամու զօրավար նշանակէ. եւ էր ա-նուն նորա Հազարուհ, որ եկեալ յԱնտիոք ետես բաժանեալ զեկեղեցին 'ի մէջ Մելետիոսի եւ Պաւլինոսի. իւրաքանչիւր ստանձին կալեալ աթոռ: Պաւլինոս ոչ հաւանեալ ընդ տուա-չակութիւն Մելետիոսի. որ տակր երկուցն եւս աթոռոց մնալ մինչեւ 'ի մահ. իսկ որ նախն մեռանիցի՝ բարձցի նորա ա-թոռ. վասն որոյ Հազարուհ յանձնեաց զաթոռն ցՄելետիոս տուեալ Պաւլինոսի զմի միայն եկեղեցի.

(2) Սոկրատ. Ճ. ՃԱ. — Մովսէս խոր. Գ. 33.

քուրդ, Աստուածաբանն եւ 'ի Կոստանդնու-պօլիս, եւ էառ զաթոռն Նեքտարիոս: Այլ Թէոդոս յորժամ ետես զԱմբրոսիոս, ասաց թէ «Զսա տեսի ես յերազի, որ օրհնէր զիս Թագաւոր»: Այլ սա մեռաւ 'ի ժողովին, եւ խօսեցաւ Գրիգոր Նիւսացի վասն նորա զերեզմանական ճառս. եւ բերաւ մարմինն յԱնտիոք: Այլ Ամբրոսիոս խափաներաց զքա-հանայսն ընդունելոյ զխոստովանութիւն, եւ սահմանեաց զի կատարեալքն առցեն եւ յամենեցունց վկայեալքն: Զի քահանայ մի յԱնտիոք հրապարակեաց զխոստովանու-թիւն սարկաւագի միոյ, որ անկեալ էր 'ի կին մի մեծազգի, եւ եղեւ յոլով սպանու-թիւնս(1): Այլ ասաց Ամբրոսիոս, թէ «Լաւ է զայդ դնել 'ի վերայ դժնկի միոյ եւ ոչ 'ի վերայ ագիտաց եւ անկատարից:»

Յայսմ ժամանակի հանդիպեցաւ Թէո-դոս 'ի Թեսաղոնիկէ, եւ հիւանդացաւ, եւ մկրտեցաւ յԱքիլեայ եւ առողջացաւ. եւ եկեալ 'ի Կոստանդինուպօլիս շինեաց ըստ մեծ եկեղեցին զԱնաստասիա (Յարութիւն): Այլ յայսմ ժամանակի ծնաւ նմա որդի 'ի Գալլէ (Գալլայ) կնոջէն, եւ կոչեաց զա-նուն նորա Անորիոս. եւ Գալլէ ծնեալ զԱնո-րիոս՝ մեռաւ(2): Այլ կայր նմա պատկեր յԱն-

(1) Սոկրատ. Ճժ.
(2) Տե՛ս 'ի ծանօթութեան 3. յէջ. 134.

տիրք, և լուեալ զմահ նորա՝ քարշեցին և ընկեցին 'ի շուկայն։ Իսկ բարկացաւ յոյժ Թագաւորն Թէոդոս. և առ զիշխանութիւնն Անտիոքու, և ետ զնա Լաւոդիկ (Լաւոդիկէ) քաղաքի՝ զանուանիլն մայրաքաղաք և աթոռ Նեստորանչի. և դատաւորքն արարին յոլով սպանութիւն վասն այնմ գործոյ (1)։ Իսկ լուեալ զայն միայնակեաց մի Ասպաղոս անուն (2). եկն և յանդիմանեաց զիշխանսն, և գրեաց առ Թէոդոս, թէ «Վասն պղնձի պատկերի միոյ չէ պարտ այնչափ բարկանալ. և զպատկեր Աստուծոյ ապականել՝ զմարդիկ։ Պղնձի պատկեր շատ կարես կազմել. թէ պատկեր Աստուծոյ անկարողաս շինել, զայդ ոչ գիտեմ։ Իսկ քանզի եւս զհոգիս մեր անարգեմք մեղօք, և չէ ումեք հոգ, որ է պատկեր Աստուծոյ նախատեալն։» Իսկ զայս

(1) Ըստ պատմութեան Յունաց՝ Թէոդոս եդ նոր հարկս 'ի վերայ Անտիոքացւոց առ 'ի տօնախմբել զհնգամեանն որդւոյ իւրոյ և զտասնամեանն իւր։ Անտիոքացիք ընդդէմ կացեալ հրամանին և զարձանն իսկ պղնձի զկայսեր արկեալ կործանեցին։ Սաստիկ զայրացեալ կայսեր ընդ անարգանսն, զդատաւորսն մահու դատեաց, և գլխաւորքն 'ի բնակչաց եղան 'ի բանտի։ Յայնժամ Փլաբիանոս հայրապետ Անտիոքայ երթեալ առ կայսր, հզօր բանիւք իւրովք հաշտեցուցանէ ընդ ժողովրդեանն, և զդատապարտեալսն նորա 'ի բաց դարձուցանէ։ Յովհ. Ոսկ. Ճառ անդրիանցն, ԻԱ։

(2) Ասպաղոս կամ Ասպողոն էր միայնակեաց և այր առանց դպրութեան, Մակեդոնիոս կոչեցեալ ըստ Թէոդորետեայ. և Գարեկեր մականուանեալ։

լուեալ Թագաւորին՝ լռեաց 'ի բարկութե-
նէն և հաշտեցաւ ընդ քաղաքին։

Յայսմ ժամանակի Թէոդոսիկէ, որ է
գլուխ Խալից (1), ապստամբեալ 'ի Թագա-
ւորէն քարկոծեցին զիշխան Թագաւորին
որ 'ի քաղաքին։ Եւ Թագաւորն զայրացեալ
հրամայեաց կոտորել զքաղաքն. և մեռան
եւթն հազար արդար և մեղապարտ։ Եւ
Ամբրոսիոս եպիսկոպոս եկն առ Թագաւորն
'ի Մեդուլոնէ (Միլան) քաղաք և դիպաւ Թա-
գաւորին առ դրան եկեղեցւոյն, զի կամէր
մտանել, արգել զնա և ասէ. «Զամաչես,
արեամբ շաղախեալ, մտանել 'ի տուն Աս-
տուծոյ. այլ դարձիր և առ կապանս 'ի ձե-
ռըս իմ, զոր առաքեաց քեզ Աստուած։»
Եւ Թագաւորն դարձաւ. և յետ ութ ամ-
աց եկն տօն Ծննդեանն. և Թագաւորն
նստեալ լայր դառնապէս. և եհարց զնա
մագիստրոսն Ռուփինոս(2), և ասէ. «Զի՞նչ
է, արքայ, ընդէ՞ր լաս։» Եւ նա ասէ. «Ըն-
դէ՞ր չլամ, զի ահա ծառայք և մուրացկանք
մտանեն յեկեղեցի, և ես արգելեալ կամ
յեկեղեցւոյ և կապեալ յերկինս։» Եւ նա

(3) Այս փոխանակ Խալից՝ պարտ է ընթեռնուլ Իւէ-
չեոյ, այն է Լիւբիկէ։

(2) Այս Ռուփինոս էր պաշտօնեայ Թագաւորին. որ
գրգռեաց զԹէոդոս 'ի մահ մատնել անձինս կոտորածն հա-
զար ըստ այլոց պատմագրաց։

ասէ. « Ես փութամ և աղաչեմ զեպիսկո-
պոսն։ » Եւ ասէ Թագաւորն. « Ես ոչ հա-
ւատամ թէ լուէ քեզ, և ածն առնու երե-
սաց, և արհամարհէ զօրէնս Աստուծոյ։ »
Եւ սակայն գնաց Ռուփինոս. և Թագաւորն
երկիւղիւ զհետ երթայր։ Եւ յորժամ ե-
տես եպիսկոպոսն զՌուփինոս, բարկացաւ
և ասէ. « Պիղծ, քո խրատու եղեւ այն ա-
մենայն։ » Եւ նա անկեալ առ ոտսն աղա-
չէր և ասէր. « Ահա և Թագաւորն գայ ըն-
հետ իմ։ » Եւ նա ասէ. « Չթողում զնա
յեկեղեցի. և թէ կամիցի՝ ընդունիցիմ բա-
պանութիւն 'ի նմանէ որպէս և զայլսն։ »
Եւ գնացեալ ընդդէմ Թագաւորին՝ պատ-
մեցին զասացեալս 'ի սրբոյն. Եւ ասէ Թագա-
ւորն. « Թող երթամ և խնդրութեամբ ըն-
դունիմ զնախատինսն ըստ արժանեացն ի-
մոց։ » Եւ յորժամ եկն, կայր արտաքոյ և
աղաչէր արտասուօք. և ձայնեաց առ նա ե-
պիսկոպոսն և ասէ. « Ամբարտաւան, անօ-
րէն, ընդէ՞ր եկիր այդր։ » Եւ ասէ Թագա-
ւորն. « Յօժարութեամբ ընդունիմ, հայր
սուրբ, զամբաստանսդ և զբանադրանքդ, և
առանց քո կամաց ոչինչ առնեմ. միայն մի
փակեր (զդուռն) ընդդէմ երեսաց իմոց, զի
արտաքուստ 'ի ներքս տեսից զերեսս քո և
զեկեղեցիդ Աստուծոյ։ » Եւ եպիսկոպոսն
կայր յեկեղեցին և ասէ. « Ո՞ր աղաչխա-

րութիւն հրեցեր, զի զիս և զզաւառն. եկե-ղեցւոյս տեսցես ։» Եւ Թագաւորն ասէ. «Միայն ցոյց դեղ վերաց իմոց և արարից ։» Եւ ասէ եպիսկոպոսն. «Խնամս ես ընդդէմ մնասակարաց. գրել տուր օրէնս, զի ար-գելցեն զմնասապարտսն երիս աւուրս. և թէ տակաւին կասկածանօք է, քառասուն աւուրս. և հարց և փորձ լիցի, և վկայիւք և քննութեամբ ՚ի յայտ եկեսցէ իրաւն. և զինչ տեսցեն զկնի շիջման բարկութեանն, արասցէ զնա պատշաճն պատուհաս ։» Եւ նոյն ժամայն գրեցին. և առաքեաց ընդ ա-մենայն դատաւորս և իշխանս երկրի, զի այնպէս արասցեն ։ Եւ ապա հրամայեաց թագաւորին մտանել յեկեղեցին. և նա մտեալ յեկեղեցին՝ ընկեց զինքն ՚ի վերայ գետնոյն ասելով. «Մերձեցաւ անձն իմ ՚ի հող. Տէր ապրեցո զիս ողորմութեամբ (1) ։» Եւ արտասուեալ արքայ կանգնեցաւ և գը-նաց մերձ ՚ի խորանն. և կամեցաւ երթալ յիւր տեղին, և արգել զնա եպիսկոպոսն և ասէ. «Դու է քեզ լինել յետոյ և ՚ի վայր քան զամենեսեան, մինչև կատարեալ ա-պաշխարես ։» Եւ յանձին կալաւ ամենայն խոնարհութեամբ, և գնաց կանգնեցաւ ընդ այլ ապաշխարողսն ։ Այսպիսի էր երկիւղ և հաւատ Թագաւորին (2) ։

(1) Սաղմոս. ՃԺԸ. 25.
(2) Սուրբ Օգոստինոս, Ցղ. քաղաքին Աստուծոյ. Ե. 26.

Յայսմ ժամանակի գտան նշխարք Ամբա-կումայ մարգարէին և Միքիայ, յԵլութրու-բուլոս Պաղեստինացւոց (1) յայտնութեամբ եպիսկոպոսին. և յԵրուսաղէմ գտան նշխարք սրբոյն Ստեփաննոսի և որք ընդ նմա՝ առ Յովհաննու եպիսկոպոսին Երուսաղեմի։

Ի յերկրորդում ամին Թէոդոսի քաջալերել ետ զորդին զԱրկադէոս թագաւոր յարևելս. և յայնժամ Եւգանոս (Եւգինէոս) և Արբո-գաստոս (Արբոգաստոս) իշխանք խաբէու-թեամբ սպանին զՎաղենտիանոս ՚ի Հռոմ։ Եւ Թէոդոս թագաւորեցոյց զՈնորիոս ՚ի Հռոմ։ Եւ ելեալ սակաւուք ընդդէմ ապըս-տամբացն որ էին բազումք, և ասեն ցԹա-գաւորն որ ընդ նմա էին. «Թո՛յլ տուր մինչ չեւ հասանեն զօրքն»։ Եւ նա եմուտ ՚ի քար-այր մի առանձինն, և պաղատեաց առ Տէր. և երևեցաւ նմա Յովհաննէս Աւետարանիչն և Փիլիպպոս առաքեալն, և ասեն ցնա. «Մի՛ զարհուրիր և օգնականի մի՛ մնար, զի մեք ե-կաք ՚ի Քրիստոսէ օգնել քեզ»։ Որ եղեւ իսկ. զի ՚ի վաղիւն կործեան երկոքին բռնաւորքն(2)։

(1) Այն է Ելեւթերոպօլիս քաղաքն Յուդայաստանի, ՚ի ցեղէն Դանայ.

(2) Սոկրատ ասէ, եթէ Եւգինէոս սպանեալ ՚ի մար-տին յառաջ Թէոդոսի զինեալ յանյիշաչարութիւն նորին ապստա-մբեալ, և զօրքն անձնեն զնա զխոստովանեցին. Իսկ Արբո-գաստոս ՚ի հետամտողացն խոյս ոչ կարացեալ զերծանիլ, ընդ սուր իւր ելեալ վախճանեցաւ. ԾԺԴ.

Եւ յորժամ դարձաւ Թագաւորն յաշխա-տութենէն և եկն ՚ի Սնդիլի (Սիլան), կալաւ զնա ցաւ երիկամանցն և մեռաւ, կեցեալ ամս վաթսուն, Թագաւորեալ ամս վեշտա-սան և ամիսս ութ (1)։

Յայսմ ժամանակի Թագաւորեաց ՚ի Պարսս Վւռհարօն Գերմանշահ (Վռամ Կրման,) որդի Շապհոյ, եղբայր Արտաշրի՝ ամս մետասան։

Նոյն Թէոդոս ՚ի կենդանութեան իւ-րում աղաչեցեալ յԱմղիքոսէ եպիսկոպոսէ հալածել զարիանոսն, և ոչ լուաւ նմա, մին-չեւ յաւուր միում նստէր Թագաւորն և Թագաւորեալ որդի նորա Արկադէոս ընդ նմա. և եմուտ Ամղիքոս, և ետ ողջոյն Թէո-դոսի, և յորդին ոչ հայեցաւ, և կարծեաց Թագաւորն թէ ոչ տեսաւ զորդին, և ասէ. "Հայր օրհնեա՛ զորդիս։" Եւ նա ասէ. "Դու բաւական ես մեզ Թագաւոր, զդա ոչ պա-տուեմ, բայց թէ զմի ՚ի ծառայիցդ։" Եւ տրտմեցաւ և զայրացաւ յոյժ Թագաւորն։ Եւ ասէ եպիսկոպոսն. "Դու մարդկանա-ցուդ զնախատինս որդւոյդ չկարես տանել. իսկ անմահն Աստուած զանպատուութիւն որդւոյն իւրոյ ո՞չ խնդրէ ՚ի ձեռաց քոց։" Եւ հաւանեալ Թագաւորն՝ հրամայեաց հա-լածել զարիանոսսն, և ընկենուլ յամենայն համարձակութենէ։

(1) Սոկրատ. ճժե։

Յայսմ ժամանակի Յուստինոս Պաղեստի-
նեայ ծնաւ մանուկ մի, որ 'ի բանձրագոյն 'ի վեր
երկու էր գլխովք, և չորս ձեռօք. և ապրե-
ցաւ երկու ամ։ Յորժամ միոյն ուտէր, միւսն
չուտէր. և երբ միոյն ննջէր, միւսն արթուն
կայր. և էր զի խաղային ընդ միմեանս, և
երբեմն լային, և երբեմն ծեծանէին, և միոյն
քան զմիւսն երկու աւուրբք յառաջ մե-
ռաւ։

Իսկ Թագաւորն Արկադէոս էր ողջախոհ
և ժուժկալ. և ներքոյ ծերպանեացն ազատէր
'ի ծառայութենէ մաղթողէն, և սիրէր զկրօնաւորսն։
Յայսմ ժամանակի ածաւ Յովհաննու յոյժ մեծ
փորձանքս 'ի Կոստանդնուպոլիս, և էր զօ-
րաւոր բանիւք և նշանօք և վարդապետու-
թեամբ։ Բայց կայսրն ոմանք որ անզգամնէին ըն-
դեմ վասն ոչ յառաջագոյն խօսելոյ 'ի բարեբա-
րոյն Յովհաննու, զի Ասորի էր ազգաւ. և այնու
էր վարժեալ։ Սա մեռանի յաքսորս 'ի Կոմանա
Հայոց, կեցեալ ամս յիսուն. և եւթն ամ
եպիսկոպոսեալ եկաց և զերիս ամս յաքսորս ե-
կաց (1)։ Իւր յորժամ հեռանէ Արկադեայ, ոչ եր-
դմաւ և ոչ երդուեցոյց. և ոչ տուաւ խօսե-

(1) Ըստ այլ Յովհաննէս Ոսկեբերանն յաքսորեալ զԿեսարու-
ոխոս յամի 397. և 'ի 403 ժողովոյն անկանի զաստուածաբանութեան
յաքսորս յամի 404. և վախճանի Կոմանա եկեղ. յամի 407. յորմէ
յայտ է եթէ եկաց նա յաթոռն ամս իբր եւթն։ — Ոսկ-
բեր., Ճ.Ժ.Է.

ցաւ, և ոչ նշխարաց պէտք, և ոչ արդ. գինի, և ոչ ծիծաղելեաց, և ընդ մարդոյ ոչ ճաշա-կեաց. և յորժամ երևեայք յաքսորս, եհար զձեռն յեկեղեցին և ասաց. «Ընդ մեզ, սուրբ Եկեղեցի, բնակարան փառացն Տեառն. Եւ ես ՚ի պատրուակացն՝ զոր առի յԱստուծոյ, երկրպագանեմ հազար ձեռս եդի ՚ի գանձս քո. որ են ութ հարիւր գիրք։»

Յետ այսորիկ հիւանդացաւ Արկադէոս, և եդ քարոզել զորդի իւր զԹէոդոս Թագա-ւոր ութամենից։ Եւ Ոնորիոս ոչ եղեւ որ-դի, և նա մինչ էր ժառանգ, երկեաւ. Ար-կադէոս վասն որդւոյն և արար կտակ, եւ յանձնեաց զորդին ՚ի Պարսից Թագաւորն Յազկերտ (Յազդկերտ)։ Եւ խնդրեաց յոյժ յորժամ լուաւ Յազկերտ, և առաքեաց դաստիարակ մանկանն այր մի քաջառողջ. Ան-տիոքոս անուն, և առաքեաց պատուիրակս յանձնեաց նմա. Թագաւորութեանն Հռո-մայեցւոց, եթէ ոչ առնէ, և զօրութեամբ պահե-ցէ զմանուկն։ Եւ մեռաւ Արկադէոս Թա-գաւորեալ ամս երեքտասան։ Եւ կայր խա-ղաղութիւն ՚ի մէջ Պարսից և Հոռոմոց. և Քրիստոնեայք որ ՚ի Պարս էին, աճէին և կային անխափանս ՚ի ձեռն միջնորդու-թեան Մարութայի եպիսկոպոսի։ Եւ մե-ռաւ Ոնորիոս ՚ի Հռոմ անորդի, և Թագա-ւորեաց Կոստանդիանոս (Կոստաս Գ.) և նա

ապաժառ 'ի քննականէ առժամեն , և միայն Թէոդոս միայն զկնի Մարկիանոսի , որ թագաւորեաց ամս երեքտասան , և ժառանգ ոչ եթող։ Նա յայտնեաց Թէոդոսի զԷ ապեննախանս հարուցեալքն իւր առաջ կեսարու , և առաքեաց 'ի Հռոմ ընդ մօր իւրոյ . և յետ այնորիկ առաքեաց Նեոն թագ., որ և թագաւորեաց ամս երեքտասն և երկուս։ Սա էր Թէոդոս այր սուրբ և շնորհաբեր , և անձէթ և անզգեաց էր ներքին նորա զաւրաւ որ սպանհացն։ Սա սա զՍեբերոսի եպիսկոպոսին մանգեղէնն առնոյր զկնի վախճանելոյ եպիսկոպոսին , և զգեստոյր զամենայն գիշեր . և էր անխափանելի և աղաւթօն այնչափ , որ 'ի հարցանելն թէ՝ “Ո՞ւր էր թագաւոր զմահապարտութեան կենդանի.” և նա ասէ . “Երանի թէ զմեռեալսն կարէի 'ի կենդանի դարձուցանել , թող թէ զկենդանիսն 'ի մահ փոխել։ Սայ. Աստուծոյ է գործ՝ ապաշխարել և կեցուցանել։”

Յայսմ ժամանակի Յազկերտ թագաւորն Պարսից մեռաւ , և առ զթագաւորութիւնն Վարհրան որդի նորա ամս քսան և երկու (1)։ Սա բարձաւ սէրն 'ի միջոյ Թագաւորացն . և հարան Պարսիկք յոլով անգամ՝ աղօթիւք Թագաւորին։

Յայսմ ժամանակի առաքինին Երեւեցաւ

(1) Այսէ Վռամ Բ. որ նստաւ զկնի Յազկերտի յամի 419 կամ՝ ըստ այլոց 421։

Ակակ Ամթայ եպիսկոպոսն, գնելով զգերեա-լսն 'ի Պարսից մինչեւ [illegible] հազար եկեղեց-ւոյն. զարծաթեղէնս եւ զոսկեղէնս՝ 'ի գինս ծառայիցն առեալ թէ «Աստուածն մեր պէտս ոչ ունի ոսկեղէն եւ արծաթեղէն սպասուցս» Եւ դարձուցանէ զնոսա 'ի Պարսս. եւ խնդրեաց զնա Պարսից թագաւորն, եւ յոյժ մեծարեաց 'ի փառս Քրիստոսի։ Յայսմ ժա-մանակի հռչակաւորք էին Աթիլէօն սրբա-կեաց Ջնայք եւ Մօր Պարաման 'ի սահմա-նըս փոքր Հայոց։

Ի սոյն ժամանակս էր Նեստոր պատրի-արք 'ի Կոստանդինուպօլիս. եւ էր նորա քա-հանայ մի Անաստաս անուն, որ յաւուր մի-ում յամբիոնն խօսեցաւ զնոր հերձուածն, զՄարիամ մարդածին եւ ոչ Աստուածածին դաւանեալ։ Եւ ակն ունէր ժողովուրդն Նեստորի պատուհասել զնա. եւ նա ոչ միայն ոչ մեղադրեաց, այլ եւ նա 'ի նմանէ զհեր-ձուածն եւ տարածեաց։ Եւ վասն որոյ պատճառի եղեւ մեծ ժողովն յԵփեսոս 'ի քսաներորդ եւ մի ամին Թէոդոսի. եւ 'ի ՉԽԲ (742) թուին Ասորւոց. եւ 'ի Քրիստոսէ չորս հարիւր քսան եւ երկու(1), եղեւ առաջին ժո-ղովն յԵփեսոս. եւ էին անդ երկերիւր ե-պիսկոպոսունք, եւ [illegible] 'ի ծագմանէ ելին նզովիւք

(1) Ժողովն Եփեսոսի գումարեցաւ յամի 431. 'ի 24 ամի 'ի իշխանութեան Թէոդոսի։

՚ի Թուոյն, և մնացին յուղղափառութեան հարիւր քահանայն և երեք եպիսկոպոսք երեւելիք: Իսկ ՄԵԾՆ Սահակ Հայոց մեծաց անզգամաց եղեալ, գրեաց Թուղթ հաւանութեան զոր ինչ և սահմանեցին: Այլ և բազմութիւն քահանայից և կրօնաւորաց. և գլխաւորք էին այսոքիկ. ՚ի Հռոմայ Արիադէոս և Պրոկղիոս եպիսկոպոսք փոխանորդք Կելեստինոս Հռոմայ պապուն. Կիւրեղ՝ Աղէքսանդրի. Մեմնոն՝ Եփեսոսի, Յովհաննէս՝ Անտիոքու, Ակակ՝ Մելտենւոյ, Յոբնաղ՝ Երուսաղէմի, և այլք որ արարին նզովս Նեստորի. և Յովհան՝ Անտիոքու(1), և քսան և վեց եպիսկոպոսք ընդ նմա ոչ գրեցին նզովս Նեստորի, մինչև ինքեանք նզովեցան ընդ նմա: Իսկ գնաց Նեստոր յաքսորս: Իսկ ապա եղեւ ընդ Կիւրղի Յովհաննէս, և խոստովանեաց զանգիտութիւն, որ ոչ գիտէր զչարութիւնն Նեստորի. և այս հաստատեցին և ասացին. «Եթէ ոք այլ ժողով կամ եպիսկոպոս կամ Թագաւոր, նոր հաւատ և նոր սահման դնէ յետ այսորիկ, եղիցի նզովեալ. այլ զՆիկիայն հաստատութիւն կալցի սուրբ եկեղեցի մինչև ցկատարած աշխար-

(1) Յովհաննէս եպիսկոպոս Անտիոքայ աշակերտակից գոլով Նեստորի, զնորա կողմն ունէր զառաջինն. այլ յետոյ ՚ի վերայ հասեալ մոլորութեան նորին, յետս եկաց ՚ի հաղորդակցութենէ նորա:

հի ։ Նաեւ նզովեալքն զկնի ՚Նեստորի աղանդին էին. Թէոդորիտոս՝ Կիւրոսի քաղաքի. Անդրէ՝ Սամոսատայ, Աղեքսանդրոս՝ Մնբեճայ. Աբիանոս՝ Սրոյ, Յովհաննէս՝ Կիլիկիոյ. Եւթերիոս՝ Տիանոյ. եւ այլք ընդ նոսա. եւ ՚ի տեղի ՚Նեստորի եդին զՄաքսիմոս ՚ի Կոստանդինուպօլիս (1) ։

Պատճառ ժողովոյն Քաղկեդոնի ։

Ի քսան եւ յինն ամի Թագաւորութեան իւրոյ լուաւ Թէոդոս զաղմուկն Փլաբիանոսի եպիսկոպոսի Կոստանդինուպօլսի, եւ զԵւտիքի վանականի, եւ հրամայեաց երկրորդ ժողով լինել յԵփեսոս, զկնի ութ եւ տասն ամի առաջին ժողովոյն որ առ Կիւրղիւ (2). եւ գրեաց առ Դէոսկորոս զայս օրինակ.

« Ինքնակալք կայսր Թէոդոս եւ Վաղենտինիանոս յաղթող Թագաւորք. առ պատուելի Հայրդ Դէոսկորոս եպիսկոպոսապետ առաքելական աթոռոյդ Աղեքսանդրու ։ Դիտութիւն լեալ սրբութեան ձերոյ, զի արմատ դառնութեան ՚Նեստորի չառաւ բղեալ թուի առ Փլաբիանոս, եւ Մանեայ կարծիքն առ

(1) Սոկրատ․ ԶՀԱ ։

(2) Երկրորդ ժողովն Եփեսոսի եղեւ յամի 449. ՚ի 42 ամի Թէոդոսի, եւ ոչ ՚ի 29 որպէս սխալմամբ գրէ Միքայէլ ։

Նա ասէր վճռականն, որպէս լսաւք. և զորմն
այս մշակութեան ձեռն է տասաշաճարգոյն,
որոնել զեկեղեցին անապատ Հարան Բրիսաուսի,
փոխն որոյ փոխեցաւ ՚ի հերկուն հասանել
տրամաբութեան երկնաւոր աստուածութին. և
բերցեն ընդ քեզ տան մեծապահութեան և
տանն այլ եպիսկոպոսս քահանայս խմասառու-
թեամբ, որ կարող էն զաղանսա ուղղութեան հա-
ւատոյ ուղղափառութեան փառաւոր և զնել
՚ի վերայ աշխատանաց՝ յաղթութիւն երկ-
նաւորաց և երկրաւորաց։ Նա ՚ի զալն քո
ածցեն տան այլ եպիսկոպոս ՚ի Կապադովկէ.
և ՚ի Փիլիսոպոսաց. բեր և զՅովհաննէս եպիսկո-
պոսացեալն Նոսաասղէսի, զի ընդդէմ էր նա
Նեստորի և Լեւոնի չարափառաց. և մի
բերցեն զՀիւանդագրեալն ՚ի Հաւատս առ
Աղուղիւ՝ զԹէոդորոս եպիսկոպոս Աղուղւոյ
քաղաքի. և զայլս ընդ նմա։ Նա Յուլիանոս
Հալիկառնասացի որ առ մեզ է, ընդ զանեղի
Հռոմայ, զի և նա ձեռամբ յուղարկ Յուստի-
նոսի ժողովն քեր առաջնորդին։ Նա ած զՄեծ
Ծաղկոտնեանն և զՀայսն անապատի փախստական
առաքելոցն արարեալ փախուցեալ զՍոփ Պարսա-
մեա. զի կային ընդ նմա Հալիկառնաս Նէր-
սոսի և առաջնորդն Սեւերի։։

Նա տարաւ Պետրոսի առնել զԹագաւո-
րին, արար որպէս հրամայեցաւն.
և եկն Յուստինոս ՚ի ժողովն, հարիւր քսան և

ութ եպիսկոպոսաց ։ Եւ գլխաւորք էին այ-
սոքիկ . Պետրոս՝ Աղեքսանդրի , Յովհան՝
Երուսաղէմի . Պօղոս՝ Նէոկեսարու , Եւստա-
թէոս՝ Անտիոքայ , Թէոդորոս՝ (Թէոդոտոս) Կե-
սարիոյ Հայոց , Եւսեբիոս՝ Նիկոմիդեայ , Մակարիոս
Սեբաստիոյ . և Յոհ Պարսաստանի գլուխ մանկա-
նաց ։ Եւ առաքելոց ընկերութիւն յորում Եւսե-
բիոս կղզեցւոյ կեսարացւոց և ոչ Ճշմարտու-
թեամբ , վասն որոյ ոչ եղեւ ընկալեալ , և նզո-
վեցաւ , զի սա աչօք տեսեր զմարգկութիւն Տեառն
մերոյ ։ Եւ այս առաքեալ էր դասուտութիւն
Փիլարիանոս , բերին յառաջ և կարդացին , որ
ունէր զԱստուածոյն մոլորութիւնն . և զառա
'ի նմա ձեռագիր 'ի Մակեդոնէ եպիսկոպո-
սէ Սեբաստիոյ և զՅովհաննու Հասմոնեցւոյ
և զԵւստաթիոսի Կիպրացւոյ , և զՍեբեստիոսի Ե-
դեսացւոյ ։ Եւ 'ի վերայ գրոց սանդղոյն ժո-
ղովն նզովեցին ասելով . « Նզովեալ , բարձէք ,
պարզեցէք հրով զանաստուած առասպելս » ։ և
նզովիւք ընկեցին յաթոռոյ զԱրիարիանոս և
զԵւսեբիոս և զԹոմինոս Նիկոմիդեայ , և հինգ
եպիսկոպոսս յեկեղեցւոյ նորա , և զԿրիսանոս
Սիւնոյ , զՆիկանորոս Կեսարացւոյ[1] , զԹէոդորիտոս
Լիդիոյ , և զԴարա Սոփոփոյ , զՍեբաս-
տիոս Թէոփիլոյ[2] , զԱստերիոս Կառաւանոս , և զառա-
ջնորդ Եւսեբիոս արքեպիսկոպոսաւ յառաջին ժո-

(1) Ըստ Աստուածաբանն Սոֆրոնիոս Դէլոյ ։
(2) Ըստ Աստուածաբանն Եւսեբիոս Տէրեղոյ ։

ղովոյն, ոչ համարեցան պատշաճ ընթեռ-նուլ:

Այս եղեն Թուղթ ի Թագաւորացն ի Թէ-ոդոսէ և ի Վաղէնտինիանոսէ, ոչ յաւելուլ և ոչ պակասեցուցանել ի հաւատոյ ուղղա-փառութեան Նիկիոյ, Կոստանդնուպօլսին և Եփեսոսին. այլ զնոյն հաստատել. փառս որոց դաւանեցին մի Տէր, մի Քրիստոս, մի Որդի, մի դէմ, մի բնութիւն յետ անճառ միաւորութեանն. նոյն Աստուած և մարդ կատարեալ, հոգի, մարմին, միտք, ճշմար-տապէս և ոչ կարծեօք:

Իսկ զհետ արձակման ժողովոյն, յորժամ գը-նացին (առաքեալքն) առ ի Լեւոնէ, և պատ-մեցին նմա զոր ինչ եղեւն, շարժեցաւ ի բարկութիւն Լեւոն, և առաքեաց կոչեաց առ ինքն զՓիլուբիանոս, և լուաւ նմա զդա-ւանութիւնն և հաճեցաւ. և այնչափ զայ-րացոյց Փիլուբիանոս զԼեւոն ընդդէմ Պետրո-կղոսի մանկանց, թէ «Արհամարհեցին զքո առա-ջինսն և նեստորական ասաց զքեզ.» եւ նա ի տարակուսի անկեալ խնդրէր հնարս ընկե-նուլ զԱղէքսանդրոս փոխանակ նախատանացն իւ-րոց: Յայնժամ ժամանակի պնդեցին Թագուհին, Եւդոկիայ և քոյր նորա Պուլքերիա զպատճա-ռըս առօթից ի Հռոմ, և ըստ պատշաճի մեծարեցան ի Վաղէնտինիանոսէ Թագաւորէն և յամենայն բնակչաց Հռոմայ: Այս արքայն

Վաղենտինիանոս առեալ զկինս երթայր ՚ի տաճար առաքելոցն Պետրոսի և Պաւղոսի, ուր կային նշխարք նոցա. և զայն խնդրեալ Լեւոնի, ընկեց զինքն ՚ի գետին ՚ի ներքոյ վարագուրին, և երերալ ՚ի վայր, և ոչ յառնէր ընդառաջ նոցա, մինչեւ վերացուցեալ զվարագոյրն՝ և ասացին զի լսցեն հեծեծանացն. և հարցեալ զպատճառն աղաչանացն, բազում հեծկլտանօք նուաղեցուցանել զնա, և ասէր (1). "Պատառեաց Դիոսկորոս զհաւատս ուղղափառս և արհամարհեցաւ աթոռ սուրբ Առաքելոցս ՚ի նմանէ:" Այլ նոքա մխիթարեցին զնա և ասեն. "Մի ինչ լաւ կամիցիս քոյդ՝ զոր ինչ հրամայես:" Այս կայսր զնոսա բարեխօս առ Թէոդոս թագաւորն, առ հօրեղբայրն. տիեզերականն ժողովոյ, խափանել զԴիոսկորոսին. և նոքա երդմամբ յանձն առին Այս ՚ի գաւառն կենալ թագաւորին և քեռ նորա Պուղքերիայ, գրեաց զնմին նոցին թուղթ աղաչանաց զի արասցէ ժողով յաղագս վերոյ քան զԴիոսկորոսին՝ քննել ուղղափառ զհաւատ սահմանն և չընդունել զնա ընդ. Աւետարանի շարժման վնասի: Իսկ կայսրն բուռն թագաւորին. Հրամայեաց ՚ի նոյն խնդրոյն. և ասաց. "Այս հաստատեալ եմ և հաւանեալ Ֆլաւեանու և Դիոսկորոսի սուրբ պատճառին, որք զա

(1) Յովհաննէս Նիկեցի:

տեցան զտումարն ։ Եւ ունէր զուգաբան ՝ Նիկո-
լայոսի անիծելոյ ։ Եւ ուղղափառութեանն
կեցեալ Թէոդոս Թագաւորին՝ մեռաւ յիւրում
ամսոյ, Թագաւորեալ քառասուն և երկու
ամ. զի ութամեայ Թագաւորեաց ։

Եւ Թագաւորեաց Մարկիանոս քեռոր-
դի Թագաւորին Թէոդոսի ընտրութեամբ
Պողքերիայ որ ծեր ոչէր և սաանց զրկ-
րութեան ։ Եւ Թագաւորեաց ամս վեց և
ամիս հինգ, որ և ասեն թէ պտղնկութեամբ
միաւորեալ էր ընդ Պողքերիայ յառաջագոյն
Եւ յառաջին ամի Թագաւորութեան նորա
գայ Թուղթ աղաչանաց Դ ։ Եւ ունէր այլ նոյն
օրինակ զոր յառաջագոյն գրեաց, վասն ժո-
ղովոյ առ Մարկիանոս և առ Պողքեր ։ Յի-
շեցուցանելով նմա զկանոնս խոստումն ։
Եւ եա բերել առ նոսա զկեր տումարն, զի
նոցա սաստիկ և հրամանաւ չըլեցուցանեն
ընդ աշխարհն առաքական առ եպիսկոպոսս,
զի ձեռնարկ տարացեն ՝ի տումարն նորա քան
զժողովն ։ Եւ նոքա հաւանեցան վասն եր-
կու պատճառի. առաջինն՝ վասն խոստմանն
և երդմանն Պողքերի, և երկրորդ՝ զի օրէնք
էր չդնել Թագաւոր ՝ի Կոստանդնուպոլիս ա-
ռանց Թագաւորին Հռոմայ և Հայրապետին
Եւ այս առանց նոցա եղեւ, և յերկիւղէ զի
էին վասն մխոդման, (վասն այնորիկ) գրեցին
Թուղթ աղաչանաց և ապաշխարութեան յերե-

տայ Թագաւորին և Պօղքերայ, և իշխանօքն և 'ի Լեւոնէ եկեալ եպիսկոպոսօքն առաքեցին ընդ աշխարհ, և 'ի հաւան ածին ձեռագրով չորս հարիւր քառասուն և վեց եպիսկոպոս ։

Եւ յորժամ դարձան և տարան առ Թագաւորն և առ Պօղքեր զԼեւոնի տումարն, յորում կայր չորս հարիւր քառասուն և վեց եպիսկոպոսաց ձեռագիրք, խնդացին և իւրեանք այլ ձեռնագրեցին. և հրաման ետուն ժողովել ընդ ամենայն երկիր՝ բաց 'ի Հայոց, որ չէր ընդ իշխանութեամբ նոցա։ Եւ յերկրորդ ամին Մարկիանէի՝ ժողովեցան եպիսկոպոսք վեց հարիւր. և գլխաւորք էին այսոքիկ. 'ի Հռովմէ փոխանորդ Լեւոնի՝ Տրամոպիկոս, Լիտօրաս, Լիկինիոս, Նակողայոն. Յոբնաղ Երուսաղէմի, Դէոսկորոս՝ Աղէքսանդրի, Դոմնոս՝ Անտիոքայ, Վասիլիոս Սելեւկիոյ, և Պետրոս Կորինթացին՝ եպիսկոպոսն Գաղատացւոց և գլխաւոր Փղշտացւոց աշխարհին, և Թէոդորիտոս զոր Կիւրեղ նզովեալ էր Անտիոքա՝ եդին գլուխ ժողովոյն. և ասաց Դէոսկորոս. «Ո՞նչ է այդ անօրէնութիւն. առէ տառապեալն Պաւղոս, թէ — Որ քակեցին՝ վերստին շինեցեմ, յանցաւոր առնեմ զանձն իմ (1)։ — Ո՛ քակեալդ նզովեալ զիարդ

(1) Թղ. առ Գաղատացիս. Բ. 20։

դնէք գլուխ, և չինիչ զմեռեալդ։» Եւ օգ-
նէր նմա զատուսջինն Յորնաղ. և շարժեցան
և եղեն ամենին ընդ Դէոսկորոսի և ասացին.
«Ալիւրեդ ամհմանեաց նզովիւք, որ այլ նոր
իրք չդնիցի. և մեք զնոյնն ասեմք, նզովեալ
եղիցին որ այլ նոր սահման դնեն և կամ
նզովեալն Ալիւրղի ընդունին։» Եւ յետ այ-
սորիկ թագաւորն սկսաւ փաղաքշել, և ինքն
անձամբ սպասաւորէր, և աղաչէր և կաշա-
ռէր. և եա Յորնաղայ երեք գաւառ ՚ի
Փղշտացւոց աշխարհէն. և բազում թախան-
ձանօք ած զնա ՚ի հաւան չորս հարիւր քա-
ռասուն և վեց եպիսկոպոսօքն, որ նախ ձեռ-
նագրեալ էին։ Եւ մնացին յուղղափառութե
ընդ Դէոսկորոսի երկերիւր յիսուն և չորս,
որ կրեցին բանդ և կապանս և նեղութիւնս
և մահ, և ոչ մերժեցան ՚ի տիրոյն Քրիստո-
սի։ Եւ հաւանեալքն առաջարկին Լեւոնի, եր-
կու բնութիւն ասացին յատկացեալ, և խա-
բէութեամբ զնոյն Նեստորականին, զի թէ
յատկանաց բնութիւն մարդոյն ըստ նմա
չարչարեցի. զիարդ է Նեստորականին։ Եւ
լցան արեւելք խաւարութեամբ և սգեամբ.
երկու ամ և կէս յամեաց ժողովն. և դար-
ձան աքսորեալքն և նզովեալքն ՚ի Ալիւրղէ և
՚ի Դէոսկորոսէ ՚ի պատիւ և յիշխանութիւն
զօրականօք և թղթով թագաւորականաւ.
ընդ որս և Յորնաղ գնաց յԵրուսաղէմ։

Եւ եղեւ խռովութիւն մեծ յԵրուսաղէմ, զի չընդունէին զնա, եւ ձեռնադրեցին իւրեանց պատրիարք զԹէոդոսիոս (1). եւ Յոբնաղ գրեաց առ Մարկիանէ, եւ առաքեաց զօրագլուխ զօրք, եւ հանին զԹէոդոսիոս եւ հաստատեցին զՅոբնաղ։ Եւ շըրջէր վերստին ընդ աշխարհն Պաղեստինէ եւ ընդ Փղիշտ, եւ դարձուցանէր ՚ի միաբանութիւն. եւ զուղղափառսն ծեծէին եւ հալածէին, յափշտակէին զինչսն. եւ բազումք ՚ի Հրէից շրջէին եւ կոտորէին զուղղափառսն։ Իսկ ՚ի Պետրոսէ պատկառէին ՚ի Գաղղաւոցն եպիսկոպոսէ, զոր առեալ որդի Թագաւորին Վրաց պատանեակ լեալ ՚ի Կոստանդինուպոլիս եւ յօժարեալ ՚ի խոտոր կրօնս, եղեւ հաւանական առաքինութեամբ. եւ հալածեալ արտորին եպիսկոպոսն։ Եւ սա յանդիմանեաց զՄարկիանոս, եւ նզովեաց զժողովն, եւ գնաց արտաքսութեամբ։ Եւ ոչ ոք իշխէր ընդդիմանալ նմա վասն գերազանցեալ առաքինութեանն նորա։ Այս Պետրոս գրեաց ՚ի Հայս, եւ երանեաց վասն ոչ լինելոյ նոցա ՚ի ժողովն, եւ առաց յայտնապէս. «Ի քաղ-

(1) Արտաքսեալ զԹէոդոսիոս հաւանորէն էր կրօնաւոր որ յանդուգն բարուք. եւ վասն եկեալ յանցանաց ապաքարկեալ յԱղեքսանդրիոյ եւ փախուցեալ ՚ի Պաղեստինէ ունել զաթոռըն Երուսաղէմի ՚ի ժամանակի զի Յոբնաղ ՚ի ժողովն դատանէր Քաղկեդոնի.

կեղծն ուրացան զՔրիստոս. դուք պինդ կացէք 'ի հայրենի հաւատդ որ շնորհեցաւ ձեզ 'ի Տեառնէ և աշխարհիդ ձեր. զի որպէս երբեմն սերմն մարդկութեանս այդ ուստի սփռեցաւ ընդ աշխարհ, նոյնպէս առ ձեզ պահեցաւ սերմն ուղղափառ հաւատոյ. և 'ի ձէնջ տարածելոց է ընդ բազումս։ Ողջ լերուք յանուանն վէմն Քրիստոս, որդեակք իմ։ » Ընդ որս և մեք հաւատացեալքս 'ի յԱստուած Հայրն ամենակալ, և յՈրդին միածին 'ի Տէրն և 'ի Փրկիչն մեր Յիսուս Քրիստոս, և 'ի Հոգին սուրբ Աստուած ճշմարիտ, փառաւորեմք զսուրբ Երրորդութիւնն և զմի Աստուածութիւնն, այժմ և հանապազ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

Բ

Յովհաննու միայնակեցի տեսանողի, աշակեր_տի Գէորգայ եպիսկոպոսի Կիլիկեցւոյ, եթէ ա_նօրէն եւ ամպարտաւան ժողովն Քաղկեդոնի 'ի բարկութենէն Աստուծոյ եւ 'ի թողլոյ 'ի ձե_ռաց եղեւ եւ ոչ 'ի Հոգւոյն Սրբոյ, որպէս Նի_կիայն, Կոստանդնուպօլսին եւ Եփեսոսին. եւ վկայեն այսմ նախատեսութիւնք սրբոցն որ ե_ղեն յառաջագոյն եւ որ զկնի ժողովոյն.

Ա. « ԱՅՍՄ ապացոյց սկիզբն Նեստոր ե_ղեւ, զոր պատմեաց մեզ հայրն մեր և հայ_րապետն սուրբն Պետրոս. եթէ՝ Ես էի 'ի Կոստանդինուպօլիս, և 'ի տօնի սրբոց Բա_դաանիցն հայեցաւ Նեստոր 'ի պատկեր Տի_րամօրն որ կայր յեկեղեցին և ասաց. « Մի՛ պարծիր, ով Մարիամ, թէ զԱստուած ծը_նար. զի ոչ ծնար զԱստուած, այլ դու մարդ ես և մարդ ծնար։» Եւ 'ի նոյն ժամն ըկեցաւ 'ի դիւէ, և զարկաւ զգետնի, և բարձեալ սարկաւագացն տարան 'ի յարկս իւր։ Եւ այս եղեւ սկիզբն պղտորման և ամբոխի սուրբ Եկեղեցւոյ։ »

Բ. « Պատմէր մեզ նոյն հայրն մեր վասն Գաղակիոսի ուռհայեցւոյ, որ էր այր սուրբ միայնաւոր, և ունէր հոգի մարգարէութեան.

սա լուաւ զհերձուածն Իբասայ (1), և սաստեալ նմա և զայրացեալ եկն 'ի Փիլիշա, և կայր հանդարտութեամբ։ Եւ էր անդ Իսիլոս եպիսկոպոս, այր սուրբ և սքանչելի, և հանապազ գայր առ նա 'ի Գաղացւոց քաղաքէն վասն հոգեւոր իրաց. և յաւուր միում եղեւ 'ի զարմացման, և հարցեալ զնէ զպատճառն՝ ասէ ցՊետրոս. «Յառնէ թագաւոր մի Մարկիանոս անուն, և առնէ ժողով և հաստատէ զուղղափառսն. և կրեմք ես և դու, և 'ի նոյն կատարիմք։» Եւ էր այս յառաջ քան զեւթն ամն ժողովոյն։»

Գ. «Նոյն յիշեցեալն Պաղակիոս յաւուր միում ետես տեսիլ, և սկսաւ ասել. «Վա՜յ Պողքեր, վա՜յ Պողքեր.» և ժողովեցան 'ի հարցանել, և ասաց. «Պողքեր՝ որ նուիրեաց զինքն Աստուծոյ, պատնկեալ անկանի յԱստուծոյ, և հալածէ զուղղափառ հաւատացեալսն 'ի նա 'ի ձեռն Մարկիանոսի։»

Դ. «Պատմեաց մեզ Պաղակիոս վասն Պամփիլոսի սարկաւագի։ «Յաւուր միում, ասէ, աղօթէր 'ի սուրբն Գողգոթայ յԵրուսաղէմ, որ եղեւ 'ի հիացման, և սկսաւ ասել երիցս անգամ. «Վա՜յ Եւփիլիոս (Պրոյեկտոս)

(1) Իբաս եպիսկոպոս Եդեսիոյ համամիտ գասու Նեստորի խոստովանութեանն. վասն որոյ և 'ի բաց մերժեցաւ յաթոռոյն։ Այլ յետոյ 'ի Թագաւորութեանն ժողովոյն Քաղկեդոնի դարձաւ կրկին յաթոռն իւր և վախճան եղեւ ցեւտն։

պատրիարք Երուսաղէմի։» Եւ հարցեալ զնա՝ ասէ. «Այս Եւլիլոս որ տեսանէք պատուեալ յամենեցունց, լինի ժողով 'ի Բաղկեդոն, և ընկենուն յանարգանս և յաքսորս և 'ի մահ։»

Ե. «Եւ ասաց Պոլակիոս ցՊետրոս հայրապետ և ցՅուլեսփ 'ներքինի. «Այժմ կատարեցէք զգործանդ, զի զգուշանջիք եկեղեցւոյ զոր յանձնեալ ձեզ Աստուած։ Զի դայ ժամանակ, որ ոչ պարտայէք 'ի հալածանաց։» Եւ Պետրոս զարմացաւ և ասէ. «Զինչ ասես։» Եւ նա ասէ. «Տրամութիւն մեծ կրեսցէ սուրբ եկեղեցի յետ աւուրց. և յորժամ լինի, յիշեցէք զիս։» Եւ ինքն սկըսաւ միայն աղօթել զայս. «Տէր Աստուած իմ անսասան պահեա զիս յուղիղ հաւատս. և մի տանիր զիս 'ի ժամանակ տրտմութեան եկեղեցւոյ քո, այլ որպէս կամիս, առ զհոգիս՝ թէ՛ 'ի տուէ, թէ 'ի գիշերի, թէ 'ի տան և թէ 'ի բացեայ։» Եւ յաւուր միում երթալով նմա 'ի Ճանապարհ, ետես այր մի սուրբ և ասէ ցնա. «Յիշեա զիս յաղօթս քո։» Եւ ինքն անկեալ մեռաւ. և ազգ արարեալ առնն 'ի մերձակայ գեղջն, եկին և տարան, պատուով թաղեցին։»

Զ. «Պատմեաց մեզ Յովհաննէս քահանայն աղէքսանդրացի, թէ «Մինչ էի ես մանուկ, գնալ կամեցայ 'ի մեծ քաղաքն Ատալիս յուսումն իմաստասիրութեան, և

'ի գնալն մտի յայրն ուր կայր մարգարէն մե-
ռեալ. և սկսայ աղօթել՝ հանդիպիլ հաճոյի-
ցըն Աստուծոյ. և եղև ձայն առ իս. «Ար-
դեանկ չկայ խաղաղութիւն, չկայ ժամանակ
բարւոյ. զի յառնէ Թագաւոր Մարկիանէ
անուն և առնէ ժողով, ուր ուրանան ըզ-
մահն Աստուծոյ խաչիւ. և յառնէ պատրի-
արք ուղղափառ Դէոսկորոս անուն, որ կայ
ընդդէմ չար ժողովոյն, և 'ի նոյնն կատարի
վկայութեամբ. և փոխէ զդաւանութիւն
նորա Տիմոթէոս անուն. և չփոլթ ժողովոյն
մնայ մինչև ց'Նեռնն:»

Է. «Հայրն Օհնան որ կոչէր մարգարէ,
'ի Բրազըրու գեղջէ՝ փղշտացի, ասաց ցհայ-
րըն Մոնեփաննոս. «Թէ կամիս բարեգոր-
ծութիւն առնել, արդ արա. եթէ կամիս
յօտարութիւն գնալ, արի գնա, զի ժողով
կամի լինել չար, և հալածումն յառնէ ե-
կեղեցւոյ:» Եւ ինքն խնդրեաց յԱստուծոյ
մահ, և ննջեաց քան զժողովն Քաղկեդոնի
յառաջ:»

Ը. «Պատմեաց հայրն Անաստոս Պամ-
փիլեցի գլուխ եղբարց, թէ «Այր մի սուրբ
բնակէր յառանձնական տեղւոջ, և եկն առ-
նա սատանայ և ասէ. Հնազանդեաց ինձ:
Եւ նա ասէ. Մ'ի, քաւ քեզ(1): Եւ ասէ
սատանայ. Չհնազանդիս. ահա առնեմ ժո-

(1) Ցօրինակիս Մի՛ քաւ քեզ.

զով որ ամենեքեան հնազանդին ինձ։ Եւ
զայս ասաց զի հաւանեցոյց զժողովն ասել.
թէ ոչ խաչեցաւ Աստուած, այլ մարդն։”

Թ. “Նախ քան զժողովն, յորժամ կամէր
լինել, նսեմացաւ արեգակն. և տեղաց օդ
քարինս և հող. և քարինքն որպէս ձեռա-
գործ էին մարդկան։ Եւ ոմանք Երուսաղէ-
մացիք և Փղշտացիք առին ի ձեռս և կու-
րացան։ Եւ Եւսեբի առեալ ի քարանցն ա-
ռաքեաց առ Եւդոքսիա ի Կոստանդնուպօ-
լիս. և գուշակեաց թէ՝ պատճառ խաւա-
րման եկեղեցւոյ լինելոյ է։”

Ժ. “Եւ Պետրոս և Անդրէ աշակերտանի իւր
վկայեցին, թէ յորժամ եղեւ ժողովն, կու-
րացեալքն այն ծածկէին զաչս իւրեանց ա-
րեամբ սպանելոյն վասն ուղղափառութեան,
և բժշկէին։”

ԺԱ. “Եւ յետ ժողովոյն, ի Կեսարիա
յորժամ վիճէին Քաղկեդոնացիքն, թէ մար-
դըն խաչեցաւ, եղեւ պատարագն իւրեանց
միս և արիւն մարդոյ. և չկարացին ճաշա-
կել, և մնաց առ բազում պահեալ։

ԺԲ. “Եւ յորժամ զառաջինն Թագն ի
գլուխն եդաւ Մարկիանոսի, խաւար կալաւ
զամենայն երկիր, գուշակելով զխաւարումն
եկեղեցւոյ. և ինքն ասաց թէ՝ “Այսն նշանա-
կեաց որ մինչեւ յիս խաւար էին աշխարհքս,
և ինեւ սկսանի լոյս և բարութիւն։”

ԺԴ. "Յեկեղեցւոյն վերայ, որ շինեալ կայ 'ի տեղւոջ համբառնալոյ Տեառն, կայր խաչ մի ոսկեղէն, և ընդ լինել ժողովոյն՝ յանկարծ այրեցաւ և փոշի եղեւ, և սուգ եղեւ ժողովրդոցն. և գրեցին 'ի Կոստանդնուպօլիս, և առաքեցին խաչ պղնձի և եդին 'ի տեղւոջն։"

ԺԳ. "Ասաց հայրն Եսայի թէ՝ "Ասաց ինձ հայրն Պօղոս Եթէովպացի, որ էր հարիւր և տասն ամաց. թէ յետ քսան ամի լինի շփոթ մեծապէս 'ի ձեռն Մարկիանէի, որ թագաւորէ վեց ամ։ Եւ զկնի լինի սակաւ մի խաղաղութիւն եկեղեցւոյ, և դառնան անդրէն 'ի նոյն չարիս մինչեւ 'ի սուտ Քըրիստոսն։"

ԺԵ. "Ասաց հայրն Զենոն, որ ասի Ե-[illegible], որ յանդիման (1) Աղէքսանդրի էր, թէ "Գնացի առ նոյն հայրն Եսայի, և տեսի որ զսիրայն 'ի ձեռքն ունէր, և միտք իւր վերացեալ էր, և կարծեցի թէ աղօթէր, և դարձայ. և կոչեաց զիս և ասէ ցիս. Գըրեա՛, թէ սուրբն Տիմոթէոս, որ այսօր յաքսորս է, յետ սակաւ ժամանակի դառնայ, և կանգնէ զուղղափառութիւնն երկու ամ, և ապա ննջէ։ Եւ յետ իւր լինի սարկաւագապետն եպիսկոպոս. և յաւուրսն յայնոսիկ լինի պատառումն յեկեղեցի, որ ոչ ող-

(1) Յօրինակին յանդրանոյն ։

ջանայ մինչ 'ի յայտնել պիղծ Ներոնին ։»

ԺԶ. «Հայրն Պաւղոս անապատացին պատմեաց, թէ «Մին միայնակեաց տեսանող տեսանէր, զի ժողովեալ էին ամենայն եպիսկոպոսք և վառէին թոնիր. և կալան լուսապատկեր երիտասարդ մի, և ձգեցին 'ի ներքս և ծեփեցին. և յետ երեք աւուր ետես ելեալ, և ասէ Տէր. «Ով էին որ այրէին ըզքեզ, և զիարդ զերծար»։ Եւ ասէ. «Հրեայքն Նեստորականք, Քաղկեդոնեայք եպիսկոպոսուքըն, որ ասեն՝ մարդն խաչեցաւ, և այրեն զեկեղեցի իմ։ Եւ ծեր մի որ ոչ միաբանեաց ընդ նոսա, զերծոյց զիս ամենեւին յայրմանէն։ Եւ ասեմ. Տէր, ո՞վ էր նա։ Եւ ասէ, Դէոսկորոս. և որպէս կիւրենացին էր Աթանաս, որ եբարձ զխաչն իմ. և Կիւրենա աշխարհէ Եգիպտոյ, որ բառնան զխաչն իմ պարծանաց 'ի ձեռն Դէոսկորեայ եւ պահեն զուղղափառութիւն ։»

ԺԷ. «Տիմոթէոս 'ի ժամ ննջման իւրոյ պատմեաց, թէ «Մինչ մանուկն էի և երթայի 'ի դպրոց, հանդիպեցաւ ինձ փառաւորեալ ծեր մի, և համբուրեաց զգլուխ իմ և ասաց երեք անգամ. Ողջոյն ընդ քեզ Տիմոթէոս, հայրապետ կատարելութեան (1)։»

ԺԸ. «Եւ դարձեալ ասէ նոյն Տիմոթէոս,

(1) Միւսն յաւելու. Դու լինիս պարծանք ուղղափառեան աւանդոյ Քրիստոսի ։

թէ «Ի տեսլեանն երթայի ես 'ի Սեղովամ, և տեսի վանք մի աւերակ. և դարձեալ եկին մրգաբեր ծառքն 'ի փուշ և այգին բեկո-տեալ. և հարցի թէ այս ի՞նչ է. և ասէ ոմն ցիս. «Այս վանքն Եւթիմիոսի (Յորնաղի) է, յորմէ կոչեցաւ յեպիսկոպոսութիւն, և եղեւ հակառակ Դիոսկորոսի 'ի ժողովն Քաղկեդոնի. և կատարեցաւ առ նա բանն, թէ «Եղիցի բնակութիւն նորա աւերակ, և 'ի յարկս նորա մի ոք իցէ որ բնակիցէ [1]։»

ԺԹ. «Ի յաղուհացան շրջէր Եւթիմիոս ըստ հին ժամանակին 'ի վանորայսն, և գնաց 'ի դուռն տեսանողի մենաւորի ումեմն. և փակեաց ընդդէմ նորա։ Եւ նա բախէր. և ասէ մենաւորն. «Դնա սուտ քրիստոս, գնա Յուդա մատնիչ։» Եւ ասէ. «Պահքն տարեալ է զխելքն։» Եւ գնացին ամօթով։»

Ի. «Անագնոս [2] մի յԵրուսաղէմ 'ի Պրոպատիկէն տեսանէր զՏէրն, զի մտանէր 'ի Տաճարն հրեշտակօք, որ ունէին լապտերս չքնեղս, և ասէր. «Մնացանն զերախտիս իմ և զպարգեւսն իմ։ Եղկելին Եւթիմիոս արար զտունս իմ այրս աւազակաց, բոզանոց և պոռնկանոց և չնանաց։» Եւ բացաւ առաջի նորա խորհրդանոցն, և ակիհն էր աղտեղի և փոշոտեալ հանդերձիւ ծածկեալ. և ա-

(1) Սաղմոս. ԿԸ. 26։
(2) Ընթերցող։

ւոյ Տէրն. «Հանէք, ձգեցէք, զի ոչ է իմ դատ»: Եւ ցանապանմանն ասէ. «Պաղ տանիք»: Եւ նա ասէ. «Ողորմութեամբ օգնեա՛ ինձ Տէր»: Եւ ել Տէրն և գնաց: Եւ այս տեսիլ յայտնի եղեւ ամենայն քաղաքին. և լուաւ Իւլինիոս թէ համբաւեցաւ տեսիլն. և 'ի գիշերին աներեւոյթ արարին զմանուկն. եւ թէ զի՞նչ արարին, Աստուած գիտէ»:

ԻԱ. «Յաւուրսն յայնոսիկ Պետրոս ոմն սուրբ, ետես զսուրբ խորհուրդն ապականեալ. և այլ ոչ եւս հաղորդեցաւ մինչեւ ցմահ»:

ԻԲ. «Այն ճգնաւորն որ Գաւրոս անուն, որ բնակեալ էր հեռի յԵրուսաղեմէ հնգետասան միլ, տեսանէր դաշտ մի, և 'ի մէջ դաշտին բլուր մի, և 'ի բլրին խորան մի, և 'ի վերայ խորանին սեղան մի ոսկի՝ ակամբք և մարգարտով զարդարեալ. և ցոլմունք շառաւիղաց հրեղինաց հատանէին 'ի նմանէ. և շուրջ զնովաւ բազմութիւն զօրաց՝ որ կային նմա 'ի պաշտօն. և եղեւ ձայն յերկնից որ ասէր. «Նզովեալք են ամենեքեան որ ասեն երկու բնութիւն»: Եւ որք շուրջ զխորանաւն կային, ասացին. Ամէն: Եւ ազինք ամենայն լցեալ ունէին զդաշտն սատանեայք յոյժ: Եւ եղեւ այլ ձայն որ ասէր. «Նզովեալք եղիցին որ բաժանեն զմին զանբաժանելին. Նզովեալք եղիցին ուրացողքն

զվկնեաւ և ամենեքեան ազատակէ լին. Ամէն :»

ԻԳ. «Նոյն յետ. սակաւ մի առաքին զՍիւ- նէոս զի անցանէր, և ասաց. «Աստն այսօրիկ անցանեմ ընդ քեզ, զի այլ անկն ոչ ունիմ տեսանել զքեզ. 'ի պատերազմ երթամք, և նեղութիւն ունիմք կրել. կամ կոխել ընդ խորհուրդն Աստուծոյ կայ առաջի; կամ մե- ռանիլ. զի խնդրեն 'ի մէնջ ուրանալ զՀայրե- նի հաւատս մեր, և զՄաքսիմին և զՀռոմէից խոստովանել, թէ ոչ էր Աստուած որ չար- չարեցաւ և մեռաւ (1) :»

ԻԴ. «Օհեա այսր եռեւս նոյն ինքն ծերն Պաւղոս զՅորդանան մերկ կանգնեալ յանկեան մի և սեւացեալ երեսն զմխոան : Նա ասէ ծերն. «Ընդէ՞ր է այդպէս» Նա ասէ. «Տեսա- նեմ զամօթ իմ, զի ոսկի բազում ժողովեալ եմ սուտ քրիստոսին, այն որ պատերազմե- լոց է ընդ բնութիւն հօրդ :» Նա խնայեաւ ծերն, թէ ընդ մարդկայնոյն բնութիւնս է պատերազմելոց, որ 'ի հօրդ առնեղծեալ :»

ԻԵ. «Էր վանք մի 'ի սահմանս Տրապո- լեայ, (որոյ) առաջնորդ էին անուն Պանտոփրի- ոս, որ եղեալ էր 'ի Հայրէէ եպիսկոպոս : Նա Վասիլիոս եպիսկոպոսն Սելեւկիոյ մինչ եր- թայր 'ի ժողովն Քաղկեդոնի, տարաւ զնա

(1) Թարգմանիչն 'ի բացատրութիւն անուանս Իմմանուէլ կամ Էմմանուէլ յաւելեալ ունէր աստ զայս բան. «Մեր բա- նակս Ցորդանայ էր այս :»

՚ի հետ. և ետես զի զառաջինն ամենեքեան Նզովէին զատողսն երկու բնութեան, միաբանեալքն ընդ Դէոսկորոսի. և յետոյ դարձեալ ուրացան զմինն և աքսորեցին զԴէոսկորոս. և Նորա արամեալ արգելեալ զինքն ՚ի տուն մի, և արտասուօք հայցէր ինքն յԱստուծոյ յայտնել նմա զկամս իւր: Եւ եղեւ ՚ի հիացման, և տեսանէր կոնդակ մի ոսկեգիր տարածեալ ՚ի կամարէն երկնից մինչև ՚ի վայր, և յերկուց կողմանց՝ գրեալ լուսաւոր գրով. "Նզովեալ լիցի ժողովն Քաղկեդոնի. ուրացան զիս, ուրացան զիս. Նզովեալ եղիցին, Նզովեալ եղիցին:" Եւ ՚ի գիշերին մտեալ ՚ի նա, գնաց և պահեաց զքաղաքն Տրապոլիս յուղղափառութեան հնգետասան ամ:"

ԻԶ. "Ստեփաննոս հայր եղբարց, ՚ի Սելեւկիայ Դուկու վանից, ասաց թէ "Չհաւատամ թէ Սախլիոս եպիսկոպոս անկաւ ՚ի ճշմարտութենէն, զի գիտուն և (այր) շնորհաց է:" Եւ յորժամ դարձաւ ՚ի ժողովոյն, խնդրեաց ՚ի Տեառնէ ցուցանել նմա՝ թէ ունիցի՞ զուղղափառութիւն. և տեսանէ տեսիլ՝ զի մտանէր յեկեղեցին, և պատուեցին զնա ժողովուրդքն. և եմուտ ընդ նմա այր մի լուսաւոր. և յորժամ կամէր բանալ զբերանն և ասել աղօթս, էած զմատն ՚ի բերանն, և դարձոյց եհան զնա յեկեղեցւոյն

և ասէ. «Չես արժանի. այլ որպէս դարձու-
ցեր դու զերեսդ յԱստուծոյ, դարձուսցէ
Աստուած զիւրն 'ի քէն»։

ԻԷ. «Այս Սոփրոնիոս խնդրեաց յԱս-
տուծոյ ցուցանել նմա ստուգութեամբ,
թէ զի՞նչ կոչի ժողովն Քաղկեդոնի. և տե-
սանէր զմի յառաքելոցն Քրիստոսի, որ տա-
նէր զնա յարքունիս, ուր կային եպիսկոպոսք
ժողովոյն, և ասէ. «Այս են ատելիքն Քրիս-
տոսի, այս են ուրացողք նորա»։ Եւ ետ նր-
մա խարազան և ասէ. «Հան զամենեսեան
զատելիքդ Քրիստոսի»։

ԻԸ. «Այր մի հոգևորս Ռոմանոս ա-
նուն, 'ի գեղջէ Աբելմէուլայ (Պաղեստի-
նի) առաջնորդ եղբարց վեցհարիւրոց. որք
ասէին ընդ նա, թէ «Ընդէ՞ր լռեալ կաս,
և ոչ նախանձիս զնախանձ Տեառն վասն չար
ժողովոյն Քաղկեդոնի»։ Եւ ասաց. «Ներե-
ցէք ինձ զաւուրս սակաւ»։ Եւ գնաց ընդ ա-
նապատն 'ի կողմանս հարաւոյ և աղօթեաց
անսուաղ տասն օր. և խնդրեաց 'ի Տեառ-
նէ յայտնել նմա զճշմարտութիւնն։ Եւ ե-
ղեւ ձայն առ նա. «Գնա պահեա զհաւատն
Նիկիոյ»։ Եւ չոգաւ պատմեաց եղբարցն,
և նորա ասեն. «Իսկ Յոյնք ասեն թէ զնոյն
մեք ունիմք, այդ զի՞նչ է»։ Եւ դարձեալ
գնաց կրկնեաց հայրն զպահքն. և եղեւ
ձայն. «Գնա ընդ Պետրոսի, Դէոսկորոսի,

Գրիգորի Աստուածաբանին, Գրիգորի Նիւ-
սացւոյ, Բարսղի, Գրիգորի սքանչելագործին»։
Եւ գնաց պատմեաց վանիցն. և նոքա ասեն.
«Այսմ Քրիստոսի սրբեա զմեր սիրտս, զի և
նոքա ասեն, թէ մեք զԳրիգորին և զԲարսղին ունիմք և զայլն 'ի յուղղափառացն հաս-
տատեցաք»։ Եւ գնաց երրորդեաց զպահքն.
և եւեթ տումար պարզեալ յերկնից մինչեւ
յինքն, և էր գրեալ. «Աւրացան զիս 'ի Քաղ-
կեդոն, և անցին ընդ սահման ուղղափառ-
ացն. վայ է նոցա, և նզովք է բաժին նո-
ցա»։ Եւ իբրեւ ընթերցաւ, ոչ գնաց առ
եղբարսն, այլ յԵրուսաղէմ գնացեալ պատ-
մեաց։ Եւ շարժեցան եկեղեցականքն 'ի վե-
րայ Յոբնաղիոյ։ Եւ ընկեցին 'ի յաթոռոյն և
եդին պատրիարք զԹէոդոսիոս։ Եւ լուաւ
Մարկիանէ, և առաքեաց վերստին հաս-
տատեաց զՅոբնաղ յԵրուսաղէմ։»

ԻԹ. «Պատմեաց քահանայն Աւփիլոս կե-
սարացին, թէ «Մինչ էր Տիմոթէոս յաքսորս
'ի Խերսոնեսոնաս կղզի (1), գնացի առ նա,
և տեսի յոտս նորա վէրս սաստիկ, նա՝ սուր
անբժշկելի. և մերձակայքն ոչ դարմանէին
զնա. և ես աղաչեցի զի թոյլ տայցէ ինձ հը-
պիլ և մաքրել զթարախն, և ասէ ցիս. «Ոչ
տեսանես զպի յաչս իմ»։ Եւ ասեմ՝ «Այո»։
Եւ ասէ ցիս. «Մինչ կայի ես 'ի ժողովն Քաղ-

(1) Ըստ այլ Թարգմանութեան Խերսոնեսոս։

հերոնի, և առանձնացեալ կայի յաղօթս, երեւեցաւ ինձ սեաւ մի Եթեովպացի. և ունէր 'ի ձեռին տումար մի, յորում կայր ձեռագիր բազում եպիսկոպոսաց. և ասէ ցիս. «Ընդէ՞ր չդնես զձեռագիր քո 'ի սմա. դի՛ր, թէ չէ՝ աւից զոգիդ:» Եւ իբրեւ ոչ լուայ նմա, եզարկ զաչս իմ, և փայլեցաւ արիւն յաչացս իմ. և թողեաց թէ՝ փլաւ պատուղն. և պոհացեալ զԱստուծոյ, եդի զձեռս իմ անուամբն Քրիստոսի աչացս և բժշկեցայ, և մնաց սպիս յիշատակ իրացն: Նոյնպէս և այս վէրս 'ի սատանայէ է, որ կաղացոյց զիս. և արդ թող տուր, թէ պատեհ տեսանէ Տէր, կարող է բժշկել. և այս չէ շատ 'ի դիւական ժողովոյն ինձ:»

Լ. «Ասէ Պետրոս՝ զօրապետ Սարկիսանէի պատմեաց զօրապետոյն Զենոնի, թէ «Յորժ սիրով ընկալայ զժողովն Քաղկեդոնի. և էի հալածիչ ուղղափառացն, մինչեւ տեսի 'ի տեսլեան ոմն որ ասէր ցիս. «Իջարէդ 'ի բաց կաց. և եկ տես զոր ցուցանեմ քեզ:» Եւ տարաւ եցոյց ինձ տեղի անճառելի լուսով լցեալ. և կայր անդ Թէոդոս (1). և եցոյց (այլ) տեղի, յորում հուր բորբոքէր, և անդ կայր Սարկիսանոս և ամենայն դաւանողքն Լեւոնի. և զայն տեսեալ 'ի բաց կացի, և եղէ ընդ Դէոսկորոսի և ընդ Տիմոթէի:»

(1) Միւս Թարգմանութիւնն յաւելու և [illegible]

նեաց ուժգին և ասաց. «Ո՛նռաւ այսօր ուղղափառութիւն 'ի բազմաց. ահա փլաւ երկինքն, և ոչ ոք է որ ցաւի և ողբայ զաղէտս»։

ԼԶ. «Յորժամ էր Նեստոր յաքսորս 'ի Փեւքաս Եգիպտոսի, գնաց ոմն 'ի Թագաւորէն Կոմիտոս տալ հաւաք զօրացն արքունի. և երթեալ առ Նեստոր ասաց, թէ «Կամին մեծարել զքեզ 'ի ժողովն»։ Եւ զկնի այնորիկ եկն մագիստրոս ոմն 'ի խնդիր նմա. և ըմկլաւ ասել Նեստոր. «Ո՞հ թէ սուտ ասէի՝ թէ Մարիամ չէ Աստուածածին և ոչ ծնեալն 'ի նմանէ Աստուած»։ Եւ նոյն ժամայն թափեցաւ լեզուն, և սկսաւ ուտել զլեզուն և զայլ մարմինս, մինչեւ սատակեցաւ և գերեզմանն չընկալաւ զնա։ Եւ զայս պատմեաց Տիմոթէոս 'ի գիրս իւր»։

ԼԷ. «Փոտինոս միայնակեաց սկիւթացի, եկն յԵգիպտոս և ասաց. «Պետրոս հայր, մի՛ տրտմիր վասն չար ժողովոյն և Պռոտերի զոր առաքեցին աստ պատրիարք. քանզի երկնաւորն Երուսաղէմ աղաչեն զԱստուած վասն սուրբ եկեղեցւոյ և վաղագոյն սատակեն զՊռոտէր»։

ԼԸ. «Ոմն սարկաւագ Վասիլ անուն, աշակերտ հօրն Պետրոսի Թեբայեցւոյ, որ կեցեալ էր առանձնական երեսուն և հինգ ամ, եղեւ ձայն առ նա երկնաւոր, թէ «Ել յաշխարհ և օգնեա ուղղափառութեան»։

Եւ եկն 'ի Սիկիլիա գաւառ և բնակեաց անդ երկոտասան ամ։ Եւ եղեւ կրկին ձայն առ նա թէ՝ "Երթ յանդիմանեա զՆեստոր։" Եւ մինչ յանդիմանէր, և նա չլսէր, և առեալ զնա մագիստրոս ումն, տանջեաց զնա և արկ 'ի բանտ. և նա աղաչէր զՏէր 'ի բանտին, և յանկարծ անկաւ 'ի գլուխն Թէոդոսի Թագաւորին կղմինտր մի յօդուցն և չար ցաւեցոյց. և 'ի տեսլեանն ասացաւ նմա, թէ "Վասն Վասլի տանջանացն եղեւ քեզ այդ." զի յորժամ՝ յանդիմանէր զՆեստոր, Թագաւորն մօտ կայր և լռեաց։ Իսկ յորժամ՝ զտեսիլն ետես Թագաւորն, զահի հարաւ և եհան զՎասիլն 'ի բանտէն, և առեալ խրատ 'ի նմանէ և թողութիւն. և խրատն էր ժողովն Եփեսոսի որ եղեւ։"

ԼԹ. "Կին մի անունն Ալինէ (Հեղինէ) երկիւղած յԱստուծոյ, ետես տեսիլ թէ՝ "Յետ երեք ամի Նեստոր անուն լինի պատրիարք, և դու մի հաղորդիր 'ի նմանէ." բայց լռեաց զտեսիլն մինչ Վասիլն յանդիմանեաց զՆեստոր. զնոյն տեսիլ ետես և վասն ժողովոյն Քաղկեդոնի որ եղեւն։"

Խ. "Պատմեաց հայրն Պետրոս փիւնիկեցին, թէ "Մինչ մանուկն էի ես առ վարդապետին իմում, և էաք 'ի Կոստանդինուպօլիս, և անկաւ 'ի վերայ իմ հիացումն, և սկսայ որոնել՝ թէ զմարդ Երրորդութիւնն

միահաւասար է, և երեք՝ և մի է։» Եւ երեւեցաւ ինձ սուրբն Պետրոս առաքեալն, և եհան զիս 'ի բլուր մի, և եցոյց ինձ լոյս անպարագիր մեծութեամբ և անհաս, և ասաց. «Սա Հայրն։» Եւ եցոյց ինձ այլ լոյս նոյնպէս անպարագիր և ասաց. «Սա Որդին։» Եւ ասեմ. «Նման է Հօրն։» Եւ եցոյց ինձ այլ լոյս անպարագիր և ասէ. «Սա Հոգին Սուրբ։» Եւ ասեմ՝ նման է Հօր և Որդւոյ։» Բայց Որդին մարդկապէս փայլատակէր անճառ և անհասական, և կայր 'ի մէջն յաջմէ Հօրն, և սուրբ Հոգին յաջմէ Որդւոյ։»

ԽԱ. *«Անիծոս ոմն աղէքսանդրացի, որ մկրտեալ էր 'ի հօրէ մերմէ, ունէր կին Քաղկեդոնի աղանդոյն, և չմիաբանէր ընդ հաւատ առն՝ մինչև հիւանդացաւ մերձ 'ի մահ, և յափշտակեցաւ 'ի տեսիլ, և ետես դրախտ անպատմելի և ասացին. «Այս է տեղի առն քո։» Եւ ետես խաւար, և անտի գայր ձայն լալոյ. (և ասեն. «Այդ է տեղի այդմ աղանդոյ ուր կաս։»(1)) Եւ առողջացաւ և դարձաւ յուղղափառութիւն։»*

ԽԲ. *«Սաւտինէ, որ կոչի խոստովանութիւն, այսինքն խնամատար եկեղեցւոյ, էր յոյժ ողորմած, բայց խմորեալ էր 'ի ժողովս Քաղկեդոնի։ Եւ սա հիւանդացեալ ետես*

(1) Ի մէջ փակագծի եղեալն պակասէր յօրինակէս, և լրացուցաք 'ի միւս թարգմանութենէն.

տեսիլ նման ասացեալ կնոջն. և ետ տանել զինքն 'ի վանքն Բամանոսի, և հաղորդեցաւ յուղղափառութիւնն ։ Եւ յետ երեք աւուր ննջեաց. և իւր ողորմածութիւնն եղեւ պատճառ փրկութեան իւրոյ, որ չեթող զինքն 'ի կորստեան ։»

ԽԳ. «Պունիտոս ոմն երէց՝ ազգաւ Ֆռանգ, որ ոչ հաւանէր երկու բնութեանն՝ ոչ մտօք և ոչ բանիւ, ետես 'ի տեսլեանն հոտեալ մեռեալ մի 'ի սուրբ Յարութեանն, որ յանկարծակի կենդանացաւ. և ունէր 'ի ձեռին թուղթ ոսկէներկ արտաքոյ և ներքոյ. և յորժամ եբաց, լցեալ էր աղտեղութեամբ. և յորժամ զարթեաւ, մեկնեաց և ասաց. «Դարձեալ նորոգի աղանդն Քաղկեդոնի.» զի յայնժամ նորոգեալ էր 'ի Օենոնէ արքայէ ։»

ԽԴ. «Սարկաւագ մի սպասաւորէր սուրբ Յարութեանն (տաճարի) յԵրուսաղէմ. և եղեւ նմա շնալ ընդ կնոջ, և եմուտ ննջել զգիշերն 'ի սուրբն Գողգոթա. և եղեւ ձայն թէ՝ «Սպականեաց Յոբնաղ և աշակերտք իւր զտեղի սրբութեան իմոյ։» Եւ վաղիւն գաւաձգեալ 'ի փողոցին, և խոստովան եղեւ զեղծեալն. և լուեալ բազմաց ողջացան յաղանդոյն ։»

ԽԵ. «Պատմեաց Վասիլիոս երանելին թէ, 'ի գեղ մի էր Պատաւլինէ անուն ե-

րէց մի Քաղկեդոնիկ, որ վիճէր ընդ աշխար-
հականի ուղղափառի. և կատարումն լրացն
եղեւ, զի երէցն խնդրեաց հրով փորձել
զհաւատսն. և կապեցին զմէկ ձեռն ուղ-
ղափառին և զերիցուն ընդ միմեանս, և վա-
ռեցին 'ի ներքոյ հուր, և այրեցաւ ձեռն ե-
րիցուն, և ուղղափառն անհոգ կայր, և փա-
ռաւորեցին զՔրիստոս:»

ԽԶ. «Ի գիւղ մի անուն Սալտու, այր
մի Եպիփան անուն չհաղորդէր ընդ այլսն,
և երէցն սպառնացաւ, և նա առեալ զկինն
իւր փախեաւ. և երէցն նոյն օրն հարեալ
'ի բարկութենէն Աստուծոյ՝ մեռաւ: Եւ
դարձուցեալ զԵպիփան 'ի տուն իւր, ամէն
դեօղն դարձան յուղղափառութիւն:»

ԽԷ. «Յորժամ Պետրոս պատրիարքն էր
յԱղէքսանդրիա յաքսորս, եղեւ ձայն առ
Պիուր միայնաւորն սուրբ, թէ «Երի գնա
առ հայրն Պետրոս, և մխիթարեա զնա:» Եւ
առաջնորդեաց նմա սիւն լուսոյ, և ած զնա
ուր կայրն Պետրոս, 'ի տան միում: Եւ ետես
տանուտէրն շնորհ երկնաւոր 'ի վերայ նոցա,
և աղաչեաց մկրտել զորդին իւր, և դարձան
յուղղափառութիւն:»

ԽԸ. «Ետես հայրն Պիու, զի բազում
աբեղայք խաչ մի առեալ ձգէին առ իրեա-
րս և վիճէին. և ասաց թէ «Հերձուած
մի լինի, որ ոչ բժշկի մինչեւ 'ի կատարածս:»

ԽԹ. «Կին մի երանելի յԵրուսաղէմ Սուբ-ւակիա անուն, գնաց երկրպագել ՚ի տաճար Համբարձմանն, և ետես զՏիրամայրն անդ նստեալ փառօք, և յերեսս ՚ի վայր անկաւ. և Տիրուհին կանգնեաց զնա և ասէ. «Մի՛ վախեր, և կաց յուղղափառութեան, զի չարչարանք Որդւոյ իմոյ պլայլեցաւ ՚ի բերան պղծոց. և եղեւ եկեղեցի որպէս ընկոտորեալ անտառ առ լերամբ, և ոչ խաղաղի մինչեւ ՚ի կատարած:»

Ծ. «Լեւոնտիոս ասկաղոնացի, մարգարէացաւ վասն նորա Զենոն անապատական թէ՝ «Լինիս եպիսկոպոս, բայց ոչ մեռանիս եպիսկոպոս:» Եղեւ եպիսկոպոս և սիրելի Նեստորի. և ՚ի յաքսորելն Նեստորի, աղաչէր զՅոբնաղ հաստատել զՆեստորի աղանդն: Եւ ՚ի լինել ժողովոյն գնաց առ նա (Լեւոնտիոս) և ջանայր յոյժ յերկու բնութիւնն. և ՚ի դառնալն յիւր քաղաքն, կամեցան քարկոծ առնել, և փախեաւ ՚ի Կիպրոս, և բարկութեամբ (Տեառն) սատակեցաւ. և իւր ընտանիքն գնացին և բերէին զնա նաւով. և եղեւ հողմն սաստիկ և ընկեցին զնա ՚ի ծովն նաւորդքն, գիտելով թէ աշխարհական է, զի կայր աշխարհական մի այլ Կոստանդնուպօլսեցի մեռեալ. և այնպէս ՚ի գլուխ ել մարգարէութիւնն Զենոնի սրբոյ առնն Աստուծոյ:»

ԾԶ. "Թէոդոսիոս այր իմաստուն և սուրբ, տանջէր 'ի խորհուրդս իւր վասն երկու բնութեանցն, և խնդրէր յԱստուծոյ լալով՝ յայտնել նմա: Եւ երեւեցաւ նմա Յովհաննէս Աւետարանիչն և ասէ. "Որ էրն 'ի սկզբանէ, նա է զոր շօշափեցաք, զԲանն կենաց, և ոչ է երկու բնութիւն:" Եւ զայս լուեալ հաստատեցաւ 'ի մի բնութեանն:"

ԾԷ. "Այր մի սուրբ տեսեալ բազում ժողով եպիսկոպոսաց, և 'ի միջի նոցա Պաւղոս առաքեալ որ ասէր. "Այդ է իմ պատուէրն, զայդ ուսուցի. արդ եկայք առէք 'ի սափորս և լուացէք զերեսս ձեր" Եւ իբրեւ լուացին՝ ամենեքեան սեւացան, և ասէ. "Այդպէս ամենեքեան սեւացայք:"

ԾԸ. "Մարկիանէ ոմն աշխարհական յանդիմանեաց զՊամփիլայ եպիսկոպոսն, որ առնէր քարոզ երկու բնութիւն ասելով. և մատնեցին զնա տուկի (դըքսի) քաղաքին, և տանջեաց զնա արջառաջլօք. և այր մի լուսաւոր մօտ կայր նորա՝ եդեալ ձեռն, և ոչ ցաւէր նմա, սակայն իջանէր արիւն. և առաւ բժշկութիւն ցաւոց 'ի ժամուն յայնմիկ:"

ԾԹ. "Սուրբն Տիմոթէոս պատմեաց հօրն Յովհաննու յորժամ յաքսորս էր, թէ "Յորժամ կամէր լինել ժողովն Քաղկեդոնի, և եկին հրաւիրել զիս. և յայնմ գիշերի տանէին

ղիս յեկեղեցին 'ի պատարագի, և նշխարն էր սեւացեալ իբրեւ զածուխ, և բաժակն քացախ, և ոչ կարացի հաղորդել, և խնա-ցայ զոր կամէր լինել:»

Կ. «Ստատոս աբեղայ ուռհայեցի, ա-շակերտեցաւ հօրն մերում Պետրոսի և հա-ղորդեցաւ 'ի նմանէ, և յայնմ գիշերի նոր մկրտեալ տեսանէր զինքն, և ամն ծեր մեկ-նեաց, թէ յուղղափառութիւն դառնալ՝ նորանալ է սրբութեամբ:»

ԿԱ. «Թամամսխոն երէց պատմեաց մեզ, թէ «Յորժամ գայր հերետիկոս եպիսկոպոսն 'ի ժողովս Քաղկեդոնի, մկրտէի ես տղայ մի, և տեսայ ես և ժողովրդականքն, զի Հո-գին Սուրբ աղաւնակերպ ել յաւազանէն և գնայր, և ասաց յօդաւոր ձայնիւ, թէ «Ես ոչ այլ դառնամ յայդ աւազանդ:»

ԿԲ. «Պատմեաց մեզ հայրն Պետրոս, որ կայր իւր եկեղեցական մի, որ խոնարհեալ էր յաղանդն Քաղկեդոնի, և դիպեցաւ նմա 'ի նեղ շուկայ մի, և ջանաց դարձուցանել զե-րեսս իւր; և նեղ էր տեղին՝ չկարաց. և ե-կեղեցականն երկրպագելով ողջոյն ետ, և նա յամօթոյն էառ զողջոյնն. և յայնմ գիշե-րի տեսանէր դաշտ մի, ուր ժողովեալ կային ամենայն սուրբք, և Քրիստոս Աստուած 'ի մէջ նոցա փառօք նստեալ: Եւ գնաց եր-կրպագեաց նմա, և Տէրն դարձոյց զերեսս

իւր 'ի նմանէ. և գիտաց թէ այն է պատ-
ճառն, զի էառ զողջոյն հերետիկոսին, և ան-
կաւ յերեսս իւր. և մինչ բարեխօսէին ամե-
նայն սուրբք, ոչ հայեցաւ 'ի նա ։»

ԿԳ. «Ոմանք աշխարհականք արեւելեան
ուղղափառք գնացին ճանապարհաւ 'ի Բիւ-
րիտոնիա, և գնացին առ Մինակեաց մի, և
նա ասաց ցնոսա. «Լսեմ թէ ոչ հաղորդիք
յեկեղեցիսս մեր ։» Եւ նոքա ասեն. «Ու-
նիմք առ մեզ հաղորդ 'ի հօրցն մերոց ուղ-
ղափառաց, և նովաւ հրամանաւ հաղորդիմք ։»
Եւ նա սաստեաց և ասէ. «Դուք աշխար-
հականքդ և զիա՞րդ իշխէք նախատել զմեզ.
և զոր ունիք առ ձեզ, այդ չէ հաղորդ ։»
Եւ նոքա տրտմեցան և ասեն. «Զի՞նչ է
այս ։» Եւ յաւուր կիւրակէի առեալն զհա-
ղորդն իւրեանց և էր վառեալ լուսով և ա-
նոյշ հոտով. և ոմն 'ի նոցանէ հաւատացեալ
էր Մինակեցին, և տեսանէր զիւր մասն
միս արիւնաթաթախ, և մեղայ ասաց. և
հաստատեցան յիւրեանց կրօնսն, և փոխե-
ցաւ մասն և հաղորդէին անխիղճ ։»

ԿԴ. «Սոփրոնիոսի սարկաւագապետին
Երուսաղէմի քոյր մի կոյր կուսան սուրբ,
որ պահօք և աղօթիւք կատարէր զաւուրս
իւր. և եհաս 'ի կատարելութիւն այնչափ,
որ յորժամ երթայր յեկեղեցին սուրբ Սոփ-
րոնիոսի և Յովհաննու, տեսանէր զսուրբն

Ստեփաննոս և զՅովհաննէս. և յետ ժողո-
վոյն Քաղկեդոնի դարձեալ գնայր աղօթէր
ըստ սովորութեանն ընդ խմորեալն յաղան-
դըն: և երեւեալ նմա սուրբն Ստեփաննոս
ասէ. «Քոյր, երթ նիստ 'ի տան քո, մի գար
այսր. և մեք առ քեզ եամք. զի ընդ այս
ժողովոյս չկամիմք լինել ուրացողաց Քաղ-
կեդոնացւոց:»

ԿԵ. «Այրն մի ուղղափառ պամփիւլացի բը-
նակէր յԵրուսաղէմ, և գնաց ընդ մեծ ժո-
ղովոյ 'ի տաճար Համբարձմանն, և դիպեցաւ
նմա մնալ 'ի տաճար Համբարձմանն, և փա-
կեցաւ դուռնն, և զգիշերն աղօթեաց յե-
կեղեցին, և վաղւն չոգաւ 'ի խրճիթն.
Եւ յետ աւուրց կալաւ զնա ցաւ մահու,
և տեսանէր զի կային առ ընթեր նմա հրեշ-
տակք, և վիճէին ընդ նմա. դարձաւ առ
մերձակայսն և ասէ. «Տեսէք զինչ ասեն
ընդ իս մեղադրութիւն, թէ զիարդ վճա-
րես ուղղափառութեամբ զկեանս քո, և
համարես զքեզ կատարեալ, զի զանարժա-
նիցն պատարագն ետես և զհաղորդութիւ-
նըն, և աղօթեցեր ընդ նոսա:» Այն կինն
այն կանգնեալ 'ի հիւանդութենէն՝ ապաշ-
խարեաց, զի խնդրեաց յԱստուծոյ և ընկէց
զինքն յանդիման սեղանոյն Աստուծոյ, և
գոչէր արտասուօք թէ՝ զիարդ խոստովանեա-
ցուք զհաւատն ուղղափառ, յայտնեա մեզ

սուրբ եկեղեցի։ Եւ եղեւ ձայն 'ի սուրբ սեղանոյն և ասաց. «Որդին Աստուծոյ նոյն է որ ծնաւ 'ի կուսէն, նոյն է որ խաչեցաւ, նոյն է որ թաղեցաւ, նոյն է որ յարեաւ և գալոց է։»

ԿԶ. «ՅԱնատոլիա(1) Պամփիլացւոց կուսանաց վանաց առաջ մի կոյր, որում անուն էր Օսկի, և էին ուղղափառք։ Եւ յաւուր միում յափշտակեցաւ մտօք 'ի դրախտն, և ցուցին նմա զծառն կենաց. և տեսանէր թէ որպէս պարք մեղուաց գային և ջանային յարենալ 'ի ծառն կենաց։ Եւ սարկաւագ մի լոյս զգեցեալ հալածեաց զնոսա. և հարցանէր Օսկի թէ՝ «Զինչ է այդ։» Եւ ասէ սարկաւագն. «Ծառս Քրիստոս է, և մեղուքս ժողովն Քաղկեդոնի, որք չեն արժանի մերձենալ 'ի Քրիստոս։» Եւ մինչ եկն Եպոդոնիոս եպիսկոպոսն Անատոլիա(1), յանդիմանեաց ընդ նա Օսկի, թէ ընդէ՞ր ձեռագրեցեր 'ի տոմարին Լեւոնի։ Եւ նա ասաց. «Սատանամբ գրեցի, և ոչ մտօք։» Եւ ասէ Օսկի. «Մեռեալ ձեռք զիա՞րդ կարէ գրել առանց կենդանի մտանց։» Եւ հրաժարեաց 'ի նոյանէ իւր կուսանօքն։»

ԿԷ. «Լեւոնտիոս անապատական տեսանէր զեկեղեցի մերկ, և զխորհուրդն վայ-

(1) Յօրինակին խոտան.

թեալ, և ասէին. «Այս է նոցա եկեղեցին և պատարագն, որ չորրորդութիւն խոստովանեցան ՚ի Քաղկեդոն։»

ԿԸ. «Եւ այլ ոմն սուրբ և տեսանող տեսանէր զեկեղեցին Կոստանդինուպօլսի ախոռ լեալ, և լի անսուրբ անասնովք և գարշ և զազիր հոտով։»

ԿԹ. «(Սպիկտոխոս) եպիսկոպոս Հայրմանից Պամփիլոյ տեսանէր զեպիսկոպոսն Ամղէքոս զԱդեսեայ քաղաքի, այն՝ որ կոչէր ողորմած, և զԱպիփան Պերկացի՝ թաղեալ ՚ի ցեխս գարշ մինչև ցպարանոցն։ Եւ ասէ Ամղէքոս (ցԱպիփան). «Դու բարի գործովք զարդարեալդ, զիա՞րդ եղեր այդպէս։» Եւ պատասխանի ետ (Ապիփան) և ասէ. «Բարին Աստուծոյ էր և չարս ՚ի մէնջ. զի հնազանդեցաք ժողովոյն Քաղկեդոնի»։ Եւ ասէին թէ՝ նա էր նորոգել զտումարն Լեւոնի։»

Հ. «Այն մի սուրբ և զգաստ Ակթասալի անուն, յետ ժողովոյն Քաղկեդոնի մտօք յերկուս բաժանեալ տարակուսէր՝ թէ յորո՞ց հաղորդիցի, և հայցէր յԱստուծոյ ցուցանել նմա. և տեսանէր եկեղեցի մի երկխորանի, և մեծ խորանն էր մերկ և Քաղկեդոնիկ մի ՚ի վերայ, և փոքրն զարդարուն և ճառագայթաւոր և մանուկ մի հրեղէն ՚ի վերայ նորա, և ասէր՝ թէ «Այսր եկ՝ հաղորդեաց, ՚ի բաց կաց յուրացողացդ։» Եւ էր

ինքն Քրիստոս որ ասէր զայս ։»

ՀԱ. «Ի վանս հօրն Ռոմանոսի էին եր-
կու եղբարք, Տիմոթէոս և Յովհաննէս.
Տիմոթէոս վախճանեցաւ և պատեցին զնա
և տարան 'ի թաղել, և յանկարծ նստաւ 'ի
դագաղին առընթեր գերեզմանին և ասէ.
«Ներեցէք, եղբարք, որ առ իս չկայր այլ մեղաց
պատճառ քան զայն՝ որ իբրու կարծէի զեր-
կու բնութիւնն ։ Եւ վասն այնորիկ տանին
զիս 'ի տանջանս, և խնայեցաւ յիս ողորմու-
թիւնն Աստուծոյ, որ ասեմ ձեզ զայս վասն
ձեր զգուշութեան, և որ հայցէք վասն իմ
թողութիւն ուղղափառութեամբն ձերով ։»

ՀԲ. «ՅԱնտիոք Ասորւոց մերձ յարքու-
նիսն բնակեալ էր ոմն այր սքանչելի, որ ոչ
առնոյր ինչ յումեքէ, բայց սակաւ բանջար,
որով լնոյր զպէտսն իւր. և զի սաստիկ և
յայտնի յանդիմանէր զՔաղկեդոնիկոն, բռ-
պանեաւ 'ի նոցանէ տանջանօք. քանզի ասէր
նա՝ թէ «Հոտ անօրէնութեան գայ ինձ հա-
նապազ 'ի տեսանելն իմ զնոսա. և ոչ կա-
րեմ տանել լռութեամբ ։»

Գ.

Ի վեց ամին Մարկիանէի և 'ի ՉԿԹ թուին Տորւոց սպանաւ Վաղենտինիանոս Հռոմայ թագաւորն. և աստ պատառեցաւ թագաւորութիւնն Հռոմայ 'ի Կոստանդնուպօլսէ։ Որպէս Մարկիանէ առանց Հռոմայ կամացն նստաւ յաթոռ թագաւորութեանն, նոյնպէս և նոքա գնացին ըստ կամաց իւրեանց։ Ընդ նմին և պատառեցաւ կարգ եկեղեցւոյ և բարձաւ խաղաղութիւն եկեղեցւոյ զկնի ժողովոյն Քաղկեդոնի։ Եւ մեռաւ Մարկիանէ լցեալ նզովիւք 'ի սրբոց արանց ժամանակին, թագաւորեալ վեց ամ։ Եւ 'ի նոյն ամի թագաւորեաց 'ի Հռոմ Լեւոն Թրակացի ազգաւ՝ յիշխանացն Մարկիանէի (1)։ Եւ 'ի նոյն ամի թագաւորեաց Պարսից Պերոզ, և արար հալածումն Քրիստոնէից. և արար պատերազմ ընդ Հռոմայեցիս։ Եւ Լեւոն ետ զդուստր իւր Զենոնի, և կացոյց զնա թագաւոր կողմանցն արեւելից (2), և զՎասիլիսկոս արար ստրատե-

(1) Լեւոն Թրակացի որ էր հրամանատար, կոչեցաւ 'ի ծերակուտէն յաթոռն կայսերական Կոստանդնուպօլսի։

(2) Զենոն իսաւրացի ազգաւ, փեսայացեալ Լեւոնի՝ կացուցաւ ընդհանուր զօրավար Արեւելից բանակին։

լաւ 'ի Թրակիա (1), և Միուրբինոս եղեւ կեսար 'ի Հռոմ (2), և յետ սակաւու ըս-պանաւ յՌակմիրոսայ և քարոզեցան Անթի-մոս և Լուքարոս կեսարք:

Յայսմ ժամանակի շինեցաւ Կալանիկոս, որ է Ռաղայ, հրամանաւ Լեւոնի Թագաւո-րի, և կոչեցաւ Լեւոնտոպօլիս: Եւ սաստ 'ի սոյն ժամանակս եղեւ հրայրեաց 'ի Կոս-տանդնուպօլիս, որ ոչ էր լեալ յաւիտենից, և այրեցաւ 'ի ծովէ մինչեւ 'ի ծով. և եւ

(1) Բասիլիսկոս եղբայր Վերինեայ կնոջ Լեւոնի կայսեր, եղաւ գլուխ բանակին որ առաքեցաւ ընդդէմ Գինսերիկայ թագաւորին Վանտալաց:

(2) Միուրբինոս (Մայորիանոս) կացուցաւ կայսր 'ի ձեռն Ռի-կիմերայ, որ ունէր յայնժամ 'ի ձեռին զասաս գերագոյն կա-ռավարութեան Հռոմայ, և Լեւոն հաստատեաց զկայսերու-թիւն Միուրբինոսի յամի 457: Յետ սակաւու մախացեալ Ռիկիմերայ ընդ առաւելութիւն իշխանութեան Միուրբինոսի առ որով սատուերանայր ձախութիւն իւր, եա սպանանել զնա 'ի Դորդոնա որ 'ի գաւառին Միլանու, յամի 460, և կացոյց նմա յաջորդ զամս լուկանացի Լիբիոս Սեւերոս կոչե-ցեալ, զոր Միխայէլ Լատերոս անուանէ: Զկնի վախճանի սորա Ռիկիմեր կացոյց կայսր զԱնթեմիոս համաձայնութեամբ Լեւոնի, յամի 467: Եւ զսա յաջորդեցին հետզհետէ Ո-ղիւբրիոս, Գանդըբալտոս, Գլիւսերիոս. այլ կայսերութիւն սո-ցա ոչ ընդունելաւ հաստատութիւն 'ի Լեւոնէ կայսերէ Բիւ-զանդիոյ. որպէս սովորութիւն էր ցայն վայր, վասն որոյ նա ինքն Լեւոն առաքեաց կայսր յԻտալիա զմի 'ի մերձաւորաց իւրոց Յուլիոս Նեպոս, որ էր 'ի կայսերական գերդաստա-նէն, և սպանեցաւ յամի 474, և եղեւ վերջին 'ի կայսերս Հռոմայ, յորմէ և այսր դադարեաց կայսերութիւնն Հռո-մէական:

թագաւորին զկէս ամիս և ոչ կարաց մտանել 'ի քաղաքն ։ Եւ յայնժամ սահմանեաց Լեւոն կայսր , թէ յաւուր կիւրակէի յեկեղեցիս կացցեն մեծ և փոքր՝ յաղօթս և յաւուսումն , և այլ ինչ մի գործեսցեն յաւուր կիւրակէի ։

Եւ յաւուրս Լեւոնի ամիս մի օդք հող և մոխիր տեղաց , և առաւել 'ի Կոստանդինուպօլիս , և կուտեցաւ թիզ մի , և զանհի հարան աշխարհ և ակն ունէին անցանելոյ . և 'ի բազում տեղիս հուր վայթէր և այրէր բզտեղիս տեղիս ։ Եւ յայնմ ժամանակի Նիկիկոն քաղաք 'ի շարժմանէ և 'ի կայծականց չքեցաւ . և բազում քաղաքք և գեօղք 'ի Թըրակիա աւերակեցան ։ Եւ թագաւորն Լեւոն աղէցաւութեամբ մեռաւ , թագաւորեալ ամս ութեւտասն ։ Եւ յաւուրս սորա ոչ պակասեաց խռովութիւն և աւեր աշխարհի և եկեղեցւոյ , և գիտաց ամենայն իմաստուն թէ ժողովն Քաղկեդոնի զայրացոյց զԱստուած ։ Եւ խռովեցաւ հոգի նորա առ ընդ յամպարիշտ պաշտօնութեանց նոցա ։

Եւ թագաւորեաց փոքր Լեւոն հրամանաւ մեծ Լեւոնի , վեցամեայ , որ էր թոռն նորա , և որդի Զենոնի՝ կողման արեւելից թագաւորին ։ Եւ յետ ամի միոյ եկն հայր նորա Զենոն՝ զի եւ կիպրաղակցէ որդւոյն . և կին նորա , մայր աղջկայն , խորհեցաւ զնա ար-

պէս զմանուկ և ասէ. «Յորժամ գայ հայր
քո և երկրպագէ քեզ, դիր զԹագն 'ի գը-
լուխ նորա և դու երկրպագեա նմա:» Եւ
արար այնպէս. և յետ սակաւ միոյ ժամա-
նակի տղոյն Լեւոն, և տրտմեցան բազումք: Եւ
էր Օշինն յՍորի ազգէ, և աղաչէր զնա
Թագուհին մեծ Լեւոնի Ռեբինիա (Աւերինէ)
վասն ժողովոյն Քաղկեդոնի՝ զի ընկալցի ըզ-
նա, և ոչ լուաւ նմա: Իսկ Թագուհին ըն-
կէց զնա 'ի Թագաւորութենէ և եդ զեղ-
բայր իւր զՓաւիլիկոս, որ էր մինչեւ ցայն-
վայր աստուածքեալ 'ի Լեւոնէ յԱրակլիա.
և քարոզեցաւ Թագաւոր և արար զօրդին
իւր զՄարկոս՝ կեսար: Եւ Օշինն փախեաւ
յերկիրն Սորուոց՝ Թողեալ զԹագաւորու-
Թիւնն, և մտեալ 'ի բերդն Սալամէ դա-
ղարեալ. և կին իւր Սրկանիա (1) եկն առ
նա գաղտագնաց:

Եւ Փաւիլիկոս որդւովն Թագաւորեաց
ամս երկու. և էր պիղծ և չարագեւ, և գը-
րէր ամենայն ուրէք զՔաղկեդոնին հաստա-
տել և քարոզել 'ի վերայ աշտարակի, և
հալածել զուղղափառսն, և եղեւ տանջք
յաչս ամենեցունց. և գային առ Օշինն,
և եղեւ ժողով մեծ: Եւ Փաւիլիկոս առա-

(1) Արկանիա. այն է Արքայնէ՝ կին Զենոնիոսի դատաւոր
էր Լեւոնի Ա. կայսեր Յունաց:

քեաց զԱրտեմիոս (Արտաւասդոս) զօրագլուխ պատերազմիլ ընդ Օնոնի ։ Իսկ Օնոն խոստացաւ ընդ նմա 'ի խաղաղութիւն, և խոստացաւ զնա կեսար առնել ։ Իսկ առեալ ըզՕնոն զօրօքն ածին 'ի Կոստանդնուպօլիս, և ընկալան քաղաքն խնդութեամբ. և փախեաւ Նիկեփորոս որդւովքն յեկեղեցի մի. և առաքեաց Օնոն մերկացոյց զնա 'ի ծիրանեաց, և առաքեաց 'ի Լամիս Կաստրա (1) Կապադովկացւոց. և ածին 'ի բուրգն մի և փակեցին յամենայն կողմանց, և դառնապէս մեռաւ անդէն ։ Իսկ Օնոն արար զԱրտեմիս զօրապետ և զորդին իւր կեսար (2). և զկնի սակաւիկ ապանեաց Արտեմիս, և զորդին արարին ընթերցող եկեղեցւոյ ։

Յայնժամ թագաւորն 'ի ձեռն Նիկիտայ պատրիարքի Կոստանդնուպօլսի յորդորեալ յուղղափառութիւն առաքեաց առ Պետրոս պատրիարքն Անտիոքու և առ Տիմոթէոս պատրիարքն Աղեքսանդրու, որ կային 'ի բանտի 'ի Կոստանդնուպօլիս, հարցանել հաւատոյ խոստովանութիւն. և նոքա ետուն

(1) Կաստր 'ի լեզու Յունաց և Լատինաց նշանակէ աշտարակ, բերդ. իսկ Լամիս է Լիմնէս անունն, ուր բանտարկեալ լինէին կասկածաւոր անձինք առ բիւզանդեան կայսերութեամբ ։

(2) Որդին Արտեմիոսի կոչէր Նիկեփորոս որ ապա զրկեալ թագաւորութենէն՝ եղեւ եպիսկոպոս Նիկոմիդիոյ, 'ի Բիւթանիա.

գրով զՍիկկիայն և զԱփուղին և զԴիոսկորոսին, և ասացին թէ՝ «Մեք յայդ եմք։» Եւ Թագաւորն առաքեաց ընդ ամենայն երկիր և ձեռնագրեցին ՚ի դաւանութիւնն յայն եւթն հարիւր եպիսկոպոսք, և ասացին թէ՝ «Նզովեմք զտումարն Լեւոնի, նզովեմք ըզժողովն Քաղկեդոնի, նզովեմք զԻկաւ, նզովեմք զՆեստոր որ պատառեցին զհաւատս, և նզովեալք եղիցին ոչ նզովողք նոցա։» Եւ ընկալեալ Թագաւորն և հաւանեալ՝ առաքեաց զՊետրոս զոր Թափիչն կոչեն, պատուով մեծաւ յԱնտիոք յաթոռն իւր, և անդ կատարեցաւ։ Եւ զՏիմոթէոս յԱղեքսանդրիա, որ ձեռնադրեալ էր ուղղափառացըն զկնի Պրոտերիոյ, և կայր յաքսորս։

Ի յայսմ ժամանակի ապստամբեցին Սամարացիքն, և եդին իւրեանց Թագաւոր Հաստատուն, և զբազումս կոտորեաց ՚ի քրիստոնէից, և մտեալ ՚ի Կեսարիա՝ քակեաց զեկեղեցիսն։ Իսկ զօրքն Հռոմայեցւոց գընացեալ ՚ի վերայ նոցա կոտորեցին. և զՀաստատ Թագաւորեալն Հրէից առաքեցին առ

(1) Պրոտերիոս էր ՚ի Քաղկեդոնականաց. որ յաջորդեաց զաթոռն Աղեքսանդրիոյ զկնի Դիոսկորոսի զոր Մարկիանոս կայսր աքսորեաց ՚ի Գանգրաս Պափլագոնիոյ վասն պաշտպանութեան երեւելոյ Եւտիքեայ մոլորութեանն։—Եւագրիոս Պատմ. Եկեղ. Բ. 5։

(2) Այն է Յուստոս կամ Յուստասիոս կոչեցեալ, որ էր գըլուխ յելուզակաց։

Զենոն թագաւոր, և զշինեալն 'ի Հրէից
տաճարն՝ օրհնեցին եկեղեցի յանուն սրբոյն
Մարիամայ, և զգտեալ Հրեայն յԱնտիոք
կոտորեցին :

Յայսմ ժամանակի եղեւ շարժ, և Նիկո-
միդիա քաղաք կործանեցաւ. և էր այս վե-
ցերորդ շրջումն Նիկոմիդիայ 'ի շարժմանէ :
Եւ յետ այսորիկ մեռաւ թագաւորն Զե-
նոն վաթսուն ամաց, թագաւորեալ ամս
վեշտասան: Եւ Փիւրոս (Պերոզ) թագաւորն
Պարսից, դառն հալածիչն քրիստոնէից չարա-
մահ եղեւ, և էառ զթագաւորութիւնն
Բալաշ (Վաղարշ) ամս չորս. և յաւուրս
սորա խաղաղութիւն եղեւ քրիստոնէից : Եւ
թագաւորեաց Անաստաս 'ի տեղի Զենոնի.
և ընդ թագաւորելն գտաւ շարիք 'ի մանե-
կունս դպրոցացն, և լուեալ թագաւորն
բարկացաւ և կոտորեաց զամենայն դպրոցս
Կոստանդինուպօլսի : Եւ սորա հրամանաւ
շինեցաւ քաղաքն զոր Տարա կոչեն, վասն
անդ սպանանելոյ զԴարեհ, և անուանեաց
զնա Անաստաս յանուն իւր՝ Անաստասուպօ-
լիս [1]: Եւ յաւուրս սորա 'ի շարժմանէ ըն-
կղմեցաւ Նիկոպօլիս : Եւ զկնի Բալաշայ
թագաւորեաց Պարսից Կուատ (Կաւատ). և
Համազասպ [2] եղբայր Նորա հալածեաց ըզ-

(1) Միքայել Չամչեան. Պատմ. Հայոց. Հտ. Բ. յէր. 235:
(2) Համազասպ է սխալ օրինակողաց. փոխանակ գրելոյ Համ-
ասպ կամ Ջամասպ :

Կոստոն ամս երկու․ և դարձեալ զօրացեալ Կոստոն սպան զեղբայրն և թագաւորեաց ամս երեսուն ։ Իսկ յայնժամ ելին Հոնք և յաղթեցին Պարսից, և կարծեցին Պարսիկք թէ Հռոմայեցւոց բանիւ եղեւ, և ժողովեալ զօրս՝ եկին յերկիրն Մնջագետաց և առին քաղաքս բազումս [1] ։

Յայսմ ժամանակի եղեւ Պատրիարք Կոստանդնուպօլսի քաներորդ՝ Տիմոթէոս, յայժ առաքինի և իմաստուն, որ առաջ թագաւորին և գրեցաւ կանոն զսուրբ Աստուածն խաչեցար ասել ընդ ամենայն երկիր․ և խռովեցաց Անաստաս եւ սահմանեցաւ յերկիր ամենայն ։ Իսկ եղեւ ժխոր մեծ 'ի Կոստանդինուպօլիս՝ թէ զԵրրորդութիւնն խաչեն․ և էին 'Նեստորականք և սպանանցան Տիմոթէի, և սպանին երէց մի զՏիմոթէի․ և Տիմոթէոս զայրացեալ գնաց 'ի քաղաքէն ։

Յայսմ ժամանակի երեւեցաւ այրն բանաւոր Փելիքսիանոս արքեպիսկոպոս, որ է Մնբէճայ, ձեռնադրեալ 'ի Պետրոսէ Անտիոքու ։ Սա արար յոլով գրեանս ուղղափառ վարդապետութեան ։ Զսմանէ լուաւ թագաւորն (Անաստաս) և առաքեաց տարաւ 'ի Կոստանդինուպօլիս եպիսկոպոսօք և վարդապետօք, և մի էր 'ի վարդապետացն Սեւերիանոս և երկու հարիւր քահանայս ընդ նմա.

[1] Միքայէլ Չամչեան. Պատմ. Հայոց. Հտ. Գ. Եր. 232.

և հռոմայեցւոց Թագաւորն քննութիւն առ-
նել վասն հաւատոյ. և յաղթողք երևե-
ցան վարդապետութեամբ Փիլոքսիոս (Փե-
ղիքսիանոս) և Սեւերիանոս ընդդէմ չարա-
փառացն։ Իսկ հռոմայեցւոց Թագաւորն հա-
նել ՚ի գերեզմանէն Իւփիմեայ վկայի զասու-
մարն Լեւոնի և Քաղկեդոնի, և այրեցաւ
հրով։ Իսկ Իոանանիոս (Փլաբիանոս) ոչ կամէր
զայրելն, և ցուցաւ այնու. Թէ՝ համախոհ է
Քաղկեդոնի, որ էր պատրիարք Անտիոքու.
և նզովեցաւ և գնաց յաքսորս։ Իսկ Փիլոք-
սիոս ձեռնադրեաց եպիսկոպոս ՚ի Կոստան-
դինուպօլիս զՄեծն Սեւերիանոս, զի հովուել
և խնամոտն և փարթամ Աստուածաշունչ
գրովք. և յաւուրս ձեռնադրութեան իւրոյ
ասաց զճառն, որոյ սկիզբն այս է. «Որք
բաժանեն զմիաւորութիւն Որդւոյն Աստու-
ծոյ. ղ և կոյս ՚ի նմա ամենայն արատ աղան-
դաւորաց. զոր (զճառն) և ունին Յոյնք և
կարդան ՚ի յանդիմանութիւն իւրեանց։
Յայս ժամանակս էր Մեծն եպիսկոպոսն, և
ունէր շնորհ աստուածային և ոչ ՚ի դպրու-
թենէ մարդկան. զոր ընկալաւ զնոսա վար-
դապետութիւնն Սեւերիանոս պատրիարքն
Անտիոքու, այն որ ձեռնադրեցաւ ՚ի Կոս-
տանդինուպօլիս յաքսորելն զՓլաւիանոս Ան-
երևեցաւ Ակմն քրձաւորն, որ ասաց ճառս
և չարականս ուղղափառ դաւանութեան։

Յայսմ ժամանակի Թագաւորն Պարսից Կրուան (Կաւատ) ժողովեալ զօրս՝ եկն ՚ի Կարնոյ քաղաք և էառ զնա. և աւար ածէր և ոչ կոտորեաց զնոսա, զի ոչ անարգեցին զնա յորժամ պաշարեալ էր զքաղաքն. և դարձաւ եկն յԱմիթ յաշնան ժամանակին և սաստիկ նեղէր զնոսա: Եւ եկեալ էր առ նոսա Յովհաննէս վանական ՚ի Կարթմայ և քաղաղէր մեծատանց ողորմել աղքատացն, և ընդայդ ամբոխն ասէր. „Արբեցէք զձեզ պահօք և լալով և հսկմամբ գիշերականօք:„ Եւ երեւեալ նմա հրեշտակ Աստուծոյ ասէ. „Յովհաննէս, կործանի քաղաքս այս վասն մեղաց, և դու փախձանիս և ոչ տեսանես զաւեր քաղաքիս:„ Եւ նա ոչ դադարէր յաղօթից և ՚ի քարոզելոյ. և եկն անձրեւ սաստիկ և երկայն հանդերձիւք իւրեանց Պարսիկքն բակրսան նեղիլ և տկարանալ. և զի չինեալ էին փայտեղէն բերդս, և տարեալ առ պարիսպն, և քաղաքին խմաստունքն ջուր հացհամեմի արկին ՚ի վերայ և այրեցին՝ ձգեալ կրակ ՚ի նա: Եւ Թագաւորն Պարսից խնդրեաց ինչս և ոսկիս զի գնասցէ. և նոքա անարգեցին զնա և ՚ի չարիս իւրեանց ոչ զղջացան. և բարկացաւ Տէրն և մատնեաց զքաղաքն և կոտորեցին ՚ի նմա անձինս ութսուն հազար, և զայլսն գերեցին. բայց միայն զի մեծ եկեղեցին լցեալ էր ժողովրդեամբ

խնդրեաց զօրագլուխն Հայոց և Թողաւ այն(1)։ Եւ եմուտ Թագաւորն յեկեղեցին, և ետես զպատկերն Փրկչական նկարեալ 'ի խորանն, և հարցեալ թէ ո՞վ է. և ասեն՝ թէ «Աստուածն է քրիստոնէից։» Եւ երկրպագեաց նմա Թագաւորն, և ասաց. «Այս երեւեցաւ ինձ 'ի տեսլեան և ասաց. մի երթար, մատնեմ զքաղաքս 'ի ձեռս քո։ Արդ ոչ ես առի զքաղաքս, այլ Աստուածն նորեանց ետ ինձ, զի մեղան նմա(2)։»

Եւ առեալ գերի բազում գնաց յՈւռհա, և ոչ կարաց առնուլ զնա. և գնաց յերկիր իւր՝ թողեալ 'ի յԱմիթ հեծեալ։ Եւ լուեալ զօրացն Հոռոմայեցւոց, եկին պաշարեցին զԱմիթ և ոչ կարէին ինչ առնել քաղաքին, զի ոմն 'ի գլխաւորացն Անդոն անուն, յոյժ զօրաւոր և խոհեմ էր, և յաղթահարէր զՀոռոմայեցիսն։ Այս այր մի Գռադան անուն եկն 'ի Կարթայոյ գեղջէ և խօսեցաւ ընդ Հոռոմայեցւոցն զոր ինչ առնելոց էր, և չոգաւ խաբեաց զԱնդոն և ասէ. «Առ ընդ քեզ չորս հարիւր ձիաւոր և երթամք բերեմք հինգ հարիւր ձի, որ կան յարօտս 'ի բացեայ։» Եւ յորժամ գնացին, ելին դարանամուտքն և սպանին զնոսա. և իմացեալ Պարսից զնենգութիւն առնն, բարկացան և

(1) Այն է Վարդ. սպարապետն Հայոց՝ եղբայր Վահանայ

(2) Միքայէլ Չամչեան, Պատմ. Հայոց, Հտ. Բ. յեր. 232

տեսան հաւասար այր 'ի քրիստոնէից արգելին 'ի տեղի մի, և այնչափ տանջեցուցին, մինչ կերան 'ի սովոյն զկօշիկս իւրեանց. և ինքեանք (Պարսիկք) 'ի գիշերի միում ելին և գնացին յաշխարհն իւրեանց:

Ի քսան և երկու ամին Մուտասեմայ առաքեցաւ 'ի Նամանէ զօր յաշխարհն Հայոց, և առարին զնոսա ընդ ինքեամբք՝ 'ի բաց կալ 'ի Պարսից. իսկ Մուտասեմ թագաւորեալ քսան և ութն ամ, մեռաւ 'ի քսան և ինն թամուզ ամսոյ:

Ի ՊԼԲ (832) թուին Հոռոմոց թագաւորեաց Յուստինիանոս Թրակացի. և այս եղեւ ակիւղն Յոյն թագաւորի, որ էր 'ի գեղջէ Մեդրինեայ, որ յետոյ արարին զնա քաղաք՝ յանուն իւր կոչեալ. և զջուրն սորա ասեն թէ այնպիսի պիղծ է, որ թէ շատ եփեն՝ լինի արիւն: Եւ Յուստինիանոս էր այր պարզամիտ՝ անվարժ գրոց. և յոլովք 'ի Թրակիա ծածկաբար մնացեալ էին աղանդոյն Քաղկեդոնի, որք խաբեցին զնա և ասեն. "Թէ դաւանես զժողովն Քաղկեդոնի, ամենայն տիեզերք հնազանդ լինին քեզ." Եւ ասացին՝ թէ "Գրած է 'ի ժողովն թէ՝ որ ընդունի զերեք ժողովսն, թող ընդունի և չորսն, զի այս է կատարումն և գլուխ երից:" Եւ փաղփաղակի եւ հրաման 'ի Նը-

մանէ և քարոզ ժողովոյն Քաղկեդոնի զօ-
րօք հնծելօք ընդ ամենայն երկիր . և հալա-
ծեալ լինէին ուղղափառքն և յաթոռոց զըր-
կեալք . և Սեւերիոս պատրիարքն Անտիո-
քայ գնաց յԱղէքսանդրիա զկնի վեց ամի
եպիսկոպոսութեան իւրոյ . և կնծելիս նզո-
վեաց զթագաւորն , և առաւել զեկեղեցա-
կանսն , թէ որք հաւանին չար ժողովոյն, լու-
ծեալք են 'ի քահանայութեան աստիճանէ :
Եւ ընդ ելանելն նորա յԱնտիոքայ , իջեալ
հուր այրեաց զարքունիսն որ յԱնտաք , և
վեց ամիս ոչ շիջաւ հուրն , մինչեւ այրեաց
զբովանդակ քաղաքն, և թուէր թէ կենդանի
է հուրն : Եւ յետ ամի միոյ գնալոյն Սե-
ւերեայ , Պօղոս անուն Հրեայ , որ էր անօթ
բարկութեան , նստաւ յաթոռն Անտիոքայ .
և սա ժողովեաց զամենայն եպիսկոպոսունս
Ասորւոց և նեղէր զնոսա ընդունել զժողովն
Քաղկեդոնի , և զհաւանեալսն՝ յաթոռսն
իւրեանց առաքէր , և զանհաւանսն՝ յաքսո-
րըս : Եւ որք աքսորեցան և կացին յուղղա-
փառութեանն՝ այսոքիկ են , զոր ասէ Յով-
հաննէս ասիացին :

Անդրկիւրոս՝ Անաւարզայ, Յուլիոս՝ Հալի-
կառնի[1], Յովհաննէս մետրապօլիտ՝ Սանուես-
տիայ (Սամեստիա), Պօղոս՝ Եդեսայ[2], Յով-

(1) Միւս թարգմանութիւնն ունի Հաղքանի . որ թուի ե-
թէ իցէ Հարքան քաղաքն . որ է Հանձէն մերձ 'ի Կաքիկոն :
(2) Միւս թարգմանութիւնն Եճէրիոյ . գուցէ Բերիոյ :

հաննէս՝ Յարապօլսի. Գօղոս՝ փոքր Աղեքսան-
դրու, որ է Ակնդրուն (Իսկէնտէրուն). Նի-
կողայոս՝ Տարսոնի։ Եւ ՚ի Կապպադովկացւոց
երկրէն Գրոկղ՝ Կողոնիայ. Մասինա՝ Արմա-
վանիկայ (1). Նիկոփորոս՝ Սեբաստիոյ Հայոց։
Եւ ՚ի յԱնտիոքայ Ասորւոց, Կոստանդիա՝
Լաոկին (Լաւոդիկեայ) եպիսկոպոս, որ վասն
առաքինութեան և. որբութեան իւր մերձ
պատրիարքաց նստէր աթոռով և քարոզեալ
լինէր ՚ի պատարագս ամենայն գլխի պատրիար-
քին։ Անտոնինէ՝ Հալպայ, Փիլաքսին՝ (Փելլիք-
սիանոս) արհիեպիսկոպոս Մնբէճայ, զոր յետ
բազում խառնման և խռշտանգանաց ՚ի Գան-
գրա աքսորեցին ՚ի կրափուռն։ Իադրա՝ Եփի-
մայ (Ապամիոյ). Թէոդոսիոս և Անեսիմոս՝ Զբղ-
մայ (?) և Սերէմին. Նոնոս՝ Սելևկիոյ. Իս-
գորակ՝ Կնշրի (Կեսարիոյ). Մարի (Մարաս)
Ամթայ. Թումա՝ Դամասկոսի, այր ճգնա-
ւոր որ զքանանութ ամ հաց ոչ եկեր,
այլ բանջար։ Աղեքսանդրոս՝ Աբէլ քաղաքի.
Թումա՝ Նարգաբայ. Յովհան՝ Թէուրայ
(Թուրեր). Յովհան միւս՝ Ահուրանի. Սար-
գիս՝ Կիւրիուսայ. Թումաս՝ Գերմանիկոյ.
որ է Մարաշ. Պօղէ՝ Եւռհայոյ. որ յետոյ
Թուլացաւ և դարձաւ յաթոռ իւր. Յով-
հաննէս՝ Խառանու. միւս այլ Յովհաննէս՝
Եմբրնու. Եւստաթէ՝ Փիւրնին. Պատրէ՝ Սուա-

(1) Միւս Թարգմանութիւնն Արմաւոյ, կամ Արմաւոյ։

լին· Նանա Կարկիսոնի (Կոկիսոն ?)· Պօղոս՝
Կալինիկոսի (Կալանիկոս)· Սարգիս՝ Հռոմ-
քարին, որ է Հռոմկլայն· Յովհաննէս՝ Թլա-
ցին· Թովմա՝ Տարսոյ· Ահարոն՝ Աշմուշայ·
Իշու յերկրէն Ասիացւոց ՚ի Կարբոյ՝ (Կարբա,
Ալղն) եպիսկոպոսապետն Սուփումիոս· Ան-
տիոքոյ Կիւրղեայ՝ Սմինքանոս· Ճռլկայ
քաղաքէ՝ Զուքսիս· Ճռբանայ՝ Պետրէ· Յու-
լիէ Անկառնացի, որ յետոյ հերձուած խո-
սեցաւ· Թուսեպլիոս՝ Եփեսոսի, որ առաջ
դքանչելիք ՚ի Կոստանդինուպօլիս, որ յետ
բազում վիճմանց կանգնեցաւ երեք օր յառն
և հրեշտակի Տեառն աւանդեաց զհոգին·
և մարմին նորա վառեցաւ երկնաւոր լու-
սով զտիւ և զգիշեր, և զարհուրեցաւ քա-
ղաքն, և կամեցան զնա դնել ընդ Մարտիւրոսս.
և եղեւ ձայն ՚ի մարմնոյն թէ՝ «յիմ աթոռն
տարէք թաղեցէք։» Իլլիրինէ՝ Նիկեսարու·
Եղափիոս՝ Կաստուրանայ· Թէոդորոս՝ Աւլի-
բիոյ· Դուկաս՝ ՚ի Միրու (Զմիւռնիա ?) քա-
ղաքէ· Հեփսիբայ՝ Հեդրոնոսի· Պատրէ՝
Սալուդի· Կիրատուր՝ Փիլադելփիայ· Պատ-
րէ՝ Մանդէի· Աչթոդոր՝ Ասոնի· Փաղէն՝
Մանտարի· Բուստինոս՝ Աքսենիոյ· Աղէք-
սանդրոս՝ Բանքարայ։ Թող զայլ մանր տե-
ղեաց եպիսկոպոսունսն զորս թողաք· և երի-
ցանց և սարկաւագաց թիւ ոչ գոյ, որք ընդ-
դատացեալ եպիսկոպոսունս գլխաւորս զնա

ցին յաքսորս 'ի Կոստանդինուպօլիս և յԱղեք-
սանդրիա. Եւ յետ բազում քննութեանց և
խոստմանց և սպառնալեաց և ոչ հաւանե-
լոյ, միով խեղդեցան:

Եւ որք 'ի տեղիս և յաշխարհն Ասորւոց
սպանեան և չգնացին յաքսորս, են այսոքիկ:
Սոփրոնիոս՝ 'ի գաւառէն Անտիոքու և Աղեր-
անէ՝ Սատուփոուսմի չարչարանօք 'ի զօրա-
գլխէն Անտաքայ սպանեան: Յովհաննէս ի-
մաստունն փախեաւ 'ի Սելեւկիա 'ի Ալրա-
վանք, և հասեալ սպանին վանօքն հանդերձ:
Եւ Կիրիոս գլուխ վանացն Անտաքոյ ամեն
եղբարբքն սպանաւ. և վանականքն Թէլհա-
տայ 'ի տեղւոջն չարչարանօք կատարեցան:
Եւ վանքն սուրբ Սամանոսի և սրբոյն Սիմէո-
նի վանքն և Ճիղայ առաքելոյ վանքն յեր-
կիրն Բեռնոյ, և Եղիսատն՝ գլուխ ամենայն
վաներոյն, յետ բազում վիճմանն ընդ Քաղ-
կեդոնիկսն, ինքն և ամենեն 'ի միասին մե-
ռան: Եւ Յովհաննէս Բաբրայի վանականօն
սպրացին, և վաներ բազում շուրջ զՈւռհայ
քաղաքաւ, ամենեքեան 'ի տեղիս իւրեանց
կատարեցան: Եւ վանքն սուրբ Յովհաննիսի,
որ է յարեւելից կողմանէ Խառանու, և
վանքն Սականոսի և վանքն սրբոյն Սարգսի,
և մեծ վանք լերինն որ ասեն Թումա առա-
քելոյն հիմնարկեալ, 'ի տեղւոջ իւրեանց
սպանեան: Եւ մեծ վանքն սուրբ Սահակայ,

և մեծ վանքն Սիփոսայ և Կիղալայ և Ռեշ-գուգէլ, և հինգ վանք առաքելանիր յԱմ-Թայ երկիրն, իւրեանց եպիսկոպոսօքն և վանականօքն կոտորեցան 'ի միասին: Եւ վանքն սուրբ Անանիանց և վանքն սուրբ Աբրահամու և վանքն սրբոյն Դանիէլի և վանքն սրբոյն Սամուէլի, և այլք միապէս նահատակեցան: Եւ վանքն սուրբ Նոքա-մայ. և վանքն Թորայի առընթեր Սուալին, զորս կոտորեցին. և յՍուալէն մինչ 'ի Պաղ-տատ անապատ արարին, զքաղաք և զգեօղ և զվանք ընջեցին. բայց Թէ ոմանք փախչէ-ին և զերծանէին առ ժամն, յետոյ 'ի բուռն անկեալ մեռանէին:

Եւ վարդապետք որ 'ի գրոց վկաձէին և քաջալերէին զհաւատոն, են այսոքիկ: Ե-ղիա՝ Իոկաւնայ, և Սամի և Կողմայ և Յով-հաննէս և Սարուն յարեւելից, և Կամիթայ և Սարգիս այր սուրբ և սքանչելագործ, և Նա-տան և Եղիա միւս, և Սիմէոն և Կայշը և Սարգիս միւս, և Յովհաննէս և Սիմէոն այլ, և Նանիփա այր Աստուծոյ սքանչելագործ: Սոքա ամենեքեան 'ի միասին գնացին առ Թագաւորն յանդիմանել զնա. և եհան զքա-ղուամ ընդդէմ նոցա, և յաղթահարեալ եղեն 'ի սրբոցն. և ապանին զամենեսեան սքանչելի արան, և զվանքերն որ կայ շուրջ Սոաղայ՝ զսուրբ Զաքէ և զսուրբ Աբէ և զսուրբ Սոգէ և-

պիտակաւորօքն և կրօնաւորօքն իւրեանց կո-
տորեցին ։ Եւ կայր անդ Միւնակեաց մի, որ
զամենայն աւուրս կենաց իւրոց հաց ցան-
կութեան չէր կերեալ, Յովհաննէս անուն(1),
բայց միայն արմատս և բանջարս, զոր տա-
յին աշակերտքն, և Թէոդորիտէ որոյ միա-
քըն վերացեալ յանձանս և 'ի զարմացման լի-
նէր, և երթեալ առ նա զառաջիկայն հար-
ցանէին և լսէին ։ Եւ Թումա տարացին
Միւնակեաց մեծ վարդապետն, յորմէ և եր-
կնաւորք պատկառէին, զնոսա յետ բազում
հարցափորձի սրով կատարեցին ։

Իսկ անօրէն չեպիսկոպոսն Սեւռհայոյ՝ Պօ-
ղէ, դարձեալ նա յաղանդն Քաղկեդոնի, ա-
րեամբ շաղախեաց զամենայն Միջագետս, և
գնային 'ի Նմանէ փախստականք 'ի Պարսիկս
և 'ի Նոցանէ մեռանէին. և ոմանք մերկ և
բոկ 'ի լերինս շրջէին զամառն և զձմեռն. և
ոչ կարեմք զչարիս նորա ընդ գրով արկանել ։
Սա բազում աղաչանօք կոչեաց առ ինքն ըզ-
սուրբն Յակոբ Սրճոյ եպիսկոպոսն. և նա
աղօթեաց զի ճանապարհ նորա կամօք Տեառն
լիցի, և յարեաւ գնաց. և հասեալ 'ի վանքն
որ Պարսից կոչեն, և անդ երեւեցաւ նմա
հրեշտակ և ասէ. «Դարձիր և սաստութեա
աշակերտացն քոց վասն ոչ զգուշութեանն,
զի յետ երկու աւուր կատարիս ։» Եւ դար-

(1) Մեր Թարգմանութիւնն ունի Միքայէլ անուն.

ձաւ և արար պատրաստութիւն ելից իւրոց, և զգուշացոյց զհօտն իւր և զաշակերտսն, և փախձանեցաւ ըստ բանի հրեշտակին յետ երկուց աւուրց։

Յայսմ ժամանակի խնդրեաց Կաւատ (Կաւատ) Թագաւորն Պարսից 'ի Յուստինիանոսէ հինգ հազար հինգ հարիւր կենդինար ոսկւոյ տալ զօրավարին որ պահէր զդուռն Հոնաց, և ոչ կամեցաւ տալ։ Եւ ել Թագաւորն Պարսից 'ի Միջագետս և 'ի կողմանս Անտիոքայ և գերեաց, և գտաւ 'ի գերեալսն չորս հարիւր կուսանս, և զոհեաց զնոսա Ուզի կռոց իւրոց (1)։

Եւ յայսմ ժամանակի կորեաւ և անյայտ եղև ջուրն Սելովամայ ամս հնգետասան։ Եւ 'ի սոյն ժամանակս անկաւ հուր յերկնից և այրեաց զՊալքայ քաղաք, զոր շինեալ էր Սողոմոն 'ի լեառն Լիբանանու, և զարքունիքն որ անդ էին. բայց զերեք վէմն զոր եդեալ էր Սողոմոն 'ի խորհուրդ Երրորդութեանն՝ ոչ վնասեաց (2)։ Եւ յայսմ ժամանակի երեւեցաւ կին մի որ երկայն էր քան զամենայն մարդ գիրկ մի. լեզուով ոչ խօսէր, և կերակուր մարդոյ ուտէր, և յամենայն խանութէ առնոյր փող մի. և կեցեալ բազում ժա

(1) Միւս Թարգմանութիւն՝ կռաշէայ նորոյ իւրոց։

(2) Երեւելի էր 'ի քաղաքիս տաճար կռոցն Երեքքարեան կոչեցեալ զոր Թէոդոս մեծն կործանեաց։ Մովսէս․ խոր․ Գ․ 33։

մնանակս՝ անյայտ եղեւ, և ասէին բազումք
թէ՝ յաւերժահարսանցն էր։

Ի թուին Ասորւոց ՊԼԶ (836) էր յՈւռհա
Ասկղիպ եպիսկոպոս, և սա նեղէր զհաւա-
տացեալսն հաւանիլ անօրէն ժողովոյն։ Սա
ժողովեալ քանի այր՝ միայնակեացս սքանչե-
լիս, և չարչարեաց զնոսա անողորմ, և արկ
զնոսա ՚ի բանտ. և ՚ի յերրորդ ժամ գիշե-
րոյն եղեւ հեղեղ սաստիկ եկեալ ՚ի լերանցն,
և ընդդէմ պարսպին բաղխեալ՝ դարձաւ յե-
տըս. և դարձեալ եկն և եհարկ և փլոյց
զպարիսպն, և անցաւ ՚ի վերայ քաղաքին և
ելից զքաղաքն, և սպան զմարդ և զանա-
սուն, և առեալ տարաւ ելից յԵփրատ գետ։
Եւ ՚ի Կլայն (յամրոցն) քաղաքին զերծաւ
Ասկղիպ, և թուով արքն որ զերծան՝ կամե-
ցան քարկոծել զԱսկղիպ և փախեաւ յԱնտաք։
Եւ Եփրեմ աղանդակիցն իւր, պատրիարքն
Անտիոքու (1) ասէր. "Տեսէք, եղբարք, զերկ-
րորդ Նոյ՝ զերծեալ ՚ի հեղեղացն որ վասն մե-
ղաց ոչ ընդունողաց զժողովն Քաղկեդոնի
եղեւ։" Եւ Յուստինոս առաքեաց ոսկի
բազում շինել զՈւռհա. և ՚ի պեղելն գտաւ
գիր մի ՚ի վէմ մի, թէ "Երեք անգամ ջրհե-

(1) Եփրեմ ամթեցի՝ էր իշխան Անտիոքայ, իսկ պատրի-
արքն կոչէր Եւփրասիոս, որոյ ընդ կործանելն ընդ աւերա-
ծովք քաղաքին ՚ի պահու սասանութեան, կացուցաւ նորա
Եփրեմ իբր տեղակալ, յամի 526։

վեց կրէ Ուռհա քաղաք.» և էր քաղդէա-
ցի դրով. և զգտեալ մարդիկն խնդրած՝ ըն-
կրեան Թաղել, և էր Թիւն երեսուն և վեց
հազար, և 'ի Թուելն զմնացորդսն՝ հաշուեցան
որ տարեալ էր հեղեղն երկու հարիւր հազար։

Իսկ Ասկղեպ և Եփրեմ պղծեցին զԱնտաք
'ի չար աղանդն, և շարժեցաւ Նոր բարկու-
Թիւն Աստուծոյ 'ի վերայ Անտաքոյ; և շար-
ժեցաւ ամենայն քաղաքն հինգերորդ շար-
ժումն, և ամենայն շինուած տան և աղքա-
նեաց և եկեղեցւոյ 'ի վայր շրջեցաւ. և բոր-
բոքէր երկիրն հրով, ջուր և հուր 'ի վեր
գայր յանդնդոց. և բերէր խեցեմորթս և գոր-
տըս և խեչեփառս և ոսկերս, և հոտ մահա-
բեր բուրէր, և մեռանէին մարդ և անասուն
'ի պէսպէս չարեաց. և աւուրս ինչ հուրն
իբրեւ զանձրեւ տեղայր յօդոյդ։ Եւ զամ մի
և կէս ոչ կտրեցաւ շարժն և ոչ հրեղէն անձ-
րեւքն. և մեծ եկեղեցին զոր շինեալ էր Կոս-
տանդիանոս, դողաց զեւԹն օր իբրեւ զհաւկ
'ի հողմոյ, և ապա պատառեալ գետնոյն ել
հուր և այրեաց զեկեղեցին, և ապրեալքն 'ի
պատուհասէն էին հազար երկերիւր և յի-
սուն այր։ Եւ երեւեցաւ յանկարծ լուսե-
ղէն Խաչ յերկինս յետ երեք աւուր կործա-
նեանն, և աղաղակեցին. «Տէր ողորմեա,
Տէր ողորմեա.» և ծածկեցաւ (1). և 'ի շրջելն

(1) Սամուէլ անեցի յամի փրկչին 527, դնէ «Արեգակն

ընդ. քաղաքն կենդանեացն միացելոց, տեառ-
նէին զպատառուածն 'ի տեղիս տեղիս, և լը-
սէին ձայն հեծութեան յընկղմելոցն յելա-
նել ոգւոց նոցա. բայց զԱսկղիպ և զԱնփիեմ
ոչ գտանէին զի խնդրեսցեն խրատ և աղօ-
թըս, և ոմանք ընտանիք նոցա ասէին թէ՝
Աստուած յերկինքն էառ զնոսա 'ի բարկու-
թենէս. և ապա գտին զնոսա 'ի պղինձ մի
կպրեփեցաց, և կային մարմինքն 'ի պղին-
ձըն՝ մերկացեալ ոսկերքն 'ի մսոյն և գլուխ-
քըն 'ի դուրս, զի ճանաչիցեն թէ ով ոք ի-
ցեն: Եւ Սելեւկիա Ասորւոց որ կայ 'ի վե-
րայ ծովուն և Գաւինի քաղաք և քսան միլ
շուրջ զԱնտիոքաւ ապականեցան. նոյնպէս
և Անաւարզա Կիլիկիոյ գլուխ, և Կորնթոս՝
գլուխ Ելլադայ ընկղմեցան շարժմամբ:

Քամիրացւոց երկիրն կայ յարեւելից Ե-
գիպտոսի, և Հնդկաց 'ի հիւսիսոյ կողմն (1):
Հրեայ ոմն (2) թագաւորեաց 'ի վերայ նորա

ամենեւին նուաղեցաւ. յետ որոյ առին խաղաղոյն: »

(1) Քամիրացւոց երկիրն է կոչեցեալն 'ի գրոց Սաբա, յեր-
ջանիկն Արաբիա, այն է Եէմէն. ըստ Յունաց երկիր Հոմե-
րացւոց անուանեալ: Իսկ Հնդիկք ըստ հնոցն իմացուածոյ,
են հարաւային կողմանք Արաբիոյ՝ յեզերս Կարմիր ծովուն.
անդ ուր միանայ վերջինս այս ընդ Հնդկաց ովկիանու, և կո-
չէին Հնդիկք կամ երկիր Հնդկաց վասն գոլոյ 'ի վերայ ճա-
նապարհին Հնդկաստանի:

(2) Ըստ Յովհաննու պատմագրի ասիացւոյ՝ կոչէր անուն
Հրեայ թագաւորին Տիմիոն կամ ըստ այլոց Տիմիանոս: Իսկ

'ի ժամանակս Յուստիանեայ, և լուաւ եթէ Հռոմայեցիքն նեղեն զՀրեայսն 'ի գաւառն իւրեանց, և կոտորեաց զվաճառականսն Հռոմայեցիս որք երթային 'ի Հնդիկս, և փակեցաւ ճանապարհն յերթեւեկացն: Եւ առաքեաց առ Հրեայ թագաւորն՝ Հնդաց թագաւորն Քուշանաց այսինքն Հաբաշից, և մեղադրեաց վասն կորելոյն զճանապարհորդացն, և Հրեայն արար նմա ընդդէմ պատասխանի: Եւ ժողովեաց զօրս Հնդացն և ուխտեաց Աստուծոյ՝ որ թէ յաղթէ Հրէին՝ լինի քրիստոնեայ. և գնաց 'ի վերայ Հրէին և յաղթեաց նմա երիցս անգամ և հալածեաց յերկրէն զՀրեայսն, և առաքեաց երկուս իշխանս առ Յուստիանոս և ծանոյց նմա զիրսն, և եպիսկոպոս խնդրեաց զի արասցեն զնոսա քրիստոնեայս: Եւ նորա խնդացեալ առաքեաց իւր աղանդովն եպիսկոպոս Յովհաննէս անուն (1), որ երթեալ մկրտեաց ըզնոսա և եղեւ երկիրն քրիստոնեայ: Եւ առաւել զօրացեալ և խրախուսեալ 'ի Քրիս-

թագաւորն Հապէշից ըստ նոցին Յովհաննու՝ կոչէր Այտուկ, այլ. իսկական անուն նորա էր Էլա—Ամեդայ. և քաղաք նոցա ակթումիտ՝ էր Աքսում։ Տես 'ի գիրս Տիմոթէոս վարդապետի Սափրիչեան. Երջանեայ ուղեգրութեան 'ի Հապէշստան. Գիրք Ա. յեր. 125. Տպեալ յԵրուսաղէմ. 1871:

(1) Այն է Յովհաննէս Պարամանարիոս, զոր Պատրիարքն Աղեքսանդրիոյ ձեռնադրեաց եպիսկոպոս 'ի վերայ Աքսում քաղաքի, որոյ եկեալ մկրտեաց զԹագաւորն և զաւագանին յամի իբր 524:

տոս, արար հնազանդ զերկիրն Քամիրայ, և եդ նոցա թագաւոր Եբրահամ անուն, և կացին յոլով քրիստոնեայք 'ի Քարմիրա։ Եւ առաքեաց Եբրահամ թագաւոր Աղեքսանդրիա առ Տիմոթէոս պատրիարք և խնդրեաց հովիւս այնր հօտի. և նա առաքեաց ուղղափառ հաւատով եպիսկոպոսս և քահանայս որք երթեալ հակառակեցան և Աստուածաշունչ վարդապետութեամբ յաղթեցին ուղղափառքն Յովհաննիսի, և ձգեցին զնա և դարձուցին յուղղափառութիւն զերկիրն Քուշանացւոց և Քամիրացւոց։

Եւ գիտել պարտ է զի երեք թագաւորութիւն է Հնդկաց, և չորք թագաւորութիւն Քուշանացւոց [1], որք կան 'ի հարաւոյ և ունին զաւելի մասն երկրին հարաւոյ և արեւելից։ Քանզի քսան և չորս ղէրաթ է աշխարհս և զչորեքտասանն Քուշացիքն ունին որ են Հապաշիք։ Եւ աղմուկն Քաղկեդոնի անկաւ 'ի մէջ ներքին և արտաքին Հնդկաց թագաւորին՝ Եքսանտոն անուն, և ներքսագունին՝ Խնծուք (Խնտուկ կամ Հնդուք). և 'ի սոցա աղմկելն դարձեալ զօրացան Հրէայք և եդին իւրեանց թագաւոր յերկիրն Քամիրայ.

(1) Յաղագս բաժանման երկրին Հապէշից 'ի զանազան թագաւորութիւնս, տես 'ի գիրս Տիմոթէոս վարդապետի Սափրիչեան, Երկամեայ ուղեւորութիւն 'ի Հաբէշստան. Գիրք Ա. յեր. 38.

և արար հալածումն և յանձախ մահ քրիստո-նէից քաջալերելով զնա Յուստինիանեայ, զի ա-ռաքեաց առ Հռոմայ Թագաւորն և ասաց. «Արդ զաղանդս զայդ, զի դոքա ոչ ընդ մեզ են և ոչ ընդ ձեզ. և որպէս տեսանեմք՝ մեր և ձեր ասելս վասն Քրիստոսի՝ ի մէկ իրք հայի. զի դուք ասէք՝ որ հարքն ձեր յԵրուսաղէմ մարդ խաչեցին, և մեք ասեմք զնոյն՝ Թէ զմարդն խաչեցին Հրեայքն. իսկ այդ աղանդդ ասեն Աստուած խաչեցաւ»։ Եւ նա լուեալ զպատուէրն Յուստինիանեայ՝ չոգաւ ի վերայ Նիգրան քաղաքի, և կոտորեաց զքրիստո-նեայսն որ անդ կային, որպէս և գրեալ պատ-մութիւնն ծանուցանէ. և զմնացեալն ի Թըղ-թէն Յուստինիանեայ և ի դեսպանացն ուս-ցիս։ Եւ այն դեսպանքն որ գնացեալ էին առ Մնդուր (Մունդիր) Թագաւորն Տաճկաց (Արաբացւոց) սիրոյ աղագաւ, գրեցին առ Յուստինիանէ նախ քան զդառնալն՝ զայս օ-րինակ։

«Գիտասցէ ձեր ինքնակալութիւնդ, որ եկաք Աստուծոյ յաջողելովն ի Հերեթա քա-ղաք Թագաւորանիստ Տաճկաց, և չգտաք անդ զԹագաւորն. ապա եկաք գնացաք ա-ռաջնորդ առեալ մեզ՝ ընդ անապատ աւու-րս տասն ընդ աւազուտ լեառն. և հան-դիպեցաք Մնդուր Թագաւորին. և ի տե-սանելն զմեզ՝ սկսան ծաղր առնել զմեզ և

կատակել ասելով. «Ո՞ւր է Քրիստոսն ձեր, որ արարէք Տէր և Աստուած երկնի և երկրի. և այժմ որպէս լուաք՝ ասէք յիւրմէ (1) և զԹագաւորութիւնն Հռոմայեցւոց, և դաւանեցէք զնա մարդ մեռեալ և կենդանացեալ:» Եւ ՚ի շատ կատակաբանելն նոցա՝ եկին դեսպանքն ՚ի Հրէից Թագաւորէն, և բերին աւետիք թէ՝ զօրացաք մեք Աստուծով և հալածեցաք զՊալլկեացին և զհաստատեալսն ՚ի նա կորուսաք. գնացաք և ՚ի Նիգրան և Նենգիւ երդուաք և առաք զքաղաքն, և ստեցաք զերդումն՝ գիտելով թէ չմեղադրէ զմեզ Աստուած ջնջելով զթշնամիս նորա: Բայց չկարեմք տալ զսէրն զոր ունին առ Քրիստոսն իւրեանց, զի մանուկ մի չկարացի պատրել և դարձուցեալ յետս ՚ի Քրիստոսէն, և ոչ կին մի և ոչ ծառայ ոք. Զի էր անդ կին Թագաւորի չորս գաւառաց, և խնայեցի ՚ի նա և զամենայն հնարս փորձեցի, և ոչ հաւանեցաւ ինձ ՚ի բաց կալ ՚ի Քրիստոսէ, և ապա ասացի նմա թէ՝ «Ո՞չ արացէ Տէր թէ ես ապականեմ՝ զգեղ երեսացդ քոց. միայն ասա զոր ասէ Թագաւորն քո Յուստինիանոս թէ՝ մարդ էր Քրիստոս և մարդ խաչեցաւ:» Եւ զայրացեալ եթուք յիս և չարամահ սպանի զկինն ընդ

(1) Միւս թարգմանութիւնն յաւելու, ոչ միայն զաստուածութիւն Յիսուսի, այլ և:

դստերսն իւր։ Եւ արդ մի արասցես սէր
ընդ Հոռոմայեցիս, այլ գնասցուք և բարձ-
ցուք զթագաւորութիւնն Հոռոմայեցւոց։
Եւ զայդ յառաջագոյն գրեցաք առ ձեզ 'ի
ձեռն Աբրահամու երիցու որ է ընդ մեզ,
և զինչ կամին տալ մեզ պատասխանի ոչ գի-
տեմք։" Եւ յետ այնորիկ միաբանեալ ընդ
միմեանս Տաճիկքն և Պարսիկքն, եկին մինչ
յԱնտաք և յԱփեմիա և գերեցին։

Յայսմ ժամանակի եղեւ շփոթ 'ի Կոս-
տանդինուպօլիս և սպանին զդատաւորն, և
'ի նմին ժամու այրեցաւ մեծ կաթուղիկէ
եկեղեցին. և այս ամենայն պտուղք էին
չարեացն Յուստինեայ, զոր մեք զսակաւն
գրեցաք զոր ինչ անցոյց նա ընդ աշխարհ և
ընդ եկեղեցի, որ էր այր ծեր 'ի թագաւո-
րելն իւրում, և արար զքուերորդին իւր
Յուստիանոս (Յուստինիանոս) կեսար, իւ-
րով անուամբն կոչելով. և ետ նմա իշխա-
նութիւն 'ի թագաւորութեանն, և առա-
քեաց զնա ընդդէմ Պարսից. և յորժամ եկն
'ի Մնբէճ և լուաւ վասն կուսի մի որ էր
դուստր երիցու, և խնդրեաց 'ի կնութիւն,
և նա ոչ կամէր տալ ասելով թէ՝ "Հանեա
զնա յիւր դաւանութենէն։" Եւ երդուաւ
նմա թէ՝ "Թող պահէ իւր կրօնիւքն իւր
եպիսկոպոս և քահանայս, և թէ լինի հնար՝
քարոզեցից զդաւանութիւնդ ձեր ընդ ա-

մենայն երկիր։» Եւ ետ նմա զաղջիկն ո-
րում անուն էր Թէոդորիա. և եղեւ 'ի ձե-
ռըն նորա բազում դիւրութիւն ուղղափա-
ռաց, և տարաւ ընդ իւր եպիսկոպոսունս և
քահանայս 'ի Կոստանդինուպօլիս. և յետ
երեք ամաց մեռաւ անօրէն ծերն Յուստի-
անոս՝ Թագաւորեալ ամս ինն։ Եւ էառ ըզ-
Թագաւորութիւն տղայն Յուստիանոս(Յուս-
տինիանոս) և Թագաւորեաց ամս երեսուն
և ութ և ամիս եւթն։

Յայնմ ժամանակի Թագաւորն Պարսից
Կուատն (Կաւատն) ետ զորդին իւր 'ի դպրոց
'ի Մանիքեցւոց յերկիրն իւրեանց, որ և ու-
սաւ զկրօնս նոցա և ուխտեաց վարդապե-
տայն իւր որ Թէ Թագաւորէ՝ պաշտէ զա-
ղանդն նոցա, և նոքա ասացին՝ աղօթենք որ
Թագաւորես։ Եւ մայր տղայոյն աղաչէր ըզ-
Կաւատն Թագաւորեցուցանել զորդին 'ի կեն-
դանութեան իւրում, և իմացաւ Թագա-
ւորն պատճառն և երկեաւ, Թէ գուցէ լսեն
այլ Թագաւորք մոգուց, և ասեն Թէ՝ 'ի ժա-
մանակս նորա բարձաւ մոգութիւնն. Եւ ա-
րար մեծ ժողով և կոչեաց զՄանիքեցիսն զա-
մենեսեան իւրեանց եպիսկոպոսօքն և կոտո-
րեաց զամենեսեան, և զորս եգիտ արտա-
քոյ՝ այրել հրամայեաց. և ետ զեկեղեցիս
նոցա քրիստոնէից։ Եւ կային 'ի Մանիքեց-
ւոցն 'ի Կոստանդինուպօլիս բազումք, և ջա-

նացին դարձուցանել զնոսա յաղանդոյն և ոչ կարացին, և այրեցին զնոսա առհասարակ։

Յայսմ ժամանակի առաքեցաւ Վալիխրիս (Բելիսարիոս) 'ի Պարս մեծի զօրու՝ յաւագ շաբաթն մեծի Զատկին, և խնդրեաց թագաւորն Պարսից թէ՝ «Պատուենք զտօնս Հրէից և Քրիստոնէից, և չպատերազմինք 'ի տօնիս վասն ձեր և վասն Հրէից որ ընդ մեզ են»։ Եւ ոչ լուան, այլ արարին մարտ 'ի մեծի շաբաթուն Ճրագալուցին։ Եւ եղեւ բարկութիւնն Աստուծոյ 'ի վերայ Հռովմայեցւոցն, և բազումք զեռամոյն եղեն և յոլովք սրով մեռան։ Եւ յետ այսորիկ մեռաւ Կաւատ և թագաւորեաց Խոսրով որդի նորա. և մայր նորա չարչարէր 'ի դիւաց և չկարէին օգնել մոգքն, և գնաց առ Մովսէս միայնակեաց, մկրտեցաւ և բժշկեցաւ։

Եւ յայնմ ժամանակի Հրեայքն որ 'ի Սամարիա՝ կացուցին իւրեանց գլխաւոր և կոտորեցին զՆիկոպոլիս (1) և բազում չարիս գործեցին. և եկեալ զօրքն Հռովմայեցւոց ջնջեցին զնոսա (2)։ Իսկ Թէոդորիս թագուհին

(1) Ընթերցիր Նէապօլիս, այն է Նապլուս քաղաքն արգի. ուր գտանին ցարդ Սամարացի Հրեայք։

(2) Պատմագիրք Յունաց ասեն, եթէ ապստամբեալ Սամարացւոց 'ի հալածանացն Յունաց և ընդ խիստ օրէնս զոր եդ Յուստինիանոս 'ի վերայ ամենայն ազգացն այլակրօնից. ապստամբեալ կացուցին իւրեանց թագաւոր զոմն Յուլիանոս անուն որդի Սաբարայ, որ ած բազում աւերս երկրին.

աղաչէր զԹագաւորն վասն ուղղափառութեան. և Թագաւորն առաքեաց Թուղթ յանապատն Եգիպտոսի առ կրօնաւորսն զի եկեսցեն և խուրեանց պարկեշտութեամբն և առ Աստուած համարձակութեամբն ընտրեսցեն քըննութեամբ զլաւն և զհաճոյսն Աստուծոյ։ Եւ առաքեաց առ սուրբն Սեւերիոս որ կայր յԱղեքսանդրիա, զի աշխատ լիցի և եկեսցէ 'ի գործ եկեղեցւոյ. Եւ եկին յոյժ բազմութիւն անապատաւորաց և սուրբն Սեւերիոս 'ի Կոստանդինուպօլիս. Եկին և. 'ի գաւառաց գաւառաց եպիսկոպոսունք յերկուց կողմանցըն՝ յուղղափառացն և 'ի չարափառաց, և արարին տարի մի քննութիւն. և այնչափ շահեցան ուղղափառքն՝ զի դադարեաց հալածումն։ Եւ Անթիմոս պատրիարքն Կոստանդինուպօլսի դաւանեաց զուղղափառութիւն յաղթեալ 'ի ճշմարտութենէն, և գրեթէ ամենայն բազմութիւն քաղաքին դաւանեցին զճշմարտութիւնն՝ բաց յեկեղեցականացն, որք ամպարտաւանեալք աքացէին ընդդէմ ճշմարիտ աստուածպաշտութեան։

յաւարի առ. և զՍկիւթուպօլիս և տիրեաց Նաբլուս քաղաքի։ Թէոդոր Սկենոս, իշխան Պաղեստինի՝ և զօրավար բանակին Յունաց, բախեցաւ զօրօք ընդ Յուլիանոսի. այլ և Իրենեոս կոմս ըստ կարգի իւրում եղ 'ի վերայ Սամարացւոց մինչդեռ ապստամբեալ կային 'ի լերինս, և սատակեցան ՂՉԸ խառնս նոցա որք բանակեցան լերինն ընդ Պարսս, յուսալով օգնութիւն առ 'ի նոցանէ գտանել։

Եւ մինչ յայսոսիկ էին, եկն եհաս համ-
բաւ ասպատակի Թշնամեաց. և ելեալ քսան
հազար արանց գնայ 'ի պատերազմ, և գնային
խնդութեամբ յուսով դառնալոյ ամենեցուն
յուղղափառութիւն։ Եւ Թագաւորն ելեալ
յուղարկել զզօրսն և դարձաւ աղօթել յե-
կեղեցւոջն, և շարժեցաւ քաղաքն և լցան
փողոցք և տանիք և վերնայարկք և գաւիթք
եկեղեցւոյ արամբք և կանամբք որք աղա-
ղակէին. "Բարեպաշտ Թագաւոր, միա-
դաւան՝ միահաւատ արա զամենեսեան։"
Եւ ելաց Թագաւորն զբազում ժամս, և պա-
տասխանի ետ ժողովոյն. Թէ "լինի ըստ կա-
մաց ձերոց։" Եւ նոքա այլ աղաղակեցին.
"Փութա՛ Թագաւոր, և 'ի կեանս քո արա
խաղաղութիւն եղբարց բաժանելոց, որ մի-
աւորելով Աստուծոյ Բանին 'ի մի բնութիւն՝
միաբանեմք ամենեքեան։" Եւ դարձեալ
ելաց արքայ լալիւն մեծ. և ապա ասէ ցնո-
սա. "Գնացէք և Թոյլ տուք, լինիցի որպէս
հայցէք։" Զի յորժամ գիտացին ժողովրդա-
կանքն, Թէ միայնակեացք որք երկնային
վարուք են և աստուածախօսք, մի բնու-
Թիւն դաւանեն, այն է ճշմարիտն։ Եւ կա-
մէր Թագաւորն հաստատել զուղղափառու-
Թիւնն, զի գիտաց Թէ ուրացողք են Քաղ-
կեդոնականքն. բայց զի մտանէին Քաղկեդո-
նիկքն ծածկաբար առ Թագաւորն և նր-

կիւղ արկանէին նմա հոգեւոր և մարմնաւոր, ասելով թէ՝ «Ատելի կամիս լինիլ Աստուծոյ և մարդկան հաւանելով կնոջդ. զի վեց հարիւր երեսուն և վեց եպիսկոպոսքն քանադրեալ են ղոչ հաւանողս նոցա բանիցն, և յամէն երկիր տարածեալ է դաւանութիւնդ այդ. ո՛չ կարեն հանդարտել քեզ աշխարհք ամենայն։» Եւ երկեաւ թագաւորն և կայր 'ի տարակուսի։ Եւ զայս լուեալ Մեւերիոսի ասաց. «Ապաքէն Պետրոսի տուաւ իշխանութիւն կապել և արձակել, իսկ որք ոչ ունին զՊետրոսի դաւանութիւնն, ոչ կարեն կապել և արձակել, այլ նոքեանք են դատապարտք և կապածք. զի Պետրոս երկուբնութիւն ոչ դաւանեաց, այլ ասաց միաւոր՝ «Դու ես Որդի Աստուծոյ, այդ որ մեզ երեւիս.» և երանեցաւ 'ի Տեառնէն։ Իսկ անապատականքն տեսեալ թէ յամեաց բանն և ոչ լինի կատարեալ խաղաղութիւն, ասեն ցթագաւորն. «Ով թագաւոր, հաւատս մեր չէ մանկագոյն և փոքր՝ որ մեծանայ, և ոչ ծերացեալ՝ որ թէ նորանայ, և ոչ թերի՝ որ լնու, և ոչ առաւելեալ՝ որ պակասի. այլ զոր Հոգին Սուրբ սերմանեաց մարգարէիւքն և ժողովեաց առաքելովքն, և Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս Աստուած ճշմարիտ կատարեաց և հաստատեաց, մեք յայնմանէ ոչ թիւրիմք, ոչ պարգեւօք և ոչ փաղաքշանօք, ոչ մահ-

ուամբ և ոչ կապանօք, այլ կամք և մնամք առաջի մարդկան՝ որպէս և եմք առաջի Աս-տուծոյ։» Եւ զայս ասացեալ գնացին յա-նապատն իւրեանց, և Աւետրիանոս զԱնթի-մոս առեալ գնաց յԱղէքսանդրիա։

Եւ լուաւ զայս սուրբ Մօր Զօրաւ (Զոհար) սիւնակեացն որ 'ի սահմանս Ամթայ, և գնաց տասն աշակերտօք 'ի Կոստանդնուպօլիս յան-դիմանել զԹագաւորն։ Եւ յանդիման եղեալ Թագաւորին ասաց. «Մինչեւ յե՞րբ է անի-ծեալ ժողովոյն Քաղկեդոնի չարիքն, ընդէ՞ր չքառնաս և սրբես զեկեղեցի։» Եւ զայրա-ցաւ Թագաւորն ընդ անարգանսն և ընդ ա-նէծս ժողովոյն, և եհար ձեռօքն զկուրծք սրբոյն և ասէ. «Զի՞նչ նշան ցուցանէք դուք զի դիտասցուք թէ ձերդ է ճշմարիտ. և զի-ա՞րդ իշխեցեր առաջի իմ նզովել զսուրբ ժո-ղովն։» Եւ նա ասաց. «Նզովեցի և եղիցի նզովեալ և հաւանեալքն նմա. և զի խնդ-րես նշանս տեսանել, հաւատամ յԱստուած կենդանի որ զքեզ առնէ նշան։» Եւ եղ բարկութեամբ 'ի Թագաւորէն, և երեւե-ցաւ այն Թագաւորին մեծ անարգանք, և ետ գրել փայփաղակի, թէ որ յայսմ հետէ իշխէ նզովել զժողովն Քաղկեդոնի, նոյն ժա-մայն սպանցի։ Եւ տարածեցաւ հրամանն, և հրեշտակ Տեառն յայտնեաց զտեսիլն իւր Թագաւորին, և եհար ձեռամբ զգլուխ Թա-

փառորին և անկաւ թագաւորն և անշնչա-
ցաւ և թափեցաւ 'ի խելացն . և գնացեալ
թագուհին անկաւ յոտս սրբոյն, և աղաչեաց
գալ և աղօթել և դնել զձեռնն 'ի վերայ՝ զի
կենդանացեալ արասցէ զկամս նորա ։ Եւ ե-
կեալ սրբոյն եդ ձեռն և աղօթեաց և յա-
րեաւ վաղվաղակի և խնդրեաց ժողովել զի
հաստատեսցէ զուղղափառութիւնն . և եկն
Սեւերիանոս և Թէոդորէ պատրիարքն Աղէք-
սանդրու և Անթիմոս և այլք բազումք, և
չարափառ պատրիարքն Անտիոքու 'ի ձեռն
Սարգսի բանաւորի ծանոյց Ագաթոնի հռո-
մայ պապուն և եկն 'ի Կոստանդնուպօլիս,
և մեծարեաց թագաւորն և քաղաքն զմուտ
նորա . և երեք պատրիարքունքն ոչ եկին ընդ-
դէմ նորա , Սեւերիանոս և Անթիմոս (1) և
Թէոդորոս ։ Եւ յետ աւուրց սկսաւ մեղա-
դրել թագաւորին, թէ “Ո՞վ է այն խաբեբայն
Զօրաւ որ վասն նորա շարժես զկրօնս սուրբ
ժողովոյն Քաղկեդոնի . տուր զնա 'ի ձեռս
իմ ։ ” և հրամայեաց թագաւորն ։ Իսկ սուրբն
առանձնացեալ էր 'ի պահս և 'ի ճգնութիւն,
զի առաջին շաբաթն էր աղուհացից ։ Եւ
առաքեաց առ նա և ասէ . “Կամ եկ դու
առ մեզ, կամ ես և թագաւորն գամք առ
քեզ ։ ” Եւ գնացեալ ասացին 'ի դրանէն

(1) Յօրինակին Տիմոթէոս ․

'ի Ներքս. Ետ պատասխանի և ասէ. « Այս մինչեւ յաւուր հինգշաբաթ օրն ոչ ես երթամ առ որ և ոչ ընդունիմ առ իս զայլս: » Ապա նա բարկացեալ արար ատեան և նզովեաց զՍեւերիոս և զԱնթիմոս և զԹէոդորոս և ըզսուրբն Զօրաւ (Զոհար) և դաւանեաց երկու բնութիւն և զՆեստորի աղանդն, և վաղվաղակի ժամանեաց բարկութիւն Աստուծոյ 'ի վերայ նորա, և Թանձրացաւ լեզուն և չտանէր զնա բերանն և Թափէր արտաքս, և երեք անգամ կտրեցին բժիշկք և ոչ դադարէր կեղն և բորբոսն մինչև 'ի մեծ հինգշաբաթ օրն, և չարամահ սատակեցաւ (1): Յայնժամ եբարձ Թագաւորն զեղեալ սահմանն սպանման նզովողացն Քաղկեդոնի ժողովոյն, և գնացին սուրբքն 'ի տեղիս իւրեանց:

Ապա սաստ յայտնեցաւ նշխարք սրբոյն Սաբինեայ 'ի գաւառին Անտիոքու, 'ի Հէնտեբիս գեղ, անփուտ և մածեալ ընդ տախտակացն, և էր ամենայն մարմինն վէրք. և եղեւ բազում բժշկութիւն, և բերաւ Անտոք:

Ապա յայսմ ժամանակի եկին Պարսիկք և գերեցին զՀալպ և զԱնտոք. մինչեւ տարան կամակարութեամբ սիւնս մարմարեայս 'ի Պարսս. և գնացին Հռոմայեցիք և առին

(1) Զնմանակ վախճան Ակակիոսի ասեն 'ի Կոստանդնուպօլիս, հաստատեն և արեւմտեան պատմագիրք. Տես. Ֆլէօրեայ, Պատմ. Եկեղ. ԼԲ. 52-54:

զվրէժն գերելոյ զաշխարհն Պարսից ։ Նո-
յա այնորիկ եկն Խոսրով Թագաւորն Պար-
սից 'ի վերայ Ուռհայոյ և չկարաց առնուլ,
և գերեաց զՍրուճ և քակեաց զՆուսաք՝ գը-
նաց ։

Յայսմ ժամանակի Քաղկեդոնի աղան-
դոյն եպիսկոպոսք 'ի Կոստանդինուպօլիս,
Նոայի՝ Սեգոնի, և Աղեքսանդրոս՝ Դիոդքա-
սոսի ըմբռնեալք յարուանդութիւն, հա-
տան երանք նոցա 'ի Թագաւորէն, և վե-
րացեալ 'ի ձող՝ ցուցան քաղաքին, և քարոզ-
քըն աղաղակէին թէ՝ "Այս է դատաստան
որք զայնպիսին գործեն ." և կատարեցաւ
բանն Պաւղոսի թէ՝ "Որովհետեւ ոչ խմա-
ցան զԱստուած ունել 'ի գիտութեան, մատ-
նեաց զնոսա Աստուած գործել զանարժան-
սըն (1) ։ "

Ի հնգետասան ամին Յուստինեայ եկին
Պարսիկք և գերեցին զԱմիդոն և զԿալա-
նիկոս, և զՊելիա քակեցին և 'ի Պելիսայ տա-
րան զնշխարս սրբոյն Ղազարի և զոսկին որ
'ի վերայ տապանին սրբոյն Սարգսի (2) ։

(1) Թուղթ առ Հռովմայեցիս ։ Ա ։ 28 ։

(2) Ապուլֆարաճ կոչէ զանուանս քաղաքացս Դէնիկան. Կալլինիկոս, Բէլի—Բալաս՝ Խակ 'ի Վարս Սրբոց գրի. եթէ ոսկերքն Բաքոսի նահատակեցաւ 'ի Բարբալիսոն քաղաքի. և ոսկերքն Սարգսի 'ի Ռուծափ քաղաքի Ասորւոց մերձ յԱփա-միա, որ է Համա ։

Ի Թուին Ասորւոց ՊԽԸ (848) եղեւ նշան 'ի վեր քան զհաւատալ, որ թէ չէի՝ գտեալ 'ի բազում գիրս արբոց գրեալ, (եւ ոչ ես կարէի գրել)։ Խաւարեցաւ արեգակն ութ եւ տասն ամիս, զի երեք ժամ՝ աւուրն լոյս տայր եւ զայլն որպէս ո՛չ լոյս եւ ոչ գիշեր. եւ ոչ հասան պտուղք տարւոյն, եւ ամենայն բնակիչք աշխարհի եղեն իբրեւ զկիսակենդանս եւ որպէս այլակերպս։ Նա յետ այնորիկ եղեւ մահ տարաժամ, որ բնաւ չէր լեալ յաւիտենից. նախ սկսաւ 'ի Կոստանդնուպօլիս ընդ եղանել արբոցն 'ի նմանէ։ Յառաջին օրն մեռան հինգ հազար, եւ միւս այլ օրն տասն հազար, եւ միւս այլ օրն հնգետասան հազար, եւ յայլում՝ աւուր ութ եւ տասն հազար. եւ եդ թագաւորն թուղս 'ի դրան քաղաքին եւ համարեցան մինչեւ յերեք հարիւր հազարն, եւ ապա թողին զհամարն։ Նախ սկսաւ յաղքատսն եւ ապա 'ի մեծատունսն եւ յիշխանսն եւ 'ի տուն թագաւորին, եւ ուռնայր ցալքն (անութք) եւ պատառէր, եւ երթայր շարաւն. եւ հատեցաւ քաղաքն եւ լնուին 'ի ծովն ոչ կարելով թաղել։ Զի 'ի վերայ միոյ յաճախէր չարն, յառաջ երեք սեաւ պտեր (չլպաններ) երեւէր 'ի մէջ ափին եւ այլ ոչ ժամանէր փոխել զոտն։ Բազումք այս նշանովս մեռանէին. եւ զոր ընկենուին 'ի ծովն, դարձեալ արտաքս բերէր

ծովն . և նեխեցաւ քաղաքն և Թագաւորն քառասուն դահեկան հրամայէր տալ որ մի մեռեալ հանէր ընդ քաղաքն, և նոքա 'ի տանել զմեռեալսն՝ անկանէին և մեռանէին ։ Եւ բազումք մտանէին 'ի տունս Թափեալք 'ի մարդոյ և լի գանձիւք և հանդերձիւք, և բառնային շալակով, և 'ի հանելն ընդ դուռըն՝ անկեալ մեռանէին (1) ։

Եւ տարածեցաւ մահն յերկիրն Եգիպտոսի, և ջնջեցաւ քաղաք մի, ուր եւթն այր և տղայ մի մնացին, և 'ի շրջելն ընդ քաղաքըն՝ յանկարծ անկան եւթն արքն և մեռան, և տղայն ետես զհրեշտակ Աստուծոյ 'ի կերպարանս ծերոյ . և տեսեալ զի լայր տղայն, եհան զնա 'ի քաղաքէն և ասաց . «Գնա և մի լար, զի բարկութիւնս վասն հերձուածոյ և մեղաց է ։»

Եւ 'ի Փղշտացւոց երկիրն գնացեալ պատուհասին 'ի քաղաք մի՝ երեւեցան դեւք և ասացին, թէ «Կռանէք պատկեր մի պղընձի, երկրպագեցէք նմա և ոչ մեռանիք ։» Եւ շրջեալ գտան զպատկերն և երկրպագեցին . և յաճախեաց մահն, և ոչ մնաց 'ի նոցանէ և ոչ մի ։ Եւ եհաս բարկութիւնն 'ի

(1) Զայս դէպս կոտորածի մահտարաժամու հաստատեն և Յովհաննէս Ասիայի և Զաքարիա Մելիտինեցի . և պատմագիրք Յունաց . և պատահեցաւ յամի 524 . առ Թագաւորութեամբ Յուստինիանոսի, և տեւեաց ամս տասն .

Հայս և 'ի Պարս ։ Բայց Հէմս քաղաք, ուր կայր գլուխ Յովհաննու Մկրտչին, և բնակչացն տարաւինեալ 'ի նա և 'ի բարեխօսութիւն նորա, ապրեցան ։

Յինն և տասն ամին Յուստինեայ թագաւորոյ աւերն զՀռոմ և աւերեցին, այնչափ զի մնացեալքն եղին յառընթերակայ աւերակսն, որ չէին կարող բնակել 'ի քաղաքն ։ Եւ յայսմ ժամանակի փոխեցաւ 'ի Քրիստոս սուրբն Սեւերիանոս յԱղէքսանդրիա, և եղաւ պատուով 'ի տապանի. և ուղղափառքըն եդին պատրիարք զՍարգիս Ճգնաւոր Անտիոքայ ։ Յայսմ ժամանակի այրեցաւ վանք սրբոյն Սիմէօնի յԱնտաք և թափուր եղեւ 'ի բնակչացն ։ Եւ 'ի սոյն ժամանակս (պատահեցաւ) խանգարումն Զատկի ։ Եւ 'ի քսան և երեք ամին Յուստինեայ գետն Տարսոնի ելաւ և տարաւ զքաղաքն ։ Եւ 'ի սոյն ժամանակս 'ի շարժմանէ կործան 'ի Լատիկն եւթն հազար այր ։ Եւ 'ի Սիւսիա ընկղմեցաւ կէս քաղաքն Պոմպօլսի (1) և իջին բնակիչքն կենդանւոյն 'ի խոր, և ձայն հեծման նոցա գայր զաւուրս, և ոչ կարէին օգնել ։ Եւ 'ի Փիւնիկէ ընկղմեցաւ Տրապօլիս և Պիբլոս (2) և Տրովլաս և ամենայն քաղաքն Գալի-

(1) Միւս թարգմանութիւնն Պոմպէոպոլսի. զոր ոմանք իմանան զՊենտապոլիս քաղաք.

(2) Այն է Բիբղոն, կամ Բիբլոս, որ ըստ Տաճկաց

լեացուոց. և 'ի ներքս գնաց ծովն երկու միլ և նաւքն մնացին 'ի ցամաքի ։

Յայսմ ժամանակի առաւ Դարաս (1) 'ի Պարսից և ամրացաւ, և լուեալ Հռոմայեցւոցն գնացին սպառեցին զքաղաքն զեւթն ամ և դարձեալ առին ։ Եւ յայսմ ժամանակի եղեւ սով սաստիկ, մինչ զի ուտէր մարդ հինգ լիտր հաց և ուռնոյր և ոչ յագենայր։ Եւ եղև մահ անասնոց երկու ամ, և էր ընդ ամենայն երկիր, և սպառեալ եղին վաստակ յերկրէ ։ Եւ եղեւ շարժ 'ի Կոստանդինուպօլիս զքառասուն օր, և բազում տուն դերեզման եղեւ բնակչացն, և տապալեցան յոլով եկեղեցիք, և մասն ինչ 'ի Նիկոմիդիայ կորեաւ ։ Եւ 'ի յերեսուն ամին Յուստինանեայ երկու պարիսպքն Կոստանդինուպօլսի շրջեցան՝ շինեալքն 'ի Կոստանդինէ և 'ի Թէոդոսէ ։ Եւ Նիկոն քաղաք 'ի վայր շրջեցաւ, և զտասն օր շարժեցաւ երկիր որպէս ալեբեւ ։ Եւ յայսմ ժամանակի երեւեցաւ սուրբն Յակոբ անուանեալն Կուրդնկար (2) ։

Յայսմ ժամանակի առաքեաց Թագաւորն Արաբկաց քրիստոնէից Հերեթն առ

Ճեղեւ կոչի ։ Իսկ Տրոյեան Թուղթէ՝ ասելոյ Տէարս ։

(1) Միւս թագմանութիւնն Սղարդս ։

(2) Այն է Յակոբ Զանձալոս կոչեցեալ 'ի Յունաց և Պուրտուանոս յԱսորւոց, և 'ի սուրբս համարեալ առ Ասորիս ։

Յուստինոս մեղադրանք, թէ ընդէ՞ր ուրեցիք զքրիստոնէութիւնս ժողովոյն Քաղկեդոնի և արարիք զԵրրորդութիւնն չորրորդութիւն։ Եւ Յուստինոս առաքեաց այս իմաստունս պատասխանել նմա. և յորժամ գնացին՝ տեսաւ զնոսա թագաւորն և ասէ. «Եւ դուք յաշակերտացն անիծեալ ժողովոյն էք։» Եւ նոքա ասեն. «Ընդէ՞ր հրամայէ ձեր թագաւորութիւնդ զայդպիսի իրս, նզովել զվեց հարիւր և վերեսուն և վեց սուրբքն. զի թէ վայրապարք և աշխարհականք էին, պատկառել արժան էր, թող թէ եկեղեցւոյ առաջնորդք և սուրբ մարդիկ։» Եւ ասէ թագաւորն. «Ես բարբարոս մարդ եմ և չգիտեմ (խօսել) ՚ի գրոց, բայց ասեմ ձեզ բան մի. թէ լինի յոլովութիւն կերակրոց և անկանի ՚ի ներքս մուկըն մի, պղծի՞ թէ ոչ.» և ասեն՝ «պղծի։» Եւ ասէ ցնոսա. «Եւ պիղծ ոչ ապականեցին վեց հարիւր երեսուն և վեց եպիսկոպոսունք առամարդին Լեւոնի, որ ՚ի Հրէութիւն դարձոյց զՔրիստոնէութիւնս։» Եւ յետ բազում բանից ասեն արքն. «Հրամայեսցէ ձեր քաջութիւնդ՝ և առնեմք պատարագ որ հաղորդիք, ցոյց սիրոյ և խաղաղութեան ձեր և թագաւորին մերոյ։» Եւ ասէ ցնոսա Հերեթն. «Մեք ՚ի ձէնջ ոչ հաղորդիմք և ոչ զձեզ հաղորդեմք։» Եւ հրամայեաց հաց

պատրաստել և ուտէին միս ըղտու. և 'ի բե-րելն առաջի՝ ասէ. «Կերայք.» և նորա ա-սեն. «Մեք զայդ ոչ ուտեմք, զի պիղծ է։» Եւ Թագաւորն ասէ. «Եւ զհա՞րդ ոչ պղծիմք մեք 'ի մարդոյ մսէ, զի այդ է պատարագն ձեր։» Եւ ապա արձակեաց զնոսա ամօթով։

Յայնժամ մեռաւ Թէոդորիա Թագուհին ուղղափառ խոստովանութեամբ, և թաղե-ցին զնա Անթիմոս և Թէոդորոս պատրիար-քունք։

Եւ յայտնեցան հերձուածք 'ի ժամանակս Յուստինիանեայ՝ այսոքիկ։—Նախջինն՝ հատեալ-քըն 'ի Մանիքեցւոցն, որք եկին 'ի Պարսից՝ կերպիւ աբեղայից, որք արեամբ ապխտակ հաւոյ և սպանեալ տղայոյ հաղորդէին, և 'ի տարւոջն մի անգամ առնէին աճրագործու-թիւնս զՄանիքեցւոցն։—Եւ երկրորդն՝ Ստե-փաննոս Ուռհայոյ, որ ասէր՝ ըստ չափոյ մե-ղացն զտանջանսն մեղուցելոցն, և յետ ա-նորիկ հաւասարիլն արդարոց։—Եւ երրորդն՝ Յովհաննէս Եփեմիոյ (յԱպամիոյ), որ նիւթ ասէր զԱստուած իբրեւ զմի 'ի տարերաց։ —Եւ չորրորդ՝ Յուլիանէ ալիկառնացին, որ ասէր՝ թէ Քրիստոս զանապական մարմինն Ադամայ որ յառաջ քան զմեղսն՝ էառ, և ոչ զապականացուն որ զուղղափառ խոստովա-նութիւնն ունի։ Զի Ադամ կրկին է. զա-ռաջինն չունէր խառնուած, և զկնի մեղացն

խառնեցաւ ապականութիւն. Զսա յանդիմանեաց սուրբն Սեւերիոս 'ի յաստուածային գրոց, և նա ոչ զղջացաւ, և մնաց խմորն (1). — Հինգերորդ՝ Յովհաննէս տրիթացին որ երեք բնութիւն ասէր զաստուածութիւնն. Նա աշակերտ էր Սամուէլի ռասլացւոյն. Զսա կոչեաց Յուստինէ Թագաւոր, և լուեալ զհերձուածն՝ հալածեաց զնա. և գնացեալ արար գրեանս, վկայութիւն որսալով յԱստուածաշունչ գրոց իւրում աղանդին. — Վեցերորդ՝ Փոտինէ անտիոքացին, նոյնպէս երեք բնութիւն և էութիւն և անձնաւորութիւն ասէր, և արար գրեան 'ի Կոստանդինուպօլիս. — Եօթներորդ՝ Թէոդորոս կապադովկացին, զնոյն աղանդն հաստատէր թէ՝ Քրիստոսի աստուածութիւնն չէ հօր աստուածութիւն. — Ութերորդ՝ Աթանասիոս որդի դստերն Թէոդորեայ Թագուհւոյ, որ աշակերտեցաւ Սևերի ուռհայեցւոյ և յետոյ Սարգսի երիցու, որ եղեւ պատրիարք Անտիոքայ. Սա զՅովհաննեսի աղանդն քարոզէր՝ երեք բնութիւն ասելով Երրորդութեանն.

(1) Զաղանդաւորացս այսոցիկ Յուլիանիտաց խօսի և Յովհաննէս Աւձնեցի 'ի գիրս իւր Հա. Բ. Գլ. ԺԱ. յորոց ոմանք, ասէ, եկին և 'ի Հայս յաւուրս Մովսէս կաթողիկոսի 'ի տարածել զաղանդն իւրեանց. զորս եւ արտաքսել. նոյնպէս և յետ ժամանակի 'ի կաթողիկոսութեան Յովհաննու Իմաստասիրի ժողովով դատապարտեցաւ այն աղանդաչարափառս.

և Թագաւորն աղաչեաց զԹէոդորոս պատ-
րիարքն առնել զնա երէց, և ոչ հաւանե-
ցաւ. և զկնի մահուանն Թէոդորոսի կա-
մեցաւ առնել զԱթանաս պատրիարք Աղէք-
սանդրիոյ. և գրեաց Թագաւորն յԱղէքսանդրիա
և ոչ առին յանձն։ Իսկ Կայնոն Տարսոնի ե-
պիսկոպոսն և Ուգէն Սելեւկիոյ, աճեցու-
ցին զաղանդն Աթանասի, և վասն այսր ա-
ղանդոյ և այլ ամենայն հերձուածոյ արար
ընդդէմ ճառս Թէոդորոս պատրիարքն Ա-
ղէքսանդրի։ — Իններորդ՝ Ամբիկոս (Անթի-
մոս) կոստանդինուպօլսեցի, ասաց թէ՝ «Ուր
ոչ խոստովանի երեք անձանցն յատուկ բնու-
թիւնս, նա Հրեայ է և հակառակ ուղղա-
փառութեան։»

Յայսմ ժամանակի եկն Հերեթ Թագաւորն
Տաճկաց առ Յուստիանոս (Յուստինիանոս)
և ունէր գիր հաւատոյ զարեւելեան եպիս-
կոպոսաց Հայոց Մեծաց, և զՅակոբեայ Կուր-
դնկարին և զԱղէքսանդրու պատրիարքին, և
ասաց. «Ուր ոչ ձեռագրէ ՚ի գիրս յայս, նա
հերձուածող է և չարափառ.» և ոչ ձեռա-
գրէին բազումք. և բարկացաւ Հերեթն ՚ի
վերայ Յուստիանոսի և ասաց. «Անզգամ և
ափշեալ, ոչ իմանաս եթէ այս ամենայն ցա-
սումն երկնաւոր ՚ի վերայ երկրի վասն չար
ժողովոյն է. վասն էր ոչ բառնաս զնիւթ
բարկութեանն Աստուծոյ։» Իսկ պատասխա-

նի եա (Յուստինիանոս) և ասէ. «Աղաչեմ
զքեզ մի՛ զայրանար, չկարեմ զայդ առնել և
ունել զԹագաւորութիւնս. այլ վասն քո ե-
րեսաց չտամ վստահութիւն և համարտու-
Թիւն Քաղկեդոնացւոցն 'ի վերայ ուղղափա-
ռաց, և դադարէ հալածումն ուղիղ խոս-
տովանողացն՝ վասն քո, զի զքեզ պատճառ-
դնեմ և չմերժադրէ ոք ինձ վասն ուղղափա-
ռացն, և աճեն և բազմանան, և Աստուած
հոգասցէ 'ի ձեռն կարող ժամանակաց և Թա-
գաւորաց»: Իսկ ապա Հերբեթն Թագաւոր
ուհի իւրն կոչեաց եպիսկոպոսս ուղղափառս
և զՅակովբ, և ձեռնադրել ետ 'ի Կոստան-
դնուպօլիս պատրիարքս ուղղափառացն, նոյն-
պէս և Անտիոք և Աղեքսանդրիա, և ետ 'ի
վերայ սպառնալիս՝ զի մի՛ ոք նեղեսցէ զնոսա:
Իսկ դնաց Հերբեթն 'ի Թագաւորութիւն իւր:
Բայց զի աւելին ուղղափառքն ընդ Քաղկեդո-
նիտքն, Թէ դուք զՍեւերոսին, զԹէոդոսեա-
ն և զԹէոդորին հաստատեցէք զաւանդն,
վասն այսր պատճառի ժողովեաց Թագաւորն
բազմութիւն եպիսկոպոսաց պատասխանի
առնել ուղղափառացն. և պատրիարքունք
էին՝ Դոմնոս Անտիոքայ, Ապողինար Աղեք-
սանդրի, Եւտիքէս Կոստանդինուպօլսի: Իսկ
Բաքիլոս (Վիգիլիոս) Հռոմայ 'ի Կոստանդինու-
պօլիս, վասն զի աւեր էր Հռոմ: Իսկ ոչ գայր
նա 'ի ժողովն, ամպարտաւանեալ Թէ՝ եւ

չեմ դոցա ընկեր․ և յորժամ կամեցան նզո-
վել զՆեստոր և զԹէոդորոս (Թէոդորետոս)
և զԹէոդոր Մամուեստացին և զՏարսոնա-
ցին, ոչ ետ Թոյլ Բարիլոս նզովել զնոսա,
ասելով թէ՝ «Ոչ է արժան զկնի հարիւր ե-
րեսուն ամի հանգստեան Սրբոցն նզովել
զնոսա։» Նա զի ոչ նզովեցին զնոսա, ոչ ոք
ընկալաւ զժողովն զայն (1)։

Ի Թուին Հայոց ՃԺԶ (667) յայտնեցաւ
աղանդն Յուլիանեայ առ աչօք ասողին ըղ-
ձնօրինակաւն Կրիստոսի, Խեփեսոս, յաջա-
կերտացն Յուլիանեայ։ Նա եկն առ նոսա
եպիսկոպոսն Պրոկոպոս և յանդիմանեցաւ 'ի
բազմաց՝ և ոչ զղջացաւ, և 'ի ծերութեան
նորա աղաչէին զնա աշակերտքն նորա զի ա-
բասցէ եպիսկոպոս իւր փոխանորդ, և ոչ առ-
յանձն առնելով թէ «Նա մի եմ և չէ պա-

(1) Երկրորդ ժողովն Կոստանդնուպօլսի եղև առ Յուս-
տինիանոսիւ, յամի 553, 'ի ներկայութեան Եւտիքեայ Կոս-
տանդնուպօլսի եպիսկոպոսի, Ապողինարայ՝ Աղեքսանդրիոյ,
և Դոմնոսայ՝ Անտիոքայ։ Անդ 'ի մայրաքաղաքն գտանէր և
Վիգիլիոս հայրապետ Հռոմայ, այլ առ անմիաբանութեան՝
ոչ համարձակեցաւ ժողովլոյն, անսաստելով հրամանաց Յուս-
տինիանոսի։ Ի սմին ժողովի նզովեցաւ մերժին գիրք Թէոդո-
րոսի Մոպսուեստացւոյ, Թէոդորետոսի Կիւրացւոյ և Իբա-
սայ Եդեսացւոյ, որ կոչին Երեք Գլուխք։ Նզովեցաւ և նոյն ինքն
Թէոդորոս նզովի 'ի նմին ժողովի. Թէպէտև կանխաւ ինքն
վախճանեալ էր նա. քանզի վճիռ հան ժողովն, եթէ արժան
է նզովս դնել 'ի վերայ ուրուք հերետիկոսի զկնի վախճանի
նորին։

տեհ․ երեք արքեպիսկոպոս պիտի՝ որ ձեռ֊
նադրեն եպիսկոպոսն։ Եւ ՚ի մեռանիլն նորա
կալան աշակերտքն զմի ոմն՝ որում անուն էր
Սւտորուպիոս (Եւտորոպիոս), և եդին զձեռն
(Պրոկոպիոսի) ՚ի վերայ գլխոյն, և արարին
զնա եպիսկոպոս, և նա ապա տասն եպիս֊
կոպոս, և առաքեաց ընդ ամենայն երկիր
սերմանել զաւետարանն։ Եւ մի ոք ՚ի նոցանէ,
Սարգիս անուն, գնաց յերկիրն Քամիրաց֊
ւոց (1) և խաբեաց զժողովուրդն, և արար նոցա

(1) Քամիրացիք են Համիմայք կոչեցեալ ազգն, որոց եր֊
կիրն է յարեւելից հարաւոյ Անապատն—Արաբիոյ։ Այս ազգ,
որպէս յիշատակէ Միխայէլ Ասորի և պատմագիրք Յունաց,
էին քրիստոնեայք, և գլխաւոր քաղաք նոցա էր Կասսան և
Հիրա զոր բնագիրք մեր Հերթա կոչեն։ Յառաջնում քա֊
ռորդի վեցերորդ դարու Եթովպացիք տիրեցին Քամիրաց֊
ւոց․ իսկ Հրեայք որ բնակէին անդ, յարուցեալ ՚ի վերայ
նոցա կոտորեցին և կացուցին թագաւոր զմի ոմն ՚ի Հրէից
անտի․ որոյ զօրացեալ ստէպ զքրիստոնեայս տարաբացիս, և
յարձակեալ ՚ի վերայ Նեգրան քաղաքի, առ զայն, և զքահա֊
նայս և զժողովուրդս որ ապաստանեալ կային յեկեղեցւոջ,
խողխողեաց և զեկեղեցին այրեաց․ որպէս յիշատակեցաւ
վերագոյն յեր․ 231։ Մի էր ՚ի թագաւորաց քրիստոնէից Հա֊
րեթ (Հերեթ) հինգերորդ ՚ի կարգի համանուն իշխանաց, և
նստէր ՚ի Կասսան, զոր Ասորիք կոչեն թագաւոր Արաբաց,
իսկ Յոյնք Արեթաս ընդ անուանեն։ Զսա Յուստինիանոս
կայսր դիմակաց արար Մունդիրայ Գ. թագաւորին Հիրայ,
և կոչեաց զնա գլուխ ամենայն Արաբաց Ասորւոց՝ Պատրիկ
անուամբ, յամի 539։ Սոյն սա եկն ՚ի Կոստանդինուպօլիս
յաւուրս Յուստինիանոսի, յամի 562, առաջի առնել կայ֊
սեր ինչ ինչ խնդիրս քաղաքականս․ իսկ թէ արդարև
բանք եղեն զկրօնից և զդաւանութենէ, ոչ ինչ յիշատա֊

եպիսկոպոս Մովսէս անուն, և յետ երից ա-
մաց մեռաւ: Եւ այլք յայլ տեղիս գնացին
և զըպարտէին զսուրբն Սեւերիանոս՝ թէ
զՔրիստոսի մարմինն ապականեալ և ողջնեալ
ասէր 'ի գերեզմանն. բայց Սեւերիանոս զայս
ասէր, թէ ապականացու և մահկանացու
մարմին զգեցաւ, և ոչ թէ 'ի գերեզմանին
ապականեցաւ, և նզովէր զայնպիսիսն որ ա-
սեն՝ ապականեալ: Իսկ Յուլիանիտքն ասեն
թէ՝ 'ի յորովայնի Կուսին անմահ և անապա-
կան մարմին էառ և անչարչարելի. և այն որ
չարչարեցաւ և մեռաւ, կերպարանօք և առ.
աչօք էր և ոչ ճշմարտութեամբ: Եւ ոմն 'ի
նոցանէ գնաց յԱղէքսանդրիա, և խառնեցան
'ի նա այլ աղանդք, Պանտիտացիք և Լագին-
տացիք, և ձեռնադրեցին իւրեանց պատրի-
արք, և նա արար բազում եպիսկոպոս և
առաքեաց յամեն Լիբիա. և սոքա յետոյ
կանգնեցան միմեանց հակառակ: Եւ երկու

կեն յոյն մատենագիրք: Ըստ պատմութեան Միխայելի՝ Քա-
միրացիք հակառակք էին չորրորդ ժողովոյն: Առ նոսա գը-
նաց Սարգիս ոմն աղանդաւոր և ուսոյց նոցա զաղանդ իւր,
թերևս նա իսկ Սարգիսն նեստորական որ ուսուցիչ եղեւ
Մահմետի ըստ աւանդութեան: Եւ թուի ամենայն հաւա-
նութեամբ, եթէ 'ի տարածել մահմետականութեան յԱրա-
բիա, թողին և Քամիրացիք զքրիստոնէութիւն և դարձան 'ի
նոյն դէն: Յամի յորում կամքս (1871), ապստամբեալ սոցա
ընդդէմ Օսմանեան տէրութեան, յարձակեալ կան յԱսիա,
այլ զօրութիւն Բ. Դրան ընդ փոյթ նուաճեաց զնոսա:

'ի նոցանէ 'ի բանտի կային 'ի Մ՛ծբին, և խնդրեաց զնոսա Թագաւորն Պարսից և արձակեցան, և ոմն 'ի նոցանէ գնաց զհիւսիսիւ և խաբեաց զբազումս, և եկն յԱ՛րզուն և 'ի Հայս, և ոչ ընկալան Հայք. այլ առաքեցին յերկուց կողմանցն թուղթ առ պատրիարքն Թէոդորոս ուղղափառացն, և նա կատարեալ էր զկեանս։ Եւ ապա գրեցին թուղթ մի Բաղկեդոնիտքն և թուղթ մի ուղղափառքն, և միմեանց չէին վկայ գրեալքն և հալածեցին զնոսա։ Եւ 'ի Կապադովկիա յոլովք խաբեցան և ասէն, թէ առ ժամանակ մի զառեղն կուլաւ 'ի միսն ինչ Հայոց, մինչեւ 'ի կատարելոցն որբեցաւ չարութիւնն.

Եւ յայնմ ժամանակի կամեցաւ Յուստինոս նորոգել զեկեղեցին որ յանուն Առաքելոցն և զդամբանատուն Թագաւորացն, և 'ի բրելն գտան երեք տապան արճըճած, և գիր 'ի վերայ տապանացն. Անդրէաս, Ղուկաս, Տիմոթէոս, և յոյժ ուրախութիւն եղեւ քաղաքին ընդ գիւտ սրբոց առաքելոցն Քրիստոսի։ Եւ յայս ժամանակս Սեւաստան որ 'ի Կեսարիա Պաղեստինոյ, առաքեաց աջ մի 'ի Կոստանդինուպօլիս, ասացեալ թէ՝ Յովհաննու Մկրտչի է, և եղեւ կարծիք թէ իցէ՞ նորա, թէ ոչ. սակայն պատուեցաւ ոսկեղէն յարկօք։

Եւ Յուստինիանոս շինեաց երկոտասան

վանք և ննջումն և վեց եկեղեցի. և ոչ դա-
դարեաց առ յիւր ժամանակն 'ի շինելոյ եկե-
ղեցիս և հիւրանոցս և աղքատանոցս։

Ի ՊՀԱ (871) Թուին Ասորւոց, սկիզբն է
Թուականիս Հայոց։

Յետ քառասուն ամի հալածմանն և սեր-
մանելոյ աղանդին Քաղկեդոնի, քաղաքն Ա-
միթ կրեաց սով սաստիկ զութ ամ. և յետ
յագենալոյն հացիւ, (պատահեցաւ 'ի մար-
դիկ) տարի մի դիւական մոլեգնութիւն և
կատաղումն և թափումն 'ի խելաց, մինչ ոչ
ճանաչել նոցա զինչս և զտունս իւրեանց.
այլ ըստ պատահման մտանէին 'ի տունս, և
հրապարակաւ և յեկեղեցիս գործէին շնա-
թիւն. և ելեալ 'ի քաղաքէն ընդ վայր հա-
չէին որպէս շունք, և կանչէին որպէս անբան
անասունք և իբրեւ զաքաղաղս, և մերկա-
նային և փախչէին առանց պատճառի, աս-
ելով. "Գան Պարսիկք, գան, փախիք։" Եւ
շրջակայ գաւառն և Ուռհա գային և պա-
հէին զնոսա, և խնդրէին յԱստուծոյ ողոր-
մութիւն. և յետ տարւոյն զգաստացան և
զգեցան սեաւս, և դասս դասս գնային յԵ-
րուսաղէմ և յայլ ուխտս։ Եւ յետ այսորիկ
եղեւ մահտարաժամ, և մեռան երեսուն և
վեց հազար մարդ 'ի սակաւ ժամու։

Իսկ Թագաւորն Յուստինիանոս յամեն ժա-

ժամանակս իւր ընդունէր զժողովն Քաղկեդոնի, բայց զԹուղթն Հիբասայ ուռհայեցւոյ ոչ ընդունէր, և ոչ հաւատայր որք ասէին թէ՝ «Քաղկեդոնի ժողովն ընկալան զԹուղթն նորա։» Իսկ յորժամ ասաց Նաքիլոս (Վիգիլիոս)պապն Հռոմայ թէ՝ «Ժողովն Քաղկեդոնի ընկալան զԹուղթն Հիբի (Իբասայ),» կանգնեցաւ (Թագաւորն) և երեք անգամ ասաց. «Ժողովն Քաղկեդոնի նզոված է։» Բայց խաբեցաւ նա 'ի յաղանդն Յուլիանեայ յեպիսկոպոսէն Աղեմիոյ. և գրեաց առ Անաստաս (1) պատրիարքն Անտիոքու պաղանդն, և հրամայեաց ժողով առնել և ձեռագրել զնա։ Եւ ժողովեցան հարիւր յիսնսուն և հինգ եպիսկոպոս յԱնտաք, և ոչ ընկալան. և գրեցին առ Թագաւորն վկայութեամբ գրոց՝ չար հերձուած զասելն առ աչօք զչարչարանսն Տեառն։ Եւ տարան ըզԹուղթն առ Թագաւորն. ամանք ասեն զըղջացաւ տեսանելով զԹուղթն, և յերկոցունց աղանդոցն դարձեալ զերեսս, 'ի Քաղկեդոնէ և 'ի Յուլիանեայ, և ուղղափառ կատարեցաւ մահուամբ, Թագաւորեալ ամս երեսուն և ութ և ամիսս հինգ։ Եւ 'ի մեռանելն Յուստիանեայ, մի ոմն 'ի սքանչելի արանց տեսաւ տեսիլ և պատմեաց, թէ «Տեսանէի դաշտ մի ընդարձակ, և 'ի մէջ դաշտին հնոց

(1) Միւս Թարգմանութիւնն Ակեսոս։

մի բորբոքեալ հրով, և դողացի և ասեմ. «Ո՞ւմ է այս դատն տանջանարանքս.» և ասէ ոմն ցիս. «Այս Յուստինիանեայ էր պատրաստած, բայց իւր եկեղեցասիրութիւնն և աղքատասիրութիւնն չեթող զինքն հերձուածով մեռանել, այլ դարձաւ յուղղութի̅ և 'ի տեղիս ուղղափառացն գնաց:»

Եւ յետ նորա Թագաւորեաց քորորդի նորա իւրով անուամբն Յուստինոս (1) և Թագաւորեաց ընդ նմա և կինն իւր. և էր ահարկու և ոչ եղեւ ժլատ ուրեք, այլ և խոյս ետուն ամենայն չարագործք. և էր Թրակացի և այր քաջ, բայց ցաւէին ոտքն նորա: Յառաջին ամին սորա երեւեցաւ յօդդ հուր բորբոքեալ, և յոլովք ասէին թէ նշան արեան է (2). և Թագաւորն առաքեաց և եբեր 'ի Զամբրոնէ և 'ի Մանգոնէ արուեստաւորք, որք կանգնէին փայտ՝ և զանձինս վառէին հրով. և ելանէին 'ի փայտսն եւ իջանէին օծեալ զանձինս տալխով և ոչ այրէին: Եւ դարձեալ երեւեցաւ յարեւելս

(1) Այս է Յուստինոս Բ. որ Թագաւորեաց յամի 565. Արեւելեան պատմագիրք Հայք և Ասորիք միով անուամբ կոչեն զերկոսին եւս Յուստինիանոս, որով և շփոթութիւն արկանեն 'ի պատմութեանն:

(2) Ի սմին ամի, այն է 566—567 ամն Քրիստոսի, ասէ Սամուէլ անեցի ('ի Քրոնիկոնին.) «Աջ աստուածային երեւեցաւ 'ի սուրբ մատրանն, այլ և նշան ահեղ հրաշափայլ և արիւնատեսակ յերկինս:»

և 'ի հիւսիս այնպիսի հուր՝ որ բազումք 'ի տեսլենէն մեռան, և բերէր օդն եղէգն այրեցած և թուղթ այրեցած, և բազումք ժողովեցին 'ի զամբիւղս. և զարհուրեցաւ թագաւորն, և գնաց յեկեղեցին յաղաչանս, նոյնպէս և քաղաքն ամենայն: Եւ 'ի յինն ժամաւուրն ել ամպ մի հրախառն, և կայր 'ի նմա խաչ մի նկարեալ, և տեսեալ զայն բազմութիւնն աղաղակեցին. «Տէր, ողորմեա. Տէր, ողորմեա ըստ մեծի ողորմութեան քում:» Եւ պատրիարքն ասաց ցթագաւորն. «Տեսանես զինչ եղեւ յաւուրս քո. որպէս յաւուրս մեծին Կոստանդիանոսի՝ նշան խաչի փայլատակեալ երեւեցաւ. արդ առաքեա և տուր բերել յԱփեմիայէ (Ապամիա) Նորուոց զխաչափայտն Քրիստոսի որ կայ առ եպիսկոպոսի մի:» Եւ առաքեաց թագաւորն և բռնութեամբ առին զխաչն և բերին յԱնտաք, և խիզարեալ ընդ մէջն, զկէսն թողին յԱնտաք և զկէսն տարան 'ի Կոստանդինուպօլիս. և ելին քաղաքացիքն և թագաւորն և պատուով տարան 'ի քաղաքն և եդին յաւագ եկեղեցին:

Եւ յերկրորդ ամին Յուստինեայ առաքեաց զպատրիկն Յովհաննէս պատերազօք 'ի Պարսս սիրոյ աղագաւ առ Խոսրով թագաւորն Պարսից, գնաց և դարձաւ պատուով: Եւ յայնմ ժամանակի ոչ գոյր թա-

դաւոր Հայոց, քանզի մտեալ էին ընդ Պարսից իշխանութեամբ. և Խոսրով Թագաւորն Պարսից սկսաւ նեղել զՀայս՝ երկրպագել կրակի. և ապստամբեցին Հայք և խնդրեցին օգնութիւն ՚ի Յուստինիանոսէ զօրք, և յաղթեցին Պարսից և հալածեցին յաշխարհէն. Եւ առաքեաց Խոսրով առ Յուստինիանոս՝ մի օգնել Հայոց, և տալ հրաման դառնալոյ ՚ի Պարսիկս և կամ տալ զհարկն. Եւ Յուստինիանոս արար ընդդէմ պատասխանի և ասէ. «Տուր յիս զՄծբին որ քրիստոնէից լեալ է, և վասն սիրոյ դարձուցին առ ձեզ.» Եւ զայս լուեալ լռեաց Խոսրով(1). Եւ պատրիկն Յովհաննէս հրաման առեալ ՚ի Թագաւորէն խօսել վասն միաբանութեան հաւատոյ ընդ Հայս և ընդ Ասորիս. և եկն յԱմիդա պատրիկն և ասաց ընդ Յակոբ Կուրդնկարն. Եւ եղեւ ժողով ՚ի Կալանիկէ, որ է Ռաղա(2) և ոչ միաբանեցան, նոյնպէս և Հայք քամահեցին զբանիւք նոցա.

Եւ ՚ի չորրորդ ամին Յուստինիանեայ եղեւ խանգարումն Զատկի, և Թիւր Զատիկ ա-

(1) Զպատերազմունս Յունաց և Հայոց ընդ Պարսս՝ տես ՚ի Պատմ. Հայոց. Հա. Բ. յեր. 283—288.

(2) Կալանիկոս որ և Ռաղա կամ Ռակա կոչի. զորմէ բազմիցս լինի յիշատակութիւն ՚ի պատմութեանս, էր քաղաք ՚ի Միջագետս Ասորւոց ՚ի վերայ Եփրատ գետոյ, յարեւելից կուսէ. և անկանի ՚ի հարաւակողմն խառանու. Սեբէոս Կաղանիկոս անուանէ զայս քաղաք. յեր. 51.

թարին Յոյնք ։ Յաւուրս յայսմիկ Յովհաննէս եպիսկոպոս Սարմիացի (1), այր ապականիչ և աներկիւղ յԱստուծոյ, եդ 'ի կամս Թագաւորին առնել խռովութիւն եկեղեցւոյ ուղղափառացն, առնուլ 'ի նոցանէ զաթոռ և զեկեղեցիս և զհամարձակութիւն, և մատնել կապանաց և բանդից և մահուան, որ եղեւ իսկ զկնի քառասուն ամի հալածանացըն. և շրջէին եպիսկոպոսք զօրականօք, և զհաւանեալսն վերստին մկրտէին և եկեղեցական ձեռնադրէին, և զոչ հաւանեալսն պէսպէս չարչարանօք սպանանէին և յաքսորս և 'ի բանտ տային ։ Եւ լցաւ երկիր մեծ բարկութեամբ և խռովութեամբ, զոր ոչ կարեմք 'ի գրի առնել զաղէտս անցիցն այնոցիկ զոր կրեաց սուրբ եկեղեցի ։ Եւ յետ հազարաց և բիւրուց սպանելոց 'ի յանաստուած Յովհաննիսէն որ էր պատրիարք Կոստանդինուպօլսի, տաղտկացաւ Թագաւորն ընդ անհնարին աղէտսն, և ասաց ընդ նա. «Տուր ձեռագրով զդաւանութիւն քո յիս.» և գրեաց Յովհաննէս և ետ ցԹագաւորն ։ Եւ ընթերցեալ Թագաւորին՝ ծանեաւ թէ Նեստորի աղանդոյն է, և բարկացաւ 'ի վերայ նորա և ընկէց զնա յաթոռոյն և եդ ընդ նա յաքսորս, և ասաց ընդ Անաստաս զօրավարն իւր. «Դարձո վաղվաղակի զուղղա-

(1) Այլ թարգմանութիւնն՝ Սարմարացի ։

փառս որ կենդանի իցեն, և այլ մի տացես երևել առաջի իմ քաղկեդոնականացդ։ »
Բայց զոր ինչ նախ քան զայս եղեւ, ոչ է արժան անտես առնել։

Մեծ այն Աստուծոյ Յովհաննէս հռչակաւորն, որ զգիրս հարանցն գրեաց, և յոլով գիրս գրեաց և եթող 'ի զարդ եկեղեցւոյ, աքսորած է 'ի բանտի կայր 'ի Կոստանդինուպօլիս, և պատկառելով յառաքինութենէ նորա՝ առաքէին առ նա թագաւորն և Յովհաննէս պատրիարքն ելանել 'ի բանտէն, և ոչ ելանէր. և աղաչէին բազում աղաչանօք լինել միջնորդ խաղաղութեան եկեղեցւոյ և ընդունել զժողովն չորրորդ. և նա սաստիկ նզովէր զժողովն և զպատրիարքն և զթագաւորն։ Եւ բարկացան և արգելին 'ի նմանէ զերթեւեկսն, և արկին 'ի տուն գէջ. և անկատուրքն յոտնացաւութիւն և 'ի գլխացաւութիւն, և եռացին 'ի նա ոջիլք և բորբոսք և վէրք 'ի մարմինն, և ուտէին ճանճք և պիծակք զպայգ. և զցերեկ, և նա ոչ կարէր ծածկել զինքն և կայր որպէս մեռեալ 'ի բազում ժամս։ Եւ յետ յոլով ժամանակի եկն առ նա երիտասարդ մի գեղեցիկ պատմուճանաւ զարդարեալ, և թուեցաւ նմա 'ի զօրականաց թագաւորին՝ ուղղափառ գոլով. և երթեալ համբուրեաց զնա և զպահեաց, և սկսաւ 'ի հանդչել և փարատել 'ի ցաւոցն, և ել ընդ-

փուռնն: Եւ դարձեալ եկն և եբեր նմա զկե-
նի և սրբք, և օրհնեաց զնա և ասէ. « Օրհ-
նեալ ես դու, որդեակ, որ հանգուցեր զիս »:
Եւ այսպէս ութ օր ծառայէր զնա և ողջագու-
րէր և քաջալերէր ասելով. « Հայր համբե-
րեա, և երանելիք են որ այսպիսի պատա-
հումն կրեն վասն ուղղափառութեան. » և
բերէր վկայութիւնս 'ի գրոց վասն հաւատոյ
և վասն առաջնոցն համբերութեան: Եւ
Յովհաննէս զուարճանայր ընդ իմաստութիւն
նորա և ասէ. « Որդեակ ուստի՞ է քեզ այդ-
ամենայն գիտութիւն 'ի տղայութեանդ՝ զոր
ես ծերութեամբ իմով ոչ գիտեմ ». և ասէ
ցնա. « Հայր, ամենայն ինչ հնարաւոր է
Հոգւոյն Սրբոյ. այլ դու ուրախ լեր զի ե-
լանես աստի և զքաղումն լուսաւորես: » Եւ
յետ այսորիկ եկն առ նա արհի եպիսկոպոսն
պատրիարքին և ասաց. « Սուրբ Հայր, լուր և
հնազանդեաց Թագաւորին, և լինի միաւո-
րութիւն անդամոցն Քրիստոսի » Եւ սուրբն
պատասխանի ետ և ասէ. « Քրիստոս Աստ-
ուած նզովէ զձեզ. զիա՞րդ չամաչէք, որ թէ
ճշմարիտք էիք՝ յետ այսքան վշտացս զոր ան-
ցուցիք ընդ եկեղեցի Աստուծոյ, չէր պարտ
հաշտել ընդ ձեզ, թող թէ հերետիկոսք և
ատելք Աստուծոյ: » Եւ գնաց 'ի նմանէ ե-
պիսկոպոսն. և եկին և հանին զնա 'ի բան-
տէն հրամանաւ Թագաւորին և տարան 'ի

կղզի մի բարբարոսաց կռապաշտից, և անդ արգելլին զնա, որ և 'ի վարդապետութենէ նորա և 'ի նշանագործութենէ դարձան առ Քրիստոս անձինք քանևութ հարիւր բիւր (՟) 'ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Այս համբաւ հալածանաց ուղղափառաց եհաս յերկիրն Պարսից, և ժողովեցան մոգքն և գնացին առ թագաւորն իւրեանց Խոսրով, և ասեն. «Ընդէ՞ր ոչ առնես դու՝ որպէս առնեն Հոռոմայեցիքն, որք ոչ դառնան 'ի կրօնս իւրեանց՝ չարաչար սպանանեն, և ընդ քո թագաւորութիւնդ խաղաղացեալ կան՝ որք ոչ պաշտեն զհուր իբրեւ զքեզ:» Եւ լուեալ թագաւորին Պարսից՝ և արար հալածումն մեծ ընդ ամենայն աշխարհ իշխանութեան իւրոյ. և ըմբռնեալ երեք եպիսկոպոս և եհան զմորթս նոցա, և զայլսն ազգի ազգի տանջանօք սպան և բազում վանորայս քակեաց, և թիւ ոչ գոյր ըսպանելոցն. և առաքեաց 'ի Հայս շինել անդ տուն կրակի, և նոքա զայրացեալք սպանին զնոսա անողորմ՝ խրախուսեալք յԱստուած: Եւ կաթողիկոսն մեծ՝ որ նստէր 'ի Դուին, գնաց 'ի Կոստանդնուպոլիս ածել զօրք ընդդիմանալ Պարսից: Եւ գնացեալ 'ի Կոստանդնուպոլիս, ելին ընդառաջ նմա Պատ-

րխարքն և ամենայն քաղաքն ընդունել ըզ-
նա. և զայս պատիւ լուան 'ի Հայք զի
Քաղկեդոնիտքն այնպէս փարէին զնովաւ,
և պատրիարքն առ իւր ունէր զնա հանապազ,
երկեան թէ գուցէ խաբիցի. և առաքեցին
առ նա մի հաւանել կալ ընդ նոսա վասն
կարեաց իւրեանց, զի յոյսն մեր Քրիստոս
է, և զուղիղ հաւատս ոչ տամք վասն երկե-
ղի մեռանելոյ: Նա մինչ գնացին և տարան
զթուղթն, և նա վաղագոյն իմացեալ էր ըզ-
հերձուածոյ նոցա չարութիւն, և մեկնեալ 'ի
նոցանէ՝ կայր առանձին, որ և յամելով նորա
'ի Կոստանդինուպօլիս, ննջեաց ուղղափառ
խոստովանութեամբ, և մեծ պատուով ամ-
փոփեցաւ յուղղափառացն, որոյ եղեւ մեծ
ամրութիւն և հաստատութիւն հաւատոյ
և պարծանք ուղղափառացն, մնալ Հայոց 'ի
ճշմարտութեան յերկուց կողմանց՝ 'ի Պար-
սից և 'ի Քաղկեդոնացւոց, Աստուծով միայն
զօրացեալ և օգնական 'ի մարդկանէ ոչ ոք (1):

Իսկ Մօրիկա կին թագաւորին՝ քորադուս-
տըր (դուստր քեռ) էր Թէոդորիայ թագուհ-

(1) Բանք Միխայէլի ակնարկեն 'ի Մօվսէս կաթողիկոս
եղեվարդեցի. այլ սա ոչ չոգաւ 'ի Կ. պօլիս. խնդրել ձեռն
օգնականութեան ընդդէմ Պարսից, այլ Վարդան զօրավար
փախստեայ անկաւ անդ, և յունական զօրօք դարձեալ 'ի
Հայս՝ պատերազմեցաւ ընդ զօրս խոսրովու: Իսկ Մովսէս
կաթողիկոս վախճանեցաւ 'ի Հայս՝ յԱթոռ իւր յամի 595
առ թագաւորութեամբ Որմզդայ՝ որդւոյ խոսրովու:

ւոյն, ուղղափառութեամբ սնեալ, որ էր առաքինի և երկիւղած, մինչ զի հոգևոր տեսիլ տեսանէր և հաղորդէր յուղղափառ երիցուէն Անդրէասայ։ Եւ եղև զի հաւանեցուցին զնա մեծարել զԲաղկեդոնիկսն, և հաղորդել ՚ի նոցանէ. և երևեցաւ նմա սուրբ կոյսն Մարիամ և ասէ ցնա. «Դուստր, ընդէ՞ր թողեր զիս և գնացեր առ հերետիկոսսն.» և նա ասաց. «Զի ոչ գիտեմ զաւանդութիւն, ուսո ինձ։» Եւ ասէ սուրբ կոյսն. «Բաւական է քեզ ասել՝ Հայր և Որդի և Հոգին Սուրբ, և չհաղորդիլ ՚ի Բաղկեդոնացւոցն։» Եւ զայս տեսեալ և լուեալ, ՚ի բաց եկաց ՚ի նոցանէ և այլ ոչ հաղորդեցաւ։

Եւ յայնժամ զՄարկիանէ՝ Թագաւորն (Յուստինիանոս) արար կեսառ, զմօր քեռորդին իւր, ՚ի յութ ամին իւրոյ, և առաքեաց ՚ի վերայ Մծբնայ։ Եւ գնացեալ ՚ի Տարա Մարկիանէ, առաքեաց զզօրսն յերկիրն Պարսից, և ասպատակեալ առին աւար բազում և դարձան ՚ի Տարա. և զարհուրեցան Պարսիկքն։ Եւ մարզուանն (մարզպանն) որ կայր ՚ի Մծբին, կաշառօք և ծառայական խոնարհութեամբ յամեցոյց զՄարկիանէ ՚ի քաղաքին, մինչ բերին ՚ի քաղաքն (Մծբին) ռոճիկս և ազդեցին Թագաւորին իւրեանց, և զքրիստոնեայսն հանին ՚ի քաղաքէն։ Եւ

՚ի Զատկի տօնին պատեցին զքաղաքն, և ե-
դեալ կռիւ. յամենայն կողմանց՝ ածին յառա-
ռուլ զնա։ Եւ յայնժամ գայ Նկակիոն Հրա-
մանաւ Թագաւորին՝ փոխանակ Մարկիանէի
հանել զնա. և ասացեալ Մարկիանէի թէ՝
“Ներեա ինձ աւուրս երկու,” և ոչ լուաւ,
այլ ընկէց ՚ի նմանէ զպատիւն և ՚ի բաց ե-
հան զնա ամբարտաւանութեամբ։ Եւ տրտ-
մեցան զօրքն և թողին զքաղաքն, և բազումք
կարծեցին թէ՝ մեռեալ է Թագաւորն. և
ցրուեցան և ամրացաւ քաղաքն և զպատ-
ճառ հանելոյն Մարկիանէի ասել արժան է։

Երկիրն Տաճկաց (Արաբաց) ընդ երկու
բաժին էր. կէսն ունէին Թագաւոր քրիստո-
նեայ և էին քրիստոնեայք, և կէսն էին կը-
ռապաշտ և ընդ Թագաւորութեամբ Պար-
սից. և քրիստոնէից Թագաւոր էր յայսմ
ժամանակի Մնդուր՝ զկնի հօր իւրոյ Հե-
րեթ Թագաւորին. և էին բարեկամք և օգ-
նականք Հռոմայեցւոցն միշտ հայրենեօք։

Երդ գնաց Մնդուր յերկիրն Պարսից և
զերեաց, և եկն նստաւ վրանօք յերկիրն
Տաճկաց (Արաբաց), որք գիտացին թէ Պար-
սից Թագաւորն է՝ որում հնազանդ էին, և
եկին առ նա առանց զինուց. և նա կոտո-
րեաց զնոսա, և առ զերկիրս Տաճկաց և աւե-
րեաց և գերեաց և դարձաւ ծանր աւարաւ։
Եւ լուեալ զայս Պարսիցն, եղեն ժողով

մեծ և խորհեցան գնալ յերկիրն Անդուրայ։ Եւ իմացեալ Անդուրն առաքեաց առ Յուստինիանոս և խնդրեաց ոսկի բազում՝ առնուլ զօրս ՚ի վարձու ընդդէմ Պարսից. և որոշեցաւ Յուստինիանոս վասն խնդրոյն, կարծելով թէ հարկս խնդրէ։ Եւ նոյն ժամայն գըրեաց երկուս թուղթս։ Առ Անդուրն գըրեաց, թէ "Եկ առ Մարկիանէ և առ ոսկի և զօրք, ես պատուիրել եմ նմա։" Եւ առ Մարկիանէ գրեաց թէ՝ "Յորժամ գայ առ քեզ Անդուրն, գաղտ առ զգլուխ նորա, և առաքեա ինձ աւետիս։" Եւ ՚ի խնամոցն Աստուծոյ փոխեցան թուղթքն. որ առ Անդուր էր (գրեալ) առ Մարկիանէ տարան, և որ առ Մարկիանէ՝ առ Անդուր։ Եւ յորժամ ընթերցաւ Անդուրն, ասաց. "Այս ոչ չարի փոխարէն է՝ զոր կամեցան առնել ինձ." և օրհնեաց զնախախնամն Աստուած, որ փրկեաց զնա ՚ի չար խորհրդոցն Յուստինիանոսի։ Եւ լուեալ Յուստինիանոսի կարծեաց թէ Մարկիանէ առաքեաց զիմ գրեալ թուղթն առ Անդուրն, և արար նմա բարեկամութիւն։ Եւ առաքեաց զԵկակ դնել զՄարկիանէ յերկաթս։

Իսկ Պարսից զօրքն իմացան թէ ՚ի բաց եկաց Անդուր ՚ի Հռովմայեցւոց միաբանութենէն, և Հռովմայեցիքն պաշարեալ են զԱծքին քաղաք, թողին զգնալն առ

Մ՛նդուր և դարձան 'ի Մ՛իջագետս, և կո-
տորեցին զզօրսն Հոռոմայեցւոց, և զայլսն
փախուցին. և գնացին մինչև յԱ՛նտաք և
յԱ՛փեմիա, և գերեցին զամենայն Մ՛իջագե-
տըս որ ընդ Հոռոմօք. և ապա գնացին 'ի
վերայ Տարսոյ. և բազմութիւն զօրացն Հո-
ռոմայեցւոց որք փախստեամբ զերծան 'ի
Պարսից, անկան 'ի Տարս, և երթեալ Պար-
սիցն նստան շուրջ զքաղաքաւն: Եւ ա-
պա ընտրեաց Խոսրով թագաւորն Պարսից
հինգ հազար կուսանս աղջկունս 'ի գերեա-
ցըն, և պատրաստեաց զօրականս և տայր
տանել զհինգ հազար կուսանսն յերկիրն Թե-
տալացւոց 'ի Թուրքաստանն (1) պատարա-
գըս նոցա բազում՝ գանձիւք զի եկեսցեն
օգնեսցեն նոցա երթալ 'ի վերայ Հոռոմայե-
ցւոցն և Հայոց և Ա՛նդուրաց: Եւ յուղի
անկեալ տանէին զաղջկունսն, և նոքա լը-
նուին զճանապարհն արտասուօք, զի գա-
ռինքն Քրիստոսի գնային կերակուր գայլոց.
և գնացին իջան առ մեծ գետովն Պարսից: Եւ
խորհեցան կուսանքն ընդ միմեանս խորհուր-
դըս, և ասացին ընդ զօրսն. « Արարէք մեզ
ողորմութիւն և 'ի բաց գնացէք յաչաց մե-
րոց, զի լուանամք 'ի գետս վասն աշխատու-

(1) Թետալիա է յերկրին Պարսից սահմանակից Խորասա-
նայ. ոչ կարի 'ի բացեայ 'ի Կասպից ծովէն: Մովսէս Խորե-
նացի. Ա. Տ:

թեան ճանապարհիս․» և հաճոյ թուեցաւ նոցա, և յարուցեալ մեկնեցան և գնացեալ հեռացան։ Եւ նոքա յարուցեալ աղօթեցին և ասացին. «Քրիստոս Աստուած, փրկութիւն քրիստոնէից և պահ և սուրբ փեսայ կուսից, եկ առ մեզ. և ընկալ զմեզ յառաջաստ քո սուրբ, և գազանաց մի՛ մատներ զանձինս որ խոստովանիմք զքեզ։ Աղաչանօք սրբոյ Կուսի անարատ մօր քո Աստուածածնին և աղօթիւք ամենայն սրբոց քոց և արեամբ ծնողացն մերոց սպանելոց յանօրինացն որ բողոքեն առ քո մարդասիրութիւնդ։» Եւ ելեալ ամենեցուն 'ի կամուրջն՝ լցան 'ի գետն առ հասարակ և մեռան 'ի ջուրն։ Եւ իմացեալ զօրացն եկին և մի ոչ գտին 'ի նոցանէ կենդանի, և դարձան պատմեցին թագաւորին իւրեանց. և զարմացաւ յոյժ և խափանեցաւ խորհուրդն [1]։ Եւ զօրքն Պարսից երկու ամ պաշարեցին զքաղաքն Տարա, և ելեալ զօրքն Հոռոմոց 'ի դուրս՝ արարին առաւել քաջութիւնս. և զօրքն Պարսից խաբէութեամբ մեկնեցան 'ի քաղաքէն. և Հոռոմայեցիքն աշխատեալ էին, թողին զպարիսպն և նստան յուտել և ըմպել. և յանկարծ բաղխեցան դարձեալ Պարսիկքն և փութանակի եդեալ

(1) Յայսմաւուրք․ Սեպտեմբեր 7։—Միքայէլ Չամչեան, Պատմ․ Հայոց, Հտ․ Բ․ յեր․ 245․

սանդուխս յամենայն կողմանց և առեալ ըզ-
քաղաքն կոտորեցին։

Յետ այսորիկ Թագաւորն Յունաստանէ
հաշտեալ ընդ Յովհաննէս պատրիարքին, և
'ի նմանէ և յայլոց Քաղկեդոնացւոց շար-
ժեալ՝ դարձաւ 'ի հալածումն ուղղափառաց.
և մահ և ազգի ազգի տանջանարանք և նախա-
տինք, որ և զանցոյց զկռապաշտ Թագաւո-
րօքն, և գիր ոչ տանի և լսելիք ոչ բաւեն զառ
'ի նմանէ գործեալ չարութիւնն ընդ ուղղա-
փառսն՝ գրել և հաստատել։ Վասն որոյ առա-
քեաց Աստուած ախտս մոլեկանս և դեւս
'ի Թագաւորն, նմանապէս և 'ի պատրիարքն.
երբեմն հաչէին նման շան, և էր զի իբրև
զկատու վակէին, և տասն մատամբ ձեռացն
կեղեքէին զերեսն և զմօրուսն, և վիժէին 'ի
բարձր տեղւոյ և ոչ կարէին արգելուլ պէս-
պէս հնարիւք. և յետ բազում խայտառա-
կանաց և ծանականաց՝ խեղդմամբ 'ի դիւացն
բարձան երկոքին 'ի կենացս։ Այլ նախ քան
զմահն նորա, յորժամ՝ սակաւ մի դիւրէր նը-
մա, հարցանէին թէ ով նստցի յաթոռ Թա-
գաւորութեանս. և նա բազում անգամ ա-
նուանէր զնոտար մի Թրակացի Տիբերիոս ա-
նուն. և զնա եդին Թագաւոր, ազգաւ Յոյն.
զի 'ի Գայիոս Յուլիոսէ մինչև 'ի վերջինս
Յուստիանոս՝ յիսուն Թագաւոր Փռանգ է-
ին ազգաւ, և զօրք և Թագաւորութիւնն

Հռոմայեցիք կոչէին, նախ վասն Հռոմայ և ապա վասն Կոստանդինուպօլսի. վասն զի Կոստանդիանոս Նոր Հռոմ զնա կոչեաց. և խառն էին ընդ միմեանս լեզուաւ և գրով. և չէին զատած մինչև ՚ի Տիբերիոս, որ և ՚ի նմանէ սկսանի Յունաց թագաւորութիւնն։ Իսկ նախ եղև ՚ի հին ժամանակն Մակեդոնացւոց թագաւորք երեսուն և ութ, որք և Յունաց կոչէին, ՚ի Կարանոսէ Մակեդոնացւոյ մինչև ՚ի Արասոս (Պերսէոս), ՚ի թուականին Ասորւոց ՄՁԸ (288)։ Իսկ աստ երկրորդ անգամ սկսաւ ՚ի թուին Ասորւոց ՊՁԶ (886), և ՚ի թուին Հայոց ՚ի ԺԵ (15)։

Յայսմ ժամանակի հպարտացաւ թագաւորն Պարսից (Խոսրով) յաղթութեամբն որ եղև նմա ՚ի Միջագետս. և եկն յերկիրն Հայոց և ցուցին մեծ քաջութիւնս Հայք՝ սատարելովն Յունաց, երկիցս անգամ դարձուցին հարմամբ։ Ապա երրորդ անգամ ժողովեալ թագաւորն գնաց զկողմամբն հիւսիսի առ լերամբն պատելով, թողեալ զՀայս և եկն ՚ի Կապադովկիա, և ընդդիմացան նըմա Յոյնք։ Իսկ եկն ՚ի Սեբաստիա և էառ զնա և այրեաց հրով. և դարձեալ զօրացան Յոյնք և եկին առին զքանակն նոցա և զտուն կրակին զոր չրջեցուցանէին զկնի իւրեանց, և քակեցին. և թէ չէին պատառեալ ՚ի միմեանց Յոյնք, սպառեալ էին զՊարսիկս, զի

տնկաւ տղմուկ ինչ 'ի Յոյնս, և զօրացան Պարսիկք և գնացին առ ին զՄելիտինէ Հայոց և այրեցին: Եւ առաքեցին առ նա զօրքն Յունաց և ասացին. «Ո՞ինչ է այդ զոր առնես՝ աւերումն և այրումն. այդ չէ Թագաւորի օրէնք. այլ զանեղի առ և պատերազմեաց, և Թէ յաղԹես՝ քո լինի երկիրս. և զայդ մեք ոչ արարաք 'ի քո երկիրն՝ զխնուարքս առանց Թագաւորին:» Եւ լուեալ զայս ամաչեաց Պարսիկն, և զանեղի առ յարեւելից կուսէ քաղաքին. գնացին և զօրքն Յունաց և կանգնեցան հանդէպ նոցա յառաւօտէ մինչեւ 'ի յինն ժամ աւուրն և ոչ կռուեցան: Եւ ապա Պարսիկքն սկսան գնալ անցանել ընդ Եփրատ, և եկին Յոյնք զկնի և շտապեալք 'ի յանցանն՝ բազումք գետակուր եղեն. և Պարսիկքն գնացին յաշխարհն Հայոց և յերկիրն իւրեանց: Եւ եա օրէնս Խոսրով չելանել Թագաւորի յաւար և 'ի պատերազմ երկրի և հեծելոյ, բայց Թէ ընդդէմ Թագաւորի:

Իսկ զօրքն Յունաց գնացին առ հիւսիսի պատերազմել ընդ մասն ինչ Հայոց աշխարհին և առնուլ աւար 'ի նոցանէ. և զի քրիստոնեայք էին, ելանէին վանքն և գեղքն խաչիւ և աւետարանաւ ընդ առաջ Յունականաց. և նոքա լրբուԹեամբ ընկենուին զխաչսն 'ի գետին, և մերկացուցանէին զեկեղեցականս և զաշխարհականս սպանա-

նէին և գերէին, և զհաւատաւոր կուսանսն խայտառակէին. և զգլխոցս կանանցն ականջօքն կորզէին, և 'ի չկարելն հանել զապարանջանսն՝ զձեռսն կտրէին և կորզէին, և այլ բազում չարիս գործէին. և առեալ աւար՝ դարձան ուրախութեամբ որպէս 'ի մեծ յաղթութենէ: Եւ թողեալ զերկվարսն և թափեալ յինքեանց զկազմած զինուցն, նստան յուտել և յըմպել: Եւ դարձան զօրքն Պարսից. և ժամանեցոյց բարկութիւնն Աստուծոյ զչարիս իւրեանց 'ի գլուխս իւրեանց զոր արարին ընդ քրիստոնեայսն: Եւ եկեալ Պարսկացն կոտորեցին զնոսա, առեալ բովանդակ զձիսն և զզէնսն և զոր ինչ ունէին, և դարձան մեծաւ յաղթութեամբ:

Յայսմ ժամանակի ժողովեցան եպիսկոպոսք և քահանայք և միաբանակեացք Միջագետաց և Հայոց. որ ընդ իշխանութեամբ Յունաց էին, և գնացին առ Տիբերիոս խնդրել զխաղաղութիւն, զի կալցեն համարձակութեամբ զուղղափառութիւն: Եւ ոմանք 'ի Քաղկեդոնականացն ջանային բարկացուցանել զԹագաւորն վասն ուղղափառացն. իսկ Թագաւորն արար ատեան և ասէ մեծաձայն. "Լուարուք ինձ ամենեքեան զոր ասեմս. քանզի յոլովք 'ի ձէնջ ոչ գիտեն թէ որպէս մեռաւ Թագաւորն Յուստինոս, զի չէիք 'ի մօտ, և զիս առ իւր ունէր զցայգ և

զցերեկ, և յոլովք 'ի ձենջ գիտեն և վկայեն.
քանզի Թագաւորն զատ 'ի դիւցն չարեացն՝
ունէր ցաւս չարաչարս. և յորժամ դեւն
Թողոյր, գայր 'ի զգաստութիւն, և տեսանէր
զի հրեշտակ Աստուծոյ կայր առ գլուխն և
'ի յիշատակ բերէր նմա զամենայն գործն իւր
զոր արարեալ էր նորա ընդ ուղղափառսն, և ա-
սէ Թագաւորն. «Աստուած ողորմած, հատո
նոցա որք արարին զիս հալածիչ ուղղափա-
ռացն»: Եւ ասէ ցիս. «Տես, որդեակ իմ Տի-
բերիոս(1), զհատուցումն զայս, զի կենդանւոյն
զրկեալ զիս Աստուած 'ի Թագաւորութե-
նէս, զի ես զրկեցի զԹագաւորութիւն նորա
ըստ իմում չափոյ. մի՛ նմանիլ դու չարեաց
իմոց, այլ պատկառեա յԱստուծոյ, պատկա-
ռեա յուղղափառացդ յինէն հալածելոց.
պատուեա զԹագուհիդ որ Թագաւորէր քո
և այժմ եղեւ քեզ մայր»: Եւ որ ինչ այսպիսի
բանք են՝ պատուիրէր ինձ. և զցաւն որո-
վայնի և զպատուհասն գիտէք դուք և զդի-
ւին չարաչար լլկելն, որոյ պատճառ նմա մա-
հուան այն էր. մի՛ ոք զչարն Յուստինեայ
յիս դարձուցէ չար խրատովքն իւրովք, զի
ոչ լսեմ զկործանական բանսն»: Եւ ասէ ցը-
ժողովեալ ուղղափառսն. «Պնդեցէք, հարք
իմ սուրբք, կացէք անհոգութեամբ և խըն-

(1) Յօգնականի Տիմոթէոս:

դութեամբ 'ի սահման հաւատոյ ձեր, և արարէք 'ի վերայ մեր աղօթս :»

Բայց Սոփիա թագուհին ոչ թողոյր ըզկինն Տիբերեայ 'ի Կոստանդինուպօլիս, և պատրիարքն ասէ ընդ Տիբեր. «Թող զքո կինն և առ զթագուհին :» Եւ նա տրտմեցաւ և ասաց. «Արդ գիտեմ եթէ երկիւղ Տեառն ոչ գոյ յաչանդ ձեր, Քաղկեդոնականք. զկինն իմ օրինաւոր, որ երեք զաւակ ծնեալ է ինձ և յաղքատութեան իմում պանդխտակից էր ինձ, արդ ասես զնա թողուլ, և զԱստուծոյ սիրտն զայրացուցանե՞լ ինձ :» Եւ գնաց պատրիարքն ամօթով մեծաւ : Եւ լուաւ Սոփիա և ետ ածել զկինն Տիբերեայ 'ի քաղաքն. և սիրէր զնա, և կոչեաց զանուն նորա Հեղինէ : Իսկ Տիբեր նախ 'ի հիւանդութեան թագաւորին կեսար եղեւ. և էր առատաձեռն և ողորմած, և յորժամ թագաւորեաց, եդ իւր սահման յամենայն աւուր եւթանասուն և երկու կենդինար զանձ բաշխել աղքատաց :

Յայսմ ժամանակի լուաւ Մնդուր (Մունդիր Դ) զմահն Յուստիանեայ և զթագաւորելն Տիբերեայ, և եկն առ նա, և եղեւ ուրախութիւն մեծ. և մեղադրեաց Տիբեր՝ թէ ընդէ՞ր թոյլ ետուր Պարսից յարձակել 'ի վերայ մեր : Եւ նա հանեալ զթուղթն Յուստիանէի առ Մարկիանէ վասն սպանման

նորա, և ետ 'ի Տիբեր: Եւ ընթերցեալ Տի-
բեր՝ զարմացաւ յոյժ: Յայնժամ ասէ Ա՛ն-
դուրն. «Ես վասն քո բարեացն զոր արարեր
ընդ ուղղափառսն, հաշտեցայ և եկի. և
արդ աղաչեմ զի քարոզեսցի յայտնապէս
ուղղափառութիւն ընդ ամենայն երկիր:»
Եւ ետ հրաման Տիբեր, և գրեցին զքարո-
զութիւն ուղղափառութեան: Եւ գնաց
Ա՛նդուր 'ի յԱ՛նտաք զի հաստատեսցէ զուղ-
ղափառութիւն նախ անդ, և խօսեցաւ ընդ
պատրիարքին Գրիգորի: Եւ մինչ 'ի յայս է-
ին, եկն թուղթ յորդւոցն, թէ Պարսիկք
կամին գալ 'ի վերայ մեր. և գնաց Ա՛նդուր
յերկիրն իւր:

Ի չորրորդ ամին Տիբերեայ ելին Սկլաւքն
(Սկլաւոնացիք) և առին աւար բազում 'ի
Թրակիայ և 'ի Թեսաղոնիկէ, և առին զերա-
մակ թագաւորին և հեծան, և ժողովեցին
յերկրէն զէնս և ագանէին, զի մինչեւ ցայն
վայր չէին կալեալ ոչ ձի և ոչ զէն և ոչ
պատրաստութիւն ձիաւորի. և եկին նստան
'ի Սերմի (Սերմիոն) քաղաք, և առաքեցին
առ Տիբեր՝ տալ նոցա զքաղաքն Սերմի: Եւ
թագաւորն յամեցոյց զնոսա երկու ամ, ա-
կըն ունելով Լունկվարտացն (1) գալոյ, և
յորժամ ոչ եկին, 'ի հարկէ ետ նոցա զքա-

(1) Են բնակիչք Լոնգոբարտիոյ գաւառի, որ 'ի հիւ-
սիսոյ Իտալիոյ:

ղաքն և զինչսն և ոչ զմարդիկսն, և մտեալ 'ի քաղաքն տեօքն լքեալ և 'ներքեւեալ 'ի սու-վոյ, զի կերեալ էին զշուն և զկատու 'ի հե-սարն ('ի պաշարման), և արարին նոցա բազում մարդասիրութիւն Ակլաւքն, տալով հաց և գինի. և 'ի յուտելն յաճախ՝ մեռանէին, և նոցա խմացեալ սկսան կակղագոյն և սակա-կերակրովք 'ի հոգի ածել զնոսա։ Եւ յորժամ հաստատեցան, հանին զնոսա 'ի քաղաքէն և ինքեանք բնակեցան։ Եւ յետ միոյ ամի այ-րեցաւ քաղաքն, և ելեալ գնացին բարբա-րոսքն։

Յայսմ ժամանակի արար Տիբեր կեսար զՄօրիկ[1] և առաքեաց 'ի Պարսս. և նա գը-նացեալ գտաւ զկամուրջ մեծ 'ի գետոյն քա-կեալ, և կարծեաց թէ Անդուրն է ազդեալ Պարսից։ Եւ եկն առ Տիբեր և չարախօսեաց զԱնդուր, և անկան 'ի հնարս թէ որպէս որ-սասցեն զնա։ Եւ ոմն իշխան Մանգանա (Մագնոս) անուն յանձն էառ ըմբռնել զնա, և գնաց զօրօք որպէս թէ 'ի Պարսս երթայ.

(1) Մօրիկ էր ազգաւ Հայ, յԱրագածոտն գաւառէ, յՕ-շական գեղջէ, որ կացեալ 'ի ծառայութեան կայսերական Դրան, եղեւ ընդհանուր զօրապետ. և յաղթեալ Պարսից, փառաւորեցաւ 'ի Տիբերեայ, և զկնի վախճանի կայսեր, ա-մուսնացաւ ընդ դստեր նորա, և յամի 582 եղեւ կայսր։ Ստեփան Ասողիկ, Բ. 6։ – Կիրակոս, յեր. 27. տես Մոսկուայ և այլք։ Իսկ Միխայէլ, որպէս և բազումք 'ի պատմագրաց Յունաց, Կապադովկացի ասեն զնա լինել, և յոյն ազգաւ։

և աղաչեաց զալ տեսանել զնոսա և սահմա-
նել։ Եւ Մնդուր առանց կասկածանաց եկն
առ նոսա. և արարեալ բազում խրախութիւ-
նըս, և 'ի գիշերի ըմբռնեալ զնա առաքեցին
առ Տիբեր, և եդաւ 'ի բանտի. և լուեալ
զայս որդին Մնդուրայ Նուման (1), եւ զօրք
յերկիրն Հռոմայեցւոց առնուլ զանձս և
չորքոտանիս բազումս, բայց մարդոյ ոչ վնա-
սէր. և խորհեցան վասն նորա չարիս՝ ըսպալ
և զնա։ Իսկ նա յորժամ գիտաց թէ ոչ ար-
ձակեն զհայրն, նեղեալ 'ի գթոյ հօրն՝ մահ
յանձն առեալ եկն առ Տիբեր երդնուլ նը-
մա կալ ընդդէմ Պարսից՝ եթէ արձակեսցէ
զհայրն. և յանձն առ Տիբեր, և արարին եր-
դումն. և ապա ասաց անօրէնն Մօրիկ, թէ
«Այս է նշան պահել զերդումն քո՝ եթէ
հաղորդիս ընդ մեզ»։ Եւ նա ասաց. «Զայդ
ոչ կարեմ առնել, զի բազում է ազգն իմ և
բարկանան ինձ. թող զայն որ ոչ ասեմ՝ զի
մի՛ արտմեցուցից զձեզ. առաւել լինել Աս-
տուծոյ ոչ կարեմ»։ Եւ յորժամ զայս լը-
ւան՝ բարկացան, և կալեալ զնա առաքեցին
առ հայրն յաքսորս։ Եւ այս համբաւ հա-
սեալ յերկիրն Տաճկաց (Արաբացւոց), եղեն
հնգետասան բաժին, հաստատելով իւր-
եանց առաջնորդս. և միմեանց ոչ հնազան-

(1) Այն է Նուման Ե. Աբու-Քաբուս կոչեցեալ, որ թա-
գաւորեաց յամի Տեառն 583—605։

դէրն . և ոմանք 'ի նոցանէ եղեն ընդ Պարսից իշխանութեամբ , ոմանք 'ի Բամիրական երկիրն ետուն ձեռն , և կէսք եղեն ընդ Հռոմայեցւովք . և 'ի պատճառս չար ժողովոյն Քաղկեդոնի բարձաւ վայելուչ Թագաւորութիւնն այն :

Իսկ Տիբեր յաւել յողորմածութիւն , զի զչորրորդ մասն յամենայն ստացուածոց իւրոց տայր աղքատաց : Եւ եբարձ զբաժն յամենայն իշխանութենէ իւրմէ . և էր բարեխորհ և անցաստամն և անձնէնգ . և սա թագաւորեալ չորս ամ և հիւանդացաւ , և ետ զդուստր իւր Օգոստիա` Մօրկայ կայսեր 'ի կնութիւն (1) , և արար զնա թագաւոր , որ էր 'ի Կապադովկիա , յԱրփսուս քաղաքէ (2) : Իսկ Տիբեր մեռաւ և տրտմութիւն ոչ սակաւ եթող աշխարհի . և Մօրիկ առ զթագաւորութիւնն :

Բայց Հռոմ ապստամբեալ 'ի Մօրկայ , եդին իւրեանց թագաւոր զԴարամիոս (Գերմանոս) (3) : Եւ թագաւորն Պարսից Խոսրով մեռաւ և թագաւորեաց Որմիզդ որդի նորա , և առաքեաց 'ի Հռոմ` զի հնազան-

(1) Դուստրն Տիբերեայ կոչէր Կոստանդինա :

(2) Այն է որ կոչի այժմ Եարփուս , մերձ 'ի Զէյթուն . և է գիւղ փոքրիկ հայաբնակ և ունի եկեղեցի մի : Առ պատմագիրս ուրեք կոչի քաղաքս այս և Եփեսոս :

(3) Գերմանոս էր աներ Թէոդոսի` որդւոյ Մօրկայ .

դեսցին ՚նմա . և ոչ ընկալան զբանն նորա Հռոմայեցիքն , այլ գնացին յերկիրն Պարսից և գերեցին , և երեք հազար գերի առաքեցին Մօրկայ . և հնազանդեցաւ Գումարիոս Մօրկայ , և յայժ ուրախ եղեւ Մօրիկ։ Եւ հրամայեաց ընդարձակել զԱրփսուս քաղաք ուստի ինքն էր, որ է յերկրորդն Հայք, որ զկնի չորս ամի շրջեցաւ ՚ի շարժմանէ , և դարձեալ շինեաց լաւագոյն քան զառաջինն մեծաւ հոգաբարձութեամբ , և վերստին ընկղմեալ եղեւ շարժմամբ ։

Յայսմ ժամանակի Մօրիկ ետ զօրագլուխ զՓիլիկոսն (Փիլիպպիկոս) փեսայ իւր , որ էր քեռայր իւր , և առաքեաց զնա ընդդէմ Պարսից . և Պարսիկքն առաքեցին ՚ի Մծբնայ քաղաքում գանձս ՚ի Մուփարղինն , և առին զնա . և գնաց Փիլիկոսիոս և դարձեալ էառ զնա , և կոտորեաց զՊարսիկքն որ ՚ի նմա ։ Եւ ՚ի նոյն ամի յարեան Պարսիկքն ՚ի վերայ Որմզդի Պարսից արքային և հանին զաչս նորա, և մեռաւ յութ ամին Մօրկայ ։ Եւ ՚ի յինն ամին Մօրկայ Թագաւորեաց Խոսրով որդի Որմզդին (1) ։

Եւ Մօրիկ արար զԹէոդոս որդին իւր կեսար , և արար նմա հարսանիս (հանդէս) մեծ,

(1) Սեբէոս, յէր . 56—57 ։ Միքայէլ Չամչեան . Պատմ. Հայոց հա . Բ . յէր . 295—296 ։

տրտմեցաւ և զգեցաւ սեաւ ամենայն տամբն Պարսից, և ելաց զնա աւուրս բազումս. և յետ այնորիկ ծանուցանէր զերախտիսն զոր արար Մօրիկ Պարսից. «Ո՛ ի նա հաստատեաց զխախտեալ թագաւորութիւնս 'ի ձեռս իմ. արդ ո՛վ է 'ի ձէնջ որ առնու զվրէժ արեան նորա 'ի դիւրութիւն սրտի իմոյ:» Եւ յառաջ եկն ոմն 'ի մեծ իշխանացն, որում անունըն էր Խոմիզոն, և ասէ. «Ես երթամ և կատարեմ զկամս քո 'ի վերայ Հոռոմայեցւոցն, և լնում արեամբ զերկիր նոցա զորս գտանեմ 'ի Հոռոմայեցւոցն:» Եւ ասէ ցնա թագաւորն. «Ո՛չ կոչեսցիս դու այսուհետեւ Խոմիզոն, այլ Շահրպարզ (Շահրվարազ). զի այր քաջ ես դու:» Եւ առաքեաց զնա ամենայն զօրօքն Պարսից, որոյ եկեալ էառ զՏարա և զՈւռհայն և զՄերտին, և ձմերեաց 'ի Միջագետս. և առ զԽառան և զՀալպ և զԱնտաք, և այլ առն ոչ մեղանչէր՝ բայց միայն Հոռոմայեցւոյ: Եւ յութերորդ ամին Փոկայ եղև ամենայն Միջագետք Պարսից. և ապա անցին 'ի Կապադովկիա և 'ի Գաղատիա և յԱնկիւրիա և յԱսիա, և մինչև 'ի Քաղկեդոն գնացեալ յաւարի հարին (1): Եւ 'ի միտս իւր խորհէր Խոսրով 'ի վերայ Հոռոմայեցւոցն այլ թագաւորել, զի որդեգիր էր Մօրկայ կայսեր և փեսայ:

(1) Սեբէոս, յեր. 121—122:

Իսկ Թագաւորն Փոկաս արար բազում· սպանութիւնս զօրավարաց և զօրաց, և եղեւ ատեցեալ յամենեցունց։ Եւ յայնմ ժամանակի երկու պատրիկք էին յԱփրիկէ՝ երեւելիք և քաջք ՚ի մարտս պատերազմաց, անուն միոյն Գրիգոր և միւսոյն Հերակլ. և խորհեցան երկոքին զմահ Թագաւորին, և պատրաստեցին զօրականս և առաքեցին զորդիս իւրեանց զօրօք՝ զմին ընդ ծով և զմիւսն ընդ ցամաք։ Որդին Հերակլի անուամբ հօրն Հերակլիոս անուն, եհաս նորա վիճակ ընդ ծովն երթալ, և որդին Գրիգորի ընդ ցամաք. և ուխտեցին նոքա թէ որ վաղագոյն երթայ ՚ի Կոստանդնուպոլիս՝ նա Թագաւորէ, և որ յետոյ երթայ՝ լինի նմա կեսար։ Եւ գրեցին ՚ի քաղաքն և յարքունիսն զխորհուրդն՝ զի սպանցեն զՓոկաս, և զնախաժամանեալն առ նոսա յորդւոց իւրեանց Թագաւորեցուսցեն։ Իսկ Հերակլիոս յաջողակ հողմոյ դիպեալ գնաց յառաջագոյն, և տեսեալ ըզԹուղթսն՝ վաղվաղակի սպանին զՓոկաս։ Եւ Թագաւորեաց Հերակլ այր քաջ և իմաստուն, և եղեւ խնդութիւն ամենեցուն և հանդարտութիւն։

Իսկ Թագաւորն Պարսից յորժամ տիրեաց Միջագետաց, առաքեաց ՚ի Պարսից եպիսկոպոսս՝ Նեստորականս և Քաղկեդոնիկս, որոց գլխաւորին անուն էր Աչխիմիս (1), իսկ ուղ-

(1) Միւս Թարգմանութիւնն Աչխիմա։

զափառքն որ 'ի Միջագետս, ոչ ընկալան զնո-
սա, և գրեցին աղաչանս առ Թագաւորն
Պարսից՝ զի մի խախտեսցէ զհայրենի սահ-
մանս նոցա ։ Իսկ լուեալ Թագաւորն և անդ-
րէն կոչեաց. և նոքա խնդրեցին 'ի Խոսրովայ
զի հրամայեսցէ նոցա քննութիւն առնել,
թէ վասն էր ոչ ընկալան զմեզ ։ Իսկ առա-
քեաց Խոսրով 'ի Հայս և 'ի Միջագետս գը-
նալ առ ինքն իմաստնոց և աստուածանաւորաց
և պատասխանի առնել Քաղկեդոնացւոցն և
Նեստորականացն ։ Իսկ գնաց մեծ Կաթողի-
կոսն Հայոց Ներսէս(1), և պատրիարքն Սուր-

(1) Զայս ժողով յիշատակէ և Սեբէոս, յեր. 188-193. յոր-
մէ առնու Ասողիկ 'ի պատմութեան իւրում (յեր. 94-99). 'ի
մէջ բերեալ և զնամակն զոր գրեաց Ներսէս Գ. առ Կոստանդ
կայսր. յորում յիշէ՝ եթէ և յաւուրս Խոսրովու Բ որդւոյ Որ-
միզդի եղև ժողով 'ի դուռն արքունի յաղագս բանի հաւատոյ.
Զայս պատմութիւն թերևս չփոթեալ Միխայէլի ընդ անուան
Ներսէսի որ յետոյ է իբր 20 ամօք և աւելի քան զժողովն որ
յարքունիսն Խոսրովու, համարի եթէ առ նովին իսկ Ներսէ-
սիւ եղեալ իցէ. քանզի առ Թագաւորութեամբ Խոսրովու Բի
նստան յաթոռն կաթողիկոսական՝ Աբրահամ, Յովհան Գ.
Կոմիտաս և Քրիստափոր ։ Դարձեալ Ասողիկ այլազգ իմն
պատմէ զպատճառս ժողովոյն. Լուեալ, ասէ, Խոսրովու ըզ-
հանապազօրեայ վէճս և զխռովութիւնս որ լինէին 'ի մէջ Հա-
յոց և Յունաց վասն բանի հաւատոյ, հրամայեաց ժողովել
'ի դուռն արքունեաց իւրոց եպիսկոպոսաց արևելեայց և
Ասորեստանեայց ընդ վերակացութեամբ Սմբատայ Բագրա-
տունւոյ. Ի ժողովն յայնմիկ գտաւ և Զաքարիա պատրիարք
Երուսաղէմի որ 'ի գերութեան կայր և գերեկիցք նորին ե-
պիսկոպոսք Աղէքսանդրիոյ, այլ և կաթողիկոսն Աղուանից,

ւոյ ուղղափառաց Աթանաս և Սեւերիանոս եղբայր իւր, որ հրաշալի նշանօք կոչեցեալ էր ՚ի քահանայապետութիւն այսպիսի օրինակաւ։

Այր մի էր ՚ի Սամոսատիա(1) բարեպաշտ և ողորմած, որ մեռաւ և եթող երկուս որդիս, զԱթանաս և զՍեւերիանոս, ընդ մօրն՝ բազում ստացուածօք. և մայր նոցա Սանի ըսպասաւորեաց զամենայն ինչս իւր աղքատաց, և ետ զտղայսն ՚ի դպրոցս. և ուսուցանէր զնոսա աղօթիւք և հաւատովք, մինչ զի յորժամ տեսանէր եպիսկոպոսս և քահանայս և միանաւորս, ասէր. «Խաչ հան յիմ վերայ.» եւ նոքն տարածանէր զթեւսն առաջի. և որպէս զգուշաւոր իրք ծրարէր, և երթեալ ՚ի տունն թափէր զթեւսն ՚ի վերայ գլխոյ տղայոցն. և

եւս և Նեստորականք և Սեւերիանոսեանք։ Եւ ՚ի լինել հարցաքննութեան՝ հերետիկոսք ամենայն ՚ի բաց մերժեցան, նոյնպէս և Քաղկեդոնականք պարտեցան. իսկ ուղղափառութիւնն Հայոց որ զերիս և եթ ժողովսն ընդունին, իբրև ուղղափառական ճշմարիտ դատեցաւ առաջի ժողովոյն և Խոսրովու արքայի, որում վկայեաց և Զաքարիա պատրիարք Երուսաղէմի՝ յաղթեալ ՚ի ճշմարտութենէ, որպէս ասէ Ասողիկ, վասն որոյ և Խոսրով հրաման, եւս եթէ «Ամենայն քրիստոնեայք որ ընդ իմով իշխանութեամբ են, զհաւատս Հայոց կալցեն։» Եւ այսպէս հաստատեաց կրկին զվճիռս հարց իւրոց Կաւատայ և Խոսրովու Ա., որք գրեալ էին ՚ի թուղթս և պահեալ ՚ի տան գանձուց, կնքեալ մատանեաւ իւրեանց։

(1) Յօրինակին մերում ՚ի Սամոս։

ասէին տղայքն, թէ «Այդ ինչ է մայր.» և մայրն ասէր. «Օրհնութիւն է, որդեակք, զոր առի ձեզ 'ի որբոց Աստուծոյ:» Եւ զարգացեալ մանկանցն գնացին 'ի վանս սուրբ Յովհաննիսի: Եւ յետ բազում ամաց եդին զԱթանաս ուղտապան, և երթեալ բերէր ըզպէտս վանիցն: Եւ 'ի սահմանս Խուծախայ վանք մի էր ուղղափառաց, և գնաց առ նոսա յամենայն ուղղափառաց աղաչանք, զի ընտրութեամբ ըստ Աստուծոյ կամացն դիցեն պատրիարք: Եւ ընտրեցին երեք, և գրեցին զանուանս նոցա յերեք թուղթ, և 'ի թուղթ մի զՔրիստոսի անունն. և եդին 'ի մոմ, և եդին 'ի սեղանն, և մատեաւ պատարագ. և զկնի պատարագին առնուլ ետուն երեք օր զկնի միմեանց, և գայր Քրիստոսի անունն. և փոխեցին զմարդիկն յայլս, և նոյնպէս գայր Քրիստոսին՝ առ 'ի ցուցանել թէ Քրիստոս է քահանայապետ, մինչև այլ արժանաւոր ընտրէք: Եւ զՔրիստոսին վասն այնորիկ գրեն, որ թէ յերեք անուանցն մի անունն գայ, մէկ մի այլ անունն Քրիստոսին գայ, գիտենան թէ վայել է սորա սրբութեանս: Ապա թէ ոչ գայ Քրիստոսին, յայլ անուանեացն գայ, չէ ընդունելի, և թէ միայն Քրիստոսի գայ, ամենն են խոտան: Իսկ այն վանքն երեք օր և երեք գիշեր հսկեցին և լացին առաջի Աստուծոյ. և յերրորդ աւուրն երեւեցաւ Քրիստոս և ասէ.

«Սաղիմն առաւօտուն գայ այր մի ուղղոյք, անունն Աթանաս, զնա ձեռնադրեցէք»։ Եւ նոցա ուրախացեալ սպասէին նմա 'ի վաղիւն. և 'ի բանալ դրանն կայր Աթանաս կանգնեալ, և հարցեալ զանունն և իմացեալ, մեծաւ ա-ղաչանօք և երդմամբ և երկիւղիւ Աստուծոյ ածին 'ի հաւան և ձեռնադրեցին. և յետ ձեռնադրութեանն ասէ. «Միրոնն Քրիստոսի աղաչեմ զձեզ, ծածկեցէք զբանս և թողուք ինձ իմ հանդերձիւն տանել զաւղոսն և լ-նուլ զտարին իմ»։ Եւ հազիւ հաւանեցան. և արար այնպէս։ Եւ 'ի լնուլ տարւոյն խնդ-րեցին և գտին։

Եւ ել համբաւ զնմանէ մինչև 'ի Պարսից Թագաւորն։ Եւ կոչեցաւ Աթանաս պատ-րիարքն և գնաց, և եղբայրն զկնի. և տեսեալ զնա հայրապետին Հայոց՝ սիրեաց զնա և մե-ծարեաց, նոյնպէս և Թագաւորն Խոսրով։ Եւ յետ բազում հարցափորձի և քննութեան յաղթեցան Պարսից եպիսկոպոսքն և Նեստո-րականքն և Քաղկեդոնիկքն։ Եւ ըզգայուցին Խոսրովու, և կոչեաց առաջի իւր զժողովն, եհարց և ասէ. «Ո՞ր ինչ է ձեր հակառակու-թիւնդ, ասացէք»։ Եւ ասեն Քաղկեդոնացիքն և Նեստորականքն. «Մեք ամեն քրիստոնեայքս Աստուած խոստովանիմք զՔրիստոս որ մար-մին էառ, բայց դոքա ասեն զԱստուած և զմարմինն մի բնութիւն, և զԱստուած խա-

չեալ ասեն՝ և առանձինն մեք ասեմք, թէ մարմինն որ մեղաւ՝ նա մեռաւ, և Աստուած որ ոչ մեղաւ՝ նա ոչ մեռաւ։» Իսկ ասեն՝ ուղղափառքն ցԹագաւորն. «Այդ շատ բան է և բազում ուսման և յերկար ժամանակաց պէտք են, և արարեալ են վասն այդորիկ քննութիւն առաջին Թագաւորքն։» Իսկ ասաց Թագաւորն. «Ո՞վ էին Թագաւորքն.» և նոքա ասեն. «Կոստանդիանոս և Թէոդոսքն՝ առաջինն և երկրորդն.» և այլքն ասացին՝ «Իսկ Մարկիանոս.» և ուղղափառքն ասացին. «Մեք զՄարկիոնին ոչ ընդունիմք։»

Իսկ Խոսրով ասէ. «Լսեմ որ յաղթեցարուք դուք որ զՄարկիոնին ընդունիք. այլ և ես ասեմ, որ Մարկիանէ չէ հաւասար այնց Թագաւորացն. և յորժամ ասէք միաւորել Աստուծոյ և մարդոյն, բաժանել չէ պարտ, զի ինձ ճշմարիտ թուի ասելն, թէ մահ մարդոյ չկարէր փրկութիւն առնել։ Քանզի ես յորժամ եկի յաշխարհն ձեր, բազում անգամ լուայ վասն այսորիկ, և տեսի ՚ի նոցանէ բազում նշանս և սքանչելիս՝ որ մահ Աստուծոյ ասեն։ Այլ և պատմեցին ինձ զօրքն իմ, թէ «Մտաք յեկեղեցի մի զոր ուղղափառքն անուանեն, և քահանայն կայր ՚ի պատարագի և կամէր հաղորդել զժողովուրդն, և վասն այնորիկ յոլով էր պատրաստեալ զհացն և զբաժակ գինւոյն ըստ իւրեանց խորհրդոյն. և ՚ի մտանելն

մեր յեկեղեցին, ոչ հայեցան 'ի մեզ և ոչ ու-
տեւան, և մեք հրամայեցաք՝ որ կոտորեցին
զոմանս 'ի ժողովրդոցն, և այլոցն թոյլ տուաք
փախչել. և հայելով մեր 'ի պատարագողն (որ)
կերպաւ զխառնութիւն հացին միայն և արբ-
գինին, և յետ այնորիկ հարցաք թէ՝ «Ի՞նչ
խոստովանիք զայդ կերակուրդ»: Եւ նա ա-
սէ. «Մի՛ս և արիւն Քրիստոսի»: Եւ ասա-
ցաք. «Զոգեւո՞ր է՝ թէ մարմնաւոր կերա-
կուրդ»: Եւ նա ասէ. «Զոգեւոր»: Եւ
քացաք զփոր երիցուն և ամենեւին ոչինչ գը-
տաք նշան 'ի նմա՝ թէ կերեալ ինչ էր»: Եւ
թէ այսպէս է, իրաւ են միաւորողքն»:
Եւ զայս տեսեալ Թագաւորին ոչ յիւրմէ՝
այլ յԱստուծոյ յազդմանէն, որպէս Փարա-
ւոն և Նաբուգոդոնոսոր և Բաղաամ և Կայ-
իափա տեսին զճշմարիտն և իմացան վասն
օգտի աստուածպաշտութեանն, նոյնպէս և
խոստովան եղեն 'ի փառս ճշմարտութեանն,
զի զօրաւոր է ճշմարտութիւնն ըստ Եզրի
արքայ[1]: Վասն որոյ պատուեաց Թագաւո-
րըն զհայրապետն Հայոց՝ տալով զորդին իւր
նմա սան և զաշխարհն Հայոց 'ի հրամանս
նորա, և պարգեւս մեծամեծս ետ նմա և Ա-
թանասայ, և զաշխարհն Պարսից ետ 'ի ձեռս
նոցա խնամել զքրիստոնեայսն ըստ իւրեանց
օրինացն, կարգել եպիսկոպոսս և քահանայս

(1) Ա. Եզրաս Դ. 35.

և սարկաւագունս, և չմնել եկեղեցիս, և ապրանք եկեղեցեացն. և այսպէս Աստուած զփառաւորիչս իւր փառաւորէ. և նմա փառք յաւիտեանս:

Իսկ Հերակլ Թագաւորեալ՝ի քսան և մի ամին Խոսրովու, և առաքեաց առ Խոսրով խնդրել սէր ասելով, թէ "Սպանաք զՓոկաս զսպանողն Մօրկայ, և դու արա ընդ մեզ խաղաղութիւն:" Եւ ոչ կամեցաւ Խոսրով յանձին, այլ յարուցեալ եկն ՚ի Կեսարիա Հայոց, և առ զնա և կոտորեաց զբիւրս բիւրուց (1): Եւ ՚ի չորրորդ ամին Հերակլեայ հնազանդեաց Շահրվարազն զԴամասկոս՝ Պարսից. և ՚ի գալ տարւոյն առ զԳալիլեա, և ՚ի վեց ամին Հերակլեայ առ զԵրուսաղէմ և սպան ՚ի նմա արս իննսուն հազար (2): Եւ Հրեայքն զգերեալ քրիստոնեայսն գնէին սակաւ գնոյ, և սպանանէին վասն չարութեան իւրեանց: Եւ զօրավարն Պարսից առ զխաչն Քրիստոսի և առաքեաց ՚ի Պարս, և ընդ նմա զԶաքարիա պատրիարքն Երուսա-

(1) Սեբէոս, յեր. 125:— Վարդան, յեր. 86. տիպ Մոսկուայ:

(2) Խոսրով առ զԵրուսաղէմ յամի 616, զոր Միքայէլ Ջամչեան դնէ երկու ամօք յառաջ ՚ի 614 ամին. և սպան անդ յիսուն հազար կամ ըստ ոմանց՝ յիսուն և եւթն. և գերեաց անձինս երեսուն հազար: Սեբէոս, յեր. 130:— Մովսէս Կաղանկայտուացի. Գիրք Բ. Գլ. Ժ:— Թովմա Արծրունի, յեր. 98:— Սամուէլ:

զչէմի քաղկեդոնիկ. և յետոյ զամենայն Հռո-մեայն ընչեաց Յերուսաղէմէ և յամենայն սահմանացն և առաքեաց 'ի Պարս։ Եւ 'ի գալ միւսոյ տարւոյն գնաց յԵգիպտոս և առ-զնա, և հնազանդեաց զամենայն Լիբիա Պար-սից Շահրպարզն մինչեւ 'ի Քուշացիսն։ Եւ 'ի նոյն ամի եկն Շահէն զօրավար մի այլ Պար-սից 'ի վերայ Քաղկեդոնի, և առ զնա և կո-տորեաց (1)։ Եւ դարձաւ առ զԿիլիկիա և բազում գերութեամբ և աւարաւ գնաց 'ի Պարս. մինչեւ զսիւնս մարմարեայս և զա-նօթս պղնձի և երկաթի տարան 'ի Պարս։ Եւ եղեւ հնազանդ Պարսից ամենայն իշ-խանութիւնն Հռոմայեցւոց 'ի ծովէ մինչեւ 'ի ծով։ Իսկ Հերակլ զորդին իւր Կոստանդին արար օգոստոս, և առաքեաց ընդդէմ Պար-սից (2)։

Յայնմ ժամանակի երեւեցաւ Մահմէտ

(1) Սեբէոս (յեր. 141) յորմէ առեալ և Թովմա Արծ-րունի, զՇահրվարազ ասէ եկեալ 'ի Քաղկեդոն, և աւե-րեալ զաշխարհն, ուր 'ի մէջ բերէն և զբանս Հերակլի վասն խաղաղութեան խօսեցեալ առ մեծ զօրավարն Պարսից, և զպ-ատճէն հրովարտակին Խոսրովայ առ Հերակլ կայսր ուղ-ղեալ լի ամբարտաւանութեամբ. յեր. 100—101.

(2) Սեբէոս (յեր. 144), Թովմա Արծրունի (յեր. 102), և Մովսէս կաղանկատուացի (Գիրք. Բ. Գլ. Ժ.) ասեն՝ ե-թէ Հերակլ Թագ. կապեալ որդւոյ իւրում Կոստանդնի, ե-թող 'ի ձեռս նորա զկառավարութիւն Դրանն, և ինքն ընդ-ծով ել 'ի Ճանապարհ յաշխարհն Եգերացւոց և Պարսից. և անձամբ մղեաց պատերազմ ընդ Շահրվարազայ և Խոսրովու.

որդի Աբդւլայի յԱթրապէ (1) Արաբիոյ։ Եւ
է Արաբիա՝ 'ի հիւսիսոյ և յԵփրատ գետոյ
մինչև 'ի ծովն հարաւոյ, և 'ի յարևմտից 'ի
Կարմիր ծովէն մինչև յարևելս 'ի Պարսից
ծովն. և բնակիչքն կոչին Իսմայելացիք վասն
Իսմայելի, և Սարակինոսք վասն Սառայի, և
Հագարացիք վասն Հագարայ, և Մադիանա-
ցիք վասն Կենդուրայ որդւոյ Մադիանայ։

Այս Մահմետս եղանէր յԱթրապ քաղա-
քէն և վաճառականութեամբ գայր 'ի Պա-
ղեստինէ և յԵգիպտոս, և եղև ծանօթու-
թիւն նմա ընդ միանկեցի ումեմն՝ որ էր Ա-
րիանոս, և 'ի քարոզութենէ նորա հաւատաց
յԱստուած՝ և գնաց քարոզեաց ազգին, և
զոմանս հաւանեցոյց. և ել նոքօք յանապատ,
և զանհնազանդսն գերէր և աւերէր, և յա-
ւովք յարեցան 'ի նա, և երթային արշաւէին
'ի կողմանս Պաղեստինի, գերէին բերէին. և
փարթամացան, և յաճախեաց և բազմացաւ
զօրքն, և ել համբաւ զնմանէ։ Եւ միաբանե-
ցան Հրեայքն ընդ նմա, և ետուն նմա կին
յազգէն իւրեանց, և հալածէին զզօրսն Պար-
սից և տիրեցին բազում աշխարհաց (2)։ Եւ
սկիզբն երևման նորա յերկոտասան ամին

(1) Աթրապ է նոյն՝ որ կոչեցաւ յետոյ Քաղաք մարգա-
րէի. և այժմ համառօտաբար կոչի Մէտինէ։

(2) Մովսէս Կաղանկատւացի. Գիրք Գ. Գլ. Ա։—Ստեփան
Ասողիկ. Գիրք Բ. Գլ. Դ։—Կիրակոս, յեր. 32. տպ. Մոսկուայ։
—Թովմա արծրունի, յեր. 109։—Վարդան, յեր. 88։

Հերակլեայ, և 'ի ՋԼԳ (933) Թուին Յունաց և 'ի Հայոց Թուին Կ (60)։

Յայսմ՝ ժամանակի խաւարեցաւ կէս արեգականն յԱրեգ ամսոյ աշնանն մինչև 'ի Քաղոց ամիս՝ սկիզբն ամարան, և ասէին մարդիկ՝ թէ այլ ոչ դարձի արեգակնն յաւիտեան։

Իսկ 'ի հնգետասան ամին Հերակլեայ առին Պարսիկք զՌոդոն կղզի և գնացին Շահրպարզն և Պարատոզն (1) իջան 'ի վերայ Կոստանդնուպոլսի, և զօրքն սփռեցան 'ի Թրակիա, և ոմանք յարևմուտս կոյս, և ամ մի պաշարեցաւ Կոստանդնուպոլիս և անյաւտացաւ յամենայն կողմանց։ Եւ յանկարծ եղեւ նոցա դիւրութիւն այսպիսի պատճառաւ։ Յայնում ժամանակի բանսարկեցին առ աւագի Խոսրովու թէ հպարտացեալ է Շահրպարզն ընդ գործս իւր, և ասէ. «Անուամբն Խոսրով նստեալ է 'ի մէջ հարճից և վարձակաց, և կարծէ թէ ինքն է թագաւոր. և զայս ոչ իմանայ թէ ես առի զթագաւորութիւնս Հռոմայեցւոց և յաւելի 'ի Պարսս, և արարի նմա հանգիստ։» Եւ լուեալ զայս Խոսրովն բարկացաւ և գրեաց թուղթ առ Պարատոզն երկրորդ զօրավարն, եթէ յորժամ տեսանես զգիրս՝ հատ զգլուխ Շահրպարզին, և առ իս առաքեա (2)։ Թուղթն ան-

(1) Մովսէս կաղանկատուացի Փրոխազարէն անուանէ զդա. (Գիրք Բ. Գլ. ԺԱ.), զոր և Յոյնք Փարատակոն կոչեն։

(2) Նօտրագրեալքն եղծեալք էին 'ի մերում բնագրի

կալ ՚ի ձեռս ծառայիցն Հերակլեայ, և նա
ազդ արար զիրսն զօրագլխին (Շահրվարազայ)
և ձայնեաց առ ինքն և եցոյց նմա զթուղթն,
և հնարիմացութբ փոխեաց զթուղթն Շա-
հրվարազն և գրեաց ՚ի խոսրովու երեսաց թէ՝
«Շահրվարազ և Պարտօղան, ՚ի գալ թղթոյդ
առ ձեզ՝ սպանէք երեք հարիւր իշխանս »:
գրեաց և զանուանս իւրաքանչիւրոց իշխա-
նացն, և եցոյց Պարտօղին զթուղթն և
յայտնեաց զքանն մեծամեծացն և շարժեցան.
՚ի քակութիւն ընդդէմ խոսրովու, և ապըս-
տամբեալ ՚ի խոսրովայ՝ արարին սէր ընդ
Հերակլ, և ետուն նմա պատանդ զորդին
Շահրվարզին և դարձան ՚ի Պարս՝ թողեալ
զերկիրն Հռովմայեցւոց: Եւ առաքեաց Հե-
րակլ առ թագաւորն հիւսիսոյ խաքան (1), և
խոստացաւ նմա տալ կին զդուստր իւր Եւ-
դոքսիա՝ եթէ նա յանձն առցէ տալ նմա քա-
ռասուն հազար հեծեալ ՚ի վերայ Պարսից:
Եւ խաքանն խոստացաւ կատարել զխնդիրսն
նորա, առաքել զզօրսն ընդ դուռն Կապից:

Եւ ելեալ Հերակլ գնաց ընդ Հայս ՚ի
վերայ Պարսից: Եւ լուեալ զայս թագաւորն

զոր առաք ՚ի միւս թարգմանութենէն:

(1) Այն է թագաւորին խազրաց Ջեբու խաքան որ ընդ Հերակլեայ միաբանեալ մարտ եդ ընդ խոսրովու զամս երիս: Մովսէս կաղանկատուացի երկար բանիւք պատմագրէ զանցս աղէտից պատերազմացն և մահուն խոսրովու: Գիրք Բ. Գլ. ԺԱ—ԺԳ:—Կիրակոս, յեր. 30. և այլք:

Պարսից, ժողովեաց զօրս և եդ գլուխ զօրացն զՇուզի–Ռահան (1), և առաքեաց ընդդէմ Հերակլեայ. և յաղթեցան Պարսիկք ՚ի դի֊պելն Հերակլեայ, և սպանաւ Շուզի–Ռա֊հան. և լուաւ Խոսրով և փախեաւ ՚ի Սա֊կտրուա յամուրն իւր (2)։ Եւ Շիրի որդին Խոս֊րովու որ կայր ՚ի բանտին, ել ՚ի բանտէն կա֊մաւ Պարսից և սպան զհայրն ՚ի ձեռն հրա֊մանի իւրոյ, և թագաւորեաց Շիրի (3)։ Եւ Հերակլ դարձաւ ձմերել ՚ի յԱթուր (4). և

(1) Մովսէս կաղանկայտուացի զզօրավարն զոր առա֊քեաց Խոսրով բանակաւ ընդդէմ կայսեր, Ռոձմեհ կոչէ, յայս անուն փոխեալ, ասէ, զառաջին անուանակոչութիւն նորին։

(2) Քաղաքն ուր ապաւինեցաւ Խոսրով յերեսաց զօրու֊թեան Հերակլի, էր Վեհ–Կաւատ, տեղի ամրութեան, յայն֊կոյս Տիգրիս կամ Դիկլաթ գետոյ, ուր կային ամբարեալ ա֊մենայն տիկնայք և որդիք և գանձք արքային։ Սեբէոս. յեր. 150։—Թովմա Արծրունի, յեր 104—105։ Իսկ Մով֊սէս կաղանկայտուացի (Գիրք Բ. Գլ. ԺԳ) Վեհ–Արտա֊շիր կոչէ զանուն քաղաքաբերդիս։

(3) Շիրի, կամ Շիրուշ ըստ Պարսից, կոչէր և Կաւատ, որ էր անդրանիկ որդի Խոսրովու, և ըստ գրելոյ Մովսէսի կաղանկայտուացւոյ (Գիրք Բ. Գլ. ԺԲ.) դայեակ սորին՝ որ մի էր ՚ի նախարարացն, խորհրդակցեալ ընդ Կաւատայ և գը֊րաւեալ զմիտս ամենայն աւագացն, հան զնոսա ընդդէմ Խոս֊րովու որք միաբանեալ թագաւորեցուցին զԿաւատ. և նա յետ կատարելոյ զամենայն եղեռնս իւր ըստ թելադրելոյ դայեկին իւրոյ, և զհայր իւր որ թագաւորեալ կայր ՚ի բռնաւորութեան ընդ [illegible], կալեալ եդ ՚ի զգուշութեան. և զկնի քանի ինչ աւուրց եբարձ ՚ի կենաց—Թովմա արծրունի, յեր. 105։

(4) Աթուր, յորմէ Աթուրացիք կոչին Ասորիք, նշա֊

Շիրի առաքեաց առ նա խնդրել սէր, և խոստացաւ նմա կոչել զզօրսն իւր յաշխարհէն Հոռոմայեցւոց: Եւ Հերակլ հաւանեցաւ և դարձաւ 'ի Միջագետս յառաջ քան զինքն առաքեալ զԹէոդորիկէ (զԹէոդոր) զեղբայրն իւր: Իսկ զօրքն Պարսից որ յՈւռհա՝ ոչ հնազանդէին Շիրէին (1), և Հրեայքն վասն ատելութեան քրիստոնէից օգնէին Պարսից և զԹէոդորոս ոչ ընդունէին յՈւռհա. և նորա մարտ եդեալ յաղթեաց Պարսից և առ զքաղաքն: Եւ Հրեայ մի կախեալ ընդ պարիսպն, գնաց առ Հերակլ 'ի Թիլմոզ (2) և եբեր հրաման չկոտորել զՀրեայսն, որ մինչ 'ի գալն նորա զբազումս սպանեալ էին:

Եւ եկն Հերակլ յՈւռհա, և ել ընդառաջ նորա եկեղեցականաց բազմութիւն յոյժ և վանորայք լերինն Ուռհայոյ, զորոց ասեն զթիւն իննսուն հազարաց: Եւ 'ի տեսանելն՝ զարմացաւ Հերակլ ընդ բազմութիւնն, և խոնարհեցոյց զերեսն յերկիր առաջի նոցա. և յորժամ իմացաւ թէ ոչ ընդունին զժողովն Քաղկեդոնի, ասաց՝ թէ "Չէ արժան զրկել

նակէ զքաղաքն Նինուէ, զոր շինեաց Ասուր որդի Սեմայ. Ծննդոց, Ժ. 11.

(1) Ոչ հնազանդէին զօրքն Պարսից դաշանցն որ հաստատեալ էր 'ի մէջ Հերակլեայ և Կաւատայ, որով Ուռհա լինէր մասն իշխանութեան Յունաց:

(2) Թիլմոզ կամ Թըլմուզ, է քաղաք հին և աւերակ ընդ մէջ Ռասայնի և Մրտնոյ, և իբր տասն մղոն հեռի 'ի Ռասայնէ.

զմեզ յաղօթից այսքան բազմութեան վասն ժողովոյն Քաղկեդոնի։» Եւ 'ի տօնի Ծննդդեանն մտաւ 'ի սուրբն Սոփի յեկեղեցին ուղղղափառաց, և պատուեաց յոյժ զքահանայսն ընծայիւք. և 'ի ժամ հաղորդելոյն յառաջ գընաց հաղորդիլ, և արգել զնա արհի եպիսկոպոսն Եսայի և ասէ. «Նախ նզովեա զժողովն Քաղկեդոնի և զտումարն Լեւոնի։» Եւ բարկացաւ Թագաւորն վասն այնր բանի, և առ զեկեղեցին ուղղափառաց և ետ 'ի Քաղկեդոնիկսն։

Եւ ինքն եկն 'ի Մնբէճ և եղ ընդ առաջ նորա պատրիարքն Աթանաս երկոտասան եպիսկոպոսօք, որ նախ եկեալ յԱնտիոքայ՝ մընային նմա. և անուանք եպիսկոպոսացն են այս. Թումա՝ Թրմուրին, Վասիլ՝ Հէմսայ, Սարգիս՝ Աբիսոյ, Յովհաննէս՝ Կուրիսոյ, Թումա՝ Մնբէջայ, Դանիէլ՝ Խառանայ, Եսայի՝ Ուռհայոյ, որ եկն առ պատրիարքն յառաջ քան զգալ Թագաւորին. Սեւիրէ (Սեւերոս) Կընշրոյ, Աթանասիոս՝ յԱրապիսոյ. Կոզմա՝ Եպիփանիայ քաղաքի Կիլիկիոյ, Սեւիրէ՝ Սամոստիայ։ Եւ ընկալեալ զնոսա Թագաւորն և նստան 'ի քննել զերկոտասան օր. և ապա խնդրեաց Թագաւորն դաւանութիւն գրով. և նոքա տուին ըստ սահմանի ուղղափառաց, և գովեաց և գոհացաւ զԱստուծոյ և ասէ. «Այս է ճշմարիտ խոստովանութիւն

նզովեալ է ժողովն Քաղկեդոնի և տումարն Լևոնի(1)։ » Եւ դրան եպիսկոպոսն իւր հակառակեցաւ նմա, և Թագաւորն հրամայեաց կարել զքիթ նորա. և զպատրիարքն մեծ պատուով արձակեաց։

Եւ յետ աւուրց եկն Հերակլ յԱնտիոք, և ժողովեցան Քաղկեդոնականքն և իշխանք և տուին նմա խորհուրդ և խրատ, թէ «Տարածեալ է դաւանութիւնդ այդ, և մեծն Հռոմ՝ ի յայդ կայ, և ոչ ընդունելին զքեզ և ոչ կարես յերկարել՝ ի թագաւորութիւնդ, եթէ ոչ յայտնապէս յարուցանես հալածանս աղանդոյդ զոր առեն Հռոմայեցիքն։ » Եւ պատրեալ զԹագաւորն՝ սիրեաց զփառս մարդկան քան զփառս Աստուծոյ, և ետ հրաման այլ մի երեւել առաջի նորա՝ որ ոչ դաւանէ զՔաղկեդոնին, և այսուհետեւ ոչ գոյ դատաստան և խրատունք՝ որք սպանանեն և կողոպտեն և հալածեն զնոսա։ Եւ մի կացին կաթուղիկէ Եկեղեցի, և մի համարձակութիւն։ »

Եւ ժողովեցան ՚ի Թէոդուպօլիս և դարձոյց զբազումս ՚ի Հայոց յաղանդն իւր ՚ի ձեռն Եզրի, զոր կաշառեաց զագահութիւն նորա և խաբեաց զանմտութիւն նորա(2)։ Այլ

(1) Միւս թարգմանութիւնն այլ՛ իմն ասացուած բանից սոյ կայսեր. որ յարմարագոյն եւս թուի. «Եւ ասէ Թագաւորն. քեզ ինչ ոչ գոյ ՚ի ձեզ. այլ զմերս պահեսցուք»

(2) Ամենայն պատմագիրք մեր միաբան հաստատեն զա-

ոչ հնազանդեցան նմա վանորայքն արեւե-
լից և իմաստուն եպիսկոպոսքն և զբազում
աշխարհս պահեցին յուղղափառութիւն ան-
շարժելիս, մինչեւ յաղթեցին ճշմարիտքն և
բարձաւ աղանդն չարութեան 'ի ձեռն բա-
քանչելագործ և իմաստուն առնն Աստուծոյ
Յովհաննու օձնեցւոյն, որ յետ ութսուն և
չորս ամաց տգիտաբար հաւանելոյն Եզրայ,
Յովհաննէս օձնեցին կաթողիկոսն Հայոց
Մեծաց, պայծառ կարգօք զարդարեաց զեկե-
ղեցի աղօթիւք սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լու-
սաւորչին և սուրբ որդւոցն իւրոց (1)։

նարի բարս և զթուլամտութիւն Եզրի և զագահութիւնն,
վասն որոյ ոչ առեալ ընդ իւր զՅովհան մայրավանեցի (մայ-
րագոմեցի)՝ որ աստուածային գրոց բանիբուն ճանաչէր, որ-
պէս ասէ Սամուէլ, և ոչ զեպիսկոպոսն Սիւնեաց զՄաթու-
սաղայ, զբարեհամբաւեալն իմաստութեամբ և աստուածա-
բանական հմտութեամբ, այլ զսորա աշակերտն առեալ ընդ
իւր գնայ, ուստի և ակարացեալ 'ի բանս՝ ընդունի զանհմա-
նադրութիւնս ժողովոյն Քաղկեդոնի, փոխարէն ընկալեալ
'ի պարգեւ զաղահանան կողմանս։ Սեբէոս, Գլ. ԻԹ.—Ստեփ.
Ասողիկ, Գիրք Բ. Գլ. Բ.—Սամուէլ.—Վարդան, յեր. 86.
—Կիրակոս, յեր. 31.—Ստեփ. օրբելեան, Գլ. ԻԸ։

(1) Ստեփան Ասողիկ (յեր. 104) համաձայն Միխայէլի
ասէ եթէ Յովհաննէս իմաստասէր, զոր փիլիսոփայ կոչէ, այն
է Օձնեցին, արար, ասէ ժողով 'ի Մանազկերտ, սրբելով
յաշխարհէս (Հայոց) զՔաղկեդոնականացն երկաբնակ խոստո-
վանութիւն և այլն, որ յառաջ Եզրի մինչև ցայն վայր մնա-
ցեալ էր յաշխարհիս Հայոց 'ի բաժնին Յունաց։ Միքայէլ Չամ-
չեան երկար քննութեամբք բանից ջանայ ցուցանել թէ այս
ժողով եղեալ իցէ 'ի տեղապահութեան Յովհաննու Մանդա-

Իսկ Շիրի թագաւորն Պարսից զկնի ինն ամսոյ թագաւորութեան իւրոյ մեռաւ, եւ թագաւորեաց Արտաշիր որդի նորա երկու ամ. եւ ապա Շահրպարազն սպան զնա եւ ինքն թագաւորեաց, եւ պահեաց սէր ընդ Հերակլի[1]: Իւ Դարատօզնաւրար ընդ ինքեան զօմանս եւ պատառեցաւ թագաւորութիւնն Պարսից, եւ օգնեաց Հերակլ Խոռխամէի (Շահրվարազ) եւ սպան զԴարատօղն: Խոռեամ ամ մի թագաւորեալ սպանաւ եւ նա, եւ

կերպացւոյ՝ որպէս ինքն անուանէ. և թէ նախորդն Օձնեցւոյ Եղիա կաթողիկոս որ պարտ էր ջատագով լինել քաղկեդոնականաց, ընդհակառակն թշնամի էր նոցա որպէս գրի 'ի պատմութեան Մովսէսի կաղանկատուացւոյ (Հտ. Բ. յեր. 11-18). զի զՆերսէս կաթողիկոսն Աղուանից ժողովով նզովեաց վասն ընդունելոյ զժողովն Քաղկեդոնի: Ասեմք, եթէ զկնի Եղիի ցայն վայր. հաղորդութիւնն զոր ունէին Հայք ընդ Քաղկեդոնականացն՝ էր 'ի բաժնին և եթ Յունաց. իսկ այնոքիկ որ էին 'ի բաժնին Պարսից, պահէին զնախնական դաւանութիւն հայրենեաց. վասն որոյ Յովհաննէս իմաստասէր 'ի ժողովն անդ զոր կալաւ ընդ Ասորիս, ջանաց խափանել զհաղորդութիւնն զոր ընդ Քաղկեդոնականս ունէին՝ այնոքիկ որ էին 'ի բաժնին Յունաց, որպէս բացայայտ առնէ Ասողիկ:

(1) Հերակլ 'ի կենդանութեան Արտաշրի գրեաց առ Շահրվարազ և խոստացաւ տալ նմա զթագաւորութիւնն Պարսից՝ օգնութեամբ զօրաց իւրոց. և 'ի փոխարէն խնդրեաց 'ի նմանէ դարձուցանել առ ինքն զսուրբ Խաչն որ կայր 'ի գանձուն արքունի: Եկեալ Շահրվարազայ 'ի Տիզբոն, սպան զԱրտաշիր և յինքն առ զթագն, և զԽաչն դարձոյց առ Հերակլ: Սեբէոս, յեր. 435: Յորմէ առեալ գրէ և Թովմա Արծրունի, յեր. 104—107:

Թագաւորեաց Պարամ (1) դուստր Խոսրո-
վու սակաւ աւուրս՝ և մեռաւ ։ Եւ Թագա-
ւորեաց Զարմանդուխտ քոյր իւր (2) ։ Եւ
զհետ նորա Թագաւորեցին Շահրօրի, Դա-
բուրան Խոսրով, Պերոզ, Զբռանդուխտ,
Որմիզդ, ազգականք Թագաւորին Պարսից,
ամենն յերկու ամի վճարեցան (3) ։

Եւ Մահմետ բազում աշխարհաց տիր-
եալ զեւթն ամ (4), մեռաւ և առ զիշխա-
նութիւնն Բուբաքր (Աբուպէքր) ամս եր-
կու և ամիս հինգ ։

Իսկ Հերակլ 'ի վերայ ամենայն չարեաց
իւրոց 'ի ծերութեան իւրում առ զՄարտի-
նէ զեղբօր իւրում դուստր 'ի կնութիւն իւր,
և ծնաւ 'ի նմանէ զՀերակլէ անօրէն որդի (5)։

Իսկ զկնի Բուբաքրայ Թագաւորեաց Ու-
մար (6)։ Եւ սա բազում գերիս առաքեաց յԱ-

(1) Այն է ըստ հայ պատմագրաց՝ Բորոր կամ Բոր՝ դուս-
տըր Խոսրովու և կին Շահրվարազայ ։

(2) Ըստ ոմանց՝ Ազարմիդուխտ կամ Ջամբէ ։

(3) Սեբէոս այսպէս ունի զԹիւ և զկարգ Թագաւորացն
որ յաջորդեցին մեծին Խոսրովու. Կաւատ, Արտաշիր, Խոռեամ,
Բորոր, Խոսրով յազգէ Սասանայ, Ազարմիդուխտ, Որմիզդ
և Յազկերտ ։ Վարդան ոչ յիշէ զԽոսրով. և Կիրակոս՝ զՈր-
միզդ. Իսկ ժամանակք տէրութեան սոցա մինչև ցՈրմիզդ
են ամք հինգ ։

(4) Մահմետ Ա. վարեաց զիշխանութիւնն ամս տասն,
պակաս աւուրս յիսուն ։

(5) Մարտինէ դուստր էր քեռ Հերակլի ։

(6) Ի բնագրին մերում անխտիր դնի Ոմար և Ումար.

բաքիս։ Եւ սա էառ զՆասր (Նասրա) յՄսրի իշխանէ, և աւերեաց քաղաքս բազումս։ Եւ առաքեաց զօր 'ի Պարսիկս, և գտան զնոսա ամբոխեալս, զի ոմանք զՄզրահատ (Յաղկերտ) և ոմանք զԱրմիզդ. առէին Թագաւոր։ Եւ սպանաւ Արմիզդ, և Թագաւորեաց Մզրահատ։ Եւ զօրն Տաճկաց բազում աւար առեալ՝ դարձան և զօրացան 'ի վերայ Պարսից և 'ի վերայ Հռոմայեցւոցն։

Եւ առաքեաց Հերակլ զեղբայր իւր ըղ-Թէոդորիկէ 'ի վերայ Տաճկաց, և եկն յերկիրն Մնալոքու 'ի գեղն որ կոչի Կօսիտ։ Եւ կայր անդ սիւնակեաց մի աղանդոյն Քաղկեդոնի, Սիմէօն անուն, և գնաց առ նա Թէոդորիկէ և իշխանք իւր. և ասաց Սիւնակեացն. «Ուխտեցէք ինձ որ 'ի դառնալըն յաղթութեամբ չնջէք զոչ ընդունողսն Քաղկեդոնի ժողովոյն, և հաւատամ ես թէ տացէ ձեզ Աստուած յաղթութիւն։» Եւ երդուան նմա, և ասացին թէ՝ «Եւ մեք ունիմք պատուէր 'ի Թագաւորէն սատակել զնոսա և կորուսանել։» Եւ ոմն իշխան ուղղափառ յոյժ տրտմեցաւ, զի գիտաց եթէ հասեալ է 'ի վերայ նոցա բարկութիւն յԱստուծոյ։ Եւ ելեալ գնացին մեծաւ փքացմամբ, և 'ի ցասմանէն Աստուծոյ հարան և դարձան 'ի փախուստ յոյժ սակաւք, և այլն անկան 'ի սուրն Տաճկաց և առաւ ամենայն

պատրաստութիւն նոցա։ Եւ եղբայր թագա-
ւորին մազապուր եղեալ և յամօթոյն չիշխէր
յակն անկանել մարդկան։ Եւ դարձեալ զօ-
րաժողով արարեալ Հերակլեայ 'ի ձեռն Սրկ-
լարայ զօրապետի(1), և հանեալ զորդին Խուր-
անէ (Խուեմիյ) և առաքեաց զնոսա 'ի վերայ
Տաճկաց եւթանասուն հազարաւ, և երթեալ
կռուեցան առ գետոյն Դամասկեայ. և յաղ-
թեցան Յոյնք, և անկան 'ի նոցանէ քառա-
սուն հազար հեծեալ(2)։ Եւ որդին Խուրիա-
նէի մտեալ 'ի Հեմս առ Ոմար՝ տալ նմա զօր
երթալ 'ի Պարսս և հնազանդել նմա զՊար-
սըս. այլ զի կային առ Ոմար դստերք Խոս-
րովու թագաւորին Պարսից 'ի գերութեան,
ասացին ցնա. "Որդի ապստամբի է, և երթայ
որ ընդդէմ քո թագաւորէ. մի հաւանիր։"
Եւ առաքեաց Ումար և սպան զնա խաչիւ-
մահու։ Եւ յետ այնորիկ առ զԴամասկոս(3)

(1) Միւս թարգմանութիւնն չունի զանուանդ Սկլար զօ-
րավարի։ Թէոփանէս և Նիկեփոր պատմիչք Յոյն, յիշատա-
կեն 'ի սմին ժամանակի 'ի ծառայութեան կայսեր լինել և
Թէոդորոս Ռշտունի և Վահան կամսարական որդի Սմբա-
տայ՝ զօրավարութեան պաշտօնիւ։ Իսկ անուանդ Սկլար թե-
րևս իցէ Սըլար, որ նշանակէ զօրավար։

(2) Սեբէոս պատմէ զայս պատերազմ, և զտեղի ճակա-
տամարտին առնէ լինել յայնկոյս Յորդանանու և ոչ առ
Դամասկեայ գետովն. (յեր. 166)—Ղեւոնդ Երէց, տպագ.
Փարիզու, յեր. 21։ Թովմա Արծրունի, (յեր. 113)։

(3) Դամասկոս առաւ յամի 634, ձեռամբ Հալէտայ և
Աբու—Օպէիտայ։

և զշրջակայ գաւառսն և զքաղաքսն, և զօրացաւ յոյժ ։

Յայսմ ժամանակի ելեալ Սադն (1) զօրավարն Տաճկաց՝ 'ի յԱթրաբայ, և եհար զբանակ իւր 'ի վերայ Բուքար քաղաքի ։ Իսկ լըեալ Եզտաճատ թագաւորն Պարսից՝, և եկն բանակեցաւ ընդդէմ նորա 'ի վերայ Եփրատայ. և յետ այնորիկ եղեւ պատերազմ սաստիկ, և յաղթեցին Տաճիկքն Պարսից, և փախստականս տարան զնոսա մինչև 'ի Կատիզբոն, սակաւք և անղէնք 'ի Տաճկաց՝ զբազումս և զզինեալս 'ի Պարսից. մինչ զի՝ ոմն իշխան 'ի Պարսից, սպառազինեալ յոյժ, երթայր փախստեայ առաջի մերկ և անթամբ ձիաւորի Տաճկի, և բազում անգամ դառնայր և հարկանէր 'ի վերայ սրտի Տաճկին և ոչ բանէր նետն. և մինչ երթայրն, հանդիպեցաւ իշխանին բահ ցցեալ 'ի ճանապարհին, և փորձով եհար զբահն, և թափ անցոյց ընդնետն, և գիտաց թէ յԱստուծոյ է, և անկաւ յերիվարէն և սպանաւ 'ի մերկ Տաճկէն և կողոպտեցաւ ։ Իսկ ոմանք ասեն, թէ պատմեաց Արաբիկն թէ՝ Պուսն(պայտ ձիոյ) կատր

(1) Սադ էր որդի Մելքի Ապու—Վաքքասայ, որ հրամանաւ Ոմարայ չոգաւ 'ի պատերազմ ընդդէմ Պարսից յամի 636 մերձ 'ի Տիզբոն, և զօրավար բանակին Պարսից էր Ռոստամ իշխանն Ատրպատականի՝ որդի Խոռոխ Որմզդի. զոր յիշատակէ և Սեբէոս, (Երր. 159)։

մի կայր 'ի գրապանս, և տասն անգամ ձգե-
ցաւ նեան և դիպէր յայն, որ և ինձ ինչ. ոչ
մերժանչէր ։»

Եւ յաւուրսն յայնոսիկ եղեւ տօն վկայ-
իցն Սիմէօնի, և ժողովեցան անդ տօնողք.
և իմացեալ Տաճկացն, գնացին և կոտորեցին
զնոսա ։ Եւ բազումք գայթակղեցան, թէ
Աստուած ընդէր մատնեաց, և զայն ոչ իմա-
նան՝ թէ սահման առաջին տօնողացն բար-
ձաւ. զի նոքա պահօք և արտասուօք տօնէ-
ին, և այժմ ուտելով և արբեցութեամբ.
յորս ոչ հաճի Աստուած, և 'ի մեղս և յոչ
աստուածպաշտութիւն համարեալ է այն-
պէս տօնելն ։

Յետ այսորիկ եկն Եզտաճառ 'ի Տիգրիս
գետ. գնացին և Տաճիկքն. և յորժամ ան-
ցին զբազմութիւն նոցա Պարսիկքն, փլուցին
զկամուրջն ։ Եւ ասեն Տաճիկքն. «Եկայք
անցցուք, զի Աստուած որ օգնէ մեզ 'ի ցա-
մաքի, օգնէ մեզ և 'ի ջուրս ։» Եւ անցին՝ և
մի 'ի նոցանէ ոչ պակասեաց, և հարին զՊար-
սիկքն և փախուցին ։ Եւ Եզտաճառ չորից
անգամ եկն 'ի վերայ Տաճկաց և յամենայնն
յաղթեցաւ. և ապա իմացաւ եթէ հասեալ
է նոցա կատարածն, և փախեաւ գնաց 'ի
Միկխստան յերկիրն Մարագանի, 'ի սահմանս
Թուրքաց, զոր Սագաստանն կոչեն. և թա-
քեաւ անդ ամս հինգ, և սպանաւ 'ի Թուր-

քացն (1)։ Եւ այսու օրինակաւ բարձաւ թա-
գաւորութիւնն Պարսից, տեւեալ ամս չորս
հարիւր ութ և տասն, որ կոչէրն Սասանեայ.
և առին Տաճկունք (Արաբացիք) զիշխանու-
թիւն Պարսից։

Իսկ Հերակլ 'ի զօրանալն Տաճկաց սկսաւ
յԱնտաքոյ մինչեւ 'ի Կոստանդինուպօլիս բա-
զում կողոպուտս առնել 'ի քրիստոնէից, զի
ասէր՝ լաւ է մեզ քան Տաճկաց։

Իսկ Ոմար գնաց յԵգիպտոս, և ել ընդ-
դէմ նորա եպիսկոպոսն Կիւրոս, և խոստացաւ
տալ նմա 'յամենայն ամի երկու հազար դա-
հեկան՝ զի մի՛ մտցէ նա յԵգիպտոս, և դար-
ձաւ։ Եւ Հերակլ բարկացաւ և եհան ըզ-
Կիւրոս յեպիսկոպոսութենէն. և առաքեաց
զօրագլուխ մի Մանուիլ անուն, Հայ ազգաւ,
պահել զերկիրն. և յորժամ գնացին հարկա-
ւուքն զի առցեն զհարկն, ասաց. "Ես չեմ
Կիւրոս որ տամ ձեզ ոսկի. զի նա փիլոն ունէր
և ես թուր։" Եւ շրջեցան զօրքն Տաճկաց
յԵգիպտոս և առին զԵգիպտոս, և դարձաւ
եկն յԵրուսաղէմ Ոմարն. և եկն առաջի նո-
րա Սոփրինոս (Սոփրոնիոս) եպիսկոպոսն Ե-
րուսաղէմի, և ետես զՈմար զի զգեցեալ

(1) Սեբէոս (յեր. 168—169) ասէ՝ փախեաւ 'ի զօրս հարաւոյ. և (յեր. 214—215) ասէ՝ փախեաւ 'ի զօրս Թե-տալաց և 'ի նոցունց սպանաւ։—Ղեւոնդ, Գլ. Բ. յեր. 23։ —Թովմա արծրունի, յեր. 115)։

էր հին հանդերձ և հին մուշտակ, և երբեր
'նմա պատուական հանդերձ, և աղաչէր ըզ-
'նա զգենուլ, և նա ասէր. «Ետ Աստուած
'ի ձեռս իմ՝ զամենայն գանձս Պարսից 'ի Տիս-
բոն, և նոյնպէս զՀռոմայեցւոյն և զՊրա-
մանկեայ և զամենայն գաւառաց Եգիպտա-
ցւոց, և ոչ փոխեցի զհանդերձ աղքատու-
թեան իմոյ՝ զի մի մոռացայց զիս և հպար-
տացայց.» և ոչ առ 'ի նմանէ: Եւ ետ ե-
պիսկոպոսին զիշխանութիւն աշխարհին. և
խնդրեաց 'ի նմանէ եպիսկոպոսն հանել ըզ-
Հրեայսն յԵրուսաղեմէ, և ետ 'ի հրամանս
նորա (1): Եւ ետ հրաման շինել 'ի Տաճարին
տեղն մզկիթ նմա: Եւ անտի եկեալ յԱսորիս,
և Յովհաննէս զօրապետ Հերակլի որ կայր
յՈւռհա, գնաց առ նա 'ի Կընշրի, և ետ նո-
ցա հարիւր հազար դահեկան հարկ տարւոյ
միոյ, զի այլ մի մտցեն 'ի Միջագետս յարե-
ւելից կողմանէ: Եւ լուաւ Հերակլ և բար-
կացաւ և տարեալ զՅովհաննէս ետ 'ի կա-
պանս. զի Աստուած որ կամէր հանել 'ի նո-
մանէ զաշխարհն, ետ նմա միտս դառն և
հպարտ: Եւ 'ի գալ տարւոյն եկեալ մտին

(1) Ի հրովարտակին զոր ետ Օմար՝ Հայոց, ոչ միայն յիշա-
տակի արտաքսումն Հրէից 'ի սուրբ քաղաքէ, այլ և ոչ որ.
ասէ. 'ի Յունաց որ 'ի շրջակայս Երուսաղէմի իցեն, 'ի գալ խա-
բեանց յուխտ, մի բնակեսցին 'ի քաղաքին. քանզի Յոյնք ա-
պստամբք համարեալ էին:

քացն (1)։ Եւ այսու օրինակաւ բարձաւ թա-գաւորութիւնն Պարսից, տեւեալ ամս չորս հարիւր ութ և տասն, որ կոչէին Սասանեայ. և առին Տաճկունք (Արաբացիք) զիշխանու-թիւն Պարսից։

Իսկ Հերակլ 'ի զօրանալն Տաճկաց սկսաւ յԱնտաքեայ մինչեւ 'ի Կոստանդինուպօլիս բա-ղում կողոպուտս անել 'ի քրիստոնէից, զի ասէր՝ լաւ է մեզ քան Տաճկաց։

Իսկ Ումար գնաց յԵգիպտոս, և ել ընդ-դէմ նորա եպիսկոպոսն Կիւրոս, և խոստացաւ տալ նմա յամենայն ամի երկու հազար դա-հեկան՝ զի մի մտցէ նա յԵգիպտոս, և դար-ձաւ։ Եւ Հերակլ բարկացաւ և եհան ըզ-Կիւրոս յեպիսկոպոսութենէն, և առաքեաց զօրագլուխ մի Մանուէլ անուն, Հայ ազգաւ, պահել զերկիրն. և յորժամ գնացին հարկա-ւուքն զի առցեն զհարկն, ասաց. «Ես չեմ Կիւրոս որ տամ ձեզ ոսկի. զի նա փիլոն ունէր և ես թուր։» Եւ շրջեցան զօրքն Տաճկաց յԵգիպտոս և առին զԵգիպտոս, և դարձաւ եկն յԵրուսաղէմ Ումարն. և եկն առաջի նո-րա Սոփրինոս (Սոփրոնիոս) եպիսկոպոսն Ե-րուսաղէմի, և ետես զՈւմար զի զգեցեալ

(1) Սեբէոս (յեր. 168—169) ասէ՝ փախեաւ 'ի զօրս հարաւոյ. և (յեր. 214—215) ասէ՝ փախեաւ 'ի զօրս Թե-տալաց և 'ի նոցունց սպանաւ։—Ղեւոնդ, Գլ. Բ. յեր. 23։ —Թովմա Արծրունի, Հ. յեր. 115)։

էր հին հանդերձ և հին մուշտակ, և եբեր
նմա պատուական հանդերձ, և աղաչէր ըզ-
նա զգենուլ, և նա ասէր. «Ես Աստուած
'ի ձեռս իմ՛ զամենայն գանձս Պարսից 'ի Տիզ-
բոն, և նոյնպէս զՀռոմայեցւոցն և զԴա-
մասկեայ և զամենայն գաւառաց Եգիպտա-
ցւոց, և ոչ փոխեցի զհանդերձ աղքատու-
թեան իմոյ՝ զի մի մոռացայց զիս և հպար-
տացայց.» և ոչ առ 'ի նմանէ. Եւ եդ ե-
պիսկոպոսին զիշխանութիւն աշխարհին. և
խնդրեաց 'ի նմանէ եպիսկոպոսն հանել ըզ-
Հրեայսն յԵրուսաղեմէ, և ետ 'ի հրամանս
նորա (1). Եւ ետ հրաման չլինել 'ի Տաճարին
տեղն մզկիթ նմա: Եւ անտի եկեալ յԱսորիս,
և Յովհաննէս զօրապետ Հերակլի որ կայր
յՈւռհա, գնաց առ նա 'ի Կընշրի. և ետ նո-
ցա հարիւր հազար դահեկան հարկ տարւոյ
միոյ, զի այլ մի մտցեն 'ի Միջագետս յարե-
ւելից կողմանէ: Եւ լուաւ Հերակլ և բար-
կացաւ և տարեալ զՅովհաննէս ետ 'ի կա-
պանս. զի Աստուած որ կամէր հանել 'ի նը-
մանէ զաշխարհն, ետ նմա միտս դառն և
հպարտ: Եւ 'ի գալ տարւոյն եկեալ մտին

(1) Ի հրովարտակին զոր ետ Օմար՝ Հայոց, ոչ միայն յիշա-
տակի արտաքսումն Հրէից 'ի սուրբ քաղաքէ, այլ և ոչ ոք,
ասէ, 'ի Յունաց որ 'ի շրջակայս Երուսաղէմի իցեն, 'ի դալ իւ-
րեանց յուխտ, մի բնակեսցին 'ի քաղաքին. քանզի Յոյնք ա-
պստամբք համարեալ էին:

'ի Անջագետս Տաճկունք. և 'ի գալն յԱսա-
հա ելին ընդառաջ եկեղեցականքն սիրով.
և իմաստութեամբ խրեանց հանին զզօրա-
կանքն սիրով՝ զհառամայեցւոցն որ անդ էին։
Եւ տիրեցին Տաճիկք Անջագետաց։ Բայց
Թլմօզն և Տարա ոչ հնազանդեցան սիրով,
և առին զնոսա բռնութեամբ և կոտորեցին
զզօրսն որ 'ի նոսա։ Եւ յամին յայն եդին
գլխահարկ ամենայն քրիստոնէի որ ընդ ի-
րեանց իշխանութեամբ։

Եւ յայսմ ամի մեռաւ Հերակլ՝ թագա-
ւորեալ ամս երեսուն և ամիս հինգ։ Եւ
թագաւորեաց Կոստանդիանոս որդի նորա
ամիս չորս։ Եւ ունէր Հերակլ երեք որդի,
միոյն անունն Կոստանդիանոս (Հերակլ—Կոս-
տանդին) և միւսոյն Եռակլիս, և կրսերոյն
Եռակլեակ։ Եւ Մարտինէ կինն Հերակլեայ
դեղով սպան զԿոստանդիոս (Հերակլ—Կոս-
տանդին), և թագաւորեցոյց զկրսեր որդին
Եռակլեակ, և դժուարեալ իշխանքն սպանին
զԵռակլեակ և եդին թագաւոր զԿոստաս զոր-
դին Կոստանդինոսի՝ զթոռն Հերակլեայ (1)։
Իսկ Ամար յետ յաղթութեանն Պարսից

(1) Հերակլեայ յառաջին կնոջէ ծնաւ Հերակլ—Կոստան-
դին, և 'ի Մարտինեայ յերկրորդէն ծնան Հերակլեակ, Դաւ-
իթ և Մարինոս. իսկ Կոստաս, որ և յանուն հօրն Կոստան-
դին կոչեցաւ, էր թոռն առաջնոյն Հերակլեայ։ Սեբէոս,
յեր. 164։

և Հռոմայեցւոց՝ սպանեալ 'ի ծառայէ միջէ
որ աղաչէր առնել՚նմա դատաստան, և նա
յամեցուցանէր. և յաւուր միում յորժամ ա-
ղօթէր Ամար, եհար զնա դանակաւ, և մե-
ռաւ՝ թագաւորեալ ամս երկոտասան: Եւ
առ զիշխանութիւնն Օթման. և էր սա ա-
գահ և անցանէր զսահմանաւ առաջնոցն,
և խորհեցան իշխանքն սպանանել զնա. և ի-
մացաւ Օթման և աղաչեաց զի ներեսցեն
նմա, և կացցէ 'ի սահմանի առաջնոցն, և թո-
ղին զնա: Եւ եդին զօրագլուխ զՄաւի(1).
և եկն Մաւի զօրօք 'ի Կեսարիա Մորատոն-
եան(2), և առ զնա և կոտորեաց զՀռոմայե-
ցիսն որ 'ի նմա: Եւ 'ի հինգ ամին Կոստան-
դիանոսի յաւարի հարեալ զերկիրն՝ գնաց: Եւ
թագաւորն Կոստոս ժողովեաց զօրս և արար
բաժինս երկուս, զմինն ետ 'ի ձեռս Հայկազ-
նայ ումեմն, որում անունն Դաւիթ էր(3),

(1) Մաւի կամ Մաւիաս (Մաավիէ), էր որդի Աբու—Սոֆիանայ իշխանին Սիւրիոյ.

(2) Կեսարիա Մորատոնեանն էր յերկրին Պաղեստինացւոց, որ և կոչի Կեսարիա Պաղեստինի, զոր շինեաց Հերովդէս, և կոչէր յառաջագոյն տեղին՝ Աշտարոն Ստրատոնեան, զոր ինքն 'ի պատիւ Օգոստեայ կայսեր անուանեաց Կեսարիա. և է այժմ աւերակ և երեք ժամու հեռի 'ի Յոպպէ: Յովսեպոս, Պատմ. պատերազ. Հրէից. Գիրք Ա. Գլ. ԺԶ.

(3) Այն է Դաւիթ Սահառունի, զոր Հերակլ Ա. արար կիւրապաղատ 'ի վերայ աշխարհին Հայոց յամի 631. և զնա խզորդեաց Թէոդորոս Ռշտունի յամի 636: Իսկ Սեբէոս՝

և զմիւսն 'ի ձեռս Վաղինեայ[1], որ գնաց ընդ Սխլիկիա և սպանաւ 'ի Տաճկացն որք եկեալ էին հնազանդել զՍխլիկիա, և ելին ընդդէմ նորա և սպառեցին զՅոյնսն, սակաւ ինչ Թողեալ փախստեայս: Եւ Դաւիթ գնաց վերին կողմամբն, և զօրքն Հռոմայեցիք որք ընդ նմա, ոչ ինչ պակաս քան զՀագարացիսն գործէին կողոպտելով զքրիստոնեայսն, և առնուին ոսկի և արծաթ և հանդերձս, այլ և զկանայս խայտառակէին յանդիման արանցն: Եւ ոմն գնացեալ առ Դաւիթ՝ ասաց. «Ընդէ՞ր տաս գործել զօրացդ այդպիսի չարիս. զի՞նչ պատասխանի տաս առաջի Աստուծոյ:» Իսկ նա զայրացեալ սաստեաց Յունականացըն, և ասէ. «Այս է իպատճառ քրիստոնէից կորստեան, զի ոչ ինչ է խտիր ընդ մեզ և ընդ անհաւատսն գործովք և լրբութեամբս:» Եւ առեալ զնոսա դարձաւ 'ի Կոստանդինուպօլիս:

Յայսմ ժամանակի Պատրիկն Գրիգոր ապստամբեաց 'ի Աֆրիկէ. և յանկարծ մտին Տաճիկքն Աֆրիկէ և գերեցին, և Գրիգոր

Թումա անուն զոմն իշխան, ասէ, արձակեաց 'ի Հայս. (յեր. 179):

(1) Վաղենտինոս, քանզի օգնեաց Կոստասայ որ և Կոստանդ, ունել զաթոռն կայսերութեան, կարգեցաւ 'ի նմանէ զօրավար: Զսա Արշակունի լինել ասէ Սեբէոս, յեր. 175: Եւ սպանաւ յաղմկի ուրեք յամի 644, կամ ըստ Սեբէոսի՝ արկաւ 'ի հուր 'ի ժողովրդոցն՝ յետ գլխատելոյ զնա, (յեր. 179):

Հնազանդեալ գնաց 'ի Կոստանդինուպօլիս ։

Եւ 'ի սոյն ժամանակս հրամանաւ Մաւ-եայ եկին հազար և եւթն հարիւր նաւ յԵ-գիպտոսէ, և առեալ զնոսա Մաւի՝ գնաց 'ի Կիպրոս կղզի և խնդրեաց 'ի նոցանէ հարկս. և ամրացան 'ի քաղաքս և ոչ կամեցան տալ. և յարձակեցաւ 'ի վերայ նոցա սուրն Հա-գարու և կոտորեաց բազմութիւն յոյժ ։ Եւ չոգաւ 'ի քաղաքն Կոստանդիա որ գլուխ էր կղզւոյն, և լցեալ կայր մարդով և գանձիւք, և նստեալ շուրջ զնովաւ՝ էառ զնա և կոտո-րեաց և եհից զնա արեամբ. և արար պղ-ծութիւնս յեկեղեցի նոցա 'ի կաթուղիկէն զոր շինեալ էր սուրբն Եպիփան(1), փոխանակ զի ոչ պահեցին զուղղափառ հաւատն Եպի-փանու և ոչ զսահմանեալ կանոնս նորա և զգործս ։ Եւ լցան կորքն Հագարու յաւարէ նոցա, և առեալ մասն եկելոցն յԵգիպտո-սէ՝ գնացին յերկիրն իւրեանց ։

Եւ յայնմ ժամանակի գրեաց սուրբն Ա-թանաս պատրիարքն Ասորւոց ուղղափառաց 'ի սուրբն Քրիստափոր (Գ) կաթողիկոսն Հա-յոց, զի խնամ տարցի կողմանցն Պարսից և Աթուրացւոց (Ասորւոց) քրիստոնէից՝ զգու-

(1) Կոստանդիա, որ և Սալամինա, և արդ կոչի ըստ Տաճ-կաց Թուղլա, քաղաք է ծովեզերեայ, յորում շինեաց Եպիփան շքեղ եկեղեցին և մեծացոյց 'ի ժամանակս եպիսկոպոսութեան իւրում այնր քաղաքի ։ Վարք սրբոց, յեր. 271 ։

շացուցանել զնոսա յաղանդոյն Նեստորի և Քաղկեդոնացւոցն. «Քանզի գտաք մեք, ասէ, Թուղթ՝ զորքոյն Մարութայի, եթէ որպէս շնորհօքն Աստուծոյ ապրեցայք ազգդ Հայոց ի Բարսումայէ ապականչէ (1)։ Յորում թղթին գրեալ կայր այսպէս, եթէ Բարսումա մի էր յաշակերտացն Նեստորի և կայր ի Մըծբին, և յորժամ լինէր ժողովն յԷփեսոս առ Թէոդոսիւ, ոչ գնաց Բարսումա ի ժողովն, այլ ասաց՝ եթէ «Ես ընդ իշխանութեամբ Պաւեայ կաթողիկոսի եմ զոր ձեռնադրեալ են Հայք ի Պարսից աշխարհնէ»։ Եւ զի առաքեալ էին յԷփեսոսէ ի Պարսս խնդրակս Պաւեայ և այլոց եպիսկոպոսացն որ ընդ ձեռամբ նորա էին, և Պաւլի գրեալ Թուղթ ուղիղ դաւանութեան և ի ձեռն երկու ա-

(1) Այն է Բարծումա եդեսացի ջերմ աշակերտն Նեստորի. որոյ ուսումն մոլար վարդապետութեանն հասեալ և ի Հայս յաւուրս Քրիստափորի Ա գրեաց կաթողիկոսն առ Բաբուէ (Պաւլէ), որ էր կաթողիկոս քրիստոնէիցն՝ որ ի Պարսս և յայլ տեղիս, առ ի զգուշացուցանել զնոսա յաղանդոյն Բարծումայի։ Իսկ սա ձեռամբ ածեալ զԹուղթն, որպէս և զայն զոր Բաբուէ գրեաց առ եպիսկոպոսունս արեւմտեայց և առ այլս արարեալ զայնս Պերոզի. բազում ինչ ստութեամբ խառնելով զՀայոց և զԲաբուայ հաւատոյ եթէ ապստամբել խորհիցին ի տէրութենէ, և Պերոզ եւս սպանանել զԲաբուէ. իսկ Հայոց ոչ ինչ կարաց Բարծումա հասուցանել չարիս այլ և ի բաց մերժեցաւ անտի սպառնալեօք Ներշապուհ իշխանին Արծրունւոյ. Թովմա Արծրունի, յեր. 88։ Տես և ի պատմութեան Միքայէլի Չամչեան, Հա. Բ. յեր. 152-155։

թեղայի առաքեաց յԷփեսոս։ Եւ գրեալ էր
'ի Թուղթն թէ՝ «Մի՛ մեղադրէք. զմեզ վասն
չգալոյս, զի ընդ իշխանութեամբ անօրինաց
կամք, և երկեաք եթէ պատճառս կարկա-
տեն 'ի վերայ մեր, և սուրն սպանող հարցն
մերոց գտցէ և զմեզ. այլ զոր ինչ սահմանէք
ուղիղ դաւանութիւն, հաւանիմք մեք։»
Եւ Թղթաբերքն առ գայլ Բարսումա եկին
'ի Մծբին, և տեսեալ զԹուղթն՝ էառ և
դարձոյց զնոսա և ասէ. «Ես տանիմ զԹուղ-
թըս, դուք դարձարուք և գնացէք զի մի
կարծիս լրտեսութեան տայք Հռովմայեցւո-
ցն։» Եւ Նոքա պարզմտութեամբ դարձան,
և ոչ մեղադրեաց Նոցա կաթողիկոսն, այլ ա-
սաց՝ «Բարիոք արարէք լսելով եղբօրն մերոյ։»

» Եւ յորժամ իմացաւ Բարսումա՝ թէ
Նզովեցաւ Նեստոր, բարկացաւ և գնաց առ
Թագաւորն Պարսից և ասէ ցնա. «Այր մի
'ի Կոստանդինուպօլիս, առաջնորդ եկեղեց-
ւոյ, խորհէր հանապազ բարիս առ Պարսիկս,
և արգելոյր զՀռոմայեցիսն ապստամբել 'ի
Պարսս, և վասն այսր պատճառի առաքե-
ցին զնա յաքսորս, և զսահմանեալն 'ի Նմա-
Նէ զկարգն խոտեցին և Նզովեցին։ Եւ կա-
թողիկոսս այս (Պաւլի) լրտես է առ ձեզ Հա-
յոց և Հոռոմոց, և ահա Թուղթս որ գը-
րեալ է զձեզ անօրէնս և արիւնաւէրս։»
Եւ հաւատաց Նմա Թագաւորն։ Եւ խընդ-

շացուցանել զնոսա յաղանդոյն Նեստորի և Քաղկեդոնացւոցն. «Քանզի գոմք մեք, ասէ, թուղթ՝ զորքոյն Մարութայի, եթէ որպէս շնորհօքն Աստուծոյ ապրեցայք ազգդ Հայոց ՚ի Բարսաւմայէ ապականչէ (1)։ Յորում թղթ-թի գրեալ կայր այսպէս, եթէ Բարսաւմա մի էր յաշակերտացն Նեստորի և կայր ՚ի Մծ-բին, և յորժամ լինէր ժողովն յԵփեսոս առ Թէոդոսիւ, ոչ գնաց Բարսաւմա ՚ի ժողովն, այլ ասաց՝ եթէ «Ես ընդ իշխանութեամբ Պաւեայ կաթողիկոսի եմ զոր ձեռնադրեալ են Հայք ՚ի Պարսից աշխարհնէդ։ Եւ զի առա-քեալ էին յԵփեսոսէ ՚ի Պարսս խնդրակս Պաւեայ և այլոց եպիսկոպոսացն որ ընդ ձե-ռամբ նորա էին, և Պաւլի գրեալ թուղթ ուղիղ դաւանութեան և ՚ի ձեռն երկու ա

(1) Այն է Բարծումա եդեսացի չերմ աշակերտն Նեստորի․ որոյ ունումն մոլար վարդապետութեանն հասեալ և ՚ի Հայս յաւուրս Քրիստափորի Ա գրեաց կաթողիկոսն առ Բաբուէ (Պաւլէ), որ էր կաթողիկոս քրիստոնէիցն որ ՚ի Պարսս և յայլ տեղիս, առ ՚ի զգուշացուցանել զնոսա յաղանդոյն Բարծումայի։ Իսկ սա զձեռամբ ածեալ զթուղթն, որպէս և զայն զոր Բաբուէ գրեաց առ եպիսկոպոսունս արեւմտեայց և առ այլս արարեալ զայնս Պերոզի, բազում ինչ ստութեամբ խօսելով զՀայոց և զԲաբուայ իբրու եթէ ապստամբել խորհիցին ՚ի տէրութենէ, և Պերոզ ետ սպանանել զԲաբուէ․ իսկ Հայոց ոչ ինչ կարաց Բարծումա հասուցանել չարիս այլ և ՚ի բաց մերժեցաւ անտի սպառնալեօք Ներշապուհ իշխանին Արծրունեաց․ Թովմա Արծրունի, յեր․ 88։ Տես և ՚ի պատմութեան Միքայէլի Չամչեան, հտ․ Բ․ յեր․ 152-153։

բեղայի առաքեաց յԷփեսոս։ Եւ գրեալ էր
'ի թուղթն թէ՝ «Մի՛ մեղադրէք զմեզ վասն
չգալոյս, զի ընդ իշխանութեամբ անօրինաց
կամք, և երկեաք եթէ պատճառս կարկա-
տեն 'ի վերայ մեր, և սուրն սպանող հարցն
մերոց գտցէ և զմեզ. այլ զոր ինչ սահմանէք
ուղիղ դաւանութիւն, հաւանիմք մեք։»
Եւ թղթաբերքն առ գայլ Բարսումա եկին
'ի Մծբին, և տեսեալ զթուղթն՝ էառ և
դարձոյց զնոսա և ասէ. «Ես տանիմ զթուղ-
թըս, դուք դարձարուք և գնացէք զի մի՛
կարծիս լրտեսութեան տայք Հոռոմայեցւո-
ցըն։» Եւ նոքա պարզմտութեամբ դարձան,
և ոչ մեղադրեաց նոցա կաթողիկոսն, այլ ա-
սաց՝ «Բարիոք արարէք լսելով եղբօրն մերոյ։»

»Եւ յորժամ իմացաւ Բարսումա՝ թէ
նզովեցաւ Նեստոր, բարկացաւ և գնաց առ
թագաւորն Պարսից և ասէ ցնա. «Այր մի
'ի Կոստանդնուպօլիս, առաջնորդ եկեղեց-
ւոյ, խորհէր հանապազ բարիս առ Պարսիկս,
և արգելոյր զՀոռոմայեցիսն ապստամբել 'ի
Պարսս, և վասն այսր պատճառի առաքե-
ցին զնա յաքսորս, և զսահմանեալսն 'ի նմա-
նէ զկարգն խոտեցին և նզովեցին։ Եւ կա-
թողիկոսս այս (Պաւլի) լրտես է առ ձեզ Հա-
յոց և Հոռոմոց, և ահա թուղթս որ գը-
րեալ է զձեզ անօրէնս և արիւնաւէրս։»
Եւ հաւատաց նմա թագաւորն։ Եւ խընդ-

բեաց 'ի նմանէ (Բարսումա) և ասէ. "Տուր ինձ իշխանութիւն 'ի վերայ ամենայն քրիստոնէից որ ընդ քո իշխանութեամբ են, զի հաստատեցից զկրօնս Նեստորի բարեկամի Պարսից, և յանհաւանելոցն ժողովեցից քեզ գանձս:" Եւ ետ նմա իշխանութիւն և զօրս: Եւ ասէ. "Տուր 'ի ձեռս իմ զկաթողիկոսս զայս:" Եւ ետ նմա հրաման առնել զոր ինչ կամի. և գնաց առ կաթողիկոսն և ասէ ցնա. "Դաւանեա զՆեստորին." և նա ասաց. "Լաւ այ որ նզովեցաւ Նեստոր, և եղիցի նզովեալ:" Եւ կորեաց զլեզու նորա: Եւ լուաւ Թագաւորն և արտմեցաւ, և կոչեաց զԲարսումա և ասէ. "Ընդէ՞ր արարեր զայն:" Եւ ասաց՝ "Զի հայհոյեաց զքեզ:" Եւ ասէ Թագաւորն. "Թէ այդպէս է, գնա և զգըլուխն այլ կորեա," և չոգաւ կորեաց:

"Եւ եկն 'ի Բաղդատ և հնազանդեաց Նեստորի զնոսա, և անտի գնաց 'ի Նինուէ. և կալաւ զՄարտիրոս արհի եպիսկոպոսն երկոտասան եպիսկոպոսօք և իննսուն երիցամբք և ասէ ցնոսա. "Կամ հաղորդեցէք զիս, կամ հաղորդեցարուք յինէն:" Եւ նոքա ասեն. "Ոչ տամք զսրբութիւն շան, և ոչ առնումք զսրբութիւն 'ի շանէ:" Եւ նա զայրացեալ սպան զքահանայսն և զեպիսկոպոսունսն, բերեալ 'ի Մծբին եդ 'ի բանտի 'ի տան Հրէի միում, և յետոյ քարկոծել ետ զօրացն, և

տայս կախեաց զփայտէ, և երևեցաւ նշան
երկնաւոր 'ի վերայ նոցա, և հաւատաց Հ-
րեայն և մկրտեցաւ ։ Եւ ել անտի և կամե-
ցաւ մտանել 'ի Հայք, և իմացեալ Հայոց
առաքեցին և հալածեցին զնա և սպառնա-
ցան նմա, թէ կրկնէ գալն՝ հրով մաշել ըզ-
նա և զզօրսն իւր ։ Եւ առաքեաց Մարութա
'ի Պարս, և գրեաց առ Թագաւորն՝ թէ ա-
պստամբեցին Հայք 'ի քէն ։ Եւ առաքեաց
Թագաւորն Պարսից 'ի Հայս առ զօրապետն՝
զի հրամանաւ Թագաւորին իւրեանց եկեա-
ցեն 'ի Պարս՝ թէ Թագաւորն ոչ կամեսցի
գալ. և առ Թագաւորն նոյնպէս գրեաց գալ
և պատասխանի առնել վասն հաւատոյ ։ Եւ
գրեաց Թագաւորն Հայոց պատասխանի և
ասէ. «Մեք քեզ վասն հաւատոյ չպարտիմք
ինչ, ոչ գալ և ոչ պատասխանել. բայց թէ
երթաս 'ի վերայ բարբարոսաց, մեք երիցամբք
և խաչիւ գամք. այս է քո երդումն և մերն։
Այս թէ ոչ կամիս կալ 'ի բանն քո, և ոչ
մեք կամք 'ի բանն մեր ։(1)» Եւ լռեաց Թա-
գաւորն ։

(1) Միխայէլ պատմագիր անգէտ թուի լինել պատմու-
թեան Հայոց, քանզի 'ի սմին՝ժամանակի, այն է՝ առ Պերո-
զիւ, մարզպանք կառավարէին զՀայս 'ի կողմանէ Պարսից,
և երևելի էր յայնժամ Վահան Մամիկոնեան. Դարձեալ
զպայման գաշինն եդեալ 'ի մէջ Պերոզի և նախարարացն Հա-
յոց. ոչ ուրեք գտանեմք առ պատմագիրս մեր աւանդեալ.
Պերոզ 'ի թախանձելոյ Աշուշայի Վրաց բդեշխի և Հռոմ.

«Եւ սուրն սատանայի և երկրորդ ջրհե-ղեղն աշխարհի այսու պատճառաւ ոչ եմուտ 'ի Հայս, այլ դարձաւ 'ի վերայ Յունաց վա-սըն բազում մեղաց մերոց։ Եւ արար երեք ժողով, 'ի Կատիզքոն, 'ի Գադրի, 'ի Գրաւ-միա, և գրեաց զանօրէնութեան (1) սահմանն Նեստորի՝ կանոնս։ Եւ զոչ հաւանեալսն սա-տակէր անողորմաբար, կամ նահատակիլ ար-ժան է ասել ճշմարտապէս՝ պայծառագոյն պսակաւ քան որ 'ի կռապաշտից կատարե-ցան։ Քանզի՝ որպէս լսեմ, եւթն հազար և ութ հարիւր եկեղեցական եպիսկոպոս և ե-րէց և սարկաւագ կատարեցան 'ի նմանէ, և աշխարհականացն թիւ ոչ գոյ. և վասն այ-սորիկ աղաչեմք զձեր որբութիւնդ, զի ըստ կարի երթայ 'ի ձէնջ բժիշկ ուր յաճախեաց հիւանդութիւնն, կատարելով զԱռաքելոյն թէ՝ "Դուք որ կարօղդ էք, զտկարութիւն տկարացն բարձէք." զի մի պակասեսցի ցո-րեանն սուրբ ամենեւին հեղձեալ յորոմանցն բազմութենէ։ Ողջունեմք զամենայն աթոռակիցս ձեր մերովք աթոռակցօքս։ Ողջ լերուք 'ի վէմն հաւատոյ ուղղափառութեան 'ի Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս։»

Ի թուին Յունաց ՋԿԵ (965) և Հայոց

շապհոյ Պարսկի և այլոց միջնորդաց հետղհետէ եթող յա-զատութիւն զնախարարսն առանց թէութեան, յամի 466։

(1) Յօրինակին՝ զանօրէնութիւն։

ՂԲ (92)[1] *կրկին աւերեցաւ Կիպրոս 'ի Տաճկաց. զի լուան թէ դարձեալ ժողովեցան 'ի նա բնակիչք, և գնաց Նիլուր (Նիւ-էլ-Ճամուար) զօրագլուխն Տաճկաց (Արաբաց) և արար զնա գերանափոր և եղև ծակամուտ, և ինչ 'ի նմա ոչ եթող սատացուածս, բայց սակաւ մարդիկ, յորոց երդումն առեալ եթող անդ։ Իսկ Մաւի դնացեալ 'ի Ռոդոն կղզի և առ զնա և աւերեաց. և անտի գընացեալ 'ի Կրետէս, առ զնա փութանակի, նմանապէս և զՄարութ և զԿոս[2], որ են կըղզիք ամրագոյնք, առեալ և (եա) քակել զնոսա։ Իսկ 'ի Ռոդոս կղզի տեսեալ պղնձակերպն այնձի մարդակերպ, որ մի էր յեւթն հրաշիցն, զոր քաղում պարանօք և նգօք շրջեցին. և գտաւ չափ երկայնութեան նորա հարիւր և հինգ ոտըն, և վառեալ 'ի ներքոյ հուր՝ թուլացան շամփուրքն և քակեցին և կապեցին երեք հազար բեռն. և գնեաց զնոսա Հրեայ մի 'ի Հեմսայ։*

Յայսմ ժամանակի եղեւ սով սաստիկ, մինչև կերան և ընդ այլ գարշելիս՝ զմիմեանս։ Եւ 'ի Գերմանիկէ, որ է Մարաշ, այր մի անունն Եղիշէ՝ բնակէր յայրի մի, և զկնի սո-

(1) 965 *թուն Ասորւոց պատասխանէ* 102 *թուոյն Հայոց։*

(2) *Մարութ է Արադոս կղզին, և Կոս է Կով կղզի յիշատակեալն 'ի Գործս Առաքելոց (ԳԼ. ԻԱ. 1), որ 'ի Տաճկաց կոչի Գուշ ադասը։*

վայն ոչ եԹող զանօրէնութիւնն , այլ գողա-
նայր մանկունս և ուտէր . և կարծէին զնա
մինակեաց , և ինքն մխիթարէր զծնողսն ման-
կանցն . և յետ ուտելոյ նորա յիսուն և մէկ
մանկունս , յայտնեցաւ և կախեցաւ ։ Եւ 'ի
սոյն ժամանակս հողմ ուժգին հիւսիսային ե-
կեալ փլոյց բազում եկեղեցիս և բրգունս
բազում , և քակեաց անտառս բազումս ։

Եւ յաւուրս Կոստանդեայ որդւոյ Հե-
րակլեայ երեւեցաւ այր մի 'ի Կոստանդինու-
պօլիս Մաքսիմոս անուն , որ խօսեցաւ հեր-
ձուածս 'ի Քրիստոս՝ երկուս կամս և երկուս
ներգործութիւնս , և ոչ ընդունեցաւ , բայց
'ի Հռոմ ոչ արհամարհեցաւ յորժամ լուան[1] ։
Իսկ յայսմ ժամանակիս յաւուրս Կոստանդի Թո-
ռինն Հերակլեայ , 'ի Կոմանա Հայոց կոմս մի
անուն Թէոդորէ խնդրեաց 'ի պապէն Հռո-
մայ , որում անուն էր Ագաթոն , զի վասն այ-
սորիկ արասցէ քննութիւն , զի չչնջեն աստ
ոմանք վասն երկու կամաց և երկու ներգոր-
ծութեանց ։ Եւ Ագաթոն արարեալ ժողով

(1) Մաքսիմոս էր երէց վանացն Խրիսոպօլսոյ , որ խօս-
տովանէր 'ի Քրիստոս երկուս կամս , վասն որոյ 'ի ժողովէ
ուրեք գումարելոյ 'ի Կոստանդինուպօլիս յամի 675 , դատա-
պարտեցաւ և աքսորեցաւ 'ի Լազիկէ ։ Զկնի հնգից ամաց
(680) եղեւ ժողովն Կոստանդինուպօլսի , յորում որոշակի
ընկալան դաւանել 'ի Քրիստոս երկուս կամս և երկուս ներ-
գործութիւնս ըստ երկուց բնութեանցն , և դատապարտե-
ցին զմիակամսդաւանսն ։

հաստատեաց զհաւատն Մաքսիմոսի, յետ հա-
րիւր քսան և հինգ ամի ժողովոյն Քաղկեդոնի,
զի ասացին թէ՝ բնութեանն յատուկ կամք
գիտէ և ներգործութիւն, և զայս ոչ զգացին
յիմարեալքն այն, թէ և անձն այլ գիտէ ա-
ռանձինն և յատուկ՝ որ է Նեստորին [1].

Ի թուին Ասորւոց ՋԿԶ (966) և Հայոց
ՂԸ (98), և յերեսուն և եւթն ամի Հերակլեայ
բռնակալութեանն, և 'ի սոյն ամի Կոստասի
և յինն ամի Օթմանայ, Մաւիի զօրականն կազ-
մեալ եռ 'ի Տրապոլիս յոյժ բազմութիւն նա-
ւաց՝ երթալ 'ի Կոստանդինուպօլիս։ Եւ էին
ընդ վերակացուսն երկու եղբարք՝ որդիք հա-
ւատացելոյ, (որք) հանին զ[illegible]րանդ ծառայսն
որ կային անդ, և սպանին զամենայն զզօրսն
և այրեցին զնաւսն առհասարակ, և ինքեանք
երեքեանք 'ի մի նաւոյն՝ գնացին 'ի Հռոմ [2].
Եւ զայս լուեալ Մաւեայ՝ արար այլ պատ-
րաստութիւնս նաւաց, և կազմեաց զօրս և
ետ 'ի ձեռն Սպուլղուրի (Սպուլ-Էլ-Հավուար)
երթեալ 'ի Կոստանդինուպօլիս։ Եւ զայս լու-
եալ Կոստասի, եկն 'ի Փիւնիկէ, որ է Սքայ[3]

(1) Այս ժողով եղեւ յաւուրս Կոստանդեայ Պողոնա-
տոսի յամի 680. այն է զկնի երկերիւր քսան և հինգ ամաց ժո-
ղովոյն Քաղկեդոնի, զոր թերեւս թարգմանիչք սխալեալ են։

(2) Սեբէոս. յեր. 185 — Ստեփան Ասողիկ. յեր. 123—
124։ — Վարդան. յեր. 98։

(3) Բառս՝ որ է Ասոյ յաւելեալ թուի 'ի Թարգմանչէն.
զի ոչ 'ի Պտղոմեայս եկն կայսրն, այլ մերձ 'ի լեառն Ոլիմ-
պիոս որ և կոչի Փիւնիկ, մերձ 'ի Պրուսա քաղաք։

և էր ընդ նմա Թէոդոսիէ եղբայր իւր բազմութեամբ նաւաց ընդ ծով եկեալ։ Եւ յորժամ դիմացին Հագարացիքն, առեալ զնաւսն եկին ընդդէմ նոցա. և յայնմ գիշերի որ վաղիւն լինելոց էր մարտն, կոչեաց Կոստաս Թագաւորն երազահան. և ասէ. «Տեսանէի զիս յերազի 'ի Թեսաղոնիկէ։» Եւ ասէ երազահանն. «Աւա՛ղ թէ չէիր ննջել, ոչ զքեզ յայն տեղին տեսեալ. զի Թեսաղոնիկէ յաղթութիւն այլոց Թագաւորի(1)։» Եւ արհամարհեաց ըզ-բանս նորա Թագաւորն, և եղեւ պատերազմ 'ի վերայ ծովուն սաստկագոյնս՝ մինչեւ փոշին որպէս 'ի ցամաքի պղտորէր զօդն, և յաղթեցաւ Կոստաս. և հազիւ զերծաւ սակաւուք. և Թիւ անկելոցն զօրաց գտին յեզր ծովուն՝ քան երեք հազար արանց։ Եւ կամեցան գնալ Հագարացիքն 'ի Կոստանդնուպօլիս և եկին Պողոմէոս հրամանաւ Թագաւորին և խոստացաւ տալ հարկս և սակս, և գնացին Հագարացիքն յերկիրն Ասորւոց. և եկին Պողոմէոս և եգեր հարկս երեք տարւոյ, և Գրիգոր զորդին իւր պատանդ, և գնաց(2)։

Եւ Կոստաս վասն երկեղի Թագաւորելոյ՝

(1) Թեսաղոնիկէ նշանակէ ըստ Յունաց Այլոցյաղթ. այսպէս կոչեաց զայն Փիլիպպոս արքայ Մակեդոնացւոց յանունն զնա յաղթութեանն։

(2) Սեբէոս (յեր. 185—186), և այլ պատմագիրք Հայոց Գուսկայ. կոչէն զՊողոմէոս զօրավարն Յունաց, որ հաշտեցաւ ընդ Մաւեայ զօրավարին հաշտութեամբ 'ի Դամասկոս

սպան զեղբայր իւր Թէոդոսիէ, և եղեւ ա-տեցեալ յամենեցունց, և գնաց ՚ի Հռոմ. և կոչէին զնա ՚ի Հռոմայ ՚ի Կոստանդինու-պօլիս։ Եւ եկեալ ՚ի Հռոմայ՝ եկն ՚ի Սիկի-լիաս. և հաճեցաւ ընդ տեղին, և առա-քեաց կոչեաց զորդին, և ոչ ետուն զօրքն, այլ արարին զնոսա Եւտուկարատոր՝ զԿոստանդ-դիոս, զՏիբերիոս, զՀերակլ, և նստան ՚ի Կոստանդինուպօլիս և թագաւորն ոչ իշխեաց ելանել ՚ի Սիկիլիոյ. զի լսէր թէ կոչէն զնա զօրքն երկրորդ Կային՝ սպանող եղբօրն։

Եւ յայսմ ժամանակի սպանաւ Օթման թագաւորն Տաճկաց յԱթրապ քաղաքի վասն պիղծ գործոց, և պատառեցաւ իշխանու-թիւնն յերկուս; ՚ի Բաբելոն և յԵգիպտոս։ Ալի՝ փեսայ Մահմետի թագաւորեաց ՚ի Բա-բելոն և յԱսորիս, և յԵգիպտոս Մաւի թա-գաւորեաց։ Եւ փոխեալ Մաւի զթագաւո-րութիւնն յԱթրապոյ ՚ի Դամասկոս, և թա-գաւորեաց ամս քսան։ Եւ զկնի եւթն ամի խաղաղութեանն գնաց Մաւի և աւերեաց զԳաղատիա և զԱսիա և զԲիւթանիա։

Եւ ՚ի սոյն ժամանակս սպան Անդրէ սպարա-պետեալ զԿոստաս ՚ի Սիռամի(1), ՚ի ժամ բաղա-նեաց լցեալ զգլուխն սապոնաւ, և ՚ի փակել աչացն՝ եհար դանակաւ և մեռաւ, և թա-

(1) Կոստաս որ և Կոստանդին, սպանաւ ՚ի Սիրակուսա քա-ղաքի Սիկիլիոյ և ոչ ՚ի Սիռամի.

գաւառեցուցին զպատրիկ մի Հայ ազգաւ, Անժէժ անուն, և էր բարեպաշտօն։ Իսկ որդին Կոստասայ Կոստանդին զօր ժողովեալ՝ սպան զԱնժէժ և ինքն թագաւորեաց ընդ եղբարս իւր։

Եւ 'ի սկիզբն թագաւորութեան նորա պեքեցան Աֆրիկէ 'ի Տաճկաց ութսուն հազար անձինք, և դարձեալ եկին Տաճիկքն 'ի Լիւկիա (1) և կոտորեցան 'ի Յունաց երեսուն հազար անձինք, և այս էր առաջին պարտութիւն նոցա։

Յայսմ ամի այր մի 'ի Բաղբաքոյ Կալանիկէ անուն, Ասորի ազգաւ, առաջին խնդրող ըզՆափտն (2), և այրեաց զնաւսն 'ի վերայ ծովուն՝ լցեալ զօրօք Տաճկաց։ Եւ յայսմ ժամանակի երեւեցաւ ծիածանդ զբոլանդակ գիշեր մի լի երկնիւք՝ բոլորեալ և պարապարեալ զգունովն երկնից, և զարհուրեցան ամենայն աշխարհ։

Ի յիննս ամի Կոստանդինայ ելին 'ի Յունաց զօրք և բնակեցան 'ի լեառն Լիբանանու և կոչեցան ապստամբք, և Ասորիք կոչեցին ըզնոսա Մուռտանք. և առին 'ի Լիբանանու

(1) Միւս թարգմանութիւնն ունի Կիլիկիա, բայց մեզ կարծի թէ իցէ Լիւկիա գաւառ յարեւմտից Փռիւգիոյ։

(2) Նափտն է նաւթ, այլ աստ կամի նշանակել զլուսական հուրն. այս մեղուք ե. 'ի մէջ ջրոյ, որով Յոյնք յաղթող զտանէին 'ի ծովամարտս՝ այրելով զնաւս Թշնամեաց։

ըռնեցին՝ մինչեւ 'ի մեռանել ըռամնն . եւ Թուի Թէ՝ այսու պատճառաւ կոչին Վրացիք Ճ՛ուռ-ճանք(1), զի ապստամբեցին 'ի Հայոց. ծառայութենէ եւ 'ի հաւատակցութենէ։ Եւ եկին Տաճիկք եւ ընձեցին զապստամբսն։

Եւ յայսմ ամի Յովհաննէս որդին Մէժէ-ժայ հալածեաց զկաթողիկոսն զեւթն ամիս վասն սպանութեան հօրն, եւ ապա սպանաւ եւ ինքն։ Եւ Հայաստանեաց կաթողիկոսն յաջո-րդութեամբն, եւ արհամարհեաց զերկոսին զեղբարսն եւ ընկէց 'ի թագաւորութենէ. եւ իշխանն Ներսէս ասաց ցնա. «Ոչ տամ քեզ միայն թագաւորել։» Եւ նա կալաւ զնոսա կու-րացոյց զզօրսն եւ կորեալ եւս զեղբայրն եւ զծեռան եւ զատն Ներսեհի։ Եւ եղեւ նմա որդի եւ կո-չեաց Յուստինէ։

Եւ զկնի Մաւեայ թագաւորեաց Տաճ-կաց Եզիդ որդի նորա՝ ամս երեք եւ ամիսս վեց, եւ մեռաւ։ Եւ ապստամբեաց Մուխ-թառ 'ի Նաքիլան, այր կեղծաւոր եւ սուտ որ ասէր զինքն առաքեալ եւ մարգարէ. եւ 'ի [illegible] թ-բար թագաւորեաց Աբդլա(2). Եւ 'ի Դա-

(1) Վիրք առ Եւրոպացիս կոչին Ճիորճիանս . եւ առ Մահմետականս Կիւրճիւ. իսկ Վրացիք կոչեն զինքեանս Քար-թուէլի, եւ բնակ 'ի Քարթլոս բանէն, որ համարի առաջին նա-խահայր իւրեանց։

(2) Մուխթար որդի էր Աբու—Օբէիտայ. եւ տիրեաց Քուֆայ յամի 685. իսկ Աբդլա էր որդի Զուպէիրայ, որ էր խալիֆայ Մեքքէի։

մատկաս զորդին Եզիտայ խորհեցան դնել թա-
գաւոր. և եղեն պատերազմունք, և այր մի
ծեր յԱթրաքոյ(1) անկեալ ՚ի մէջ նոցա աղա-
չէր խաղաղանալ. և ետ նոցա խրատ՝ ՚ի յե-
րեք նետս գրել երեք մարդոյ անուն, և իջէ
յերկիցն մի՝ ինքն, և ձգել ընետան ՚ի գետինն
(և) տայցեն առնուլ զնոցանէ զմինն տղայս մի,
և որոյ նետն առցի՝ այն թագաւորէ։ Եւ եղ
վիճակն ինքեան՝ և թագաւորեաց, որ և յետ
ամի միոյ մեռաւ։ Եւ դարձեալ բաժանե-
ցան ; բայց թագաւորեաց Աբդլմլք որդին
Մրուանայ։ Եւ յայսմ ամի մեռաւ Կոստան-
դին և թագաւորեաց Յուստինիանոս որդի
նորա։ Իսկ Աբդլմլքն նեղեալ յապստամբա-
ցըն՝ արար սէր ընդ Յուստինիանոս ամս տասն,
և խոստացաւ նմա տալ յամենայն ամի հա-
զար դահեկան և ձի մի և ծառայ մի, և Կիպ-
րոս տացէ հարկ Տաճկաց և Յունաց։ Եւ
Հայք ձեռն ետուն ՚ի Յոյնս Եւ զի երկրորդ
անգամ բնակեցան ՚ի Լիբանան երկոտասան
հազար ապստամբք, հանեին զնոսա Հռոմա-
յեցիք և տարան ՚ի Հռոմ(2)։

(1) Այն է Մրուան որդին Հաքեմայ. որ եւ յիշխանութիւն խալիֆայութեան յամի 684։

(2) Աբդ—էլ—Մէլէք որդին Մրուանայ նեղեալ յապըստամբացն որ ՚ի Լիբանան լերին ՚ի Մարդայիտաց. զորս Միքէլ (յեր. 216) Մարդոյեք անուանէ. անեալ և դյաղողուածս Յունաց. կըռւէ դուշն խաղաղութեան ընդ Յուստինիանոսի Բ։ Աբդ—էլ—Մէլէք յանձն առնու հարկանել նմա

Ի սոյն ժամանակս էր սուրբ վարդապետն Յակոբ Ուռհայեցին 'ի գաւառէն Անտիոքայ, որ ուսաւ լեզու և գիր յունարէն. և եբրայեցերէն, որ գնաց և եմուտ 'ի պատճառաւ ընդ հրէութեանն, և թարգմանեաց զծածուկն Հրէից յասորի լեզու: Եւ արար մեկնութիւնս բազում գրոց, և եղեւ եպիսկոպոս Ուռհայոյ, և կատարեաց զկեանս իւր յերկիրն Պէտնոյ, 'ի վանսն որ կոչի սուրբ Յակոբայ:

Իսկ Աբդլայն հնազանդեաց զապստամբսըն: Եւ 'ի ժամանակին յայնմիկ գերեաց Յուստինիանոս զԿիպրոս. և եղեւ շփոթ ընդ միջամտանս Պարսից (Արաբաց) և Հոռոմոց: Եւ առաքեաց զՄահմետ Աբդլայն՝ զամիրայն Գ զօրօք յերկիր[1] Հոռոմայեցւոց 'ի Կեսարիա: Եւ Հոռոմք 'ի վարձու առեալ զՄրդաւսն, եկին պատերազմել ընդ Մահմետ, և կոտո-

ամ յամէ հազար դահեկան ոսկի, նժոյգ մի և ծառայ մի, և Յուստինիանոս շնորհէ Ամիրային զկէս հարկացն Կիպրոսի, երկրին Հայոց և Վրաց. նոյնպէս յանձն առնու կայսրն ապատել զԱրաբացիս յարշաւանացն Մարդայիտաց, ընդ որս անդադար 'ի կռուի կային ձեռնտուութեամբ Հայոց, որոց զօրավարէր Թէոդորոս Ռշտունի՝ ըստ պատմելոյ Սեբէոսի, և 'ի լրումն այսր յօդուածոյ դաշինն Յուստինիանոս 'ի բաց հանեալ 'ի Լիբանանէ երկոտասան հազարս յասպատակացն Մարդայիտաց, ցրուէ զնոսա 'ի Հայս, 'ի Պամփիլիա և 'ի Թրակիա:

(1) Այս Մահմետ էր որդի Մրուանայ եղբօր Աբդ—ըլ—Մէլէք ամիրային, որ յամէ 692—708 կառավարեաց ընդ Միջագետս, զՀայս և զԱտրպատական:

րեցան Հռոմայեցիք . և մնացեալ Սկլաւքն եղեն ընդ Տաճկաց՝ եւթն հազար անձինք . և եղին զնոսա Տաճիկքն յԱնտաք և 'ի Կիւրոս (1) տուեալ նոցա կանայս և ապրանս :

Ի ՌԶ (1006) Թուին Ասորւոց և 'ի ՃԼԳ (133) Թուին Հայոց եկին Հռոմայեցիքն յերկիրն Անտաքիոյ պատերազմել ընդ Տաճկաց , և կորեան 'ի նոցանէ բազումք , և մնացեալքն 'ի նոցանէ փախեան . բայց և յերկոցունց կողմանցն անկան բազումք զառաջինն , և ապա յաղթեցան Հռոմայեցիք . և Թիւ սպանելոցն յերկոցուն կողմանցն գտաւ քառասուն բիւր , յերրեքն Ապրիլ ամսոյ , և տեղի պատերազմին Պուշլերիքն , ուր մինչեւ ցայսօր երեւին ոսկերքն 'ի հերկել անդաստանացն :

Ի յեւթանասուն և հինգ ամին իւրեանց Տաճկունք բարձին զպատկերս 'ի դրամէ և 'ի դահեկանէ , և չհնեցին միայն գրով առանց պատկերի դահեկանս և դրամս և փող՝ վասն նախատանաց պատկերապաշտութեան : Ի սոյն ժամանակս Յուստինիանոս խստացեալ սպան զբազումս յիշխանացն և 'ի զօրացն , և զայրացեալ կալան զնա և կտրեցին զքիթն և եդին 'ի բանտի , և Թագաւորեցուցին զոմն Լեւոն անուն (2) : Իսկ Տիփիմերոս (Աբսիմարոս) զօրապետն որ էր 'ի Կիւլիկիա , եկն և

(1) Կուրիս քաղաք է 'ի սահմանս Եփրատացւոց :
(2) Ղեւոնդ . Գլ. Ե . յեր . 37 :

եհան զԼեւան և ինքն թագաւորեաց. և սա հնազանդեցոյց զՍկլաւան. և սա եկեալ ՚ի վերայ Տաճկաց յերկիրն Սամիրան, և առաւ ՚ի նոցանէ հինգ հազար այր, և ածեալ աւար և գերի՝ դարձաւ:

Իսկ Աբդլա(1) կացոյց երկու զօրավարս, զՄահմէտ և զՃաջաջ, որք անողորմաբար կային և վարէին զիշխանութիւնն. Այս Մահմէտ նենգիւ ժողովեաց զազատազունսն Հայոց ՚ի Նախիջաւան, և ջանաց դարձուցանել ՚ի կրօնս իւր. և յոչ հաւանելն նոցա, ածեալ ՚ի մեծ եկեղեցին՝ հրով այրեաց զնոսա(2): Յայսմ ժամանակի զօրացաւ իմաստութեամբ և աստուածպաշտութեամբ այր մի ՚ի յՈւռհա՝ Աթանաս անուն, որդի Գումայի, և տարան զնա առ Աբդլն և մեծարեաց զնա, և եդ ՚ի տան թագաւորութեան իւրոյ մատակարար և վերակացու տան և ամենայն ընչից իւրոց. և տայր նմա յամենայն ամի վաթսուն հազար դահեկան, և թիւ զօրացն տային նըմա ամէն մին՝ դահեկան մի ՚ի տարին: Եւ սա արար բազում դիւրութիւնս քրիստոնէից ուղղափառաց: Եւ սա շինեաց յՈւռհա երկուս եկեղեցիս, զմինն յանուն Աստուածած-

(1) Կոչի սա և Աբդ—ըլ—Մելիք:

(2) Ղեւոնդ. Գլ. Զ. յեր. 56:—Ստեփ. Ասողիկ, Գիրք Բ. Գլ. Դ. յեր. 127:—Յովհ. Կաթ. Գլ. ԻԱ. յեր. 125.—Սամուէլ:—Վարդան, յեր. 99:—Կիրակոս, յեր. 37.

Նոյն. և միւս եւս յանուն սուրբ Թէոդորոսին, բերեալ զնշխարս նորա յԵւխայիտայ՝ որ է Աղաբաթայն[1] և եդ անդ։ Նա և ’ի մէջ երկու եկեղեցւոյն շինեաց գետնափոր տեղի Պատառակին, և գնեաց զսուրբ Պատառագին ’ի Տաճկաց ’ի յիսուն հազար դահեկան, զի ընդ իշխանութեամբ նոցա էր յայնժամ, և եդ զայն անդ ’ի ծածուկ. և իջանէին սանդղօք և ’ի ’առնին հանէին ’ի տեսիլ ժողովրդոցն, մինչև ’ի ժամանակս Յովհաննէս պատրիարքին, և նա ամփոփեաց եւս խորագոյն, եդեալ ’ի մէջ վիմաց, և ոչ ուրեք գտանի. որ և գրեաց իսկ ճշմարտապէս որ ամփոփեացն թէ՝ «Այս պահեցի առանց գտանելոյ վասն երկեղի անօրինացն.» և թէ՝ ո՞ր է զոր Հռովմայեցիք ունին, ոչ գիտեմք։

Նա յայսմ ժամանակի Թագաւորեաց Աբդըլմէլքին որդին Սուլէյման յետ եղբօրն Վլիտայ, որ է Հալպ։ Ի սորա և. ի՞ն ամին իւրոյ Աբդըլմէլքը առաքեաց զՄսլիմ[2] ’ի վերայ Սանուեստրոյ և առ զնոսա։

(1) Աղաբաթայն է Աղաբադա կոչեցեալն ’ի հնոց, որ հասարակ անուամբ Եւխայիտա ճանաչի. և է գիւղ ’ի սահմանս Ամասիոյ Գոնտացւոց, ուր ծնաւ սուրբն Թէոդորոս սարատելատ, և անդ ամփոփեցաւ մարմին նորա։

(2) Մասլամա կամ Մսլիմ, ըստ Յունաց՝ Մասալմաս. էր արդարև որդի Աբդ-ըլ-Մէլիքայ, որ փորձեաց զկնի եղբօր իւրոյ Վլիտայ՝ զիշխանութիւնն խալիֆայութեան. և ըստ կարգի պատմութեանն համարի եթէ առ կենդանու-

Այս 'ի սոյն ամի եւ Յուստինիանոս 'ի բանտէն զկնի տասն ամի արգելմանն, եւ գնաց առ Խաքան թագաւորն Խազրաց. եւ նա խնդութեամբ ընկալաւ զնա, եւ ետ զդուստր իւր նմա 'ի կնութիւն. եւ ձեռն ետ 'ի Բուլղարսն, եւ եկն 'ի Կոստանդնուպօլիս եւ Ապսիմրոս (Տիբերիոս) փախեաւ, եւ զԼեւոնտիոսն եւ զքաղաքամն կոտորեաց յարքունեաց եւ զայլսն աքսորեաց, եւ առաք զարքունիսն դատարկս. եւ դարձեալ վեց հազար Տաճիկ գերի ազատեաց գնալ խաղաղութեամբ։ Այս բազում զօրս առաքեաց 'ի խնդիր կնոջն եւ խեղդեցան յալիս ծովուն. եւ լուեալ Խաքան տրտմեցաւ եւ առաքեաց մեղադրեաց նմա եւ ասէ. «Անմիտ, ընդէ՞ր բազմութիւն զօրաց առաքեալ 'ի խնդիր կնոջ քո. կարծէի՞ր թէ արգելուլ կամիմ. արդ առաքեա սակաւ եւ առ զնա։» Այս լուեալ ուրախացաւ, եւ ա-

թեամբ հօրն մարեաց եւ զպաշտօն զօրավարութեանն, նոյնպէս եւ եղբարցն Վրթայ եւ Սիւլէյմանայ։ Ղեւոնդ գրէ, թէ Սիւլէյման յորժամ փոխանորդեաց զիշխանութիւնն, առաքեաց զՄսլիմ զօրավար 'ի դրունս Կասբից 'ի Դարբանդ (Գլ. Զ. յեր. 64)։ Յովհաննէս կաթողիկոս ('ի պատմութեան Գլ. ԻԱ. յեր. 126). Վթալիման անուանէ, եթէ չիցէ խանգարեալ յօրինակչաց, զոր մարթ է ընթեռնուլ Մսլիման եւ Սուլէյման. բայց յետինն ուղղագոյն երեւի, քանզի յաջորդ գնէ զնա Վլիթայ Ցես եւ 'ի Մովսէս Կաղանկատուացւոյ (Հա. Բ. յեր. 48)—Ասողիկ (յեր. 126), որ գրէ համառօտ Ղեւոնդեայ։—Իսկ Կիրակոս (յեր. 37. տպագ. Մոսկուայ.) Սուլէյման, ասէ, առ զԴարբանդ։

առաքեաց ևեթ զկինն իւր և զորդին Տիբե-րիոս (1) ։

Ի Թուին Ասորւոց ՌԺԵ (1015) և Հայոց ՃԾԲ (152) (2) և շինեաց Մսլիմն զՄամուեստիա ընդարձակ՝ բարձր և ամուր պարսպով, և կացոյց 'ի նմա զօրս՝ կալ ընդդէմ Հռոմայե-ցւոցն ։ Եւ 'ի սոյն ամի մեռաւ Աբդլմէլիքն և Թագաւորեաց Վլիթ ամս ինն և ամիսս հինգ ։ Յայսմ ժամանակի հալածեաց Յուս-տինիանոս զազգս Հայոց յիշխանութենէն իւր 'ի ձեռն Փիլիպիկոսի, և խնդութեամբ ըն-կալան զնոսա Տաճիկք 'ի Մելտինի և 'ի Մի-ջագետս ։ Եւ եղեւ մեծ ամբոխութիւն ուղ-ղափառաց Ասորւոց՝ կալով ընդդէմ Երկա-բնակացն, և շինեցան վանորայք և անա-պատք և գիւղորէք Հայաստանեայց, և կան մինչեւ ցայսօր ։

Իսկ անօրէնն Մահմէտ յարոյց սաստիկ հալածանս հաւատացեալ Արաբկացն, և ըմ

(1) Յուստինիանոս փախուցեալ առ Թագաւորն խազ-րաց, ամուսնացաւ ընդ քուեր նորա Թէոդորայ, յորմէ ե-ղեւ Տիբերիոս ։ Իսկ Աբսիմար երկնչեցեալ 'ի նիզակակցու-թենէ նոցա, խորհեցաւ կաշառել զԹագաւորն խազրաց առ 'ի սպանանել զՅուստինիանոս, որոյ իմացեալ փախեաւ առ Բուլղարս, և առեալ 'ի նոցանէ յօգնականութիւն հնգե-տասան հազար զօրս, դիմեաց 'ի վերայ Կոստանդնուպօլսի և առ զայն. (Թէոփանէս, յեր. 312—Նիկեփոր, յեր. 27)։ Ղեւոնդ՝ Խազրաց զօրօքն. առէ, եկեալ և տիրեալ Կոստանդ-նուպօլսի. յեր. 38 ։

(2) Յօրինակին ՃԽԴ ։

բռնեաց զգլխաւորն նոցա և չարչարեաց ազգի ազգի հարուածովք վասն հաւատոյ և սպան զնա, և ձգեցաւ մարմին նորա զաւուրս երեսուն, և ոչ հոտեցաւ և ոչ մերձեցաւ թռչուն և ոչ գազան, և յամօթ եղեւ Մահմէտ։ Եւ հաստատեցան քրիստոնեայքն ի մեռանելն նահատակութեամբ վասն անուանն Քրիստոսի՝ բազմութիւն յոյժ. և նա անխնայ կոտորէր։

Ի սոյն ժամանակս գնաց Մսլիմ յերկիրն Կապադովկացւոց և սպանին ի Հռոմայեցւոց քառասուն հազար անձինս ի զօրացն Յուստինեանոյ. և առին զՏօնա (Տիանա) քաղաք և առ Մսլիմ զՏարանդա, և եկեալ ի Կիլիկիա առ զԱձնոմ և զՊաւտանդա, և այլ բազում քաղաքս. և զօրն Տաճկաց կայր ի Տարանդա յայնմ հետէ։ Իսկ Փիլիպիկոս սպանեալ զՅուստինիանոս և զՏիբերիոս որդի նորա, և թագաւորեաց ինքն։ Եւ ի սոյն աւուրս եղ հրաման ի Վալթայ՝ զքրիստոնեայս ածել յեկեղեցի և սպանանել՝ եթէ ոչ ուրանան ի հաւատոց. և անթիւ կոտորեցան ի հրամանէ նորա ի Քրիստոս հաւատացեալք։ Եւ Փիլիկոսս (Փիլիպիկոս) թագաւոր վարժեալ էր գրովք արքովք, այլ և արտաքնոցն եւս. սա ջանաց և արհամարհեաց զվեցերորդ ժողովն զաւանդն Մաքսիմոսի, և ոչ կամեցան խմորեալքն յաղանդն։ Ի սոյն ժամա-

նակս առ Մսլիմ զԱմասիա, և առին զԱնտիոք Պիսիդեայ. և յետ երկու ամին թագաւորե-լոյ Փիլիկոսի, հանին զաչս նորա և աքսորե-ցին. և թագաւորեաց Անաստաս ամս երկու։ Եւ մեռաւ Վլիթ և թագաւորեաց Սուլէյ-ման ամս երկու։ Եւ 'ի սոյն ամի առ Մսլիմ զերկիրն Գաղատացւոց և զԵրգամն որ 'ի նմա։ Եւ առաքեաց Անաստաս զօր 'ի կողմն արեւ-մտից, որ և ամփոփեալք սպանին զօրագլուխն իւրեանց. և թագաւորեցուցին զԹէոդո-սիէ, և փախեաւ Անաստաս 'ի Նիկիա։

Եւ Մսլիմ գնաց յերկիրն Թուրքաց և դարձաւ բազում աւարաւ. և գնաց 'ի վերայ Ասիոյ և առ զԱրաքմիա (Պերգամոն) և զՍարդիա և գերեաց։ Եւ հպարտացեալ Մսլիմ և ժողո-վեալ երկու հարիւր հազար հեծեալս և հինգ հազար նաւ լի սպառազինօք, և առ ընդ իւր այլ եւս երկոտասան հազար զօր 'ի Բուլղա-րաց, և վեց հազար ուղտ և վեց հազար էշ բարձեալ կերակրօք եւ պատրաստութիւն բազում ամաց. և եդ զօրագլուխ զՍմառ և երդուաւ քակել զԿոստանդնուպօլիս. և կային ընդ նմա զեհիդք (1) երեսուն հազար. և եղեն երկու բանակքն ընդ ծով և միւսն ընդ ցամաք։ Եւ Լեւոն զօրագլուխն Թէո-դոսի (2) եկն առ Մսլիմ և եդ ընդ նա ուխտ

(1) Զեհիտ նշանակէ սուր` կամաւոր զինուոր։

(2) Թէոդոսի, ընթերցիր Թէոդոսեայ։ Մատենադարանք

Ամլիմ. որ թէ առնու զքաղաքն, զնա գտցէ Թագաւոր. և եմուտ (Լեւոն)՝ի Կոստանդինուպօլիս։ Եւ Տաճկունք ընդ որ պատառ և ընդ քաղաք անցանէին, տային բան խաղաղութե։ Եւ ինքն Սուլէյման Թագաւորն եկն զկնի նոցա երկոտասան հազարաւ, և նստաւ 'ի Նիկիա, և ողարկեաց զնա։ Իսկ Թագաւորն Թէոդոսիոս իմացաւ զասուտն Լեւոնի, և կալաւ զընտանիս նորա և արկ 'ի յարգելս. և Լեւոն փախեաւ և եկն առ Սուլիման, և առ վեց հազար հեծեալ իջաւ 'ի վերայ Ամորին(1) և ասաց ընդ քաղաքն գաղտ երդմամբ թէ՝ «Նենգութեամբ շրջիմ ընդ սոցա։» Եւ նոքա գնացին բերին զընտանիսն և ետուն ցնա. և սկսան գնալ 'ի Կոստանդինուպօլիս երկոքեան կողմանքն. և 'ի յառաջանալն նոցա՝ ելին զօրք քաղաքին ընդ առաջ Լեւոնի եւ հնազանդեցան նմա, և տուին 'ի ձեռս նորա զորդին Թէոդոսի և քարոզեցին Թագաւոր, և դարձան 'ի քաղաքն։ Եւ լուաւ Թէոդոս և գերծեաց զգլուխն և եղև եկեղեցական։

Եւ Լեւոն Թագաւորեաց, և լուեալ Սուլիման խնդաց՝ կարծելով թէ տայ զքա-

ԺԱ. ԺԲ դարուց [illegible] անուանեալ միջնադարեան [illegible] 'ի ն. 'ի գործ ածէին և փոխանակ [illegible]. 'ի [illegible] էոյ [illegible]նկան [illegible] Պաղեստինէ, Խորիանէ. առ. որս մեք յաւելումք [illegible] զատուն է։

(1) Ամուր կամ Ամորիոն կամ Ամուրիա է քաղաք 'ի Գաղատիա.

ղաքն 'ի ձեռս նորա . և նա սկսաւ խաբել
զնա բանիւք , և ամրութիւն տանէր քաղա-
քին . և գիտաց Սուլիմ՝ թէ խաբէ զնա , է-
անց 'ի միւս կողմն և զօրքն երթային առաջի ,
և ինքն չորս հազարօք զկնի , և ելին 'ի վերայ
նորա Բուլղարք փարձաւորք և կոտորեցին
զչորս հազարսն , և զերծաւ Սուլիմ , և էանց
'ի միւս բանակն . և բախեցին զօրքն Տաճկաց
յարեւմտից կողմն քաղաքին հանդէպ Ոսկի
Դրանն . և կային 'ի ծովու կողմանէն երեսուն
հազար արանց որ պահէին զնաւսն , և քսան
հազար պահէին 'ի Բուլղարաց կողմանէ , և
պատերազմէին 'ի ծովէ և 'ի ցամաքէ ընդ
քաղաքին . և ելեալ Բուլղարք յոլովս կոտո-
րեցին 'ի Տաճկաց : Եւ երկեան Տաճիկքն
զի եհաս ձմեռնն , և էառ զնոսա տարակոյս
ահի 'ի ծովէն և 'ի Բուլղարացն և 'ի քա-
ղաքէն . և եղեւ սով 'ի Տաճիկսն որ ուտէին
զաղբ և ըմպէին զմէզ իւրեանց : Եւ մինչ
յայս նեղութիւնս կային , մեռաւ Սուլիման
թագաւորն Տաճկաց , և առ զթագաւորու-
թիւնն Ումար , և առաքեաց առ Սուլիմն թո-
ղուլ զքաղաքն և երթալ . և դարձաւ սա-
կաւուք և այլքն ընկեցան սովով : Եւ յայնմ
հետէ Ումար(1) սկսաւ նեղել զքրիստոնեայսն
վասն քինու՝ թէ զօրք նորա անկան (ընկեցան)

(1) Միւս թարգմանութիւնն Մոսկովայ ասէ. նեղել զքրիստոնեայս 'ի վրէժ քինու սպանման զօրաց իւրոց :

'ի պատճառս նոցա, և ջանայր դարձուցանել 'ի կրօնս իւր:

Եւ յայսմ ժամանակի այր մի Սեւերոս անուն, Ասորի ազգաւ, սկսաւ ասել ընդ Հրեայսն՝ թէ «Ես եմ Քրիստոսն. ժողովեցէք ինձ, որպէս զի պատրաստեմ զձեզ և երթամք թագաւորեսցուք յԵրուսաղէմ»: Եւ հաւատացին 'ի նա, և ժողովեցին գանձս բազումս. և իմացեալ Ոմարայ՝ կոչեաց ըզնա և առ զժողովեալ գանձն և եթող զնա: Եւ այս Ոմարս եդ օրէնս չառնուլ զքրիստոնէին զվկայութիւնն, և ոչ հեծանել քրիստոնէին 'ի թամբօք գրաստ. և թէ սպանանէ Տաճիկն զքրիստոնեայն, ոչ մեռանի փոխան նորա, այլ տայ զարեան գինսն հազար դրամ: Եւ ազատ արար զեկեղեցականսն 'ի հարկէ, որ ոչ տան յամենայն ստացուածոց իւրեանց 'ի յարքունիս: Եւ սա եդ օրէնս ոչ ըմպել գինի Տաճկի:

Եւ մեռեալ սորա՝ թագաւորեաց Իզիտ ամիս չորս: Ի վերայ սորա ապստամբեաց այր մի 'ի Հեր, որ ասէին և նմա Իզիտ, և յոլովք եղեն ընդ նմա, և առաքեաց Իզիտ թագաւորն և սպանին զնա: Ի սոյն ժամանակս բազում աշխարհ անմարդ եղեւ 'ի սովոյ՝ 'ի գայլ մարախոյ: Նոյն Իզիտ առաքեաց ընդ ամենայն երկիր ջնջել զպատկերս յեկեղեցեաց, 'ի հանդերձից, 'ի գրոց և յամենայն իրաց:

Այնպէս և Լևոն ջնջեաց յեկեղեցեացն Հոռոմացւոց. և եղեւ տրտունջ զնմանէ. և յարոյց հալածանս 'ի վերայ ամենայն ազգ-մարդոյ որք ոչ դաւանեն զնորայն, և բազում Հրեայք մկրտեցան և եղեն քրիստոնեայք և այլքն փախեան: Նա մեռաւ Իզիտ և Թագաւորեաց Հեշմ ամս ինն և տասն. և էր նեղիչ և հարկապահանջ: Նա սա եհան յԵփ-րատ գետոյ ջուր 'ի վեր քան զԿալանիկէ՝ ոռոգանել զդաշտս: Նա սա գնացեալ 'ի Նիուկեսարն, և առ զնա. և առին 'ի նոյն ամի զամուրին բերդն յերկիրն Կիլիկիոյ, որ կոչի Շիզէ (Շիկուրին°):

Յայսմ ժամանակի էր Աթանաս պատրիարքն Անտիոքայ Ասորւոց և Յովհաննէս հայրապետն Հայոց (1). և կողմանքն Վասպուրականի և Սասնոյ և Աղուանք և Սիւնիք և Յակոբիկ Ասորիք էին 'ի մի դաւանութիւն առաքելական հիմամբ: Նա վասն այնորիկ երթային Ասորիք առ կաթողիկոսն Հայոց և ասէին. «Մեք 'ի սուրբ Գրիգորի դաւանութեան եմք.» և առնուին ձեռնադրութիւն. և չկայր հակառակութիւն 'ի նոսա: Նա յայնմ ժամանակի եղեւ մի Բարշապուհ անուն և սարկաւագ 'մի Գաբրիէլ անուն 'ի Սոփարկեայ, եղեն խռովարարք 'ի մէջ Հայոց և Ասորւոց.

(1) Սա ինքն է Յովհաննէս կաթողիկոս Օձնեցի, իմաստասէր կոչեցեալ:

գնային և ասէին ընդ կաթողիկոսն Հայոց, թէ «Յակոբիկքն զմարմինն Քրիստոսի ապականացու ասեն.» և գային առ Աթանաս և ասէին, թէ «Հայք Յուլիանոսք են:» Եւ գրեցին առ իւրեարս երկու պատրիարքքն Հայոց և Ասորւոց՝ մեղադրութիւնս: Եւ ապա խնդրեցին դաւանութիւնս 'ի միմեանց. և գրեցին դաւանութիւն և տեսին՝ զի մի էին երկուցն, բայց յամանս մնացեալ էր պղտորումն Եզրայ: Իսկ Յովհաննէս պատրիարքն Հայոց, այր սուրբ և սքանչելագործ և յոյժ վարժ հմտային գրոց, այլ և արտաքնոցն: Սա խնդրեաց (առնել) ժողով աշխարհախումբ հանդիսիւ 'ի գեղաքաղաքն Մանծկերտ՝ յերկուց կողմանց՝ Հայոց և Ասորւոց. և արարին քննութիւն ուղղափառութեամբ, և բանսարկուքն՝ երէցն և սարկաւագն Յուլիանիտք (1). և չկայր ինչ մէջ ընդ Հայս և ընդ Ասորիս, բայց միայն արարողութիւնն՝ որ չարարին ոչինչ փոյթ: Բայց ոմանք յԱսորւոց ասացին, թէ 'ի Գործս առաքելոցն գրեալ է թէ՝ «Աստուած յարեաց զՅիսուս 'ի մեռելոց, և այսուհետեւ ոչ դառնալոյ յապականութիւն (2):» Եւ արտմեցաւ հայրապետն Հայոց, և ասաց թէ՝ «Այդ այնպիսի է, որ թէ նախ ապականացու էր:» Եւ խնդրեաց

(1) Բառքս՝ և բանսարկուքն՝ երէցն և սարկաւագն Յուլիանիտք աւելորդ թուին, եթէ չգուցէ այլ բառ կամ բայ պակաս:

(2) Գործք Առաքելոց · Բ · 31, 32.

Այնպէս և Լեւոն ընջեաց յեկեղեցեացն Հոռոմացւոց. և եղեւ տրտունջ զնմանէ, և յարոյց հալածանս 'ի վերայ ամենայն ազգ-մարդոյ որք ոչ դաւանէին զնորայն, և բազում Հրէայք մկրտեցան և եղեն քրիստոնեայք և այլքն փախեան։ Այս մեռաւ Իզիտ և Թագաւորեաց Հեշմ ամս ի՛ն և ամսն. և էր նեղիչ և հարկապահանջ։ Այս սա եհան յԱփրատ գետոյ ջուր 'ի վեր քան զԿալանիկէ՝ ոռոգանել զդաշտս։ Այս սա գնացեալ 'ի Նիուկեսարն, և առ զնա. և առին 'ի նոյն ամի զամառնիկ բերդն յերկիրն Կիլիկիոյ, որ կոչի Շիզէ (Շիկուլին?)։

Յայնմ ժամանակի էր Աթանաս պատրիարքն Անտիոքայ Ասորւոց և Յովհաննէս հայրապետն Հայոց (1). և կողմանքն Վասպուրականի և Տարօնոյ և Աղուանք և Սիւնիք և Յակոբիկ Ասորիք էին 'ի մի դաւանութիւն առաքելական հիմամբ։ Այս վասն այնորիկ երթային Ասորիք առ կաթողիկոսն Հայոց և ասէին. «Մեք 'ի սուրբ Գրիգորի դաւանութենէ եմք». և առնուին ձեռնադրութի. և չկայր հակառակութիւն 'ի նոսա։ Այս յայնմ ժամանակի երէց մի Նաւաշապուհ անուն և սարկաւագ մի Գաբրիէլ անուն 'ի Մոփարկնոյ, եղեն խռովարարք 'ի մէջ Հայոց և Ասորւոց.

(1) Նա է նոյն Յովհաննէս կաթողիկոս Օձնեցի, իմաստասէր կոչեցեալ։

դնային և ասէին ընդ կաթողիկոսն Հայոց, թէ «Յակոբիկքն զՄարմինն Քրիստոսի ապականացու ասեն.» և դային առ Աթանաս և ասէին, թէ «Հայք Յուլիանիտք են:» Եւ գրեցին առ իրեարս երկու պատրիարքքն Հայոց և Ասորւոց՝ միաբանութիւնս: Եւ ապա խնդրեցին դաւանութիւնս ՚ի միմեանց. և գրեցին դաւանութիւն և տեսին՝ զի մի էին երկուցն, բայց յումանս մնացեալ էր պղտորումն Եղիայ: Իսկ Յովհաննէս պատրիարքն Հայոց, այր սուրբ և սքանչելագործ և յոյժ վարժ ածային գրոց, այլ և արտաքնոցն: Սա խնդրեաց (առնել) ժողով աշխարհախումբ հանդիսիւ ՚ի գեղաքաղաքն Մանծկերտ՝ յերկուց կողմանց՝ Հայոց և Ասորւոց. և արարին քննութիւն ուղղափառութեամբ, և բանսարկուքն՝ երէցն և սարկաւագն Յուլիանիտք (1). և չկայր ինչ մէջ ընդ Հայք և ընդ Ասորիք, բայց միայն արարողութիւն՝ որ չարարին ոչինչ փոյթ: Բայց ոմանք յԱսորւոց ասացին, թէ ՚ի Գործս առաքելոցն գրեալ է թէ՝ «Ասուած յարոյց զՅիսուս ՚ի մեռելոց, և [illegible] ոչ դառնայ յապականութիւն (2):» Եւ տրտմեցաւ հայրապետն Հայոց, և ասաց թէ՝ «Այդ այնպիսի է, որ թէ նախ ապականացու էր:» Եւ խնդրեաց

(1) Բառքս՝ և բանսարկուքն՝ երէցն և սարկաւագն Յուլիանիտք աւելորդ թուին, եթէ չգուցէ այլ բառ կամ բայ պակաս:

(2) Գործք Առաքելոց. Բ. 31, 32.

զօրինակն Հայոց, և գտաւ ճշմարիտն՝ որպէս և էրն, և բերեալ զԱսորւոցն՝ նոյնպէս գը-տին. և այն որ ասէին թէ՝ «Աստուածեղէն ոչ դառնայ յապականութիւն,» չգտաւ ուրեք գրեալ. և ամաչեաց տգիտութիւն նոցա, և ուրախ եղեն. և զթիւրութիւնն Եզրայ որ ՚ի սակաւս մնացեալ էր, ուղղեցին: Եւ ըզ-Նարշապուհ և զԳաբրիէլ նզովեցին. և ե-դին դաշն սիրոյ և խաղաղութեան չառնուլ չարախօսութիւն ՚ի միմեանց Հայք և Ասո-րիք: Եւ եղեւ այս ՚ի թուին Հայոց ճԿԴ (164)[1], և Ասորւոցն ՚ի ՌԼԵ (1035)[2]:

Յայնմ ամի ապստամբեաց Եգիպտոս ՚ի Տաճկաց, և գնաց Տաճիկն և սպառեաց ըզ-նոսա, զի որք զերծանն ՚ի կոտորածէն, ՚ի նաւ-մտեալ փախեան: Եւ ՚ի գալ ամին ել Թուր-քըն յերկիրն Տաճկաց յԱդրաւուղին[3] և առին քաղաքս բազումս. և այս է սկիզբն ելանելոյ Թուրքացն[4]: Եւ գնաց ընդդէմ նոցա Մըս-

(1) Միւս թարգմանութիւնն դնէ ճԿԶ, կամ ճԼԵ. որ երկոքեան եւս սխալ են, քանզի ըստ պատմելոյ Սամուէլի և Կիրակոսի Գանձակեցւոյ (յէր. 38—39) ժողովս այս Մանազկերտի եղեւ ՚ի թուին Հայոց ճՀԵ (175):

(2) Կիրակոս, յէր. 38:

(3) Ադրաւուղն է Ատրպատական երկիրն, յորում է քաղաքն Արտաւիլ, և թերեւս զայս քաղաք կամի ցուցանել Միխայէլ: Ղեւոնդ յիշատակէ զԹարգու քաղաք, ուր եր-թեալ բնակեցաւ, ասէ, Մոլիմ. (յէր. 65):

(4) Թուրքըն իմա աստ զխազիրքն կամ զՍկիւթացիս, որ են Թաթարք, ՚ի հիւսիսականսն կողմանս:

լեալ, և յերկուց կողմանցն անկան հազարք և բիւրք։ Իսկ ապա արարին սէր քաղաքաւն զոր առեալ էին Թուրքն (1). զի Թողին զայն նոցա և ինքեանք դարձան։

Իսկ 'ի սոյն ամի եղեւ անձրեւ սաստիկ, որ Թուէր բանալ սահանաց երկնից. և վե-րստին փլոյց զպարիսպն Ուռհայոյ և տարաւ զքաղաքն։ Իսկ 'ի դալ ամին գնացին Տաճիկ-քըն յերկիրն Հոռոմայեցւոց և առին զՃեն-ճերա (2) քաղաք և զՄելիտէ և քանդեցին զնա. և ել հրաման 'ի Հեշամայ սպանանել զամե-նայն գերեալսն. և եղեն քննութիւն յՈւռ-հա վասն սպանելոցն Թէ վկայք են՝ Թէ ոչ, և ոչ յայտնեցաւ ճշմարիտն։

Եւ սն Թագաւորն Հոռոմոց սա զդու-ստրն Խաքանայ Խազրաց Թագաւորին՝ կին որդւոյ իւրոյ Կոստանդիանոսի (Ե), մկրտեալ

(1) Միւս Թարգմանութիւնն ասէ. Տաճիկքն (Արաբա-ցիք) Թողին Խազրաց զառեալ քաղաքսն. իսկ ասա իմանի ընդհանրականն Խազրաց Թողուլ զքաղաքս 'ի ձեռս Արա-բացւոց. Քանզի ասէ Մովսէս կաղանկատուացի (Հտ. Բ. յեր. 46) եԹէ Ջառահ որդի Աբդըլլահայ, յամի Տեառն 729. երկրորդ անգամ մտեալ զօրօք 'ի Խազիրս, սպանանէ յԱւար-գինայ. և 'ի Թուին Հայոց ՂԲ. (731) դարձեալ Մսլիման չԹնէ զԴարբանդ յձեռաց Տաճկաց։ Սամուէլ Սուլեյման կո-չէ զՄսլիմն։ Տես և 'ի գիրս Ղեւոնդեայ, յեր. 64, և 131-132, ուր անուանդ Ջառահ փոխեալ է 'ի Հարաշի կամ ԱսԹ Հարաշի, որ է Սայիտ Ջառահ։

(2) Ճենճերան է Գանգր քաղաք, այն է Չանղըրը ըստ Տաճ-կաց։

Նշաբայ՝ որ է գետ Նթուրայ, որ նա ինքն է Տիգրիս, և փախեաւ Մրուան և առին Պա-ղայքն (ազգ Արաբաց) 'ի Մրուանայ եւթն հարիւր բեռն գանձեկան և զրամ (1)։

Եւ Կոստանդիանոս առեալ զօգնականս իւր եկն 'ի Կոստանդնուպօլիս, և եհան զաչսն Արտաւազայ և որդւոց, և ինքն հաստատեցաւ. և եղեւ նմա որդի և կոչեաց զնա յանուն հօր իւրոյ Լեւոն։ Եւ 'ի Տաճկաց պատերազմին խաղաղացան Հռոմայեցիքն, եւս առաւել Հայք։ Եւ 'ի ժամանակս յայս եղեն նշան մեծամեծք 'ի Մարտի ամսեան մինչեւ 'ի յԱպրիլ. օդն հող և փոշի տեղայց և տիւն գիշեր թուէր։ Եւ ապա երեւեցան երեք սիւնք ամպեղէնք հրախառն 'ի կողմն հիւսիսոյ երեք օր, և նշանէին 'ի վեր և իջանէին 'ի խոնարհ։ Եւ զկնի այնր երեւեցաւ

որդին գնաց 'ի խորասան ։ »

(1) Զայս կատարած զոր եառն զօրք խորասանեայ ամիրապետին Մրուանայ, յորում և մեռաւ իսկ, յիշէ և Ղեւոնդ (Գլ. Ը. յեր. 157—158), որ եղեւ ասէ 'ի ձեռն Աբդլլայի. որոյ հասեալ մինչեւ յԱկողա, որ թուի թէ նշանա-կեալ զԿուֆա քաղաք մերձ 'ի Բաղդատ, եգիտ ձեռն օգ-նականութեան և 'ի բնակչաց անտի. այն է Պետուոյքն. (Տես և 'ի Ստեփան Ասողկի. յեր. 134)։ Այս Աբդլլա՝ էր Ա-պուլ Աբբաս Աբդուլլահ Էս—Սաֆֆահ կոչեցեալն. որդի Մահմետի, որդւոյ Ալեայ, և յանուն սորա կոչեցաւ հարս-տութիւնն Աբբասեան, և էր իշխան Պարսկաստանի և Խորա-սան՝ յորժամ հրատարակեաց զինքն խալիֆա յամի 750. և մեռաւ զկնի չորից ամաց.

աստղ մի անծանօթ՝ լուսնին չափ, ամեն ա-
ռաւօտ ելանէր յարեւելից և գնայր յարե-
ւմուտս՝ զտիւն ամենայն տեսանելով մարդ-
կան։ Եւ լինէին ցոլմունք աստեղաց զամենայն
գիշերս որ թռչէին ընդդէմ յարդգողին [1]։
Եւ յետ այսորիկ եղեւ շարժ սաստիկ, և պա-
տառեցաւ երկիր եղին աղբիւրք 'ի գոյն արեան.
և զկնի այնորիկ խառնակութիւն մեծ եղեւ 'ի
վերայ ծովուն մեծի, և բարձրանայր ալիսն և
թուէր մերձ առ երկինքն վերացեալ. և եռայր
որպէս 'ի կաթսայս. և բազում մարդիկ և
անասունք մեռան 'ի ճայթմանէ որոտմանն
որ առ ծովեզերբն կային։ Եւ բերդ մի որ-
դւոյն Գմնայ՝ որ կայր 'ի ծովու, և ջերմուկն
որ գտաւ յաւուրս Սաղովմոնի 'ի ծովուն և
շինեաց 'ի վերայ նորա Սաղովմոն բուրգն և
պատրաստութիւն յոլով, այն փլաւ. և ընկղ-
մեցաւ։ Եւ եղեւ յետ այնորիկ սով սաստիկ,
և ապա մահտարաժամ փողոցաւութեամբ,
որ 'ի Բասրա քաղաք մեռանէր յաւուրն քսան
հազար անձինք։ Եւ լուաք թէ՝ յերկիրն Սա-
դիմու կոտորեցան կայսերք և բազում
վնաս գործէին՝ տապականելով զմարդ և զա-
նասուն։ Եւ զայս ամենայն տեսեալ Սրուան
թագաւորն Դամասկոսի, որ փախեաց զօր-
քունևիսն իւր 'ի Խառան, գզջացաւ և անկաւ

(1) Սամուէլ ասէ, 'ի Թուին Հայոց ՄԺ. և փրկչին 762. երկու աստեղք երեւեցան. մի յարեւելս և մի յարեւմուտս։

մահ 'ի վերայ նորա , և գրեաց ընդ ամենայն
տեղիս ապաշխարութիւն . և սասանեցաւ
երկիր և յորդեցին արտասուք և հեծմունք և
աղօթք ամենայն ուրեք , զի կարծէին թէ
հասեալ է կատարած աշխարհի յազգի ազգէ
նորանշան սպառնահասից . քանզի նորանշան
հրաշք լինէին, մինչ զի գեղ մի յատն լերինն
Թաւրոսայ 'ի շարժմանէն յիւր տեղւոյն 'ի
բաց փախեաւ երկու միլ և ինչ ոչ խախտե-
ցաւ շինուած , և ոչ պակասեաց հաւ մի . և
Մնբէճ քաղաք ընկղմեցաւ 'ի տեղւոջ իւ-
րում : Եւ 'ի Կոստանդինուպօլսէ երրորդ-
մասն անկաւ , և Նիկիա բովանդակ փլաւ ,
և բազում քաղաքք 'ի Բիւթանիա կործա-
նեցան : Յայնժամ կաշառեցին զՄրուան
Քաղկեդոնիկքն և եդին իւրեանց պատրի-
արք զԹէոփիլէ մանգմանի որդի , և գնաց 'ի
Խառան և դարձեալ կաշառօք եառ զեկեղե-
ցին Ասորւոց ուղղափառաց . և արքեպիս-
կոպոսն Թէոփիլէ եհար զձեռնն 'ի խորանն
և ասաց " Մի պղծեալ խորան , վաղիւ ար-
քիս օրհնութեամբ և ուղղափառ պատա-
րագաւ :" Եւ նոյն ժամայն մինչ կայր յատն ,
վառեցաւ հրով և այրեցաւ , և եղեւ երկիւղ
մեծ 'ի վերայ պատրիարքին Թէոփիլի , և ա-
ռեալ զայրեցեալ ոսկերսն 'ի գիշերի փախեան .
և մնաց եկեղեցին ուղղափառաց :

Եւ յայսմ ժամանակի եկն Աբդլէ որդին

Ալէ (Ալեայ) 'ի Խառան, և փախեաւ Մրուան յԱսկաղոն վեց ուղտուք բարձելոք ոսկւով և արծաթով. և անտի եղեալ գնաց յաշխարհն Նուբեաց, և Աբդըլա զհետ նորա. և հասեալ նմա 'ի Նուան 'ի վերայ Նեղոս գետոյ, և պատերազմեցաք ընդ միմեանս սպանաւ Մրուան (1). և առեալ զգանձն Մրուանայ զոր ժողովեալ էր ագահութեամբ, զամենայն ստացուածս նորա գրաւեաց 'ի յինքն Աբդըլլայն և Թագաւորեաց միայն։ Նա մինչ նստաւ 'ի փառսն իւր, յանկարծակի եղեւ ամբոխ յոյժ, և սկսան գնալ ամբոխն 'ի գերեզմանսն. գնաց և Աբդըլս, և տեսին զի ելանէին 'ի գերեզմանացն արք ութ ներկեալ մօրուօք և միջօք չափ ելեալ՝ զտեղի առեալ կային զերիս տիւս և զերիս գիշերս, և կացոյց Աբդըլլէն պահապանս 'ի վերայ նոցա և կացին կենդանիս, և հանապազ հարցանէին, և ոչ ետուն պատասխանի և ոչ խօսեցան ամենեւին. և նոքա նեղեալք՝ դարձեալ Թաղեցին զնոսա հրամանաւ Թագաւորին և ինչ ոչ իմացան։

Իսկ Թագաւորն Կոստանդիանոս այր իմաստուն էր. և հմուտ գրոց, և 'ի ծածուկ ունէր զուղղափառութիւնն. և մեռաւ կին

(1) Ղեւոնդ զտեղի մեծի բանակին Մրուանայ դնէ մերձ յԱկողա քաղաք և 'ի Պասրա, ուր և 'ի վրանի իւրում ըսպանեալ ասէ, առանց ուրուք յիշելոյ զփախուստ նորա յերկիրն Նուբիա. (Գլ. Ը. յեր. 158)։

նորա դուստր Խաքան թագաւորին, և այլ ոչ կամէր առնուլ կին ըստ օրինաց քրիստոնէից թագաւորաց. և բանադատեցին զնա երիս ամս՝ առնուլ կին, և ապա աստ ցնոսա. «Չէ պարտ երկրորդ կնաւ թագաւորել ինձ. և ապա թէ զայդ կամիք ինձ, դիք զորդին իմ՝ թագաւոր, յայնժամ ես առնում կին:» Եւ արարին այնպէս. և թագաւորեաց Լեւոն, բայց հայրն խնամէր և հոգայր զաշխարհն և զտուն թագաւորութեանն: Եւ առեալ նորա կին և ժողովեալ զօրս, եկն 'ի Մելտինի Հայոց և 'ի մերձակայ գաւառսն, և առեալ զՀայս և զՎիրս որ ընդ իշխանութեամբ Տաճկաց էին (1) տարաւ՝ ասելով ցՅոյնսն. «Քրիստոնեայք են, ասէ, ընդ մեզ լիցին իբրև եղբարք և որդիք մեր:» Եւ տեսեալ զնոսա Քաղկեդոնացւոցն, մանաւանդ առ թագաւորն և ատեն. «Ընդէ՞ր բերեր զդոսա, զի հայհոյեն մեզ և ասեն և նզովեն զժողովն չորրորդ:» Եւ Կոստանդիանոս խնդրեաց 'ի նոցանէ դաւանութիւն թղթով գրով. և նստեալ Հայոց գրեցին, նոյնպէս և Վրացւոցն, որ էին միաբան և մի կամաց և մի ներգործութիւն Քրիստոսի (2). Եւ տեսեալ թագաւորն և ամենայն իշխանք նորա, հիացան

(1) Ղեւոնդ. յեր. 161.

(2) Իմա՛ դաւանեցին 'ի Քրիստոս մի բնութիւն. մի կամք և մի ներգործութիւն.

և գովեցին, և ասացին. «Այս է ճշմարիտ
քրիստոնէութիւն և ուղղափառութիւն.»
և վասն այնորիկ հրամայեաց ժողով լինել՝
զի յայն դաւանութիւն դարձուսցէ զամե-
նայն երկիր. և եղեւ ժողովն զոր Սուլթնե-
բորդ կոչեն։ Եւ ասաց Թագաւորն. «Ընդու-
նեմ զձեզ՝ երկու իրք բարձէք, մի՝ զժողովն
Քաղկեդոնի, և մին՝ զպատկերագրութիւն
յեկեղեցիս տանել.» և ոչ կամեցան, և ան-
կան յոտս Թագաւորին և աղաչէին՝ զի մի
հարկեսցէ զնոսա վասն երկու խնդրոցն։ Եւ
տրտմեցաւ յոյժ Թագաւորն, և դարձաւ և
ասէ. «Իսկ ո՞վ է Մաքսիմոսի աղանդն անի-
ծեալ Նեստորականին, բարձէք զնայն.» և
լուան նմա, և նզովեցին զՄաքսիմոս՝ որ եր-
կու կամք և երկու ներգործութիւն ասաց
Քրիստոսի։ Եւ վասն այսորիկ յոլովք ՚ի Յու-
նաց ոչ մեծարեն զժողովս զայս(1)։ Բայց Թա-
գաւորն ՚ի ծածուկ պաշտէր զուղղափառու-
թիւն, և ետ հրաման Հայոց գնալ յերկիրն
իւրեանց, «Զի մի, ասէ, յետ մահուան իմոյ
չարչարեսցեն զձեզ.» և ետ պարգեւս և պա-

(1) Այս ժողով եղեւ յամի Տեառն 754. յորում գտան երեք հարիւր երեսուն և ութ եպիսկոպոսունք, և միաբանեցան կռապաշտութիւն համարել զպատկերացն պատիւ. և նզովեցին զպատկերապաշտսն. և յանուանէ նզովեցան Գերմանոս պատրիարք որ փախստեան էր. Յովհաննէս Դամասկացի և Գէորգ կիպրացի.

շար 'ի ճանապարհն և օգնականս՝ տանել զնոսա խաղաղութեամբ։

Յայսմ ամի եկն մարախ և եկեր բազում գաւառս. և 'ի գալ միւսոյ ամին եկն կարկուտ անտես և անլուր՝ որ փլոյց բազում շինուածս, և սպան կենդանիս բազումս, և կշռեցին ընդ մէկն ութ լիտր։ Իսկ մեռաւ յայսմ ամի Աբդլա թագաւորն Տաճկաց՝ թագաւորեալ եւթն ամ, որ զկնի միւս Աբդլային Աբլաբասայ՝ (Աբու-Աբբաս)(1) տիրեաց Պարսից և Արաբացւոց։ Իսկ թագաւորեաց Աբու-Ջափր, որ և շինեաց զՄլինեհ և զկարնոյ քաղաք՝ զոր Յոյնք Կաղանիկէ կոչեն և Արաբացիք Արզրում, որ է մօտ ծառի(2), և ընկամաւ՝ զորս աւերեալ էր զնոսա Կոստա (Կոստանդին) թագաւոր(3)։ Իսկ 'ի նմին ամի առին Տաճկունք զԱփրիկէ, և առին 'ի Տաճկաց ('ի Պարսից) աշխարհն զԽաբրաստան և շրջակայսն սահմանն, և առին զԱնէ։

Ի թուին Ասորւոց ՌՀԳ (1073) և 'ի Հա-

(1) Աբդլա՝ որ մեռաւ 'ի սմին ամի 785, նոյն է որ կոչի Աբու-լ-Աբբաս, որոյ նախորդն էր Մրուան Բ, և Աբու-լ-Աբբասայ յաջորդեաց Աբու-Ճաֆար Ալ-Մանսուր (յաղթող) որ էր եղբայր Աբու-լ-Աբբասայ. և 'ի գիրս Հայոց կոչի Ջաֆրէ Ա. կամ Աբդլա Բ։

(2) Արզրում նշանակէ երկիր Հոռոմոց։

(3) Ղեւոնդ յիշէ զնորոգութիւն կարնոյ 'ի ձեռն իշխանի, որ էր կարգեալ ոստիկան 'ի կողմանէ Ջաֆրայ 'ի վերայ Հայոց, (յեր. 161)։

յոցն Մ (200) շինեաց Ջափար 'ի վերայ Տիգ-
րիս գետոյ 'ի վեր քան զԿամոիզզան քաղաք, և
անուանեաց զնա Պաղտատ՝ որ թարգմանի
վիճ. զի ընդ մէջ է Պարսից և Ասորւոց [1].
Յայսմ ամի եղաւ Բուղդն և գերեաց 'ի Պա-
զանայ յիսուն հազար անձինս.

Եւ 'ի սոյն ամի համբաւեցաւ կին մի 'ի
Բուքրայ, որ ասէին թէ 'ի ծնանելն կաթն
ոչ եկեր 'ի մօրէն. և զարգացաւ և եղեւ կին
կատարեալ, և ոչ եկեր ինչ և ոչ կերաւ ա-
մենեւին. և բերին զնա 'ի Պաղտատ առ
Ջափր; և փորձեաց և գտաւ այնպէս: Եւ
արար Ջափրն ժողով զխանոց, եթէ լեալ է-
ցէ այնպիսի ինչ երբէք. և ասացին՝ թէ ոչ [2].
Եւ յայսմ ժամանակի ապստամբեցին Մոգքն
և եդին իւրեանց թագաւոր [3]. և գնաց Տա-
ճիկն 'ի վերայ նոցա, և յաղթեցան 'ի Մո-
գուցն. և երկրորդ անգամ չոգաւ Տաճիկն
'ի վերայ Մոգուցն, և կոտորեցին 'ի նո-

(1) Ըստ Միքայէլի Չամչեան (Հտ. Բ. յեր. 408).
Ջափրէ շինեալ զքաղաքն Բաղդատ, կոչեաց զնա Մէդինաթ
Ասսալամ՝, որ է քաղաք խաղաղութեան. այլ զի բնակէր անդ
յառաջագոյն և իշխան ոմն, Բաղտ անուն, անուի առաւ կո-
չիլ Բաղդատ.

(2) Զսոյն պատմէ և Կիրակոս, թէ յաւուրս իշխանու-
թեան Ջափրայ ծնաւ կին մի, որ եկաց ամս երեսուն և
ոչ ինչ կերաւ ; յեր. 44.

(3) Միւս թարգմանութիւնն ասէ, եթէ յայսմ նշանէ
խաբեալ Մոգուցն՝ ապստամբեցին ընդդէմ տէրութեան Ա-
բաբացւոց.

յանէ քառասուն հազար անձինս, և հնազանդեցոյց զՍոդոմ և դարձաւ ։ Եւ եկեալ Գամիրն ՚ի Միջագետս, և կացոյց երկու հարկահանս, Տաճիկ մի Ալիման անուն և Հրեայ մի Մուսէ անուն, որ և դադարկ արարին զաշխարհս յոսկւոյ և յարծաթոյ ։ Եւ բազումք փորէին զգերեզմանս՝ գտանել ինչ և տալ նոցա, զի կեղեքեալ և տանջեալ լինէին ՚ի բռնութենէ նոցա ։ Եւ լուեալ Յունաց ազգն և նոքա պեղել զգերեզմանս հնոց մեռելոցն. և մինչ փորէին ՚ի Նիկոմիդիայ քաղաքի, գտին զգերեզմանն Նիկոմիդեայ շինողի քաղաքին, և բազմութիւն ոսկւոյ և ականց պատուականաց ընդ նմա ամփոփած. և ազդ արարին Կոստանդիանոսի, և գնաց և ետես, և ոչ կամեցաւ առնուլ ինչ ՚ի նմանէ, այլ կոփածու վիմօք փակեաց, և ասաց. «Զինչ պարշաւագոյն քան կենդանեաց կողոպտել զմեռեալս և այնու վայելել. » Եւ սաստեաց նոցա զի այլ մի արասցեն զայն ։

Իսկ ՚ի չարաչար ագահութենէն Գամիրն այնչափ պակասեաց արծաթն, զի զեզն և զէշ դրամի միոյ վաճառէին, և զողայն հինգ դրամի տային պահանջողացն ։ Եւ սա զկնի քսան ամի սատակեալ, հանգեաւ երկիր ՚ի չարեաց պղծութենէ նորա ։ Եւ ՚ի նոյն ամի մեռաւ Կոստանդիանոս Թագաւորեալ ամս երեսուն և չորս ։ Եւ Լեւոն (Գ.) որդի նորա

հաստատեցաւ 'ի տեղի նորա ։ Եւ 'ի վերայ Տաճկաց Թագաւորեաց Մահադի որդի Ջափրի , և ցրուեաց զամենայն ինչսն որ գանձեալ էր հայրն , և ետ զինքն կախարդութեան , և աստեղջք վարէր ։ Եւ լուեալ Լեւոնի՝ առաքեաց նմա զգիրսն Յանէսայ և Յամբրէսայ կախարդացն՝ զոր ինչ գործեալ էին ընդդէմ Մովսէսի . և ընկալաւ խնդութեամբ ։ Եւ եկն Մահադի 'ի Հալապ , և ելին ընդդէմ նորա երկոտասան հազար Արի պատուել զնա . և զարմացաւ ընդ բազմութիւնն , և յորժամ նստաւ՝ կոչեաց զնոսա և ասէ . « Ի յերկուց առաջի կայ ձեր , կամ մեռանել՝ կամ դառնալ 'ի կրօնս մեր ։ » Եւ տաճկացան հինգ հազար այր , և այլն ամենն մեռան վասն հաւատոցն որ 'ի Քրիստոս ։ Եւ կանայք և մանկունք ուրացողացն թողին ըզնոսա և փախեան ։ Եւ գնաց Մահադի յերկիրն Արաքիոյ 'ի Հոռոմայեցիսն . և զԱհարոն որդի իւր առաքեաց յաւարի . և գնացեալ յԵփեսոս գերեցին եւթն հազար անձինս , և պակասեաց 'ի նոցանէ չորս հազար այր (1) ։

Եւ Լեւոն առաքեաց զօր 'ի Միջագետս , և առան զքրիստոնեայսն՝ Հայս և Ասորիս ուղղափառս , և բնակեցոյց ընդ ինքեան 'ի Թրակիա (2) ։ Եւ գնաց սա 'ի Ճանապարհ հօր

(1) Իսկ՝ 'ի զօրաց իւրոց ։

(2) Այնք Լեւոնի զաղթականս 'ի Հայոց և յԱսորւոց՝

խորդ, և ոչ երկրպագեաց պատկերաց և ոչ ետ երկրպագել, և ոչ հաղորդեցաւ ՚ի Բաղկեդոնացւոցն. վասն որոյ ՚ի Յունաց ժամանակագրացն տրտնջելով Յակոբիկ կոչեն ըզսա: Եւ սա թագաւորեալ ամս տասն՝ մեռաւ. և թագաւորեաց Կոստանդիանոս (Ե) որդի նորա երկոտասանամեայ, և Իրինէ մայրն նորա ընդ նմա քարոզեալ լինէր թագաւոր վասն տղայութեան նորա: Եւ Ահարոն եկն յերկիրն Հոռոմայեցւոց և դարձաւ ամօթով: Յայսմ ամի շինեաց Ալի հրամանաւ Մահադի զՀաղ քաղաք յերկիրն Մարաշոյ: Եւ մեռաւ Մահադի և թագաւորեաց որդի իւր Մուսի ամս երկու: Եւ եկեալ Հոռոմայեցւոցն զկնի երկու ամի շինելոյն զՀաղ, քակեաց զնա: Եւ մեռաւ Մուսի, և թագաւորեաց Ահարոն եղբայր նորա որ կոչեցաւ Ռաշիտ. Եւ դարձեալ շինեաց Աբդլմելէք զՌաշիդ (1), և պատերազմեաց երկու հազար սպայ, և քակեաց զեկեղեցին որ կային յարեւմտից Ճնձէ գետոյն (2) որ է

՚ի Թրակիա, զոր արար ձեռամբ Միքայէլի զօրավարի Թրակացւոց, որպէս և Կոստանդին Ե զաղթեցոյց յառաջ քան զնա ՚ի Կոստանդինուպօլիս, ոչ յաղագս այլոյ իրիք պատճառի էր, բայց եթէ առ ՚ի լնուլ զտեղի բնակչացն որք մեռան ՚ի մահտարաժամն, որ անկեալ յամէ 747—750:

(1) Ամենայն օրինակք ունին Հաղէդ. Այս քաղաք շինեցաւ հրամանաւ Հարուն Էլ-Րէշիտայ:

(2) Տես ՚ի ծանօթութեան մերում 268, ՚ի գլխոյ պատմութեան Մաթէոսի Ուռհայեցւոյ, յեր. 576:

մերձ Սամուսատայ, և քակեցին զառաջելաշէն եկեղեցին Քեանոյ հնդետաստան խորանին, և տարեալ տայլուն զքարն շինել զհարդ:

Յայսմ ժամանակի գտաւ տապան մի Աւռհամ Հրեի, որ գրեալ էր Թէ՝ « Հաւատամ որ գայ Քրիստոս, 'ի կուսէ ծնեալ. և ծագեսցէ լոյս նորա 'ի վերայ իմ: »

Ի յայսմ ամի իմացաւ Կոստանդիանոս, եթէ Փիլիտոէ (Հելքիոսիոս) պատրիկն Սիկիլիոյ շնայր ընդ մայրն նորա, և կամեցաւ ըմբռնել և հանել զաչս նորա. և փախեաւ Փիլիտոէ և եկն առ Տաճկունս, և առեալ քառասուն հազար զօրք՝ գնաց դարձուցանել զՍիկիլիա 'ի Տաճիկս: Եւ գնացեալ նոցա ձիւնարգել եղեն, և յոլովք մեռան և մնացեալքն եկին 'ի Կոստանդինուպոլիս և պարին նոցա մարդասիրութիւն, և թողին ըզնոսա. և Կոստանդիանոս այլ ոչ ետ քարոզել զմայրն յեկեղեցին յետ շնութեանն: Եւ մեռաւ կինն Կոստանդիանոսի, և նա արհամարհեաց զկանոնս Առաքելոցն, և առ այլ կին (1), և ատելի եղեւ բազմաց: Եւ պականէր զդստերս իշխանացն. և մայրն լուեալ

(1) Կոստանդին Զ ամուսնացաւ նախ ընդ Մարիամայ դստեր նախարարի միոյ հայկազնոյ յերկրէն Փափլագոնիոյ, և էր Մարիամ սքանչելի գեղով. այլ յամի 795 թողեալ զնա կայսեր՝ եմուտ 'ի վանս կուսանաց, և ինքն առ զԹէոդոտէ նաժիշտ մօր իւրոյ Իռենեայ, յորմէ ծնաւ Լեւոն.

զօրաւունջ իշխանացն, կուրացոյց զաչս որդ-ւոյն և Թագաւորեաց ինքն, և արար երկրորդ իւր զներքինին իւր Փիլադի (Մէդիոս°)։

Ի ժամանակի յայս կային 'ի Թոռանցն Աթանասայ Կոմսի որդւոյ, որք փորեցին զտունս իւրեանց, և գտին բազում գանձս և ոսկեղէն օձս և կարիճս փորածոյս շինած. և մէջն լցեալ քեմիայիւ, որ ցանէին 'ի վերայ հալեալ պղնձոյ և դառնայր յոսկի. և գրած էր 'ի նոսա բաժինս աղքատաց և եկեղեցեաց։ Եւ զայս գտեալ՝ մեծացան յոյժ և ստացան ձիս և ջորիս և շունս և բազէս, և ելանէին որսալին։ Եւ եհաս բանս այս 'ի Թագաւորն Տաճկաց, և տարաւ զնոսա առ ինքն, և չարչարեաց և էառ զոր ինչ ունէին. և առեալ զօձսն և բացեալ և գլեալ քեմիայն գիտէին թէ հող է, և թափէին ընդ վայր, և յետոյ իմացեալ զպատուականութիւն իրացն և յոյժ տրտմեցան։ Եւ կուսան մի սուրբ 'ի Նոցանէ տունին 'ի Բաղկերդանացի մի 'ի պահուստ; և եհան զնա 'ի վերնատուն մի և ետ պահապանս Տաճիկս. և նա երկուցեալ 'ի խայտառակաց՝ մեռաւ ընկենլով զինքն 'ի բարձր տեղւոջէ 'ի վայր. և լուեալ Թագաւորն Տաճկաց ողորմեցաւ և եթող զայլսն (1)։

Եւ Տաճիկքն սկսան արհամարհել զՀռ

(1) Իմա զերկրորդն կուսին՝ զԹոռանն Աթանասայ։

ռոմայեցիսն վասն կնոջն Իրինեայ , և առին խորհուրդ զօրքն թագաւորեցուցանել զՆիկեփոր Կապադովկացի . և լուեալ Իրինէ , կամեցաւ հանել զաչս նորա, և ներքինին թագոյց զնա . և գտեալ զնա զօրացն թագաւորեցուցին . և սա պատուով ունէր զդշխոյն և զներքինին։ Իսկ դարձեալ իմացաւ Նիկեփոր թէ խորհին նմա չարիս , առաքեաց զԻրինէ յաքսորս յԱթէնս , և թողլ ետ ներքինւոյն , և չարար նմա չար վասն երախտեացն առինքն ։

Յայսմ ժամանակի շինեաց թագաւորն Տաճկաց քաղաք մի յերկիրն Տաճկաց և կոչեաց զնա Զուպատրա (1), և եկին Հռոմայեցիք և յաւարի առին զերկիրն Տաճկաց ։ Իսկ Նիկեփոր էր այր հզօր և խորհրդաւոր . և ասեն վասն սմա՝ թէ ՚ի Տաճիկ ազգէ էր, որք արհամարհանս գտեալ յազգէն իւրեանց՝ քրիստոնէացեալ էին յառաջագոյն և ՚ի նոցանէ ծնեալ էր Նիկեփոր։ Իսկ Ալփի (Փիլիպէ*) որւեալ զՄիկիլիա ՚ի Տաճիկս , եկն առ նոսա և պատմեաց՝ թէ Նիկեփոր այր քաջ է և պահող և աղօթող . և գրեցին առ Ահարոն ։ Իսկ ժողովեալ բազմութիւն յոյժ՝ գնաց յերկիրն Հռոմայեցւոց . և ել ընդդէմ նորա Նիկեփոր, և նստան ամիսս երկուս հանդէպ

(1) Զայս քաղաք շինեաց Հարուն Էլ—Ռէշիտ ամիրայ ՚ի փոքր Հայս , մերձ Մալաթիոյ ։

միմեանց և խօսեցան 'ի խաղաղութիւն, և արարին սէր և խառնեցան զօրքն 'ի միմեանս. և տուեալ Ահարոն Նիկեփորայ զամենայն վրանսն և դարձաւ (1)։

Եւ շինեաց Ահարոն քաղաք 'ի վեր քան զԿալանիկոս և անուանեաց զնա Երակլիա (Արակլիա) (2), զի առեալ էր կին Երակլացի. և Նիկեփոր շինեաց զԱնկիւրիա։

Յայսմ ժամանակի Անանիա եպիսկոպոսն Մերտինոյ, որ էր 'ի լեռնէն Հազարաւորաց, որ է լեառն Նինուէի. սա շինեաց զվանքն սուրբ Անանիանցն. գտեալ աւերակ բերդ մի և գնեաց զնա 'ի Տաճկաց, և փորեաց 'ի մէջ նորա և արար սրբատուն ծանր ծախիւք, և բերեալ 'ի Տարայոյ զնշխարս Անանիանցն և եդ 'ի նմա. և բերեալ զնշխարս Բարթողիմէոսի Առաքելոյն 'ի Հայոց և զՓիլիպպոսի (3) 'ի Մընբէճայ. և գնացեալ 'ի Հռոմ՝ եկաց հանդէպ սրբոց Առաքելոցն, և տուաւ նմա մասն 'ի Պետրոսէ և 'ի Պօղոսէ, և բերեալ զայն. և գնացեալ 'ի Բաբելոն՝ եգիտ անդ զնշխարս Դանիելի մարգարէին և զԵզեկիէլին և զՍեմայ որդւոյ Նոյի, և այլ բազում նշխարս,

(1) Այս դէպք այլազգ պատմի 'ի միւս թարգմանութեան։

(2) Այն է Էրէնէ 'ի վերայ Ճանապարհին Իկոնիոյ՝ որ տանի 'ի Տարսոն։

(3) Զնօտրագիր բառս որ պակաս են 'ի մերումս բնագրի, լցուցաք 'ի միւս թարգմանութենէ։

և բերեալ զնոսա եդ 'ի սրբատուփն զոր շինե-
աց. և 'ի վերայ նորա շինեաց եկեղեցի գե-
ղեցիկ, և մինչեւ ցայսօր կատարին աղօթք
խնդրողացն :

Իսկ Ահարոն Թագաւոր Տաճկաց արար
համար զանձուն իւրոյ և գտաւ առաւել
քան զոր Ջափրն էր հաւաքեալ, հազար
բիւր. և յոյժ ուրախացաւ. և կրկնեաց ե-
րեք ծունր Աստուծոյ և զթագաւորութիւնն
խոստացաւ Մահմետի աւագ որդւոյն իւրոյ,
և զկնի նորա Մամունին, և յետ նորա Կա-
սումայ (1). և այս եղեւ պատճառ խախտե-
լոյ թագաւորութեանն նոցա. Զ Մահմէտ եդ
'ի Բաղդատ և զԿասում յԱսորիս և զՄա-
մունն տարաւ ընդ իւր 'ի Խորասան : Ե-
տ նմա զգանձն իւր. և անդ մեռաւ թա-
գաւորեալ ամս քսան և երեք :

Իսկ Նիկիփոր գնաց զօրու ծանու 'ի վե-
րայ Բուլղարաց, և եհաս 'ի քաղաք թագա-
ւորութեան նոցա, և արար բազում կոտոր-
ածս, մինչեւ արկանէր տարածոց զման-
կունս նոցա և անցուցանէր կամնասայլս 'ի
վերայ նոցա անողորմաբար. և զայրացեալ
Փրանգ մի, եհար և սպան զնա :

(1) Անուանք երից որդւոցն Հարուն Էլ—Ռէշիտայ են այսոքիկ ըստ աւանդութեան Արաբաց. առաջինն՝ Աբու Մուսա Մոհամմէտ Ալ—Ամին. երկրորդն՝ Աբու Ճաֆար Աբտ—Ալլահ, այն է մականուանեալն՝ Մամուն կամ Մամ-մուն. երրորդն Էլ—Քասէմ Խալիֆէի Գիւլ.

Եւ թագաւորեաց Տաճկաց Մահմէտ, և եհան զգանձս հօր իւրոյ 'ի Կալանիկոյ և տարաւ 'ի Բաղտատ, զի թագաւորեալ էր Մամունն 'ի Խորասան, որ էր կիրթ ուսմամբ և իմաստութեամբ։ Եւ կամեցաւ Մահմէտ խռովութիւն անել և ստել ուխտի հօրն, և ոչ տայր զգանձն Մամունդին (Մամաունին) և սկսան պատերազմիլ ընդ միմեանս Մահմէտ և Մամունդն. և լուեալ զայս բազումք ապստամբեցին 'ի Փղշտացւոցն. և Մահմէտ արար ժողով և եդ զօրավար զԱլի(1). և առաքեաց 'ի վերայ Մամունդին. և նա առաքեաց զօրս ընդդէմ նորա և պատերազմեցան, և յաղթեցաւ զօրքն Մամունդին և փախեան և ոմանք գետամիցն եղեն։ Եւ եկեալ Մահմէտ 'ի Մամուստ, և շինեաց ըզբերդն և ամրացաւ, և 'ի ձեռն Նրդլմելէքի հնազանդեաց զապստամբսն. և շինեաց ըզպարիսպն Սուհայոյ կրկին և զՄամուստայ պարիսպն և զՏեանոյ՝ քրիստոնէից ստացուածօք զօրս կողոպտէրն։ Եւ Հիւսէն զարապետն ապստամբեաց, և կալեալ զՄահմէտ՝ եդ 'ի կապանս, և գնաց նստաւ 'ի Բաղտատ։ Եւ Մահմէտ առաքեաց աղաչանօք առ Հիւսէն, զի միայն թողցէ զնա կենդանի և ոչ պիտի նմա թագաւորութիւն.

(1) Նա է որ 'ի միւս Թարգմանութեան կոչի Հիւսէինս որդւէս և ասա փոքր մի յետոյ կոչէ Հիւսէն։

և խղճացեալ ետ նմա կեանս և զթագաւո-
րութիւնն։ Եւ գնաց Մահմէտ 'ի Բաղտատ,
և Մամունդն առաքեաց զՀորթոմ զօրապե-
տըն իւր, որ երթեալ պաշարեաց զԲաղտատ.
և պատառեցաւ քար 'ի քաղաքէն, և քակեցին
զեկեղեցիսն և ձգէին 'ի դուրս։ Հատաւ և
այն և մտին 'ի քաղաքն, և գտին զՄահմէտ
թագուցեալ 'ի տան միում, կալան և սպանին
զնա։ Եւ եկն Տահիրն (Դահիր) միւս զօրապե-
տըն Մամունդին չորս հազարաւ 'ի Կալինիկոս,
և սկսաւ սպառել զապստամբսն։

Յայսմ ժամանակի եղեւ շարժ ահագին,
և լերինքն Կողոտու որ կան աստի և անտի,
հալեցան առ միմեանս, և տեսին մարդիկ. և
փլաւ լեառն մի և անկաւ յԵփրատ, և ար-
գելեաց զնա օր մի, որ գնայր գետ 'ի վեր.
և բազում լերինք խլեցան, և յոլով աղբիւրք
բացան ջրոյ և կպրոյ և նաւթոյ, և բազումք
խցան յաղբիւրականց։

Եւ Կուրիշացիք այլազգ մի են Տաճկաց որք
դրին իւրեանց թագաւոր 'ի Պաղտատ զԻբ-
րէհիմն (1). և Տահրն (Դահիր) յորժամ լը-
ւաւ զայս՝ իշխանացաւ 'ի Խառան և 'ի Կա-
լանիկոս, և հրաման ետ՝ թէ իցեն կռա-
պաշտք՝ յայսմ ժամանակի. յայտնապէս զո-
հեսցեն և անհոգ լիցին. և գտան բազումք։

(1) Իբրահիմ որդին էլ–Մէհտիի՝ որ էր հօրեղբայր էլ–Մամունայ։

Ուր վ՛երդա կոչեաց Տահիրն յԱւուհա, որ նեղէր զքրիստոնէութիւն ասելով. «Երեք գը-նայցէք առ ձեր քրիստոնեայ թագաւորն, զի հանգիցուք մեք. փոխանակ զի մինչ 'ի յայս ժամանակս անապատաբնակք և բացօթեայք էաք, և այժմ առաք զերկիրս թրով, և մեր է այսուհետև»։ Ուր տառմէքին քրիստոնեայք՝ զի ոչ գոյր անդի ապաստանի։

Իսկ զկնի Նիկեփորայ թագաւորեցուցին զԼեւոն. և Միխայէլ զօրապետն Հռոմոց սպան զԼեւոն և ինքն թագաւորեաց[1]։ Իսկ յայսմ ժամանակի ապստամբեաց Նասրն[2] 'ի Աբուձ և առաքեաց առ Միխայէլն տալ նը-մա ձեռն, և առաքեաց Միխայէլ դեսպանս առ Նասրն, և թիւրեցին զՆասրն ազգն իւր, և սպան զդեսպանսն։

Իսկ Մամունն ունէր առ ինքն իշխան մի Հռոմայեցի Թովմաս անուն, որ եկեալ էր առ Ահարոն հայրն իւր և ասացեալ թէ՝ «Ես Կոստանդիանոս թագաւորին որդի եմ». և ունէին զնա պատուով, և Մամունն ետ զօրս նմա գնալ 'ի Կոստանդինուպօլիս կալ թա-

(1) Զկնի Նիկեփորայ եղ յաթոռն Ստաւրակի ամիսս վեց. որում յաջորդեաց Միքայէլ Ա. Ռանգաւէ կոչեցեալ. որ էր փեսայացեալ Նիկեփորայ, ամ մի և ամիսս ինն։ Զսա փոխանակեաց Լեւոն Ե Արմենացի՝ ամս եւթն. և ապա Միքայէլ Բ Թլուատն կոչեցեալ, որդի Հրէի, յամի 820։

(2) Նասր էր մի 'ի գլխաւոր կուսակցաց Մահադիի կամ Բաբանայ, զորմէ վկնի։

զաւորել. կամ առնել զնոսա անհանգիստս։ Եւ գնաց Թումաս և պաշարեաց զԿոստան-դինուպօլիս վեց ամիս(1)։ Եւ Միխայլն հա-նեալ զՏաճիկ ծառայսն խոստացաւ ազա-տութիւն նոցա՝ եթէ սրտի մտօք կռուե-ցին ընդդէմ Տաճկաց. և կռուեցան և փա-խուցին զԹումաս, և հասեալ կալան զնա և կտրեցին զոտսն և զձեռսն, և շրջեցուցին ընդ քաղաքն. բայց զծառայսն ոչ ազատեաց Միխայլն։

Յայսմ ժամանակի եկն Մամունն ի Բագ-տատ, և գնաց Տահիրն առ նա և առաքեաց զնա իշխան ի Խորասան, և Պրէհիմն փա-խեաւ և անյայտ եղև։ Եւ յայսմ ամի ծովն Անդրիանոս ընկէց յերկիրն Կիլիկիոյ ձուկն մի, որ քառասուն գիրկ երկայն էր. և նոյնչափ լայն և հաստ, ոչ էր իբրև ձուկն՝ այլ որպէս բլուր մի սոսկալի տեսլեամբ։ Եւ ժողովե-ցաւ երկիրն և կորատեցին և ապխտեցին և կերան և ձէթ բազում հանին և վաճառե-ցին յԱնտաք, և այրէին և ուտէին զնա բա-զում ժամանակս։

Ի Թուին Յունաց ՌՃԽ (1140) և Հայոցն ՄԿԷ (267)(2), մեռաւ Միխայէլ Թագաւորն

(1) Սամուէլ յիշէ զգալ սուտ Թագաւորին Թումասու ի Կարնոյ քաղաք ի Թուին Հայոց ՄԾԳ (253)։

(2) Միւս Թագաւորութիւնն գնէ ՄԾԶ (256) և եր-կոքին են սխալ փոխանակ գնելոյ ՄՀԷ, այն է ի Թուին Քրիստոսի 828 կամ 829, յորում ամի մեռաւ Միխայէլ Բ.

Յունաց , եւ Թագաւորեաց Թէոփիլոս ։ Այս. եկին Բուլղարք 'ի հնազանդութիւն նմա եւ Բուրտանք եւ մասն ինչ յԱրաբացւոցն , որք են լեզուք առանձինն Բուրտանքն (1) ։ Այս 'ի հին ժամանակացն կայր 'ի մէջ Բուրտանացն քան ինչ դիւթական , եթէ յայտնելոց է այր մի Մահադի անուն , եւ տիրէ ամենայն երկրի . եւ որ հաւատայ 'ի նա եւ մեռանի , յետ քառասուն աւուր յառնէ , եւ ժամանակ ինչ կեցեալ՝ փոխի յանմահական աշխարհն ։ Այս ոմանք ասէին՝ թէ Աստուած է , եւ այլք՝ թէ Թագաւոր է , եւ սպասէին նմա ։ Այս յայսմ ժամանակի երեւեցաւ ոմն Մահադի անուն , եւ կարծեցին թէ նա է . եւ ինքն հաւատաց թէ ինքն է , եւ սկսան ժողովիլ առ նա , եւ թագ եդ եւ ձգէր քող երեսացն . եւ ել համբաւ զնմանէ , եւ զարհուրեցաւ Մամուն 'ի նմանէ ։ Այս գնաց Մահադի եւ արար զբնակութիւն իւր 'ի լերինս Արարադայ յաշխարհն Հայոց եւ երթայր յամենայն կողմանս եւ զամենայն ազգ միապէս կոտորէր . եւ եկն 'ի Ճզկրոյ սահմանն , եւ հարկանէր եւ աւերէր առհասարակ ։ Այս լուեալ Հասան զօրապետն Մամունայ , եւ պնդեալ զինքն խաղաց գնաց 'ի վերայ նորա եւ սկսաւ կոտորել ։ Այս փախեան 'ի նմանէ բազմութիւն ամբոխին ։

(1) Թուի թէ ասիցէ զՄարաց , որ են Քուրդք ։

Եւ յինքն Մանազդի ընկեցեալ զԹագն և ըղ-
ձողն՝ փախչէր, և անկաւ յերկիրն Հայկա-
զնոյն Մահակայ, և Տաճիկքն առին զգանձա-
կըն նորա և դարձան. և Մահակ իշխանն
Հայաստանին ըմբռնեաց զՄանազդի և կորեաց
զգլուխ նորա. և չոգաւ Մահակ և կոտո-
րեաց զբազումս 'ի Տաճկաց, և Բուրտանքն
պատեալ էին զբերդն Մահակայ, և նա դար-
ձեալ 'ի կոտորածէն՝ եգիտ պաշարեալ ըզ-
տուն իւր և կոտորեաց զնոսա, և սակաւք 'ի
նոցանէ զերծեալք եկին առ Թէոփիլոս այ-
սու պատճառաւ: Եւ այն Տաճիկքն որ ընդ
Բուրտանսն գնացին, և նոքա հաւատացեալ
էին 'ի Մանազդի, որ երբեմն ասէր՝ թէ ես
եմ Քրիստոսն, և երբեմն՝ թէ ես եմ Հո-
գին սուրբ. և այնպէս հայէին 'ի նա՝ որպէս
լսէին 'ի նմանէ (1): Իսկ յորժամ ետես Թէո-
փիլոս զփախուցեալսն որ գնացին առ նա,
ուրախ եղեւ. և ել նոքօք յիշխանութիւնն
Տաճկաց, և գնաց 'ի Զուպատրա և առ ըզ-
նա և քակեաց, և զբնակիչսն տարաւ գերի:

(1) Վարդան յիշատակէ զՄանազդիս զայս և կոչէ զնա Բաբէ կամ Բաբան, զորմէ ասէ եթէ 'ի սուր սուսերի ըս-պանանելով զխամաճեալսն, եկն մինչեւ 'ի Գեղարքունիս: Սահլ (Սահակ՞) որդի Սմբատայ, ըմբռնէ զնա և ընդունի փոխարէն պարգեւս յոյժ յԱֆշնէ, որ էր յայնժամ ոստիկան կարգեալ 'ի Հայս. և զոտս և զձեռս Բաբանայ հատեալ՝ կախէ զնա զփայտէ: (Յեր. 107—109) —Միքայէլ Չամ-չեան. (Հտ. Բ. յեր. 441):

Իսկ 'ի գալ միւսոյ ամին դարձեալ շինեցին Տաճիկքն զՕսպատրա։

Իսկ պատրիկն Մանիլ(1) ապստամբեալ 'ի Թէոփիլէ, եկն առ Մամուն և ստիպէր զնա մտանել յերկիրն Հոռոմայեցւոց. և յորժամ եկն 'ի Խասան՝ արգել 'ի քակելոյ զեկեղեցին։ Իսկ եկեալ Մամունն 'ի յՈւռհա և հարցեալ զնուաս կաթողիկէ եկեղեցւոյն, և ասացաւ թէ՝ հարկատու է Տաճկաց, և ել հրաման 'ի նմանէ արգելման հարկի եկեղեցւոյ։ Իսկ 'ի ժամանակս ամարան գնաց Մամունն 'ի Կապպադովկիա, և առ անտի բերդս չորս, և դարձաւ ձմերել 'ի Դամասկոս։ Իսկ 'ի գալ միւսոյ ամին՝ յԱպրիլ ամսեան եկն դարձեալ 'ի Հոռոմայեցիսն, և իջաւ 'ի Լուլայ բերդի(2), և ոչ կարաց առնուլ զնա և դարձաւ 'ի Քեսուն. և ել ընդ առաջ նորա Դիոնէսիոս պատրիարքն, և արար նմա մեծ պատիւ, և ետ նմա գիր ազատութեան եկեղեցւոյ։ Իսկ մինչդեռ խօսէր ընդ պատրիարքին, բերին աւետիս՝ թէ առին զԼուլան զորքն զոր թողեալ էր 'ի վե-

(1) Մանիլ կամ Մանուէլ էր յազգէ Մամիկոնեանց ըստ Վարդանայ (յեր. 107), որ ընդ քաջութեան ընտրեալ ունէր և զոգի բարեպաշտութեան։ Սա ինքն պաշտպան եկաց ընդդէմ պատկերամարտից. և հաստատեաց ժողովով կրկին զպատկերապաշտութիւն յամի 842։

(2) Այն է Լուլվայ բերդ 'ի Կիլիկիա, ընդ հարաւակողմ Խիանից։

լայ բերդին, և յաւել 'ի սէր պատրիարքին։

Ապա յայնժամ Սանիլ պատրիկն Թողեալ զՍամուէլն գնաց առ Թէոփիլոս. և առաքեաց Թէոփիլոս խնդրել սէր 'ի Սամուէլայ, և ասէ Սամուէլն. «Թէ տայք ինձ հարկս և անուանէք զիս Թագաւոր 'ի վերայ ձեր, առարից ընդ ձեզ սէր»։ Ապա Թէոփիլոս այլ ոչ ետ նմա պատասխանի։ Ապա գնաց Սամուէլն 'ի Կիլիկիա. և եկն ոմն Հռոմայեցի առ նա և ասաց զինքն որդի Թագաւորի. և Սամուէլն հաւատաց և արար նմա Թագ յերեք հազար դահեկանէ, և ասաց ընդ Յոյն պատրիարքն Անտիոքու՝ օրհնել զնա Թագաւոր ըստ օրինի քրիստոնէից. և արար այնպէս։ Ապա լուեալ 'ի Կոստանդնուպօլիս նզովեցին զՅոյն։ Իսկ խաբեբայն երկու ամ կեցեալ 'ի մէջ Տաճկաց և ոչ արար ոք նմա հօգ, և նա ուրացաւ զՔրիստոս և տաճկացաւ։

Ապա Սամուէլն գնաց յերկիրն Հռոմայեցւոց և սիրով խաղէութեան զամենայն աշխարհն հնազանդեաց մինչ 'ի Տայանա (Տիանա) քաղաք զոր քակեալ էին Տաճիկք, և սկսաւ շինել 'ի հարկաց երկրին զոր պահանջէր խաղաղութեամբ, մինչ ամենայն լեզուն նզովէր զնա. և եհաս յականջս Տեառն զօրութեանց, և սպան զնա Աստուած և մեռաւ։ Ապա Թագաւորեաց Սքուսահակ եղբայր նորա, որ և այրեաց պշինուած քաղա-

Նբուսահյն։ Եւ յորժամ լուաւ զգալուստն նորա Թագաւորն Տաճկաց, արար ուրախութիւն մեծ, և առաքեաց և արար պատրաստութիւն ճանապարհին ծախք մեծամեծք՝ մարդոյ և գրաստուց. և եհան հրաման ելանել ընդ առաջ նորա Տաճկաց և քրիստոնէից եկեղեցականաց և աշխարհականաց. և յորդեալ ընթանայր աշխարհն ամենայն ընդ որ գայր նա՝ առաջի նորա, զի տեսանէին նոր իրք. մանուկ քսանամեայ վայելուչ հասակաւ նստեալ յուղտու, որ զարդարած էր նոր և անգին Թամբօք և կուբայ (1) ոսկեղէն ականակապ և մարգարտաշար 'ի վերայ նորա գմբեթապարդ, և 'ի վերայ գմբեթին խաչ ոսկեղէն։ Եւ ունէր հանդերձ անասելի բանիւ, և թագ 'ի գլուխն անգին, և խաչ ոսկի 'ի վերայ խնձորոյ 'ի մի ձեռնն, և գաւազան ոսկի 'ի միւս ձեռնն, և չորք եպիսկոպոսք ընդ նմա և բազմութիւն քահանայից, և չորս քահանայս աստի և անտի բարձեալ խաչս ոսկիս. և զօրքն զարդարունք պէսպէս հանդերձիւք, և հիանային տեսողքն։ Եւ Թագաւորն Տաճկաց ել ընդ առաջ նորա վառեալ բազում զօրօք, և տարաւ զնա 'ի Բաղտատ, և նստան 'ի միում բարձի։ Եւ կոչեցաւ Դիոնէսիոս պատրիարքն և արար պատարագ և հաղոր-

(1) Կուբայ է գահն կամ հովանոցն կառուցեալ 'ի վերայ ուսոյ ուղտու կամ փղի.

դեցաւ թագաւորն Գէորգի . և զարմացաւ պատրիարքն ընդ իմաստութիւն պատանւոյն և ընդ հանճարեղ դաւանութիւն նորա ուղղափառութեամբ , և օրհնեաց զնա ։ Եւ թագաւորն Տաճկաց ետ թագաւորին քրիստոնէից պարգևս անկշիռ և անթիւ , զի գիտէր թէ այնպէս յառաջ քան զնա ոչ ոք փառաւորեցաւ 'ի թագաւորացն որպէս ինքն՝ զաւստանեամբ թագաւորին Նուբեաց ։ Եւ հաստատեցին զդաշինսն և զքաղաքսն որ կոչի Նբաւան և Գուաւղան՝ արտաքին կիսաքաժինս , որ կան 'ի վերայ Նեղոսի 'ի մէջ Տաճկաց և Նուբեացն ։ Եւ գնաց թագաւորն Գէորգի մեծապատիւ փառօք . բայց երկու եպիսկոպոսք և այլ բազումք մեռան 'ի նեղանէ , զի չէին սովոր փոփոխական օդոյ ամառան և ձմերան ։

Եւ յայնժամ երկու զօրագլուխքն Տաճկաց Նասրն և Պապաքն հաճեալ ընդ կրօնս քրիստոնէից զոր տեսին 'ի Նուբեացն , բազում զօրօք գնացին առ Թէոփիլոս թագաւորն Յունաց և եղեն քրիստոնեայք ։ Եւ Թէոփիլոս հպարտացեալ նոքօք և առեալ զօր եկն 'ի Զուպատրա և քակեաց զնա , և կոտորեաց հաւասարապէս զՏաճիկսն և զքրիստոնեայսն . և ապա գնաց 'ի Մելտենի և գերեաց . և եկաւ յԱշմուշա և 'ի Հանձիթ և գերեաց զբազումս և գնաց ։ Եւ լուեալ

զայս Խուրասանհայն՝ էջ յերկիրն Հոռոմոց֊
ւոց երկու բանակօք որ կային ընդ նմա, ե֊
րեսուն հազար Մուղրի (1) և երեսուն հա֊
զար վաճառական, և յիսուն հազար ուղտ
և քսան հազար ջորի բարձեալ ոսկիս. և
գնացեալ եառ զԱնկուրիա։ Եւ եւ յԱմուրին
քաղաք մեծ և բազմամարդ, ամուր և վայե֊
լուչ, որ ոչ գոյր նման նմա 'ի վերայ երկրի, և
երկոտասան օր պաշարեաց զնա սաստիկ պա֊
տերազմաւ, և առ զնա մատնութեամբ իշխա֊
նի միում Բոռձան անուն. և կային 'ի նմա
հազար վանք կուսանաց, զորս ետ կանայս
ծառայից իւրոց. և սպանին ութևտասն հա֊
զար անձինս, և այրեցին զքաղաքն և զեկե֊
ղեցին. և անճառ է խորհուրդք դատաստա֊
նին Աստուծոյ և ոչ ոք է հասու նմա (2)։

Եւ կայր որդի մի Խուրասանհայ Դուլութ
անուն։ Նա խնդրեաց 'ի հօրէն բառնալ ըն֊
դ քրիստոնէից համարձակութիւնն, ոչ բառ֊
նալ մեռեալ վերամբարձ, և ոչ հարկանել

(1) Մուղրէք են Մաւրիտանացի Արաբք. Մաղրըպցիք։

(2) Ղեւոնդ յիշէ զպաշարումն քաղաքիս լեալ 'ի ձեռն եղ֊բօրորդւոյ նորին՝ Արաբ զօրավարի. որ անուանեալ, ասէ, ամիսս երիս, և ոչ ինչ կարացեալ վնասել քաղաքին 'ի պատճառս Սագարիս (Զաքարիա) գետոյ, որ շուրջ զնովաւ ոլորեալ անկարելի պահէր զնա, թողեալ զպաշարումն և 'ի բաց գը֊նացին։ Յեր. 190—191։ Ա.Ժ. ամենայն պատմագիրք Յու֊նաց և Ասորւոց ասեն եթէ մատնեցաւ քաղաքն 'ի ձեռն ուրումն մարդոյ, զոր կոչեն Պոյիտիցէ, և զոյ պատմագիրս Ճորճ կամ Ճորճան կոչէ։

ժամանար, և ոչ երեւել խաչ արտաքոյ եկե-
ղեցւոյ, և ոչ պաշտել յայտնապէս զպաշտօն
խորհրդոյ եկեղեցւոյ, և ոչ մտանել գինի 'ի
քաղաք և ջնջել զխոզն յերկրէ. և այսպէս
առեւայր զքրիստոնեայս Դաւութն:

Յայսմ ժամանակի յայտնեցաւ Աբու-
տահլայ թէ Աբաս եղբօրորդին իւր կամի
սպանանել զնա, և բազում իշխանք ուխ-
տեալ են առնուլ օգնական զՀռոմայեցիս
և բառնալ զթագաւորութիւնն Տաճկաց, և
լինել ընդ Հոռոմօք. և եդ զնոսա 'ի կապա-
նըս և մեռան 'ի սովոյն. և գրեաց ընդ ա-
մենայն Տաճկունս թէ Աբաս կամէր եղծա-
նել զիշխանութիւնն Տաճկաց, և վասն այնր
պատճառի ատեն զԱբաս ամենայն Տաճկունք:

Յայսմ ամի երեւեցաւ 'ի կողմանս Հիւ-
սիսոյ կարմիր ամպ իբրեւ զհուր, երեք գի-
շեր, և ապա եկն անձրեւ անլուր և անտես,
որ բերէր քարինս և կեղեւեաց զծառս, և
մերկացոյց հեղեղն զդաշտս երկրի 'ի հողոյ,
և եղաւ հեղեղն 'ի վերայ Խառանայ և խեղ-
դեաց անթիւ բազմութիւնս մարդոյ և ա-
նասնոց, և տապալեաց գիւղս և գաւառս
բազումս, և տարաւ եկից զնոսա յԵփրատ:

Յետ այսորիկ առաքեաց Թէոփիլոս Թա-
գաւորն նուէրս Աբուտահլայ և խնդրեաց
'ի նմանէ փոխել զգերիսն, տալ զՀռոմայե-
ցիսն և առնուլ զՏաճիկսն: Նա առաքեաց նմա

(Աբուսահլ) կրկին պատարագս՝ յիսուն բեռն ուղտու, և ասաց. «Չէ օրէն Արաբկաց փոխել զմարդ Արաբ ընդ Յունի, զի պատուական են Արաբիկք. բայց թէ տաս զմերն, առնեմ քեզ դարձուածս բազումս»։ Եւ արձակեաց (Թէոփիլոս) զբազում Տաճիկս, և եղեւ խաղաղութիւն 'ի մէջ նոցա։

Բայց երեւեցաւ զայսու ժամանակաւ 'ի Պաղեստին այր մի Թումամ անուն, և ասէր զանձնէ պատգամաւոր Աստուծոյ և նախանձախնդիր պատգամաբերին առաջնոյ. և ասէր թէ՝ «Չէ արժան 'ի քրիստոնէից հարկ առնուլ, բայց միայն չորս դրամ.» և խնդային քրիստոնեայք, և ժողովեցան երեսուն հազար այր մերկ և բոկ և աղքատք. և ել նոքօք յԵրուսաղէմ և քակեաց զսուրբ Յարութիւնն։ Եւ եկն առ նա Գ. ամիր (1) զօրագլուխ 'ի Դամասկէ և սպան զնա։ Եւ յայն ժամն մեռաւ Աբուսահլն և թագաւորեաց Ահարոն որդի նորա (2)։

Եւ 'ի նոյն ամի մեռաւ Թէոփիլոս, և թագաւորեաց Միխայէլ որդի նորա երեք ամաց, և Թէոդորա մայր նորա կարգաւորէր զթագաւորութիւնն։

Իսկ Ահարոն թագաւորն (էր) այր կերող և

(1) Յօրինակին Զամ։

(2) Ահարոն Բ. Աբուճաֆար Հարուն էլ—Վաթէք կամ Վաթէք կոչեցեալ. թագաւորեաց յամս 842—847։

արբեցող, և ինչ ոչ իմանայր 'ի յանցից և 'ի պատահմանց աշխարհին, թողեալ զթագաւորութիւնն 'ի ձեռն արանց ոմանց, (թագաւորեալ) զհինգ ամ և մեռաւ։

Եւ Թէոդորոս վարեաց զթագաւորութիւնն չորեքտասան ամ ընդ որդւոյն և մեռաւ և հաստատեցաւ Միխայէլն։ Եւ 'ի ժամանակս սորա վեց թագաւոր փոխեցաւ Տաճկաց. Ահարոն, Զափար, Մահմադ. Ահմադ և միւս Ահմադ, Ապու—Աբդլա՝ որ յարբեցութեան իւրում սպանանէր զբազում ատամնց սպանծառի. զկնի նորա Մուհդի (1) որ եղ 'ի Խորասան և եկն 'ի Բաղդատ։

Իսկ Միխայէլն զքսանևհինգ ամ թագաւորեալ մեռաւ, և զի ոչ գոյր սմա որդի. թագաւորեաց ոմն Վասիլ անուն երկուամ (2). և զհետ սորա թագաւորեաց Լեւոն (Զ.) որդի իւր ամս քսանևհինգ և ամիսս ութ։ Եւ մեռաւ Մհուգ (Ալ—Մոհգատի) յաւուրս սորա, և թագաւորեաց Ահմատ ամս քսան երեք։

(1) Այսէ Ալ—Մոհդատի Մահմէտ, որ թագաւորեաց յամէ 869—870։ Զսա յաջորդեաց Ալ—Մոթամէտ Ահմէտ յամէ 870—892։

(2) Վասիլ էր Արշակունի ազգէ. և էր սենեկապետ Միխայէլի կայսեր. յամի 866 արար զնա իւր թագակից. այլ զկնի միոյ ամի կացոյց փոխանակ նորա զոմն յանձնչանց Վասիլիկինոս անուն. վասն որոյ և Վասիլ զերկոսին եւս սպանեալ՝ ինքն թագաւորեաց ամս ութ և տասն, և ոչ ըստ ասելոյ Միխայէլի՝ ամս երկու։

Իսկ Թէոփանիա մայրն Լեւոնի զկնի մե-
տասան ամի Թագաւորութեանն կամեցաւ
սպանանել զորդին, և որդին զմայրն. և յան-
կարծ մեռաւ մայրն վկայեալ բարի գործովք։
Եւ յետ ամի միոյ մեռաւ կինն Լեւոնի, և
նա կոխեաց զկանոնս Սրբոցն և էառ այլ
կին, և եղեւ ատելի ամենեցուն. և Թողեալ
զկինն առանց պատճառի, և առ մի կին այլ.
և էառ այլ երրորդ կին, զի ոչ գոյր յան-
դիմանիչ, և առ չորրորդ կին կենդանի. և ըս-
կըսպ. կանոնել՝ Թէ պարտ է առնուլ չորս
կին ամենայն մարդոյ. և յետոյ ինքն աղէցա-
ւութեամբ մեռաւ։ Եւ յայն ժամն յայտնե-
ցաւ ՚ի պատրիարքն Կոստանդնուպօլսի կա-
խարդութիւն, և հանին զնա և դրին միւս
այլ, և գտաւ նա կախարդ և կռապաշտ, զի
եդեալ էր ՚ներքոյ վարագուրին կուռք եւ
պաշտէր զնա ՚ի ժամ խորհրդոյն. և յայտ-
նեցաւ չարիքն և վասն այսր պատճառի բար-
ձաւ վարագոյրն յեկեղեցեաց ՚նոցա ժամա-
նակս յոլով։ Եւ եդին պատրիարք մի այլ,
և նա պաշտէր կուռս և ձգեցին զնա, որ ա-
սէր Թէ՝ «Ի ձեր հայրապետացն եմ ուսեալ
զայս, Թէ ոչ՝ մինչ ՚ի յայս ոչ գիտէի զայս։»
Եւ այս եղեւ նոցա՝ զի ոչ ունէին զկատա-
րեալ սահման հաւատոյ, Թող եւ նոցա Աս-
տուած գործել զանարժանսն։

Զկնի այսորիկ Թագաւորեաց Աղէքսան-

գրոց որդի Յեսուի ամ մի (1). և էր սա հեշտեւող կախարդաց. և 'ի ժամանակս սորա եղեւ շարժ 'ի Թրակիա, և պատառէր երկիր և կլանէր բազում եկեղեցիս և շինուածս. և մեռաւ Աղեքսանդրոս հարուածօք, և Թագաւորեաց կիսեղբայր նորա Կոստանդին (Է) ամս յիսուն և ութն. և զի տղայ էր, եդին նմա դաստիարակս և օգնականս մինչեւ հաստատեցաւ:

Ի սորա ժամանակս փոխեցաւ Թագաւորութիւնն Տաճկաց (Արաբաց) 'ի ցեղն Համտանի 'ի ցեղէն Ալեայ (2), և Թագաւորեաց Աբլաբաս (Ապուլ-Աբբաս) ամս քսան: Նու-յայամ ամիր էլ գլխաւորն Բուլղարաց և զօրացաւ 'ի վերայ Յունաց, և արկ զնոսա 'ի Կոստանդինուպօլիս և նեղեաց յոյժ, և ոչ հանդարտեաց պատերազմն նորա զամենայն ժամանակս Կոստանդեայ:

Յերեքտասան ամին Կոստանդեայ Թագաւորեաց Արաբկաց Մահմէտ ամս վեց: Նա 'ի քսան և ինն ամին Կոստանդեայ Թագաւորեաց Զափար ամս քսան և չորս: Ի յիսուն երեք ամին Կոստանդեայ Թագաւորեաց Աբունասր (Ապուլ-Մանսուր) 'ի վերայ Արաբացւոցն ամս երկու. և 'ի յիսուն և չորս ա-

(1) Ակէքս կամ Ալէքսանդր էր կրսեր եղբայր Լեւոնի, որում յաջորդեաց եղբօրորդի իւր Կոստանդին Է. ամս 47:

(2) Յօրինակին՝ և 'ի ձեռն Ալեայ.

մին Կոստանդեայ թագաւորեաց Աբլաբաս (Ապուլ—Աբբաս) ամս հինգ: Եւ 'ի յիսուն և հինգ ամին հիւանդացաւ Կոստանդին և մեռաւ, և թագաւորեաց փեսայ նորա Ռոմանոս(1). Եւ յայսմ ամի եկն Միմոն գլխաւորն Բուլղարաց և գերեաց զԹրակիա, և չոգաւ նստաւ 'ի վերայ Ադրիանուպօլսի և նեղեաց զնա յոյժ և առ զնա և քակեաց: Եւ առաքեաց Ռոմանոս առ Միմոն և խնդրեաց սէր, և ած 'ի հաւան և տեսին զմիմեանս 'ի վերայ ծովուն և եղեւ խաղաղութիւն նոցա յարեւմտից կողմանէ. և դարձան 'ի կողմն արեւելից:

Եւ վասն զի Կապադովկիա Հայոց և Միջագետք Ասորւոց և Կիլիկիա ընդ ձեռամբ Տաճկաց էին 'ի Հերակլեայ (հետէ). բայց այժմ ակարացան վասն արբեցութեան և չնութեան իւրեանց: Եւ եղ Կիրակոս զօրավարն Ռոմանոս և եկն 'ի Մելտենի փոքր Հայոց, և քաղաքն խնդրեաց ներել նոցա զքառասուն օր, զի առաքեսցեն առ Թագաւորն իւրեանց եթէ զինչ հրամայեսցէ. և լուաւ նոցա Կիւրակոս: Եւ հանին զես-պան որ գնայր, և կալան և ածին զդեսպանն

(1) Այս Ռոմանոս Ա. էր աներ կոստանդնի կայսեր Պերփիւրոժենեայ. և որդի Վաշտակայ հայկազնոյ, որ 'ի կենդանութեան փեսայի իւրոյ Թագաւորեաց ամս 26. Միքայէլ Չամչեան. Հտ. Բ. յեր. 816.

առ Կիւրակօս. և նա վասն երկեղի սպանման երդուաւ նոցա ապստամբ տալ նոցա զքաղաքն. և յանձնեաց առ նոսա. և ապա մտեալ 'ի քաղաքն եառ նոցա աւետիս թէ՝ «Այսօր հասանեն զօրքն մեր, և 'ի ժամ երեկոյին բացէք զդուռն որ մտանեն 'ի քաղաքս:» Եւ հաւատացին նմա: Եւ կազմեցան Հռոմայեցիքն լիբրեւ զզօրս Տաճկացն, և եկին 'ի ժամ երեկոյին և մտին 'ի քաղաքն. և լցաւ քաղաքն զօրօք, և առին զնա. բայց ոչ սպանին զՏաճիկսն զի երդուեալ էին, և հանին զնոսա և գնացին (1). Եւ զԿարնոյ քաղաք առին և զԲետուն և զամենայն երկիրն. և գնացեալ 'ի Կիլիկիա առին զնա և տիրեցին նմա. Եւ ելեալ գնացին յԱնտաք և 'ի ծովեզերեայս և յԵրուսաղէմ, և հաւանեցան փութանակի զի տկարացեալ էր Տաճիկն:

Եւ յայսմիկ մեռաւ Ռոմանոս (Ա) և Թագաւորեաց Կոստանդիանոս փեսայ նորա որ էր այր վարժ գրոց և բարեգործ: Եւ 'ի չորրորդ ամին նորա Թագաւորեաց Արուսահլ 'ի վերայ Արաբկաց. և առաքեաց Կոստանդիանոս զորդի իւր զԱսադին՝ որ եկն և էառ զԽամուսա: Եւ եկն հասման գուժին՝ թէ մեռաւ Կոստանդիանոս (Ը) և Թագաւորեաց Ռոմանոս (Բ) որդի իւր: Եւ 'ի նոյն ամի մե-

(1) «Յաւուրս Աբասայ և Բագրատունեաց աւուր Մեսրովբ 'ի Տաճկաց յ329 Թուին:» Վարդան. եր. 120:

ռաւ Ըբուսահըն՝ Թագաւորին Տաճկաց, և Թագաւորեաց Ըպու Խանան ամս վեց։

Իսկ Ռոմանոս Թագաւորեալ՝ արար պատիւ զօրացն և ետ պարգեւս առատաձեռն, և առաքեաց զօր և առին զՀալպ և նեղէին զՏաճիկսն։ Եւ մեռաւ Ռոմանոս (Բ) և զօրքն Թագաւորեցուցին զՆիկիփորոս ՚ի վերայ իւրեանց. այր առնեցող ուղղափառաց՝ ՚ի բազմաց պատերազմ։ Սա ելեալ ՚ի Մելտենի ետես աւերակ զքաղաքն և զաշխարհն, և առեալ խրատ ՚ի հաւատարմացն իւր Թէ՝ «Առաքեա առ Աթանաս (1) պատրիարքն Ասորւոց որ բերէ զազգն և շինէ զաշխարհս, որ Թէ դարձեալ զօրանան Տաճիկք, լաւ է մեզ զի ՚նոքա կորիցեն և անկցին ՚ի ձեռն Տաճկաց»։ Եւ առաքեցաւ (առ) տէր Յովհաննէս յԱնտաք և երդուաւ նմա, որ Թէ լնու զաշխարհն ուղղափառաց նա, կամ՝ դարձուցանէ զամենայն երկիրն յուղղափառութիւն, և կամ ոչ՝ երկաբնակացն տացէ արհամարհել զնոսա։ Եւ հաւատաց նմա Պատրիարգն, և գնաց ժողովեաց յամենայն տեղեաց ուղղափառս խոստմամբ Թագաւորին, և շինեաց զՄելտենի և զերկիրն և վանորեայս բազումս, և արար զբնակութիւն իւր ՚ի Պերի-

(1) Աթանաս՝ սխալ համարի Թարգմանչին փոխանակ զմեծն Յովհաննէս, որ էր յաջորդ կաթողիկոս Ասորւոց․ զայսու փոքր մի գիտի ուղղէ զխօսքն։

տըն [1]։ Եւ յորժամ յաջողեցաւ իրքն, կո-
չեաց Թագաւորն զնա 'ի Կոստանդնուպօլիս
պատճառանօք խօսմանն. և գնաց Տէր Յով-
հաննէս բազում եպիսկոպոսօք 'ի Կոստան-
դինուպօլիս ։

Ի Թուին Ասորւոց ՌՄՁ (1280) և Հայոցն
ՆԷ (407) ժողովեալ էին անդ երկոքեանքն
բազում, և արարին քննութիւն բազում
վասն հաւատոյ երկու ամիս. և այնչափ սը-
տեցան Քաղկեդոնիկքն, որ չմնաց կարծիք
ճշմարտութեան 'ի նոսա յամենայն բողոքացն ։
Եւ ապա դարձեալ խաբեցաւ Թագաւորն
յոմանց և սկսաւ ողոքել և խոստանալ աթո-
ռըս և պատիւս եպիսկոպոսացն թէ հաւա-
նին և ընդունին զդաւանութիւն նոցա, և
սպառնայր՝ թէ ոչ հաւանեսցին ։ Իսկ նոքա
ոչ յողոքանացն պատրեցան. և ոչ 'ի սպառ-
նալեացն երկեան, այլ ասացին. « Մեք ոչ կա-
րեմք բաժանել զմիաւորեալ բանն Աստուած
յերկուս և բաժանիմք 'ի նմանէ կամ վասն
պատւոյ և կամ վասն երկեղի ։ » Եւ լուեալ
զայս Թագաւորն բարկացաւ 'ի վերայ նոցա
և եդ զնոսա կապանօք 'ի բանտի չորս ամիս ։

Եւ բարկութեամբ եհար Աստուած ըզ-
Թագաւորն և մեռաւ, և առ զԹագաւո-
րութիւնն Յովհաննէս այր պատերազմող

(1) Պերիան է անուն վանացն ուր ճգնեաց Պատրիարքն Ասորւոց ։

և անձնեալ. բայց ասեն թէ կինն Նիկիփո-
րայ Թէոփանէ զայրն իւր սպան, զի չէր ա-
մուսնացեալ ընդ նմա, և առ զՅովհաննէս,
որ յառաջագոյն բառնայր և դնէր զչմուշկ(1)
թագաւորին և շնայր ընդ թագուհին, և Թէ-
ոփանէ առ զնա այր և եդ նմա թագ, և կո-
չեցաւ փառն այսորիկ Զմշկիկ(2): Սա եղեալ
աջողակ՝ էառ պատուաս բազում 'ի Տաճկաց.
և սա եհան զպատրիարգն Ասորւոց և զե-
պիսկոպոսն իւր 'ի բանաէն և գնացին 'ի գա-
ւառս իւրեանց:

Եւ յայսմ ժամանակի եղեւ պատրիար-
գըն Անտիոքայ Քաղկեդոնիկ՝ Աղափի (Աղա-
փիոս) անուն, որ արար հալածանս ուղղա-
փառաց ձեռնտուութեամբ ոմանց իշխա-
նաց՝ զորոց որդիսն սան էր առեալ յաւագա-
նէն. որ և առեալ զԱւետարանն Ասորւոց և
զմեռոնն և զՀաղորդն երեք կրկին ջանաց
այրել հրով բորբոքելով, և ոչ այրեցաւ. 'ի
շնորհացն Աստուծոյ պահպանեալ. և ոչ զղ-
ջացաւ անօրէնն, այլ ասէր լըբութեամբ թէ՝
«Կախարդութեամբ դոցա ոչ այրին.» որ և

(1) Ցորինակիս եղեալ էր նախ՝ չմուշկ, որպէս ասնի և
մեծս թագաւորութիւնն, և յետոյ յաւելեալ էր 'ի մեծութիւն
[illegible]: Բայց թէ մին և թէ միւսն անյայտ է. մեկնու-
թիւնս զոր տայ Միխայէլ Չամչեան անուան որ էր մականուն
Յովհաննու կայսեր:

(2) Տես 'ի գիրս Մատթէոսի ուռհայեցւոյ. Ա. 7. յար.
6. տպեալ յԵրուսաղէմ.

չարագոյն գտաւ սա քան զՄաւրուգոզոնա-
սոր, որ 'ի տեառնենէն զերիս մանկունան ոչ
պարեցեալ՝ զզջացաւ և փառաւորեաց զԱս-
տուած։ Եւ սա յանդգնեալ 'ի տօնի Յայտ-
նութեան եհան յեկեղեցեացն և 'ի քաղաքէն
զՀայք և զԱսորիք՝ արամբք և կանամբք, և տր-
տաքոյ քաղաքին արարին զտօնն։ Եր և խնդրե-
ցին յԱստուծոյ արտասուօք և եդին ուխտ ոչ
մտանել 'ի քաղաքն մինչեւ տեսցեն առեալ
զվրէժ իւրեանց։ Եւ կատարեաց Աստուած
վաղվաղակի զհայցուածս նոցա, և եհար զսա-
մամբ և չարաչար ցաւօք զայրն ամբարիշտ
և մեռաւ, և դարձուցին զնոսա աղաչանօք
և պատուով 'ի քաղաքն՝ փառաւորելով զա-
նունն Աստուծոյ. և գործեցաւ այս 'ի Թուա-
կին Ասորւոց՝ հազար երկերիւր ութսուն և
հինգ, և Հայոցն՝ չորս հարիւր երկոտասան։

Իսկ Չմշկիկ թագաւորն էր 'ի Հանձի-
թայ գաւառէ և զայնր կողմամբ առնէր ըզ-
բնակութիւն իւր. սա ազատեաց զծառայսն
ամենայն, և էր առատաձեռն և ողորմած
սրտիւ, և սիրեցաւ յամենայնէ։ Սա շինեաց
մեծ եկեղեցի 'ի Կոստանդինուպօլիս. և ասեն
զնմանէ թէ Հայ էր ազգաւ։ Սա թագաւո-
րեաց ամս երեք (1) և մեռաւ. և եղեւ սուգ
մեծ առ հասարակ ընդ ամենայն աշխարհն

(1) Յովհաննէս Չմշկիկ թագաւորեաց ամս վեց և ամի-
սս ինչ։

Հռոմայեցւոց ։ Եւ Թագաւորեցին Վասի-լըն և Կոստանդին որդիքն Ռոմանոսի Թագաւորին. և կային սիրով առ միմեանս, քանզի Վասիլն կացոյց զեղբայրն 'ի Թագաւորութեանն, և ինքն կայր ընդդէմ Տաճկաց, որ և Թագաւորեաց ամս յիսուն և հինգ, և զամենայն աւուրս իւր յաղթութիւնս բազումս կատարեաց և հնազանդեաց զբազում աշխարհս, և կայր ընդդէմ Հայոց և արեւմտից և արար հնազանդ զՀայս և զՊուլղարս (1). և մեռաւ, և Կոստանդին եղբայր նորա եկաց 'ի տեղւոջն երկու ամ և կէս և մեռաւ ։

Եւ յաւուրս սորա Թագաւորեաց Տաճկաց Ալփասլ ամս քսան և ինն, և զկնի նորա Բուբաքր ամս տասնևինն, և յետ նորա Ապլաբաս (Ապուլ Աբբաս) ամս քառասուն երկու ։

Եւ զկնի Կոստանդիանոսի Թ Թագաւորեաց Յունաց Ռոմանոս (գ) եղբայր որդին Կոստանդեայ (2), և ելեալ 'ի պատերազմ 'ի վերայ Տաճկաց և յաղթեցաւ և եղեւ փախստական ։ Եւ սա արար հալածումն մեծ

(1) Զգործս պատերազմացն Վասլի տես 'ի գիրս պատմութեան Ստեփ. Ասողկայ. Գիրք Բ. Գլ. ԺԴ. և այլն ։

(2) Ռոմանոս Գ էր փեսայ Կոստանդնի Ը. զորոյ զդուստրն Զոյի առեալ էր ։ Մատթէոս Ուռհայեցի Ա. 41. յեր. 63 ։— Սմբատ. յեր. 50. տպ. Փարիզու ։

ընդ ամենայն երկիր իշխանութեան իւրոյ. և սա գոչեաց զտէր (Յովհաննէս 'ի Կոստանդինուպօլիս. և գնաց վեց եպիսկոպոսօք և բազմութեամբ քահանայից. և եգիտ ժողովեալ 'ի Կոստանդինուպօլիս երկերիւր եպիսկոպոս քաղկեդոնիկ, և արարին քննութիւն հաւատոյ: Եւ յոտն ունէին զՊատրիարքն և ինքեանք նստէին. և Պատրիարքն այր ծեր էր և աշխատէր յոտն, և երկու եպիսկոպոսք աստի և անտի անցեալ պնդէին ըղնա. և նա խօսէր գրոց վկայութեամբ և յանդիմանէր խստագոյնս. և խոստացան տալ նըմա զաթոռն Անտիոքու թէ խօսք մի ասէ՝ երկու բնութիւն յետ միաւորութեանն: Եւ պատասխանի ետ և ասէ. «Ես զաթոռն Պետրոսի ունիմ յերկրի և յերկինս, և մարմնաւոր աթոռոյ ոչ ցանկամ. և զայդ որ մի խօսք ասիցէք զիս ասել՝ երկու բնութիւն, Երրորդութեանն ուրացութիւնն այլ ինչ է՝ քան մին խօսք:» Եւ Մելտենոյ եպիսկոպոսն Թէոդորոս ած նմա ապտակ 'ի ծնօտն աջոյ. և նա մատոյց զմիւսն. և յարեաւ այն եպիսկոպոս (Ասորի) և եհար զԹէոդորոս, և կայր յոտն առ ընթեր Պատրիարքին. և ասէին նմա նստիլ, և նա ասէ. «Ես զՔրիստոս ապտակեալ տեսանեմ՝ և յոտն, և ես նստիմ:» Եւ դարձան արձակեցին զժողովն վասն տրտմութեանն, զի սկսան 'ի լալ թագաւորն և

իշխանքն ։ Եւ յետ այնորիկ սկսան դնել ա-
տեան, և ասեն. «Դուք քրիստոնէութիւն
կատարեալ ոչ ունիք. առէք մկրտութիւն և
ապա քահանայութիւն և գնացէք։» Եւ ա-
սէ Պատրիարքն. «Մկրտութիւնն Քրիստոսի
և քահանայութիւնն առ մեզ է, զոր ետուն
մեզ սուրբ Առաքեալքն և պահեցին Դիոս-
կորոս և Սեւերիոս, և դուք խակ ոչ ունիք.
բայց թէ միայն նզովք 'ի գլուխս ձեր։» Եւ
բարկացան և ետուն հրաման երթալ յա-
րեւմուտս յաքսորս. և տարան զնոսա քսան
և ութ օր, և դարձեալ զղջացան և դար-
ձուցին 'ի Կոստանդնուպօլիս և եդին զնո-
սա 'ի բանտի, որ լինէին յոլով բժշկութիւն,
և ել համբաւ սքանչելեացն, և ոչ մնաց իշ-
խան և ժողովրդական որ ոչ զարմացան, և
բազում կոյրք բացան և դիւահարք բժշ-
կեցան։ Եւ անդ 'ի բանտին կատարեաց զկե-
անս իւր երանելին Յովհաննէս պատրի-
արքն մարտիրոսական հանդիսիւ 'ի փառս
Աստուծոյ, և ամփոփեցաւ յաշակերտաց իւ-
րոց, և եդաւ ընդ սուրբս յիշատակ նորա և
ընդ մարտիրոսս մարմին նորա։

Եւ բարկութիւն Տեառն եղեւ 'ի վերայ
Ռոմանոսի և մեռաւ չարապէս. և թագա-
ւորեաց Միխայէլն (Դ) ամս ութ. և յայնժամ
Տաճկաց թագաւոր Աբլաբաս (Աբդալլահ)
էր։ Եւ սա ազգային Միխայէլ Պափլագոն

տնուն, ապստամբութիւն խորհեցաւ հինգ ամիս, և խաւարեցին զաչս նորա։ Եւ յաւուրս Միխայէլի Սուլիման տաճիկ եառ զՍուլ-հա 'ի Հռոմոց[1]*. և մեռաւ Միխայլն, և կալ-ան զԹագաւորութիւնն Ջօյի և Թէոտոն (Թէոդորոս) դստերքն Կոստանդիանոսի։*

Դ.

Պարտ է զի յայսմ միջոցի գրեմք սակաւուք սակս Թուրքաց ելիցն թէ յորմէ ազգէ են, եւ կամ ո՞ր է բնակութիւն նոցա, եւ կամ զիա՞րդ բնակեցան առ մեզ, գալով յերկիրս յայս։

Ասէ *սուրբն Մովսէս 'ի գիրս արարածոցն*[2]*, թէ «Թորգոմ ծնաւ զԳոմգ և զայլս ընդ նմա». որ յայտ է՝ զի յազգէ Յաբէթի է Թուրքդ, որ է Գոմգ և Մագոգ։ Եւ Թուրքք վասն Թորգոմայ ասին, որ յետ աշտարակին*

(1) Մատթէոս Ուռհայեցի (Ա. 43. յեր. 65—72). երկար բանիւք ճառէ զանցս Ուռհայոյ, և ասէ եթէ Սուլման (Սիւլէյման) բերդապահ քաղաքին ձանձրացեալ 'ի ներքին խռովութեանց և պատերազմաց, յանձնէ զքաղաքն 'ի ձեռս Մանիակայ որ էր իշխան կարգեալ 'ի կողմանէ կայսեր 'ի վերայ քաղաքաց Եփրատայ։ Եւ այս եղեւ առ կայսերութեամբ Ռոմանոսի Գ. և ոչ Միխայէլի։ — Սմբատ, յեր. 51։

(2) Ծննդոց. Ժ. 2, 3։

գնացին յարեւելս և դարձան 'ի կողմն հիւ-
սիսոյ, և առին բնակութիւն 'ի մէջ երկուց
լերանց մեծաց և երկայնից. և ձգեցան տա-
րածեցան յարեւելից հիւսիսոյ մինչեւ յա-
րեւմուտս հարաւոյ. և ունին երկու դրու-
նս, մին դուռն բանայ 'ի Պարս և մին դուռն
'ի Վիրս, զորս փակեաց Աղէքսանդր Մակե-
դոնացին։ Եւ են նոքա պարկեշտ 'ի ցանկու-
թիւն կանանց և հեզ գնացիւք և անագահք,
և պաշտեն մի Աստուած, և կարծեն թէ եր-
կինքն է այն մի Աստուածն. զի ասեն կօն թան-
գրի, և կօնն ըստ նոցա լեզուին կապոյտ կոչի,
որ է կապոյտ Աստուած, զոր կարծեն վասն
երկնից։ Եւ ուտեն զամենայն մեռելոտի և
զգարշելի, և ագանին բրդեղէնս և մազեղէնս,
զի այլ ինչ ոչ լինի առ նոսա. և ոչ ունին օ-
րէնս ինչ գրով և ոչ աւանդութեամբ, զի
ոչ գնաց առ նոսա Մարգարէ կամ Առա-
քեալ (1)։ Եւ վասն այնորիկ դրամբք արգե-
լին զնոսա, զի մի ապականութեամբ լցեն
զերկիր և բազմութեամբն իւրեանց աւե-
րեսցեն զաշխարհս։ Եւ զդուռնն զայն՝ որ
բանայ 'ի Պարս, առաւել ամրացուցին Պար-
սիկք զշինեալն յԱղէքսանդրէ բերդ մի, և
շինեցին բերդս վեց և կացուցին պահապա-
նս. և յորժամ պէտս ունէին զօրացն, հա-

(1) Սամուէլ. Վարդան, յեր. 127. Կիրակոս, յեր. 135.

նէին 'ի նոցանէ Պարսից Թագաւորքն վարձուք, և 'ի վճարմանն պատերազմին դարձեալ տանէին արկանէին 'ի ներքս ։

Յաւէ վասն նոցա Եզեկիէլ մարգարէն բանիւ Տեառն, ելանել Գովգայ և Մագովգայ՝ իշխանաց Թուբէլայ և Մոսոքայ, նոքօք սպառնայ ազգին Հրէից, և անդէն կոտորիլ առ Երուսաղէմ. և երկիցս կրկնէ մարգարէն զսպառնալիս Գոգայ և զապականութիւն նոցա (1) ։ Այլ և՝ թէ ուսումնասէր կամօք միտ դիցէ ոք, երեք անգամ կրկնէ զելիցն նոցա, որ առաջինն եղեւ յաւուրս Կամբիւսեայ Պարսից արքայի. զոր ոմանք երկրորդ Նաբուգոդոնոսոր կոչեն ։ Սա վարձեաց 'ի Թուրքաց և յաղթեաց Թագաւորին Եթուրացւոց, և առաքեաց 'ի ձեռն Հողամփառնայ (Հողոփեռնեայ)'ի Պաղեստինէ ։ Եւ զկնի նորա այլք 'ի Թագաւորացն Պարսից հանէին և բերէին օգնական խուժանս 'ի Մակեդոնացւոցն 'ի Սասանեանցն, որք պայէին և տային (տանէին) յաշխարհն խուժանց ոսկի և արծաթ և համդերձս և պտուղս և այլ բարութիւնս բազումս, և ընդ նոցա ցանկութիւն շարժէին ելանելոյ՝ թէ լինի հնար ։ Եւ նախ քան զգալուստն Քրիստոսի հինգ հարիւր և մետասան ամաւ դիպեցաւ նոցա ելանել այսպիսի պատ-

(1) Եզեկիէլ Գլ. ԼԸ. 2. ԼԹ. 1.

ճառաւ։ Յորժամ ըստ սովորութեանն դար-
ձուցին զնոսա զհանեալ Թուրքն յերկիրն իւ-
րեանց և գնացին մերձ ՚ի դուռն, դարձան
՚ի վերայ տարողացն Պարսից և սպանին զնո-
սա, և յափշտակեցին բերդ մի և մտեալ ՚ի
ներքս ամրացան, և ազդ արարին ազգին իւ-
րեանց, և եկին բաժին մի և առին զայլ բերդ-
սըն և արարին ընդ իւրեանց հրամանաւ ըզ-
դուռն. և յաճախեաց յայնժամ ելանել բազ-
մութեանցն որ կային ՚ի ներքս։ Եւ յայնժամ
գիտացեալ՝ դարձեալ ամրացուցին զդուռնն,
և ելեալ եկին յերկիրն Արաղայ. յաշխարհն
Պարսից, և ասեն՝ թէ սպիտակ կենդանի
ինչ իբրև զշուն առաջնորդէր նոցա, և յոր-
ժամ ցրուիլ ջանային՝ կանչէր կենդանին և
դառնային առ նա և երկրպագէին նմա. և
այսպէս յաշխարհէն իւրեանց մինչև յԱրա-
ղա առաջնորդէր նոցա, և ապա եթող զնո-
սա, և անյայտ եղև երևումն։

Եւ նոքա եղեն երեք բաժին, և ձգեցին
վիճակ երեք գաւառաց. մինն անկաւ ՚ի կողմն
հպրաւոյ, և գնացին բաժին մի ՚ի նոցանէ ՚ի
կողմն Հնդկաց և խառնեցան ՚ի նոսա հնա-
զանդութեամբ։ Եւ երկրորդն անկաւ յա-
րևմուտս հիւսիսոյ, և գնաց միջի բաժինն
նոցա յարևմտից Թուրքիոյ և բնակեցան
անդ, և յանուն աշխարհին կոչեցան Կոմա-
նիք։ Եւ երրորդն անկաւ ՚ի միջոցս երկրի,

և եկին խառնեցան 'ի Պարսիկս ։ Եւ յետոյ ելին այլք բազումք, և դարձեալ փակեցին զդուռնն ։ Եւ էին 'ի նոսա եւթանասուն գլխաւորք, որք եկին 'ի Մարաղայ և արարին 'ի մէջ իւրեանց ծիր եւթանասուն իշխանքն, և կանգնեցան բոլորեալ զծրաւն, և իւրաքանչիւր գաւազան 'ի ձեռին իւրում, եւ սահմանեցին և ձգեցին զգաւազանսն վեր 'ի յերկինս եւթանասուն գլխաւորքն և ասացին՝ թէ « Որ գաւազան անկանի 'ի մէջ ծիրին, նա թագաւորէ. » և իբրև ձգեցին, իւն գաւազանն անկաւ 'ի ծիրն և մէկն ցուցեցաւ ։ Եւ կանգնեցին 'ի տեղւոջն լինն թագաւորութիւն, և ութն հնազանդեցան միոյն՝ որոյ գաւազանն ցցեցաւ, և կան անդ հաստատուն և ունին զդուռնն. եւ տիրեն ներքոյ երկու լերանցն, որոց անուանք լերանցն կոչին Մտինք աշխարհի. և նոյնպէս տիրեն արտաքոյ լերանցն բազում աշխարհաց. և անուն գլխաւորին իւրեանց համապազ կոչի Խաքան, զի այն էր առաջնոյ թագաւորին անունն, և գայ ազգէ յազգ ։ Եւ վասն զի բազումք 'ի նոցանէ խառնեցան 'ի Մարաքացիս, և նոցա անուամբն կոչին Մոլիման, 'ի Մոլմայ առեալ զանուանակոչութիւն, որ էր առաջնորդ զօրացն որք գնացին 'ի Կոստանդնուպօլիս ։ Եւ այսու մանաւանդ յարեցան 'ի նոսա, զի մի Աստուած քարոզեն

Տաճիկք իբրեւ զնոսա ։ Եւ բնաւ 'ի նոցա-նէ թէ մի երկրպագէք արարածոցս. վասն այնորիկ անկարգեն զխաչն ։ Իսկ այլքն որ գը-նացին 'ի Հնդիկս, որք յարեցան 'ի քրիստո-նէայս՝ քրիստոնեայք եղեն, և որք 'ի կռա-պաշտսն յարեցան, նոյնպէս կռապաշտք ե-ղեն. այսպէս և որ յարեւմուտս՝ պէսպէս օրէնս առին ։

Նմանապէս և ժամանակաւ ընդ միւս դա-ւրն հանեին Հայք և Վիրք, ազնուական ի-րեանց, և յարեցան 'ի նոսա, և եղեն քրիս-տոնեայք ։ Ի նոցանէ են և Խաչաշափին ան-ուանեալք ըստ բառին Վրաց, զի ըստ նոցա լեզուին խաչն ձոր կոչի, և չափն աման, որպէս թէ՝ 'ի ձոր ամանած կան, և հանեն որպէս յամանոյ ։

Արդ, առաջին եղանեն Կամբիւսիւ է, որպէս ասացաւն. և երկրորդն՝ որ առ Տաճ-կաց (Արաբաց) թագաւորօքն եկին 'ի Պա-ղեստին է, և որպէս Յովհաննէս ասիացին առէ, թէ « Չորս հազար Թուրք կային զհետ Աբու Սահակայ(1), յորժամ էառ զԱմուրիոն քաղաքն ։ » Իսկ երրորդն դեռ եւս լինելոց է մօտ 'ի կատարած աշխարհի. որպէս մարգա-րէն Եզեկիէլ աւանդէ երեք անգամ գալ

(1) Այն է Աբուսահակ զորմէ տես 'ի վեր յեր. 372 և Ղեւոնդ վարդապետ (188) Մահմետ կոչէ. փոխանակ Ահ-մատայ ։

նոցա ընդ միջոցս աշխարհի 'ի Հրէաստան երկրի։ Եւ ասեն, թէ յորժամ Տիբեր կայսր առաքեաց դեսպանս առ նոսա, նոյնպէս և Յուստինոս և Հերակլ, 'ի տեսանելն ըզնոսա՝ լայր Խաքանն. և հարցեալ նոցա ըզպատճառն լալեացն, և ասէ. «Այս առ մեզ նախագիտութեան բան 'ի հարցն աւանդից, թէ յորժամ Հոռոմոց թագաւորքն ընծայիւք և կաշառօք հնազանդին Թուրքաց, յայնժամ մերձեալ է աւերն աշխարհիս»։ Եւ եհարց Խաքանն, թէ «Դուք Հոռոմայեցիքդ հարկս տայք Պարսից՝ թէ ոչ։» Եւ նոքա ասեն. «Ոչ, այլ Պարսիկք հարկին Հոռոմոց, զի Տրայիանոս հարկ եդ 'ի վերայ Պարսից։» Եւ զարմացաւ Խաքանն։ Բայց դեսպանքն որ գնան առ նոսա, ոչ թէ 'ի բուն աշխարհն նոցա երթան, այլ 'ի դուրս կոյս աշխարհն որ ասի Սարադս։ Եւ զհինգ հազար կուսանսն Շապուհ Խաքանայ առաքէր [1], որ արտաքոյ բուն աշխարհին իւրեանց նստի յընդարձակ վայրի։ Բայց կան նոքա բուն օրինօք աշխարհին իւրեանց, զատ անտի որ մարդ ոչ ուտեն իբրև զգաւառինս իւրեանց։

Իսկ 'ի թուին Յունաց ՌՅԿԱ (1361), և Հայոցն ՆՁԸ (488) թագաւորեաց Յունաց Կոստանդիանոս (Ժ) Մոնոմախն՝ ամս երկո-

(1) Տես 'ի վեր յերես 269։

տասան, այր մեծահօգի և առատաձեռն. և ունէր զայս ցաւն Նէխ(1): Եւ զՏաճկաց թագաւորութիւնն Աբլաբաս (Ապուլ-Ասվուար)(2) ունէր:

Յայսմ ժամանակի ընկղմեցաւ Եզնկայ քաղաքն Հայոց Ջրով, և մնաց միայն տուն մի հաստատեալ և ողորմած առն, որում անունն Կիրակոս էր, և հօգետուն մի: Եւ 'ի սոյն ամի եղեւ շարժ սաստիկ 'ի պահքն Առաջաւորաց(3): Եւ 'ի նոյն տարւոջն եղեւ հակառակութիւն յԱնտիոք եկեղեցականաց ուղղափառաց վասն լուսոյ ինչ, և ոմանք 'ի նոցանէ գնացին առ պատրիարգն երկաբնակ, և նա դարձոյց զնոսա յաղանդն իւր, և զայլ ուղղափառսն բովանդակ հալածեաց 'ի քաղաքէն. և առ 'ի նոցանէ զեկեղեցին որ շինեալ էր 'ի վերայ գերեզմանին Ղուկասու Աւետարանչին, զկնի առնլոյն զոսկրսն Պետրոս: Եւ 'ի զատկի տօնին՝ 'ի նոյն աւուրս եհան Աստուած ընդ կառափն նորա. անկաւ հուր յերկնից և այրեաց զեկեղեցին պատրիարգաւն և աշակերտօքն իւրովք, և այլ բազում ժողովրդով, այնպէս զի և ոսկր մի

(1) Ոտնացաւութիւն.

(2) Մատթէոս Ուռհայեցի. Աբուսուար կոչէ զսա. Ա. 54. որ էր ամիրապետ Գանձակայ և նստէր 'ի Դուին. և առեալ էր զդուստր Դաւթի Անհողինի:

(3) Մատթէոս ուռհայեցի. Ա. 67—Սմբատ. յեր. 63. տիպ փարիզու.

ոչ կարացին հանել 'ի տեղւոջէն . և հաւա-
տացաւ թէ դատաստան 'ի Տեառնէ եղեւ
ճշմարտապէս . և դարձուցին զուղղափառ-
սըն 'ի տունս իւրեանց . և որք մնացեալ
էին յուրացողացն յայրեցմանէն , դարձան
և նոքա 'ի կրօնս իւրեանց (1) ։

Իսկ յորժամ լցաւ թագաւորութեանն
Տաճկաց չորս հարիւր և երեսուն ամ , յայն-
ժամ սկիզբն էառ թագաւորութիւնն Թուր-
քաց 'ի Խորասան , և անուն նորա Տուղրիլ-
բակ , և առաքեաց զօրս 'ի սահմանս Հայոց .
և եկին 'ի Մելտենի և առին զնա և գերե-
ցին և դարձան . և կալաւ զնոսա ձիւն սաս-
տիկ 'ի լեառն Սասնոյ և անկան 'ի պաղէն ե-
րեք հազար անձինք . և գերիքն ազատեալ
դարձան , զի կիրթք էին պաղոյ և ցրտոյ և ոչ
մեռան (2) ։ Յն մեռաւ Մանամախն և առ ըզ-
թագաւորութիւնն դուստրն իւր Թոդոռն
(Թէոդորա) (3) ամ մի . և զկնի նորա Միխայլն
(Զ) այր ծեր , ամ մի ։ (Այր սա) այր սուրբ և
պահող և ոչ ուտէր զայլոց վաստակ , այլ ձե-
ռօք իւրովք առնէր գրգալս և վաճառէր

(1) Զայս պէս պատմէ և Մատթէոս Ուռհայեցի ճո-
խագոյն եւս բանիւք . Բ . 77 ։

(2) Տես զարշաւանսն Տուղրիլ պէկի զոր արար յաշխարհն
Հայոց , 'ի գիրս Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ . Ա . 69 . 73 . 78 ։

(3) Թէոդորա էր քեռն Կոստանդնի Մոնոմախի , և քոյր
Զոյեայ ։ Մատթէոս ուռհայեցի . Բ . 79 ։

և անսափ ուտէր ։ Այս յորժամ ետես Թէ զօրանայ Թուրքն, եհան զ.քրիստոնեայսն՝ որ յայսմ կողմէ ծովուն և անցոյց յայնկոյս, և եկեալ Թուրքն եգիտ զերկիրն անմարդ, և բնակեցան 'ի տեղին ։ Եւ բազումք մեղադրեն նմա, բայց նա մարդասիրութիւն արար ։

Եւ յայնմ ամի յարեաւ ոմն իշխան Կոմանոս, և առ զԹագաւորութիւնն. և Մէխայլն գերծեալ զգլուխն գնաց 'ի վանք, և Կոմանոսն Թագաւորեալ երկու ամ (1), և յետ նորա Թագաւորեաց Կոստանդիանոս Տուկիծն յերկրէն Պամփղագոնայ որ զօրացաւ 'ի վերայ Թուրքայ և չինեաց զԱլտենոյ պարիսպն, և յետ ինն ամի Թագաւորութեան իւրոյ մեռաւ ։

Եւ յայսմ ամի եկն Քախարի (2) զօրապետն Տուղրիլին 'ի Հալապ և առ զնա ։ Եւ այս եղեւ. սկիզբն առնլոյ նոցա քաղաք 'ի խարին Ասորւոց Միջագետաց, 'ի Դամասկոսէ

(1) Տես 'ի գիրս Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ. (Բ. 79) ըղձագործս պատերազմացն զոր յարոյց Կոմանոս (Իսահակ—Կոմնենոս) 'ի վերայ Թագաւորութեան Յունաց՝ մինչև զբռնամբ-ած զայն ։

(2) Քախարի Թուրի ազատատերեան Ալփ—Խորասան անուան, զի այս էր գլխաւոր զօրապետ բանակին Տուղրիլայ, նոյնպէս և Սամուխ, Ամր—Քաֆր, Գիձամի, Մձմձ և Իտուլք, զորոց անհնարին արշաւանս և զաւերս զոր ածին Հայոց աշխարհին և փոքուն Ասիոյ յամն Թագաւորութեան Տուկիծայ և Դիոժենէսի ունիս տեսանել 'ի պատմութեան Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ, Բ. 83. 86. 91. 92.

և 'ի Հալպայ 'ի կողմն Եփրատայ մինչև 'ի
ծովն Ադրիանոս, որ է Կիլիկիոյն. և գնայ զօ-
րապետն Տուղրիլն մինչև 'ի ծովն Պոնտոսի։

Յաւուրս յայսոսիկ հնչեաց սատանայ 'ի
սիրտ Պատրիարքին Կոստանդինուպօլսի, որ
արար գործ մի սոսկալի հրեշտակաց և մարդ-
կան. զի զգրեանն և զմեռոնն ուղղափառաց
Հայոց և Ասորւոց այրել տայր և կոխել ո-
տիւք, որ անգամ հացի և ձիթոյ պատիւ
ոչ առնէին՝ հաղորդին և մեռոնին. և ետ
տանել զպատրիարքն Աթանաս քան և հինգ
եպիսկոպոսօք 'ի Կոստանդինուպօլիս. և նախ
քան զերթալն նոցա պատառեցաւ անաւա-
ւածն այն նախատիչն Քրիստոսի իբրև զԱրի-
ոս։ Եւ փոխանորդ նորա Պատրիարքն արար
քննութիւն, և նոքա զայրացեալ և այրեցեալ
սրտով խստագոյնս յանդիմանեցին զնոսա,
և 'ի վերայ այսորիկ արգելան 'ի Գիւոս կղզի(1),
և հրամանաւ Թագուհւոյն դարձան 'ի տեղի
իւրեանց(2)։ Իսկ զկնի Տուկիծին Թագաւո-
րեաց Դէօժանն Ռոմանոս։

(1) Ընթերցիր՝ 'ի Հիւս Գոյլոսի, ուր սովոր էին Յոյնք աքսորել զեկեղեցականս։

(2) Առ թագաւորութեամբ սոյն կայսեր Կոստանդին Տուկիծայ ածաւ Յակոբ սանահնեցի ընդ Ատոմայ և Աբու-սահլի իշխանաց Հայոց 'ի Կոստանդինուպօլիս, առ 'ի միաբա-նել զերկոսին եկեղեցիսն. և ետ Յակոբ վարդապետ զգիր դաւանութեան, զոր արքայն Գագիկ հանեալ 'ի Կ. Պօլիս պատառեաց զթուղթն զայն առաջի կայսեր։ Մատթ. Ուռ-հայեցի. Բ. 93 — Սմբատ, յեր. 7։

Եւ յայսմ ժամանակի մեռաւ սուլտանն Թուրքաց Տուղրիլն, որ ասի Դօղրուլբէգ (1) ։ և սուլտանացաւ Ալփասլան (Ալփ—արսլան) և եկն անձամբ ՚ի Հայս և ՚ի Յոյնս. և հարան Յոյնք յԱլփասլանայ և ըմբռնեցաւ Դէօժանն (2). և լուեալ ՚ի Կոստանդնուպօլիս՝ թագաւորեցուցին զՄիխայլն. և զերծեալ Դէօժանն խաւարեցաւ աչօք, և սպանաւ հրամանաւ Միխայլին ։

Եւ առաքեաց Ալփասլան զքորորդին իւր զՍուլիման, և առ զաշխարհն Հայոց և թագաւորեաց. և եղեն երկու սուլտանք, մին ՚ի Յոյնք և ՚ի Հայք, և մին ՚ի Խորասան՝ ազգաւ Թուրք ։ Եւ եկն Սուլիման և ՚ի գիշերի մտաւ յանկարծակի յԱնտիոք և առ զնա, և արար զսուրբ Պետրոս մզկիթ (3) ։

Եւ ՚ի սոյն ժամանակս ամիրայ մի անուն Դանիշման, ելաւ ՚ի Թուրքաց և եկն եմուտ յերկիրն Կապադովկացւոց, և առ զՍեւաստ և զԿեսարիա և իշխանացաւ ՚ի վերայ երկրին ։ Եւ այս է սկիզբն տանն Դանիշմանեայ (4) ։

(1) Վարդան Ճշտագոյն եւս արտաբերէ զանունս գրելով Դուղլուբէկ, որ է Տուղրիլ—պէկ. (յեր. 127). Նոյնպէս և զծագմանէ նորա բացայայտ խօսի, առեալ ՚ի բանից Մխիթարայ անեցւոյ ։

(2) Մատթէոս Ուռհայեցի. 103. յեր. 242 ։— Վարդան, յեր. 136 ։— Կիրակոս, յեր. 58 ։— Սմբատ, յեր. 84 — Սամուէլ ։

(3) Մատթէոս Ուռհայեցի. Բ. 123 ։

(4) Տես վասն Դանիշմանեայ ՚ի պատմութեան Մատթ.

Եւ յորժամ եղեն պատառամունքս այս, ելին ոմանք 'ի Հայոց արք թուով յիսուն և բնակէին յանապատս և ծեծէին զԹուրքն և առնուին 'ի նոցանէ ինչս 'ի պէտս իւրեանց. Եւ եկին յերկիրն Մարաշայ, և գտին անդ այր մի հայ ազգաւ՝ Փիլարտոս անուն, այր անձնեայ և գեղեցիկ, և եղեւ նոցա գլուխ և մտին յերկիրն Կիլիկիոյ, և տիրեալ էր Թուրքն երկրին, և առին 'ի նոցանէ բերդ մի և ամրացան 'ի նմա. և անտի առին զա-մենայն երկրին քաղաքօք և բերդօք, և ա-ռին շուրջանակի Կիլիկիոյ աշխարհս բազում-մըս, զՄարաշ, զՐեսուն, զԱպլսթայն և ըզ-Ալտենի և զՈւռհա՛ յայնկոյս Եփրատայ, և զայլս բազումս: Եւ լուան Յոյնք և տուին Փիլարտոսին պարգեւս, և կոչեցին Սեւաս-տոս: Եւ յետ այսորիկ ժողովեցան 'ի վերայ Փիլարտոսին յամենայն կողմանց Թուրք և առին 'ի նմանէ զկէս աշխարհի նորա. և գը-նաց 'ի Բաղտատ առ խալիֆայն և տկարա-ցաւ 'ի հաւատոցն վասն երկրին, և ետ 'ի նմանէ գիր զի տացէ զերկիրն դարձեալ. և մինչ նա եկն, առեալ էին և 'ի մնացեալ աշ-խարհացն և ոչ ետուն նմա. և ասեն թէ՝ զղջացաւ և դարձաւ 'ի հաւատն իւր, և գը-նաց յապաշխարութիւն 'ի վանս (1):

Ուռհայեցւոյ, Բ. 167. և 'ի ծանօթութեան 200.

(1) Մատթէոս Ուռհայեցի ընդհակառակն [illegible]

Եւ յայնմ ժամանակի յորժամ զօրացան Թուրքքն, հնազանդեցան նոցա Արաբացիքն որ Տաճիկք կոչէին վասն իշխանին իւրեանց փառաւորի և իմաստնոյ, որում անուն էր Տայաւ։ Եւ խառնեցան Թուրքք և Տաճիկք և եղեն ազգ մի։ Եւ. որ ի Բաղտատ իշխանն էր յազգէն Մահմետի, զայն Թողին անդ և Խալիֆա անուանեցին, որ է յետ մնաց, այսինքն մնացորդ ի Մահմետէ. և կալաւ պատիւ ի Տաճկէ և ի Թուրքէ, և անտի առնուն օրէնք և պատիւ, և անտի սկսան ամիրայք ի Խորասանայ ելանել Թխտով սուլտանին և խալիփային, և գային առնուին իւրեանց աշխարհ և տիրէին։ Եւ եկն այսու պատճառանօք ի կողմանս Հայոց ամիրայ մի Սուգման անուն, ազգաւ Թուրքք, և կոչեցին զնա Շահի արմէն, որ է Թագաւոր Հայոց։ Եւ ոմն ամիրա եկն ի Միջագետս, նոյնպէս Թուրք ազգաւ, Արթուխ անուն և կոչեցան ազգաւ Արթուխիք (1)։

Իսկ Թագաւորն Յունաց Միխայլն՝ Թոյլ և կնատ, կայր անհոգացեալ ի պատերազմաց, յուտել և յըմպել. և յարբեալ ի վե-

խօսի զփիլարտոսէ. և ասէ զնմանէ՝ Թէ իւր հայորդի, այլ յունադաւան կրօնիւ. (Բ. 106. 107. 111. 122. 123. 128)։

(1) Յաղագս Սուգմանայ և Արթուխեանց, տես ի գիրս Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ, Բ. 146 և ի հետեւեալս, և ի Ծանօթութիւնն մեր անդ՝ 179։

յայս նորա՝ Նիկեփոր (Գ. Վուտանիատ), և եկն 'ի Կոստանդնուպօլիս զօրօք և առ զնա, և սկսաւ կոտորել զքաղաքն. և Միխայլն առ զԹագն 'ի ձեռն իւր և գնաց ընդ առաջ նորա և ասէ. «Առ զսա զոր խնդրես և արգել զսուրդ 'ի քրիստոնէից:» Եւ առ զԹագըն, և հրամայեաց գերծուլ զգլուխն և տանել 'ի վանք. և առ զկին Թագաւորին իւր 'ի կնութիւն (1), և կուրեաց զերկու որդիս նորա, և վասն այնորիկ ատեցաւ յամենեցունց: Վասն որոյ ոմն յիշխանացն Աղէքս անուն, սրար էր խորհրդականցն քաղաքին, և առ զԹագաւորութիւնն. և նոյնպէս արար Աղէքսն Նիկեփորայ՝ որպէս և նա Միխայլին: Եւ Թագաւորեաց Աղէքսն 'ի վերայ Յունաց ամս քսան և ինն (2):

Ակիզբն Թագաւորութեան սորա Աղքատալամ առ զԴամասկոս և սպան զԱքսիս (3):

Եւ յայսմ ամի ելին 'ի Հռոմայ կոմսունք, և կուտեալ զօր բազում եկին 'ի Կոստանդի-

(1) Մատթէոս Ուռհայեցի, Բ. 109, և 'ի ծանօթութեան 148:

(2) Աղէքս Կոմնենոս էր որդի Յովհաննու Կոմնենոսի, որ կալաւ զաթոռն ամս իբր 37: Մատթէոս Ուռհայեցի, Բ. 117:

(3) Զդամասկոս քաղաք ոչ Ալփ—Արսլան՝ այլ որդի նորա Դդուշ առ 'ի ձեռաց Աքսիսի, այն է Աղզիզ իպն—Աւք, որ էր հրամանատար կարգեալ Դամասկոսի 'ի կողմն է Մելիք շահ սուլտանին Պարսից: Մատթէոս Ուռհայեցի, Բ. 127:

նուպօլիս և դադարեցին զնա զեւթն ամ. և այս է պատճառ ելանելոյ նոցա։ Յորժամ Արթուխ ամիրայն առ զԵրուսաղէմ հրամանաւ Մելիք շահին, և առաք զԳերեզմանն ընդ հարկաւ, զի առնուին յաղօթականացն յամենն մէկէ կարմիր մի (1)։ Եւ յայնըմ ժամանակի եկն 'ի Ֆռանկաց կոմս մի Զնջիլ (2) անուն՝ յԵրուսաղէմ յերկրպագութիւն անօրինակաց տեղեացն. և յորժամ մտանէր 'ի Գերեզմանն՝ առելի պահանջէին 'ի նմանէ քան զերդեալ հարկն, և 'ի յոչ տալն՝ զարկին զնա և հանին զմէկ ակն նորա 'ի տատիկ զարկուցմանէն։ Եւ առեալ խլեալն ըզհանեալ ակնն՝ եդ 'ի գրապանն, և տարաւ զնա 'ի Հռոմ, և շրջեցոյց ընդ կոմսունսն ամենայն, և ցարժեաց զնոսա 'ի նախանձ Տեառն (3). և ելին և եկին նախ 'ի Կոստանդինուպօլիս։ Եւ մինչ կային նոքա 'ի վերայ Կոստանդինուպօլսի, եղեւ չարժ 'ի յԱնտիոք և անկաւ պարիսպն և խլեցաւ' բուրգն մի յարմատոց (4), և գտաւ 'ի նա բազում պատ-

(1) Կարմիրն է անուն ոսկի դահեկանի։

(2) Այն է կոմսն Ռեմոնտ որ Սէն—Ժիլ (Raymond de Saint-Jilles)։

(3) Զայս դէպս և Վարդան յիշատակէ, (յեր. 146)։

(4) Յիշէ և Մատթէոս Ուռհայեցի զայս շարժ ահագին որ եղեւ յԱնտիոք, յորում բազում անձինք մեռան ընդ փլատակօք. և եղեւ սաէ յամի փրկչին 1092, յամսեանն Սեպտեմբերի, (Բ. 153)։ — Սմբատ, յեր. 87։

կերպք պղնձիք, և էին որպէս պատկերք Գի-
ռանդի, որ կային 'ի վերայ ձիոց, և ագու-
ցած էին 'ի բերանս նոցա երկաթք և փա-
կած. և ետ բերել զնոսա ամիրայն առաջի
իւր, և ետ քննել թէ զի՞նչ իցէ: Ասենք ա-
ռէին թէ՝ կուռք են 'ի հին ժամանակաց. և
հրաման ետ մանրել զնոսա. և փշրեցան և
ցրուեցան պատկերքն: Եւ լուաւ կին մի
ծեր. և կոյր, և ասաց. "Այն պատկերքն տը-
րամեր էին 'ի Յունաց չմնեալ՝ զի մի՛ զօրա-
ցի Գիռանդն և թագաւորեսցեն և անցցեն
յայսկոյս ծովու: Իսկ ամիրայն յորժամ լը-
ուաւ՝ յոյժ տրտմեցաւ վասն խորտակման
պատկերացն. և նոյն ժամայն առին (Գիռան-
կըք) զԿոստանդնուպօլիս և անցին յայսկոյս
և զօրացան, և եկին նաւօք յԱնտիոք:

Եւ որք 'ի նոցանէ յազգէ թագաւորաց
էին, Պեմունդն և Տանգրի, և եւթն կոմ-
սունք էին, Սոջըլն (Սոժէր), Պեմունդն,
Պաղտինն, Ճօսլինն, Կալարանն (Կալերան),
Կոնդոփրի (Կոտոբփրոս), Սակլէան (1): Իսկ
Թէոդորոսն (2) զոր եդեալ էր զնա 'ի յՈւռ-
հա Փիլարտոս հայն, և կայր 'ի նորա ժամա-

(1) Անուանք գլխաւորացն խաչակիր բանակին այլափո-խեալք են բաւ մեծի մասին, և ոմանք անճանաչելիք: Տե՛ս և 'ի գիրս Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ, Էջ. 150:

(2) Թորոս կիւրապաղատ էր որդի Հեթմոյ Հեթումեան կոչե-ցեալ, որ ըստ ասելոյ Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ (Էջ. 145-154), կացուցաւ իշխան Ուռհայոյ 'ի Դուքաց ամիրայէ, յամի 1094:

նակացն անդ, և առաքեաց ՚ի յԱնտաք առ Փռանգն և խոստացաւ տալ զքաղաքն ՚ի Կոնդոփրի. և խնդացին նոքա յուրախութիւն մեծ, և ասացին. «Որպէս Ուռհա քաղաքն նախ քան զԵրուսաղէմ հաւատաց ՚ի Քրիստոս, և ինքն Քրիստոս հաւատոյն Աբգարու արքային Հայոց յառաջ յՈւռհա թագաւորեաց, նոյնպէս և յողորմութենէն Քրիստոսի նախ քան զտիրելն մեր Երուսաղէմի, Ուռհայի տիրեցաք»։ Եւ առաքեաց Կոնդոփրի զեղբայրն իւր զՊաղտին, և իշխանացաւ յՈւռհա. և այլքն նստան ՚ի վերայ Անտաքոյ ինն ամիս։ Եւ կային ՚ի քաղաքն Կիսամ և Ալիսամ ամիրայք[1]. և ել Կիսամն ՚ի քաղաքէն և գնաց, և համդիպեցան նմա արք երկու ազգաւ Հայք, և սպանին զԿիսամն և բերին զգլուխն առ Փռանգն։ Եւ կային ՚ի բուրճ մի երկու եղբարք՝ նոյնպէս ազգաւ Հայք, որք քաջացան և սպանին զԹուրքսն որ կային առ նոսա, և ազդեցին Փռանգին, և մտին ընդ բուրճն ընդ այն և առին զքաղաքն, և յետ այնորիկ տիրեցին նմա։ Եւ ՚ի նոյն ժամանակս սպանաւ Սուլիման յԱ-

(1) Կիսամ և Ալիսամ ցուցանեն զմի և զնոյն անձն, այն է՝ Աղեւսիանն Մաթէոսի Ուռհայեցւոյ (Բ. 144. 151). որ էր զօրավար Դդուշի, և իշխան Անտիոքայ, որ յետ առման քաղաքին ՚ի Գերմանոսաց, յամի 1098. փախուցեալ ՚ի քաղաքէն սպանաւ ՚ի գեղջկաց (Բ. 155)։

կոնիոն, և թագաւորեաց Խլիճ ասլան։

Եւ լուաւ սուլտանն որ 'ի Խորասան զելն Փռանգին 'ի վերայ Անտաքոյ, և առաքեաց ընդ Կիւրապաղատն հարիւր հազար հեծելով[1], և եկն պաշարեաց զՓռանգն 'ի յԱնտաք. և այնչափ նոր էին առեալ զԱնտաք, որ մինչ մտաւ Փռանգն 'ի քաղաքն, զօրքն Թուրքաց հասին 'ի Պաղրաս[2], վասն որոյ շատ նեղեցին զնոսա սովով։ Եւ նոքա ապաւինեալք յԱստուած աղօթիւք և արտասուօք՝ գտին զգեղարդն Քրիստոսի, և ելեալ կոտորեցին զԹուրքն և տարան զնոսա կոտորելով օր մի և դարձան[3]. և եղեն փախստական 'ի Միջագետաց Թուրքստանն։ Եւ գնացին զօրքն Փռանգաց և առին զծովեզերայն և զՅոպպէ և գնացին յԵրուսաղէմ։ Եւ նախ քան զՓռանգին գնալն առեալ էին զԵրուսաղէմ Եգիպտացիքն և տի-

(1) Կերբողա զոր Միխայէլ, կամ լաւ ևս թարգմանիչ նորա վրիպակաւ գրէ Կիւրապաղատ, էր զօրավար Պարկիարուխի որդւոյ Մելիք շահի սուլտանին Պարսից։ (Մատթէոս Ուռհայեցի. Բ 155.)

(2) Պաղրաս, որ և Պաղրաս, էր դղեակ մեծ յԱմանոս գաւառի յերկրին Կիլիկիոյ.

(3) Մատթէոս Ուռհայեցի երկար պատմէ զգիւտ գեղարդանն և զպատերազմ զոր ետուն Փռանկք ընդ Կերբողայ. (Բ. 155. յեր. 322)։ Իսկ Վարդան ասէ. թէ էր գեղարդն այն որով Հրեայք խոցեցին 'ի Պերութ քաղաքի ընդ կատակս զպատկերին Փրկչական, և ել անտի արիւն և ջուր։ Տես զկնի յեր. 416։

րեալ էին նմա, և 'ի նոցանէ առին Ֆռանգ-քըն և առ հասարակ կոտորեցին զնոսա. և ոմանք փախեան 'ի Տաճկաց և մտին 'ի տա-ճարն, և հանեալ զնոսա սպանին: Եւ թա-գաւորեաց յԵրուսաղէմ Կոնդոփրի ամս եր-կու. և յետ նորա Պաղտինն ամս հնգետա-սան:

Յայսմ ժամանակի եկն Խլիճ ասլան 'ի վերայ Մելտենոյ, և լուր առ զզօրանալն Ֆռան-գին և դարձաւ: Եւ յայն ժամու եկն Դա-նիշմանն 'ի Մելտենի և պրեաց զմուտքն և դարձաւ. և նոյնպէս առնէր զերեք ամ: Եւ Գաբրիէլ այն կայր 'ի Մելտենի, զոր կացու-ցեալ էր Փիլարտոսն հայ, և խստագոյնս նե-ղէր զքաղաքն քան զարտաքոյսն: Եւ յայն-ժամ կային գլխաւոր իշխանք 'ի Հայոց՝ Վա-սիլն, որ 'ի ժամանակին Փիլարտոսին ունէր զԲեսուն և զՌաբան, և ոմանք 'ի Կիլիկիա՝ որք կոչէին որդիք Ռոբինայ, 'ի Փիլարտոսէ իշխանացեալ 'ի տեղիս տեղիս, որք առաքե-ցին և տարան զկաթողիկոսն Հայոց 'ի Կիլիկիա: Եւ յայսմ ամի ետ Գաբրիէլ այն զՄելտենի 'ի Դանիշմանն, և ստեաց Ֆռանգքին և ոչ ետ 'ի նոսա ըստ խոստմանն (1): Եւ արար դիւրու-թիւն և շինութիւն Մելտենոյ Դանիշմանն, և խնամ արկ 'ի վերայ նոցա՝ տալով նոցա հաց և անասունս և ազատութիւնս, և չի-

(1) Մատթէոս Ուռհայեցի, Ե 167: Վարդան, եր. 148:

նեցան ։ Նոյն այս Գանիշմանն էառ գերի զՊե-
մունդ թագաւորն և վաճառեաց ՚ի հարիւր
հազար դահեկան (1) ։

Նոյն յաւուրս յայսմիկ ամբոխեցաւ Թուր-
քաց թագաւորութիւնն ՚ի Խորասան, և դար-
ձեալ ամբարձին զգլուխս իւրեանց Տաճիկք.
և եկեալ ՚ի Հէմոյ Սուլաղիբ տաճիկ և էառ
զԱփեմիա և ամբարձաւ ՚ի Գրամասկոս ։ Իսկ
Գոզաս և Աւրասոն (Արասուան*) ամիրայք
՚ի Հալպ և Աւմար առ զԱնձարն և զԽաբուրն
(Խաբուր*), և անկան Թուրքք և Տաճիկք (Արա-
բացիք) ՚ի յիրար վիճով(2)։ Իսկ ՚ի Բիւթանիա և ՚ի
Կապադովկիա ոչ դոյր Տաճիկ. այլ Թուրքքն
ունէին և վիճէին ընդ Յունաց, և զԱնգիւ-
տոս Տաճիկքն ունէին. և եղեւ թշնամու-
թիւն ընդ Գանիշմանն և ընդ Խլիճ Ասլան և
պատերազմէին ընդ միմեանս ։ Նոյն ՚ի յայսմիկ
(աւուրս) մեռաւ Գանիշմանն յետ առնլոյն եր-
կուց ամաց զՄելտենի. և եղ Խլիճ Ասլան ՚ի
վերայ Մելտենոյ. և Շղուսինն կայր ՚ի Մելտենի՝
որդին Գանիշմանայ, և առ զնա երդմամբ ։
Նոյն յայսմ ժամանակի անուանեցաւ սուլ-

(1) Մատթէոս Ուռհայեցի ասէ. եթէ միջնորդութեամբ Գող Վասլի գնդաւորին փրկանօք զՊեմունդն (Բոհեմունդ)՝ և թէ՝ տասն հազար դահեկանս եւս ինքն Վասիլն ետ (Բ. 178) — Վարդան. յեր. 149 ։

(2 Ջոկանել ամիրայից այսոցիկ ՚ի վերայ միմեանց յի-շատակէ և Կիրակոս յիւրում պատմութեան. որոց անուան-քըն անծանօթ են մեզ. ասէ ։ (Յեր. 69)

տանն Խորասանայ Խիաթմաթին, և առաքեաց զՉաւվլի զօրօք ընդդէմ Փռանգին, և եկն 'ի Մօսլ[1]։ Եւ էր անդ ամիրայն Ըգարմիշ (Ճկրմիշ), որ ել ընդդէմ Չաւվլի և պատերազմեցան, և յաղթեցաւ Չաւվլի, և ըմբռնեցաւ և ածաւ կապանօք 'ի քաղաքն։ Եւ զկնի սակաւուց մեռաւ Ըգարմիշ (Ճկրմիշ) և ազատեցաւ Չաւվլի, որ և գնացեալ ժողովեալ այլ զօրս բազումս, կամէր դարձեալ գալ 'ի վերայ Մօսլայ, զի կացուցին նոքա զորդին Ըգարմշին (Ճկրմիշ) ամիրայ. և խնացեալ Մօսլցիք զգալ Չաւլայ, առաքեցին առ Խլիճ Ասլան և բերին զնա և տուին զքաղաքն 'ի նա։ Եւ Չաւվլի գնաց և առ զԽաբուրն, և Խլիճ Ասլան գնաց 'ի վերայ Խաբուրին. և 'ի յանցանելն ընդ գետն՝ ընկղմեցաւ և մեռաւ[2]. և Չաւվլի թագաւորեաց 'ի վերայ Մօսլայ և Մծբնայ, և ժողովեալ զամենայն՝ գնաց 'ի Խորասան։ Եւ 'ի Մելտենի լուեալ զմահն Խլիճ Ասլանայ, եդին թագաւոր զորդին նորա զՏուղ Ասլան (Տուղրիլ—Արսլան).

(1) Չաւլի, այն է Ջաւալի—Սաքաւա, էր նախ կառավարիչ Մուսուլայ, և ապա եկաց Փարս գաւառին Պարսից և խնամակալ (Աթաբէկ) դեռահասակ մանկան ճակրայ որդւոյն Մուհամմետի. իսկ Ճկրմիշ էր Լշկան ճրղիրեի. և կոչէր Ջէմ-Էտտօլա Ճկրմիշ. յաղորդ կերպարանքի (Մատթէոս Ուռհայեցի. Գ. 194։)

(2 Մատթէոս Ուռհայեցի մեռաւ, ասէ, 'ի պատերազմի. (Գ. 196)։

և արար զօրագլուխս երկու, զԱյդ տալան և ըզ-
Պիզմիշն՝ թէ անկաւ ընդ մօրն իւր՝ և մե-
ռաւ: Եւ առ զմայր նորա Տուղ տաղան: Եւ
կացին երեք որդի այլ Խլիճ ասլանայ, Նուրէ
և Շահան շահ և Մասուտ: Զնուրէն ես-
պան Նմիր խազի որդին Դանիշմանայ, և
Շահան շահ եսպան զՄասուտն:

Իսկ 'ի յայնմ ժամանակի յորժամ էր Պաղ-
տւինն երկրորդ Թագաւոր Երուսաղէմ, եկն
'ի Հռոմայ իշխան մի Կուստափի(1) անուն՝ ե-
րեսուն ձիաւորաւ Երուսաղէմ. և ուխտ էր
առեալ՝ որ ոչ դառնար անդրէն: Եւ յետ ա-
մի միոյ եղեւ աբեղայ, և երեսուն ձիաւորքն
իւր ընդ իւրեանն փոխեցին զհանդերձս իւ-
րեանց և կային սրբութեամբ և աղօթիւք:
Եւ զի Թուրքն նեղէին զքրիստոնեայսն, ա-
ղաչեցին զնոսա ելանել 'ի պատերազմ 'ի մե-
րայ . . . նոցա ընդ զօրս քրիստոնէից ասե-
լով թէ այն առաւել հաճոյ է Աստուծոյ և
շահ հոգւոյ: Եւ ետուն նոցա ապրանք գե-
ղեր՝ Թագաւորն և պատրիարքն. և ետուն
'ի նոսա զՏաճարն 'ի բնակութիւն, և եկին
այլք յարեցան 'ի նոսա, և այսպէս հաստատե-
ցին իւրեանց կանոնք. և եղեն միաբանեալ
եղբարք, և որ կենան սրբութեամբ և կու-
սութեամբ, և չունիցին առանձնական ինչս.

(1) Թերևս կամի ասել Հուկս տը փէն (Hugues de Pains).
զի սա էր առաջին գլխաւորին կարգի Տաճարականաց:

և կռուեցին ընդդէմ . . . նոցա։ Եւ եղ բանս այս 'ի Հռոմ և ամենայն ուրեք, և սկսան միաբանիլ ընդ նոսա աղքատք և մեծատունք և իշխանք, և առաջան բերդս և փարթամացան։ Եւ այս եղեւ սկիզբն Գվելֆացն (1)։

Եւ յայնմ ժամանակի զօրացաւ Պաղակն որ էր յԱրթուխեացն. և սա տիրեաց բազում գաւառաց։ Եւ առ սա գնաց կինն Խլիճ ասլանայ և եղեւ նմա կին, թողեալ զորդիքն. և յամեն Արթուխքն չեղեւ ոք իբրեւ ըզ-Պաղակն։

Ի թուին Ասորւոց ՌՆԼ (1430) և Հայոցն ՇԾԷ (557) Ամիր Խազի Թագաւորեաց և գընաց եւթն հազարաւ 'ի վերայ Անտաքոյ, և ել ընդդէմ նորա Ռոճերն (Ռոժեր) և հարաւ 'ի նոցանէ։ Եւ լուեալ Պողտուինն՝ Թագաւորն Երուսաղէմի, և եկն և կոտորեաց զնոսա, և զմնացեալսն փախստական արար։

Եւ յայսմ ամի Թագաւորն Մելտենոյ Տուղայլան (Տուղրիլ-Արսլան) եառ զԱպլըսթայն, և եկն Գռանգն և գերեաց զաշխարհըն Մելտենոյ. և Թագաւորն Մելտենոյ և Պաղակն գնացին 'ի վերայ Կամախայ և գերեցին, և տէրն Կամախայ Մանկուճակն (Մանուչէ) փախեաւ 'ի Տրապիզոն՝ յուսացեալ 'ի

(1) Փրէր նշանակէ եղբայր. այսպէս կոչէին միաբանեալքն կարգին Ցանճարականաց. կամ աւէլֆնալիէ. զի ունէին աւէլֆնալ այն է հիւրանոցս կարգեալ վասն ուխտաւորաց։

Յոյնս։ Նա առեալ զօր 'ի Յունաց և ըզ-Խաւռազն գլուխ, և եկն 'ի վերայ Պաղակին. և յաղթեցան Յոյնք, և ըմբռնեցաւ Սանկուձակն և Խաւռազն, և վաճառեցին զԽաւռազն երեսուն հազար դահեկան։

Ընդ այն ժամանակս որքայազունքն Հայոց, որ յաւուրս Վասլի կայսեր եկեալ էին 'ի Վասպուրականէ և բնակեալ 'ի Սեւաստ և 'ի Կեսարիա և 'ի Խաւատանէքն, և բըռնացեալ ունէին զբազում տեղիս, մտին յերկիրն Կիլիկեցւոց։ Ոմանք 'ի նոցանէ Ռուբինեանք կոչեցեալք, որք էին յերկուց մեծամեծաց զարմից, Հայկազունք և Սենեքարիմեանք, խնամութեամբ խառնեալ ընդ միմեանս, որք Թագաւորեցին 'ի Վասպուրական յորժամ և Բագրատունիքն Թագաւորեցին 'ի մեծ Հայք, և այժմ սկսան տիրել երկրին Կիւլիկեցւոց. և Թագաւորեալ արիական քաջութեամբ Ռուբէն նախ և Կոստանդին և Լեւոն և Թորոս, և այլքն մի ըստ միոջէ։

Ի Թուին Ասորւոց ՌՆԼԴ (1434) և Հայոցըն ՇԿԱ (561) եղեւ մեծ պատերազմն Թռչնոց, զի կռունկք և արագիլք զբազում աւուրս ժողովեցան յերկիրն Ամթայ 'ի Թըլխմաւ։ Նա սկսան եւթն եւթն դեսպանս արձակել 'ի միմեանս. և յետ բազում երթեւեկաց կռուեցան յերրորդ ժամէ աւուրն

մինչեւ ցինն ժամու. եւ յերկոցունց կողմանցն անկան կոտորք մեծամեծ սպանեալք. եւ յաղթեցան արաբիկքն եւ փախեան, եւ խաղաղացաւ պատերազմն, եւ զպատճառն Աբուրիչն միայն գիտէ (1).

Ի հինգ հարիւր ամի իշխանութեանն Տաճկաց լուաւ Խիաթատին սուլտանն Խորասանայ, եթէ թագաւորեաց Աստաղա (2) Տաճիկ 'ի վերայ Թէկրիթայ. եւ ել ամենայն ուժով իւրով 'ի վերայ Աստաղայ եւ պատերազմեցան 'ի վերայ Տիգրիս գետոյ, եւ յաղթեցան Տաճիկք եւ սպանաւ Աստաղա. եւ աստանօր բարձաւ թագաւորութիւնն Տաճկաց, որ եւ տեւեաց հինգ հարիւր ամ: Եւ Ասորւոց թիւն էր ՌՆԼԳ (1433), եւ Հայոցն ՇԿ (560), զկնի եւթանասուն ամի ելանելոյն Թուրքաց:

Յայնմ ժամանակի լուաւ Խաղէ զմահն Պաղակլին, եւ եկն 'ի վերայ Մելտենոյ եւ ոչ կարաց առնուլ զնա. եւ դարձաւ Խաղէ որդին Դանիշմանայ՝ թողեալ զօրքին իւր 'ի

(1) Զայն դէպս պատմեն եւ Մատթէոս Ուռհայեցի (Գ. 237), եւ Սմբատ (յեր. 92). իսկ անդէ այսր առաջաբանիս ա-ռեն լինել դաւաճան Մելքիսինու: Մատթէոս դնէ 'ի թուին Հայոց ՇՀԲ, եւ Սմբատ ՇՀ, իսկ Միխայէլ ՇԿԱ. քանզի առ համեմատութեամբ Ասորւոց թուոյն պակաս դնէ միշտ ամս տասն կամ մետասան:

(2) Յաղագս Սադաղայի տես 'ի ծանօթութիւն մեր 266. 'ի պատմութեան Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ. տպեալ յԵրուսաղէմ.

վերայ նորա զօրք, որ և արկին զնոսա 'ի մեծ կարօտութիւն սովոյ և առին զնա։ Եւ գթացեալ 'ի վերայ նոցա՝ ոչ ինչ մեղաւ նոցա, այլ ետ նոցա հաց և ապր. և ետ նոցա ուխտ խաղաղութեան, և գնաց անտի։ Եւ զօրացեալ Էմիր Խազի՝ ջնջեաց զԹուրքսն որ կային յերկրին Կապադովկացւոց, և ինքն միայն Թագաւորեաց։ Եւ յաւուրսն յայնոսիկ լուաւ թէ՝ Յոյն մի Կասիանէ անուն, ունի բերդեր յեզր ծովուն, և գնաց 'ի վերայ նորա, և հնազանդեցաւ Յոյնն և ետ զբերդերն, և ինքն եղ առ նա և կայր ընդ ձեռամբ նորա։ Եւ սա սպան զՄասուտն Երթուխեան. և լուեալ զքաջութիւն նորա խալիփայն և սուլտանն Խորասանոյ, առաքեցին նմա Թագ և պատիւ և կոչեցին զանուն նորա Մելիք Խազի, և անուանեցին Թագաւոր ամենայն Հիւսիսոյ։

Յայսմ ժամանակի դարձեալ Թագաւորեաց Յունաց Իւանէ, և էառ զԿաստամանի և երկու բերդ այլ։ Եւ լուաւ Մելիք Խազի և գնաց և էառ դարձեալ զԿաստամանի։

Յայսմ ժամանակի եկն Զանգի ամիրայն Մօսլայ 'ի վերայ Հալպայ, և ետուն յօժարութեամբ 'ի նա վասն համբաւոյ իրաւադատութեան նորա։

Եւ 'ի սոյն ամի առաքեաց խալիփայն և Խիլաթատիրնն Մելիք Խազէ, չորս ալամ սեաւ-

և շղթայ մի ոսկի պարանոցին և գաւազան ոսկի որ հարկանէին զնա 'ի նշանակ թագաւորելոյն նմա յորդւոց յորդիս . և բերին նմա նաղարայք և փողք . և յորժամ եկին , մեռաւ նա , և կատարեցին զթագն 'ի վերայ որդւոյ նորա Սահմադին , և քարոզեցին զնա Մելիք․ Եւ էր նա առեցող քրիստոնէից , և կայր նա օրինօքն Տաճկաց , գինի ոչ ըմպէր , և վայրապար ոչ գնայր 'ի վարս իւր . Եւ նա շինեաց զԿեսարիոյ պարիսպն , և քակեաց բազում եկեղեցիս 'ի նմա։ Եւ յայսմ ժամանակի Զանգի ամիրայն Մօսլայ արար պատերազմ ընդ Արթուխին և յաղթեաց նոցա ։

Եւ յաւուրս յայսմիկ եկն Պապն Հռոմայ(1) յԵրուսաղէմ և եկն յԱնտիոք և կայր անդ. Յոյնք քաղկեդոնացիք որ չարախօսեցին զԱսորիս և ասացին. «Խաբեբայք են ամեն զմաքոյն Քաղկեդոնի, և ունին զաջն Բարսամայ որ նզովեաց զժողովն չորրորդ. և ասեն՝ թէ առնէ նշանս և սքանչելիս։ Եւ յորժամ ասեմք թէ՝ բացէք որ տեսանեմք, ասեն թէ՝ ոչ իշխեմք զի մի լիցի հեղեղ և կարկուտ. » և զայս ասէին և ծիծաղէին։ Եւ այս կոչեաց Պապն զհայրապետս վանացն Մոր Բարսամայ , և ասաց . «Բերէք զաջն որ տեսանեմ ։» Եւ յաւուրսն յայնոսիկ մարախ ապականէր զերկիր , և ասաց թէ՝

(1) Թուի ակնարկել 'ի Լատին պատրիարգն Երուսաղէմի կամ յայլ ոք 'ի կարդինալաց.

«Բերէք զնա վասն մարտիրոսին, զոր նովաւ ու-
ղորմեացի Աստուած աշխարհնի»: Եւ նոքա ա-
սացին. «Ոչ իշխեմք հանել զնա 'ի տեղւոջէ
իւրմէ:» Յայնժամ սաստեաց նոցա և ասէ
երդմամբ. «Թէ ոչ բերէք զնա, ոչ մնայ ձեզ
ատ յիշատակ 'ի քաղաքիս մերում. այլ հա-
նեմ զձեզ աստի և զամենայն ժողովուրդ
ձեր:» Իսկ նոքա բռնադատեալք գնացին և
բերին, և տարան 'ի սուրբ Պետրոս. և ասաց
Պապն. «Որդ բացէք որ տեսանեմք.» և
նոքա ասեն. «Բայց եթէ դու բացցես հայր»:
Եւ նա առեալ եբաց. և յանկարծակի 'ի քըթ-
թել աչաց ծածկեցաւ երկինքն ամպով, և
սկսաւ գալ անձրեւ սաստիկ, և լինէր փայ-
լատակմունք և կարկուտք և հրձգութիւնք
մինչ տանել կամէր զքաղաքն: Եւ ապա Պա-
պըն և ամենայն եկեղեցականքն անկան 'ի վե-
րայ երեսաց իւրեանց և լացին լալիւն մեծ.
և շարժեցաւ քաղաքն ամենայն, այր և կա-
նայք առ հասարակ յորժամ լուան, և դիմե-
ցին յեկեղեցին: Եւ ապա յետ բազում
միաբանոց աղաչելոյ պաղատանաց, և հրամայ-
եաց Պապն առնել հսկումն Սորեացն և
խնդրել վասն մարտիրոսին 'ի ձեռն բարեխօ-
սութեան սրբոյն: Եւ ասաց Պապն ընթեր-
նել զպատարագն, և ոչ գտին զնոսա, զի փա-
խուցեալ էին: Եւ ժողովեցան ուխտաւո-
րքն Սորիք և Հայք ընդ նոսա և արարին

հալածումն, և հանին զաջն և պահպանեցին զաշխարհն. և նոյն ժամայն ողորմութեամբն Աստուծոյ գնաց մարախն և լցաւ 'ի ծովն, և փառաւորեցին զԱստուած և զծառայ նորա զՄօր Պարսամա, և տուին նմա եկեղեցւոյ տեղի և շինեցաւ. և կարգեցին ամբանք եկեղեցւոյն, և նզովք եդ Պապն զի մի՛ որք իշխեսցէ նզովել զատեցողն Քաղկեդոնի ժողովոյն. զի Աստուած հանդուցեալ է 'ի նոսա, այն որ քննէ զծածուկս և ինքն է պաշտեցեալն և պատուեալն. և մեք ինչ ոչ գիտեմք, այլ միայն մարտիցուք ընդ անօրէնսն և խաղաղութիւն կալցուք ընդ անդամսն Քրիստոսի:

Եւ յետ այնորիկ խնդրեաց զգտեալ գեղարդն, և եղեւ քննութիւն թէ ո՞ր է այս։ Եւ վկայեցաւ 'ի գիտողաց, թէ այն գեղարդըն որով Քրիստոս խոցեցաւ, Թադէոս առաքեալն զայն 'ի Հայս տարաւ։ Իսկ այս գեղարդս ոչ է այն, այլ այն է որ 'ի Տաճարիս Հրեայքն յաւուրս ուրբաթուն մեծի գողացան քրիստոնեայ մի և տարան յանապատ և խաչեցին բեւեռօք. եւ զամենայն կատականս և զսպանութիւնս զոր արարին Քրիստոսի անօրէն և կատաղի Հրեայքն, նոյնպէս և արարին այն քրիստոնէին. զփշեղէն պսակն և զքղամիդն և զծեծումն գլըխոյն և զթուքն և զամենայն օրինակ անար-

գանայցն Տեառն. և խոցեցին գեղարդեամբ զկողն և ել արիւն և ջուր. և խաւարեցաւ արեգակն, նոյնպէս և շարժեցաւ երկիր։ Եւ իմացան քրիստոնեայքն, և փախեան Հրեայ-քըն և առաքեցին պատգամս զի թողցեն նոցա՝ և նոքա դառնան առ Քրիստոս. զի համատամք ասեն՝ թէ ճշմարիտ Աստուած էր խաչեալն ՚ի Հրէից Քրիստոս։ Եւ ներեցին նոցա և դարձան ՚ի Տէր բազմութիւն Հրէից, խոստովանեալք զմեղս իւրեանց։ Եւ այս է գեղարդն որ պահեցաւ և պատուեցաւ ՚ի քրիստոնէից մեծամեծ նշանօք և սքանչելեօք։

Յայնմ ժամանակի յորժամ դարձան եկեալքն ՚ի Խորասանայ առ Մելիք Խազի, եղեւ շարժ ահագին ՚ի Խորասան յաւուր ուրբաթու, և պատառեցաւ երկիր և կլաւ մըլքիթ մի ութ հազար արամբք և կանամբք՝ որ ժողովեալ էին յաղօթս և ՚ի լսելութիւն քարոզութեան իւրեանց։

Ի թուին Ասորւոց ՌՆԾԵ (1455), և Հայոցն ՇՁԲ (582)[1], մեռաւ Իովաննէ (Յովհաննէս) թագաւորն Յունաց ՚ի Կիլիկիա, և թագաւո-

(1) Յովհաննէս կայսր Պորփիւրոժէնն մեռաւ ՚ի թուին Հայոց ՇՂԲ, կամ յամի Տեառն 1143, որպէս գրէ շարայարողն Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ (Գ. 256)։ Որպէս տեսցուք ՚ի վեր յէր. 412 ՚ի ծանօթութեան, Միխայէլ Ասորի 10 ամաւ պակաս դնէ զհայ թուականն։

ըեաց որդի նորա կրսեր Սանուլին. որ կայր առ նմա, և գնացեալ 'ի Կոստանդինուպօլիս ընկալաւ զնա, և ոչ աւագ եղբայրն եկաց հակառակ նմա։ Եւ 'ի նոյն ամի մեռաւ Երուսաղէմի թագաւորն Պաղտին, և թագաւորեաց որդի նորա Պալտնոյն՝ որ էր տղայ և մայրն խնամէր զթագաւորութիւնն (1)։ Եւ 'ի սոյն ամի մեռաւ Դաւութ ամիրայն տէրն Խարթբերդոյ՝ Արթուխի, և առ զիշխանութիւնն Խարասլանն (Ղարա–Արսլան) որդի իւր. և Մասուդն առ զԱբլսթայն (2)։

Ի թուին Տաճկաց ՌՆԾԶ (1456), և Հայոց ՇՁԳ (583) (3), առաւ Եդեսա 'ի Զանգեայ Աթաբակէ՝ 'ի Ջօսլէն (Ժոսլէն), և զորպիսութիւնն ոչ գրեցաք, զի գրեալ են այլք՝ ընդարձակս։ Իսկ Զանգի զկնի ամի միոյ առնլոյն զԵդեսա՝ սպանաւ 'ի Կոլիճայ (4), և առ

(1) Թագաւորն Երուսաղէմի կոչէր Ֆուլք ա՛Անժու. որոյ սպանեալ 'ի յորս՝ թագաւորեաց որդի նորա Պաղտին (Բոտուէն) ընդ խնամակալութեամբ մօր իւրոյ Մելիսանդեայ։ Մատթէոս Ուռհայեցի, Գ. 256։ — Վարդան, յեր. 164։

(2) Մասուտ էր որդի Ղլիճ–Արսլանայ Ա. որ թագաւորեաց յամէ 1119—1155. և ըստ ասելոյ Գրիգորի Երիցու ('ի գիրս Մատթէոսի Ուռհայեցւոյ, Գ. 261). առ յամի փրկչին 1149 զՔեսուն, զՊեհեսնի, զՌապան։

(3) Յօրինակիս՝ հինգ հարիւր յիսուն և երեք, թէպէտ և երկոքեան սխալք են, քանզի Ուռհա քաղաք առաւ 'ի Զանգի ամիրայէ 'ի թուին Հայոց ՇՂԳ։ Գրիգոր Երէց, Գ. 256։ — Վարդան. յեր. 164 — Ներսէս Շնորհ. յողբսն։

(4) Ուշ ոք 'ի պատմագրաց յիշէ զանուն սպանողին Զան-

զիշխանութիւնն նորա Նորադինն (Նուր-էտտին) որդի նորա ՚ի Մօսուլ։

Եւ յայսմ ժամանակի երեւեցաւ ՚ի Կոստանդինուպօլիս առ պատրիարքն և առ բազում ընկերս իւր՝ առ կրօնաւորս և առ աշխարհականս, հերձուած մի որ չար էր քան զՆեստորին և զայլոց չարափառացն առաջնոց. զի ասէին թէ Քրիստոս զիւօք և կախարդութեամբ հնարաւորեցոյց զաշխարհս. և յոլովք անկան ՚ի նոսա և եղեն դիւապաշտք։ Եւ իմացեալ զայս թագաւորին՝ սպան ըզբազումս, և ոչ բառնայր աղանդն այն, մինչեւ եհաս յաւուրս մեր նոյին չարիքն ՚ի նոյն Կոստանդինուպօլիս։

Իսկ Ջօսլինն յորժամ լուաւ զմահն Զանգէ, արար ժողով և եկն յՈւռհա, և առ զնա ՚ի գիշերի և մտան ՚ի ներս. և լուեալ զայն Թուրքաց՝ ձայն ետուն միմեանց և ժողովեցան ՚ի վերայ Ուռհայոյ, և զարհուրեցաւ Ֆռանգն և անգիտացան անգիտութիւն Ուռհայոյ կորստեան խապառ. և հանին բըռնութեամբ զբազմութիւն քաղաքին անցուցանել զնոսա յայնկոյս գետոյն Եփրատայ, և խապառ ջնջել ետուն զնոսա Թուրքաց, որ ասեն զԹիւ սպանելոցն երեսուն հազարաց,

զեռայ և. ոչ միւս թարգմանութիւնն զնէ զանունն. Գրիգոր երէց շարայարողն Մատթէոսի (Գ. 257) ասէ՝ ՚ի կորձէն իւրմէ սպանեալ եղեւ ՚ի գիշերի.

եւ զգերելոցն վեշտասան հազար։ Եւ եկն
այսպիսի կատարած Ուռհայոյ, զոր յայլոց
պատմագրաց ուսանիս զբովանդակն[1]։ Բայց
թէ զինչ եւ յումէ՞ շինեցաւ զառաջինն
Ուռհա եւ անուանեցաւ, ասասցուք։

Զկնի ջրհեղեղին Նեբրովթ թագաւորն
շինեաց զնա եւ անուանեաց Ուռհաւի, որն՝
գիւղ կոչի, եւ հայ՝ Քաղդէացւոց, որ է գիւղ
Քաղդէացւոց. որպէս եւ Անտիոքոս դեկ շինեաց
քաղաք ՚ի Պաղեստին եւ կոչեաց զանուն նո-
րա Ասկղէմ, որ թարգմանի Գեղ խաղա-
ղութեան, եւ մեք Երուսաղէմ ասեմք։ Եւ
շինուածն Նեբրովթի տեւեաց յոլով ժամա-
նակս. եւ ասեն՝ թէ Սենեքերիմ թագաւորն
Ասորւոց քակեաց զնա եւ մնաց աւերակ
մինչեւ յաւուրս Աղեքսանդրի Մակեդոնաց-
ւոյ. եւ յորժամ անցանէր ընդ նա Աղեք-
սանդր, հաճեցաւ ընդ տեղւոյն վայելչու-
թիւնն եւ ասաց ընդ Սելեւկոս. «Շինեա
զդա քաղաք։» Եւ զկնի մահուանն Աղեք-
սանդրու շինեաց զնա Սելեւկոս, եւ կոչեաց
զնա Եդեսիա, որ թարգմանի Մակեդոնաց-
ւոց լեզուովն սիրեմ զդա։ Զի Աղեքսանդր ա-

(1) Աբուլ Ֆարաճ ՚ի Քրոնիկոնին իւրում ասորական
պատմէ ընդարձակ, եւս եւ զկործանումն վերջին որ եղե-
ւ յամի 1147։ Տես եւ ՚ի Գրիգոր երէց շարայարողն Մատթէ-
ոսի Ուռհայեցւոյ, (Գ. 258), եւ ՚ի Դամբանական Ճառն
Բարսեղ վարդապետի, որ խոստովանահայր էր Բաղդուինի իշ-
խանին Քեսնոյ։

տաց, թէ «Սիրեմ զսա. շինեա զդա քաղաք»։ Եւ Յոյնք 'ի գիրս ժամանակաց իւրեանց անուանեն զսա՝ Սորտու Մակեդոնիոս, որ է՝ Նորուոյ Մակեդոնիա. և Թիւն Նորուոյ 'ի նմանէ սկսաւ։ Եւ զհետ եւթանասուն ամի (1) Աբգար Թագաւոր որդի Արշամայ նորոգեաց զնա։ Եւ զկնի Աբգարու և որդւոց նորա եղեւ ընդ Հռոմօք (Հռոմայեցւովք) 'ի կռապաշտութեան նոցա, որ տիրեցին նմա երեք հարիւր ամ։ Եւ նահատակք որ 'ի նմանէ եղեն՝ Շմոնի, Կուրի, Աբիբ (2), Կոզմա, Դամիանէ, և այլք բազումք ընդ նոսա։ Եւ առ Կոստանդիանոսիւ բազմացաւ 'ի նմա վանորայք և քրիստոնեայք, և Յուլիանոս ամպարիշտն չկարաց հնազանդեցուցանել զնա և ոչ Վաղէս հերետիկոս, և մնաց խաղաղութեամբ մինչեւ 'ի Մարկիանոս, որ նեղեաց զնա վասն ուղղափառութեանն. և եղեւ ընդ ձեռամբ Տաճկաց յԱւմար Թագաւորէն մինչեւ յեղանելն Թուրքաց՝ չորս հարիւր ամ։ Եւ յաւուրս Տաճկաց անկաւ պարիսպ նորա՝ շինեալն 'ի Սելեւկոսէ (3)։

(1) Ի մահուանէ Աղեքսանդրի մինչեւ ցամ Տեառն 17, յորում շինեաց Աբգար զԵդեսիա, լինին ամք 343, և ոչ եւթանասուն։

(2) Այս է Սամոնաս, Գուրիաս և Աբիբ սարկաւագ եդեսացիք, զորոց զվկայաբանութիւնն տես 'ի Վարս սրբոց, յէջ. 836.

(3) Չէ յայտ թէ յորմէ առեալ Մատթէոս Ուռհայեցի

Ի Թուին Ասորւոց ՌՆԾԹ (1459) և Հայո-ցըն ՇՁԶ (586) եկն Պարոն Թորոսն զկնի մահուան հօրն իւրոյ Լեւոնի 'ի Կոստանդի-նուպօլսէ յերկիրն Կիլիկեցւոց, և չոգա-ւ առ տէր Աթանաս Անտարապօլիտն Ասորւոց՝ հետեւակ, և ետ նմա զլար ձին և երկոտա-սան այր յաշակերտացն իւրոց, և ած զնա յԱմուտայն՝ (1) որ կայր ընդ ձեռամբ նորա՝ 'ի գիշերի. և վաղւեան տեսին զնշանակ նորա և ծանեան թէ ողորմութիւնն Աստուծոյ ե-հաս 'ի վերայ քրիստոնէից, և ուրախացան յուրախութիւն մեծ։ Եւ անտուստ ընդար-ձակեցաւ և էառ զբաղում տեղիս, և անկա-ւ ահ նորա 'ի վերայ Թուրքաց և Յունաց, և ել համբաւ զնմանէ ընդ ամենայն աշխարհ (2)։ Եւ ասեն թէ՝ երկոտասան ձիաւորով եր-թայր նա 'ի ժամանակին յայնմիկ յԱրապան

ասէ 'ի սկիզբն պատմութեան իւրոյ, եթէ “Տիգրան արքայ Հայոց կանգնեաց զհռչակաւոր մայրաքաղաքն Ուռհայ”. Թուի ամենայն հաւանութեամբ՝ եթէ անզգուշութեամբ գրեալ է Տիգրան փոխանակ գրելոյ Աբգար։

(1) Ամուտա է բերդ յերկրին Կիլիկեցւոց՝ մօտ 'ի Վահ-կայ. 'ի մէջ Անարզաբայ և Մամեստիոյ (Մըսիս)։

(2) Այս Թորոս Բ. իշխան Կիլիկիոյ, էր որդի Լեւոնի Ա. որ ձերբակալեալ երթեալ 'ի կայսերէն Յունաց, տարաւ 'ի Կոս-տանդինուպօլիս յամի Տեառն 1137։ Թորոս Բ 'ի զօրաձին իւրում զօրացաւ յիշխանութեանն՝ ընդարձակեաց զերկիր տէրութեան իւրոյ։ Գրիգոր երէց, Գ. 263—265։ —Վար-դան, յեր. 164։— Կիրակոս, յեր. 61։ —Սմբատ, յեր. 95։— Վահրամ։

առնուլ կին զդուստր Ջօսլինին (Ճոսլէն), և
հանդիպեցաւ նմա հեծեալ բազում թուր-
քաց, որ գերեալ էին զաշխարհն և դարձեալ.
և Մասուտ ծով զօրացեալն այն եհար զնոսա և
կոտորեաց երեք հազար անձինս, և դողացին
'ի նմանէ շրջակայքն և թշնամիքն ամենայն.
և առեալ անհուն քաջութեան դարձաւ, և
առ զԱնաւարզա. և ապա եղեւ ամենայն
երկիրն առ սակաւ սակաւ 'ի ձեռս նորա։

Ի նոյն ժամանակս գնաց Ջօսլինն 'ի վան-
քըն Մօր Պարսամաւ, և ելին ընդ առաջ նո-
րա խաչիւք, և տարան զնա յեկեղեցին. և
նա եառ զամրոց նորա և կացոյց 'ի նա զօրք.
և ինքն եկն 'ի Թլպաշարն։ Իսկ 'ի նոյն ամի ան-
կաւ 'ի ձեռս Թուրքաց ընդ վայր և ընդ ոչ
ինչ. զի ասեն թէ՝ ելաւ յորս և հեծեալն
ցրուեցաւ 'ի նմանէ. և ձին եզարկ զնա ընդ
ծառ և անկաւ և կորոյս զխելսն. և գտան
զնա երկու Թուրք և տարան զնա 'ի Հալպ.
և ծախեցին զնա Հրէի մի՝ անծանօթ, և յե-
տոյ գիտացեալ տարան առ Նորադինն (1), և
եդեալ զնա 'ի բանտի եառ զամենայն աշ-
խարհն 'ի նմանէ՝ զԱզաւն, զԹլպաշարն, զՊի-
րըն, զԱնտապն, զՄարաշ, զՊեհեսնի, զՀարան
մուք (Հիսն-մանսուր); զՍամուսատ, զԿար-
կառ, զԿաղթայն և զայլսն, և մնաց միայն Հռ-
ոմկլայն ուր կայր կինն նորա դստերօքն, և

(1) Գրիգոր երէց. Գ. 259.

նախախնամութեամբն Աստուծոյ ետ զնա առ տէր Գրիգորի Հայոց կաթողիկոսին, եւ եղեւ ա-թոռ նորա յաջորդեան:

Ի նոյն ամի յառաջ քան զհամբարձումն Տեառն միով աւուրբ, եղեւ անձրեւ 'ի Պա-ղեստին եւ լինէր 'ի նմա կաթիլք արեան. եւ 'ի Մայիս ամսոյ յառաջ ցող առաւօտուն յԵրուսաղէմ լինէր 'ի դոյն արեան, առ 'ի նշանակելոյ զարիւնն քրիստոնէից որ հեղլոց էր յԵրուսաղէմ 'ի յառնաւուրն զնա: Եւ յա-մառնային յեղանակն եկն ձիւն կարմիր, եւ իջաւ յերկիր իբրեւ երկու մատն:

Ի թուին Յունաց ՌՆԿԴ (1464), եւ 'ի Հա-յոց թուին ՇՂԱ (591), 'ի զարգանալ թագա-ւորին Երուսաղէմի Պաղտինին, կամեցաւ հանել զմայրն իւր 'ի հոգալոյ զթագաւո-րութիւնն. եւ եղեն ոմանք 'ի զօրացն ընդ մօրն եւ մտին 'ի պուրճն Դաւթի եւ ամրացան, եւ կռուէին ընդ պուրճն. եւ մայրն խօսեցաւ անտի 'ի դուրս ընդ թագաւորին, եւ խաղաց 'ի սիրտն եւ երդուաւ մօրն եւ ետ զԵրուսա-ղէմ 'ի հրամանս մօրն. եւ ինքն առեալ զզօ-րսն գնաց 'ի վերայ Ասկաղոնի Փղշտացւոց. եւ փլոյց մասն ինչ 'ի պարսպէն. եւ եկին 'ի պատառուածն յայն քան հազար Տաճիկք հագած, եւ սատէին ընդ միմեանս. "Այս քա-ղաքս է գլուխ Տաճկաց, եւ տուեալ զօրացս Մահմետ. պինդ կացցուք 'ի սմա եւ մեռ-

ցուք, և բաց 'ի սմանէ զայս մի տեսցուք։ » Եւ չորս հարիւր Պարսանք դիմեցին 'ի վերայ քաղաքին հազարացն և սպառեան 'ի նոցանէ ամենեքեան. և տիրեցաւ յայս Թագաւորն և զօրք իւր, և. զողջ գիշերն ջանային Տաճիկքն չինել զփլած պարսպին և Սիր Ռընաղդն(1) մեծ իշխան Թագաւորին, ջան 'ի վերայ եդեալ ոչ ետ թոյլ չինել նոցա։ Եւ 'ի լուսանալն առաւօտուն Թագաւորն Երուսաղէմի առ զխաչն 'ի ձեռն և մօտ գնացեալ՝ ձգեաց զնա 'ի մէջ քաղաքին և ասաց. « Ահա, որ քրիստոնեայ էք ու հաւատ ունիք, խնդրեցէք զնշանն Քրիստոսի. » և վարեցան քրիստոնեայքն որպէս հրով, և դիմեցին յամենայն կողմանց և մտին 'ի քաղաքն, և կոտորեցին 'ի նմա վեշտասան հազար անձինս, և առին գերի բազում, և այլքն մտեալ 'ի նաւ փախեան յԵգիպտոս։ Իսկ Օ Սըրնաղտն որ եցոյց մեծ քաջութիւն ընդդէմ Տաճկաց, իշխանացուցին 'ի վերայ Անտիոքու, և արարին գլուխ զօրաց, և ետուն նմա զկինն Պուատեայ (Սեմինա տը Ռուադիէ) 'ի կնութիւն։

Յայսմ ժամանակի մեծ իշխանաց իշխանն Թորոս (Բ) որդի Լեւոնի որդւոյ Կոստանդեայ՝ որդւոյ Թագաւորազինն Ռուբինեայ,

(1) Այն է Ռենալտոյ կամ Ռենոյ տը Շաթիյեան, որ կայր 'ի ծառայութեան Ռեմոնդոյ իշխանին Անտիոքայ։

նախախնամութեամբն Աստուծոյ եւ զնա առէր Գրիգորի Հայոց կաթողիկոսին, և եղեւ ա-թոռ նորա յաւիտեան։

Ի նոյն ամի յառաջ քան զհամբարձումն Տեառն միով աւուրբ, եղեւ անձրեւ 'ի Պա-ղեստինէ և լինէր 'ի նմա կաթիլք արեան. և 'ի Մայիս ամսոյ յառաջ ցող առաւօտուն յԵրուսաղէմ լինէր 'ի գոյն արեան, առ 'ի նշանակելոյ զարիւնն քրիստոնէից որ հեղլոց էր յԵրուսաղէմ 'ի յառնուլն զնա։ Եւ յա-մառնային յեղանակն եկն ձիւն կարմիր, և իջաւ յերկիր իբրեւ երկու մատն։

Ի թուին Մարուոց ՌՆԿԴ (1464), և 'ի Հա-յոց թուին ՇՂԱ (591), 'ի զարգանալ թագա-ւորին Երուսաղէմի Պաղտնին, կամեցաւ հանել զմայրն իւր 'ի հոգալոյ զթագաւո-րութիւնն. և եղեն ոմանք 'ի զօրացն ընդ մօրն և մաքին 'ի պո—րլն Դաւթի և ամրացան, և կռուէին ընդ պո—րլն. և մայրն խօսեցաւ անտի 'ի դուրս ընդ թագաւորին, և խղճաց 'ի սիրտն և երդուաւ մօրն և ետ զԵրուսա-ղէմ 'ի հրամանս մօրն. և ինքն առեալ զզօ-րսն գնաց 'ի վերայ Ասկաղոնի Փղշտացւոց. և փլոյց մասն ինչ 'ի պարսպէն. և եկին 'ի պատառուածն յայն քսան հազար Տաճիկք հագած, և ասէին ընդ միմեանս. «Այս քա-ղաքս է գլուխ Տաճկաց, և ոսկաւ զօրացաւ Մահմետ. պինդ կացցուք 'ի սմա և մեռ-

ցուք, և բաց 'ի սմանէ զլոյս մի տեսցուք։» Եւ չորս հարիւր Փռանգ դիմեցին 'ի վերայ քաղաքն Հազարայն և սպանին 'ի նոցանէ ամենեքեան. և տրտմեցաւ յոյժ Թագաւորն և զօրք իւր, և զողջ գիշերն ջանային Տաճիկքն շինել զփլած պարսպին և Միր Մունաղդն (1) մեծ իշխան Թագաւորին, զան 'ի վերայ եղեալ ոչ ետ թոյլ շինել նոցա։ Եւ 'ի լուսանալն առաւօտուն Թագաւորն Երուսաղէմի առ զխաչն 'ի ձեռն և մօտ գնացեալ ձգեաց զնա 'ի մէջ քաղաքին և ասաց. «Ահա, որ քրիստոնեայ էք ու հաւատ ունիք, խնդրեցէք զխաչն Քրիստոսի.» և վարեցան քրիստոնեայքն որպէս հրով, և դիմեցին յամենայն կողմանց և մտին 'ի քաղաքն, և կոտորեցին 'ի նմա վեշտասան հազար անձինս, և առին զերի բազում, և այլքն մտեալ 'ի նաւ փախեան յԵգիպտոս։ Իսկ Օ Մըրնայլոն որ եցոյց մեծ քաջութիւն ընդդէմ Տաճկաց, իշխանացուցին 'ի վերայ Անտիոքու, և արարին գլուխ զօրաց, և ետուն նմա զկինն Պոռսեայ (Մեմինա որ Բաղդինէ) 'ի կնութիւն։

Յայսմ ժամանակի մեծ իշխանաց իշխանն Թորոս (բ) որդի Լեւոնի որդւոյ Կոստանդեայ՝ որդւոյ Թագաւորազինն Ռուբինեայ,

(1) Այն է Բենալըսոյ կամ Բըթոյ որ Ղադիլեան, որ կայր 'ի ծառայութեան Բեմնոնոյ իշխանին Անտիոքայ։

եւ յերկիրն Կապադովկացւոց, եւ դարձաւ ա-
նուանի յաղթութեամբ ։

Իսկ Մասուտ սուլտանն որ էր յորդւո-
ցըն Խաքանայ արքային Թուրքաց, եւ ընդ-
դուստր իւր Նշուք ամալանայ Դանիշմանեանց.
եւ արարեալ միաբանութիւն խորհեցան գը-
նալ 'ի Կիլիկիա. եւ յորժամ գնացին մերձե-
ցան յերկիրն, եւ ահա փակեալ ամրացեալ էր
եղերոք սահմանացն, եւ դարձան մեծ ամօ-
թով ։ Եւ Թորոսն մեծ առաւել զօրացեալ
էառ զմնացեալ դղեակսն 'ի ձեռանէ Յու-
նաց 'ի յերկիրն Կիլիկեցւոց ։ Եւ լուեալ
զայս թագաւորն Յունաց (Մանուէլ) եւ բար-
կացաւ 'ի վերայ Պարոն Թորոսի եւ առաքեաց
զԱնդրոնիկոս զօրագլուխն մեծ ամբոխիւ 'ի
Կիլիկիա. եւ ել ընդդէմ նորա Պարոն Թորոս,
եւ պատերազմեցան ընդ միմեանս առ ընթեր
Տարսոնի, եւ յաղթեցան Յոյնք եւ անկաւ 'ի
նոցանէ երեք հազար անձինք անուանիք, եւ
մնացեալքն փախեան նաւուք եւ գնացին ։
Եւ էառ զքանակն եւ զծանրոց նոցա մեծն Թո-
րոս, եւ ուրախ եղեն գոհանալով զՏէառնէ.
եւ վաճառէր ընդ ոսկւոյ զմեծամեծս Յու-
նաց (1) ։

(1) Ըստ Գրիգորի երիցու 'ի կից Մատթէոսի Ուռհայ-
եցւոյ. Գ. 263) Անդրոնիկոս էր իշխան Սրոյ եւ Մոփսայ կար-
գեալ 'ի կայսերէն Յունաց, այր ամբարտաւան եւ լի նախան-
ձու ընդդէմ Հայոց, այլ 'ի գալ նորա 'ի Կիլիկիա, Թորոս

Ի թուին Յունաց ՌՆԿԵ (1465) և Հայո-ցըն ՇՂԲ (592) որդիքն Զանգեայ որ 'ի Մօսուլ Սեփադինն և Նուրադինն՝ որ ուխտեալ էին խալիփային, առեցին ուխտին և ձեռն տուին ամիրային որ նստէր 'ի Թկրիթ ապըս-տամբութեամբ. և բարկացեալ խալիփայն եկն 'ի վերայ Մօսլայ և ոչ կարաց առնուլ զնա, և դարձաւ 'ի վերայ Թակրթայ, և ետ զնա յաւար զօրաց իւրոց, և առին ըզ-նա և քակեցին 'ի հիմանց, և յետոյ տուին զբերդն 'ի Համամադինն (Հէմս-էտտին) որ էր այր բարի և սիրող քրիստոնէից, և վաղ-վաղակի շինեաց զքաղաքն և զեկեղեցիսն, և կայր 'ի հնազանդութիւն խալիփային։

Յայսմ ժամանակի Նորադինն՝ տէրն Հալ-պայ չոգաւ 'ի վերայ Դամասկոսի և առ ըզ-նա երդմամբ և կորոյս զհայրենեօք իշխանս նորա, և քակեալ զպղնձաշէն պարիսպն և շինեաց քարամբք ամրագունիւք։ Եւ 'ի սոյն ամի մեռաւ Դամուրտաշն՝ տէրն Մերտնայ, որ էր յԱրթուխեաց անտի, այր բարի և սիրող քրիստոնէից և շինող բազում եկեղեցեաց՝ վասն այսու պատճառի։ Հիւանդացաւ սա

տիրեալ էր որդին Մսիայ, և առ խորտակել զեղջիւր ամ-բարտաւանութեան Անդրոնիկեայ, յարձակեալ 'ի դուրս 'ի քաղաքէն Մսիսայ, ետ քաջութեամբ պատերազմ ընդ նմա և խորտակեաց զնոսա իսպառ 'ի վրէժ մահուան հօր իւրոյ Լե-ւոնի Ա։

հիւանդութիւն մահու, մինչեւ բժիշկքն յուսահատեցան և թողին. և նա յուսացեալ յաղօթս քրիստոնէիցն և առաքեաց 'ի վանքն Մար Սաբայի (1), և բերին զաջ նորա։ Եւ յորժամ մտին 'ի տունն, տեսանէր այր մի հրեղէն, որ գնաց կալաւ զձեռանէ նորա և ասաց. «Ո՞վ ես տէր.» և նա ասէ. «Քրիստոնեայքն առաքեցին զիս՝ զի մի մեռցիս։» Եւ յարոյց զնա, և նստաւ և փառաւորեաց զԱստուած և ողջացաւ. և եղեւ մեծ մխիթարութիւն քրիստոնէից ընդ իշխանութեամբ նորա, 'ի Մերտին և 'ի Նսեբին և 'ի Մուփարկին և յԱաղայն և 'ի Տարս, և յայլ գաւառս տեղիս։ Եւ նմանապէս պատուիրեաց որդւոց իւրոց յետ մահուան իւրոյ զնոյն խնամ ունել 'ի վերայ քրիստոնէից։ Եւ ետ զՄերտինն և զՄուփարկինն 'ի Նաջմադինն (Նէճմ-էտտին) յաւագ որդին, և զխանի քաղաք ետ 'ի Ջամալադինն (Ջէմալ-էտտին) 'ի միւս որդին, և զՏարս 'ի Հասամադինն (Հէսամ-էտտին) 'ի կրտսեր որդին։

Յայսմ ժամանակի թագաւորն Յունաց (Մանուէլ) ըստ ատելութեան բարուց իւրեանց զոր ունէին առ ամենայն քրիստոնեայք, առաքեաց առ Մասուտ սուլտանն և աղաչեաց զնա մեծաւ պատարագօք զի մնացէ

(1) Մար Սաբայ. խմա՝ Մար Եղիա։ [illegible] նշանակէ 'ի լեզու Ասորւոց՝ տէր։

յերկիրն Կիլիկեցւոց և աւերեաց զնա։ Եւ
նա ժողովեալ զամենայն զօրսն Կապադովկիոյ
և զՄիջագետաց, գնաց ամենայն պատրաս-
տութեամբ և եմուտ յերկիրն Հայոց։ Եւ
նոքա նախագէտ եղեալ յառաջագոյն՝ ամրա-
ցեալ և գաղթեալ էին 'ի լերինս և յամուր
տեղիսն։ Եւ սուլտանն գնաց իջաւ 'ի վերայ
Թիլին Համդնոյ [1], և եհար զնոսա Տէր Ա-
ստուածն քրիստոնէից՝ ոչ հրեղէն հրեշտակօք
որպէս զզօրսն Սենեքարիմայ, և ոչ 'ի ձեռն
կնոջ որպէս զՀողոփեռնէս, այլ տկար կեն-
դանեօք՝ մժղկի և ճանճոյ, այնպիսի՝ որ ասէին
բազումք, թէ այն սաստիկ բարկութիւն է
քան զհարուածս խստասրտին Փարաւոնի. և
եղեւ պատուհասն 'ի մարդ և յանասուն։ Եւ
սկսան փախչել. և իջին զօրքն Հայոց ամրա-
ցեալքն 'ի լերինս, և կոտորեցին զբազումս
'ի նոցանէ, և առին աւար զմեծութիւն ա-
նօրինացն, և լցին զտունս իւրեանց գոհա-
նալով և փառաւորելով զԱստուած։ Եւ եղ
վաղվաղակի պարոն Թորոս ընդ միջոցս լե-
րանցն 'ի Խաւատանէսն [2], և եհար զԹուրքն
որ բնակեալ էին անդ. և դարձաւ բազում
կերեօք և աւարաւ և անուանի փառօք յա-

(1) Թիլն Համտնոյ էր. տեղի ամրութեան 'ի դաշտին Ա-
նարզաբայ, որ 'ի Կիլիկիա։

(2) Խաւատանէք էր. ամրոց 'ի սահմանս երկրին Սեբաս-
տիոյ ընդ արեւմտակողմն Հարբաւոյ։

ենայն մարդկանէ (1)։ Իսկ Մասուդ սուլ-տանն գնացեալ մազապուրծ յորդւոցն Հա-յոց մեծ ամօթով, և հասեալ 'ի Կոնն (Իկոնիա) կրկին հարեալ 'ի Տեառնէ մեռաւ (2)։

Ի Թուին Ասորւոց ՌՆԿԶ (1466)․ և Հա-յոցն ՇՂԳ (593), Թագաւորեաց որդին Մա-սուդին՝ Կլիճ ասլանն (Բ)․ և էին նորա երկու-եղբարք, զմինն խեղդել ետ 'ի ծածուկ․ և միւսն փախեաւ յեզր ծովուն, և ամրացաւ 'ի բերդսն՝ զոր տուեալ էր նմա հայրն իւր նախ քան զմահն իւր․ և էր անուն նորա Շահանշահ, և նա էր փեսայ սուլտանն Դա-նիշմանայ, և են սոքա ազգ մի, և վասն այ-նորիկ ձեռն ետ նմա Յղուբ ասլան հօրեղ-բօրորդին իւր, և աւերէր զերկիրն Կլիճ աս-լանայ։ Նա լուեալ զայս Նուրըդինն (Նուր-էտտինն) տէրն Հալպայ և Դամասկոսի, եկն և էառ զՓարզմանն (3) և զԱնթափ։ Նա առա-քեաց Յղուբ ասլան առ Նորադինն և առ Կար ասլան (Կարա—ասլան) տէրն Կարթբեր-դոյ, զի առցեն զամենայն երկիր Կլիճ ասլա-նայ, որ կայ 'ի սահմանս նոցա 'ի Միջագետս և յայնկոյս Եփրատ գետոյ․ որ և ընդ խոր-

(1) Վահրամ, յեր. 208։

(2) Գրիգոր Երէց (գ. 265)․ — Սմբատ, յեր. 97։ — Վահրամ։

(3) Փարզման էր քաղաք 'ի փոքրն Հայս 'ի սահմանս Եփ-րատացւոց։

հելն 'ի յառնուլ զերկիրն և բաժանել, կռուեցան ընդ միմեանս և Թաղին։

Իսկ զերկիրն Եգիպտոսի Տաճիկք (Արաբացիք) ունէին ընդ իւրեանց իշխանութեամբ 'ի ժամանակաց անտի Մահմետականացն որ տիրեցին նմա, և ոչ կարացին մուտ գտանել 'ի նա Թուրքաց Թագաւորքն. Եւ լինէր նոցա խալիփայ յազգէն Ալեայ, որպէս այն որ նըստէր 'ի Բաղտատ յազգէն Մահմետի։

Ե

Թէ ո՞յք եւ կամ ուստի՞ են Աբդլմումնիքն որք կան յարեւմուտս։

ԽԱԼԻՓԱՅՔ *որ կային յԵգիպտոս, (էին) յազգէն Ալեայ մինչեւ 'ի ժամանակս Նորադինին, որ և ապա բարձաւ 'ի նմանէ։ Ի կարգէ անտի խալիփայիցն ասէին ումեմն Աբդլա, և էին նորա երկու որդիք, որոց անուանքն Աբդլմինի և Աղուբ, որք անկան պոռնկութեամբ ընդ կին հօր իւրեանց. և իմացեալ հօրն՝ կամեցաւ սպանանել զնոսա*(1)։

(1) *Միւս թարգմանութիւնն փոքր մի այլազգ պատմէ. չորրորդ խալիփայն ասէ, Եգիպտոսի, որ էր յազգէն Ալեայ, ունէր երիս որդիս, և 'ի մեռանել իւրում աւագն առ զխալիփայութիւնն և խորհէր սպանանել զերկուսին եղբարս իւր*

Եւ նոքա իմացան և փախեան՝ առեալ 'ի
տանէ հօրն երկու. գիրք, անուանք նոցա
Գէմիա և Սեմիա: Գէմիան ուսուցանէր
նիւթս խառնուածոց, որով կարողութիւն լի-
ցէ առնել ոսկի և արծաթ, ակն և մարգա-
րիտ: Եւ Սեմիայն ուսուցանէր հրաշագոր-
ծութիւնս և տլխամ, որով հիանան մարգիկ:
Առեալ նոցա զգրեանն գնացին յարեւմուտս
կոյս 'ի սահմանս Ափրիկոյ, և անցին անդր
քան զնա, և գտին աշխարհ մի բարբարո-
սաց պլալեղուաց կորձէից՝ ազանց Փռանկ-
գաց, որք էին առանց ուսման և դպրու-
թեան և օրինաց, և աղքատք. և յարեցան
'ի նոսա և շինեցին տունս յամրագոյն տեղ-
ւոջ 'ի քառաժայռս: Եւ արարեալ զարուես-
տըն 'ի ծածուկ և ստանային գանձս և վա-
ճառէին առատապէս: Եւ ունէին ընդ իւ-
րեանս ծառայս բազումս, ստացան և 'ի նո-
ցանէ յոլովութիւն ծառայից: Եւ հեզութբ
յարեցուցանէին յիւրեանս զբնակիչս տեղ-
ւոյն առատաձեռն լինելով նոցա. և առին
'ի նոցանէ կանայս և ստացան որդիս, և ու-
սուցանէին դպրութիւնս և ուսումն աստե-
ղագիտութեան և հնարից: Եւ շինեցին բեր-
դըս և քաղաքս, և մեծացան. և ապա սկը-

որոց անուանքն էին Արգըլա և Մամունի. և իմացեալ սոցա զխորհուրդ եղբօր իւրեանց՝ փախեան յարեւմուտս. և յա-նուն իւրեանց կոչեցաւ ազգն Արգըլմունիք:

տան քարոզել նոցա զուսումն և զպաշտօն իւ-
րեանց, և հաւանեցուցանէին աղանդով և
ալամօքն զոր առնէին. և ուսուցանէին նոցա
զերգուս և զգիրս իւրեանց ։ Եւ մեծացան և
արարին զօրս և զօրացան, և առին քաղաքս
բազումս. մինչեւ առաւել բազմացան, և
գնացին առին զՍիկիլիա կղզի, և տիրեցին
բազում աշխարհաց, և արկին 'ի նեղութիւն
զՀոռոմայեցիս յոյժ ։ Եւ ասեն թէ՝ այսու
պատճառաւ առին Ալամանքն զկայսերական
պատիւն 'ի Փռանկաց. զի նեղեալ 'ի Տաճ-
կաց (յԱրաբացւոց) Հոռոմ, առաքեցին առ
նոսա՝ զի եկեսցեն փրկեսցեն զնոսա 'ի Տաճ-
կացն ։ Սոյնպէս և Փռանկքն առաքեցին ազա-
չանս, զի թէ տացէ նոցա Տէր յաղթութիւն
հալածել զայլազգիսն, տացեն զկայսերական
պատիւն. և երդուան նոցա ։ Եւ նոքա յուսա-
ցեալ յԱստուած՝ գնացին 'ի վերայ . . .
նոցա և կոտորեցին զնոսա և հալածականս
արարին զմնացեալսն, և առին զկայսերու-
թիւն Ալամանքն ։ Իսկ Տաճիկքն, զի տիր-
եալ էին բազում աշխարհաց և բերդից, հաս-
տատեցին իւրեանց սուլտան և խալիփայ, և
կան մինչեւ ցայսօր ժամանակի ։

Ի թուին Ասորւոց ՌՆԿԶ (1466), և Հա-
յոցն ՇՂԳ (593) մեռաւ խալիփայն Եգիպ-
տոսի, և իշխանն (փոխարքայն) Եգիպտոսի

կամեցաւ ինքն նստիլ խալիփայ, և նա չէր
յազգէն Ալեայ, և վասն այսորիկ ոչ կամէին
աշխարհն զնա, այլ զԱբաս ումն ընտրեցին,
որ էր որդի մեռեալ խալիփային. և Աբասն
յորժամ գիտաց թէ իշխանն ոչ կամի դնել
զնա խալիփայ, էառ զամենայն գանձս տանն
խալիփայութեան, և եհան երեք հազար ծա-
ռայս ազգաւ Հայք, և կազմեաց զնոսա զի-
նուք և ել 'ի գիշերի և առ 'ի Պարսկանցն ընդ-
իւր առաջնորդ ճանապարհին զի եկեսցէ առ
Նորադինն 'ի Դմիշկ։ Եւ վաղիւն իմացեալ
իշխանն Եգիպտոսի, պնդեցաւ զհետ նորա
զօրօք, և դարձան զօրքն Հայոց ազատեալ
ծառայքն՝ և հարին զԵգիպտացիսն հարուա-
ծըս մեծամեծս, և մնացեալքն փախեան։
Եւ եկեալ նոցա 'ի Պաղեստինէ, չոգաւ ումն
'ի Պարսկանցն յԵրուսաղէմ, և ազդ արար
Փռանկացն, նոյնպէս և յԱսխալան. և ժո-
ղովեցան և ելին ընդդէմ նոցա։ Եւ տեսեալ
Աբասայն՝ կոչեաց զորդին Հայոց և ասէ.
« Ահա որդիք իմ, հարէք զնոսա նման Եգիպ-
տացւոցն, և մեծացուցից զձեզ յոյժ յոյժ։»
Եւ կազմեցան նոքա. իսկ յորժամ տեսին զնշան
խաչին առաջի զօրացն Փռանկաց, յարտա-
սուս հարան, և 'ի վայր իջեալ 'ի ձիոցն որ-
պէս կարօտեալք՝ փափաքանօք գնացեալ
ընդառաջ խաչին երկրպագեցին։ Եւ Փռ-
ռանգն էառ դիւրաւ զյաղթութիւն զան-

ձուն, և ըմբռնեցին զԱբասն և ծախեցին ըղ-
նա իշխանին Եգիպտոսի ընդ բազում ոսկւոյ,
և նա գնեալ զնա տարաւ կախեաց զփայտէ. և
զզօրսն Հայոց Թողին ազատս գնալ յիւր և կա-
միցին և այլ ինչ ոչ ետուն նոցա բաց 'ի հան-
դերձից զոր ունէին, ամարդիք եղեալ առ-
երախտիս նոցա զաս արարին քրիստոսասէրքն
առ քրիստոնէայքն դիմեալք, և խուրեանց
կամօքն լցին զնոսա մեծութեամբ ստացուա-
ծոց (1) ։

Յայսմ ժամանակի Ռնալտն (2), որ կո-
չեցաւ Բրինձ (իշխան), վիճէր ընդ պարոն
Թորոսի վասն բերդին որ կայր 'ի փռնոսին
('ի սահմանս) Անտիոքոյ, զոր առեալ էին 'ի
Պըերացն Յոյնք, և պարոն Թորոս առեալ

(1) Պատմագիրք Արաբացւոց այլազգ պատմեն զպարա-
գայս այսորիկ։ Աբաս ոչ որդի խալիփայի, այլ էր որդի կը-
նոջ Ամելայ փոխարքայի, որոյ հրաման ընկալեալ խաղալ ընդ-
դէմ Փռանգաց որք անհանգիստ առնէին զԵգիպտացիսն
մերձ յԱսկաղոն, խորհեցաւ 'ի միտ առնուլ 'ի բռին զիշխա-
նութիւն փոխարքայութեանն. վասն որոյ սպանեալ զԱտէլ
յաջորդեաց զնա։ Ա.Հ. այսու յինքն ձգեաց զատելութիւն
և զարտմտութիւն բովանդակ երկրին. և երկուցեալ 'ի վը-
րէժխնդրութենէ, բարձեալ զամենայն գանձս տէրութեանն
խոյս ետ յԵգիպտոսէ, թողեալ զխալիփայն 'ի ձեռս սիկա-
րեանց. իսկ Աբաս 'ի փախչել իւրում անկաւ 'ի ձեռս Փը-
ռանգաց և սպանաւ մահուամբ, և զորդին նորա յանձնեցին
Տեղայեայ փոխարքայի, որ կախեաց զնա զփայտէ։ Եւ ինքն
Տեղայի, որ նա ինքն է Մելիք—Սալէհ, իշխանացաւ փոխանակ
Փէյզ—Պիլլահայ խալիֆայի որ սպանաւ 'ի ձեռաց սիկարեանց։

(2) Ռընոյ տը Շադիյեօն իշխան Անտիոքայ։

էր 'ի Յունաց. և աւէր Ունաղտն Թէ՝ Ամիրա-ձո առ Փրերոն՝ զի վասն քրիստոնէից 'ի կը-ռուիլ էն, զառաջագոյն կալեալ բերդն նո-ցա. ո և վասն այսորիկ կռուեցան 'ի Սկըն-դրունն(1), և անկան յերկոցունց կողմանցն յա-ռովք, և դարձան 'ի միմեանց: Բայց յետոյ հաւանեցաւ պարոն Թորոս և ետ նոցա խը-րով կամօք, և 'նոքա երդուեցան նոցա յա-մենայն կարիս մահու չափ ջանացեալ:

Ի Թուին Ասորւոց ՌՆԿԸ (1468), և Հայոց ՇՂԵ (595), ել Ստեփանէ եղբայրն պարոն Թորոսի յերկիրն Մարաշայ, և 'ի գիշերի ե-մոյծ զզօրսն 'ի Մարաշ 'ի տունս քրիստոնէիցն կամօք քահանայի միոյ, և ընդ լուսանալն առ-զքաղաքն և կոտորեաց զԹուրքն. և հպար-տացեալ քրիստոնեայքն յայտնապէս չնային ընդ կանայս Թուրքացն. Եւ բարկացաւ Տէր և ոչ ետ զբերդն 'ի ձեռս նոցա, այլ այրեցին զքաղաքն և առին զՀայերն որ անդ՝ և մտին յերկիրն: Բայց ամիրայն Մարաշայ ըմբռ-նեաց զէրէցն որ եմոյծ զզօրսն գաղտապէս 'ի քաղաքն, և կենդանւոյն քերթեաց զնա և այրեաց հրով(2):

(1) Այն է Աղեքսանդրիա քաղաքն Ասորւոց, ծովեզե-րեայ, և այժմ կոչի Իսքէնտէրուն:

(2) Գրիգոր Երէց (Գ. 268) զայս դէպս ասէ լեալ 'ի Պե-հեսնի: Իսկ Վահրամ համառօտայն Միխայէլի՝ Գերմանիկեցւոյ, ա-սէ, ապրեաց Թորոս:

Ի սոյն ամի Սմբատն, տէրն Սիւնեաց, խորհրդակցութեամբ պարոն Թորոսի՝ զօրք խուռնք գնաց[1] 'ի վերայ Կիպրոս կղզւոյ վասն երկու պատճառաց. մի՝ վասն Թագաւորին Յունաց քինու, որ յորդորէր զայլազգին 'ի կորուստ Հայոց, և միւսն՝ վասն Յունացն որ 'ի Կիպրոս կոտորէին զՀայսն և զՖռանգն: Վասն որոյ գնացեալ Սմբատն գերեաց զամենայն կղզին և էած զմարդ և զանասուն յեզր ծովուն, և թուլեաց զնոսա և կտրեաց գինս ամենեցունց, և եթող զնոսա և էած ընդ իւրեան պատանդս՝ եպիսկոպոսս և աբեղայս բազումս և մեծատունս, մինչև բերցեն զկտրեալ գինսն: Իսկ Մանուէլ կայսր Թուրքք մի 'ի Ներգուսէն[2] և խնդրեաց ըզբերդն, և նա ասաց. «Թէ երդնուս մեզ որ թողուս զմեզ կենդանի, մենք տամք զՆերգուսն.» և երդուաւ 'ի Խաչն և յԱւետարանն զի առաքեսցէ զնոսա խաղաղութեամբ 'ի Հալպ. և ետուն նմա զՆերգուսն, և եհան զնոսա գնալ խաղաղութեամբ: Եւ ոմանք 'ի թագաւորացն լուան զի սպանանէին Թուրքերն.

(1) Սմբատ պատմագիր (յեր. 98) ասէ՝ եթէ Ռենաղտ 'ի դրդմանէ պարոն Թորոսի յարձակեցաւ 'ի վերայ Կիպրոսի, և թէ ինքն իսկ պարոն Թորոս՝ ընկերացաւ նմա յարշաւանսն: —Գրիգոր Երէց (Գ. 373):

(2) Ներգուսէ Ներգուսանց գղեակն 'ի Կիլիկիա մերձ ամրոցին Կապանոյ:

թէ՝ Ա՜ Խարձեալ զօրանամբ և գամբ աւերեմք զաշխարհս զայս ։» Եւ պատմեցաւ պարոն Ստեփաննոսյ. և եհարց պարոն Ստեփանէ զեկեղեցականսն, և նոքա ասեն. «Թէ այդպէս սպառնան, անխիղճ ես դու վասն երդմանն ։» Եւ առաքեաց զհետ նոցա և կոտորեաց զնոսա ։ Եւ լուան զայս ամենայն այլազգիքն և դառնացան ընդդէմ քրիստոնէից, վասն որոյ և մեծամեծ վնասք լինէին ։

Յայսմ ամի մեռաւ աւագ սուլտանն Խորասանայ Մասուդն, և ոչ ունէր որդի՝ բայց մանկիկ մի փոքրիկ փոխանորդ իւր, վասն որոյ եղեւ աթոռապահ նմա ամիրայ մի Եղտիկուզ անուն, որ առ զկին սուլտանայ իւր ՚ի կնութիւն՝ զմայր տղայոյն. և յետ փոքր աւուրց մեռաւ տղայն, և մնաց սուլտանութիւնն Եղտիկուզին, թէրեւս լեցի որդի ՚ի նոյն կնոջէ ժառանգ սուլտանութեանն. և զի (Եղտիկուզ) աթաբակ եղաւ զառաջինն տղային, թէպէտ սուլտանացաւ, բայց մինաւ անունն նոյնպէս աթաբակ. և վասն այսորիկ յայնմ հետէ թագաւորքն Խորասանայ և Նինուէի և Միջագետաց աթաբակ կոչին և ազգքն տուն Աթաբակեայ. նոյնպէս որ ՚ի Կապադովկիա լինէին թագաւորք, զի ընդձեռամբ Եղտիկուզին մտին, Աթաբակեանք կոչին ։

Ի թուին Ասորւոց ՌՆԿԹ (1469) և Հայոց

ՌՂԶ (596) Խլիճ ասլան արար սէր ընդ Խսար-
ասլան տէրն Սեւաստոյ, և եկն յերկիրն Մի-
ջագետաց և ա՛ռ զտեղիսն զոր յառաջագոյն
կալեալ էր հայր նորա. և արար սէր ընդ պա-
րոն Թորոս և ընդ Ստեփաննէ, և կայր խա-
ղաղութեամբ։

Յայսմ ամի Թագաւորն Երուսաղէմի ե-
կին յԱնտաք, և ժողովեալ զօրս գնացին ա-
ռին զՀերքիմն (1) և գերեցին մինչեւ 'ի Հալպ
և դարձան։ Եւ յայսմ ժամանակի շմորեցան
ընդ միմեանս Խլիճ ասլան և Խսար ասլան, և
պարոն Ստեփաննէ անդադար աւերէր զաշ-
խարհ երկոցունցն։ Եւ եղեւ քսութիւն յո-
մանց առ պարոն Թորոս՝ թէ եղբայրն քո
կամի սպանանել զքեզ. և հաւատաց նոցա.
և կալաւ զեղբայրն և զնդանեաց տասն ա-
միս. և ապա միջնորդութեամբ բազմաց
դարձեալ եհան զնա 'ի բանտէն, և կային սի-
րով ընդ միմեանս։

Իսկ Խլիճ ասլան արար սիրելի իւր զՏա-
նուն ամիրայն Կեսարիոյ, և եհան զնա 'ի
'ի Խսարասլանայ. և նա եղեւ սկիզբն քակ-
ման տանն Դանշմանանց (2)։

(1) Հարեմ կամ Հարենկ՝ էր ամրոց յերկրին Անտիոքա-
ւոց 'ի հարաւոյ և աւուր միոյ ճանապարհաւ հեռի յԱնտի-
ոքայ։

(2) Տանունն էր որդի Մելիք Մահամմետայ ամիրային Մե-
լիտինոյ, իսկ 'ի յաղթելն որդւոյն զհայրն, Խլիճ—արսլան

Ի Թուին Ասորւոց ՌՆՀ (1470) և Հայոցն ՇՂԷ (597), Տաճիկքն (Արաբացիք) որ կոչէին Աբդլմումինք, ասպատակեցին 'ի Սպանիա, և եկին մինչև 'ի Սպանիա. և ելին ընդդէմ նոցա զօրքն Փռանգաց, և յերկարեաց գործ պատերազմին։

Իսկ Թագաւորն Յունաց Մանուէլ դիպող ժամ գտեալ՝ եկն տպաւնալեօք յերկիրն Կիլիկեցւոց 'ի վերայ պարոն Թորոսի. և Թորոս խոյս ետ 'ի նմանէ զօրօք իւրովք 'ի կողմն լերինն։ Իսկ Մանուէլն հնազանդեցան դաշտակողմանքն. և գնաց մինչև յԱնտիոք և լուաւ գոյժ թէ՝ ոմն 'ի զօրապետացն կամի թագաւորել 'ի տեղի նորա։ Իսկ փութացաւ 'ի գնալ. և արար հաշտութիւն ընդ պարոն Թորոսի և ընդ Ստեփանէ, և դարձաւ (1). և առաքեաց առ Խլիճ Ասլան և խնդրեաց ճանապարհ, և ետ նմա ճանապարհ. այլ առ կայն 'ի գնալն զբազումս կոտորեցին 'ի զօրացն՝ յայտնի և 'ի ծածուկ (2). և գնաց 'ի

Բ. տիրեաց Կեսարիոյ յամի 1169. և ետքն Տանուն փախեաւ առ Մանուէլ կայսր. և այսպէս սկիզբն եղեւ անկման տանն Տանիշմանեանց, որք տիրեցին մասին միոյ փոքուն Ասիոյ ամս 122։

(1) Վարդան յաւելու աստ (յեր. 165), եթէ Մանուէլ կայսր սիրով նուաճեալ զԹորոս, առեալ և զամենայն զօրս Փռանգաց՝ և գնաց 'ի վերայ Հալպայ, և անդ լուեալ զհամբաւ խռովութեան մայրաքաղաքին՝ դարձաւ յետս։ -Գրիգոր Երէց (Գ. 276)։

(2) Գրիգոր Երէց (Գ. 274)։

Կոստանդինուպօլիսոյ, յաղթողեալ 'ի խորհուր-
դըս իւր զոր կամէր առնել։ Բայց յորժամ
ետես Մանիլն զպարտութիւն զօրաց իւրոց
'ի Թուրքէն, առաքեաց այլ զօրս աւերել
զգաւառն Թուրքաց զոր կարացեն. և եղեն
պատերազմունք 'ի մէջ Յունաց և Թուր-
քաց։ Իսկ Նորադինն իմացեալ զպատճառս
նոցա, զօրաժողով լեալ 'ի վերայ գաւառացն
Խլիճ Ասլանայ, և առ զՊեհեսնի և զՄարաշն.
և զՄարաշ և զվանորայս և զայլս բազումս։

Ի Թուականին Մարուաց ՌՆՀԱ (1471) և Հայոցն
ՇՂԸ (598), Մլուհ աղան (Վասղուպ-արսլան)
և Նորադինն հաշտեցան ընդ Խլիճ ասլան
սուլտանին, և դարձուցին զաշխարհն զոր
առեալ էին 'ի նմանէ՝ առ ինքն։ Եւ 'ի նոյն
ամի զօրքն Հալպայ ըմբռնեցին զՋօսլինն
զտէրն Հերմին՝ զորդի Ջօսլինին, որ մեռաւ
'ի ծառայութեան 'ի Հալպայ. և եղեւ մեծ
ուրախութիւն 'ի Հալպայ, զի յայժ նեղէր նա
զերկիրն Հալպայ վասն քինու հօր իւրոյ, զոր
եդին 'ի կապանս և անդէն մեռաւ։

Եւ յետ ամի միոյ աւերեցին զՊարիզա
գիւղ յերկիրն Հռոմին, ուր բնակեալ էին
Հայք, և կոտորեցին զնոսա և գերեցին։

Եւ յայսմ ժամանակի ել Թագաւորն Եր-
բուսաղէմի Պալատինն առ սահմանօքն Դա-
մասկոսի, և Պտոյլքն որ էին ընդ Նորա-
դինին և բնակէին յերկիրն Փղշտացւոց, ա-

ապստամբեցին ՚ի Նորադնէն և եղեն ընդ Փռանգին, և առին զնոսա և գնացին ընդ անապատ յերկիրն Եգիպտոսի. և առին աւար և գերի բազում յոյժ, և եդին հարկ ՚ի վերայ նոցա. հարիւր վաթսուն հազար դահեկան, և դարձան յԵրուսաղէմ մեծաւ փառօք:

Յայսմ ժամանակի. Թագաւորն Վրաց Գէորգի եհար զՍալտուխ ամիրայն, և կալաւ զՍալտուխն և վաճառեաց զնա. և էառ զԱնի քաղաք (1): Եւ դարձեալ ժողովեցաւ բազմութիւն Թուրքաց ընդդէմ Գէորգեայ, և կոտորեցան ՚ի նմանէ հազարք հազարաց և բիւրք բիւրուց:

Ի թուին Ասորւոց ՌՆՀԲ (1472), և Հայոցն ՇՂԹ (599), եղեւ պատերազմ ընդ Խլիճ ասլան և ընդ Յաղուբ ասլան վասն դստերն Սալտուխին, զոր կամէր կին առնուլ սուլտանն, և տուաւ նա ՚ի կնութիւն տեառն Մելիտինոյ կամօք Յաղուբ ասլանայ. և ժողովեցաւ ՚ի վերայ նորա սուլտանն: Եւ ել ընդդէմ նորա Յաղուբ ասլան և զօրացաւ ընդդէմ սուլտանին, և յաղթեաց նմա և փախոյց զնա, և էառ զամենակեաղ նորա զգահոյսն ոսկեղէն և զամենայն պատրաստութիւն նո-

(1) Վարդան (յեր. 165) դնէ ՚ի ՈԺ թուոյն Հայոց առնուլ Գէորգի զԱնի քաղաք ՚ի Փադլուն ամիրայէն. Իսկ Սալտուխ էր փեսայ Շահի—Արմէնի Թաւրին Սուգմանայ:

րա. բայց երեւեցաւ մեծահոգի, եւ դարձոյց անդրէն զոր ինչ առեալ էր, եւ խնդրեաց 'ի նմանէ սէր եւ արարին խաղաղութիւն, եւ սիրով կային ընդ միմեանս.

Ի սոյն ժամանակս ազդ եղեւ Թագաւորին Երուսաղէմի եթէ Դ'իրարտ տէրն Անայիսոյ կազմեալ է նաւս 'ի ծովուն լցեալ աւազակօք, եւ յանխնայ կոտորէ զքրիստոնեայս եւ զՏաճիկս. եւ վասն այսր պատճառի բարկացաւ 'ի վերայ նորա եւ էառ զԱյլիդա եւ հալածեաց զնա, եւ եկեալ նորա առ տէրն Հռոմկլայ եւ ետ նմա զՊաղրաս(1). Եւ նա ոչ դադարէր 'ի չարեաց իւրոց 'ի ծովու եւ 'ի ցամաքի մեծամեծ վնասս գործելով. եւ յորժամ զայն եւս խմացան, առին 'ի նմանէ եւ զՊաղրաս. եւ նա գնացեալ առ Նորադին եւ ուրախ արար զնա յոյժ, զի խոստացաւ առ նա դարձուցանել զամենայն ծովեզերեայսն. եւ ետ 'ի ձեռս նորա զզօրս իւր, եւ գնաց նա եւ եմուտ յերկիրն Փռանգաց, եւ սկսաւ առնել աւերումն եւ կոտորումն քրիստոնէից. Եւ ժողովեալ զօրացն Փռանգաց եւ անուանեալքն Քրիստոսի դիմեցին 'ի վերայ նորա եւ ձերբակալ արարին զգլուխ չարեացն, եւ կոտորեցին զզօրս Թուրքացն, եւ զանօթն

(1) Պաղրաս որ եւ Բաղրաս, էր դղեակ մեծ Ամանու լերին Կիլիկիոյ.

ատտանայի (Դ՚երպարա) տարան յԵրուսաղէմ և հրով այրեցին ։

Յաւուրս յայսոսիկ Մանիլ Թագաւորն Յունաց սպան զկին իւր դեղով վասն ամ-լութեան նորա, և էառ արտաքոյ օրինացն կին երկրորդ դստեր տեառն Նաւարքայ ։

Ի Թուին Նսորւոց ՌՆՀԳ (1473) և Հայոց Թուին Ո (600) մեռաւ Տուղ ասլան ամիրայն Մելտենոյ և նստաւ որդի նորա տասնամեայ 'ի տեղի հօրն . և ընթաւ Շղուբ ասլան և եկն 'ի վերայ Մելտենոյ և պաշարեաց զնա և ոչ կարաց առնուլ, և եթող 'ի վերայ նորա զօր և չոգաւ . և Խոսրովայն տէրն Խարթբերդոյ առնէր բազում ընդունելութիւն փախստականացն 'ի գաւառէն Մելտենոյ ։ Յետ այնորիկ դարձաւ 'ի բարկութենէ իւրմէ Շղուբ ասլան և արար հաշտութիւն ընդ ամիրայացեալ տղային. և եթող նմա զաշխարհն Մելտենոյ, որ էր որդի եղբօր իւրոյ ։ Յայսմ ժամանակի լուաւ Խլիճ ասլան եթէ Շղուբ ասլան միաբանութեամբ բազում ամիրայից խորհեալ է ընկենուլ զնա 'ի թագաւորութենէ և դնել զեղբայրն նորա, երկեաւ և աղաչեաց զՔրիստափոր դպրապետն իւր առ Մանիլն խնդրել 'ի նմանէ օգնութիւն և կամք սիրոյ, զի գնասցէ առ նա 'ի Կոստանդինուպօլիս (1) ։ Նա ուրախ եղեւ Մա-

(1) Գրիգոր երէց (Գ. 282) համառօտակի մէջբերէ զերթն

նիլն, և երդուաւ նմա. և գնաց սուլտանն հազար հեծելօք առ Մանիլն 'ի Կոստանդինուպօլիս, և ընկալան զնա մեծ պատուով։ Եւ եղեւ անդ աւուրս ութսուն, և այնչափ պատուեաց զնա, զի յայնքան աւուրս յամեն օր երկու անգամ տուաքէին նմա հաց կերոյթ ոսկեղէն և արծաթեղէն ամանօք, և այն ամենայն մնայր սուլտանին և այլ ոչ դառնայր։ Եւ 'ի յետոյն օրն կերան հաց 'ի միում սեղանի և զամենայն պատրաստութիւն ետ սուլտանին։ Եւ յորժամ կամէր դնալ, ծածկեաց զհասակ նորա ոսկւով՝ կալով նորա յոտն 'ի մէջ տաճարին, և ետ նմա ըզզօրս իւր և չոգաւ և վարձեաց այլ բազում զօրս 'ի Թուրքաց։ Եւ ժողովեցան ամիրայքն ամենայն Միջագետաց զօրօք իւրեանց առ Աղուբ ասլան և ելին ընդդէմ նորա 'ի պատերազմ. և յորժամ եկին առ միմեանս, երկեան երկոքին կողմանքն 'ի բազմութենէ միմեանց, և արարին խաղաղութիւն և ցրուեցան յիւրաքանչիւր տեղիս։

Ի ժամանակին յայնմիկ պարոն Ստեփանէ կոչեցաւ 'ի պատիւ սիրոյ Անդրոնիկոսէ իշխանէն՝ որ էր Յոյն, և յորժամ դարձաւ երթալ 'ի տուն իւր, սպանաւ նենգութեամբ

Խլիճ—Արսլանայ առ Մանուէլ կայսր 'ի Կոստանդինուպօլիս և տարաւ, ասէ, ընդ իւր զԱմիր Միրան զեղբայրն Նուրէտտնի։

ֆիւզն և որ ընդ նմա էին ։ Ոմանք ասեն թէ խաւշեցին 'ի պղինձ (1) ։ Յայնժամ շարժեցաւ բարկութեամբ պարոնն Թորոս 'ի վերայ Յունաց և սպան 'ի նոցանէ որպէս ասեն՝ աւելի քան զտասն հազար անձինս ։ Իսկ Անդրոնիկոս երդնոյր՝ թէ չէ պատճառ սպանման եղբօրն ։ և աղաչեաց զթագաւորն Երուսաղէմի գալ և առնել խաղաղութիւն, և խոստանայր նըմա բազում ոսկի 'ի Կոստանդինուպօլսէ ։ Իսկ լուաւ նմա թագաւորն (Պետուին Գ.) և եկն և աղաչեաց զպարոն Թորոս և զորդին Մանեղիանեայ, և դադարեցին 'ի կոտորելոյ զՅոյնսըն ։ Իսկ յետ այնորիկ եկաւ պարոն Թորոս զԱնաւարզա և զԹիլն ։

Յայնմ ժամանակի Թագաւորն Վրաց Գէորգի եկաւ զԱնի. և կոտորեաց զՊարսիկսն որ 'ի նմա, և քակեաց զմինարայն զոր շինեալ էին Պարսիկք ոսկերօք և արեամբ քրիստոնէից (2) ։

(1) Սմբատ (յեր. 98)․ և Վահրամ (յեր. 209) համառօտեն զբանս Միխայէլի — Կիրակոս (յեր. 90) զանց առնէ յիշել զեղանակ վախճանին ։

(2) Վարդան ասէ (յեր. 166) թէ Գէորգի առեալ զԴուին, զթագաւորութեան (սպանելոյ) որ կային 'ի մինարէն, զարդարեալ ոսկէթել համդերձիւք և եդեալ 'ի դագաղս տայ Մուղրի արարայ, բառնալ յուս խորեանց և տանել 'ի Տփխիս, 'ի թուին Հայոց ՈԺԲ (1163) ։ — Գրիգոր երէց. Գ. 284. — Սամուէլ ասէ, յաղթեալ աւարս ազատաց առ զԴուին, և վախճանեալ հազարս գերեաց և քանդեաց զաւառ ազգաթանցս նոցա ։

Յաւուրս յայսոսիկ ըմբռնեցաւ Ռնաղ-
տըն տէրն Անտիոքայ ՚ի զօրաց Նորատտնին
հարիւր քսան ձիաւորով և հինգ հարիւր
հետևակօք՝ գարան գործեալ նմա. ուր
բազում եցոյց քաջութիւնս, և թէ ոչ էր խը-
նայեալ ՚ի հետևակսն, դիւրաւ էր փախու-
ցեալ. բայց այրեցաւ սիրտ նորա և զոեղի
էառ, և յետ բազում մարտի ետ զինքն ՚ի
ձեռս Թուրքացն, և կալեալ զնա ածին ՚ի
Հալպ, և եղեւ մեծ տրտմութիւն քրի-
ստոնէից և ուրախութիւն Թուրքաց (1).
վասն որոյ նոյն ժամայն արշաւեցին ՚ի Լա-
տիկն (Լաւոդիկէ) և առին եօթն հազար քրի-
ստոնեայս և վարեցին ՚ի գերութիւն: Եւ
լուեալ զայս Թագաւորն Երուսաղէմի, եկն
և արար սէր ընդ Հալպ; և դարձաւ գնալ
յԵրուսաղէմ. և հասեալ յԱքայ վախճա-
նեցաւ և ետ զԹագաւորութիւնն եղբօր իւ-
րոյ Ամարեայ (Ամաւրեայ) (2) ՚ի Թուին Ասոր-
ւոց ՌՆՀԴ (1474) և Հայոց ՈԱ (601): Եւ

(1) Գրիգոր երէց (Գ. 281) ասէ, եթէ յասպատակել
Ռնաղոսի զերկիրն Խարբերդու, ըմբռնի ՚ի Մճմնիկեայ. որ էր
կառավարիչ Հալպայ, հանդերձ երեսուն ձիաւորօք:

(2) Պետրոսին Գ. Թագաւորին Երուսաղէմի յետ գերու-
թեան Ռնաղոսի եկն յԱնտիոք ոչ ոյնչափ առ ՚ի ազատել
զնա ՚ի գերութենէ, որչափ նախորդէր ՚ի մտի զքաղաքն ա-
նել զիշխանութիւն Անտիոքայ. ուր և հիւանդացեալ Ղերո-
նամբ առ ՚ի մահ, եհաս ՚ի Պէյրութ և անդ վախճանեցաւ:
Իսկ Ռնաղոս մնաց ՚ի գերութեան մինչև ցամ Տեառն 1178.

տարաւ զեղբայր իւր յԵրուսաղէմ և թա-ղեաց անդ. և սգացին զնա աւուրս բազու-մս. և թագաւորեաց ամս ինն և տասն(1): Եւ Նորադինն եմուտ յերկիրն Երուսաղէմի և արար աւերումն, և առեալ աւար և գերի՝ դարձաւ: Եւ ել զհետ նորա Ամերիս (Ա-մաւրի) և փախոյց զնոսա և զբազումս կոտո-րեաց 'ի նոցանէ և դարձաւ:

Եւ 'ի սոյն ամի Եղուբ սուլտան հնազան-դեաց զՏանուն եղբօրորդի իւր, որ ապըս-տամբեալ էր 'ի Կեսարիա Հայոց, և չոգաւ 'ի Կամաւխ որ է Կամախ, և սպան զապստամբ ամիրայն որ կայր անդ:

Եւ յայսմ ամի Խլիճասլան գնաց 'ի յԱմիթ և ոչ կարաց առնուլ զնա, և դար-ձաւ 'ի Հարսնքէֆ(2) և կոչեաց 'ի սէր զԵ-ղուբ սուլտան: և նա կարծեաց թէ նենգէ զնա, և գնաց բարկութեամբ 'ի յերկիր նո-րա և առ զՄէչկածակն (Չմշկածագ *) և գե-րեաց յերկրէ նորա հարիւր հազար անձինս և երկու եպիսկոպոսս, զտէր Իգնատիոս և զտէր Դիոնէսիոս, և յետոյ զերծան կենդանիք:

Իսկ զկնի գերութեան Ռոմանոսին՝ կին նորա իշխէր Հոռոմոց: և ապա եկն պարոն

(1) Ամաւրի թագաւորեաց յամի 1162—1173, ամս մե-տասան:

(2) Հարսնքէֆ (Հըսն—Քէյֆ) է աւան յարևելեան եզերս Տիգրիսի և 'ի հարաւոյ Ամթայ:

Թորոս և եդ բերել Ստեփանեայ զՊեմունդն զորդի Անտաքին՝ ոչ կամելով մօրն:

Ի ժամանակին յայնմիկ Նուրադինն զօրաժողով լեալ չոգաւ և գերեաց զերկիրն Տրապօլեաց(1). և պատահեցին նոցա երեք հարիւր ձիաւոր Ֆռանգ, և ոչ գիտացին զմիմեանս, բայց կարծեցին Թուրքն՝ թէ թագաւորն Երուսաղէմի հասաւ, և թողին զօրս առեալ էին և փախեան. և Ֆռանգն կոտորէր զնոսա մինչ 'ի տեղի մինչ ընդդարձակ: Եւ յորժամ տեսին Ֆռանգքն զպարտութիւն Թուրքացն և խնդացան թէ Նուրադինն է, զարհուրեցան և ելին 'ի բլուր մի, և իջան յերիվարացն և եդին ծունր և աղօթէին զվերջին աղօթսն՝ ակն ունելով մահու 'ի նոյն ժամու: Եւ տեսեալ Թուրքացն զաղօթելն նոցա, անկաւ երկիւղ Տեառն 'ի վերայ նոցա, և փախեան յերեսաց նոցա թողլով զծանրութիւնս իւրեանց: Եւ սպառնացեալ քրիստոնէր զօրացն, պնդեալ միաբան կոտորեցին յոյժ զբազմութիւն . . . նացն զօրութեամբն Քրիստոսի, և Նուրադինն զերծաւ սակաւուք:

Եւ 'ի սոյն ամի գնաց Աղուբ սուլտան առ Շէրան շահ եղբայր(2) աւարառութիւն և դարձաւ

(1) Տրապօլիս, այժմ կոչի Շամ—Տարապլուս, որ է ծովեզերեայ քաղաք Ասորւոց:

(2) Ասլանշահ Իկոնիոնի, որ Թուրք անուն Շահին շահ, որ

ուրախութեամբ. և հանեալ ՚ի Պրանդիզոս որ է ՚ի վերայ Ապիա գետոյ՝ մեռաւ (1)։ Իսկ փու-թացուցեալ զօրացն թագաւորեցուցին զՄա-նասէն զեղբօրորդին Նշուբ արքային, և առա-րին միաբանութիւն ընդ Տանուն ամիրային Եգիպտոսի։ Իսկ զօրքն որ կային Անգլիթայն, թագաւորեցուցին զԱնձանուն զորդին Անձ-նուտին (Անձաւտին)։

Իսկ ՚ի նոյն ամսեան թագաւորն Իշխանա-ղեմի (Ամուրի) չոգաւ Անդիոքոս, և եղեն Անդիոքացիքն ընդ երկուս. կէսքն հնազան-դեան Իշխանաղեմի թագաւորին, և կէսքն հը-պարտացեալ վստահացան ՚ի Նորադինն, և առաքեցին առ նա։ Իսկ Նորադինն առաքեաց զՇերքուս (2) զօրավարն իւր զօրօք յօգնու-թիւն նոցա, և դարձան ընդդէմ թա-գաւորին Իշխանաղեմի և մնացին ՚ի կա-րգ ՚ի քաղկութենէն Սառուծոյ, և մա-շեաց զնոսա ՚ի սուր սուսերի թագաւորն Իշ-խանաղեմի։ Իսկ գնաց իջաւ ՚ի վերայ Պըղ-պէս քաղաքի (3) ամիսս հինգ. և չուաւ եթէ

էր եղբայր իւրն այլանոց Բ. որդւոյ Մասուտի. և եղբայր կնոջ Եպաղուայ—արդուրանոյ։

(1) Ասիս գետ. այն է որ կոչի ՚ի Տաճկաց Իրմաք ըրմախ, որ անկանի ՚ի փոքունն Արիոյ՝ Թագիքի ՚ի սեաւ ծով։

(2) Շերքուս. այն է Շիրքուհ. էր եղբայր Էուպայ՝ հօր Սալահ—էտտինի։

(3) Պըղպէս է Պիլբեիս կամ Պիլուսիոս քաղաքն յեզր միջերկրեայ ծովուն, որ բաժանէ զԱսիա ՚ի Լիբիոյ։

Նորադինին ամենայն բազմութեամբ Թուրքաց պաշարեալ է զՀերիմն, և եթող ըզՊլակս և եկն. և նախ քան զգալն նորա առաւ Հերիմն յաղթութենէ զօրաց Փռանգաց՝ որ ոչ լուան նմա խնամատարական խըրատին զոր գրեաց առ նոսա՝ չի մի՛ ելցեն ընդդէմ Թուրքաց մինչև 'ի գալն նորա. այլ ժողովեցան և գնացին յարուցին 'ի քաղաքէն զԹուրքն, և ինքեանք նստան 'ի բացեայ և անհոգացան. Եւ դարձան 'ի վերայ նոցա Թուրքքն. և կոտորեցին և առին զքաղաքն, և տարան գերի զըլխեձն Անտաքու (Բոհեմոնդ Գ.) և զայլս բազումս 'ի գլխաւորացն(1)։

Ի թուին Յունաց ՌՆԿԶ (1466) և Հայոցն ՈԳ (603), զօրացաւ առաջինն Կիլիճ ասլան և առ զԿատտուկին և զՍեբաստիայն և զՏարանդա 'ի ձեռն Տանուքին, և հալածեաց զորդիսն Դանիշմանայ։

Յայսմ ամի պարոն Թորոս առաքեաց առ կի և զարծաթ 'ի Հալպ՝ գնել զոմն յիշխանացն խուրաց որ կայր անդ 'ի ծառայութեան. և նոքա առին զմկին և չետուն զծառայն։ Եւ Թորոս առաքեաց սպառնալիս Նորադինին, և ինքն ել յերկիրն Մարաշայ. և ժողովեցան 'ի 'ի վերայ նորա բազմութիւն Թուրքաց, և եհար զնոսա զօրութեամբ Տեառն, և կալաւ 'ի նոցանէ այր գլխաւոր և նշանաւոր. և

(1) Գրիգոր երէց, Գ. 281։

զարհուրեցաւ Նորադինն յերեսաց նորա, և առաքեաց առ նա զոր խնդրէրն, և խնդրեաց խաղաղութիւն։ Եւ բացաւ բերանն Փռան-գաց, և խնդրեցին զՄ՚րինձն, և վաճառեաց նոցա ընդ հարիւր հազար դահեկանի։ Եւ ե-լեալ Մ՚րինձն գնաց ի Կոստանդնուպօլիս առ քեռն իւր, և դարձաւ բազում գանձիւք։ Եւ եբեր անտի Յոյն պատրիարք Անտիոքու, որում անուն էր Աթանաս, և եմոյծ ի յԱն-տիոք։ Եւ տեսեալ զայս Փռանգ պատրիարքն Հերմի անուն, և ել ի քաղաքէն և գնաց նստաւ ի Կուսայրն, և բանադրեաց զքա-ղաքն։

Ի Թուին Ասորւոց ՌՆՀԷ (1477) և Հայոցն ՈԴ (604) Ամուրիլ թագաւորն գնաց ի վերայ Մուլղարաց և ըմբռնեցաւ յառնէ միջէ, որ կամեցաւ տանել զնա առ թագաւորն. և նա խոստացաւ նմա մեծամեծ խոստումն՝ թէ թողցէ զնա, և գայ զհետ նորա ի Կոստան-դինուպօլիս։ Թուաւ նմա այն և դարձոյց և փախոյց զնա և ած զնա ի Կոստանդինուպօ-լիս, և (Ամուրիլ) արար նմա զոր խոստացաւն։

Ի Թուին Ասորւոց ՌՆՀԸ (1478) և Հայոցն ՈԵ (605) Թագաւորն Երուսաղէմի գնաց դար-ձեալ յԵգիպտոս, և յաղթեաց զօրացն Նո-րադինին՝ որ կային ի Մսր, և ապա դարձաւ յԵրուսաղէմ։ Եւ ըստ այն եթէ նեղել սկսան Տաճիկքն զքրիստոնեայսն, և գնաց երկրորդ-

անդամ յԵգիպտոս. և ել ընդդէմ նորա Հե-րաքլէ որ կայր 'ի Սնր, և դարձեալ յաղթե-ցաւ և փախեաւ յերեսաց նորա։ Եւ թա-գաւորն Եգիպտացւոց էառ զՍնր, և եղեւ ուրախութիւն մեծ քրիստոնէից. և եղեն հարկատուք Եգիպտացւոց ամենայն Եգիպ-տոս։

Եւ յայսմ ամի մեռաւ ամիրայն Խարթ-բերդոյ Պորալան, և առ զիշխանութիւնն որդի նորա Նորադին (1)։

Ի թուին Յունաց ՌՆՀԹ (1479) և Հայոց ՈԶ (606). Նիկեփորոս յոյն սպանողն պարոն Ստեփանէի, որ էր հօր եղբօր որդի Մանիլ թագաւորին, փախեաւ 'ի Կիլիկիոյ և գնաց Ակքայ, զի անդ էր եղբօր իւրոյ դուստրն (Թէոդորա), որ էր լեալ կին հանգուցելոյ թագաւորին Երուսաղէմի. և եղեւ հոգա-բարձու տան նորա։ Եւ անկաւ անօրէնն այն պոռնկութեամբ ընդ եղբօր դստեր իւրոյ և յղացաւ, և յայտնեցաւ չարն և փախեան և գնացին 'ի Խառան. և անդ ծնաւ նոցա չար ծնունդն. և զարշեցան ազգն Թուրքաց 'ի քրիստոնէից յորժամ լուան զբանն զայն. և անտի գնաց 'ի Մերտին, և ոչ ընկալան զնա. և չոգաւ անտի 'ի Կարնոյ քաղաք, և

(1) Նուրէտտին Մահմուտ որդի Ֆախրէտտին Ղարա-արսլանայ սուլտան Որթուքեան, որ տիրէր Ամիթայ և Հիսն-քէյֆայ. մեռաւ յամի 1183։

առնոյր զօր 'ի Թուրքաց և երթայր գերէր զքրիստոնեայսն և բերէր վաճառէր անօրէնացն :

Ի նոյն ամի մեռաւ մեծ իշխանաց իշխանն պարոն Թորոս, կեցեալ երեւելի փառօք և մեծաւ յաղթութեամբ. և մօտ 'ի կատարած կենացն զգեցաւ զգեստ կրօնաւորութեան և մեծաւ յուսով կատարեցաւ 'ի Քրիստոս. յիշատակ նորա օրհնութեամբ եղիցի 'ի Քրիստոս յեկեղեցիս ուղղափառաց : Եւ ետ զիշխանութիւնն որդւոյ իւրոյ յոյժ տղայոյ. և յանձնեաց զնա յիշխանսն : Եւ եղբօր իւրոյ Մլեհին ոչ ինչ ետ՝ գիտելով զչարութիւն նորա, որ նախ քան զմահ նորա գնացեալ էր առ Նուրադինն և ետ նմա զինուրս. և արարեալ յոլով չարիս քրիստոնէից ձեռնտուութեամբ անօրինացն գողացաւ և զՎանաւեր(1) 'ի Հայոց և գերէր յանխնայ զհաւատացեալս 'ի Քրիստոս, զորս ոչ կամիմք ընդ գրով արկանել զաղէտսն :

Յետ այսորիկ իշխանքն Հայոց և Թոմա մանկական տղայոյն, առին 'ի նմանէ ('ի Մլեհէ) երդումն՝ զի մի զրկեսցէ զեղբօրորդին իւր, և նոքա տացեն նմա զկէս երկրին և դարձցի անդրէն. և նա երդուաւ և դարձաւ յերկիրն, և ոչ եկաց յերդումն, այլ

(1) Վանաւեր, եթէ չիցէ անուն տեղւոյ, թուի եթէ ասիցէ վանաւորեր, այսինքն՝ վանորայք, վանքերը :...

մեծամեծ չարեօք զօրացաւ և տիրեաց ա-մենայն երկրին (1)։

Ի թուին Յունաց ՌՆՁ (1480) և Հայոց ՈԷ (607), բարձաւ թագաւորութիւնն Տաճ-կաց յԵգիպտոսէ, որ սկսեալ էր յՄուիզայ 'ի թուին Յունաց ՋԽԹ (949), և ատու բար-ձաւ. զի անկաւ 'ի նուաստ երկպառակութիւն, և եղեն երկու հերձուած։ Տաճիկքն որ յԵ-գիպտոս Ալաւիտիք կոչին՝ որք են Շեխիք, որք ասեն թէ՝ չարն չէ յԱստուծոյ. և մի է Աս-տուած, և չարն բազում է, և ստացեալ է պատճառ չարին։ Եւ որք յԱթուր և 'ի Միջա-գետս էին, ասէին թէ՝ չարն և մեղքն յԱս-տուծոյ է. և կոչին նոքա Սաղապարիք (2). և այ-սու պատճառաւ ատէին զմիմեանս. Սաղապա-րիքն էին ընդ Պաղտատայ և Շեխիքն ընդ Նուր-ադնին, և յերկուց կողմանցն կային յԵգիպ-տոս։ Եւ առաքեաց Նուրադինն առ երկա-սեան կողմանսն պատգամ և խոստացաւ նո-ցա ազատութիւն՝ եթէ ամենեքեան զնա

(1) Թովմաս անուն Ցորապի, որ խնամակալ էր մանկանն Ռուբենի, սպանեաց զնա առ ժամանակ մի յերկիւղէն Մլեհի որ կամէր գրաւել զխնամակալ իշխանութիւնն Կիլիկիոյ, որ և իշխանացաւ իսկ. այլ ոչ կացեալ 'ի խաղաղութեան ընդ ազգին՝ սպանաւ յիշխանաց, և ծառա փոխանակ նորա յաթո-ռըն Ռուբէն Գ որդին Ստեփաննոսի. յամի 1174։ — Սմբատ, եր. 100—102։ Վահրամ, եր. 210։

(2) Սաղապարիքն են Սիւննիքն. 'ի սոյն աղանդոյ էր և Նու-րէտտին և ամենայն Միջագետք։

կամրջացն, և ոչ առացեն հարկս Փռանկացն. Եւ յետ նորա նոքա և առգելեն զհարկն ՚ի Թեո- դոսուպէն Եդեսացւոց մինչև ամբարձաւ զնա զԳեր- մէս և նորին Կիլիկեցւոց հարկը ժամա- և հեռանալ երկու հարկս հարկը։ Եւ յետ Թագաւորն Եդեսացւոց և զնոցա և առ զՔաղաքն, և կոտորեաց առ հասարակ բազ ՚ի Քրիստոնեից։

Եւ Շաւուռն իշխեցին ՚ի Միջերկրեայ Մարաշ, այրեաց զքաղաքն (1), և առ զբազմութիւն և զնոցա ամբոխութիւն ՚ի Խարբերդ քաղաքն (2) և ա- ռաքեաց առ Վասիլիկէն վերջնոյն իրանն։ Եւ Թագաւորն Եդեսացւոյն զօրացաւ բազում տարաւ։ Եւ Նուրեդինն առաքեաց զՇ երուս քաղաքն զօրագլուխս հարկս հարկը հեծելոց յԵդեսիա, որ ընդ երկրին տարան զՏաճկաց (Շաւուռ). և յետ այնորիկ ընդդէմ նոցա զՀաղկոմայն (Եդեսա քաղաքն կոչեն) և զա- ւառն զնոսա, և Քրիստոնեայ զօրս ներս, և այն- պէս բարձաւ իշխանութիւն և կառավարութիւն Տաճկաց (3) յԵդեսիա և տիրեցին

(1) Շաւուռ կամ Շահնշահ Սելջուկեան Եգիպտացին որ ... էր զօրավար ... Ուռհայեցւոյ. զօրաժողով եղեւ, և առ ՚ի փառաւոր զօրութեան նորա զօրացն այրեաց զքաղաքն փոսաւոր. և խաղաղիպայն Ե- գիպտացւոց ... տարեալ զնոսա ... Մատթէոսի. Հտ. Բ. Գլ. Ը։

(2) Խարբերդ քաղաք է Գաւառին Հանձիթ Մեծի Հայոց։

(3) Խոսն Աշխարհաց, որք էին ՚ի Փոքրիկասեան ...

[illegible]

(1) [illegible] — [illegible] . յէր . 161 . — [illegible] . յէր . 88 .

որդի Սալիբի՝ առն աղուարդ ։ Սա արար յո-
լով գիրս խրատուց և կրօնից. և սա մեկ-
նեաց զամենայն Հին և Նոր կտակարանս. և
լինէին նովաւ նշանք և սքանչելիք 'ի փառս
Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ ։

Ի Թուին Ասորւոց ՌՆՁԱ (1481) և Հայ-
ոց ՈԸ (608), առաքեաց Թագաւորն Յունաց
Մանուէլ առ տէր Ներսէս կաթողիկոս Հայ-
ոց և առ իս Միխայէլ պատրիարգս Ասորւոց,
որ ժողովեալք էաք գրոցս, վասն միաբանութեան
կրօնից և դաւանութեան՝ նախ 'ի ձեռն Քրի-
ստափորի և երկիցս անգամ 'ի ձեռն Թէո-
րիանեայ ։ Եւ գրեաց առ մեզ տէր Ներսէս,
թէ խնդրել են 'ի մէնջ երկու բնութիւն ա-
սել Քրիստոսի. և զչորրորդ ժողովն մեծա-
րել, և զԾնունդն 'ի դեկտեմբերի ԻԵ տօ-
նել, և խմոր դնել 'ի նշխարն և ջուր խառ-
նել 'ի բաժակն. և 'ի սուրբ Աստուածն խա-
չեցար չասել ։ Եւ մեք գրեցաք առ նա, թէ
«Այդ կրօնքդ 'ի մերս մերձ է. բայց ես ոչ կա-
միմ զճշմարտութիւն կրօնից հարցն ձերոց
փոխել. զի թէ մեծ և կամ փոքր(1) և կամ դա-
ւանութիւն փոխէք, երեւի թէ թերի էիք
մինչեւ ցայժմ և արդ լնայք և դեռ կատա-
րեալք եղերուք՝ ակն առնել մարդոյ. այլ
մեք կատարեալ տեսանեմք զձեզ առաքելա-

(1) Ի բնագրին գոյր առաս որ ասէ քանաւ, զոր ոչ կարա-
ցաք իմանալ ։

կան հիմամբ, և Թերի ինչ ոչ գոյ 'ի ձեզ։ Այլ առաքելոցն առ 'նա զմի յաշակերտաց մերոց որ վարժ էր արուեստի գրոց, զի ընդ մեր պատասխանի արասցէ. զի լուաք թէ արտաքնովքն խրատեալ է այրն որ եկեալ է 'ի Թագաւորէն։ Այլ գնացեալ աշակերտն մերոյ, մեծ Կաթողիկոսն Հայոց հրամայեաց խօսել ընդ Թորփանէի վասն բնութեանց առաջի իւր. և եհարց մեր աշակերտն ընդ Յոյնն թէ՝ "Ի քանիս բաժանի բնութիւնն։ Այլ նա ասէ՝ "յերկուս. և ասէ՝ "յորս. ո՞. և Թորփանէ ասէ. "յանձնաւորութիւն և յանանձնաւորութիւն։ Այլ նա ասէ. "Այդ երկու բնութիւնք որ դուք ասէք, ո՞ր է. անձնաւորն թէ անանձնաւորն։ Այլ կարկեցաւ զբերանն ժամս տարակուսեալ, և ապա ասէ. "Ո՞չ ինչ կայ մեր և արտաքնոցն կարգի և հարցափորձութեանց։ Թող զայդ։ Այլ Կաթողիկոսն պարսաւեաց զնա և ասէ. "Այս ընդէ՞ր վազվազես, երկուցեալ 'ի կարանաց երկոցունց. եթէ ասացեալն եկեալ ես, զի՞նչ խորաչիս. 'նմանակեալս յերկոցունցդ՝ Աստուածաշունչ գրոց և յարտաքնոցն՝ արդ էս զերկչոտ։ Այլ այսպէս խօսելով զբերանն առ ուրս՝ յամօթ լինէր ստուգանեալ իմաստասէրն Թորփանէ (1)։

(1) Թեորփանեայ գիրք որ զայն խնդրոյ. գլխովին ընդհակառակն պատմէ, զյաղթանակել իւր 'ի բանս և զպար-

Գրեալ էր և առ մեզ Մանիքն և խնդրեալ ՚ի մէնջ դաւանութիւն. և մեք գրեցաք և առաքեցաք, և հաւանեալ էին, և գրեցին առ մեզ վերստին գովութիւն և գոհութիւն քանկոյն մերոյ։ Նա և զնմին աղաչանք՝ զի գնասցուք առ նոսա, և ՚ի բերանոյ մերմէ լուիցեն, և մեք ոչ առաք յանձն զգնալն. այլ գրեցաք՝ եթէ «Մեր դաւանութիւն այդ է, մի բնութեամբ և կամօք և ներգործութեամբ խոստովանել զՔրիստոս ըստ Առաքելոց և Մարգարէից և ուղղափառաց հարցն մերոց, և յայդր վերայ հաստատեալ եմք անշարժելի. և որ ոք այդու ընդ մեզ միաբանութիւն կալցի և սիրէ զմեզ, կամիմք և մեք և սիրեսցուք. և եթէ վասն այդորիկ ատեն զմեզ և պատերազմին, մեք ընդ Աստուծոյ և ընդ հարցն մերոց գնասցուք. և մատուսցուք զպատրանեսս մեր ՚ի վկայական հանդէս նախնեացն մերոց։» Նոյնպէս և Կաթողիկոսն մեծ ըստ իւրում իմաստութեանն արար պատասխանի. զնորայն լուեալ մեք ոչ իմացաք զպատասխանին, բայց զայս գիտացաք՝ զի խափանեաց ունէր զլեան Թագաւորին զոր առաջի եդեալ էր մեզ Բաղկեդոնիկ լինել. զի անկաւ Մանիքն այլ մեծագոյն հոգք ՚ի Թուրքաց, այլ

ութիւն որոյն Ներսեսի։ Տես ՚ի գիրս նորին՝ Թարգմանեալ ՚ի Կղեմէսէ Գալանոսէ. ի ձեռագիրս Գրատան ուխտիս Յակոբայ. համար 858. Գլ. Ժ։

և մեռաւ մեծն Ներսէս կաթողիկոսն Հայոց առաքինութեամբ և պայծառ վարուք զարդարեալն, և եկաց միայն սահման հաւատոցն մերոց հաստատուն հիմամբ (1).

Այլ և ՚ի նոյն թուին Ասորւոց ՌՆՁԱ (1481) և Հայոց ՈԸ (608). խնդրեաց թագաւորն Երուսաղէմի օգնութիւն ՚ի թագաւորէն Յունաց որ էր աներ նորա, և առաքեաց զօր բազում ընդ ծով և գնացին ՚ի վերայ Եգիպտոսի։ Բայց յորժամ հասին յԵգիպտոս Յոյնք, ըստ նենգաւոր բարուց իւրեանց նենգեցին թագաւորին Երուսաղէմի և կամէին ինքեանց առնուլ զԵգիպտոս։ Իմացուցին Եգիպտացիքն թագաւորին զկամս իւրեանց և զՅունացն, և տուին նմա

(1) Խնդիրն միաւորութեան որ ընդ մէջ երկուց եկեղեցեաց Հայոց և Յունաց ՚ի ժամանակս Մանուէլի կայսեր և սորին Ներսիսի Շնորհալւոյ. յայտնի է ընդհանուր ազգիս ՚ի գրոց նորին իսկ սրբոյ. յորում ոչ ինչ յիշատակի և զԱսորւոց մտանել ՚ի նոյն խնդիր։ Իսկ Ասսեմանն պատմիչ ասէ՝ եթէ ըստ խնդրոյ Շնորհալւոյն առաքեցաւ ՚ի Հռոմկլայ Յովհաննէս եպիսկոպոս Ասորի. որոյ տեսեալ զհեզութիւն և զխոնարհութիւն բանից սրբոյ կաթողիկոսին Հայոց. համարեալ զնա իբր հաւանեալ ընդ բանս Թէորիանեայ, մեղադրեաց զնա, և ոչ եւս կացեալ անդ՝ դարձաւ ՚ի տեղի իւր։ Զկնի մահուան Շնորհալւոյն, յորժամ գումարեցաւ ժողովն ազգային ՚ի Հռոմկլայ. առաքեցան և ՚ի Միքայէլ պատրիարքէ Ասորւոցն եկեղեցականք ոմանք նուիրակ գտանել ՚ի նմին.-Վի-րակոս, երես. 67. որ և ՚ի մէջ բերէ պատճէն թղթոյն գըրեալ առ Ալէքս որդւոյ Մանուէլի։—Տես և ՚ի կարգս թղթոց միաբանութեան, յԸնդհանրականն, երես. 180։

ռակլի և պատանդս, զի տուային նմա հարկս. զի տակաւին չէր բաւական Յուստինիան կը-ռուիլ ընդ Թագաւորին Խոսրովաղէմի: Եւ հա-ւանեալ Թագաւորին, և առեալ զոսկին և զպատանդսն դարձան, Թողեալ զՅոյնսն ան-դէն, որ և ոչ իշխեցին յամել անդէն, այլ առեալ զնաւսն դարձան. և կալաւ զնոսա ձմեռն և բազումք կորեան 'ի ծովուն:

Ի նոյն Թուին եղեւ շարժ ահագին յա-մառնային յեղանակին 'ի յունիսի ԻԹ, 'ի տօնի սուրբ առաքելոցն Պետրոսի և Պաւղոսի, յերրորդ ժամուն՝ 'ի ժամ պատարագին շար-ժէր երկիր 'ի հիմանէ, և Թուէր Թէ 'ի վեր է 'ի բարձրանալ և 'ի վայր է 'ի խոնարհել. և եւայր երկիրս մինչև ցինն ժամ աւուրն: Եւ էաք մեք 'ի վանք Մար Հանանեայ (Մ. Անանի-այի), և անկաք 'ի վերայ երեսաց մերոց, և հրամայեցաք զի յեկեղեցւոյն մի ոք ելցէ մինչ 'ի դադարել բարկութեանն. և զճշմա-րիտն արժան է ասել, դադարման ակն ոչ ունէաք, զի ամենայն ոք կարծէր եթէ հա-սեալ է վախճան աշխարհիս (1). Իսկ 'ի յինն ժամ աւուրն յիշեաց Աստուած զա-

(1) Յայսմ ամի (1170) ոչ միայն զԱնտիոք, այլ և զՏրի-պօլ, զՏրապոլիս զԵմէսս և զԲերիա Միսանեաց շարժն շարա-շար աւերմունք շինուածոց և հաստատութիւն բերդից, յորս և բազումք կորուսին զկեանս իւրեանց. և երկիւղն գանտա-տանէին Ասոր. ծոց, ասէ Գուլիելմոս Տիւրացի. դադարեցաւ-ցանէր զաղաւաղքայինս որ 'ի մէջ քրիստոնէից և իսլամաց.

բարեշնորհական խնամովն և հաստատեցաւ երկիր, և հոգի կրաք և ուշաբերեցաք. և էր տեսանել զամենայն ակն յարտասուս և ամենայն լեզու բերէր գոհութիւն Աստուծոյ։ Նորա եկն եհաս համբաւ 'ի Հալպայ՝ թէ փլաւ պարիսպն և բերդն և պատուաւորք երկրին կլաւ զբաղաքումս, և սեաւ ջրով լաւ քարվաքըն, և մեռան 'ի նմա անհամար բազմութիւնք, և փլան ամենայն ձեռագործ շինուածք, և մնաց մի եկեղեցի։ Եւ խնդրեաց արդար դատաստանն Աստուծոյ զվրէժ արեան քրիստոնէից, զի յերբեմն զանազան վտանգաւոր լինէին 'ի նմա ազգք քրիստոնէից՝ գինք արեանն Աստուծոյ. թողում ասել զզօրքն Սողոմոնի և զանօրէնութիւն ջրակարոյս հերակլիցն մինչև յուտհատէին բազումք 'ի դատաստանէն Աստուծոյ տեսանելով ըզչարիս նոցա։ Նոյնպէս և յԱնտաք, զի բազում շինուածք փլան և եկեղեցին Յունաց փլաւ 'ի վերայ պատարագողացն. փլաւ և սուրբ Պետրոս (եկեղեցին), և Երիմսն զգեցաւ քուրձ և ամենայն բնակիչք քաղաքին գնացին անկան առաջի Պատրիարքին խըրեանց՝ զի մնաց 'ի քաղաքն։ Եւ նա ասէ. « Մինչ ոչ ելանէ շպատրիարքն Յունաց, ես աչ մտանեմ 'ի նա. » և յորժամ գնացին հանել զնա, տեսին զի 'ի փլմանէ եկեղեցւոյն խոցեալ էր և մերձ էր 'ի մահ. և հրամայեաց

(պատրիարքն Լատինաց) բառնալ և ընկե-
նուլ յարտաքս, և արարին այնպէս. և մե-
ռաւ արտաքոյ քաղաքին. և ապա եմուտ
պատրիարքն Պռանկաց Հռոմի (1) ՚ի քաղաքն։
Եւ սկսան շինել զփլածսն։ Նոյնպէս և յամե-
նայն երկիր բազում աւեր և կործանումն ե-
ղեւ բերդից, եկեղեցեաց և քաղաքաց և
գեղից ՚ի նոր և յանլուր և յօտար շարժմա-
նէն. բայց ողորմութեամբն Քրիստոսի յԱն-
տաք և յամենայն ծովեզերեայսն մնաց եկե-
ղեցիքն ուղղափառաց՝ ոչ վասն բարի գործոցն
մերոց, այլ վասն սուրբ Հարցն աղօթից և
նահատակութեան նոցա։

Ի Թուին Նսարւոց ՌՆՁԲ (1482) և Հայո-
ցըն ՈԹ (609), մեռաւ Խուդբադին աթաբա-
կըն Մօսլոյ և ամենայն Աթուրացւոց. և
ելաւ Նորադինն եղբայր նորա և չոգաւ ՚ի
Մծբին և առ զնա առանց պատերազմի,
նոյնպէս և զՍինճարն։ և ուրախացան Փռանկ-
քըն (2) յոյժ, զի սիրէին զնա որպէս զօրինա-
պահ, զի գինի ոչ ըմպէր, և ընդ սահման
աղօթից նոցա ոչ անցանէր. և ասէին զնա
մարգարէ։ Եւ նա ՚ի պատճառս ուրախու-

(1) Այն է Եմրի կամ Ամաուրի պատրիարք. զորոյ և
վերագոյն յիշատակեաց զանելութիւնն զոր ունէր ընդդէմ
պատրիարքին Յունաց։

(2) Փռանկքն են Ֆրէրք կոչեցեալ ազգն կրօնաւորաց
Տաճկաց։

թեան ազգին Թուրքաց և Տաճկաց առնայր զքրիստոնեայսն, և աւերել տայր զնորաշէն եկեղեցիսն որ 'ի ժամանակս նորա շինեալ լինէր, մինչ մեռաւ խալիփայն Մսթնջէ (1) և առ զպատիւն Մուստադին որդի նորա. և սա արգելեաց 'ի քակելոյ զեկեղեցիսն այսու պատճառաւ։ Քանզի յորժամ եղեւ նոր խալիփայն, գրեաց առ նա Նորադինն՝ թէ «Լցաւ սահման փեղամբարին Մահմետի, որ գրեաց թէ՝ զհինգ հարիւր ամ ոչ կամի Տէր զմիջումն քրիստոնէից. և արդ կատարեալ է թիւ սահմանին այն, պարտ է մեզ այսուհետեւ բառնալ զքրիստոնէութիւնն Ի յԱստուծոյ ազգմանէն. գրեաց 'ի թղթին թէ՝ «Հրամայեա ինձ գալ առ քեզ որ խորհինք վասն այսոցիկ»։ Իսկ նա յորժամ ըն-ռաւ զթուղթն և հաւաքեաց զքանն, թուեցաւ նմա թէ նենգութեամբ գայ առ նա՝ զի սպանցէ զնա և ինքն առցէ զպատիւ խալիփայութեանն. որպէս եբարձ զԵգիպտոսի խալիփայութիւնն հրամանաւ իւրով. վասն այսորիկ գրեաց առ նա խստագոյն պատասխանի, և պարսաւեաց զնա. և գրեաց և առաքեաց յամենայն աշխարհ՝ զի շինեսցին եկեղեցիք և համարձակ լիցին քրիստոնեայք

(1) Մոսթէնձէտ Եուսուֆ որդի Մուքթաֆեայ որ տէրեաց ամս 24, և յաջորդեաց որդի նորա Մոստադաֆի Հասան յամի Փրկչին 1169—1170։

յամենայն ուրեք։ Եւ զայս արար հակառակ Նորադնին. և սպան զՄըլէհն [1] որ կամակից էր Նորադնին, և եհան ՚ի բանտէ զորդիսն Թուռմայի և ետ նոցա զեկեղեցին իւրեանց զոր առեալ էր զբռնաւորութեամբ։

Իսկ Նորադինն գնաց պաշարեաց զՄօսլ, ուր կային հինգ որդիք եղբօրն նորա, և ետես որ յաղագս ժամանակի պէտք էին առնուլ ըզքաղաքն, խօսեցաւ ընդ նոսա ՚ի խաղաղութիւն. և երդուաւ որ թողու զքաղաքն և զերկիրն եղբօրորդւոցն՝ եթէ բացցեն նմա զքաղաքն և մտցէ ՚ի նա խաղաղութեամբ։ Եւ լուան նմա և ածին զնա ՚ի քաղաքն. և ել ՚ի կլայն և էառ զամենայն զանձսն որ կային անդ, և եդ զիւր մարդիկն ՚ի կլայն՝ զի յանուն նորա պահեսցեն. և զաշխարհն և զքաղաքն բաժանեաց եղբօրորդւոցն, բայց զամենայն ամուրսն արար ընդ ձեռամբ իւրով և գնաց։ Եւ յայնմ հետէ սկսաւ ծանրել ըզհարկ քրիստոնէից, և ետ հրաման մի՛ երկայնել քրիստոնէից զհերս իւրեանց զի ճանաչաւորք լիցին. Նոյնպէս հրամայեաց Գ հուռ ազգին կարմիր կարկատան կարել ՚ի փակեղն կամ ՚ի յուսն զի ճանաչիցին։

Յայսմ ժամանակի գնաց Եմիր (Ամուրի) Թագաւորն Երուսաղէմի ՚ի Կոստանդնու-

(1) Ոչէրն առանց երկբայութեան նշանակէ Մըլէհ, որպէս անդ օրինակ մի՝ Վաղէր։

պօլիս, և բազում գանձիւք դարձաւ յԵրուսաղէմ։

Ի թուին Ասորւոց ՌՆՁԳ (1483) և Հայոց ՈԺ (610), Խլիճ ասլան եկն 'ի Մելտենի և ոչ կարաց առնուլ զնա. և առեալ գերի անձինս երկոտասան հազար և դարձաւ անդրէն։ Իսկ Նորադինն ժողովեալ զամենայն ամիրայսն և զԻսմայիլն Դանիշմանայ և զՇահն Շահ եղբայր Խլիճ ասլանայ և գնացին 'ի Կեսարիա. և սուլտանն ոչ կամեցաւ ելանել ընդդէմ նոցա, և աւարեցին զաւանս զի տացէ յաշխարհէն բաժին եղբօր իւրոյ։ Եւ որդիք Շահն Շահին կային առ նմա հինգ. և նա եառ զմի յորդւոց նորա՝ եղեն և խորովեաց և առաքեաց առ հայրն և ասաց. «Թէ ոչ երթաս այտի, զչորս որդին դոյնպէս առնեմ։» Եւ յորժամ տեսին զայն՝ երկեան, և արարեալ խաղաղութիւն՝ դարձան։ Եւ կալաւ ցաւ զՆորադինն և հիւանդացաւ, և անկաւ շփոթ մեծ, և բազում գործակալք յարեան 'ի վերայ իրերաց և կոտորեցին զմիմեանս. և եղեւ յոլով վնաս և պակասութիւն քրիստոնէից վասն շփոթից իւրացն այնոցիկ։

Ի թուին Ասորւոց ՌՆՁԴ (1484) և Հայոցն ՈԺԱ (611), 'ի խաչին ամիսն եղեւ պաղ և ձիւն սաստիկ, նոր 'ի լերս և 'ի տեսանելոյ. զի քսան և եւթն թիզ չափեցին զթանձրութիւնն. որ և 'ի Հնդիկս, որ բնաւ ձիւն ոչ

գոյ, առեն Թէ չորեքտասան Թիզ չափեցին
զձիւնն. և պաղեցան աղբիւրք, և ձկունք
ծովու մեռանէին, և ջնջեցան Թռչունք և
երէք 'ի ծմակ տեղիսն, և ընտանի անասնոց
եղեւ մեռանիլ 'ի չգոյէ կերակրոյ, և այրե-
ցաւ ամենայն բոյս սերման: Եւ 'ի գալ ա-
մին եղեւ սով մեծ և կարօտուԹիւն յոյժ,
մինչ իշխանքն Կապադովկացւոց սպանին զԻս-
մայիլն զամիրայն Սեւաստոյ, և առին զամե-
նայն ընտանիս նորա, և կոտորեցին անձինս
հինգ հարիւր, և առին զամբարեալ ցորեանն
և զամենայն ստացուածս նորա և ապրեցան
'ի նեղուԹենէ սովոյն. և ծանկեցաւ գործ ըս-
պանման նոցա զչորս ամիս վասն ձմեռնային
յեղանակին. և 'ի գալ գարնանն լուան ամե-
նայն ազգքն մերձակայ, և չար Թուեցաւ և
տարակուսեցոյց լուրն զբազումս: Եւ ոմանք
'ի բնակչաց աշխարհին առաքեցին 'ի Դա-
մասկոս առ Տանուն ամիրայն Կեսարիոյ, զոր
հալածեալ էր Խլիճ ասլան բազում ազգակա-
նօք, և կոչեցին զնա. և եկն և էառ զիշխա-
նուԹիւն Սեբաստիոյ, և էառ 'ի բազմաց ըզ-
վրէժ ազգականաց իւրոց վասն անողորմ ըս-
պանման նոցա: Եւ լուաւ Խլիճ ասլան և
եկն 'ի վերայ Տանունին 'ի Սեբաստիա. և
Տանուն յուսացաւ 'ի Նորադինն՝ կանգնեալ
'ի հիւանդուԹենէ իւրմէ որպէս յարուցեալ
'ի մեռելոց. և անկաւ առ նորա դարձեալ 'ի

վերայ աշխարհի, և ժողովեալ բազմութիւն զօրաց գնաց 'ի Սեբաստիա. և զարհուրեալ սուլտանին եթող զքաղաքն և գնաց։ Եւ Նորադինն դարձաւ և էառ զՄարաշ և զԲեհեսնի և զԱնտաւն։ Եւ լուեալ զայս Խլիճ ասլան, գայ բազմութեամբ յոյժ 'ի վերայ Նորադնին. և Նորադինն գնաց ընդ առաջ նորա և նստաւ 'ի վերայ Գահնայ(1)։ Եւ եկն սուլտանն և նստաւ 'ի միւս կողմանն մերձ առ նմա. և երկեան 'ի միմեանց և ոչ պատերազմեցան զբազում աւուրս։ Եւ անկաւ սով 'ի բանակն երկոցունց և բազումք մեռան 'ի սովոյ. և յետ բազում աւուրց անցելոց եթող սուլտանն զՏանուսնն կալ 'ի հընազանդութիւն Նորադնին, և արարին սէր և դարձան 'ի տեղիս իւրեանց։

Ասացից փոքր ինչ վասն աղանդոյ միոյ որ երեւեցաւ յաւուրս մեր նախ քան զվախճան Կաթողիկոսին Ներսիսի, որ եղեւ այսպէս։ Եղբարք երկու, անուն միումն Յուսիկ և միւսոյն Գէորգ, և երէց մի Կարապետ անուն, գնացին 'ի կողմանց Միջագետաց առ սուրբն Ներսէս, և մեղադրեցան 'ի նմանէ վասն անկարգութեան համբաւոյ նոցա. և եկին 'ի նմանէ տրտմութեամբ, և ապստամբեցին և գնացին յՍուռհա, և սկսան բամբասել զտէր Ներսէս և հայհոյել՝ եթէ

(1) Ջահանէ Ճիհան գետ առ սահմանօք Կիլիկիոյ։

զաւազանդն Աբմոնի կախարդի ունի, և առնէ արծաթով ձեռնադրութիւն. և լինքեանք եղեն Բաղկեդոնիկք, և խաբեցին չորս հարիւր տուն յԱսորհայոց զկնի իւրեանց և անուանեցին զնոսա Յուլիկեանք։ Եւ լուաւ հայրապետն Ներսէս. և գրեաց առ իշխան քաղաքին զի հալածեսցէ զնոսա. և իշխանն Ասոհայոց եհան զնոսա անտի, և նոքա գնացին 'ի Հալպ առ Նորադինն, և առին անտի համարձակութիւն և դարձան։ Եւ ես կոչեցի զնոսա առ իս և մեղադրեցի, և հաստատեցի զնոսա յուղղափառութի՛, և առաքեցի զնոսա իմ պատուաւոր արամբք առ տէր Ներսէս, և աղաչեցի հաշտել ընդ նոսա։ Եւ յորժամ գնացին նոքա, վճարեալ էր տէր Ներսէս 'ի կենաց սորա և հանեալ 'ի Քրիստոս 'ի թուին Յունաց ՌՆՁԵ (1485) և Հայոցն ՈԺԲ (612). յԱստուածածնին ամսեանն 'ի յութ, յաւուր հինգշաբաթւոջ։ Եւ Յուլիկն այն անօրէն դարձաւ և գնաց յԱնտաք և մկրտեցաւ և դարձեալ եղև Բաղկեդոնիկ (1)։

(1) Առ գլխաւորն այսր աղանդոյ թուի ինձ ակնարկել բանք թղթոյ սրբոյն Ներսէսի, մակագրեալ « առ ժողովն [illegible] »։ Եւ զի ասէ Միխայէլ՝ եթէ բամբասէին զոսկերն արծաթով առնել զձեռնադրութիւնն ըստ օրինակի Սիմոնի կախարդի. յայտնէին բանք երկրորդ թղթոյ սրբոյն յորում 'ի մէջ բերէ զբանս յանդուգն ժողովին որ ասէր եթէ « կաշառն զոր առնուս կաշառացուցանէ զքեզ քո », և վճարեալ զամբաւն Աստուածոյ անձանցին՝ որ բերեր շարեալ [illegible] են ։ Տես 'ի գիրս

Իսկ տէր Ներսէսի կայր երկու եղբարք որ-դի եպիսկոպոսունք, և առաջ եղբարք որդին չէր մերձ մահու հօրեղբօրն, և կրսերն ա-ռեալ զձեռնադրութիւն նորա՝ քարոզեցաւ Կաթո-ղիկոս: Եւ յորժամ լուաւ զայն առաջն, եկն ՚ի կռիւ կաթողիկոսութեան, և ոչ թողին ըզ-նա ՚ի բերդն. և նա գնաց դարձաւ առ փե-սայն իւր առ պարոն Լեւոն. և Լեւոն էառ զնա և տարաւ առ Կոստանդին, և նորին օգ-նութեամբն՝ եմուծ զնա ՚ի Հռոմկլային. և նըս-տաւ յաթոռ հայրապետութեան հօրեղբօ-րըն՝ Գրիգոր անուն: Եւ ՚ի յաւուր ձեռնա-դրութեան իւրոյ կոչեաց զմեր եպիսկոպո-սունսն զտէր Գրիգորէս Բեսնոյ եպիսկոպոս, և զտէր Վասիլիոս Մարաշոյ եպիսկոպոս, և պատուեաց զնոսա, և կացոյց առ ինքն ձեռա-նագրութեն իւրոյ: Եւ յորժամ ձեռնադրեցաւ առաքեաց առ մեզ երկու եպիսկոպոս ըստ հին սահմանին մերոյ զոր ունիմք՝ ի միջի մե-րում, որ յորժամ Ասորւոց ուղղափառ պատ-րիարքն ձեռնադրի, առաքէ առ Հայոց Հայ-րապետն զդաւանութիւնն իւր. նոյնպէս և Հայոց կաթողիկոս լեալ, առաքէ առ պատ-րիարքն Ասորւոց զդաւանութիւնն իւր: Եւ ես ուրախ եղէ և խնդացի, զի այր գովելի և գիտնական էր. բայց ըստ կանոնաց տակա-

Ընդհանրական Թղթոց. յերես 211. տպեալ յԵրուսաղէմ. յա-մի 1871.

մի մեղադրեցի, թէ յորժամ անուանեալ էր հայրապետ մի, պարտ էր միայն 'ի նոյնն։ Այլ և աղաչեցի զնա՝ թէ բարձ զկեղտ անուն արծաթասիրութեան յազգէդ երեւելի և հռչակաւոր, և ամենեւին անխառն և պարկեշտ՝ բայց 'ի միոյդ։ Եւ յանձն էառ և խոստացաւ առնել։ Այլ և աղաչեցի վասն անուանեալ կաթողիկոսին որ յառաջ քան զնա ազգականին իւրոյ, զի պատուով կալցէ զնա 'ի տեղւոջ ուրեք, զի բազմութեան ազգիդ պարտ է երից և չորից հայրապետաց։ Եւ զայն եւս խոստացաւ և կատարեաց՝ առաքելով զնա 'ի Լամբրունն՝ յայով մասն վիճակի հաստատեալ 'ի նա, որում անուն էր Գրիգորէս (1)։

(1) Ոչ ոք 'ի մերոց պատմագրաց յիշատակէ երկուց կաթողիկոսաց միանգամայն գրաւել զաթոռն զկնի Շնորհալւոյն. քանզի, ասէ Միխայէլ, եթէ Գրիգոր Ապիրատ (որդի Շահանայ եղբօր Շնորհալւոյն) կոչեցաւ յաթոռն. կամ լաւ եւս՝ ինքնիշխանիր եղեւ, և Գրիգոր Տղայ (որդի Վասլի միւս եղբօր Շնորհալւոյն) պաշտպանութեամբ և հրամանաւ Նուր—Էտտինի ձեռնադրեցաւ կաթողիկոս 'ի Հռոմկլայ. իսկ Վարդան ասէ (յէր. 169), Գրիգոր Տղայ առնու զգահն կաթողիկոսութեան հաճութեամբ ազգին, և Գրիգորէս Ապիրատն կոչեցեալ՝ չոգաւ 'ի Լամբրոն և խնամէր զՏարսոնի վիճակն, որ և յամի 1195 նստաւ յաթոռն զկնի Գրիգորի Ե Գահավիժի։ Նոյնպէս և Վահրամ դնէ. նախ զԳրիգոր Տղայ, յետոյ զԳրիգորիս Գահավիժն, ապա զԳրիգոր Զ զԱպիրատն, զոր եւս ձեռնադրել Լեւոն Բ յետ տիրելոյ Հռոմկլայի։ Միքայէլ ասէ եթէ Ներսէս Շնորհալի պատուիրեալ էր զԳրիգոր Տղայն նստուցանել յետ մահուան իւ-

Ի նոյն թուականին ՌՆՁԵ (1485) և Հայոց ՈԺԲ (612), Նորադինն հրաման ետ զօր ժողովել յամենայն աշխարհաց յԵմանացւոց (Եէմէն) և յԵգիպտոսացւոց և յԱթուրացւոց և 'ի Կապադովկացւոց և 'ի Հայոց և 'ի Միջագետաց, զի բարձցէ զթագաւորութիւնն որ յերուսաղէմ զՖռանգացն, և զԿղիծ Աս-լանայ զսուլտանութիւնն: Իսկ ինքն հպարտացեալ էր, զբազում ժամս կարդայր և աղօթէր լռութեամբ. և ոչ տայր ըմպել գինի 'ի բանակին իւր, և ոչ ձայն երգոց և խաղուց և կաքաւչաց լսելի լինէր 'ի զօրս նորա. և վասն այսպիսի առաքինութեան ակըն ունէր թէ Աստուած խօսի ընդ նմա. զի ասէին խաբեբայք Ճէխեր, թէ "Տեսաք ըզքեզ զի ելանէիր յերկինս". և այլք թէ "Տեսաք որ հրեշտակ խօսէր ընդ քեզ". և նա հաւատայր նոցա: Իսկ մինչ 'ի յայսպիսի միտս հպարտացեալ էր և կայր 'ի Դամասկոս Նորադինն, և ժողովէին յամենայն կողմանց հեծելոց բազմութեանց առ նա՝ որոց ոչ էր թիւ, յանկարծակի հարաւ 'ի Տեառնէ և մեռաւ՝ թագաւորեալ ամս քսանևութ: Իսկ առ զթագաւորութիւնն Մելիք Սալեհն որդի նորա, և ցրուեցան զօրքն յիւրաքանչիւր տեղիս: Իսկ թագաւորն Երուսաղէմի (Ա-

քոյ: Տես և 'ի Ներբողեանն Ներսէսի Լամբրօնացւոյ 'ի վերայ Շնորհալւոյն:

մաւրն) եկն 'ի վերայ Դամասկոսի և գերեաց զաշխարհն, և խոստացան Դամասկացիքն տալ նմա հարկս իբրեւ զառաջինն, և նա ոչ կամէր դառնալ նախ քան զառնուլ քաղաքին. բայց մեղքն քրիստոնէից ոչ ետ թոյլ, զի կալաւ զնա ցաւ մահու, և առեալ հարկ 'ի Դամասկոսէ՝ դարձաւ 'ի յԱքայ և անդ մեռաւ՝ թագաւորեալ ամս երկոտասան, զկնի քառասուն աւուր մահուան Նորադնին. և եղեւ տրտմութիւն ամենայն քրիստոնէից մահն նորա: Եւ թագաւորեաց որդի նորա Պաղտինն ամաց հնգետասանից, և առաքեաց աբար սէր ընդ որդի Նորադնին: Եւ յորժամ լուաւ Խլիճ ասլան զմահն Նորադնին, եկն 'ի Սեբաստիա և առ զնա և զԿոմանա և զՆիկսեսարն, և ջնջեաց զմնացեալ ազգն Դանիշմանայ, և բարձաւ իշխանութիւն տանն Դանիշմանայ՝ որ սկսաւ 'ի թուին Ասորւոց ՌՅԿԶ (1366). և աստ վախճան էառ՝ տեւեալ ամս հարիւր քսան և երկու. և կացին վեց գլխաւորք զկնի միմեանց: Նոյնպէս եւ 'ի Մօսլայ Մեփարկինն (Մէյֆ—Ֆարին Պաղի) եղբարքն Նորադնին, և առ զՄծբին և զՌաղա և զԽառան. և հնազանդեցաւ նմա եղբօր որդին իւր 'ի Հալպ, և դարձաւ և եբարձ զեդեալ կանոնք Նորադնին, որ գրեալ էր յամենայն մզգըթի վերայ՝ մի ըմպել գինի Մուսլմանի. և նա հրաման ետ տաշել զգիրն, և համարձակ

եւս խմել յամենայն. անգէս յայտնապէս ։

Յայսմ ամի Սալահադինն որ տիրեալ էր Եգիպտոսի, տիրեաց և իշխեաց ներքսագոյն Արաբիոյ և մասին ինչ 'ի Նուբեաց աշխարհէն ։ Նա 'ի սոյն ամի քերդեր զոր ունէին Հայք յերկիրն Սասնոց, նեղեալ 'ի Մուփարկնայ ամիրայէն, տուեալ 'ի Շահի Արմէնն յամիրայն Խլաթայ, զայն որ ունէին 'ի հին ժամանակաց ։

Ի թուին Ասորւոց ՌՆՁԶ (1486) և Հայոց ՈԺԳ (613), սոյնպէս իշխանն [1] Կիլիկեցւոց կամօք իշխանաց իւրոց 'ի բերդն, և բերին զՌուբէն որդին պարոն Ստեփաննէի որ էր 'ի Տարսոն, և իշխեաց 'ի վերայ աշխարհին ։ Նա չարչարեաց և սպան զսպանողն հօր եղբօր իւրոյ, զի սոսէն թէ սպանին և արկին շանց. և վասն այսր նախատանաց ոչ կարաց ներել նոցա [2] ։

Նա 'ի նոյն ամի ել Սալահադինն յաշխարհէն Եգիպտոսի և եկն 'ի Դամասկոս 'ի պատ-

(1) Նա ինքն է Մլեհ եղբայրն Թորոսի և Ստեփաննեայ, որ զկնի միոյ ամի մահուան Թորոսի բռնութեամբ կալաւ զիշխանութիւնն Կիլիկիոյ, և վարեալ զամս իբր հինգ, ոչ կարացեալ տանել իշխանաց գլխաւորաց վասն և զանիրաւութեանս նորին սպանին 'ի թուին Հայոց ՈԻԳ. և զորդին Ստեփաննեայ զՌուբէն որ կայր ամրացեալ Բոնկարեա իշխանին քեռւոյ իւրոյ 'ի Պապեռոն, դնեն յաթոռ ։ Սմբատ, յեր. 102 ։ —Վահրամ, յեր. 211 ։

(2) Սմբատ, յեր. 102—105 ։

ձառս օգնութեան Մ՛ելիք Սալէհին, և առ ըզ-
Դամասկոս և գնաց 'ի Հալպ. և ղարհուրե-
ցաւ Մ՛ելիքն 'ի նմանէ. և նա առաքեաց առ
նա և ասէ. «Ես քո ծառայ եմ, և եկեալ եմ
յօգնութիւն տեառն իմոյ՝ կալ ընդդէմ
թշնամեաց քոց:» Եւ ոչ հաւատաց նմա, և
ոչ եբաց զքաղաքն նմա. և նա դարձաւ 'ի
Հալպայ և էառ պատերազմաւ զՀամս և
զՀամայ, և եհան զՖռանգ ծառայսն որ 'ի
Դամասկոս և վաճառեաց զիւրագին: Եւ եա
բերել ոսկի բազում 'ի Մսրայ, և կուտեաց
զօրս բազում: Եւ Սեփադինն լուաւ զժո-
ղովելն Սալահադինին, և եկն 'ի վերայ նո-
րա խորոխտանօք, և կոչէին զնա շուն կատա-
ղեալ որ հալչէ 'ի տէրն իւր. և փութային
'ի գալն զի մի փախիցէ 'ի նոցանէ. և նա ա-
ռաքէր առ նա և ասէր. «Մի կռուիք, մեք
մարդիկ եմք և մէկ հաւատ, և հնազանդ եմ
ձեր:» Եւ ոչ լուան նմա, այլ չոգան բախե-
ցան 'ի վերայ նոցա. և նոքա մարտեան ընդ
նոսա, և սկսան կոտորել զզօրսն Սեփադինին,
և փախեան յերեսաց նոցա: Եւ յորժամ ե-
տես Սալահադինն թէ յաղթեցան Մօսլիքն,
արգել զզօրս իւր 'ի կոտորելոյ զնոսա, և ա-
սէ. «Խնայեցէք զի մեկ ազգ եմք:» Եւ անց
'ի մէջ նոցա և արգելեաց զզօրս իւր, և զըմ-
բռնեալ ծառայսն հանգոյց և արձակեաց. և
վասն այսորիկ անկաւ ահ և երկիւղ 'ի վերայ

ամենեցուն ։ Մանաւանդ զարհուրեցաւ Մեհքր Մալէհն և եհան(1) զՖռանկ ծառայսն և վաճառեաց ամպարու, զկոմսն Տրապօլեաց ութսուն հազար դահեկանի, զԳօշլին որդի Գօշլինին յիսուն հազար, զԱնադա թըթինձն հարիւր հազար ։ Եւ արար սէր ընդ Լևոնայ զի օգնեսցեն նմա ։

Իսկ Սեփադինն դարձեալ արար ժողով և առ ընդ իւր զտէրն Մերտինայ և զՀարանբէքայն, և եկն 'ի վերայ Սալահադինին վաթսուն հազարաւ ։ Եւ Սալահադինն ունէր երկոտասան հազար, և առաքեաց առ Սեփադինն և ասէ . « Մի գար 'ի վերայ իմ և մի կռուիր ընդ իս . զի ինձ չէ անարգանք թէ յաղթիմ 'ի յիմ տեառնէդ . բայց քեզ մեծ կորանք է՝ թէ յաղթիս 'ի ծառայէ քումմէ . » և ոչ լուաւ նմա ։ Իսկ ապա Սալահադինն զապա խօսեցաւ ընդ ամիրայսն խոստանալով նոցա բարի առնել . և յորժամ խմբեցաւ պատերազմն, դարձեալ զօրացաւ Սալահադինն և պարտեցաւ Սեփադինն, և փախեան առաջի նոցա . և Սեփադինն նստեալ յուղտ փախեաւ 'ի Մօսլ . և Սալահադինն առ ըզ-Մնբէճ, և եկին 'ի հնազանդութիւն նմա տէրն Նթափայ և Թըլբաշարայ ։ Եւ գնաց 'ի Ազազն (2) և կռուէր 'ի վերայ նորա . և ե-

(1) Ըստ պատմութեան Արաբացի պատմագրաց ոչ Մեհքր Մալէհ, այլ Սալահատտին հաներալ զգերիսն վաճառեաց ։
(2) Ազազ քաղաք է մերձ 'ի Հալպայ ։

լին յանկարծակի Հաշիշիքն[1] ՚ի վերայ նորա և խոցոտեցին զնա և ոչ մեռաւ. և ինքն ըս-պան զնոսա, և առաքեաց զօր ՚ի վերայ Հաշի-շեացն, և գերեաց զերկիրն նոցա, և զԱզազն եառ պատերազմաւ և գնաց նստաւ ՚ի վերայ Հալպայ։ Իսկ առաքեցին Հալպցիքն առ Փռանգսն, և եկն Մնաղոն որ վաճառեցաւն և կոտորեաց ՚ի զօրացն Սալահադինին, և ա-րար զնա փախստական. և Սալահադինն դար-ձոյց զԱզազն ՚ի Հալպ, և ինքն գնաց յԵ-գիպտոս։

Ի թուին Ասորւոց ՌՆՂԸ (1487) և Հայոցն ՈԺԴ (614), մեռաւ Նաջմադինն (Նէճմէտ-տինն) տէրն Մերտինոյ՝ կեցեալ իշխան ամս քսանևերկու, այր բարի և քաղցր ՚ի վերայ քրիստոնէից. և առ զիշխանութիւնն Խուտ-բէդին որդի նորա։

Ի նոյն ամի վարազ մի եհար զԹագաւո-րըն Յունաց ՚ի յորս և համբաւեցաւ՝ թէ մեռաւ անտի. և Կիլիճասլան ապստամբեաց յաշխարհն նորա և գերեաց զքաղաքս։ Իսկ Թագաւորն ողջացաւ ՚ի խոցոյն և առեալ զօր բազում յոյժ, և կային առ նմա յօրդւոցն Դանիշմանայ փախուցեալ առ նա, արար ըն-

(1) Հաշիշիքն էին իբր աղանդաւորք ոմանք հպատակք գլխաւորի միում որ կոչէր Ծերունին լերին, որոյ կուրօրէն ամենայն հրամանացն հպատակէին՝ զմահ ՚ի բուռն ունելով միշտ։

նաւս զօրավարութեան, և առաքեաց առ նա յա-ռաջագոյն, և ասէ. «Դարձո՛ զհայրենիսն Պոնտիշմանեանց առ ունէրս իւրեանց՝ որ կան առ իս.» և խնդրէ զհետս դեսպանացն չոգաւ, և կոտորեաց զպատուածն ՚ի թուրքացն։ Իսկ թուրքն Սաչին գնացին ծածկապէս ընդ կող-մըն հիւսիսոյ և գերեցին ՚ի Յունացն հա-րիւր հազար կին և տղայ՝ բայց ՚ի յարանցն զոր սպանին։ Իսկ լուեալ զայն թագաւորին Յու-նաց, խնդրէր զասպատակսն և փնտրէր զնոսա առաջի իւր, և ոչ կարէր գտանել նոցա առ լուսոյն. և թագաւորն Յունաց ես յիսուն հազար հե-ծեալ յանձն յօրինոյն Պոնտիշմանեանց, և առա-քեաց զնոսա ՚ի վերայ Նիկոմեդիու, և թուր-քերն սորա խաբէութիւն, և գրեցին թուղթ ՚ի դիմաց քրիստոնէիցն և ձգեցին ՚ի դուրս, և էր գրեալ թէ՝ «Պոնտիշմանեանդ այդ զոր եղեալ էք ձեզ առաջնորդ, կամի մատնել զձեզ ՚ի ձեռս թուրքաց.» Իսկ լու-եալ զայս հաւատացին և սկսան փախչել. և եհեալ զկնի նոցա կոտորեցին զբազումս. և սպանին զմիւս զօրավարսն որ էր քեռորդի թագաւորին։ Իսկ յորժամ գնացին առ թա-գաւորն, սրտմտեցաւ յոյժ, և գնաց զաղաղա-մամբ և եհաս ՚ի մէջ թուրքացն մերձ ՚ի Կօնն (Իկոնիոն), իջաւ ՚ի ձորակի միում ՚ի մէջ երկուց լերանց դժուարագնացից, և պա-տեցան զնոքօք Պըր թուրքմանք յոլովութեան

քաղում յոյժ, և պաշարեցին զնոսա աւուրս հինգ, և խոցոտէին զնոսա գլօք քարանցն և նետիւք 'ի տուէ և 'ի գիշերի, և սպանին 'ի նոցանէ հազարս և բիւրս՝ մարդ և գրաստ, և առին զանձինս նոցա հարիւր հազար բեռնաւոր ձի. և երկեան յոյժ, և տկարացան և տուաքեցին առ սուլտանն և ետուն երեք քաղաք զոր ինքեանք չինեալ էին. և խնդրեցին ակր, և աղաչեցին զի զերծուսցէ զնոսա 'ի նեղութենէ անտի։ Եւ կամեցաւ սուլտանն, և առաքեաց երեք ամիրայ հեծելօք՝ հանել զնոսա անտի և տանել 'ի Կոստանդինուպօլիս խաղաղութեամբ։ Եւ ելեալ առ նոսա ամիրայքն 'ի գիշերի և հալածեցին զԹուրքմանսն և հանին զնոսա անտի, և յուղի անկեալ գընային։ Եւ Թուրքմանն երթայր աստի և անտի, և անարգէին զսուլտանն զի արար սէր ընդ նոսա՝ որ պաշարեալ էին 'ի ձեռս նոցա, և հետզհետէ բախէին յանկարծակի և սպանանէին, և յափշտակէին. այլ և 'ի հեռաստանէ նետաձիգս լինէին և սպանանէին։ Եւ Յոյնք ասէին ընդ ամիրայսն որ տանէին ըզնոսա, թէ՝ «Ի ձեռն է ծախուցն մեր՝ թէ յարափանչացդ։» Եւ նոքա երդնուին թէ՝ «Ոչ է 'ի մէնջ, այլ անհաւանք և վայրենամիտք են և ոչ լսեն մեզ։» Եւ մինչ 'ի Կոստանդինուպօլիս պակասեաց 'ի նոցանէ քսան հազար այր։ Եւ այսպէս պակասեալ 'ի զօ-

րաց և լի ամօթով գնաց Մանկին յերկիր իւր, այն որ ջանայր երեւելի պատերազմաւ յաղթել աշխարհի, և իմանալի խորհրդով՝ ուղղափառաց եկեղեցւոյ։ Յետ այնորիկ առաքեաց գանձս բազումս առ սուլտանն, և գնեաց զկենդանի մնացեալսն 'ի զօրաց իւրոց որ կային 'ի գերութեան. և եղև այս 'ի թուին Ասորւոց ՌՆՁԸ (1488) և Հայոցն ՈԺԷ (617)[1]։

Զայսու ժամանակաւ քրիստոնեայք որ կային 'ի Մելիտինի՝ անկան 'ի մեծ նեղութիւն յերկուց պատճառաց, 'ի սովոյ և 'ի չարութենէ, և 'ի խիստ բարուց ամիրային իւրեանց՝ որ մնացեալ էր յազգէն Դանիշմանայ. և ազդ առաւել նոցա եկեղեցականքն, եթէ թշուառութիւնս այս 'ի մեղաց է. զի կատարեալ է բանն Տեառն առ մեզ որ ասէ թէ՝ «Խառնակեցան ընդ հեթանոսս և ուսան ըզգործս նոցա, և եղեւ նոցա 'ի գայթակղութիւն»։ Արդ եկայք դարձցուք 'ի չարեաց մերոց, և աղաչեսցուք զերեսս ողորմածին Աստուծոյ, զի սպառեցաք, պակասեցաք, իսպառ ընչեցաք։ Նա լուան ժողովուրդքն և միաբան պահել և աղօթել արտասուօք, և հրաժարել և պաղատել առ Աստուած։ Նա դադարեաց Տէր 'ի բարկութենէ իւրմէ, և էարկ

(1) Սմբատ, (յեր. 103), յիշէ համառօտ զպարտութիւն Մանուէլի 'ի Խլիճ—Արսլանայ, և զդաշն զոր ընդ նմա կռեաց։

'ի սիրտ ամիրային և զղջացաւ 'ի գործս իւր. և առաքեաց առ սուլտանն և առ 'ի նմանէ զանձս և ետ 'ի նա զՍելորինի, և ինքն ել և գնաց 'ի Խարբերդ. և եղեւ մեծ դիւրութիւն քրիստոնէից և առատութիւն հացի, և ամենայն իրաց ընդարձակութիւն:

Ի թուին Ասորւոց ՌՆՁԹ (1489), ել Սալահադինն յԵգիպտոսէ երեսուն հազար հագած հեծելով, զատ 'ի ստակականացն և 'ի հետեւակացն, և յիսուն և երկու հազար բեռնակիրս զինազարդս զկնի իւր: Եւ եկն 'ի Պաղեստինէ, և կալաւ Փռանգ մի և զենեաց և արեամբ նորա լուացաւ աղօթից՝ և աղօթեաց, և պատրաստեցաւ պատերազմի և աւերման երկրին: Իսկ Թագաւորն Երուսաղէմի Պաղտինն (Դ.) ժողովեաց զամենայն զօրսն իւր, և առաջի նոցա անկաւ 'ի վերայ երեսաց իւրոց ընդդէմ՝ արեւելից. աղաչէին և զօրքն նոյնպէս. և լացին և կարդացին առ Տէր սրտի մտօք. և երդուան զօրքն առաջի Աստուծոյ և առաջի Թագաւորին ոչ դարձուցանել թիկունս 'ի թշնամեաց, այլ մեռանել յօժարութեամբ 'ի վերայ սուրբ Եկեղեցւոյ. և գնացին 'ի վերայ նոցա: Եւ յորժամ տեսին զբազմութիւն . . . նոցն և հայեցան 'ի սակաւութիւն իւրեանց, իջան դարձեալ յերիվարացն, և մոխրամած երեսօք արտասուեցին և պաղատեցին առ Տէր, և

կազմեցան այնիւ հաւատով, և դիմեցին 'ի
մերձայ նոցա իբրև վարժութիւն յերամս կա-
քաւաց։ Եւ տէր Յիսուս Քրիստոս Աստուա-
ծըն քրիստոնէից եհան հողմն մրրկեալ ըն-
դէմ նոցա ընդդէմ երեսաց Այլազգեացն.
և թափէր զնոսա յերիվարացն, և դարձու-
ցանէր զնոսա 'ի փախուստ առաջի նոցա.
և նոքա կոտորէին զնոսա յանխնայ և ոչ առ-
բեցուցանէին 'ի նոցանէ։ Եւ փախեան և
ցրուեցան Այլազգիքն ընդ կողմն հարաւոյ
յանապատն. և յառաւօտէ մինչև 'ի մտա-
նել արեգականն ոչ դարձան 'ի նոցանէ։ Այն-
պէս և 'ի վաղիւն, և մինչև 'ի հինգ օրն եր-
թային և գտանէին 'ի նոցանէ լքեալ 'ի սովոյ
և թարշուցեալս. և առին զամենայն ծանրու-
թիւն ռազմից նոցա և զկապ և զկարասի, և
լցան և փարթամացան. և ուրախ արար Տէր
զհաւատացեալս իւր, և 'ի համբաւս յաղթե-
բեկ զմէջս . . . նոցին։ Իսկ Սալահադինն
յայն ժամանակս անկաւ 'ի Մսր, և զզեցա-
նեաւ, և փախեցաւ 'ի տանն խաւարի տառապու-
բաղում։

Եւ 'ի սոյն ամի ամիրայն որ կայր 'ի Հե-
րիմն, պատսպարեցաւ 'ի Հալպայ թէ խորհե-
ցան նմա չարիս՝ սպանանել զնա. և խօսեցաւ
ընդ բրինձն Անտաքոյ, և պահանջեաց 'ի նը-
մանէ երդումն զի մի հանցէ զնա 'ի քեր-
դէն, և կացցէ նմա 'ի հնազանդութիւն.

և երդուաւ նմա 'ի խաչն և յԱւետարանն . Իսկ ամիրայն դարձաւ 'ի Հալպայ և տապատա-բեաց և եղև ընդ Մնաքու . Բայց յետոյ զղ-ջացաւ բրինձն , և ստեաց երդմանն , և եբեր ապաշխանօք զՍոթքէն Սիլիկիոյ իշխանն, և գնաց 'ի վերայ Հերմին . և ոչ ետ Տէր 'ի ձեռս նո-րա վասն ստութեան նորա , այլ բաղումք անկան 'ի զօրացն Փռանգաց . և դարձաւ ա-մօթով , և զՀերիմն դարձուցին 'ի Հալպ՝ առեալ երդումն 'ի նոցանէ .

Ի Թուին Ասորւոց ՌՆՂ (1490) և Հայոցն ՈԺԷ (617) , ժողովեցան Փռանգք 'ի Պաղես-տինէ , և գնացին 'ի վերայ Յորդանանու և ե-ջան , և սկսան շինել անդ քաղաք 'ի տեղւոջն որ կոչի տուն Յակոբայ , զի նստեալ առցեն զԴա-մասկոս : Իսկ լուաւ Սալահադինն , և ժողո-վեաց դարձեալ զօրս և եկն 'ի Դամասկոս : Իսկ զի ամիրայն Բալբաքու որ կոչի Սերգակեան քաղաք , որ է Իլիուպօլիս , ապստամբեալ էր , գնաց 'ի վերայ , և երդմամբ և սիրով և խոստմամբ առ զնա և զօրացաւ . Իսկ գնաց 'ի վերայ Նոր քաղաքին , զոր շինեալ էին Փռ-անգք . և զօրքն Փռանգաց մինչեւ 'ի գալն Սալահադինին լքեցին զշինուածս գաւառ նորա , և գնացին ընդ դէմ նորա , և փախուցին զնա մինչեւ 'ի Դամասկոս . և եկն զօրն Փռան-գաց մինչեւ 'ի դուռն Դամասկոսի , և գե-րեաց զերկիրն : Իսկ Սալահադինն քաջալե-

րեալ. եղաւ զհետ նոցա, և կալաւ ’ի նոցանէ հարիւր փրեր. և դարձեալ տատանայնդեալ չոգաւ ’ի վերայ քաղաքին զոր շինէին՝ և կալաւ ’ի նոցանէ հարիւր փրեր, և պաշարեաց զքաղաքն և յաղթեաց նոցա, և ընկէց հուր ’ի քաղաքն և սկսաւ այրել. և կային անդ հինգ հարիւր փրեր Մետորաւն(1) իւրեանց։ Եւ նոքա յորժամ տեսին թէ պարտեցան և յաղթեցան, ընկեցին զանձինս ’ի հուրն և ’ի գետն՝ զի մի անկցին ’ի ձեռս . . . նացն և զմնացեալսն ’ի նոցանէ կոտորեաց Մալահադինն։

Ի թուին Ասորուոց ՌՆՂԱ (1491) և Հայոցըն ՈԺԸ (618), մեռաւ թագաւորն Յունաց Մանիլն՝ թագաւորեալ ամս երեսուն և եւթն, և առ զթագաւորութիւնն Ալէքս (Բ) որդի նորա ամաց երկոտասանից. և երկոտասան իշխան կարգաւորէին զթագաւորութիւնն։ Եւ մայր նորա եղև հաւատաւոր. բայց ընդ ձեռամբ ունէր զոտունս գանձուցըն. և յետոյ անկաւ ’ի պոռնկութիւն ընդ մի յիշխանացն երկոտասանից, և յայանեցաւ գործն, և խորհեցան մետասան իշխանքըն սպանանել զմայրն և զորդին, և գնել թագաւոր զդուստր Մանիլին, որ էր յառա.

(1) Մէտոր նշանակէ ըստ հին գաղղիերէն լեզուին՝ գլխաւոր, պետ կամ տէր, որով իմանի գլուխն կամ կառավարողի Տաճարականաց որք Փրերք կոչէին։

ջին կնոջէն յօրինաւորէն, և ոչ կարացին։ Եւ
լուան մայրն և որդին, և ջանացին ըմբռնել
զնոսա. և փախեան մետաստան իշխանքն յե-
կեղեցին մեծ. և պեւթն օր կալաւ ամբոխ
զքաղաքն, և սկսան ծեծել զեկեղեցին փե-
լիկոնաւն (1). և յետ եւթն աւուր էառ ըզ-
նոսա յերաշխի Պատրիարքն, և եհան յե-
կեղեցւոյն և տարաւ յարքունիսն, զի կայ-
ցեն 'ի խաղաղութեան և յանհոգութեան,
զի առեալ էր երդումն 'ի նոցանէ։ Իսկ Թա-
գաւորն և մայրն ստեցին երդմանն և հանին
զաչս նոցա։ Եւ բարկացաւ Պատրիարքն
Թէոդորոս (Թէոդոս) անուն և անէծ զքա-
ղաքն, և ինքն ելաւ և գնաց 'ի քաղաքէն.
և անմտութեամբ արար անիծելով զքաղա-
քն և զանմեղսն. որ և ութ ամիս պատա-
րագ ոչ մատեաւ 'ի նմա, և մեռեալ ոչ հա-
ղորդեցաւ և թաղեցաւ։

Ի թուին Ասորւոց ՌՆՂԲ (**1492**) և Հայո-
ցն ՈԺԹ (**619**), եղեւ պատերազմ ընդ սուլ-
տանն և ընդ Նորադինն ընդ տէրն Հասան-
քէփայ և Բեսնոյ, զի առեալ Նորադինն ըզ-
դուստրն սուլտանայ որ էր կին նորա, և յա-
սացաւ 'ի Սալահադինն։ Եւ սուլտանն չոգաւ
քակեաց զԲեսունն. և ելեալ Սալահադինն
ընդդէմ սուլտանայ առնուլ զվրէժ Նորադ-

(1) Փէլլիկոան կամ Փիլիկոան, է գործի պատերազմական, որով ձգէին զմեծամեծ քարինս 'ի կործանել զպարիսպս քա-ղաքաց։

նին․, և հասան ամիրայն Խլիմասան․ բանիւք արար խաղաղութիւն․ և ոչ կատարեցին․ և դարձան խաղաղութեամբ ՚ի տեղիս իւրեանց։

Ի սոյն ամի ամիրայն Սեւահայոց և Խառա-նայ ապստամբեաց ՚ի Սուլդանէն և հնազանդե-ցաւ Ապահադնին, և այսու պատճառա-եղեւ Միջադեռք Ապահադնին․ զի ժողովե-ցան Սօսլդիք և ոչ իշխեցին կալ ընդ Ապա-հադնին, և հնազանդեցան նմա․ և գը-նաց Ապահադինն և էառ զԱմիթ, և ետ ըն-նա Նորադինին զի խոստացեալ էր նմա։

Ի թուին Ասորւոց ՌՆՂԳ (1493) և Հայոց ՈԼ (630) մեռաւ Մելիք Սալեհն տէրն Հալ-պայ․ մեռաւ և Սեփանդինն տէրն Մօսլայ, և առաւ Հալպ և Մօսլ ազգին Սեփադնին․ և Ըզադինն ետ զՀալպ եղբօր իւրում, և էառ ՚ի նմանէ զՍնճարն։

Ի թուին Ասորւոց ՌՆՂԴ (1494) և Հայոց ՈԼԱ (631) Անդրոնիկոսն անօրէն, պատանոյն պա-րոն Ալեքսիանէի, որ չափեցաւ չարութեամբ ՚ի տեղիս տեղիս, եմուտ այժմ խաբէու-թեամբ ՚ի Կոստանդինուպօլիս․ որպէս թէ-գնաց ՚ի հնազանդութիւն և ՚ի խնամակալու-թիւն թագաւորին տղայոյ․ և այսպէս յայտնի արար զչար կամսն չարամտերին այն, և հալա-ծեաց զԹուսմնացն զոր եգիտ ՚ի քաղաքին․ և խեղդեաց ՚ի ծովն զմայրն և զաղայն իւր, և սպան հազար այր յիշխանացն Յունաց․

և չորեքտասան հազար. զգիւղս և զվանս աւե-
րեալ ՚ի Յունաց. և առ զինն Սալոնիկէն իսկ
՚ի կռուելն. Հալածեաց զփաղանգսն զօրե-
պետ ՚ի քաղաքին և ՚ի գաւառին, և ինքն
թագաւորեաց: Այլ խորհեցաւ սպանանել
զՓոփկոս(1) իշխանն մեծ, որ էր յազգէ թա-
գաւորացն, և առաքեաց կոչեաց զնա. և
ոչ կամեցաւ գնալ, այլ ազդեցաւ նմա խոր-
հուրդ թագաւորին: Այլ թագաւորն առա-
քեաց զզօրագլուխն իւր բերել զնա. և նա
քամեաց զթուրն և եհար զզօրագլուխն և
սպան զնա: Այլ ինքն երթայր յեկեղեցին,
և սուրն արիւնոտ ՚ի ձեռին իւրում և աղա-
ղակէր. «Տեառնէք և լուսաւորք ազգ.ք և հա-
սակք ամենայն, որ ընդ կամս Անդրոնիկոս
զթագաւորութիւնս Յունաց:» Այլ լուան
զայս, և ժողովեցան յեկեղեցին իշխանք և
զինուորք և ամբոխ քաղաքին. և ամենեքեան
խոցեալ էին յԱնդրոնիկեայ և բարկութեամբ
կային ընդ նմա. և ասացին ցՓոփիկն (ցԻսա-
հակն). «Թագաւորեա դու ՚ի վերայ մեր, և
անցցէ մրրիկս այս:» Այլ փութացուցանէին
զԿաթողիկոսն օծել զնա թագաւոր. և բա-
րձրացաւ ընդ քաղաքն: Այլ լուաւ Անդրո-
նիկոս և եմուտ ՚ի նաւ և փախեաւ. և հա-
սեալ նմա դարձուցին. և ՚ի բերդին ապաստա-

(1) Այս է Իսահակ Բ Անգեղոս կոչեցեալ, որ որդի էր Անդրոնիկոսի Անգեղոսի:

պատուար կոտորէին զնա, և բերեալ 'ի քա-
ղաքն այրեցին զնա հրով 'ի Թուին Ասորւոց
ՌՆՂԷ (1497)։

Իսկ 'ի Թուին Ասորւոց ՌՆՂԳ (1493) և
Հայոցն ՈԻԳ (623), իջաւ Սալահադինն և
ամենայն ամիրայքն միջագետաց 'ի վերայ
Քարաքոյ(1). և ժողովեցան Փռանկք, և գը-
նացին փախուցին զնոսա և ամրացուցին ըզ-
քաղաքն։

Ի նոյն ամի Թագաւորն Երուսաղէմի
Պաղտինն (Գ) անկաւ 'ի ցաւս գողութեան, և
արար իւր փոխանորդ զքորորդին իւր տղայ,
ասէին և նմա Պաղտին. և յետ սակաւ ա-
ւուրց մեռաւ, և Թագաւորեաց տղայ Պաղ-
տինն։

Ի նոյն ամի գնաց Սալահադինն 'ի Մու-
փարկինն և առ զնա. և դարձեալ գնաց 'ի
Մօսլ, և ոչ կարաց առնուլ զնա. բայց յոյժ
նեղեաց զնոսա, մինչեւ երդուան նմա որ

(1) Քարաքէ քերեկ քաղաքն՝ յարեւելից Երուսաղէմի, յայն-
կոյս Յորդանանու, յորում կային առաջնորդին հասուածք 'ի
Հայոց, որպէս ցուցանեն ցարդ Յոյն բնակիչք տեղւոյն զեկե-
ղեցին իւրեանց որ էր Հայոց. և քաղաքի իսկ 'ի Յունաց
խոստովանին ցարդ եթէ նախահարք իւրեանց էին Հայ ազ-
գաւ և ապա յարեալ 'ի յունական եկեղեցին։ Գոյ 'ի գրա-
տան սուրբ Յակոբայ Յայսմաւուր ձեռագիր յիշատակ ա-
րարեալ Լեւոնի Ետքայի Կիլիկիոյ՝ եկեղեցւոյն Քերեկայ, 'ի
Թուին Հայոց ՉՀԹ։ Առ եկեալ Ռուբէն Բ իշխան Կիլի-
կիոյ յամի 1181, առ զդստր Ռենալդայ տէր Շաղխեան Փը-
ռանգ իշխանին։ Սմբատ. յեր 103.

տան նմա հեծեալ և կացցեն 'ի հնազանդու-
թիւն։

Եւ 'ի նոյն ամի մեռան Նորադինն և
խուդբադինն (1) տէրն Համթայ և Մերտինայ,
որ էին ազգականք միմեանց յԱրթուխեաց
անտի. զի բազում եկեղեցիս քակեաց Նորա-
դինն 'ի յԱմիթ, վասն որոյ և հարաւ բար-
կութեամբ 'ի Տեառնէ, և եառ զիշխանու-
թիւնն հարճորդին իւր խուդբադինն (2), և
զՄերտինն եառ Հասամադինն որդին խուդ-
բադնին։ Եւ 'ի մեռանելն Նորադնին, Սե-
մրդդինն տէրն Բալուայ եառ զԽարթբերդ։
Եւ յայսմ ժամանակի մեռաւ ամիր Միրանն
տէրն Խլաթայ, որ էր այր բարեմիտ և ողոր-
մած առ աղքատս և կարօտեալս, և բազում
դիւրութիւնս առնէր եկեղեցեաց և քրիս-
տոնէից. և յետ մահուան սորա եառ զտե-
ղի նորա Բակտամուր (Պէք—Թիմուր) ծառայն
իւր։

Եւ 'ի սոյն ժամանակս բրինձն Անտաքոյ
արար սէր ընդ Սալահադնին, և նենգիւ որ-
սաց զՌուբէն զտէրն Կիլիկիոյ, և ըմբռնեաց
զնա և եդ 'ի բանտի. և եմուտ 'ի Կիլիկիա

(1) Քոթպ—էտտին Իլ—Կազի որդի էր Նէճմ—Էտտին Ալբեայ որդւոյ Դիմուրտաշայ՝ Որդոքեա իշխան Մերտինոյ և Մուփարկինոյ։

(2) Իմա՝ զԱմիթն եառ միւս խուդբադին հարճորդք Նուրէտտնի։

և յամենայն ամառն մի բովանդական, և ոչինչ կարաց առնել նմա, զի պարոն Լեւոն եղբայր նորա իմաստասէրս վարէր. զիշխանութիւն երկրին ։ Եւ բրնձեն ել ամօթով յերկրէն. բայց յետոյ առնին կամաւ իւրեանց ուխտ և զԹիլն և զՆաւանս, և հանին 'ի բանտէ զԻսաքէն. որ և յետ այնորիկ առնին դաշինս իւրեանց և արհամարհեցին զերդումն (1)։

Յայսմ ժամանակի եղեւ պատերազմ 'ի մէջ Թուրքաց և Քրդաց, և յերկարեաց շփոթն զամս ութ զկնի միմեանց. և էր պատճառն այսպիսի ։ Թուրքմանքդ որ խարանեալք(2) և բազօթեայք շրջէին, և զձմեռնայինն յեղանակին զայլին խորանսն իւրեանց 'ի կողմն Հալաբայ սակս կակղութեան օդոյն, և զամառնայինն ժամանակն երթային 'ի կողմն Հիւսիսոյ վասն բարեխառն և անխորշակ օդոյն. և 'ի գնալն և 'ի դառնալն գողանային զերամս Քրդերն և զօրանայքն ։ Եւ յայսմ ամի դը-

(1) Սմբատ ասէ (յէր. 104) եթէ Ռուբէն առ 'ի հաստել զպետութիւն իւր եկեալ յԱնտիոք, ձերբակալ եղեւ. և [illegible] մատնեցին [illegible] 'ի բանտ. որ և աղդ արարեալ առ Բոհեմունդ [illegible] իւր զերկրին Պաղերաւնի, առաքեցին մայրն Ռուբենի [illegible] 'ի պատանդութիւն փոխանակ որդւոյն, մինչեւ հատուցանէ [illegible] իւր. և կարգեաց ասէ, Ռուբէն զգին անձին իւրոյ և ետ զՍարուանդիքարն, զԹիլն և զՃկերն և հազար դահեկան [illegible] ։ Եւ եղեւ այս 'ի թուին Հայոց ՈԼԴ. (1185)։ — Վարդան. յէր. 174։ Միք. Չամչեան. Հատ. Գ. յէր. 141։

(2) Յօրինակիս խարգահաւոր ։

ամին երկու հարիւր Թուրք՝ դարձեալ յեր-
կիրն Ճապղթնայ փոքր մասամբ, և սպանին ըղ-
նոսա. և յետ այսորիկ ժողովեցան տասն հա-
զար Թուրք, և Թուրքմանքն կրկին քան զնո-
սա, և եղեւ կռիւ մեծ յերկիրն Ճապղթանայ,
և յաղթեցաւ Թուրքն և փախստ կոտորե-
ցան: Եւ յետ այսորիկ ձայն եհան դար-
ձեալ ազգն Թրքաց, և ժողովեցան 'ի կող-
մանցն Մծբնայ և 'ի Ջուրաբդնայ երեսուն
հազար, նոյնպէս և Թուրքմանքն առանց
Թուոյ. և կռուեցան մերձ Մծբնայ. և դար-
ձեալ զօրացաւ Թուրքմանն և կոտորեցին
զԹուրքն հարուածս մեծամեծս յոյժ, և փա-
խուստ առաջնորդեցին զնոսա. և գնացին առ Իմ-
զպատնակերտողս նոցա: Եւ յետ այսորիկ հատաւ
ազգն Թրքաց 'ի Միջագետաց. քանզի սա-
կաւ զերծեալք անկան յերկիրն Կիլիկեցւոց
և յամուր տեղիս ուրեք ուրեք:

Բայց քրիստոնէից ոչ մեղանչէին Թուրք-
մանքն, մինչեւ գտան զոմանս Թրքեր Թա-
գուցեալ 'ի տունս քրիստոնէից, և այսու-
պատճառաւ սկսան նեղել զքրիստոնեայսն
'ի տեղիս տեղիս: Եւ էառ Թուրքմանն զԱ-
բրայթիլն և զԹլղամէ (1). կոտորեցին և մա-

(1) Աբուլֆարաճ՝ որ 'ի քրոնիկոնի իւրում (յեր. 406)
հետեւի ասորական բնագրին Միխայելի. փոխանակ անյայտ
բառիցս Աբրայթիլ և Թլղամէ ունի՝ Կարսուղէփ և Թլղամէ, որք
էին մենաստանք երկու, զորս առեալ Թուրքաց այրեցին և
զկրօնաւորսն 'ի սուր հանին:

Ճառէլին զքրիստոնէայսն, մինչեւ ամենայն ամիրայքն սկսան զզուշանալ երկրի իւրեանց։

Ի Թուին Յունաց ՌՆՂԸ (1498) և Հայոց ՈԻԵ (625), ժողովեցաւ Սալահադինն ամենայն հնազանդեալովք իւրովք՝ Եգիպտացովք, Աթուրացովք, Միջագետօք, և խաղաց գնաց ՚ի վերայ Փռանկին մերձ ՚ի Տաբարիա (1)։ Ելեալ Փռանգքն և Թագաւորն Երուսաղէմի ընդդէմ նոցա, և յաղթեցաւ մեղք քրիստոնէից առաջի Տեառն, և քննեցաւ յարդար իրաւանց նորա, և եղեւ հարուած և բեկկութիւն ՚ի Տեառնէ ՚ի վերայ Փռանգաց։ Եւ զօրացան Տաճկիքն և կոտորեցին և առին ՚ի սուր սուսերի իւրեանց զՔրիստոնէից զօրքն Փռանգաց. և կալան զԹագաւորն Երուսաղէմի և զամենայն Փրերսն, և

(1) Յաւուրց անտի արքային Երուսաղէմի Պաղտինի զոգն կոչեցելոյ, կալեալ էին Փռանգք դաշինս ուխտի ընդ Սալահատինի. զոր Ռընալտ ոմն Շադիլեօն իշխանն Քերեկոյ աւերեալ՝ աւազակելովք զկարաւան ուխտաւորացն Մահմետականաց որ երթային ՚ի Մեքքա. վասն որոյ և Սալահատին հրամանս արձակեաց յԵգիպտոս, յԱսորիս և ՚ի Միջագետս ժողովել ամենայն խալամաց ընդ դրօշու սրբազան պատերազմին։ Եւ Սալահատին արշաւեաց բանակաւ իւրով ՚ի Տիբերիա և առ ղայն, ուր հասեալ Կիտ ոմն Լուսինեան Թագաւորն Երուսաղէմի հանդերձ իշխանօք, վտանգեալ ՚ի պատերազմին անկաւ ՚ի ձեռս թշնամեաց, գերեցաւ և խաչն սուրբ։ Իսկ Ռեմոնտ կոմս Տրիպոլսի նախ քան զպարտել քրիստոնէից՝ փախուցեալ էր ՚ի պատերազմէն, և զկնի սակաւու մեռաւ յուսահատութեամբ. Վարդան, յեր. 177։

եղեւ ուրախութիւն մեծ Թուրքաց ազգին ։ Բայց նախ քան զպատերազմին փախեա-կանն Տրապօզեւոյ , եւ զնա առեն պատճառ-քրիստոնէից կործանմանն, զի բանս եղեալ էր յառաջագոյն ընդ . . . սն ։ Իսկ Մալահա-դինն էառ զՏաբարիա , եւ կոտորեաց եւ ա-ւերեաց զնա . եւ այսն ձեռօք իւրովք ըղ-Անաղոն զբրինձն Ռնտուքոյ եւ երեք հարիւր Փրեր , եւ լուացաւ արեամբ նոցա . եւ ապա գնաց 'ի յԱքայ , եւ իշխանքն որ կային անդ , փախեան նաւով 'ի Սուր . եւ էառ զԱքայ , եւ էառ գերի բազում յոյժ ։ Եւ Կեսարիա եւ Նազարեթ եւ Յոպպէ թողին զքաղաքսն , եւ զիւրեանս տիրեաց 'ի վերայ նոցա Մալահա-դինն ։ Եւ ոչ ոք կարէ պատմել զնախատինս քրիստոնէից՝ զթուք եւ զանհարութիւն . . . նացն ։

Իսկ Մալահադինն գնաց 'ի յԱսխալան եւ եր-դուաւ նոցա թողուլ զնոսա կենդանւոյն ուր եւ կամիցին գնալ ։ Եւ ետ նոցա զԹագաւորն Երուսաղէմի , եւ առ զքաղաքն . եւ բնակիչքն առին զԹագաւորն եւ գնացին 'ի Սուր ։ Եւ ապա ելեալ Մալահադինն 'ի վերայ Երուսա-ղէմի , եւ աւուրս ինչ պաշարեաց զնա . եւ զի ոչ գոյր նոցա ուստեք ակնկալութիւն , խոր-հեցան տալ զքաղաքն . եւ կտրեաց Մալահա-դինն զգինս բնակչաց քաղաքին դահեկանս տասն , զի տացեն նմա բաս գլուխս եւ եր-

թիցեն յո և կամիցին (1)։ Եւ տարարին այնու-պէս, և ետուն զքաղաքն. և որ ոչ կարաց գնել զանձն իւր, մնաց անդէն 'ի ծառայու-թեան։ Եւ ոչ ոք էր բաւական ժուժալ. ար-տասուացն զոր հեղուին քրիստոնեայքն յե-րանելին յաստուածընկալ քաղաքէն. և որ մը-նացին 'ի տեղւն՝ էին թուով քառան հազար այր և կանայք. և 'ի նոցանէ չորս հազար ծերս և պառաւունս ազատեաց Սալահա-դինն, և եօթն հազար տղայս արու և էգ բաժանեաց զօրաց իւրոց. և հինգ հազար երիտասարդս առաքեաց 'ի Սեր գործել ա-ղիւս 'ի շինութիւն պարսպաց, և հինգ հա-զար եթող Երուսաղէմ շինել զպարիսպ նորա։ Եւ զՏաճարն լուացին արեամբ քրիս-տոնէից, և դարձեալ լուացին վարդաջրով. և եդին սահման ոչ մտանել 'ի նա քրիստո-նէից, և որ մտանէ՝ մեռանի։ Եւ տուաք ըն-տանեացն Յարութեան ընդ հարկաւ, զի որ մտանէ՝ տացէ կարմիր մի։ Եւ դարձաւ գը-նաց Սալահադինն 'ի վերայ Սրոյ (Տիւրոս)։ Եւ եկն յաւուրսն յայնոսիկ կոմս մի Մարգիս անուն (2), այր հզօր և իմաստուն, և 'ի ձեռն

(1) Վարդան ասէ՝ յարուաց մա զանհեկանս տասն և ի-գաց՝ հինգ. յեր. 177։

(2) Մարքիզն ոչ է անուն մարդոյ՝ այլ պատուոյ, և կո-չէր նորին Կոնրատոս՝ ... Մոնֆերրատ. որոյ հայրն 'ի քաղաք կայր 'ի Դամասկոս։

նորա փրկեցաւ Սուգ։ Եւ Սալահադինն գնաց և էառ զՍայդա և զՊէրութն և զՃէպէլն և զԹ·պնին, և տիրեաց նոցա։

Ի Թուին Յունաց ՌՆ (1500) և Հայոցն ՈԻԷ (627), էառ Սալահադինն զՃաւալաք և զՇաքար որ 'ի վերայ ծովուն (1). և գտան 'ի Շաքար քարայր մի մեծ յորմ՝ լցեալ թերապարդ արծաթով, որ հալ մի պակաս էր առ 'ի որքել զնա ամենեւին, և ոչ կարացին 'ի պէտս առնուլ զնա, և ոչ գտաւ արուեստաւոր այնպիսի որ գիտէր զհանգամանս նորա։ Եւ անտի դարձաւ և եկն և էառ զԼատիկն և զՃէպէլէ և զՍեհաւնն և զՊաղրաս և զԴարպասակն։

Եւ 'ի սոյն ամի որդին Կիլիճ Ասլանայ ժողովեաց զօր պատերազմել ընդ հօրն. զի Հասան զօրապետն սուլտանայ զայրացուցեալ էր զսուլտանն 'ի վերայ որդւոյն. և յորժամ կամէին դիպիլ միմեանց պատերազմաւ, Սարհամ շահն փեսայ սուլտանին, տէրն Եզնկայ, մտեալ 'ի մէջ և արար խաղաղութիւն. և քաղաքացիք որ ընդ որդւոյն էին, ամաչեցին 'ի ծերութենէ սուլտանին, և խափանեցաւ պատերազմն. բայց յետոյ սուլտանն կոտորեաց 'ի Թուրքէն որ միաբանեալ էին ընդ

(1) Քէրէկ է [illegible] ծով. [illegible] 'ի հարաւոյ նորա։ [illegible]

դղեակն՝ չորս հազար անձինս, և զ…տասան զօրապետսն սպանին Թուրքն։ Եւ ՚ի նոյն ամի տիրեաց Ըսկանդեր մի ՚ի յորդւոցն Սուլտանայ, որում անուն էր Խայր շահ Աղա-դին (1)։

Ի Թուին Ասորւոց ՌՇԱ (1501) և Հայոցն ՈԻԸ (628), շարժեցաւ տունն Փռանգաց, և եկին ընդ ծով առանց Թագաւորի բազմութիւն ազգաց յոյժ, և իջան ՚ի վերայ Աքայոյ, և պատերազմեցան ընդ քաղաքին, և ոչ կարէին առնուլ զնա, զի կային անդ հարիւր հազար պատերազմող. և Սալահադինն ոչ իշխէր պատերազմիլ ընդ նոսա։ Եւ շինեցին Փռանգքն տունս բազումս և եկեղեցիս և չորս հազար ջաղացս։ Յետոյ եկն և Թագաւորն Ալամանաց ՚ի վերայ Կոստանդնուպօլսի և պատերազմեցաւ ընդ նոսա, և ապա յետոյ արար ընդ նոսա սէր, և անց յայնկոյս. Եւ եկին ընդ անջուր և ընդ դժուար ճանապարհ առաջնորդութեամբ Յունաց, և կուտեցան ՚ի վերայ Թուրքմանք և կոտորեցին զքաղաքսն։ Եւ սուլտանն արար սէր, և ետ նոցա ճանապարհ, և եկին ՚ի Սելեւկիա. և անդ Թագաւորն նոցա խեղդեցաւ ՚ի գետն, և բերաւ մարմին նորա յԱնտաք (2)։ Յետոյ

(1) Խայրշահ—Ալադին. [illegible]

(2) Փրեդերիկոս Ա. [illegible]

եկին երկու թագաւոր այլ (1) և գնացին յԱ-քայ և առին զերի բազում. և ապա խնդ-րեցին 'ի Սալահադինէն փոխել զծառայսն որ 'ի Դամասկոս զՖռանգսն՝ ընդ ծառայսն զոր նո-քա ունէին. և Սալահադինն ոչ կամեցաւ: Եւ ապա հանին Փռանգքն քառն և հինգ հազար ծառայս և կոտորեցին, և կուտեցին 'ի վերայ միմեանց, և արարին 'ի վերայ աղօթս՝ որպէս և արար Սալահադինն. և եդին զքորորդին Անկլիթերու (Անգղիոյ) (2) թագաւորին կոմս Ա-քայոյ, և արարին խաղաղութիւն ընդ Սա-լահադինին. զի եհաս համբաւ ինչ յերկրէն իւրեանց և դարձան և գնացին: Եւ Սալա-հադինն շինեաց զպարիսպն Երուսաղէմի ամ-րագոյն քան զառաջինն.

Ի թուին Ասորւոց ՌՇԲ (1502) և Հայոց

նայն 'ի գետն Սելեւկիոյ, այն է Կէօք—սու. հեղձաւ յամի 1190. Ներսէս Լամբրոնացի: — Հարցարանք Սամուէլի: — Վարդան, յեր. 179:

(1) Էին Լուսինեան ազատեալ 'ի գերութենէ, հակառակ երդմանն զոր եւ Սալահէտտինի, եւ թեւ զառաջարկ զՊողոմայիդ.՝ Ցայսմ միջոցի հասին յԵւրոպիոյ նոր խաչակիրք Տանիմարգացիք. Անգղիացիք. Ֆրանսիացիք, յորս կային առք իշխանաւորք և արքեպիսկոպոսն Կանդերպերի: Հուսկ ապա հասին անդ՝ և Փիլիպպոս արքայ Գաղղիոյ և Ռիչարտ Թագաւոր Անգղիոյ: Վարդան, յեր. 179: Տես զընդարձակ պարագայս առման քաղաքին. 'ի պատմութեան խաչակրաց Միշոյի. Հտ. Բ. Գլ. Ց:

(2) [illegible] Թագաւոր Երուսաղէմի յամի 1192 [illegible]

ՈԻԹ (629), եղեւ հալածական յորդւոց իւրոց Իսլիմ ալան, և ժողովեցին զնա Լօնացիքն (Իկոնիացիք) առ իւրեանս. և աւագ որդի նորա ամբարձ զգլուխ իւր յԱ՚զատրայն(1), և անհամբեր եղեալ հայրն ժողովեաց բազ կարի զօրս գնալ ՚ի վերայ որդւոյն, և ՚ի ճանապարհին հիւանդացաւ և մեռաւ, և դարձուցին զնա ՚ի Լօնն. Իւր էր ընդ նմա որդի մի կրտսեր, զոր եդին ՚ի տեղի հօրն. և Իսլիմ ալան մեռաւ ՚ի Թուին Լատինաց ՌՇԴ (1504). Թագաւորեալ ամս երեսուն և ութ, և մնաց Թագաւորութիւնն երկոտասան որդւոց իւրոց:

Իսկ ՚ի Թուին Լատինաց ՌՇԵ (1505) և Հայոց ՈԼԱ (631), մեռաւ և Սալահատինն ՚ի Կռամանիոս, և եթող քառն և երեք որդի(2), որ և զաւագ որդին կացոյց ՚ի Կռամանիոս և զերկրորդն ՚ի Սիր, և զերրորդն ՚ի Հալպ. և անուանեաց զնոսա Թագաւորս և սուլտանս, և զայլսն ընդ ձեռամբ նոցա(3): Իւր կայր եղբայր նմա Մելիք Յետալ (Մալեք Ադել) անուանեալ և եւս նմա զՄեահա և զԽփաուան

(1) Աւագ որդի Իսլիմ ալանայ էր Քօթպ—էտտին Մալէք Շահ, որ տիրեաց Մելիտինի, Կեսարիոյ և Կոլոնիոյ.

(2) Առաջինորդն եթող եւ քառն, և տասն որդիս և երէ, և դուստր մի:

(3) Մալեք Աֆտալ տալպաննութեան ՚ի Կռամանիոս, տիրելով և Փռակիանին. երկրորդն Մուէզ—Ատին յեհակտաա. երրորդն Մալէք—Զահեր՚ ՚ի Հալպ.

և զՍուփարկին և զՍամոսատ և զԿողձապար, և զԹարաք և զՇաւպաք, և զայս հնգայա-մետ 'ի կատարած կենաց իւրոց։ Իսկ Սօսլայ տէրն(1) արար միաբանութիւն ընդ եղբարսն իւր ընդ տէրն Ռզլոյ և ընդ տէրն Մերտի-նայ և ընդ տէրն Սաղայ և ընդ Մնձարայ, և եկն նոքօք առնուլ զԽառան. և հիւան-դացաւ 'ի ճանապարհին և դարձաւ 'ի Սօ-սըլ, և այնքն ցրուեցան։ Իսկ Մելիք Յէտըն գնաց և էառ զՄծբին և զԽաղա և զԴա-րաւրն, և այլ ամիրայքն հնազանդեցան նմա որպէս և եղբօր իւրում Մալաքշահին։ Իսկ գնաց Մելիք Յէտըն 'ի կողմանս Հայոց 'ի Խլաթ, և ոչ կարաց առնուլ զնա, և դար-ձաւ։ Իսկ 'ի նոյն տարւոջ մեռաւ Շզադինն (Շպղ-էտտաւլին) տէրն Սօսլայ և առ զտեղի նորա Դորադին որդին իւր։

Յայսմ ամի Լեւոն քաջ և անուանի իշ-խանն Հայոց ըմբռնեաց զԱրքինձն Նաւաքոյ (Պոէմոնտ), և արկ զնա 'ի չարչարանս փոխա-րինել նմա զչարչարանս եղբօր իւրոյ Ռուբի-նայ։ Իսկ եկն կոմսն Ռաքայոյ Սիր Հենրի (Հեն-րի), մեծաւ աղաչանօք Թափեաց զԱրքինձն և առաքեաց Անտաքեայ(2)։ Իսկ յետն արքայորդին Լեւոն տիրեաց եւ Թագաւորեաց և երկու եբր-

(1) Աղղ-էտտաւլին Սուլտան Թոռն Զանգեայ։
(2) Սմբատ. յեր. 108.—Մեծատ. պատմութիւն Խաչակրաց. Հտ. Բ. Գլ. 9. յեր. 178։

դի․ էր զայս նախանիշսն իւր վարեալ էին. եւ էր զօր ինչն. էառ ՚ի Յունաց եւ ՚ի Թուրքաց. Եւ անկեալ ահ եւ երկիւղ նորա ՚ի վերայ ամենայն ազգաց սահմանակցաց աշխարհին իւրոյ։ Եւ ապաւինեցան ՚ի նա որդիքն տուլանայ. եւ եկին առ նա ՚ի հնազանդութիւն Մելիքն Կա-լաւթին (Կալիւթան) որ ունէր վերադոյն աշխարհացն. եւ եկ մեծն Ջեւան եւ էառ բերդ մի մերձ Կեսարիոյ եւ ետ նմա.

Իսկ Թագաւորն Մսրայ Մելիք Նգիմն եկն ՚ի Դամասկոս ՚ի վերայ եղբօրն (Սֆաւլայ). եւ գնաց հօրեղբայրն Մելիք Յեսրն առնել խաղաղութիւն ՚ի մէջ նոցա, եւ արար նենգութիւն մեծ, զի դեղեաց զՄելիք Նգիմն, որ եւ ընդ հասանելն ՚ի Մսր մեռաւ. եւ առ զԵգիպտոս ՚ի յինքն եւ զՄելիք Սալէհն խաբեաց թէ՝ «Դնա կացիր խաղաղութեամբ ՚ի հանգստարանացն վայրսն ՚ի Սամուսատ եւ ՚ի յՈւռհա եւ ՚ի Խառան եւ յՍրուջ, եւ ես կացից ընդդէմ փռանկացն եւ այլոց ազգաց։» Եւ հաւանեցաւ նմա եւ ասէ. «Նախ զգանձ հօր իմոյ եւ գնասցես. եւ զառ կալ զԴամասկոս։» Եւ նա ասաց. «Երի գնա. եւ ես զամենայն բաւական եւ առ քեզ յղարկեմ։» Եւ եկ եւ գնաց ՚ի յՍրուջ եւ ոչ ընկալան. եւ ոչ յՈւռհա եւ ոչ յայլսն. եւ գնացեալ ՚ի Սամուսատ. եւ զայն եւս առին ՚ի ձեռս նորա. զի այնպէս էր պատուիրեալ ծածկաբար։ Եւ Մելիք Յեսրն

չքնեալ և ատեալ զառանձին զանձնացն Սալա-
հադինն՝ ազատեցաւ. և ոչ եւս. այլ մնացեալ
'ի տուն մի լքեալ մնացուածով, և զայն ե-
բարձ քարանց բերան և մանկահարեալ ծած-
կարար և աղօթեաց առ Նա : Իսկ յորժամ
ետես (Մէլիք Սալէհ) զխաղաղութիւնն, խաղե-
ցաւ անմխիթար և ամաչեաց յոյժ. այլ ոչ
էր ձեռնհաս առնել նմա ինչ, և ընկէց զդա-
տաստանն յԱստուած որ յամենայնի բաւա-
կան է հատուցանել :

Իսկ պարոնն Լեւոն որդին Ստեփանէ որ
լաւ օրէ երեւէր և զօրանայր Աստուծով յա-
ջողեալ և յամենեցունց փառաւորեալ. և
յայնժամ յորժամ տկարացոյց Աստուած
շուրջանակի զթշնամիս նորա և 'ի կոր կոր-
ծանեաց զամենայն հակառակորդս նորա,
տիրեաց նա լիով երկուց Կիլիկէից լերանց
և դաշտաց, քաղաքաց և ամրականն գղեկաց.
և առ քաջութեամբ իւրով և զհնազանդն
Սուբացւոց և մասանս ոչ սակաւս յերկրորդ
Կապադովկացւոց, յԱրեւելից Հայոց. զոր ա-
մենքն Տաւրոսին անուանեն Հայք. գրաւեաց
ընդ իւրով իշխանութեամբ և յԱստուածա-
նեաց գաւառաց. Իսկ ցուցանէր իմաստութիւն
և ճոխ իշխանութեամբ, զի ոչ ոք տիրէր 'ի
վերայ նորա. և հանգոյն արիութեան նորա
թուլացուցանէր զձիս անօրինաց և պարզէր
զերեսս քրիստոնէից. և ընդ խնդութեամբ

և տարաձայնութեանցն, վասն որոյ փութային պատուել զնա թագիւ. թագաւորն Յունաց վասն պատճառին զի Թէոդորոս Հայոց լիցի նախանձ յաղթել Թուրքացն որ բռնացեալ կալան զիշխանութիւն նոցա. իսկ թագաւորն Փռանկաց վասն դաշանց սիրոյն զոր ունէին ընդ Հայս ուխտիւք ՚ի հին ժամանակաց. և վասն այսորիկ երկոքին առաքեցին նմա թագ ոսկիակազմ, և պատուեցին զնա յաղթութեան պսակաւն ըստ վայելման և պատշաճի արժանաւորութեան իւրում (1): Այսպիսէս վերստին նորոգեցաւ թագաւորութիւն Արշակունեաց զաւակին, և թագն Հայկազանց և Սենեքերիմեանց եղաւ ՚ի գլուխ արժանաւորաց զարմին Էլ. ՚ի ՈԽԵ (645) թուին Հայոց. այլ բարքն և ապստամբիս և արիական և հեզ և մեծահաւատ, որ և բազմացոյց զարդիւնս աստուածպաշտութեան, եղեն վանորայք և անապատաւորք զաշխարհս իւր, և շինուածոք եկեղեցեաց, ընդհանուր ազնիւ և զարդարութիւն երկրի իւրոյ աւարտեալ նորա և նուիրեալ Աստուծոյ արժանաւորութեամբ և կատարեալ մնջուծիւք: Այ-էր ահագին առ օտարսն և բարեմիտ առ

(1) Սեբէոս, երես 108—109. — Վարդան, երես 91Ե. — Կիրակոս (երես 91), պատմէ համառօտ պարագայիւք զայսմանէ որով համեմատ կայսրն Կոստանդ և պապն Հռովմայ պատուել զնա թագիւ արքայական թագիւ:

իւրեան. ահաւոր առ անիրաւեալսն և աղքա-
տանց առ որբս և այրիս. և առ աղքատս. և
հեզ և խոնարհ առ ամենեսեան: Սա պսակեալ
դրուատիւք թագաւորեալ ամս քսան երեք[1]
հանգեաւ ի Քրիստոս բարի անուամբ և
ուղղափառ հաւատով կենցաղավարութեամբ,
թողլով ժառանգ թագաւորութեանն զուստր
մի Զապէլ անուն, յանձնելով զնա մեծ իշ-
խանին Սիր Ադամայ[2] սահմանեալ երդմամբ տալ
զնա որդւոյ թագաւորին Անտիոքայ՝ միաբանե-
լով զնա Հայ դաւանութեամբ, որ դեռ ե-
րախայ էր, որոյ նենգեալ Անտիոքն[3] ըստ բնա-
կան ատելութեանն Յունաց ընդ ազգիս
Հայոց, քանզի Հռոմ էր ազգաւ, խորհէր
ի միտս յինքն առնուլ զիշխանութիւնն.
վասն որոյ միաւորեալ ի խնամութեան. Աստու-
ծոյ առնու զարժանն պատուհաս, արգելեալ
ի Հաճընեայն ամրոցն ժամանակս ինչ կա-
լեալ զպայալութիւնն: Եւ յետ նորա տուա-
նա որդւոյ բրինձին Անտիոքու Փիլիպ անուն,

(1) Լեւոն Բ. թագաւորեաց ամս 24. և ամենայն ամս իշխանութեան նորա եղեւ 34. տեւեաց յամէ 1185—1219.

(2) Սիր Ադամ էր որդի և տէր Պաղրասայ, զորմէ առէ Միխայէլ ասորի և Կիրակոս (յեր. 109) թէ էր ազգաւ Յոյն. և սպանեալ ի Հաշիշեացն՝ առեալ ի յանկեալ նորա Կոստանդին տէր Բարձրբերդոյ. իսկ ըստ Ուռհայեցւոյ, որով նշանակի ազգն ուխտաւորաց, թուի եթէ սպանեալ իցէ օրինակ իշխանաց:

(3) Յովհաննէսն գրէ սխալմամբ, որ յայտնի սխալ է փոխա-նակ գրելոյ Անտիոքն ըստ որում երեւի. և է Ադամն այսինքն.

որ տանելութեամբ գնայր ընդ Հայոց՝ ի խա-
րատու. հօր խաղաղ խաղաղեալ, և թագաւորեալ
ամս երկու՝ (1) վախճանեալ էառ ի կատարածն ։

Այլ Թէոդոսեայ կայսեր մեծի բանին խնամոցն անհնարի-
նէր և զարմացուցանէր զմարդկորէն անհատանա-
տութիւնն և զշարաբարութիւն ոմանց ի բա-
րիս. քանզի զայն դաւաճանն փոքրիկ զօր եւս
Աստուած հայկազանց ի մխիթարութիւն լը-
քեալ և խոնարհեալ ազգին՝ փոխան բարձ-
րացեալ թագաւորութեն նոցա, զայն ոչ կա-
մեցաւ տալ ի ձեռն օտար ազգի. վասն որոյ
յետ բարձման մեծամեծաց և ամբոխից և մի-
մեանց՝ ընտրեցաւ որդին Պապայ Արտաւանեայ
ի թագաւորութիւն, զոր ընտրեալ էր Տէր
յորդորեալ գեղեցիկ հասակաւ և բարի խոր-
հրդով, մեծահոգի և երկայնամիտ, հեզ և
հանդարտ ի տիս մանկութեան. և տուա-
նմա յամուսնութիւն շառաւիղն օրհնու-
թեան ազատահին Օձայէլ, անթերին ի
գովութենէ աստուածապաշտ և երկիւղած
կնոջ, ողջախոհ և ցածուն և անզարդակերպ և
լալին. լիահաւատ և մեծայոյս, Քրիստոսա-
սէր և սրբասէր, աղօթասէր, և ծերունի
հանճարով ի տղայութեան հասակի. և լը-
ցաւ բանն Սաղմոսին թէ՝ «Ի տեառնէ պատա-
շաճի կին առն», զի վայելեն նոքա ի մի

(1) Կիրակոս գնէ ամս չորս, յեր. 100. իսկ Վարդան դնէ համառօտն Մխիթարեանն ամս երկու. յեր. 185.

մարմնին կատարեցաւ ՚ի Բրիտանոս օրինօք ։ Վասն
որոյ սիրեաց զնոսա Տէր և եհան ՚ի միջոյ նո-
ցա զմերձենայսն առասանայի, որ զառաջինն
հակառակէր ըստ բնական իւրոյ չարութեա-
նըն ։ և յաղթեցաց նոցա Տէր յամենայնի, և
ետ նոցա առատութիւն և փառս (1) ։ Սա է այ-
ժմու թուին Հայոց ՈՂԵ (695) (2) ։

Այլ որ ինչ ՚ի միջոյի սոսա եղեն, և զայն
պատմութ համառօտ ։

Ի ժամանակս Թագաւորութեան Հայոց
Լեւոնի, յորում էր թիւն Հայոց ՈԿԵ (665) և
՚ի տէրութեան Կարապետիանց աշխարհին
Խորոզ շահ սուլթանին (3) և ՚ի ժամանակս
Մելիք Յեսայ սուլթանին որ բանակեալ տու-
նէր զԿիւդիոյ և զԿոստանդէ և զԱմաս-
կոս և զԱնտիոքոս Լևոնց և զԽլաթայ
իշխանութիւնն, եկն զօրքն Փռանգաց Մե-
լիք Սրամենաս զատարն Հռոմայ, առնուլ
՚ի Տաճկաց զաստուածախօս քաղաքն Երու-

(1) Կիրակոս, յեր. 110. — Վարդան, յեր. 185—186։

(2) Մինչ Թարգմանութիւնն աստանօր աւարտէ զպատ-
մութիւն իւր, օրհնութեամբ մաղթելով նորապսակ անուա-
նոցն Թագաւորելոց ։ Իսկ որ ինչ յետ այսորիկ պատմի հան-
գերձ կրկնութեամբ ՚ի ժամանակակից արանց ։ Իսկ Հայոց
թուին ՈՂԵ Թուի թէ առաջին օրինակողին իցէ, որում հա-
ւանի յաւելեալ և որ ինչ զՁապելէ և զՀեթմոյ պատմի.
քանզի բանք պատմութեան Միխայելի հասանէ մինչև ցա-
ռաջին ամ Թագաւորութեան Լևոնի Բ ։

(3) Կայսեր Թէ — Եասոսին Քաղկեդոնաց որ է Խաչ — Աղուանից Բ.

սաղէմ (1). զոր լուեալ զհամբաւ եկեղեցն Նու-
ցա սուրբքն . . . Նոյն՝ ուրախացեալ մեծապէս.
Իսկ որդի Մելիք Շահայ սուլտանին գնացեալ
յԵրուսաղէմ քակեաց զսուրբ Սիոն՝ որ կա-
չի մայր եկեղեցեաց, և այլ բազում ուխտեր
և եկեղեցիք, և զԱղաւարթայ եկեղեցին, և
Թողին զսուրբ գերեզմանն Քրիստոսի Ա-
ստուծոյ մերոյ՝ զՅարութիւնն և զԳողգոթայն,
և զԲեթղահեմի եկեղեցին և զայլն ամենայն,
և զպարիսպն Երուսաղէմի առ հասարակ
քակեցին (2) : Եւ հայր նորա Մելիք Շահն
արարեալ ժողով ամենայն զօրաց իւրոց առ
ծովուն Տիբերիական բանակեալ կանեղի առ-
նայր : Եւ լուեալ Հռոմայեցի զօրացն՝ դի-

(1) Յայսմ ապշուտանի գտանեմք. և իշխանն Կիպրոսի Լու-
սինեան և Թագաւորն Ունկարիոյ Անդրէաս, որոց առեալ
զնաւատորմիղ ելս պատերազմին, առաջինն մինչ խորհէր զգա-
նալ յետոյ մեռաւ անդէն յԱսորիս, և երկրորդն դարձա
յերկիր Թագաւորութեան իւրոյ : Յետ մեկնելոյ նոցա հասին
՚ի Պաղեստին այլ զօրք խաչակրաց, Հոլանտացիք, Գաղղիացիք,
Իտալացիք, և մտին ընդ գրօշու Լէոպոլտի դքսին Աւստրիոյ,
և անցին առնել Դամասկոս յարձակել ՚ի վերայ Տիմիաթու, յա-
մի 1217 :

(2) Ըստ պատմութեան խաչակրաց՝ Մալէք Մուազամ-
խան որդին Մալէք—Ատէլայ յետ առնլոյ փռանկաց Տիմիա-
թու, ՚ի դիմել նորա յԵգիպտոս յօգնութիւն եղբօր իւրոյ
Մալէք-Քամիլայ, չկարէ նախ յԵրուսաղէմ և կործանեաց
զամուրսն նորա և զաշտարակսն զորս Մուազամին շինեալ էր.
բայց յամրացեալ Դաւթի նշանակէս և զամրոցն որ ՚ի Թափօրական
լերին : և զայլ բերդօրայս որ զանանեփն ՚ի Պաղեստին. Իսկ
զԵրուսաղէմայ եկեղեցեաց ոչ ինչ յիշատակէն :

մեցին գնալ 'ի վերայ նոցա պատերազմել.
և որչափ սաքա մատնեայքն 'ի բանակն նոցա,
նոքա օթեւանօք մի ընդ կրօնեկն դարձեալ
հեռանայրն։ Եւ յերկարեր այս 'ի բազում ա-
ւուրս, մինչեւ ձանձրացեալ քրիստոնէիցն
կամեցան յետս դառնալ՝ երկուցեալք 'ի
խարէութեանց նոցա. և յաղագս անծանօ-
թութեան աշխարհին խորհեցան դառնալ
Ա՚քայ, և համակամութեամբ ամենայն զօ-
րագլխացն խորհուրդ առեալ իջին Եգիպ-
տոս. և հասեալք 'ի քաղաքն որ կոչի Տի-
միաթ պաշարեցին զնա. և 'ի նեղս արկեալ
ընդ յերկար, մինչեւ երրորդ մասն քաղաքին
սատակեալ լինէր 'ի սովոյ և 'ի սաստկաժամ
մահուանէ որ անկաւ 'ի նոսա. և ապա առին
զքաղաքն և կոտորեցին զմնացեալսն առ հա-
սարակ, և առին յաւարի զմթերս գանձուց
նոցա, և լցան առ հասարակ ոսկւով և ար-
ծաթով։

Եւ յայսմ ամի մեռաւ Մելիք Ադլն. և
որդիք նորա Մելիք Քէմլն սուլտանն Եգիպ-
տոսի և Աշրաֆն (1), և սուլտանն Դամաս-
կոսի Մուազզամն (2), և այլ եղբարք նոցա

(1) Մալէք—Աշրաֆ էր եղբայր Մալէք—Քամիլայ և տէր էր Միջագետաց։ Արեւելեան, չեր. 111.

(2) Անդրանիկն յորդիս Մալէք—Ադիլայ՝ Մալէք—Քէմիլ (Քամիլ) [illegible] Շերիֆ[illegible] Մալէք—Մուազզամ—[illegible]

առ հասարակ արարեալ՝ ժողով բազում և անհամար զօրաց։ Եւ 'ի թուին Հայոց ՈԿԶ (666) մտին Չինգիզխանս, բայց յերկիւղի լեալ ոչ իշխէին պատերազմել ընդ քրիստոնեայսն. և նոյն իսկ քրիստոնեայքն իբրև առին զՏփխիսթն (1), կամեցան երթալ առնուլ և զայլ քաղաքսն։ Եւ էր ընդ նոսա թագաւորն Վրաց Ռուսուդան (2). փեսայն Հայոց թագաւորին Լևոնի և Գամբրին և Սարգիսթայն, և այլք բազում յհաւատացեալ կողմանց յորեւլոց 'ի նոսա. և զնոցեալ բազմութիւն զօրացն բանակեցան առ ափն Երեւ-զոս գետոյ, 'ի հարթաշատակ դաշտի միում։ Եւ խմբեցեալ . . . նոցին լուծին զհասարակ Հրապարակի տեղեացն, և երեւալ Ջուրին չղջապատեաց զզօրսն և Մահմետականքն յարձակեցալ 'ի վերայ նետաձգութեանց. սպառն

. . . . . .

անուանեն, եկաց իշխան Դամասկոսի. և այլք յորդւոց Սալէք — Աստեղայ իշխանացան 'ի վերայ Բասրայու, Արէզ քաղաքի (Բաալբէք), Միջագետաց, և այլն։

(1) Տփխիսթ առուա՝ 'ի փաւանդացւոց յամի 1210 յանուանեն նոյնպէս։

(2) Ժամ որ Գիւրգին, զորմէ խօսի Մխիթարեալ կոչելով զնա Ռուսուդան, էր թագաւորն Երուսաղէմի, որ անուանեցաւ ընդ զաւակ Ամալրեայ, որ էր ժառանգ անկեալ թագաւորութեանն Երուսաղէմի։ Եւ[illegible] Տփխիսթ 'ի Մակե[illegible] զաւշտաւորեալ ընդ նմա և տանել փոխարէն զիւրոյ [illegible] 'ի [illegible] [illegible] [illegible] 'ի Տիւրոս [illegible] 'ի Գաղղիա[illegible]։

խոցոտել զամենեսեան. մինչեւ անդրա լինելոյ քրիստոնէիցն ՚ի փրկութեան է. տուին զքաղաքն զոր առին, և յանձն առին պահել յիւրեանց աշխարհին. և գաշինս եդեալ հաստատութեամբ մնալ ՚ի նոյնն. երդուան և սուլտանայքն նոցա անխափան պահել զամենեսեան. Նա այսպիսի շինութս հասեալ զօրացն քրիստոնէից՝ դարձան ՚ի տուն իւրեանց.

Իսկ Մելիք Յեաղն ՚ի վախճանելն իւրում՝ զաւագ որդին զՌէծմըն կացոյց իշխան ՚ի վերայ այլոցն, և ամենեքեան հնազանդեցան նմա, զի էր բարեբարոյ և իմաստուն և առատաձեռն առ ամենեսեան. Նոյնպէս և իւր եղբայրն Շահաֆին. որք կալան զիշխանութիւն հօրն իւրեանց բազում ժամանակս (1).

Ի թուին Հայոց ՈԿԷ (667) Քէքաւուզ սուլտանն Հոռոմոց, որդի Խոսրով շահ սուլտանին, յաղթող եղեալ քան զհայրն իւր, լինի պատճառ չարի ընդ թագաւորն Հայոց Լեւոն. և բազում զօրս ժողովեալ հասանէ ՚ի Կիլիկիան Հայոց. և պաշարէ զամուր դղեկն որ կոչի Կապան, և բազում աւուրս մնացեալ ոչ կարաց առնուլ զնա. Նա թագաւորն Հայոց Լեւոն զիւրոյ աշխարհին զօրսն գումարէր և փութայր երթալ ընդ

(1) [illegible] եր. 182. — [illegible] եր. 96.

տուաւ նոցա, և նորին զօրագլուխն Պարոն Կոս-
տանդին գունդստապլն, որ էր քեռորդի Թագա-
ւորին Լեւոնի, առեալ սակաւ ինչ գունդս
'ի զօրացն, յառաջ մատուցեալ 'ի կիրճս լերան-
ցըն, և պատահեալ գնդի միում 'ի զօրացն
Թուրքաց, և անկեալ 'ի վերայ՝ զամենե-
սեան կոտորեաց, և ըմբռնեաց 'ի նոցանէ
արս գլխաւորս՝ որք ազդեցին նմա զբուն գա-
լուստ զօրացն սուլտանին, և աղաչէին դառ-
նալ և բաւական համարել զյաղթութիւնն
զոր արար։ Այլ նորա ոչ անսացեալ բանիցն
նոցա և առաւել եւս յանդգնեալ և քաջա-
լերեալ զզօրսն՝ հանդիպի ծանր զօրու կուռ-
վառելոց զինու, և 'ի պարտութիւն մատնի
գունդստապլն և զօրքն որ ընդ իւր, և ըմբռ-
նեցան ինքն և պարոն Կոստանդին լամբրոնա-
ցին և Կեռասկն (1) և այլ մեծամեծ իշխանք,
Թող զորս կոտորեցան 'ի նմին տեղւոջ իբրև
հազար այր պատերազմող, և ըմբռնեալ զնո-
սա դարձաւ 'ի Կեսարիա։ Իսկ Թագաւորն
Լեւոն իբրև լուաւ զկոտորումն զօրացն և
զըմբռնումն իշխանացն, առեալ զզօրս իւր ար-
շաւէր 'ի միւս այլ կողմն աշխարհին Հռո-
մոց; և բերէր աւար անթիւ և կուտէր իբ-
րև զաւազ առ ափն ծովու. և յետ սակաւ

(1) Կեռասկն. Թուքի սուրբ՝ Կես. Սահակ. էր իշխան և տէր Մաղվոյ և Սիկոյ բերդից. որ առաջիկայ դասու և հանդերձ Թագադրութեան Լեւոնի. Ալիշան. յեր. 112.

տուուրց արարեալ սէր ընդ միմեանս, եւ Թագաւորն Հայոց Լեւոն զբերդն Լուլուայ, և Թափեաց զիշխանսն որ ըմբռնեալ էին, և խոստացաւ տալ Հռոմոց սուլտանին յամենայն ամի երեք հարիւր այր 'ի ծառայութիւն և հնազանդեցաւ նմա. և այս լինէր 'ի ծերութենէ և յանկարութենէ մարմնոյն, և իշխանքն ոչ էին ընդ նմա ուղիղ (1)։

Եւ 'ի սոյն իսկ յայսմ ամի արարեալ ժողով սուլտանն Քէքաուզ զօրաց, առեալ և 'ի Թագաւորէն Հայոց օգնականութիւն,

(1) Սմբատ և Վահրամ փոքր մի տարբեր պատմեն զայսմանէ։ Սմբատ (յեր. 117). ասէ Ազզ—Էտտին Քայքաւուզ սուլտանն Իկոնիոյ որ 'ի Սեբաստիա, 'ի ծերութեան Լեւոնի կամեցեալ քինախնդիր լինել վասն հանելոյ նորա յիւրմէ զԱրակլիա և զԼարանդա քաղաքս, եկն և պաշարեաց զԿապան։ Եւ Լեւոն առաքեաց 'ի վերայ նորա զպայրոն Կոստանդին սպարապետն իւր և զպայրոն Ատան բազմութեամբ զօրաց. որք անխորհրդաբար 'ի մարտ մտեալ, գերի անկանէին Կոստանդին սպարապետ և Կեռասին և այլք յիշխանաց և 'ի հեծելազօրաց. և բազումք 'ի զօրացն խորտակէին։ Իսկ Քայքաւուզ առեալ զգերիսն գնաց յԻկոնիոն, և ունէր զնոսա 'ի բանտի ամ մի և աւելի չորս. մինչև զԹագաւոր 'ի նեղ Լեւոն, տայ սուլտանին զԼուլուայ բերդ և զգերսն Իսաւրիոյ և զայլ տեղիս և զիշխանսն իւր ազատէ 'ի գերութենէ։ Եւ Վահրամ ասէ եթէ տեսեալ Լեւոնի զպարտութիւն զօրաց իւրոց. ոչ ինչ ընդ այն տխրեալ, դիմէ հաջեալ զօրացն իւրովք յերկիրն սուլտանին. և աւարառեալ բազում աւարաւ և գերութեամբ դառնայ։ Լուեալ սուլտանին զաւեր աշխարհին իւրոյ, երդումն տայ Լեւոնի 'ի խաղաղութեան կալ ընդ նմա, և զիշխանսն Հայոց յետս դարձուցանէ։ (Յեր. 216).

գայ յերկիրն Հալպայ 'ի Սապան, և առ ըզ-
նա. և անտի գնացեալ 'ի Թլպաշար, առնու
և զԹլպաշար և զԱնթափ: Եւ կամեցաւ
գնալ 'ի վերայ Հալպայ. և երեք ամաւ յա-
ռաջ սուլտանն Հալպայ վախճանեալ էր՝
Մելիք Տահրն, և որդի նորա Մելիք Ազիզն
մանուկ գոլով ամաց հնգից՝ ունելով զիշխա-
նութիւնն: Եւ էր նորա աթաբակ մի յոյժ
իմաստուն, առաքեաց առ թագաւորն Հա-
յոց Լեւոն, և խնդրեաց 'ի նմանէ օգնական
լինել, թերեւս զերծանիցին հնարիւք նորա
'ի հասեալ բարկութենէն. և խոստացան նը-
մա տալ բազում գանձս ոսկւոյ: Եւ թագա-
ւորն Հայոց այնուհետեւ 'ի հոգս անկեալ
իւրով կորովամիտ իմաստութեամբն, առա-
քեաց զանխլաբար առ սուլտանն Հոռոմոց
մինչ 'ի սահմանս Թլպաշարայ էր, գրեալ առ
նա այսպիսի օրինակաւ. «Թագաւոր Հայոց
Լեւոն, եղբօր մերոյ Քէքաուզ սուլտանիդ՝
'ի տէր խնդալ: Յուշ լիցի քեզ իբրեւ սի-
րելւոյ մերում, զի իմացեալ հաստատեցաք
եթէ քառասուն ամիրայ 'ի զօրաց քոց դա-
շինս եդեալ են տալ զքեզ 'ի ձեռն Աշրա-
ֆուն. և դու այսուհետեւ զգուշաւ ան-
ձին քո խորհեաց, զի մի անկցիս 'ի ձեռս ա-
տելեաց քոց. ողջ լեր:» Եւ իբրեւ ընթեր-
ցան առաջի նորա զպատճէն նամակին, իւ-
կոյն զարհուրեալ ահիւ մեծաւ, հրաման

տայր զօրացն դառնալ անդրէն փութանակի. և ինքն յառաջ անցեալ աճապարէր գնալ։ Զոր իմացեալ Աշրափուն և զհետ մտեալ արար փախստական. և ինքն դարձեալ եառ զՄապան և զԹլպաշար և դարձոյց ՚ի Հալպ. և այսպիսի օրինակաւ այնքան մեծ սուլտանն չփոթեալ ՚ի պարտութիւն մատնէր. և հանեալ ՚ի Կեսարիա՝ զամիրայն զայնոսիկ դքառատուն խաչել հրամայէր։

Եւ յայսմ ամի եկն դեղին մարախ, և ծածկեաց զերկիր և զդաշտս, և եկեր զամենայն ծառ սահմանաց մերոց մինչեւ իսպառ զերիս և զչորս ամս։

Ի ՈԿԸ (668) Թուականին Հայոց Լեւոն թագաւորեալ ամս քսան և երեք մեռաւ, և յանձն արարեալ զիշխանութիւն աշխարհին և զդուստր իւր զԶապէլն ՚ի Սիր Ատանն, որ էր ազգաւ Հոռոմ, և զկնի սուղ ժամանակի սպանաւ ՚ի Հաշիշեացն, որպէս վերագոյնն գրեցաւ. և առնու զհոգաբարձութիւն աշխարհին պարոն Կոստանդին, որ էր քեռորդին թագաւորին Հայոց Լեւոնի։

Յայսմ ժամանակի ոմանք յիշխանացն Հայոց ապստամբեալք եղեն ընդ Ռուբինայ բըլինձին Անտիոքու (1), կամելով զնա թագա-

(1) Ռուբէն բրինձ (իշխան) Անտիոքու՝ էր որդի Պայմոնդ (Պօեմունդ) որդւոյ Պինմոնդայ (Պոհեմոնդ) կոմսին Անտիոքայ։ Եւ էր ծնեալ Ռուբէն ՚ի հայազգի մօրէ Աղիսա (Ա-

ւորեցուցանել, յորոց էր Ճօսլին մարաջախտ և Լեւոն Կապանուն տէրն և Կեռասկն, և այլք. որք առեալ զբրինձն Ռուբէն և մտին ՚ի Տարսոն և ամրացան: Իսկ պարոն Կոստանդին և տէր Յովհաննէս կաթուղիկոսն պնդեցին զօրօք և պաշարեցին զնոսա սուղ ինչ ժամանակս, և յաղթեցին նոցա և առին ըզքաղաքն, և ըմբռնեցին զապստամբսն որ և ամենեքեան բանտարգեալք եղեալ վախճանեցան ՚ի կապանս, և հանդարտեցաւ երկիրն(1). Բայց տէր Յովհաննէս կաթողիկոսն յառաջ քան զառնուլ քաղաքին վախճանեցաւ ՚ի Թուին Հայոց ՈԿԹ (669), և ապա միաբանութեամբ ամենայն իշխանացն և եպիսկոպոսացն ընտրեցաւ յամենեցունց տէր Կոստանդին (Ա) որ էր եպիսկոպոս Ճլիձոյն(2).

լիս) անուն, դուստր Ռուբենի Բ. զոր տուեալ էր Պաղտնոյ այսու դաշամբ. զի Պերմունդ հայր նորա զկնի վախճանին Լեւոնի զնա ինքն զՊաղտոնն կարգեսցէ յաջորդ փոխանակ երէց եղբօրն Փիլիպպի, որ ամուսնացաւ յետոյ ընդ Զապելի դստեր Լեւոնի, և իշխեաց Հայոց ամս երկուս: Գրէ Վահրամ ըստ մտաց Միխայելի. եթէ Ռուբէն բազում իշխանս յինքն յանդուգեալ զայս և առնու նախ զՏարսոն, և յառաջէ մինչեւ ՚ի Մսիս. և Կոստանդին զօրավար դիմեալ զօրօք ՚ի վերայ նորա, ըմբռնեալ ածէ զՌուբէն ՚ի Տարսոն քաղաքէ և զհամախոհս իւր և արկանէ զնոսա ՚ի բանտ, ուր և մեռանին: (Յեր. 217—218):

(1) Այս դէպք կարեւոր ոչ յիշատակի ՚ի գիրս պատմութեան Միքայէլ վարդապետի Չամչեան, նոյնպէս և ոչ գործք Քայքաուզ սուլտանին որ նախ քան զմահն Լեւոնի:

(2) Կոստանդին կաթողիկոս էր ՚ի Բարձրբերդոյ, սնեալ ՚ի վանս Մաշկեւորայ:

և եղաւ յայնժամ հայրապետութեանն Հա-
յոց ՚ի թուին ՃՀ (670). և եղեւ ուրախու-
թիւն ամենեցուն յաղագս սուրբին և բա-
րեբարոյ և խաղաղասէր մտացն, որով ա-
մենեցուն հոչակաւոր լինէր։ Իսկ իշխանացն
Հայոց բազում՝ անմիաբանութիւն լինէր
վասն ընելոյ թագաւոր, զի ոչ հաւանէին
միմեանց, և ապա ՚ի մի կամս եկեալ ընտրե-
ցին զորդին բրինձին Անտիոքու թագաւո-
րեցուցանել, զոր և արարին իսկ, և ետուն
զդուստր թագաւորին Հայոց Լեւոնի նմա
՚ի կնութիւն. և թագաւորեցուցին ՚ի վե-
րայ Հայոց ՚ի թուին Հայոց ՃՀԲ (672), և
անուանեցին զնա Փիլիպ թագաւոր։

Ի թուին Հայոց ՃՀԲ (672) եղեւ երաշտ
սաստիկ և յերկարեաց յոյժ, մինչ զի ՚ի Դեկ-
տեմբերի հասարակն նշենիք ծաղկեալ եղեն
՚ի ջերմութենէ օդոյն, և անպատմելի վշտօք
տառապէր երկիր զերիս և զչորս ամս։ Յայսմ
ժամանակի մեռաւ սուլտանն Քէքաւուզն,
և առնու զսուլտանութիւնն կրտսեր եղբայր
նորա Ալադինն (1)։

Ի թուին Հայոց ՃՀԳ (673) Փիլիպ թա-
գաւորն Եպպրով հօր իւրոյ (Պեմունդայ)
կամեցաւ ըմբռնել զերկուս մեծամեծ իշ-
խանսն, զպարոն Կոստանդին որ էր թագա-

(1) Ալա—էտտին Քէյքապատ.

ւորահայրն և զպարոն Կոստանդին Լամբրու-
նին տէրն (1). զոր խմացեալ յառաջնոց պա-
րոն Կոստանդին (Թագաւորահայրն), և ըմ-
բռնեաց զնա 'ի Թիլն Համտնոյ, և տարաւ
'ի Նարձրբերդ և անդ վախճանեցաւ (2)։ Իսկ
հայր նորա բրինձն Անտիոքու լուեալ՝ տրտմ-
եցաւ յոյժ. և զի անկարանայր առնուլ ընդ-
վրէժ որդւոյն, առաքէ առ Սուլ-
տանն Հոռոմոց, որոյ եկեալ էառ զՃանճին
և զԿանչին, և զՄազոտ խաչն (3), և արար
վնաս բազում 'ի լեռնակողմանս. և բրինձն
ժողովեալ զօրս եմուտ յերկիրն, եկն ընդ-
առհմանն որ կոչի Ճկեր, և եհաս մինչեւ
'ի Թիլն Համտնոյ, և ոչ ինչ օգտեալ դար-
ձաւ ամօթով յԱնտաք։

Ի Թուին Հայոց ՈՀԵ (675) միաբանու-
թեամբ ամենայն իշխանացն առին զԶա-
պէլ դուստր Լեւոն Թագաւորին 'ի կնու-
թիւն Հեթմոյ որդւոյ պարոն Կոստանդեայ,
և թագաւորեցուցին 'ի վերայ Հայոց, որ էր
տղայ հասակաւ. և հայր նորա կարգաւորէր
զթագաւորութիւնն, որ և արար սէր ընդ-

(1) Այս Կոստանդին էր որդի պարոն Հեթմոյ՝ որդւոյ Օշնի, որք էին տեարք անուանի ամրոցին Լամբրոնի, վասն որոյ և ապստամբք էին միշտ ազգային իշխանութեանն, զորս Լեւոն Բ նուաճեալ՝ առեալ 'ի նոցանէ զամրոցն։

(2) Սմբատ. յեր. 121։

(3) Ճանճի և Կանչի և Մազոտ խաչ էին առանձին ամրոցք, որոց իշխէին Պարոնք։

Սըրպղին սուլտանն և հնազանդեցաւ նմա՝ տալով նմա յամենայն ամի երեք հարիւր այր ՚ի ծառայութիւն [1]։

Յայսմ ժամանակի լուաք զհամբաւ երկուց ազգաց անաստուածից և գազանաբարոյից, որոց անուանքն Խորազմ և Տաթար, որք իբրեւ հուր ընդ խուխ ընթացեալ ապականեցին զերկիր ուր և հասան, և ոչ ոք ընդդիմացաւ նոցա, և սարսեցին ՚ի համբաւոյ նոցա ամենայն որ ՚ի ներքոյ երկնից։ Նոյն սկիզբն ելից նոցա ՚ի բուն աշխարհէն իւրեանց ՚ի վաղուց ժամանակաց է, և զբազում աշխարհս և զազգս և զթագաւորութիւնս աւերեալ և քանդեալ հասին յաշխարհն արեւելից։

Իսկ յայսմ ժամանակի. Թագաւորէր Վրաց դուստր Թամարին Ռուսուդական, և էր աթաբակ նորա Իւանէ եղբայրն Զաքարիայի, որ էին ազգաւ Հայք, և ՚ի հրապուրանաց Թամարին Վրացի եղեւ Իւանէ, և ՚ի հակառակս դառնայր կրօնից Հայոց [2]։ Իսկ յայսմ ժամանակի ՚ի գաւառն Գանձոյ եղեւ նշան ինչ. զի կրօնաւոր մի սուրբ և ընտրեալ վախճանեալ, Հայ ազգաւ [3], որոյ գերեզմա-

(1) Սմբատ ասէ. թէ յանձն առ պարան կապանացն հայր նորա տալ ամ յամէ չորեքհարիւր հեծեալ։

(2) Կիրակոս, յեր. 96։

(3) Վարդան (յեր. 188)։ ասէ թէ էր երէց Գանձեցա

նորն երկնաւոր լուսովն մկրտեցաւ և փառաւ-
որեցաւ, որ ամենեքեան տեսին. և ել համ-
բաւ նորա ընդ ամենայն երկիրն։ Իսկ Իւա-
նէի նախանձ շարժեալ ամենայն Վրացեօքն,
նախատէին և Թշնամանէին. և յետոյ զոսկերս
սուրբ կրօնաւորին հրամայէին այրել հրով.
և 'ի տեղի պատուական ոսկերացն սատա-
կեալ շուն Թաղել։ Եւ եպիսկոպոսն Իշխանայ
տէր Յովհաննէս բազում բանիւք յանդիմա-
նէր զանաստուածն Իւանէ. իսկ նա սպառ-
նայր կամ դարձուցանել 'ի վրացութիւն զա-
մենայն Հայս, և կամ հանել յաշխարհէն։

Եւ մինչ յայսմիկ էին, եհաս համբաւ
Խորազմին (1), և նոքա մաւթով ժողովեալ
զօրս կամէին ելանել ընդդէմ նոցա 'ի դաշ-
տամէջն Գառնի քաղաքի (2), զոր շինեաց
մեծ արքայն Հայոց Տրդատ, բերդ և ապա-
ւոյթ 'ի մեծամեծ վիմաց Թագաւորութեան
իւրոյ, որ կայ անխախտելի մինչեւ ցայսօր։

անուն, յորոյ գերեզմանին վերայ կառուցաւ յետոյ եկեղեցի։

(1) Խորազմիա է աշխարհ 'ի հիւսիսոյ Խորասանու, յորոյ անուն և բնակիչքն կոչէին Խորազմիք. կամ Խորազմեցիք։ Զայսու ժամանակաւ եկեալ այսմ երկիր Մահամէտ Խո-րազմ շահ՝ հայր Ջալալադինի, որ և Ճէլալէտտին, որ կան-գնեաց զԹագաւորութիւնն Խորազմեայց։

(2) Գառնի քաղաք շինեցաւ նախ 'ի Գեղամայ Նահապետ-էն և անուանեցաւ Գեղամի, յետոյ նորոգեալ 'ի Թոռանէ նորին Գառնիկ անուն՝ կոչեցաւ Գառնի։ Մովսէս Խորե-նացի. Ա. 12։ Իսկ Տրդատ շինեաց անդ տուն հովանոց զարմանաշէն վասն քեռ իւրոյ Խոսրովիդխտոյ։ Անդ. Բ. 87։

Իսկ ամիրապետութիւն Իւանէ ամենայն զօրօքն Վրաց գնաց և իջաւ 'ի լեառն Գառնոյ, որ կոչի Կղուշերտն. և այսպ խորհեցան միաբան առնուլ զմեծ իշխանն քաջ և անուանի զԻւանէ զեղբայր Շալուային (1) փոքր ինչ զօրօք ընդառաջ թշնամեացն. որոյ հասեալ 'ի դաշտն Գառնոյ որ կայր առաջի թուրքաց հարիւր մղոնօք 'ի զառէ. այպա ընդդէմ ելին ամօրէն թշնամիքն, և սկսան պատերազմել ընդ նմա. և յորժամ խառնեցան 'ի միմեանս Իւանէ եղբայր Շալուային (2) և թշնամիքն, յայնժամ առաքեաց զմի 'ի զօրաց իւրոց առ մեծ զօրհեծելոյն գալ փութանակի յօգնութիւն նմա. և նա 'ի գնալն ձայնէր որպէս ավարութիւն է, թէ՝ շուտով հասիք։ Եւ ձայնն ձիաւորին ոմանց լսելի լինէր թէ՝ փախիք և մի գայք, զի չենք կարող դիմանալ դոցա. և ոմանց լսիւր թէ՝ փութանակի հասիք, կարող ենք յաղթել։ Եւ մինչ 'ի յայս էին.

(1) Իւանէ և եղբայր իւր Շալւէ էին իշխանք ազատք Վրաց։

(2) Կիրակոս որ զայս պատերազմ պատմէ. (Երես 131) ասէ զայսր Իւանեայ, եթէ ուխտ եդեալ էր ընդ թագաւորին Վրաց, զի թէ յաղթեսցեն թշնամեացն. զամենայն Հայս որ ընդ իշխանութեամբ թուրքաց կային, դարձուցանել 'ի կրօնս Վրաց։ Այլ ընդ հակառակն զօրքն նոցա անկեալ 'ի գերութիւն բռնաբար թլփատեցան 'ի թշնամեացն։ Եւ եղեւ այս բան Կիրակոսի 'ի թուին Հայոց ՈՀԴ. այն է 1225.

փախեաւ ալթարաքն Յուանէ անկանելով յա-
մուրս երկրի իւրոյ , և բազմութիւն զօրացն
փախստեամբ անկանէին 'ի գիւղաքաղաքն
Պռանի , որ շինեալ է 'ի վերայ բարձր քա-
րախորամի , և գտեալ յորդ անցանի ընդ տակ
խորամին : Նա յորժամ 'ի փախուստ դարձան
անկանելով յամուրս տեղեացն , նոյն ժամէն
մրրիկ փոշւոյ մթացոյց զաչս փախուցելոցն ,
և առ հասարակ լցան ընդ բարձր և ընդ յորժ
ահագին խորամն Պռանոյ 'ի գետն յորձա-
նուտ : Նա խորաղմիքն յետոյ հաւաքեալ զմնա-
ցեալն որոյ մատնէին , և ասացին թէ՝ ալամ (1)
վրացւոյն հրով այրեցաւ , նշանակեալ թէ՝
աստուածային է բարկութիւնն : Իսկ զքաջ
իշխանն Շաւէ ըմբռնեցին կենդանւոյն , և
տարան առ սուլտանն իւրեանց : Նա այսպիսի
ահագին վրէժս էառ Աստուած յամբարտա-
ւան և 'ի կենցաղաւէր ազգէն Վրաց , վասն
անարգելոյ նոցա զհաւատս Հայոց :

Իսկ Պարսիկքն որ 'ի Դուին քաղաք , լու-
եալ զպարտութիւն Վրացւոյն , ըմբռնեցին
զգլխաւորս քաղաքին և սպանին , և տարա
սուր եդեալ կոտորեցին զամենայն քրիստո-
նեայսն որ 'ի քաղաքին : Նա զայսոսիկ լու-
եալ քաջ և անուանի իշխանն Հայոց որդին
մեծին Վասակայ՝ թոռն Խաղբակայ , Պռօշ

(1) Այն է դրօշ . Սանճաք .

ածուն, և առեալ զզօրս իւր գնայ 'ի Դը-
ւին, և գտեալ պատճառս բանի մտէ 'ի քաղա-
քն սիրոյ պատճառաւ, և զուգէ սէր խա-
բէութեամբ, և կոչէ զամենայն մեծամեծսն
որ 'ի նմա. և 'ի սիրելն զնոսա՝ յանկարծակի
յիշէ զկոտորումն քրիստոնէից թէ զինչ
պատճառաւ արարին. և ապա հրամայեաց
զօրացն իւրոց, առ ժամայն սուր 'ի վերայ
եդեալ կոտորեցին առ հասարակ. և ինքն
դարձաւ խաղաղութեամբ 'ի տուն իւր։

Յայսմ ժամանակի եկին Խորազմիքն և
պաշարեցին զմեծ քաղաքն Վրաց զՏփխիս.
և Պարսիկքն որ կային 'ի քաղաքին, ետուն զը-
քաղաքն 'ի ձեռս Խորազմեացն. և Խորազմիքն
խոստացան թողուլ զՊարսիկսն խաղաղու-
թեամբ ստացուածօք իւրեանց. Իսկ ապա ա-
ռեալ զքաղաքն կոտորեցին զամենայն քրիս-
տոնեայսն որ 'ի նմա, նոյնպէս և զՋհուտսն
և զամենայն ազգ բաց 'ի Պարսիցն (1). Եւ ա-
րարեալ ընդ ձեռամբ իւրեանց զքաղաքն
գնացին։ Իսկ 'ի գալն գառնանային ժամա-
նակին, եկն Թագաւորն Վրաց 'ի Տփխիս,
և կոտորեաց զՊարսիկսն որ 'ի նմա. և մը-
նաց քաղաքն աւեր 'ի մարդոյ և յանասնոց։
Յայսմ ամի աստղ մի գիսաւոր երեւեցաւ
յերկինս, և անյայտ եղեւ։

(1) Կիրակոս, յէր. 132.

Ի Թուին Հայոց ՈԿԶ (677). Նմանապէս Թագաւորն Ամբրուրն(1) եւ բազում զօրօք ՚ի Կիպրոս կղզի. և գնացեալ յԵրուսաղէմ երկրպագեաց սուրբ տեղեացն: Իսկ Փրերք Դամբլուն(2) առաքեցին ՚ի Քէմլն, որ էր սուլտան Մսրայ, գալ նմա զօրօք, որպէս զի տացեն զԱմբրուրն ՚ի ձեռս նորա: Իսկ Քէմլն առեալ զԹուխտ Փրերացն և յղեաց առ Ամբրուրն, և եցոյց նմա զնենգութիւն ազգին իւրոյ. և ետ սիրով զԵրուսաղէմ յԱմբրուրըն. և հաստատեցին ընդ միմեանս դաշն և ուխտ սիրոյ յաւիտեան: Եւ Ամբրուրն առեալ զԳերեզմանն(3) ետ ՚ի Ֆռանգն, և հանին զՏաճիկքն: Եւ ինքն Ամբրուրն գնաց յաշխարհն իւր. և յայնմ հետէ սպառնայր Դամբլուն քակել զտունս նոցա որ յայնկոյս ծովուն:

(1) Այն է կայսրն (Ամբրուր. Empreur) Փրետերիկոս Բ, որդին Հենրիկոսի Զ:

(2) Դամբլուն փրերք՝ էին եղբարքն Տաճարականաց կարգի, որք մեծէին և պատերազմ ընդդէմ Այլազգեաց. և զօրաւորք էին յայնժամ բանիւ և մեծութեամբք:

(3) Ոչ միայն Գերեզմանն սուրբ, այլ և բովանդակ քաղաքն Երուսաղէմ առաւ Փրետերիկոսի ՚ի սուլտանէն հանդերձ պայմանաւ և դաշամբ սիրոյ տասն ամաց և վեց ամսոց: Իսկ կայսրն պսակեալ անդ առաջի Գերեզմանին Թագաւոր Երուսաղէմի՝ առանց եկեղեցական արարողութեան, քանզի նզովեալ էր ՚ի պապէն, թողեալ և զՏաճարն սուրբ Յարութեան և զքաղաքն՝ չոգաւ ՚ի Պտղոմայիդ: Տես ՚ի Միշօ. Պատմ. Խաչակրաց. Հտ. Գ. Գլ. 13.

Ի Թուին Հայոց ՈՀԸ (678), Քէմլն էառ զԴամասկոս 'ի Մելիք Նասրէն, և ետ եղ-բօր իւրում Աշրաֆուն, և տայ նմա տեղիք բնակութեան զՀաւպայք և զԲարայք և ըզ-Սամլուզ և այլ քաղաքս տեղիս . իսկ զՄիջա-գետս Ասորւոց զՄուռհա և զԽառան և զՍը-րուճ, որ էր եղբօրն իւրոյ Աշրաֆուն, յին-քըն առնու Քէմլն ։

Յիշատակարան հին գրչագրիս

Ի Թուականին Հայոց ՈՀԸ, կատարե-ցաւ աշխարհապատում պատմութիւնս Տէր Միխայելի սուրբ պատրիարքին Ասորւոց, զոր ստուգիւ գրեաց ծայրաքաղ առնելով յաստուածաստեղծ մարդոյն Ադամայ . սկիզ-բըն առնելով ասաց մի ըստ միոջէ զկարգ և զծնունդ և զշինութիւն արարածոց զոր նախ-քան զՋրհեղեղն աշխարհակործան, և զոր յետոյ Ջրհեղեղին յորդւոյն Նոյի շինել և աճել ըստ հրամանի և ուխտին ամենակալին Աստուծոյ՝ որ ետ ընդ Նոյա յետ Ջրհեղե-ղին ։ Եւ 'ի վերայ այսորիկ զկարգ և զԹիւ-Թագաւորացն Հռոմոց և Պարսից . և զկնի Պարսից Թագաւորութեանն վճարելոյ՝ սկիզ-

բըն առնէ Թագաւորութեանն Արաբկաց որ են Տաճիկք. և'ի կատարածի սոցա զԹուր-քաց սուլտանութիւնն և զտիրելն բազում աշխարհաց և գաւառաց, զոր դեռ այժմս ունին բռնացեալք ընդդէմ բազում ազգաց և ազանց: Որ են Թիւք ամացն յելիցն Ադամայ մինչեւ 'ի ժամանակ կատարելոյ գրոցս 'ի ձեռն Միխայելի Ասորւոց պատրիարքի, ամք վեց հազար չորս հարիւր և երեսուն. և այժմ է Թիւս Հայոց ՉԻԲ, որ գրեցաւ գիրքս ձեռամբ տառապելոյ Գրիգորոյ. զոր կամաւքն Աստուծոյ գրեսցուք և մեք զպակասութիւն սորա ամաց քառասուն և չորից:

ՆՈՐԻՆ

ՏԵԱՌՆ ՄԻԽԱՅԵԼԻ ԱՍՈՐԻՈՑ

ՑԱՂԱԳՍ

ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐԻՆ

ՏՆ. ՄԻԽԱՅԵԼԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ

ԱՍՈՐՒՈՑ

Յաղագս քահանայութեան թէ ուստի՛ սկսանի եւ ո՛ւր կատարի, եւ թէ զի՛նչ է քահանայութիւնն.

ՍԿԻԶԲՆ քահանայութեան Աստուած է, անսկզբնաբար և անբաւապէս ունելով զնա և ոչ յումեքէ առեալ, և ոչ զոք ունելով վերագոյն, որում քահանայեաց և փառաւորեաց. և վասն այնորիկ միայն բաշխելով և պարգեւելով է քահանայութիւն, և ոչ է ընդ հարկիւ: Իսկ արդ համարձակելի է մեզ 'ի ծանօթութենէ գրոց իշխել և ասել զամենասուրբն Հայր քահանայել զանհասական ծնունդն Որդւոյ, և 'ի բղխումն Հոգւոյն անթարգմանաբար և անսկզբնապէս, անժամանակ, անմիջնորդ, անհատապէս և անախտաբար, յէութենէ և 'ի բնութենէ իւրմէ. անձինք և դէմք կատարեալք, և 'ի նոյն բնութեան և յաստուածութեան և 'ի մի զօ-

րութեան և 'ի համբերողութեան և 'ի համա-
կամութեան կացեալ և մնացեալ, անպատմա-
նակէս բաժանեալք և անխառնաբար միա-
ւորեալք ։ Այս է առաջին և անպարագրական
և 'ի բնութենէ քահանայութիւն, անճառելա-
գոյն և անմատչելի, Հաւասարապատիւ և
միախառն, որ ոչ առնի անոք գործ և տպաւորա-
ւորութիւն 'ի Հօրէ քահանայութիւն ։

Իսկ երկրորդ քահանայագործութեան բա-
նական 'ի Աթոռոյ և 'ի Հօրէ առ զօրս
հրամանութեամբ Հրեշտակաց, զի նոքա խնամոյր
զՀրեշտակական զօրութիւնս և զերկնայնո-
ցն, և խնամոյքն գործ լինէին բանիւ կա-
տարեալ և Հոգւով լցեալ ըստ Դաւթայ.
« Բանիւ Տեառն երկինք հաստատեցան, և
Հոգւով բերանոյ նորա ամենայն զօրութիւնք
նոցա »։ Իսկ թէ զինչ է սպասաւորութիւն նոցա,
նոյն 'ի Պաւղոսի ուսանիմք. « Որ առնէ,
զՀրեշտակս իւր Հոգիս, և զպաշտօնեայս
իւր 'ի Հուր կիզիչ »։ Եւ այլ եւս Հզօր զօրու-
թեանքն, որք սպասաւորեն Աստուծոյ սպա-
սաւորութեամբ զուարթ. և առաքին 'ի սպասաւո-
րութիւն այնոցիկ որ ժառանգելոց են զփրկու-
թիւնն, և սպասաւորութեան զորս ընծայէին
մեծութեան խնամոյն երկնաւոր. Աստուծոյ
քահանայապետութեամբք և քահանայագործեալք,
և միշտ ըստ կարգի խորհրդոյն Հոգեւորեալք
'ի նմանէ, յերկինս երկրային բանականք. առա-

ջին և երկրպագ. եւ եղբարք. 'ի փառս երկեր-
րեւեան Աստուածութեանն. Սքանչելիքն 'ի
նմանէ հարցցեալք, և երկրորդն յաղաչ-
նցին, և երրորդն 'ի միջնոյն ; և 'ի խորհրդոց աս-
մարդիկ իջեալ, և առ կատարեալ և ընդ-
արձակեալ. զի այլ բանական 'ի վայր քան
զմեզ ոչ գոյ. և Սրամ զնոցա բարբառն լը-
ւաւ յԱստուծոյ առ նա բերեալ, և անուա-
նեաց զնոսա հրեշտակս, որք են պատգամա-
ւորք. այլ անուն բնութեան նոցա և թիւ-
հանմարոյ նոցա և ընդարձակութիւն խմա-
ստից նոցա և փառք էութեան նոցա անգի-
տելի և անհաս միայն 'ի մէնջ վայրագորա-
ծանկեալք....

Սոյն բանականութեանն կարգ է բարձր
և տասնհինգ առաքք. զոր բարձրագոյն առ
Աստուած բառ կայրի. և լինի վերագոյն քան
զայնասիկ որոց բանականաց. և միջնորդութիւն
է ընդ վերինագոյնն և ընդ խոնարհագոյնս։ Նա
ոչ է կարելի բանականութեան ումեք առա-
րածական անձանց առնել զնա. բայց Սա-
տանայ, այլ զուարթք և չնորհէ աստուածայ-
նին և երկնաւորք. առաւել և ոչ առնլով ; բայց
'ի Աստուծոյ և 'ի հրաշից.. որ անսկզբնաբար
և զնաւորապաշ.. ընդ ծնունդն անապական
և ընդ երևումն անփոփոխելի խնամոց զբա-
նականութիւն նոցա անպահանջելագէս. Իսկ
արարածականքս 'ի պատգեւացն Աստուծոյ

կոչին և առնուն․ որ և միանգամ լինի առժամեա-
ւորին շնորհքն ; կարգին և պսակեւն միջնոր-
դականն, որպէս հաւր յերկնաւոր և յայս ընդ օդ,
և ի ներքուստ ի ներքս խօսի զկամս Տեառն
Աստուծոյ։ Իսկ քահանայութիւն ըստ Աարոնից
լեզուին հաւատութիւն թագաւորին, որ է փառ-
թամութիւն երկնաւոր և հոգեւոր բարեաց.
բանալի և փակ երկնից արքայութեան, ծնօղու-
թիւն հոգևոր և անմահ երկնից, դաստիարա-
կութիւն և սնունդ աստուածային կենաց,
նմանութիւն երջանիկ և բարերարութիւ փա-
ռացն Աստուծոյ։ Իսկ ըստ Հայոց լեզուին
քաւիչ թագաւորի, կե քաւէ զանձն և զօրս
ընդ ձեռամբ ունի։ Իսկ նախ տուաւ յանով
և անախտ Ա կուսական բնութեան հրեշ-
տակաց։ և անտի ի խոնարհս իջուցեալ զնա
եւ պատկերի իւրոյ ձեռակերտի Ադամայ
մարմնոյ և արեան ընդ առաջնոյ, կամս որոց և
ցուցան մարդկանէ երիս աստիճանս բարձ-
րադունիւք սպասաւորել զնա քահանայական
և արքունական և մարգարէական պատուի-
րութեանն․ որ թէպէտ և ոչ զգուշացաւ
ի պահելն, այլ յանօրինութեան էառ զեր-
կանս ։ և փրկութեան նորա առաջի դարձոյց
Տէր Տէրն, որ ողորմութեամբ իւրով [illegible]
նորա ի լինելն [illegible] և երկրորդ Ադամ
Ադամ յուղեալ ի [illegible], և [illegible]
ձեռն [illegible] և [illegible]

ծայրիւք պայծառս նշոյս. վճարելով։

Իսկ 'ի յԱդամայ նախապարհօրց եղեալ կար-
գեաց այս ընդ ամենայն դարս. որ և զկնի Ա-
դամայ Հաբէլ քահանայական շնորհօք զար-
դարեալ մատուցանէր յանդրանից պատարագ
Աստուծոյ հաճոյական, նշանակ արժանա-
ւոր քահանայից. այլ և անձամբ մատեա-
պատարագ յօրինակ Տեառն մերոյ անարժան
ձեռօքն Աբելի պերճ քահանայիւն. բայց ըն-
Աբելին և զոհել ընծայս նորա 'ի պատւոյ երկ-
րին ոչ ընկալաւ Աստուած, անարժան քա-
հանայութեան շնորհի զնա համարեալ. Եւ
եղաց Աբելին լոյն և մայր և կորստեան նա-
հապետ, և տանձնացաւ որդւովք իւրովք
յԱստուծոյ և 'ի զաւակաց Ադամայ։

Իսկ զկնի Հաբելի երևեցաւ շնորհն այն
յԵնովս, որ յուսով կոչեաց զԱստուած յօգ-
նութիւն ակարացեալ բնութեանն, և զյու-
սըն պատարագեաց Աստուծոյ։ Եւ յետ նորա
Ենովք ցուցաւ յաստիճանս, յայս, որ քա-
հանայագործեաց Աստուծոյ պահօք և խոնար-
հութիւն և աղօթս, և փոխեալ յարժանա-
ւոր տեղիս, մնայ քահանայ 'ի Տէր. Եւ յետ
նորին ծնեալ կեցաւ յանապականնիցն. և ծագեցաւ
Նոյե, որ արդար և կատարեալ կոչեցաւ։
Սա նախ զկուսութիւնն և զարդարութիւնն
Աստուծոյ ընծայեաց. և յետ ջրհեղեղին
մատոյց զպատարագս յանասնոց սրբոց զհաւ-

լի զպատարագն՝ որ է ատեան երախայից. և Հա-
առաւել՝ ամի Աստուծոյ անմահ չարչարանս փառաւք
և բարութեան Նորին քան անբաւանիցն ձեռնձեռակացն:
Նա խօսք եւ դարձեալ և ամփոփելով յա-
նախոտանիցն Կուսակալութեան քահանայութեան,
և բացափայլելով առ Յովբ յորդւոյն ամենի
Յեկոնիայ ; որ յանուանս ասանի քահանայութե-
ան գործէր լաւութեայ սրբութիւն. և մատոյց զնե-
ձքն փորձութեան 'ի վերայ Աստուծոյ: և
զկնի փորձանաց Հրամանաւ Աստուծոյ մա-
տոյց պատարագ 'ի Հաւատութիւն և 'ի բա-
նութիւն բարեկամաց:

Նա ցեռ այնորիկ առաւել բացափայլեաց
'ի Մելքիսեդեկ, զոր և գիրն քարոզէ զնա
քահանայ Աստուծոյ բարձրելոյ: Նա և առ
մատուցանէր պատարագ Աստուծոյ զանձնա-
կանութեամբ զոհիցն, հաց և գինի. զոր և
Աբրահամու ընծայեալ և օրհնեաց զնա. Աս-
տուծոյ երկնի և երկրի 'ի բարձրելոյն: զոր
առեալ զնա յորինակ Քահանայութեան, որոյ ոչ գիտեմ-
քի հայր և ոչ մայր և ազգ, վասն որոյ նմանեցուցեալ
Որդւոյն Աստուծոյ. և զի Թէպէտ և ունէր հայր
և մայր և ազգ, այլ ոչ գրեցաւ, և ոչ որ գի-
տէ ազգաբանութիւն: Մելքիսեդեկ Թագաւոր Սաղէմի և
Սեդեկի արդար և վասն քահանայ 'ի կերպ
Հայրն [?] Որդւոյն Աստուծոյ [?]
Անձնաւորապէս շիրէին որոյ և առ Աբրահամ,
որ զորօրինակ քահանայապետն Աստուծոյ և

զմիամտութիւնն․ նմանեալ՝ ծառայն երկնաւոր։ Եւ
Իսահակ պատարագ Աստուծոյ, անձամբ ե-
ղեւ ՚ի հօրէն․ և գեղեցկն իւր երկիւղիւ միշտ
ընծայէր Աստուծոյ զինք հօրն։ Եւ Յակոբ
օծանելեաց սրտին ՚ի խաղաղութ․ եկեղեցւոյ․ և
՚ի զաւակին Աստուծոյ պատարագէր Աստու-
ծոյ զօր խոստմանն և ուխտին իւրոյ։ Այլ
և Յովսէփ ընկալաւ զձիրքն զայս անապականելի
խորհրդոյն․ և զաղօթականութիւնն մատոյց
Տեառն Աստուծոյ իւրոյ ՚ի մտաց անարատ
նորա։ Եւ յայնմ հետէ ոչ երեւեցաւ ձիր-
քս այս ՚ի մտանելն նոցա յԵգիպտոս․ որ
է Միսր․ որ բառ մեր թարգմանի մեղք։ Եւ
չէ գրեալ թէ մատուցին անդ պատարագ
Աստուծոյ․ այլ ՚ի ցուցանելոյ թէ ոչ է ար-
ժան ՚ի մէջ մեղաց պատարագ մատուցանել։
Իսկ մերձ ՚ի յելս նոցա բարգաւաճեաց շնորհս
այս․ և տուաւ Աստուծոյ ամենայն ազգին
առ հնազանդ․ և մատուցին զզատիկն ՚ի մէջ
Եգիպտոսի․ առաջ երկրպագել զծննդոց զառ-
նելն Աստուծոյ զերկնաւորն՝ որ ՚ի մէջ մե-
ղաւոր ժողովրդոց և ՚ի մէջ զժողովրդ մատուցա-
նել ՚ի հեռ անարատից։ Եւ յելանելոյ անտի
որդւոցն Իսրայէլի եղեւ գերութեան թիւ-
նակութեան ՚ի խուժան Իսրայէլի միայն յազ-
գըն իւրեանց զպատերազմնն․ որոյ սա նորա
Իսրայէլ զծնկածութեան թիւն զօրհնաբանել։
Իսկ յաւելումն զծնկանն մինչ Մովսէս ընդ

մեր [illegible]։ Եւ զինչ ասաց Մ̃ [illegible], անի
[illegible] Եւ զինչ ասաց [illegible] Մ̃ [illegible]
[illegible]։ Եւ զինչ ասաց Փենեհէս եւ Մ̃ [illegible]
[illegible] եւ [illegible]։ Ո՞վ էին սոցա
[illegible] եւ [illegible]
[illegible]։ Յեսու նաւեան, Մ̃ [illegible] եւ Մ̃
[illegible] եւ Յովհաննէս եւ Փենեհէս եւ Մ̃ [illegible]
[illegible] եւ Մ̃ [illegible] եւ [illegible] եւ Մ̃ [illegible] եւ Մ̃ [illegible]
եւ Մ̃ [illegible], եւ զինչ սոցա [illegible] Մ[illegible]
[illegible], զի [illegible] զՄ[illegible]
[illegible]։ Եւ զՄ̃ [illegible]
Մ[illegible], զոր [illegible] Մ[illegible]
[illegible] էէ ի [illegible]
[illegible]։ Ո՞վ էին [illegible]
[illegible]։ Եւ զինչ ասաց Մ̃ [illegible]։ Եւ [illegible]
[illegible] Մ[illegible] [illegible]։ Եւ
զՄ[illegible] [illegible] չէ ի [illegible]։ Մ̃ [illegible]
[illegible] ի [illegible] էէ [illegible]
[illegible] Մ̃ [illegible]
[illegible] ի [illegible]։

Մ̃ [illegible] եւ ի [illegible]
[illegible] Մ̃ [illegible]
[illegible]
[illegible] եւ [illegible]
ի [illegible] եւ [illegible]
ոչ [illegible] եւ [illegible]
[illegible] Մ̃ [illegible] ոչ [illegible]
[illegible], զի [illegible] ոչ [illegible]

ռայ։ Եւ սա կարգեաց Սեղբեստրոս քահանայ և չորս ղսարկաւագ. և երգել հաւանեցոյց յերրորդ ժամուն և ի վեցերորդ ժամուն. և ի յիններորդի. և այս երգաւ յեկեղեցիս տարբ։ Եւ Սեղբեստրոս պատուիրեաց զքահանայութիւնն ամենայն քննելապէս։ Զկնի նորա Մարկոս և Յուլիոս և Լիբերիոս և Փելիքս և Դամասոս և Սիրիկիոս և Անաստասիոս. և ոչ այլ ժամանակս ուրեք առ֊ կեալ ընդ գրով։

Եւ ի ժամանակս Թէոդոսեանն, որդւոյ Նա֊ բասոյ. Սերմնեցէք էր քահանայապետ. և զկնի նորա Սեղբեստրոս առնէ բան ։ Եւ յետ նո֊ րա Սեղբեստրոս և Սիմոնիոս և Ս.հիմէէս և Սէր֊ մէլէք և Բողա և Բաստոյ և Յեսու և Յե֊ սուդայ և Նաիւն և Սոդոմ և Յովհաննէս հայ֊ րեն Զաքարիա մարդարէի։ Եւ սոյն Մա֊ նասէ և Սիմոնիոս և Սաքարիա և Մանաէլ և Տմաւոն և Մեռուպ և Յովսեփայ և Նա֊ րիա զոր սպան Զաքարիա որդի Բարաքեայ որ յանդիմանեաց զՍիմոն Հրաշագործ. և ի տա֊ ճարին սպանաւ ի ժողովրդենէն։ Զկնի սորա Բաւդաս, և զհետ սորա Սիմոն և Յովհաննէս և Նոյաբոլոյ և Միքայ, սոյն պատարա֊ կան և զոհիցն, և Նիկեփոր և Տմաւոն զոր ամենայն սոյր (1) պատարագ և ենթկեղեցի. և զայս պատճառ Թէ զՄինասոս կացոյց ի ծովին։ Եւ պարկեշտ կարգեցոյց քահանայապետս, կեան

(1) Թերեւս ընթեռնլի է. ւյր ամենայն ։

յաւանս չփոխանման ձրիցն ոչ պիտոյաւ ՚ի
զանանձնագործացն առաւելին, այլ մեզ աղխատ
եղեալ փառօք պիտակաւ, զի գիտասցուք թէ
զարդեւք այս ոչ չինեալ յաշխարհին իւրա-
մեծչեւ ՚ի Տեառնինն Քանաանացւոց :

Զ հետ Շմաւոնի Մակրիս և Ազարիա :
Այս Ազարիա եղեւ ՚ի գերութենէ Հրա-
մանաւ Աստուածածնայ ՚ի Սամարիա, եւ անդ
զհինգ գիրսն Մովսէսի : Զ հետ սորա Սա-
րիա և Աբրահամ և Սարգիս և Սիմեոն և Ե-
լեկիա և Ազարիա և Բեզղի հայրն Եղեմիայ
մարգարէին ՚ի ժամանակին Աշխիայ թագաւորի
որ եգիտ զեկեղեցի օրէնսն : Զ հետ սորա
Աւրիա որդի Սամիայ, որ և սպանաւ ՚ի Յո-
վակիմայ ՚ի թագաւորէ Յուդայ : Եւ զհետ
սորա Սարրի և Յովսեդեկ, որ գնաց ՚ի գե-
րութիւն յաւուրս Աբեդնեկիայ : Եւ եղեւ գե-
րութիւնն Հրէից չորս անգամ, և թագաւո-
րութիւնն բարձաւ յԻսրայէլէ : բայց
քահանայութիւնն ոչ բարձաւ, զի գնացին
ամենք ՚ի քահանայից զհետ մորդաքեդեանն,
և ամենք ՚ի անկեալ թուլան :

Եւ յերկրորդ ամին Նաբուքոդոնոսորայ
եսեն Դանիէլ զերազն, և ՚ի հինգ ամի գե-
րութեանն Յեքոնիայ եսան Եզեկիէլ Հրա-
շալի տեսիլն, և յորժամ սպանին զերեւելի
իշխանսն Յուդայ, և բազ սպանին զԱհե-
ւեղեկ և զՃոնոս և զՍոփոնիա . և յետ նո-

[illegible]

սորա եղեն քահանայապետք Անանեղայ, Յեսուն, Կ. ապարոս ։ Եւ Անանեղայ եղեւ չար կամօք ընդդէմ օրինաց ։ Եւ չէր սա յազգէն Ղեւեայ ։ Եւ վասն սորա Ոնիա որդի քահանայապետին Ոնիայ գնաց յԵգիպտոս, եւ շինեաց անդ տաճար նման տաճարին որ յԵրուսաղէմ ; եւ քաղաք ։ Եւ Յակիմոս քահանայապետն մատնեաց ընդ Յուդայի եւ Հարաւ քաղաքութեանն ի Տեառնէ եւ մեռաւ ։ Եւ առ Յուդա զքահանայապետութիւնն. եւ զհետ նորա Մատաթիա ; եւ զկնի նորա Յուդա որդի նորա. եւ ապա նորոգեաց զտաճարն եւ սպանաւ ։ Զհետ նորա Յոնաթան եղբայր նորա, եւ սպանաւ ի Տրիփոնայ ։ Եւ զհետ նորա Շմաւոն եղբայր նորա եւ սպանաւ ի Պտղոմեայ ։ Եւ զհետ նորա որդի նորա Յովհաննէս, որ է Հիւրկանոս ։ Զհետ նորա Արիստաբուլոս թագ եդ ի գլուխ քահանայութեանն զկնի չորեքհարիւր եւ թանասուն եւ եւթն ամի բաժանելոյն ։

Եւ ի Յուդայի մնացեալ ի սա զօրավարք եւ քահանայապետք ։ Եւ սա առաջին զարձեալ թագաւորութեան եւ քահանայութիւն Արիստաբուղոս եւ Հիւրկանոս ։ զթագաւորութիւն նորա առեալ ... եւ սպանանէ ... տոսին եղբօր իւրոյ Անտիգոնեայ ։ Եւ առ ընտանի նորա պիտոյ եղբայրն Յովհաննէս, որ կոչեցաւ Աղեքսանդրոս ... տարս ...

ւոր ։ Զի յայնժամ եկին՝ ապստամբանաւորքն
թագաւորին Հայոց և Աղուանից , և ապաշխարեցին
զՏէրն զենս և թագաւորին ընդ նոսա , և գե-
րեալ բարձանցին և նորոգ խոստովանութեան ա-
թոռոց նոցա ։ Իսկ Տէրն եղանակաց զնա ; և
նախնեաց յանձնեաց զարքայութիւնն որ առ աւ
Աղուանից բաց կանոնքն Աստուծոյ՝ հաւատացեա-
լոցն ետ ի հայր նորա , և զատուցեալ քա-
հանայութեան , որ կարգեցաւ գայր 'ի ծննդեա
Աղուանից առաջի ազգի նորա թող պատմութեան ,
եւս զնա յՈւրդեացն 'ի մերձաւորացն , մա-
խոսեալ զնորաթ պատմագրութիւն յաղագս իւր սա-
կաւք և բարձրացեալ և անձնատեր խնամարկեաց
և զգուշացեալ , այն որ անմահպահպանիչ 'ի ծնողք
Հօր բարեհաճոյիցն , և նորա յերկինս երկնից
ընդ անձին Հօր , բարեհամբոյ մեծութեամբն որ ։ Եւ
առաւ կատարեցաւ խորհուրդն Հայրենի և
դիտաւորեցաւ , զայսպիսի եւս բարեհաճու-
թիւնս , որ ոչ է սիրեցելոցն , այլ և այլ պա-
տարագ և ոչ բաւական թշնամեաց մեծն
մեծայն պատերազմին , և ոչ տանջելի մեռանողացն
և յանդիմանութիւն , այլ նոքին և մի պատերազ-
ի պատերազմացին և բարեհաճոյ : և տանջող է
անձնասպանողացն մեծին Աշխարհն , որոյ գա-
ւանք է ձեռագործ այս և նովին թարգ որ եկեղե-
ցեաց և ծիծաղ Աշխարհաց , և Հաւատով է
Հանգստեանն կատարեալ յաղթանակ պարծանաց 'ի
մի յոյս կոչմանն կոչի մի զաւակութեան և 'ի մի

հոգեւոր կերակուրն: Իսկ այս առաքինութիւնք եկե-
ղեցւոյ անդամք են միոյ անմահական գլխոյն
Յիսուսի, անմեկնելի, անմահ և յաւիտենա-
կան, հաւատով և յուսով պաշտեն զքահանայ-
ութիւնն կատարեալ, և կենաց 'ի կեանս փո-
փոխեալք կատարելով զընթացսն, ընդ ա-
շակերտեալքն նոքին պատարագաւ և հա-
ւատով և իմանալի տաճարով ղեկավարին նոցա.
և կատարելով Տեառն մերոյ և Աստուծոյ
զքահանայութիւն առնեն Ադամայ կենդա-
նացուցիչ մահուամբն և փրկագործ յարու-
թեամբն, համբարձեալ յերկինս կատարեաց
և զերկնաւորացն քահանայութիւնն, որ առա-
կաւագոյնք էին մինչեւ ցայժմ. և արդ նա
նոյն Տէր զնոր պաշտօն տնօրէնութեանն իւ-
րոյ, և ձեռնադրեալ ընտրեաց ըստ կարգին Մել-
քիսեդեկի և յատկացեալ իւրեանց մեզ անձնա-
ւորելի, և ըստ խոնարհին ընդունելութեան իւրեանց
աննիւթականս. և նոքա քահանայապետօրէն և
անմարմնաբար հոգւորդեալ Յիսուսի պաշտ-
օնատուներգութեան և աստուածայնոյ
խորհրդոյն, որպէս ասէ մեծն Դիոնեսիոս
ուսեալ յաստուածընկալ առաքելոյն Պօ-
ղոսէ, որ ամբարձեալ մինչեւ յերրորդ եր-
կինսն՝ լսեալ եղեւ անճառ բանիցն։ Նոյն-
պէս զկնի համբարձման Տեառն մերոյ, Առա-
քելոցն հոգւոյն սրբոյ առաքինին ձեռնադրե-
ցաւ Նոյն աւուր մի եպիսկոպոս Յակոբոս

եղբայր Տեառն. և եպիսկոպոսն տեսողլսի,
որ է աստուածայնոցն. և է երից կարգաց
գլուխ, քահանայից, սարկաւագաց և դպ-
րաց։

Եւ յառաջին ամին վերացման Տեառն,
աշակերտեցաւ և մկրտեցաւ Ներքինին քու-
շայեցի Փոթանիփոս անուն, ՚ի Փիլիպպոսէ
առաքելոյ. և Նա եղև սկիզբն մկրտութեան
հեթանոսաց։ Եւ ՚ի գլուխ տարւոյն աշա-
կերտեցաւ Պաւղոս, և յերկրորդ ամին սկիզ-
բըն արար քարոզութեանն։ Եւ Ագրիպպաս
արքայ յառաջին ամին իւրոյ սպան զՅակով-
բոս եղբայրն Յովհաննու։ Եւ Պետրոս ե-
լեալ յԵրուսաղեմէ եկն յԱնտիոք աշակեր-
տելով զհեթանոսս ՚ի Ճանապարհին, զերկուս
ամս յամենալով ՚ի գալն. և յԱնտիոք ետ հիմն
եկեղեցւոյ, և ձեռնադրեաց եպիսկոպոս ըզ-
Եւոդիոս։ Ասեն թէ զվարշամակ Տեառն
ունէր, և զայն արկանէր ՚ի վերայ գլխոյ ձեռ-
նադրելոցն. և անուանեաց զաշակերտեալսն
քրիստոնեայս. և եդ անդ աթոռ, և գնաց
՚ի Հռոմ, և կատարեցաւ ՚ի Ներոնէ Պաւ-
ղոսիւ հանդերձ, յերեքտասան ամի թագա-
ւորութեան նորա, ՚ի Մայիսի ԻԹ. և Անդ-
րանիկս ասէ թէ ՚ի ԽԵ, Ն քանուն[1]. Եւ զկնի
Պետրոսի եկաց եպիսկոպոս ՚ի Հռոմ Լինոս՝

(1) Անհնարին է բանս, և թերեւս նշանակէ զամիսն
ցանկոյն [illegible]

առաջին եպիսկոպոս, մետասան ամ։ Եւ յԵ-րուսաղէմ զկնի Յակովբայ Շմաւոն Կղէո-պեանց՝ ամս քառասուն և երկու։ Եւ յԱ-ղեքսանդրիա Մարկոս աւետարանիչ քարո-զեաց, շինեաց եկեղեցի. և յետ նորա եկաց Անանիա (1) ամս քսան և երկու. և զկնի նորա Աբիլոս 'ի չորրորդ ամին Դիոկղետիանոսի։ Եւ նախ քան զայլսն յետ համբարձմանն լու-սաւորման Տեառն առաքեցաւ Թադէոս 'ի Հայս. նախ 'ի Եդեսիա Հայոց եկեալ, որ անդ հիմն եկեղեցւոյ, և ձեռնադրեաց ե-պիսկոպոս զԹէոփիլոս. և ապա եկն 'ի յԱրտա-հա. անդ բժշկեաց զԱբգար, և շինեաց ե-կեղեցի, և ձեռնադրեաց անդ զԱդէ, և գնաց, և կատարեցաւ 'ի Սանատրկոյ արքայէ Հայոց։ Նմանապէս և Բարթողոմէոս եկեալ և շրջեալ ընդ Հայս՝ կատարեցաւ 'ի նմին թագաւորէ։ Եւ Յուդա Յակովբեան զհետ նոցա եկեալ 'ի Հայս, կատարեցաւ յիշխա-նացն Հայոց 'ի յԱրմի քաղաք նոցին Հայոց, և կայ անդէն։ Եւ Սիմոն մի յորդւոցն Յով-սէփու՝ կատարեցաւ 'ի Հայս։

Եւ յԱսիա և 'ի կողմանս Բիւթանացւոց և յերկիրն Շանագլեաց գնաց Անդրէաս ա-ռաքեալ։ Եւ ասեն զմանէ՝ թէ յորժամ ա-կին մկրտանս Առաքեալքն յետ առնլոյ. զՏէր

(1) Ի գաւառականագրին փոխանակ Անանիայ գրի Անիա.

գլին սուրբ 'ի վերնատունն, և բաժանեցին զաշխարհս 'ի մէջ իւրեանց, և անկաւ վիճակն Անդրէի հրամանաւ Հոգւոյն սրբոյ երկիրն Շանադլնաց. և դժուարեցաւ Անդրէաս և փախեաւ, և հանդիպեցաւ Փրկչին որ երևեալ կայր վրանօք որպէս վաճառական, և խօսեցաւ ընդ նմա, և ասաց զինքն յերկրէ անտի, և թէ կամիցի գնալ՝ տանի զնա դիւրաւ, և հեշտիւ լսեն նմա։ Եւ դարձաւ անդրէն 'ի վերնատունն, և խնդրեաց աղօթս զի գնասցէ 'ի վիճակն իւր զհետ վաճառականին. և յուղարկեցին զնա խնդութեամբ։ Եւ գնաց Տէրն նովաւ հանդերձ 'ի Յոպպէ. և դիպեցաւ նաւ պատրաստական, և մտին 'ի նա և գնացին անդ. և վերացաւ 'ի նմանէ Տէրն յերկինս, և իմացաւ Անդրէաս և փառաւորեաց զԱստուած։ Եւ գնացեալ դարձոյց սքանչելեօք զաշխարհն, և դարձաւ քարոզեաց 'ի Միւսիա և 'ի Բիւթանիա, և յԱսիա քարոզեաց և շինեաց եկեղեցիս 'ի մէջերկեայս, և սերմանեաց անդ զբան հաւատոյն։ Եւ անց 'ի յԵլլադա և կատարեցաւ 'ի Պատրաս Ելլադացւոց յԵգիպատայ խաչիւ. և նմա է համարեալ առաքական աթոռն, զի նա քարոզեաց զառաջինն մինչև եկն անդ զկնի երկոտասան ամաց Յովհաննէս յետ փոխման Տիրամօրն։

Արդ ուր քարոզեցին Առաքեալքն երկո-

տասանք և չինեցին եկեղեցիս, աթոռք են. և 'ի կատարածի աշխարհիս նստելոց են յերկոտասան աթոռս. և այս 'ի Քրիստոսէ տուաւ: Բայց յետոյ մարդիկ անուանեցին չորս աթոռ գլխաւոր զԱւետարանչացն: Մատթէոս, ասեն, ունի զԱնտիոք. և Ղուկաս որդի Կոստանդեայ Ասորւոյ և մօր Յունի, սա ունի զՀռոմ, որ էր անտիոքացի և արուեստիւ բժիշկ: Իսկ զԱղեքսանդրիա ունի Մարկոս. և զԵփեսոս Յովհաննէս, որ յետոյ Անդրէի եկն յԵփեսոս. և զԵրուսաղէմին Յակոբոս եղբայր Տեառն: Եւ մեք աղիւսակօք կարգեսցուք զհնգից Աթոռակալացս ըստ կարգի լուսաւորապէս, զի դիւրաւ կացցեն 'ի վերայ ուսումնասէրքն. և վասն աշխատութեանս մերոյ ակնկալցուք հատուցման աղօթից՝ որոց օգտին սատուսս 'ի փառս Աստուծոյ մերոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս. ամէն:

ԱԹՈՌԱԿԱԼՔ ԱՆՏԻՈՔԱՅ

		ամք
ԿԱ.	Աթանասիոս.	41
ԿԲ.	Յովհաննէս.	42
ԿԳ.	Դիոսկորոս.	43
ԿԴ.	Սեւերիանոս.	44
ԿԵ.	Յուլիէ.	45
ԿԶ.	Եղիա.	
ԿԷ.	Աթանաս.	
ԿԸ.	Յովհան.	
ԿԹ.	Իսահակ.	
Հ.	Աթանաս.	
ՀԱ.	Գէորգ.	
ՀԲ.	Յովսէփ.	
ՀԳ.	Կիրակոս.	
ՀԴ.	Դիոնէսիոս.	
ՀԵ.	Յովհաննէս.	
ՀԶ.	Իգնատիոս.	
ՀԷ.	Դիոդոս.	
ՀԸ.	Դիոնէսիոս	
ՀԹ.	Յովհան.	
Ձ.	Վասիլիոս.	
ՁԱ.	Յովհաննէս.	
ՁԲ.	Յովհան.	
ՁԳ.	Դիոնէսիոս.	
ՁԴ.	Աբրահամ.	
ՁԵ.	Յովհաննէս	
ՁԶ.	Աթանաս	
ՁԷ.	Յովհաննէս.	
ՁԸ.	Դիոնէսիոս.	
ՁԹ.	Յովհաննէս.	
Ղ.	Աթանաս.	
ՂԱ.	Յովհաննէս.	
ՂԲ.	Վասիլիոս.	
ՂԳ.	Ահարոն.	
ՂԴ.	Դիոնէսիոս.	
ՂԵ.	Աթանաս.	
ՂԶ.	Յովհան.	
ՂԷ.	Գորիգոր.	
ՂԸ.	Յովհան.	
ՂԹ.	Աթանաս.	
Ճ.	Միխայէլ եւս.	

ԱԹՈՌԱԿԱԼՔ ՀՌՈՎՄԱՅ

		ամք
Ա.	Պետրոս վէմ.	25
Բ.	Լինոս.	12
Գ.	Անիտոս.	11
Դ.	Կղեմէս.	9
Ե.	Եւարոստոս.	8
Զ.	Աղէքսանդրիոս.	12
Է.	Քսեստոս.	30
Ը.	Տելեսփորոս.	11
Թ.	Սիղուբիանոս.	4
Ժ.	Փիոս.	15
ԺԱ.	Անիկետոս.	11
ԺԲ.	Սովտեր.	9
ԺԳ.	Եղեւթերիոս.	8
ԺԴ.	Կեղեստիոս.	5
ԺԵ.	Աւսւթոգոս.	15
ԺԶ.	Բեւկոսր.	70
ԺԷ.	Ուրբանոս.	9
ԺԸ.	Բուռնդիանոս.	5
ԺԹ.	Անտիրոս. ամիս	8
Ի.	Բաւբիանոս.	13

		ամք
ԻԱ.	Կոռնելիոս.	2
ԻԲ.	Լուկիոս.	4
ԻԳ.	Ստեփանոս.	1
ԻԴ.	Քսեստոս.	11
ԻԵ.	Դիոնեսիոս.	8
ԻԶ.	Գիմեսիոս.	8
ԻԷ.	Ուտուկիոս.	1
ԻԸ.	Գայիոս:	2
ԻԹ.	Մարկեղինոս.	1
Լ.	Եւսեբի.	1
ԼԱ.	Մելքիատիանոս.	21
ԼԲ.	Սեղբեստրոս.	23
ԼԳ.	Մարկոս	2
ԼԴ.	Սիլիոս.	15
ԼԵ.	Լիբերիոս.	4
ԼԶ.	Փիլիքսոս.	1
ԼԷ.	Դամասոս.	18
ԼԸ.	Սիրիկիոս.	5
ԼԹ.	Անաստաս.	3

		ամք
Խ.	Անովկենտիոս.	15
ԽԱ.	Զոսիմոս.	7
ԽԲ.	Կեղեստինոս.	9
ԽԳ.	Լեւոն երկոքեանքն.	
ԽԴ.	Գաւղոս.	8
ԽԵ.	Իղարիոս.	7
ԽԶ.	Սիպլիկիոս.	1
ԽԷ.	Անաստասիոս.	11
ԽԸ.	Սիմաքէ. սոքա յա-ռաջ երկոքեանքն էին:	
ԽԹ.	Թորոնոսոս.	2
Ծ.	Որմիսդէս.	10
ԾԱ.	Յովհան.	14
ԾԲ.	Փելիքս.	35
ԾԳ.	Բիքիլոս.	20
ԾԴ.	Ագաթոս.	1
ԾԵ.	Սեղբեստրոս:	1
ԾԶ.	Պլակիոս.	3
ԾԷ.	Մարտինոս.	

ԱԹՈՌԱԿԱԼՔ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐՈՒ

		ամք
Ա.	Մարկոս	22
Բ.	Ակիոս.	22
Գ.	Միլոս.	13
Դ.	Գարբասնիոս.	11
Ե.	Փրուգիոս.	12
Զ.	Յուստոս.	11
Է.	Ամենիոս.	13
Ը.	Մարկիանոս.	10
Թ.	Կալերոս.	14
Ժ.	Ագրիպպաս.	12
ԺԱ.	Յուլիոս.	14

		ամք
ԺԲ.	Դեմետրիոս.	63
ԺԳ.	Իրակլաս.	16
ԺԴ.	Դիոնեսիոս.	7
ԺԵ.	Մաքսիմոս.	18
ԺԶ.	Թէոնաս.	19
ԺԷ.	Պետրոս. վկայն ամս	10
ԺԸ.	Աքիլաս.	6
ԺԹ.	Աղեքսանդրոս. տէրն ժողովն Նիկիոյ:	20
Ի.	Աթանաս.	46
ԻԱ.	Պետրոս	7

		ամփ
ԻԲ.	Ղուկիոս արեւմտեան կողմն.	
ԻԳ.	Տիմոթէ. Եղբայրն Պետրոսի.	4
ԻԴ.	Թէոփիլոս.	28
ԻԵ.	Կիւրեղ Ժծ. առ է ժողովն Եփեսոսի.	26
ԻԶ.	Դիոսկորոս.	7
ԻԷ.	Պրոտեր հերէտ.	
ԻԸ.	Տիմոթէոս հերէտ.	20
ԻԹ.	Տիմոթէոս աղքատ.	3
Լ.	Յովհաննէս հերէտ.	
ԼԱ.	Պետրոս.	12
ԼԲ.	Աթանասիոս.	7
ԼԳ.	Յովհաննէս.	9
ԼԴ.	Յովհան.	11
ԼԵ.	Դիոսկորոս.	1
ԼԶ.	Տիմոթէոս.	11
ԼԷ.	Դիոգորոս.	38
ԼԸ.	Պետրոս.	1
ԼԹ.	Գայիանէ հերէտ.	
Խ.	Պաւղոս.	40
ԽԱ.	Զոյիլոս.	1
ԽԲ.	Ապողինարիս	2
ԽԳ.	Թէոդորոս.	3
ԽԴ.	Պետրոս.	1
ԽԵ.	Յովհան Էլէմօնոն.	7
ԽԶ.	Դամիանէ.	7
ԽԷ.	Անաստաս.	1
ԽԸ.	Անդրոնիկոս.	2
ԽԹ.	Բենիամին.	30
Ծ.	Կաւրոս քաղկեդոնիկ.	
ԾԱ.	Ագաթոն.	1
ԾԲ.	Յովհան.	2
ԾԳ.	Շմաւոն.	3
ԾԴ.	Սահակ.	1
ԾԵ.	Աղեքսանդրոս.	2
ԾԶ.	Կոզմա.	40
ԾԷ.	Յովհան.	
ԾԸ.	Մարկոս.	
ԾԹ.	Յակոբ.	
Կ.	Շմաւոն.	
ԿԱ.	Յովսէփ.	

ԱԹՈՌԱԿԱԼՔ ԵՓԵՍՈՍԻ

		ամփ
Ա.	Անդրէաս.	12
Բ.	Եստիոս.	10
Գ.	Տիմոթէոս.	14
Դ.	Պօլիկարպոս.	17
Ե.	Պուպլիոս.	15
Զ.	Սոսթէ.	8
Է.	Դիոնիսիոս.	8
Ը.	Անաստաթէ.	13
Թ.	Ալիթորոս.	9
Ժ.	Փիլիպպոս.	10
ԺԱ.	Պօլիկարպոս.	11
ԺԲ.	Ուղիոս.	5
ԺԳ.	Լաւրենտիոս.	8
ԺԴ.	Աղուբանոս.	7
ԺԵ.	Պրոտանիկոս.	18

		ամ
ԺԶ.	Մարկոս.	13
ԺԷ.	Կիւրեղ.	10
ԺԸ.	Կոստանդիանոս.	8
ԺԹ.	Դիոգենոս.	7
Ի.	Դոմետիոս.	11
ԻԱ.	Պրոբոս, առ որոյ փոխե-ցաւ (աթոռն Եփեսոսի) ՚ի Կոստանդնուպօլիս	

ԱԹՈՌԱԿԱԼՔ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼՍԻ

		ամ
	Պրոտաս.	5
ԻԲ.	Աղէքսանդրոս.	23
ԻԳ.	Պաւղոս.	1
ԻԴ.	Մակեդոն.	
ԻԵ.	Եւսեբիոս.	1
ԻԶ.	Եւդոքսի հերէտ.	
ԻԷ.	Եւագրիոս հերէտ.	
ԻԸ.	Դիմոփիլէ հերէտ.	
ԻԹ.	Գրիգոր Նազիան-զացին:	10
Լ.	Նեկտարիոս.	8
ԼԱ.	Յովհան ոսկեբերան.	7
ԼԲ.	Արսակիոս.	1
ԼԳ.	Ատտիկոս.	10
ԼԴ.	Սիսինիոս.	2
ԼԵ.	Նեստոր չարափառ.	
ԼԶ.	Մաքսիմիանոս.	2
ԼԷ.	Պրոկղոս.	12
ԼԸ.	Փլաբիոս հերէտ.	
ԼԹ.	Անատոլ հերէտ.	
Խ.	Իգնատիոս հերէտ.	
ԽԱ.	Ակակիոս.	2
ԽԲ.	Պլաւիտոս.	4
ԽԳ.	Ուփիմիոս հերէտ.	
ԽԴ.	Մակեդոն հայհոյիչ հոգւոյն:	
ԽԵ.	Տիմոթէոս.	5
ԽԶ.	Յովհաննէս Երկա-բնակ:	
ԽԷ.	Եպիփան.	23
ԽԸ.	Անթիմոս.	1
ԽԹ.	Յոհան. ՚ի սմանէ յա-ռաջ երկաբնակք էին:	
Ծ.	Յովհաննէս.	1
ԾԱ.	Կիւրիակէ.	1
ԾԲ.	Սարգիս.	1
ԾԳ.	Մինաս.	3
ԾԴ.	Գերմանիոս.	17
ԾԵ.	Նուգոստոս.	7
ԾԶ.	Բուրոս.	1
ԾԷ.	Պաւղոս.	1

ԱԹՈՌԱԿԱԼՔ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

		ամ.
Ա.	Յակովբոս.	
Բ.	Շմաւոն.	42
Գ.	Յուստոս.	
Դ.	Զակքէ.	
Ե.	Տուբիա.	
Զ.	Բենիամին.	
Է.	Յովհան.	
Ը.	Մատթէոս.	
Թ.	Փիլիպպոս.	
Ժ.	Սենեկէս.	
ԺԱ.	Յուստոս.	
ԺԲ.	Ղեւի.	
ԺԳ.	Եփրեմ.	
ԺԴ.	Յովսէփ.	
ԺԵ.	Յուդա, ամենեքեան հրէայք էին։	
ԺԶ.	Նարկէսոս, (՞).	
ԺԷ.	Մարկոս.	
ԺԸ.	Կասիանոս.	
ԺԹ.	Պուպղիոս.	
Ի.	Մաքսիմոս.	
ԻԱ.	Յուլիանոս.	
ԻԲ.	Գայիոս.	
ԻԳ.	Սիմաքոս.	
ԻԴ.	Գայիոս.	
ԻԵ.	Յուլիանոս.	
ԻԶ.	Կապիտոս.	
ԻԷ.	Վաղէս.	
ԻԸ.	Դոլիքիանոս.	
ԻԹ.	Նարկէսոս.	
Լ.	Դիոս.	
ԼԱ.	Գերմանիոն.	
ԼԲ.	Գորգորիոս, (Գորդիանոս).	
ԼԴ.	Նարկէսոս վերստին.	
ԼԴ.	Աղեքսանդրոս.	
ԼԵ.	Մազաբենոս.	
ԼԷ.	Հիմենոս.	
ԼԸ.	Ըզաբդաս, (Զաբդաս).	
ԼԹ.	Հերմոն.	
Խ.	Դապաստոս, (՞).	
ԽԱ.	Հերմոն, առ որ է ճգնութիւն սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին։	
ԽԲ.	Մակար.	
ԽԳ.	Մաքսիմոս, զորոյ աչսն հանին անօրէնք։	
ԽԴ.	Կիւրեղ, ԺԵ ամ, և աքսորեցաւ.	
ԽԵ.	Ակակի, որ զԿիւրեղ աքսորեաց։	
ԽԶ.	Սեւերիանոս, առ եղեւ ժողովն Անտիոքի, որ ՃԻԸ՝ եպիսկոպոսք։	
ԽԷ.	Դամասոս.	
ԽԸ.	Կիւրեղ, սա արար ըն կոչման՝ ընծայութեամբ	
ԽԹ.	Յովհաննէս.	22
Ծ.	Պրաւլիոս.	
ԾԱ.	Պրոյլիս.	5
ԾԲ.	Յոբնաղ.	40
ԾԳ.	Թէոդոսիոս՝ զոր եդին աղանդաւորքն՝ հալածելով Յոբնաղի։	
ԾԴ.	Անաստասիոս առաջնորդ։	

ամ	ամ
ԾԵ. Մերկուրիոս հերէ-տիկոսն.	ԾԹ. Պետրոս.
ԾԶ. Սեղստարիոս հերէտ.	Կ. Մակար. սա միշտ նէեալ ելան ատեա-կատոյն.
ԾԷ. Վեկլիոս.	ԿԱ. Եւստաթէոս։
ԾԸ. Յովհաննէս.	

Մինչեւ ցայժմ գրեցաք զաթոռակալքս հինգ աթոռոցս, զի կային 'ի նոցանէ ոմանք որք ողջունէին զուղղափառութիւն, և դեռ սակաւ էր չարն։ Իսկ վասն զի Մարտինոս հռոմայեցի յաւել 'ի վերան Բաղկեդոնի, և հաստատեաց զհաւատոն Յովհաննիսի գրամատի և զՄաքսիմոսի, և բազմապատկեալ ըզ-չարն 'ի վերայ երկու բնութեանն՝ ասաց եր-կու կամս և երկու ներգործութիւնս, և վասն բուռն իշխանութեանն Հռոմոց տա-րածեցաւ անօրէնութիւնն յասացեալ ա-թոռքս, և չմնաց յոյս բժշկութեան և միա-բանութեան սիրոյ առ միմեանս. այսուհե-տեւ զինչ հարկ է մեզ գրել զստարացեալսն, զի ոչ կոչել արժան է մեզ զնոսա հայրապետս, և ոչ թուել զնոսա 'ի շար առաջին սրբոցն, և ոչ զապականեալ նիւթսն դնել 'ի վերայ սուրբ հիմանն։

Այլ եթող մեզ շնորհ գթութեանն Քրիստոսի զաւակ կենդանութեան և սերմն ազնուական աննման սրբութեան զկոյսն սուրբ՝ զեկեղեցին Հայաստանեայց, զտնեալն յա-նախտ արմատոյն և զպատկերեալն 'ի նմին

իսկ ՚ի Փրկչէն մերմէ անդրանիկ հաւատով
՚ի ձեռն Աբգարու, որ ունէր զՀայս և զԱս-
սորիս թագաւորեալ ճոխութեամբ, և նըս-
տէր ՚ի Միջագետս յՈւռհա քաղաքի, թագա-
ւորեցուցեալ ՚ի կողմն արեւելից զՍանա-
տրուկ քեռորդի իւր, որ և խնդրեաց ՚ի ձե-
ռըն հաւատոց և զերկնաւոր արքայութիւնն
Քանզի լուաւ նա զլուր սքանչելեաց Տեառն
մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի զոր կատարէր յեր-
կիրն Հրէաստանի, և առաքեաց թղթով
զԱնանէ հաւատարիմ իւր՝ արամբք առ Տէր
աղաչել զնա գալ առ նա և թագաւորել ընդ
նմա ՚ի յՈւռհա անհոգութեամբ, և ապրիլ
՚ի սպանող և յապստամբ ազգէն Հրէից։ Եւ
զայս մարգարէացաւ կանխագոյն Երեմիա և
ասէ. «Յաւուրսն յայնոսիկ եկին արք տասն
յԵրուսաղէմ խնդրել զՏէր կարօտութեամբ
՚ի սէր ջերմութեանն։» Եւ զայն յիշէ Յով-
հաննէս աստուածաբան և ասէ. «Մատեան
առ Փիլիպպոս և ասեն. կամիմք զՅիսուս տե-
սանել. և Փիլիպպոս ասէ ցԱնդրէաս, և Անդ-
րէաս և Փիլիպպոս ասեն ցՅիսուս։ Եւ Յի-
սուս պատասխանի ետ և ասէ. Եհաս ժամ զի
փառաւորեսցի Որդի մարդոյ։» Այսինքն թէ՝
արքայն հեթանոսաց եկեալ դուռն հաւատոց
ամենայն աշխարհի փառաւորել զնա։ Եւ [illegible]
դարձեալ զնոյն նշանակելով՝ թէ եկեալ հա-
սեալ է ժամանակ չարչարանացն իւրոց զոր ասա

կատարելոց եմ. և չէ ժամ գնալոյ աստի։ Եւ հրամայեաց Թումայի սարկաւագին գրել պատասխանի Աբգարու. և երանեաց զնա և խոստացաւ յետ յաղթութեան իւրոյ առաքել առ նա զմի յաշակերտաց իւրոց բժշկել զնա 'ի ցաւոցն զոր ունէր. և տալ նմա և աշխարհին իւրոյ կեանս յաւիտենականս և անդորրութիւն. զոր և արար իսկ, առաքեաց զԹադէոս, որ եկն 'ի Կեսարիա Հայոց զառաջինն, և արկ անդ հիմն եկեղեցւոյ. և ձեռնադրեաց անդ եպիսկոպոս Թէոփիլէ անուն, և գնաց 'ի յՈւռհա, և մկրտեաց զԹագաւորն և զամենայն քաղաքն, և զբազումս 'ի գաւառացն շուրջանակի. և հաստատեաց եկեղեցիս, Ձեռնադրեաց իւր փոխանորդ զԱդդէ, և առեալ զԹուղթ առ Աբգարու և 'ի գաւառսն Հայաստանեաց ընդ կողմամբքըն արևելից գնաց, և կատարեցաւ վկայութեամբ 'ի Սանատրկոյ. Թողեալ իւր փոխանորդ անդ զոմանս Զաքարիա և Եմենտոս անուն։ Քանզի յետ սակաւ ժամանակի մեռաւ Աբգար, և անհոգացաւ Սանատրուկ, և սպան զԱռաքեալն։

Եւ յետ այնորիկ Բարթողոմէոս գնացեալ 'ի նոյն միջնակ Հայաստանեաց, և 'ի նոյն թագաւորէ կատարեցաւ. և յայնժամ բարձաւ համարձակութիւն հաւատացելոցն. այլայն ոչ պակասեաց հաւատն հիմնարկեալ առա-

քերական, մինչեւ 'ի գալն Հռիփսիմեանցն եւ 'ի հաւատալն Տրդատայ արքայի 'ի նմին ցեղէ Աբգարու երանեցելոյն 'ի Տեառնէ, 'ի ձեռն մեծահանդէս նահատակին Գրիգորի, սքանչելի եւ նորանշան եւ տիեզերալոյս վկայի. որ եւ առեալ զաստիճան Առաքելոցն որոց Թադէի եւ Բարթողոմէի, ելից զպակասութիւն նոցա, լուսաւորելով ծայրէ 'ի ծայր զամենայն Հայաստանեայս եւ զտունն Վրաց եւ զաշխարհն Աղուանից, եւ զամենայն գաւառսն շուրջանակի Հայոց ելից գիտութեամբ ճշմարտութեանն. եւ փոխեցին ըստ կարգի որդիք նորա զհաւատս ճշմարիտս եւ զվարս նորա զամբիծս, եւ զնահատակութիւն նորա հանապազօրդ ժրաջան ճգնութեամբ եւ անաչառ յանդիմանութեամբ, զանցաւորս պատուիրացն Աստուծոյ, խօսելով եւ խորհելով յօրէնս Տեառն 'ի տուէ եւ 'ի գիշերի։

Եւ թէպէտ եւ սրբութեամբ արեանառուք նորա, պարկեշտութեան զաւակքն ժամանակաւ զտեղի առին, այլ սերմն հաւատոյ նորա ուղղափառութեան, եւ ըստ հոգւոյ ծնունդքն նորա արմատացեալ եկաց եւ մնաց յաւիտեան, նախանձաւոր գործոց բարութեան, եւ անպարտելիք 'ի պէսպէս պատահմանց եւ 'ի դիպուածոց մնացեալք. կացեալք 'ի փոփոխական ժամանակս. անփոփոխելս, զորս ոչ պատմեալ փառքն Յունաց

դիւրաթառամն զոր խոստմնայլին նոցա . և ոչ գոռոզական խոստացեալն նոցա որ 'ի ժամանակի բարձրութեան իւրեանց ազատնայլին . այլ յուսոյն Աստուծոյ և յաղօթս մեծի Լուսաւորչին տեւեցին և մնացին յառաքելադիր հիմանն : Եւ թէպէտ սակաւք 'ի նոցանէ տկարացան ըստ տեսլեան սրբոյն Գրիգորի , այլ արմատն նոցա անփոփոխելի և առողջ կացեալ՝ տարածեցաւ վերստին կենդանութիւնն անմահական հաւատոյն . և եղեն մեզ 'ի մխիթարութիւն և 'ի սփոփանս և 'ի վկայութի . Զի թէպէտ և աթոռն Աղեքսանդրու յԵգիպտոս և ամենայն Եթէովպիա և Հնդկաստան , ազգքն ընդարձակ և բազմաթիւ և թագաւորութիւնք և ճոխութիւնք և փառթամութեամբ քան զամենեսեան զանազանեալք , այլ վասն զի նոքա և հեռաւորք և բաժանականք են , անկարանան զգլուխս մեր բարձրացուցանել , և զպարծանս մեր աճեցուցանել 'ի Քրիստոս : Իսկ սոքա բազում եղեն մեզ նպաստամատոյցք և ձեռնտուք , և գրեթէ նոքօք կարացաք տեւել այն ամենայն անցից որք եկին 'ի վերայ մեր , և եղեն մեզ սփուն և հաստատութիւն . և ուխտ խաղաղութեան և դաշն սիրոյ է 'ի միջի մերում մինչեւ յառաջինեան . վասն որոյ և մեր սկսեալ [illegible] քահանայութեանն յԱստուծոյ Հօրէ , կատարեսցուք 'ի նոցա քահանայու-

թիւնն, որ ըստ կամացն Աստուծոյ կայ և մը-նայ յաւիտեան ։

Եւ քանզի երեք Առաքեալք մտին 'ի Հայք, Թադէոս և Բարթողոմէոս և Յուդա Յակովբայն. և թէպէտ զառաջինն Թադէոս եկն և ապա Բարթողոմէոս և Յուդա, այլ զի ոմանք ասեն թէ Թադէոս 'ի յեւթանասնիցն է, վասն այնորիկ դիցուք զլուխ քահանայութեան նոցա զԲարթողոմէոս և ապա զԹադէոս և ապա զՅուդա և զայլ առաջնորդսն ըստ կարգի, և շնորհօքն Աստուծոյ հաստատեսցուք մինչև առ մեզ, և 'ի նոսա վը-ճարեսցուք զասպարէզ աշխատութեանս մերոյ, և հանգիցուք 'ի նաւահանգիստ յուսոյ խոստմանն Աստուծոյ, որ է սկիզբն և աւարտ ամենայն բարեաց, որ է օրհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից ։

Ա. ԲԱՐԹՈՂՈՄԷՈՍ առաքեալ, մի յերկոտասանիցն ։

Բ. ԹԱԴԷՈՍ, զոր Աւետարանն պատմէ թէ զառաջինն կոչէր Ղեբէոս, և 'ի Տեառնէ անուանեցաւ Թադէոս ։

Գ. ՅՈՒԴԱ Յակովբայն, որ և սա յերկոտասանիցն վկայի և կայ Որմի քաղաք Հայոց ։

Դ. ՍԻՄՈՆ որդի Յովսեփու եղբայր Տեառըն մերոյ, և սա քարոզեաց 'ի Հայս. և անդէն կատարեցաւ ․․ և կայ Որմի քաղաք Հայոց ։

Ե. ՆԵՐՍԷ և ԻՍԱԿ. *երկոքին սոքա յեւ-թանասնիցն են, և գնացին 'ի կողմանս Ա-ղուանից հրամանաւ Թադէի, և անդ կա-տարեցան ։*

Զ. ԹԷՈՓԻԼՈՍ, *առաջին ձեռնադրութիւն Թադէոսի 'ի Կեսարիա Հայոց 'ի Կապադով-կիա ։*

Է. ԱԴԴԷ, *կերպագործ արքային Աբ-գարու, զոր կացոյց 'ի Միջագետս յՈւռհա-քաղաք ։*

Ը. ԶԱՔԱՐԻԱ, *զոր ձեռնադրեաց յարե-ւելս փոխան իւրեան, և ասաց՝ զսա ետու ձեզ վարդապետ, զոր ելից հոգին Տեառն ։*

Թ. ԹԱԴԷՈՍ, *մի յեւթանասնիցն, որ գը-նաց հրամանաւ Թադէի 'ի մեծն Հայք, և 'ի կողմանս հիւսիսոյ. և լուեալ զմահն Աբգա-րու, դարձաւ և եմուտ 'ի փոքր Սիւնիք, և կրօնաւորեալ անդէն ծածկաբար՝ վախճանե-ցաւ, և տեղին շինեցաւ վանք և յանուն նո-րա կոչեցաւ ։*

Ժ. ՍՈՒՐԲՆ ԳՐԻԳՈՐ, *լուսաւորիչն՝ բովան-դակ Հայաստանեայ, զամս* 30 ։

ԺԱ. ՍՈՒՐԲՆ ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ, *կրտսեր որդին սըր-բոյն Գրիգորի որ 'ի ժողովն մեծ էր, ամս* 7.

ԺԲ. ՏԷՐ ՍՈՒՐԲՆ ՎՐԹԱՆԷՍ, *երէց որդին մեծին Գրիգորի, ամս* 17.

ԺԳ. ՏԷՐ ՍՈՒՐԲՆ ՅՈՒՍԻԿ, *որդին Վրթա-նայ, ամս* 6 ։ *Եւ Գրիգորիս եղբայր նորա Ա-*

զաւանից կաթողիկոս եկաց՝ 6 ամ։

ԺԴ. Տէր ՓԱՌՆԵՐՍԷՀ, 'ի գաւառէն Տարօնոյ, յԱշտիշատայ, ամս 3։

ԺԵ. Տէր ՍՈՒՐԲՆ ՆԵՐՍԷՍ, որդի Աթանագինեայ՝ որդւոյ Յուսկանն, ամս 34։

ԺԶ. Տէր ՅՈՒՍԻԿ, զոր կացուցին զկնի մահուան սրբոյն Ներսեսի, ամս 4։

ԺԷ. Տէր ԶԱՒԷՆ, զկնի Յուսկանն կալեալ զաթոռն ամս 4։

ԺԸ. Տէր ՇԱՀԱԿ, եղբայր Զաւենի 'ի Մանծկերտոյ, ամս 6։

ԺԹ. Տէր ԱՍՊՈՒՐԱԿԷՍ, եղբայր Շահակայ և Զաւենի, ամս 7։

Ի. Տէր ՍՈՒՐԲՆ ՍԱՀԱԿ Պահլաւ, որդի սրբոյն Ներսէսի, թոռն Յուսկանն, ամս 50։ Նա աստ կատարեցաւ ցեղն սուրբ Գրիգորի։

ԻԱ. Տէր ՍՈՒՐՄԱԿ, հակառակաթոռ սրբոյն Սահակայ, ամ մի։

ԻԲ. Տէր ԲԱՐԴԻՍՈՒ, ազգաւ Ասորի, ամս 3։

ԻԳ. Տէր ՍԱՄՈՒԷԼ, նոյնպէս Ասորի ազգաւ, ամս 3։

ԻԴ. Տէր ՍՈՒՐԲՆ ՅՈՒՍԷՓ, յաշակերտացն սրբոյն Սահակայ, ամս 3։ Սա վկայեաց Քրիստոսի, 'ի Յազկերտէ Պարսից թագաւորէ ընդ սուրբ Ղեւոնդեայ։

ԻԵ. Տէր ԳԻՒՏ, վանանդացի, 'ի գեղջէ Օթմսու, ամս 10։ Սա եդ զաթոռն 'ի Դուին քաղաքի։

ԻԶ. Տէր Յովհան Մանդակունի հոգե-
կիր, ամս 6։

ԻԷ. Տէր Բաբգէն, վանանդացի, ամս 6։
Յաւուրս սորա ամենայն Յոյնք և Վիրք նզովեցին զժողովն Քաղկեդոնի. ամս 43, յաւուրս Զենոնի և Անաստասայ թագաւորաց։

ԻԸ. Տէր Սամուէլ, 'ի գեղջէ Արծկեայ, ամս 10։

ԻԹ. Տէր Մուշէ, 'ի գաւառէ Կոտէից, 'ի գեղջէ Այլաբերից, ամս 8։

Լ. Տէր Սահակ, 'ի Հարքայ, 'ի գեղջէ Ուղկայ, ամս 5։

ԼԱ. Տէր Քրիստափոր, 'ի Բագրեւանդայ, 'ի գեղջէ Տիրառճոյ, ամս 6։

ԼԲ. Տէր Ղեւոնդ, 'ի գաւառէ Առուբերանոյ, 'ի գեղջէ Առեստոյ փոքու, ամս 3։

ԼԳ. Տէր Ներսէս, 'ի Բագրեւանդայ, 'ի գեղջէ Աշտարակայ, ամս 9։

ԼԴ. Տէր Յովհաննէս, 'ի Գաբեղենից, 'ի գեղջէ Սինեղայ, ամս 17։

ԼԵ. Տէր Մովսէս, յԱրագածոտանէ, 'ի գեղջէ Եղիվարդայ, ամս 30։ Ի տասն ամի սորա եղաւ Թուականն Հայոց։

ԼԶ. Տէր Աբրահամ, յՌշտունեաց, 'ի գեղջէ Աղբաթոնից, ամս 23։ Յաւուրս սորա Վիրք 'ի բաց կացին 'ի միաբանութենէ Հայոց, և եղեն ընդ Յոյնք Կիւրիոնիւ։

ԼԷ. Տէր Յովհաննէս, 'ի Գոկովտայ, 'ի

գեղջէ Բագարանէ, ամս 26։ Սա եդ աթոռ ՚ի Կոտայսն, յաւուրս Մօրկայ թագաւորի։

ԼԸ. Տէր ԿՈՄԻՏԱՍ, ՚ի գեղջէ Աղցից, ամըս 26. շինող։

ԼԹ. Տէր ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ, յԱպատ տանէ, յԱբրահամեան անուանեալ տոհմէ, ամս 4։

Խ. Եզր, ՚ի Նիգայ, որ ագիտութեամբ և կաշառօք հաւանեցաւ Հերակղի և քաղկեդոնիկ եղեւ, բայց մեծ մասն Հայոց և վանորայքն անշարժ մնացեն։

ԽԱ. Տէր ՆԵՐՍԷՍ, շինող մեծ եկեղեցւոյն ՚ի Վաղարշապատ, և որքոյն Սարգսի ՚ի Դուին, և ՚ի Վիրապին։

ԽԲ. Տէր ԱՆԱՍՏԱՍ, ՚ի գեղջէ Ակոռւոյ, ամս 6։

ԽԳ. Տէր ԻՍՐԱՅԷԼ, ՚ի Վանանդայ, յՕթմսու գեղջէ, ամս 10։ Սա եհան զՆերսէս ՚ի Պարտաւայ կամօք Աղուանից։

ԽԴ. Տէր ՍԱՀԱԿ, հայրենեօք ՚ի Ձորոփորոյ, ՚ի գեղջէ Արքունայ, ամս 25։ Սա կատարեցաւ ՚ի Խառան։

ԽԵ. Տէր ԵՂԻԱ, ՚ի գաւառէ Աղէովտայ, ՚ի գեղջէ Արճիշոյ, ամս 13։

ԽԶ. Տէր ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ իմաստասէրն և սքանչելագործն, յՕձնայ, ամս 11։ Սա ջընջեաց զպղտորութիւն Եպրի յամենայն Հայոց։

ԽԷ. Տէր ԴԱՒԻԹ, ՚ի գաւառէ Կոտայից, ամս 13։

ԽԸ. Տէր Տրդատ, 'ի Վանանդայ, 'ի գեղջէ Օթմսու, ամս 23։

ԽԹ. Տէր Սիոն, յեպիսկոպոսութենէն անեալ 'ի կաթողիկոսարանն, ամս 8։

Ծ. Տէր Եսայի, 'ի Նգայ, 'ի գեղջէ Եղապատրուշոյ, 'ի նոյն հայրապետանոցին սնեալ 'ի տղայութենէ, ամս 13։

ԾԱ. Տէր Ստեփաննոս, 'ի Դունայ, այր սուրբ և գիտնական, ամս 2։

ԾԲ. Տէր Յովաբ, յՈստանէ կիւրապաղատին, ամիս 6 միայն։

ԾԳ. Տէր Սողոմոն, 'ի Գեղարքունեաց Գառնոյ (1), ամ մի։

ԾԴ. Տէր Գէորգ, յԱրագածոտանէ, 'ի բիւրակեան գեղջէ, ամս 4։

ԾԵ. Տէր Յովսէփ, յԱրագածոտանէ, 'ի մայրաքաղաքէ եկեղեցւոյն սրբոյն Գրիգորի, ամս 11։

ԾԶ. Տէր Դաւիթ, 'ի Մազազայ, 'ի գեղջէ Կաղկաղայ, ամս 27։

ԾԷ. Տէր Յովհաննէս, 'ի Կոտէից, 'ի գեղջէ Ովայից, ամս 22։

ԾԸ. Տէր Զաքարիա, 'ի Կոտէից, 'ի գեղջէ Ձագ կոչեցելոյ, ամս 22։ Սմա ալամ ետ Յիսէ ; խաչ բառնալ 'ի վերայ նորա։

ԾԹ. Տէր Գէորգ (2), 'ի Գառնոյ, ամս 21։

(1) Յօրինակին 'ի գիւղ ոմն Գառնոյ։

(2) Յօրինակին տպագրեալ գնի Տէր Գրիգոր։

Յաւուրս սորա Թագաւորեաց Աշոտ Բագ-րատունի ։ Սա ըմբռնեաց 'ի գերութիւն, և եհան զնա Թագաւորն Աղուանից Համամ ։

Ի. Տէր ՄԱՇՏՈՑ, խոստովանողն, ամիս 7 ։

ԻԱ. Տէր ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ, ամս 6 (1). ՅԽԶ Թը-ւականին Հայոց ։

ԻԲ. Տէր ԵՂԻՍԷ. ամս 7 ։

ԻԳ. Տէր ԹԷՈԴՈՐՈՍ. ամս 7 ։

ԻԴ. Տէր ԱՆԱՆԻԱ. ամս 23 ։ Այր բարի և կատարեալ և լցեալ ամենայն առաքինու-թեամբ ։

ԻԵ. Տէր ՍՏԵՓԱՆՈՍ. ամ մի ։

ԻԶ. Տէր ՍԱՐԳԻՍ. ամ մի ։ Սա կամաւ եթող զհոգս հայրապետութեան, պարապե-լով աղօթից ։

ԻԷ. Տէր ՊԵՏՐՈՍ ։ Զսա հանին և եդին 'ի բանտ, և եղաւ Դիոսկորոս հայրն Սա-նահնին, և յետ միոյ ամի կաթողիկոսն Ա-ղուանից դարձոյց յաթոռն իւր ։

ԻԸ. Տէր ԽԱՉԻԿ. ամս 2 ։ Սա քեռորդի էր Պետրոսի, և երկուքն մեռան 'ի Յունաց աշխարհն ։

ԻԹ. Տէր ՎԱՀՐԱՄ, որդի Գրիգորի Մա-գիստրոսի ։ Սա գնաց 'ի Կոստանդինուպօ-լիս 'ի թարգմանութիւն, և անտի 'ի Սար, և դարձաւ, 40 ամ կեցեալ յետ ձեռնադ-րութեանն ։

(1) Միւս թարգմանութիւնն ուղղագոյն եւս դնէ ամս 28 ։

Հ. Տէր ԳԷՈՐԳ, ամս 3, ջնջի Վահրամայ։

ՀԱ. Տէր ԲԱՐՍԵՂ, ազգական տէր Վահրամայ, տեղապահ և կաթողիկոս կամաւ Տեառն Վահրամայ յետ գնալոյ նորա 'ի թարգմանութիւն, ամս 12։

ՀԲ. Տէր ԳՐԻԳՈՐ, ազգական տէր Վահրամայ և տէր Բարսեղի, ամս 54։

ՀԳ. Տէր ՆԵՐՍԷՍ, շնորհաւորեալն վարդապետութեամբ, եղբայրն Տեառն Գրիգորի, ամս 7։ Սա արար յոլով երգս շարականաց։

ՀԴ. Տէր ԳՐԻԳՈՐ, եղբօրորդի նոցա, ամս 20։ Սա շինեաց զեկեղեցին գեղեցկապաճոյճ յանուն սրբոյն Գրիգորի։

ՀԵ. Տէր ԳՐԻԳՈՐԻՍ Տղայն, որ դիպուածով վախճանեցաւ։

ՀԶ. Տէր ԳՐԻԳՈՐԷՍ Ապիրատն կոչեցեալ, ամս 7։ Սա ունէր բան վարդապետութեան։

ՀԷ. Տէր ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ, այր մեծամիտ և յաղթաւէր, ամս 18։

ՀԸ. Տէր ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ, յերրորդ մանէ Հայոց, 'ի գաւառէ և 'ի դղեկէ Բարձրբերդոյ, որ հայի ընդ հարաւ 'ի դաշտն Կիլիկիոյ և 'ի ծովն իւր Ադրիանոս կոչեցեալ։ Որդի սան արդարոյ և օրհնապահին՝ Վահրամ անուն կոչեցելոյ. յորովայնէ ընտրեալ 'ի շնորհս և յաստիճան առաքելական. որ

և օրինօք և վայելչական կենցաղավարու-
թեամբ ճանապարհորդեալ 'ի պատիւն բարձ-
րագոյն, այսինքն վանից առաջնորդութեամբ
և եպիսկոպոսութեամբ. Նախակրթեալ յա-
ռաջագոյն, արժանաւոր վարուք յաչս Աս-
տուծոյ և մարդկան. վասն որոյ և շնորհն
կոչեաց զարժանաւորն իւր յոլով Թախան-
ձանօք բռնադատեալ յեկեղեցականաց և
յաշխարհականաց, յիշխանաց և յիշխեցե-
լոց, ժառանգեաց զաթոռ սուրբ Լուսա-
ւորչին Գրիգորի, և միաբանեալ ընդ շնոր-
հին յերկարեցաւ 'ի գործն յոր կոչեցաւ։
Եւ է այժմ քսան և հինգ ամ հայրապետու-
թեան սորա, յանառիկ ամրոցիս Հռոմկլայն
անուանելոյ. Խաղաղութիւն կալեալ առ
հեռաւորս և մերձաւորս, վկայութիւն բա-
րի և գովութիւն բազում յարտաքնոյն ա-
ռեալ, և աղօթս առ Աստուած և փափագ
բաղձանաց յընտանեացն ազգացն Հայաս-
տանեայցս, յորոց վերայ հայրենի աղետիւք
խնամարկէ, փարելով զամենեքումբք աղե-
խարշեալ յալքատս, յորբս և յայրիս ա-
ռատաձեռնութեամբ։ Եւ առ գերեալս
անխնայ ծախիւք դարձուցանելով. 'ի վերայ
զերծելոցն թևարկելով նման հաւու 'ի վերայ
ձագուց՝ զանցուցանելով զմարմնական ծնո-
ղաց գթովք. զաղաչարելով և պահելով զնոսա
յամենայնի։ Որ և այսպ պահեսցէ հաւզօր ա-

մենայն երկերգանաց Աստուծոյ հաւատով
և այսպէս ծախիւք 'ի վանօրայս և յանա-
պատս, պիտոյիւք և զարդիւք եկեղեցւոյ։
Յորոց վերայ յաւել և զայս մատեան, և ետ
փոխել յասորւոց 'ի հայս, զոր վճարեաց
Աստուած բազմապատիկ փոխարինիւ աստ
և 'ի հանդերձեալն։

Որ թէպէտ և գրեալ ունիմք զժամանակս
յԱդամայ հետէ, այլ այնք 'ի բազում գրեանս
տարածեալ կան և յոլովաւուրց կարօտանամք
ընթեռնլոյ. իսկ այս 'ի բազում պատմա-
գրաց հաւաքեալ և համառօտեալ, անսար-
ժելի և պիտանի է ուսումնասիրաց։ Զի ոչ
որպէս այլք 'ի պատմագրաց մեկուսի գնայ
ընդ ազգ մի կամ ընդ թագաւորութիւն մի,
և կամ սակաւ ինչ տանելով զքանն բովան-
դակէ թուով սուղ ժամանակաց. այլ սա
բոլոն հարկանելով զԱստուածաշունչ գրոց՝
բերէ պնդապէս, քաղելով զամենայն աշ-
խարհաց և զթագաւորութեանց զրոյց 'ի մի
շար. և յամենայն ժամանակաց վերայ քայ-
լելով զարժանաւորսն յիշատակի հաւաքե-
լով հատուցանէ մինչեւ առ մեզ։ Եւ բա-
զում բանս անծանօթս գտաք 'ի սմա, և յո-
լով տարակոյս մեր լուծաք. վասն որոյ զյո-
լովիւք զանց արարաք զոր առ մեզ գիւտ էր,
և ոչ գրեցաք՝ զի մի աւելորդս թուեսցիմք
աշխատել. և էր որ կցկնեցաք զայլոց գրոց

ատացեալն կարճառօտիւք՝ վասն զանեղին ճիղոյ եւ զաճն պահելոյ։ Եւ ընդ անծանօթ բանիցն որ աստ՝ մի՛ զարմասցուք եւ տուտ կարծեսցուք. զի ազգն Ասորւոց մօտաւոր եւ ընտանի է միշտ լեալ Հրէից աշխարհաւ եւ ազգաւ եւ լեզուաւ, քան զամենայն ազգս եւ յարուեստից իմաստնոց (*), եւ վարժք ՚ի յուսումն. զի եւ ինքեանք Քաղդէացիք են, եւ որպէս աստ գտանես՝ առաջին լեզու եւ գիր. Նաեւ որ զայս քաղածոյս աշխատեալ է Տէր Միխայէլ, ՚ի Յունաց եւ յԵգիպտացւոց եւ յԵբրայեցւոց եւ ՚ի Հռոմայեցւոց եւ յԱսորւոց պատմագրաց է ժողովեալ, վասն որոյ առաւել սիրելի եւ հաւատարիմ է. որոյ յիշատակն օրհնութեամբ յեկեղեցիս, եւ վարձըն բազմապատիկ առաջի Աստուծոյ։

Արդ՝ ՚ի յամի անժամանակն Աստուծոյ ընդ ժամանակաւ լինելոյն ՌՄԽԸ (1248) թըւահամարութեանս, եւ ՚ի ՈՂԷ թուաբերութեանս Հայոց, փոխեցաւ գիրքս այս յասորւոց ՚ի հայս հրամանաւ Տեառն Կոստանդեայ, ՚ի քսան եւ հինգ ամի հայրապետութեան իւրոյ, եւ ՚ի քսան եւ հինգ ամի թագաւորութեան Հայոց Հեթմոյ. որոց Տէր Աստուած փառաւորեսցէ՝ զհոգիս նոցա, եւ սուրբ հայրապետացն եւ թագաւորացն պսակակից եւ թագակից արասցէ յիւր արքայութիւնն. որում փառք եւ զօրութիւն

և երկրպագութիւն ամենասուրբ Երրորդու-թեանն, այժմ՝ և միշտ և յաւիտեանս յաւի-տենից. ամէն։

Յիշատակարան երկրորդ։

ԲԱԶՄԱԴԻՄԻ *է շնորհք մարդասիրին և բարերարին Աստուծոյ առ ազգս մարդկան, զի յորդորէ հանապազ զբնութիւն մարդոյ 'ի գործս բարիս և 'ի շինութիւն հաւատոյ, այսինքն 'ի սէր և 'ի պարծանս ամենասուրբ անուան իւրոյ. վասն զի որպէս ինքն Արա-րիչն և ամենազօրն Աստուած բնութեամբ բարի է, նոյն և սիրող է բարեսիրաց և բա-րեգործաց ազգի մարդկան, ըստ այնմ որ ա-սէ. «Բարի առնէ տէր բարեաց.» և դար-ձեալ թէ՝ «Բարի է Աստուած և բարեաց արժանաւորացն տուող։» Եւ արդ զինչ է պտուղն բարւոյն, եթէ ոչ խաչն և եկեղե-ցին և գիրքն, որով յորդորին աստուածա-սէր և բանաւոր մարդիկ գործել և սիրել զբարիս վասն յիշատակի և փոխարինի հան-դերձելոցն բարեաց։ Վասն զի ոմանք շինեն եկեղեցիս՝ հրեշտակաց բնակարան և մարդ-կան քաւարան։ Ոմանք կազմեն խաչս յանկւոյ սրբոյ, և զարդարեն պատուականս և պայ-ծառ ակամբք վասն յիշատակի և սիրոյ խա-*

չեղոյն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի , որ
որոյ խաղաղութիւն յերկինս և յերկիր ա-
րեամբ խաչին իւրոյ ։ Ոմանք զուգեն գիրք .
այսինքն գրելով զյիշատակս մարտիւրոսաց
յաղագս բարեխօսութեան առաջի ահեղ
ատենին Քրիստոսի ։ Ոմանք արձանագրեն
զյաղթութիւն և զպատերազմունս թագա-
ւորաց աշխարհակալաց . յուշ առնելով ազ-
գի մարդկան առ ժամանակ մի լինել զթա-
գաւորութիւն մահկանացու թագաւորացս,
իսկ անմահ թագաւորին Քրիստոսի Աստու-
ծոյ մերոյ թագաւորութիւնն անանց և յա-
ւիտենական ։

Արդ՝ ես նուաստս յամենայնի Ստեփան-
նոս Հայր Ականց անապատիս , ետու գրել
զպատմութիւն Տեառն Միխայէլի պատրի-
արքի Ասորւոց , զոր է գրել ծայրաքաղ յԱ-
դամայ մինչեւ 'ի ծնունդն Քրիստոսի Աս-
տուծոյ մերոյ . և 'ի ծննդենէն Քրիստոսի մին-
չեւ 'ի Հայոց թուականին ՈՀԸ . և զպատմու-
թիւն Տաճարին , այսինքն ազգին Նետողաց
ԽԴ . ամաց գործելոց մինչեւ առ մեզ վասն ի-
մանալոյ զանցաւորութիւն սուտ և պատրող
կենցաղոյս ընթերցողացդ և լսողացդ . զի ոչ
թագաւորութիւն , ոչ իշխանութիւն , ոչ
այլ ինչ արարածական մնալոց է յայսմ աշ-
խարհիս , այլ ամենն է ունայնութիւն ու-
նայնութեանց , որպէս ասաց իմաստունն

Սաղավմամբ, անցանելով և տեսանելով զամենայն կենցաղս սուտ և ոչինչ, խաբող և անցաւոր ։

Արդ՝ ես եղկելի գրիչս Գրիգոր, աղաչեմ զպատահեալսդ ՚ի սմա, յորժամ ընթեռնոյք զարարածապատում պատմութիւնս, ասացէք՝ Տէր Աստուած ողորմեսցի հօր Ստեփաննոսի առաջնորդի սուրբ ուխտիս Ակներոյս և ամենայն ննջեցելոց իւրոց ։ Ողորմեսցի Քրիստոս Աստուած փակակալ Վարդանայ և ծնողաց իւրոց ։ Տէր Աստուած ողորմեսցի ամենայն գործաւորաց և սպասաւորաց սրբոյ Ուխտիս, առաջնոցն և միջնոցս, այլ և վերջնոցն որ գալոց են զկնի մեր ։ Ողորմեսցի Քրիստոս Աստուած Կոստանդ և Սիոն քահանայիցն և համաշունչ եղբարցն որ ըղթուղթս կոկեցին ։ Եւ ՚ի վերայ այսր ամենայնի յիշեցէք յողորմութիւնն Աստուծոյ զտառապեալ գրիչս, զի բազում աշխատանօք և տկար մարմնով գրեցի ։ . . Յիշեցէք ՚ի Քրիստոս և զպատուական քահանայն զՅովհաննէս, որ զվերջին տետրս գրեաց, զի մեք էաք յոյժ տկար և անխել ։ Յիշեցէք և զտէր Թադէոս զհայր Աւագ անապատին, որ զօրինակս շնորհեաց ։ Եւ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ փառք յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն ։

ՑԱՆԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

Համառօտագիրք ․ բ ․ բերդ ․ գղ ․ գիւղ ․ գտ ․ գետ ․ գւ ․ գաւառ ․ եպ ․ եպիսկոպոս լ ․ լեառն ․ թգ ․ թագաւոր ․ կթ ․ կաթողիկոս ․ մգ ․ մարգարէ ․ պտ ․ պատարագ ․ ս ․ սուրբ ․ վք ․ վարդապետ ․ ք ․ քաղաք ․

(*) Աստղանիշք ցուցանեն զծանօթութիւնս ․

Եզնկայ 394. 497.

Digitized by Google